DEMOKRATİK UYGARLIK MANİFESTOSU

Abdullah ÖCALAN

ABDULLAH ÖCALAN SOSYAL BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINLARI

DEMOKRATİK UYGARLIK MANİFESTOSU

III. KİTAP

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE DENEME

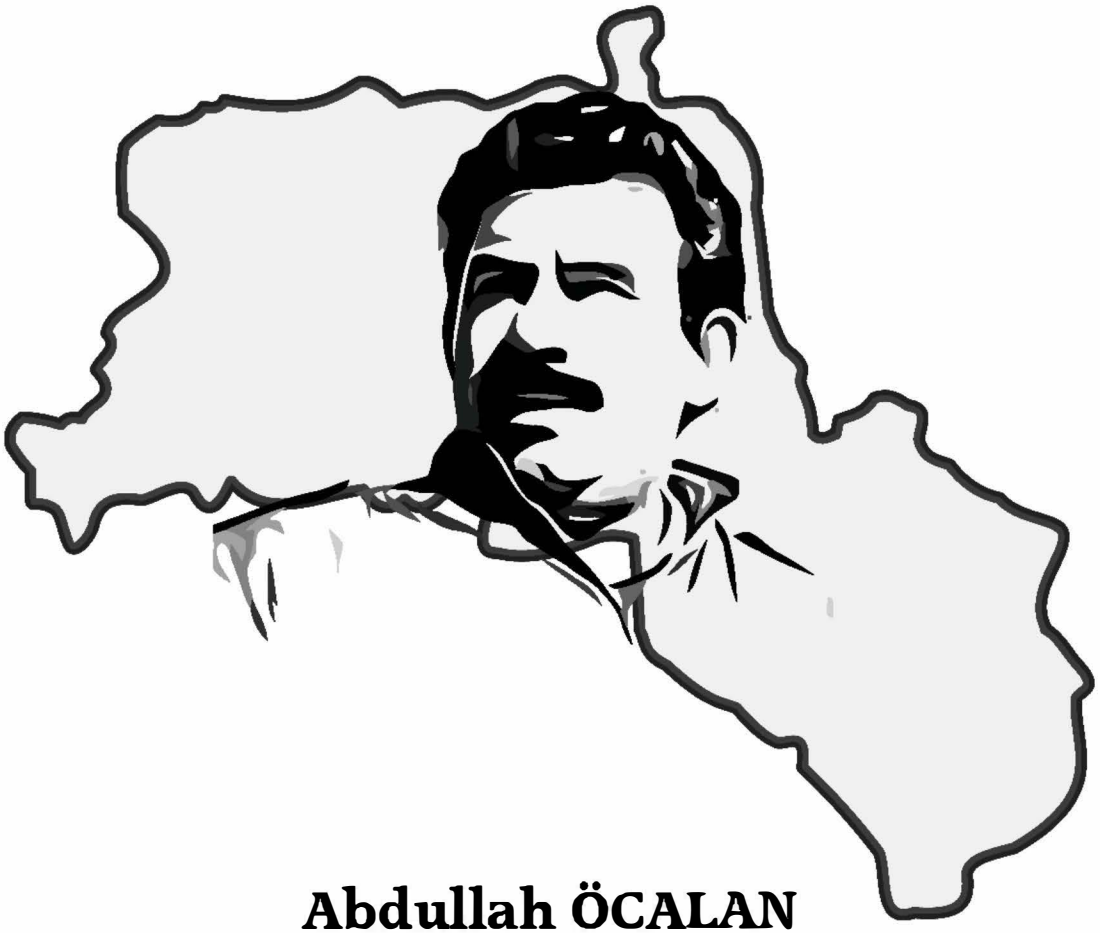

Abdullah ÖCALAN

ABDULLAH ÖCALAN SOSYAL BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINLARI

Basım Tarihi: 2013
Basım Yeri: Azadi Matbaası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
GİRİŞ 11
BAZI YÖNTEM SORUNLARI 22
ÖZGÜRLÜK SORUNU 30
TOPLUMSAL AKLIN GÜCÜ 38

TOPLUMSAL PROBLEMİN ORTAYA ÇIKIŞI 47
A-TARIHSEL-TOPLUM SORUNUNUN TANIMLANMASI 49
B-TOPLUMSAL SORUNLAR 85
1-İktidar ve Devlet Sorunu 85
2-Toplumun Ahlak ve Politika Sorunu 89
3-Toplumun Zihniyet Sorunları 92
4-Toplumun Ekonomik Sorunları 96
5-Toplumun Endüstriyalizm Sorunu 100
6-Toplumun Ekolojik Sorunu 104
7-Toplumsal Cinsiyetçilik, Aile, Kadın ve Nüfus Sorunu 106
8-Toplumun Kentleşme Sorunu 111
9-Toplumun Sınıf ve Bürokrasi Sorunu 118
10-Toplumun Eğitim ve Sağlık Sorunu 122
11-Toplumun Militarizm Sorunu 125
12-Toplumun Barış ve Demokrasi Sorunu 129

DEMOKRATİK UYGARLIK SİSTEMİNİ DÜŞÜNMEK 133
A-DEMOKRATİK UYGARLIĞIN TANIMI 136
B-DEMOKRATİK UYGARLIĞA YÖNTEMSEL YAKLAŞIM 144
C-DEMOKRATİK UYGARLIĞIN TARİH TASLAĞI 153
D-DEMOKRATİK UYGARLIĞIN UNSURLARI 175
1-Klanlar 175
2-Aile 175
3-Kabile ve Aşiretler 176
4-Kavim ve Uluslar 178
5-Köy ve Kent Unsurları 180
6-Zihniyet ve Ekonomi Unsurları 181
7-Demokratik Siyaset ve Öz Savunma Unsurları 184

KAPİTALİST MODERNİTEYE KARŞI DEMOKRATİK MODERNİTE.....189
A-KAPİTALİZM ve MODERNİTE AYRIŞIMI **192**
B-MODERNİTENİN ENDÜSTRİYALİZM BOYUTU ve DEMOKRATİK MODERNİTE 201
C-ULUS-DEVLET ve DEMOKRATİK KONFEDERALİZM..... 205
D-YAHUDİ İDEOLOJİSİ, KAPİTALİZM ve MODERNİTE 218
E-DEMOKRATİK MODERNİTENİN BOYUTLARI 235
1-Ahlaki ve Politik Toplum Boyutu (Demokratik 240
2-Eko-Endüstriyel Toplum Boyutu..... 246
3-Demokratik Konfederalist Toplum Boyutu 252

DEMOKRATİK MODERNİTENİN YENİDEN İNŞA SORUNLARI 263
A-UYGARLIK, MODERNİTE ve KRİZ SORUNU 266
B-SİSTEM KARŞITI GÜÇLERİN DURUMU.....279
1-Reel Sosyalizmin Mirası..... 281
2-Anarşizmi Yeniden Değerlendirmek 287
3-Feminizm:En Eski Sömürgenin Başkaldırısı 289
4-Ekoloji: Çevrenin Başkaldırısı..... 295
5-Kültürel Hareketler, Geleneğin Ulus-Devletten İntikamı 297
a-Etnisite ve Demokratik Ulus Hareketleri **298**
b-Dinsel Kültür Hareketleri; Dinsel Geleneğin Canlanışı 301
c-Kentsel, Yerel ve Bölgesel Özerklik Hareketleri 303

DEMOKRATİK MODERNİTENİN YENİDEN İNŞA GÖREVLERİ 307
A-ENTELEKTÜEL GÖREVLER 313
B-AHLAKİ GÖREVLER.....329
C-POLİTİK GÖREVLER 339

SONUÇ.....355

Değerli Okuyucular,

Önderliğimizin, bir önder somutunda bir halkı yok etmeye odaklanmış olan İmralı sisteminin ağır işkence ve tecrit koşullarında, yok denecek kadar kıt olanaklarla kaleme aldığı **Demokratik Uygarlık Manifestosu**'nun halkımız ve insanlık için taşıdığı önem her geçen gün hak ettiği yere daha fazla yakınlaşmaktadır. Bu manifesto, aydınlattığı tarihimiz, belirlediği günümüz ve ışıklı kıldığı geleceğimizle temel güç kaynağımızdır. Salt bir ulusa ya da bir sınıfa ait olmayıp tüm insanlığındır. Bu kaynağı tüm insanlığın beslendiği bir kaynağa dönüştürmek yaşam ve mücadele gerekçemizdir.

Şimdiden büyük bir okuyucu kitlesine ulaşan beş ciltlik **Demokratik Uygarlık Manifestosu**'na dönük önemli görüş ve öneriler gelişmiş, bunlar hareketimiz tarafından özenle değerlendirilmiştir. Gelen görüş ve öneriler ışığında, Önderlik savunmalarının gözden geçirilmesi uygun görülmüştür.

Bu amaç ekseninde kurulan komisyonumuz tüm savunmaları gözden geçirerek belli noktalarda düzeltmeler yapmıştır. Düzeltmelerimiz içeriğe ilişkin değildir. Gramer, net olmayan tarihler ile farklı dillere çeviride sorun teşkil edecek kavram-deyim-atasözlerinin yazımı üzerinden bu düzeltmeler yapılmıştır. Düzeltilen cümle ve kelimelerin taşıdığı anlam özenle korunmuştur. Düzeltmeler yanlış algı ve değerlendirmelere mahal vermeyecek tarzda yapılmaya çalışılmıştır. Bu yolla, İmralı sisteminin tecrit ve imkânsızlıklar içindeki koşullarında bulunan Önderliğimize, yoldaşlığın gereği doğrultusunda bir cevap verme amaçlanmıştır.

Demokratik Uygarlık Manifestosu'nun bu haliyle hem okuyucu açısından daha sade ve anlaşılır olacağına, hem de çevirilerde kolaylık sağlayacağına inanıyor, selam ve saygılarımızı sunuyoruz.

1 Mayıs 2013
Redaksiyon Komisyonu

1- ÖNSÖZ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) hakkımda aldığı 'yeniden yargılama kararı' sürecine ilişkin olarak hazırlamaya çalıştığım ana savunmamın bu üçüncü büyük bölümü ilk iki bölümün devamı olup tamamlayıcı nitelikte olacaktır. İlk iki bölümde genel olarak iktidara ve kapitalist moderniteye açıklık getirme amaçlanmaktadır. Burada iktidar, insan çabası üzerine kurulu, özünde artık-ürün ve değerleri sızdırmak amacıyla inşa edilen 'zor aygıtları' olarak tanımlanmaktadır. Çok çeşitli biçimlerde kapsamlı olarak inşa edilen iktidar aygıtları, son tahlilde insan emeği üzerine kurulu baskı düzenekleridir. 'Kapitalist sistem' olarak kavramlaştırılan modernite döneminde toplum bu düzeneklerin en gelişmiş biçimleriyle karşı karşıya kalmıştır. Küreselleşme adı da verilen günümüz koşullarındaki kapitalist sistem, geliştirmek istediğimiz modelimiz içinde genel 'dünya iktidar veya demokrasi sistemi'nin özgün bir aşamasını teşkil etmektedir.

Sadece vatandaş olarak bireylere başvuru hakkı tanıyan AİHM'nin bir ulus-üstü yargı makamı olarak kurumsal niteliğiyle Abdullah Öcalan adlı kişinin sunduğu bu tür bir savunma arasında ne tür ilişki olabilir diye sorulabilir. İlişki vardır, hem de çarpıcı olarak vardır. Daha da önemlisi, Avrupa merkezciliğini esas alan uygarlık sistemi çözümlenmeden, Avrupa'nın 'yumuşak güç' diye tabir edilen ideoloji, siyaset ve hukuk sistemi çözümlenemez. Bu 'yumuşak güç' ancak Avrupa merkezli bu uygarlık sistemi çözümlenirse daha yetkince yorumlanabilecektir. Avrupa uygarlık sisteminin dünyanın tüm zamanlarındakinden daha yetkin olarak bir 'dünya uygarlık sistemi' haline geldiği sürekli göz önünde bulundurulmak durumundadır. Bu uygarlık, en önemli boyutlarından biri olarak, bireysel vatandaşlığı gerçekleştirme özelliğine de sahiptir. Birey, bireycilik ve vatandaşlık tarihin hiçbir döneminde toplum içinde bu denli anlam bulmamıştır. Toplumun birey, bireyin 'simgesel toplum' içinde azami ölçülerde eritildiği bir çağ (kapitalist modernite) gerçekliği ile karşı karşıyayız.

Dolayısıyla bu çağ gerçekliğinden kurtulmanın çok zor (ama imkânsız değil) olduğu bir süreçte TC vatandaşı (Türkiye Cumhuriyeti üyesi) olarak inşa edilen kimliğim konusunda içine düştüğüm 'büyük kuşkunun', beni tarihin en ağır yargılama ve cezalandırma sistemiyle karşı karşıya getirdiği inkâr edilemez. TC'nin, AİHS'yi (Avrupa İnsan

Hakları Sözleşmesi) imzalamış bir ülke olarak, AİHM'nin hakkımda aldığı 'yeniden yargılama' kararını kabul etmemesi ve Avrupa Konseyi'nin de buna uyarak, dosyamı yeniden AİHM'ye iade etmesi tam bir hukuk ihlali ve skandalı olmuştur. İade sürecinde küçük ülkelerden birçoğu ABD'nin baskısıyla AİHM'nin bu kararına katıldıklarını bizzat itiraf etmişlerdi. Yumuşak güç tezleriyle açıkça çelişen bir ihlal söz konusuydu. Dolayısıyla tam on yıldır 'yargılanamaz kişi' konumuna getirilmiş bulunmaktayım. Tek kişilik bir hücre cezaevi olan Bursa-İmralı Cezaevi'nde (Marmara Denizi'nde geleneksel olarak ağır cezalara çarptırılmış hükümlülerin ölüme terk edildiği bir ada cezaevi) halen bu 'adil yargılanamayan' kişi konumunu sürdürmekteyim.

Avrupa'ya adım atmamla başlayan ve İmralı'ya konulmama kadar yaşanan tüm sürecin ABD-AB işbirliğiyle planlanıp gerçekleştirildiğinden hiç kuşkuya düşmedim. TC'ye biçilen rolün gardiyanlık olduğundan da kuşku duymadım. Çıplak gerçeklik bu iken, neden bu kadar dolambaçlı yollar denenir? Belki bu yargımı ağır bulanlar olabilir. Yalnızca NATO'nun özel emriyle 2 Şubat 1999 günü Avrupa'nın tüm havaalanlarının içinde olduğum uçağın inişine kapatılması (Dönemin gazetelerine haber konusu olmuştur) bile bu güçlerce kaçırıldığımı ortaya koyan ikna edici bir örnek olabilir. Zaten ABD Başkanı Bill Clinton'ın temsilcisi General Galtieri'nin Kenya'ya kaçırılmamın ve orada mutat denetim altında (Bana ait tüm mektup ve kasetlere havaalanında el konuldu) tutulup Türkiye'ye iade edilmemin ABD ile bağlantılı olduğunu resmen ifade etmesi de bu hususu yeterince açıklayıcı niteliktedir. Yunanistan makamlarının (Başta Dışişleri, Milli İstihbarat ve Nairobi'deki Büyükelçiliğin bir nolu görevlileri, özel görevli Binbaşı Kalenderidis, bizzat Başbakan Simitis) akıl almaz ihanetleri ise değinme gereği duymayacağım açık gerçeklerdir.

Madem bireysel hukuk bağlamında Avrupa hukukundan yararlanmam bir haktır; o zaman neden tüm bu gizli, karanlık ve hileli yollara başvuruldu? İşin içinde ne tür pazarlıklar vardı? Kimler nelerin karşılığında pazarlık sahnesinde yer aldı? Avrupa ve ABD'nin iktidar tarihlerinde korkunç sömürge savaşlarından cadıların yakılmasına, mezhep savaşlarından ulus savaşlarına, sınıf çatışmalarından ideolojik mücadele süreçlerine kadar yaşanan tarihin en kanlı tabloları içinde benim deneyimim belki de okyanusta bir damla sayılır. Ama yine de önemlidir ve açıklanmayı gerektirir.

Öncelikle bireyi toplumsal kimliğinden soyutlayan anlayışı reddettiğimi belirtmeliyim. Israrla dayatılan 'bireysel başvuru' hakkı asla belirtilen anlama sahip değildir. Toplum kimliğinden soyutlanmış birey tasavvuru çok 'bilimci' geçinen Avrupa merkezli resmi epistemolojinin bir safsatasıdır. Kaldı ki, benim dünyanın en trajik halkı konumundaki Kürtler adına yargılandığımı sağır sultan bile duymuştur, bilir.

Çok kısaca dile getirdiğim bu gerekçeler bile davamın kapsamı konusunda yeterince fikir vermektedir. ABD ve AB'nin hegemonik iktidarı önderliğindeki merkezî uygarlık sisteminin gücü ne olursa olsun, kim vurduya getirilemeyeceğim açıktır. Tutuklanmam ve yargılanmamda sistemin tüm güçlerinin faal bir rol oynadığı inkâr edilemez bir gerçekliktir. Kaldı ki, bu süreçte bu büyük oyuna karşı halkım bir bütün olarak ayağa kalktı. Komployu protesto etti, yüzlerce şehit verdi, saflarından binlercesi tutuklandı. Halkım davamın kendi tarihsel trajedisiyle bağını çok iyi kavradı ve kurtuluşunun bu trajediyi bozmaktan geçtiğini bilerek sahiplendi. Bunu açıklamanın şerefli görevi ise bana düştü.

En azından beş bin yıllık merkezî uygarlık sisteminin belki de en büyük zulüm ve sömürüsüne maruz kalan halk gerçekliğimize biçim veren toplumsal kimliğimi tüm yönleriyle açıklığa kavuşturmadan, davamın konusunu aydınlatamayacağım açıktır. Savunmamı bu kapsamda ele almamın vazgeçilmez kriterleri bu gerçekliklerde gizlidir. Çok sıkça dillendirdiğim bir deyişimi tekrarlamak durumundayım: Öyle anlar olur ki, tarih bir kişilikte yaşanır, kişilik bir tarihte yaşar! Çok acılı da geçse, bu kişilik onurunu kısmen paylaştığım inkâra gelmez. Başkalarından farklı olarak, bu trajik tarihin bir 'kader kurbanı' olmanın ötesinde rol oynamak istediğim için arkamda bu dolapların çevrildiğini çok iyi biliyorum. Onun içindir ki, bu davamın sloganını **"Özgürlük Kazanacaktır"** biçiminde belirledim.

Trajedi oyunlarında hep tekrarlanan kaderi özgürlük lehine bozmak her acıyı katlanılır kılmaya yeterlidir. Davam ve dava arkadaşlarımla birlikte bu sefer adı gerçekliğin ta kendisi olan bir oyunu oynamada kaderin payına düşen yenilgi olacaktır.

Savunmamın bu bölümüne **Özgürlük Sosyolojisi** adını vermem bu nedenlerle anlaşılırdır. Her özgürlük adımı ancak bir deneme olabilir.

Dolayısıyla **Özgürlük Sosyolojisi Üzerine Deneme** yerinde bir adlandırmadır.

Şüphesiz merkezî hegemonik Avrupa uygarlığı madalyonun bir yüzünü temsil eder. Bu uygarlık daha çok artık-değer üzerine kurulu iktidar aygıtlarını ifade eder. Diğer yanı ise uygarlığın demokratik yüzüdür. Bu savunmaya temel teşkil eden fikirler demokratik uygarlığın mirasını esas almaktadır. Sokrates'ten davama kadar gelen sayısız fikir ve ahlâk mücadelecisinin, halk ve komün savaşçısının mirasına büyük bir tutkuyla bağlıyım. Yapmak istediğim şey, deryada katre misali de olsa bu mirasa katkıda bulunmaktır. Kaynaklarımın ana bölümünü bu insanlık abideleri teşkil eder. Fakat onların temelinde esas tarihsel zemin olarak beş bin yıllık Doğu bilgeliği ve demokratik duruş geleneği yer almaktadır. Bu zemin düşünülmeden evrensel insanlık tarihi yazılamayacağı gibi, günümüzün anlamlı bir değerlendirmesi de yapılamaz.

Savunmamın anafikri, tarihsel-toplumsal yürüyüşün demokratik uygarlık sisteminde daha özgürce yol kat etmesi, doğru temellerden kaynaklanan hayatın bireylerce daha iyi ve güzel yaşanmasıdır.

Yazım tekniği konusunda da bazı hususları belirtmem aydınlatıcı ve bağışlatıcı olacaktır. Hücre koşullarında ancak bir tek kitap, dergi ve gazete bulundurma izni söz konusudur. Not almam ve alıntı yapmam mümkün olmadı. Önemli gördüğüm her hususu hafızama kaydetmem ve kişiliğime özümsetmem temel yöntemim oldu. Her yasağa kölece katlanmadım. Bu yasaklara verdiğim karşılık, evrenin bilgi deposu olan hafızamı giderek netleştirmek ve belirleyici önemi olan fikirleri başat kılmaktı.

Fakat bu yöntemin en büyük zaafı insan hafızasının unutmakla malûl olmasıdır. Not alamamak bu açıdan engelleyici rol oynadı. Bu bölümü yazmaya hazırlanırken kalem yasağı da geldi. Ancak hücre cezasının onuncu gününde bu yasak kalkınca hemen yazmaya giriştim. Çünkü giderek gecikiyor, sözümü yerine getiremiyordum. Kalem yasağına verdiğim yanıt ana taslak üzerinde daha da yoğunlaşmak oldu.

Savunmamın bundan sonraki iki bölümü, ana fikirlerimin bir nevi somut alan uygulaması olarak, **'Ortadoğu Kültürünü Demokratikleştirmek'** ve **'Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Çözümü'** olarak tasarlanmaktadır. Belli bir ön hazırlığı olan her entelektüelin hazırlay-

abileceği bu bölümleri yazıya dökebilmem herhalde daha da uzun bir zaman alacaktır. Ama kaynayan Ortadoğu'da ve onun kalbi haline gelen Kürdistan'da tarihsel-toplumu çözümlemenin ışığında günceli tartışmak hayli heyecan verici ve sorumlu kılıcıdır. Geçmiş, şimdi ve gelecek olanın âdeta yeni bir Gordion kördüğümü oluşturduğu bu an'ı anti-İskender vuruşla (İskender gibi vuran, ama fiziki yanı az ve ancak gerekli olduğunda kullanan; anlamın ise belirleyici yanı teşkil ettiği güç) çözmek görevlerin en kutsalı ve başta geleni olmaktadır.

2- GİRİŞ

Kapitalist dünya-sistemin bilgi yapısı en az iktidar ve üretim-birikim aygıtları kadar kriz yaşamaktadır. Doğaları gereği bilgi yapılarının özgür tartışmaya daha yatkın olmaları, bilimin yaşadığı krizin boyutları üzerinde geniş yorumlama imkânları sunmaktadır. Bilginin toplum ve iktidar yapılarındaki rolü hiçbir dönemle kıyaslanmayacak boyutlarda anlam bulabilmektedir. Toplumsal yaşamın bilgi-bilişim aygıtları tarihsel bir devrimi yaşamaktadır. Buhran olarak devrimsel süreçler özünde hakikat rejimlerini arama rolünü de oynarlar. Hegemonya sadece birikim, üretim ve iktidar alanlarında konumlanmaz; bilme alanında da şiddetli hegemonik mücadelelere tanık olunur. Bilme alanında meşruiyet sağlamamış hiçbir üretim, birikim ve iktidar yapılanması varlığını kalıcı kılamaz.

Yakın döneme kadar hükümranlığını sürdüren pozitif bilim dallarının hiç de lanse edildikleri gibi anti-metafizik ve anti-din perspektifli olmadıkları, en azından metafizik ve din olguları kadar metafizik ve dinsel bir boyut taşıdıkları açığa çıkmakta ve tartışılmaktadır. Klasik Yunan toplumuna ve Aydınlanma dönemi Avrupa'sına mal edilen zafer kazanmış doğa bilimleri kendi bağrında en önemli darbeler yemektedir. Sürekli ilerlemeci-doğrusal bir gelişme anlayışı bu pozitif bilimlerin en zayıf yanını oluşturmaktadır. Çünkü evrenin böyle bir yapısı ve amacı tespit edilememektedir. Gerek atom-altı dünya gerekse kozmolojik evren gözleyen-gözlenen ikileminden kurtulamamaktadır. Zira insan bilinci de bu sürecin kapsamındadır. Kapsam üstü role nasıl bürüneceği kestirilememektedir. Sınırsız farklılaşma potansiyelinin kendisi yeni yorumlara ihtiyaç göstermektedir.

Avrupa merkezli bir bilgi yapısı olan sosyoloji, aslında pozitif bilim heveslilerinin fizik, kimya ve biyoloji alanlarındaki olgulara benzer bir olgu saydıkları toplumun da aynı yaklaşımlarla izah edilebileceği iddi-

asından öteye gidememektedir. Çok farklı bir doğaya sahip olan insan toplumunun nesneleştirilmesine cesaret edilmesi, sanıldığının aksine aydınlanmaya değil, daha sığ bir putlaşmaya yol açmıştır. Ulus-devletlerine bilgi yapıları sunmak için işe koşturulan Alman ideologların felsefi açılımlarının, İngiliz ideologların ekonomi-politik biliminin ve Fransız filozofların sosyolojilerinin iktidar ve sermaye birikim aygıtlarının birer meşrulaştırma aracı olduğu günümüzde bilim üzerine yapılan tartışmalarla yeterince açıklığa kavuşmuştur. Alman felsefesi, İngiliz ekonomi-politiği ve Fransız sosyolojisi, son tahlilde yükselen ulus-devlet milliyetçiliğine zemin oluşturmaktan kurtulamamışlardır. Avrupa merkezli bu sosyolojilerin bir bütün olarak Avrupa merkezli kapitalist dünya sisteminin bilgi yapıları olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Fakat bunları söylemek sorunu çözmüyor. Karşıt dünya görüşü olarak ortaya çıkan Marks ve Engels sosyalizmi veya sosyolojisinin de toplumun en kaba (vulger) bir yorumu olduğu yeterince açığa çıkmış bulunmaktadır. Tüm karşıtlık iddialarına rağmen, bunların kapitalizmin resmi ideolojisi olan liberalizmden daha fazla kapitalizme hizmet etmekten kurtulamadıklarını reel sosyalizm, sosyal demokrasi ve ulusal kurtuluş akımları, hareketleri ve devlet sistemlerinden yeterince anlayabilmekteyiz. Çok soylu mücadele geleneklerine rağmen, hem de ezilen sınıf ve uluslar adına bu duruma düşülmesi bilgi yapılanmalarıyla yakından bağlantılıdır. Dayanılan bilgi yapılanmaları olumlu ve olumsuz yanlarıyla bir bütün olarak arzu edilenin hilafına sonuçlar üretmiştir. Temel paradigma ve yapılanmalarında ciddi bir kusur ve yanlışlıklar zinciri olmasaydı, bu sonuçlar kolay ortaya çıkmazdı.

Diğer bir karşıt akım olarak kendini dayatan aşırı görecilik kuramları da, kapitalist dünya-sistemin bilgi yapıları olmaktan kurtulmak şurada kalsın, belki de aşırı bireyselliklerinden ötürü kapitalizmin bireyciliğine en fazla hizmet etme durumuna düşmüşlerdir. Anarşist yaklaşımlar da buna dahildir. Kapitalizmi eleştirmek, kapitalizme çok karşı olduğunu söylemleştirmek, sıkça görüldüğü gibi ona hizmetin etkin bir yolu olmaktadır. Bunda da temelde paradigmatik bakış, bilgi yapılarındaki yetersizlikler ve yanlışlıklar rol oynamaktadır.

Fizik bilimleri ne iddia edildiği kadar salt fiziki doğayla (Kimya ve biyoloji de buna dahildir) bağlantılıdır, ne de beşeri bilimler denilen

edebiyat, tarih, felsefe, ekonomi-politik ve sosyoloji salt toplum doğasıyla ilgilidir. İki bilimin kesişme noktası olarak sosyal bilim kavramını geniş anlamıyla olumlu karşılamak mümkündür. Çünkü her bilim sosyal olmak durumundadır.

Sosyal bilim tanımında anlaşmakla sorun halledilmiyor. Daha da önemli olan neyin temel model olarak alınacağı, diğer bir deyişle toplum çözümlemesinde hangi birimin esas alınacağıdır. "Temel birim tümüyle toplumsal doğadır" demek, sosyal bilim için fazla anlam ifade etmez. Sayısız toplumsal ilişki içinde belirleyici önemi olanları seçmek, anlamlı teorik bir yaklaşım için yapılması gereken ilk tercihtir. Seçilecek toplumsal birim geneli izah ettiği oranda anlamlı bulunacaktır.

Toplumsal alana ilişkin çeşitli modellerin geliştirildiği bilinmektedir. Bilinen ve en çok kullanılan birim olarak genelde devleti, özelde ulus-devleti esas alan yaklaşımlar daha çok burjuva orta sınıf perspektifine dayanmaktadır. Bu modelde tarih ve toplum devletlerin inşa edilme, yıkılış ve bölünme sorunları etrafında incelenir. Tarihsel-toplum gerçekliğinde en sığ yaklaşım modellerinden biri olan bu eğilim, devletlerin resmi eğitim anlayışı olmaktan öteye rol oynamaz. Devleti meşrulaştırma ideolojisi rolünü oynamak esas amacıdır. Aydınlatıcı olmaktan ziyade, karmaşık tarih ve toplum sorunlarını perdelemeye hizmet eder. En itibarsız sosyolojik yaklaşım durumundadır.

Sınıf ve ekonomiyi temel birim olarak seçen Marksist yaklaşım, devlet birimine dayalı yaklaşıma karşı kendisini alternatif model olarak formüle etmek istedi. İşçi sınıfı ve kapitalist ekonominin temel toplumsal inceleme modeli olarak seçilmesi, tarihi ve toplumu ekonomik ve sınıfsal yapısı ve önemi açısından izah etmeye katkıda bulunsa da, birçok önemli kusuru beraberinde taşımıştır. Bu yaklaşımın devlet ve diğer üstyapı kurumlarını altyapının ürünü sayması ve basit yansımalar olarak değerlendirmesi ekonomizm denilen indirgemeciliğe kaymasına yol açtı. Ekonomik indirgemecilik de tıpkı devlet indirgemeciliği gibi çok karmaşık ilişkiler bütünlüğüne sahip olan tarihsel-toplum gerçekliğini perdeleme kusurundan kurtulamadı. Özellikle iktidar ve devlet analizinin yetersizliği, Marksizm'in adına hareket ettiğini iddia ettiği ezilen emekçi sınıflar ve halkların yeterli ideolojik ve politik donanıma erişememesine yol açtı. Dar

ekonomik mücadeleyle fırsatçı devlet komploculuğu biçimindeki iktidar ve devleti yıkma ve inşa etme anlayışı, kapitalizme en az has ideolojisi olan liberalizm kadar hizmet etti. Çin ve Rus gerçeği bu hususu çok iyi aydınlatmaktadır.

Tarihi ve toplumu çoğu zaman sadece iktidar gücü, erki olarak yorumlamak isteyen anlayışlara da rastlanır. Fakat bu yaklaşımlar da devletin model seçilmesi kadar kusurludur. Her ne kadar iktidar daha kapsamlı bir inceleme birimi ise de, bu yaklaşım kendi başına toplumsal doğayı açıklamaktan yoksundur. Çok önemli bir inceleme konusu olduğu için toplumsal iktidara ilişkin incelemeler tarihi ve toplumu anlamada izah edici yanlara sahiptir. Fakat iktidar indirgemeciliği de her türlü indirgemeci anlayışta gözlemlenen kusurlar taşımaktadır.

Toplumu kuraldan yoksun, sonsuz tekilci ilişkisel gelişmeler halinde incelemek de sıkça karşımıza çıkan bir yaklaşım türüdür. Neredeyse tasvirci edebî yaklaşım modeli olarak da niteleyebileceğimiz bu aşırı göreci yaklaşımlar, ancak toplumsal ormanlar içinde kaybolmaya götürür. Tersi gibi görünen ama özde aynı rolü oynayan aşırı evrenselci yaklaşım modelleri ise, toplumu fiziki yalınlığı içinde birkaç kanunla tarif etmeye çalışırlar. Toplumun zengin çeşitliliği karşısında en çok körleşmeye hizmet eden yaklaşım bu olsa gerek. Pozitivist toplum anlayışı hem aşırı göreciliği hem de aşırı evrenselciliği bağrında taşıyan en kaba model olarak anılmaya değerdir.

Liberalizm, burjuva orta sınıfın resmi ideolojisi olarak, tüm bu modellerden eklektik bir seçim biçiminde kendini sunar. Böylelikle her modelin doğru yanlarına sahip çıkmış gibi kendini sistemleştirir. Özünde tüm modellerin en kusurlu yanlarını bazı doğrularla karıştırarak, eklektizmin en tehlikeli bir biçimini sürekli inceleme modeli olarak topluma sunar. Resmi anlayış olarak toplumun kolektif hafızasını sömürgeleştirip işgal ederek ideolojik hegemonyasını kesinleştirir.

İlk büyük savunmam olan **Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa** adlı çalışmamı fazla model çalışması yapmadan, hatta bunun farkında bile olmadan sunmak durumunda kaldım. Bu savunmamı fazla inceleme imkânı bulmadan aceleyle hazırlamıştım. Bir model geliştirme iddiasında da değildim. Toplumsal gerçekliğe ilişkin irticalen sahip olduğum bir tarzı yazıya dökmüştüm. Daha sonraları

Murray Bookchin, Immanuel Wallerstein, Fernand Braudel başta olmak üzere, bazı önemli sosyologların yaklaşım modellerini inceleme fırsatım doğdu. Ayrıca Nietzsche, Michel Foucault ve diğer bazı filozofları da özce kavrıyordum. Bunların içinde en önemlisi, birçok düşünürün görüşlerini **Dünya Sistemi** adlı eserinde derleyip sunan Andre Gunder Frank'tı. Adını bile bilmediğim bu düşünürün derlemesini, savunmamın en iddialı savunusu olarak değerlendirmekte gecikmedim. Birçok düşünürün son dönemde bazı incelemelerinde benzer yaklaşımlar sunmaları, beni kendi model çalışmam üzerinde daha fazla yoğunlaşmaya itti.

Zaten savunmam özünde gerek I. Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem analizinin, gerek Fernand Braudel'in bütünlükçü 'tarihsel süre' analizlerinin önemli ipuçlarını taşımaktaydı. Reel sosyalizmin yenilgisini uzun süredir benzer yaklaşımla izah etme çabama da katkı sunuyorlardı. Ayrıca Nietzsche ve Michel Foucault'nun modernite ve iktidara ilişkin yorumlarını kavramakta güçlük çekmediğim gibi, temel eğilimlerime hayli yakın buluyordum. Adını anmadan geçemeyeceğim Gordon Childe'ın Mezopotamya'daki arkeolojik çalışmalara dayalı olarak kaleme aldığı **Tarihte Neler Oldu** adlı eseri de ufuk açıcıydı. Daha çok sayıda filozofik çalışmayı âdeta birer rapor niteliğinde ele alıp inceleyerek, kendi 'model birimim' iddiasını gütmeden, bir seçim yapmak durumunda kaldım. Bu büyük savunmamın daha da geliştirilmiş analiz yöntemini bir modelmiş gibi sunmam yanlış anlaşılmamalıdır. Tüm sorunum bütünlüklü ve belirleyici bir tarihsel-toplumsal analiz birimine tercih yapmaktı. Mevcut tüm modeller, kısaca bahsettiğim gibi birçok doğru yan taşısalar da, göze alınamayacak kusurlar ve yanlışlıklara da sahiptir. Hepsinde ortak eksiklikler tespit ediyordum. En çok yaklaştığım model olan Andre Gunder Frank'ın **Dünya Sistemi** bile bana çok ciddi bir kusuru barındırıyor gibi geldi.

Dünya sistemini dayandırdığımız Sümer toplumunun sermaye birikimini sağlayan ilk toplum olduğu açıktı. Dünya sistemin Sümer toplumundan günümüze ana nehir uygarlığı olarak kümülâtif bir birikim olduğu yaklaşımını da son derece doğru buluyorum. Birikimin hegemonya-rekabet, merkez-çevre ve alçalma-yükselme biçiminde bir tarihsel sürekliliğe sahip olduğuna da katılıyordum. Birikimin gerçekleştiği üçlü sacayağı olarak ekonomik, politik ve ideolojik-

ahlâki boyutları anlaşılır hususlardı. Üretim tarzından ziyade birikim tarzlarının önemi, hegemonik geçişlerin üretim tarzı geçişlerinden daha önemli sonuçlar doğurması da bu meyandadır. Frank'ın Avrupa merkezli kapitalist dünya-sistem analizinde kapitalizmi dünya çapında gerçekleşen tek sistem olarak sunan Wallerstein'ı eleştirmesi yerindeydi. Avrupa uygarlığının istisnailiği çok abartılı bir yaklaşımdı. Kendisi belki de uç bir uygarlık olarak marjinal bile sayılabilirdi. Yine Frank'ın sosyalizm, kapitalizm, kölecilik ve feodalizm gibi temel toplum-biçim kavramlarını ideolojik gerçekler olarak değerlendirmesi doğruya daha yakın yaklaşımdı. Bu kavramların toplumsal gerçekliği izahtan çok perdelemeye hizmet ettiğini söylemesi de yabana atılmaması gereken bir düşünce olup üzerinde durulmaya değerdi. 'Farklılık içinde birlik' arayışı çözüme katkı sunabilirdi ama yetersizdi. Yine tarihsel-toplum çözümlemesine daha zengin bir katkı sunduğu açıktı. Daha iyi ve güzel bir toplumsal yaşam için yanılma payı az bir sistem analizi olarak değerlendirmek durumundayım. Fakat en temel kusuru, sanki aşılamayacak kapalı bir çembersel döngü sunma riski taşımasıydı. Hegemonik iktidar sistemlerine bir kadermiş gibi yaklaşıyor; daha doğrusu, çıkışı diyalektiksel olarak göstermiyordu.

Immanuel Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem analizinin beş yüz yıllık bir süreyi esas alması yetersizdi. Tahlillerini beş bin yıllık süreye dayandırsaydı, çok daha verimli olacağı açıktı. **Dünya Sistemi** derlemesinde, birçok düşünürde bunun ipuçlarını gördük. Avantajlı yanı ise, I. Wallerstein'ın dünya-sistemden çıkışın analizini daha güçlü yapabilmesidir. Yaklaşımları katkı sunucu nitelikteydi.

Fernand Braudel'in gerek yaptığı kapitalizm tahlili, gerekse bütünlüklü toplum anlayışını 'tarihsel süreler' biçiminde sunması gerçekten ufuk açıcı niteliktedir. Özellikle kapitalizmin pazar karşıtı olduğunu belirlemesi ve iktidar tekelleriyle ekonomik tekellerin benzer birikim özelliklerine sahip olduklarını vurgulaması son derece önemlidir. En hoşlandığım bir cümlesi, "İktidarlar hep kapital salgılar" oldu. Yine "Para gibi iktidar da biriktirilir" cümlesi de anlayan için öğretici değeri yüksek bir belirlemedir. Hem I. Wallerstein'ın hem de F. Braudel'in sosyalist devrimlerin başarısızlığını bir açıdan kapitalist moderniteyi aşamamalarına bağlamaları da belirleyici ve hayli öğreticidir. Fakat her iki ünlü düşünürün bizzat sözünü ettikleri

'ekonomizm indirgemeciliği' konusunda sorgulanmaları gereğine ben de katılmaktayım.

Bir kez daha belirtmeliyim ki, benim sosyal bilim yaklaşımım, çok sınırlı da olsa sözünü ettiğim bu önemli düşünürlerden etkilense ve bahsetmediğim çok sayıda başka düşünürün görüşlerinden benzer etkiler taşısa da, kendine özgü boyutlar ihtiva etmektedir. **Bir Halkı Savunmak** adlı ikinci büyük savunmamda açıkladığım hususları daha da derinleştirip sistematize ettiğim kanısındayım. Bu kanımın temelinde şu husus yatmaktadır: Bana göre mevcut epistemolojiler iktidar aygıtlarının bir parçası olmaktan kurtulamamışlardır. İradeleri hilafına bu böyledir. Karl Marks gibi en bilimsel yaklaşım sahibi bir düşünürün kapitalin içyüzünü en yetkin gören kişi olduğu kuşku götürmez. Ama bu çok önemli özelliği kendisini kapitalist moderniteden kopartmaya yetmemiştir. Marks'ın dayandığı bilgi yapıları ve yaşamı binlerce bağla bu moderniteye bağlıydı. Bunları suçlamak için değil, gerçekliğini anlaşılır kılmak için belirtiyorum. Benzer sorunlar Lenin ve Mao için de geçerlidir. Düşündükleri sistem birçok öncülüyle (başta bilgi yapıları, modern yaşam anlayışları) kapitalist moderniteye bağımlıydı. Örneğin endüstriyalizm ve ulus-devlet gibi dev konuları sosyalist içerikle fethedeceklerini düşünüyorlardı. Hâlbuki biçim ve içerik olarak modernitenin bu temel kalıpları sermaye birikimine odaklıydı. Onları esas alan, ne kadar karşıtı da olsa, kapitalizm doğurmaktan kurtulamazdı. Reel sosyalizme yönelik eleştirilerim tüm bu hususlarda çok açık hale gelmişti. Fakat eleştirmek yetmeyecekti. Eleştirdiklerimin yerine ne koymalıydım? Önem taşıyan soru buydu. Üzerinde sürekli yoğunlaştığım soru da bu oldu.

Demokratik uygarlık seçeneğinin, görünüşte çok basit olmasına rağmen, yeni bir adlandırma uygun karşılanana kadar aynı ad altında sistematik bir yaklaşım modeli olarak sunulması bana çok gerekli ve çözümleyici görünmektedir. Her şeyden önce, bu seçenek merkezî dünya uygarlık sistemine alternatif bir sistem önermektedir. Demokratik uygarlık sadece günümüz ve gelecek için bir ütopya değildir; tarihsel-toplumun daha somut yorumu için de son derece gerekli ve açıklayıcı görünmektedir.

Sermaye birikimi ve yol açtığı iktidar aygıtlarının olduğu her mekân ve zaman koşulunda bunlara karşı bir direnmenin yaşanması ve alternatifinin bulunması toplumsal doğanın bir gereğidir. Top-

lumlar hiçbir yerde ve zamanda sermaye birikimi ve iktidar aygıtları karşısında direnmesiz kalmamışlar ve alternatifsiz olmamışlardır. Çoğunlukla yenilmeleri direnmelerin yokluğunda ve alternatifsizlikte değil, başka koşullarda aranmalıdır.

Sermaye ve iktidar birikimlerinin akıl almaz öykülerini çok iyi özümsemedikçe, demokratik uygarlık kavramını anlamlandırmakta güçlük çekeriz. Bilgi yapılanmaları bu konuda hep iki tür hata arasında gidip gelmişlerdir: Ya tamamen bilgi-iktidar yapılanmaları içinde erimişler ya da sekter mezhepler halinde bilim, siyasi seçenek ve ahlâki tutumlarını bağımsızca seçemeden güdük kalmaktan veya bırakılmaktan kurtulamamışlardır. Bunda şüphesiz zor'un ve sermayenin baştan çıkarıcı rolünü sürekli göz önünde bulundurmak gerekir. Bu iki çarpıcı bilgi yapılanma anlayışını mahkûm etmeden, demokratik uygarlık seçeneği görünür kılınamaz. Sorgulanması gereken şey demokratik uygarlık gerçekliğinin varlığı değil, onu görmekten aciz bıraktırılmış bilgi-iktidar yapılanmaları ve sapkın mezhepçiliktir. Tarihsel-toplum anlatımlarının sadece eksiklikleri ve yanlışlıklarıyla izah edilemeyecek olan bu gerçeklikler ancak sosyal bilimlerde köklü bir devrimle dönüştürülebilir.

Beş bin yıllık sermaye birikimi üzerine kurulu iktidar ve devlet yapılanmaları, muazzam ölçülerde ideolojik yapılar ve bilgi yapıları örgütlemeden rejimlerini sürdüremeyeceklerini günlük deneyimleriyle gayet iyi bilmekteydiler. Hegemonik iktidar aygıtlarının 'üçüz'lerinden diğer ikisi olan artık-ürün, artık-değer ve meşrulaştırma araçlarını sürekli biriktirdiklerini gözlemin temel unsuru olarak görmedikçe, sosyal bilimlerin anlamlı hakikat rejimleri olamayacaklarını bilmek gerekir. Mitoloji, din, felsefe ve pozitif bilim yapılarının sermaye ve iktidar birikim tarihiyle sıkıca iç içe olup, çıkar birliklerini sürekli gözettikleri anlaşılmadıkça, sosyal bilimlerde devrim mümkün olamaz.

Demokratik uygarlık kavramından çıkarsanacak ikinci önemli husus, sosyal bilimlerde devrime en geniş zemini sunmasıdır. Şunu temel bir tez olarak ortaya koyuyoruz: Tarihin tüm 'barbarları', göçebe kavimleri, lümpenleri, kabileleri, komünleri, sapkın mezhepleri, cadıları, işsizleri ve yoksullarının anlamlı hareket ve sistemlerden sürekli yoksun olduklarını, bunun onların kaderleri olduğunu iddia etmek, açık ki sermaye ve iktidar birikim sahiplerinin çıkarları adına

mitoloji, din, felsefe ve bilim yapıları üretmek, bilgi birikim aygıtları oluşturmaktır. Tarihte sadece sermaye ve iktidar egemenliği yoktur. Aynı zamanda bu egemenliklerle iç içe ve sürekli çıkar birliği içinde olan bilgi düzenekleri (mitolojik, dinsel, felsefi ve bilimsel) ve egemenlikleri de söz konusu olmuştur. Başta Marksist sosyal bilimler olmak üzere, önde gelen birçok muhalif sosyal bilim yapısının başarısızlığının temelinde, sermaye ve iktidar birikim tarihine dayanan sosyal bilim devrimlerini esas almaları ve alternatif bir uygarlık sistemini geliştirememeleri yatmaktadır. Şüphesiz bahsedilen birçok husus kapsamlı eleştirilere tabi tutulmuş, fakat daha ileri götürülüp tüm tarihi kapsayan bir anlatım birimi çerçevesine oturtulamamıştır. Dünya sistem anlayışı oluşturulamamış, buna ilişkin anlatımlar bölük pörçük denemeler olmaktan öteye gidememiştir.

Demokratik uygarlık sisteminde üçüncü önemli husus, bu uygarlığın orta sınıflaşmaya dayalı olan ve toplumda her zaman kanser hücreleri rolü oynayan aşırı sermaye, iktidar ve devlet birikimlerine fırsat tanımadan, tarım devriminden itibaren gelişen kent ve endüstri unsurlarını geliştirme gücüne sahip olmasıdır.

Yani kent ve endüstriye 'evet', fakat bünyelerindeki kanserleşme hücrelerine 'hayır' deniliyor. Günümüzün devasa büyümüş kent-endüstri-iktidar ve iletişim ağlarını gözlemlediğimizde; ayrıca çevrenin maruz kaldığı korkunç tahribatları, kadının statüsünü veya statüsüzlüğünü, yoksulluk ve işsizliğin ulaştığı düzeyi, bütün bu alanlarda yaşanan sorunların felaket boyutlarına taşındığını bu gözlemlerle iç içe ele aldığımızda, toplumsal yapılanmalardaki kanserleşme tabirinin yersiz olmadığını görürüz. Özellikle başta I. Wallerstein olmak üzere günümüzün önde gelen sosyal bilimcileri ile tarihsel süreçlerde hiç eksik olmayan akıncı 'barbarlar' (Barbarlık kavramı yeniden tartışılacaktır), sapkın mezheplerin mensupları, isyancı köylüler, ütopyacılar, anarşistler, en son feministler ve çığlıkları yükselen çevreci hareketler toplumsal bünyede vahamet arz eden kanserleşme tehdidine karşı bütüncül bir anlam kazanabilir. Hiçbir toplum mevcut kent, orta sınıf, sermaye, iktidar, devlet ve iletişim aygıtlarındaki birikimleri uzun süre taşıyamaz. Demir kafese sımsıkı kapatılmış toplum kendi çığlıklarını sonuç alıcı düzeye taşıyamasa da, ekolojinin günlük olarak S.O.S işareti vermesi sorunların kriz ve kaos boyutlarına ulaşmasının altında mevcut merkezî uygarlık sisteminin

yattığını gayet iyi açıkladığı gibi, kaostan çıkışın da ancak köklü tarihsel-toplumsal kaynaklara bağlanmış ve günceli bu kaynakların mevcut hali olarak çözümleyen bir yaklaşımla gerçekleşeceğini, geleceğin de ancak bu temelde Merkezi Dünya Demokratik Uygarlık Sistemi ile sağlanabileceğini iddia ediyoruz.

Savunmam bu ana tezin çeşitli boyutlarda aydınlatılması etrafında yoğunlaşacaktır. Tarihi evrensel boyutlarda anlamaya çalışmam, şüphesiz bir ilke değeri taşıdığına inandığım evrensel tarih olmadan yerel tarihlerin anlam bulamayacağı görüşüne bağlıdır. En silik toplumların tarihinin bile evrensel tarihin ışığında aydınlatılabileceğine kuşku yoktur. Ayrıca güncelliğin (şimdiki halin) tarih, tarihin şimdi olduğuna da ilke düzeyinde değer biçmekteyim. Ama şu önemli hususu da ekleyerek, bu iki önemli tarih ilkesini paylaştığımı tekrarlamalıyım: Yerel şimdiki hal, salt bir tekrar olarak, bir gelenek olarak tarihi tekrarlamaz. Mutlaka kendi FARKLARINI, ÖZGÜNLÜKLERİNİ katarak tarihsel birikimde önemli rol oynar. Tarih sadece bir tekerrürden ibaret değildir; her mekânın ve zamanın katkısını biriktirerek tekerrür eder.

Sadece bundan önceki savunmalarımda değil, genel olarak tüm yazılı ve sözlü değerlendirmelerimde görülen farklılıklara bu ilkeler çerçevesinde bakıldığında bu yaklaşımımın anlayışla karşılanacağından kuşku duymuyorum. Görüşlerimin kuru bir tekrar veya köklü bir döneklik olarak yorumlanamayacağı açıktır. Gelişmenin farklılaşma olduğu, farklılaşmakla değişim sağlamanın evrenin biricik ilkesi olduğu gözlemlemesini bilenler için açıktır. Bir, iki ettiğinde sadece basit bir nicel birikim oluşmaz; bununla birlikte iki'nin her zaman bir'den farklılığı olarak gerçekleşir.

Savunmanın bu bölümüne ilişkin Önsöz ve Giriş bölümünden sonraki kısımda bazı yöntem sorunları tartışılacaktır. Bilimlerdeki aşırı parçalanmanın bilimdeki kriz anlamına geldiği, bunun sistem kriziyle bağlantılı olduğu vurgulanacaktır. Bilime bütünlüklü yaklaşımın anlamı üzerinde durulacaktır.

Diğer bir yöntem konusu olarak, farklı doğalar, özellikle toplumsal doğanın farklılığı vurgulanacaktır. Doğaya (Birinci Doğa) dönüşün köklü yaklaşımları gerekli kıldığı, aynı zamanda kadın sorunuyla bağı içinde işlenecektir.

Özne-nesne ayrımına ihtiyatlı yaklaşılacak, yol açtığı sorunlar ve giderme yolları tartışılacaktır. Sermaye birikim sistemiyle bağlantısı gösterilip aşma gereği vurgulanacaktır.

Evrenselcilik-görecilik, döngüsellik-çizgisellik, küreselcilik-yerelcilik gibi önemli yöntemsel ikilemlerde de açık olmak önem taşır. Ayrıca diyalektik yöntemin yeniden yorumu gerekmektedir.

Yöntemsel kavramlardaki netleşme diğer konuların anlatımını kolaylaştırabilir. Yöntem konusunun savunmada ayrı bir bölüm olarak düzenlenmesi bu nedenle gerekli görüldü.

Dördüncü kısım Özgürlük Sorunu başlığını taşımaktadır. Demokratik uygarlık sistemi özgürlükle yakından bağlantılı olduğundan, konunun aydınlatılmasını önemli kılmaktadır. Merkezî uygarlık sisteminin tahakkümcü niteliği, demokratik uygarlığın özgürlükçü karakterini başat kılmaktadır. Bu bölümde eşitliğin özgürlükle sıkı bağı çözümlenecektir. Daha da önemlisi, hakiki bir kavram olan eşitlik kavramının farklılıkları gözeten temelde yorumlanması üzerinde durulacaktır. Sistemlerle bağı içinde çözümlenmemiş özgürlük ve eşitlik kavramlarının sosyal bilimlerde önemli sorunlara yol açtığı göz önünde tutularak yeniden yorumlanmaları ana tezimiz açısından açıklayıcı olacaktır.

Beşinci kısım, insan türündeki aklın eleştirisini konu edinmektedir. Toplumsal akıl tanımlanmaya çalışılırken, teorik-pratik, analitik-duygusal boyutlardaki işlerliği aydınlatılmaya çalışılacaktır. Dünya sistemlerinin aklı kullanmaları nelere yol açabilir? Çözüm ve problem aracı olarak aklın sınırları var mıdır? Emmanuel Kant'ı nasıl güncelleştirebiliriz? Bu tür sorular çözüm aracı olarak kullandığımız aklımızın bizzat ciddi problemlere yol açabileceği konusunda uyarıcı olmaktadır.

Altıncı kısımda Toplumsal Problemin Doğuşu Ve Gelişimi incelenmektedir. Merkezî uygarlık sisteminin temel problem kaynağı olduğu tarihsel süreçler içinde gözlemlenmeye çalışılacaktır. Toplumsal sorunların giderek dal budak salmaları sistemin özüyle bağlantılıdır. Dolayısıyla sermaye ve iktidar birikim aygıtları problemin kendisidir. Bir nevi problem tarihi tasarlanacaktır.

Yedinci kısımda problem çözümleyici araç olarak Demokratik Uygarlık Sistemi önerilmektedir. Tarihin toplumsal tarih olarak yeniden

tasarımlanması hangi anlamları bağrında taşımaktadır? Burada demokratik toplum ile tarih arasındaki kopmaz ilişki vurgulanmaktadır.

Yedinci kısmın devamı olarak sekizinci kısımda kapitalist modernite alternatif demokratik modernite tanımlanmaya çalışılmaktadır. İki modernite anlayışının neden gerekli ve mümkün olduğu yakıcı dersler ışığında işlenmektedir. Özellikle çağdaş devrimlerin yenilgiye uğramalarının nedenleri bu bağlamda tekrar gözden geçirilmektedir.

Dokuzuncu ve onuncu kısımlarda kapitalizmin sistemsel bunalımı ve bunalımdan çıkış olanakları çözümlenmeye çalışılmaktadır. Dünya uygarlık sisteminin güncel hali olarak kapitalist modernite çözülürken alternatifleri neler olabilir? Demokratik moderniteyi nasıl inşa edebiliriz? Engeller nelerdir ve olanaklar neler sunmaktadır? Yeniden inşa görevleri nelerdir? Bu son derece yakıcı sorular şüphesiz cevabını da bağrında taşımaktadır.

On birinci kısım sonuç olarak düşünülmektedir. Bu kısımda denemenin çeşitli açılardan bilânçosu çıkarılmaktadır. Tarih ne düz bir kaderci çizgide seyretmekte, ne de kendi başına beklenen amaca doğru ilerlemektedir. Ne kendi başına kötülük kaynağı, ne de er veya geç iyilik sunucudur. İnsan toplumsallığı güzel yaşamayı mümkün kılabilir. Toplumun kendisi muazzam bir çözüm kaynağıdır. Yeter ki kanser türleri de dahil, ölümcül hastalık türlerinden korumasını bilelim; muhteşem bir cenneti mümkün kılmış dünyamızı anlayarak güzel yaşamayı seçelim!

3- BAZI YÖNTEM SORUNLARI

Hedefe en kestirmeden ulaştıran yol anlamındaki yöntem Batı merkezli bir kavram değildir. En eski çağlardan beri Ortadoğu bilgelik ekollerinde denenmektedir. Bilgiye erişimin elverişli yolları hep denenmiş, içlerinden en sonuç alıcı olanları temel yöntem olarak seçilmiştir. Düşünce ekollerinde üzerinde en çok yoğunlaşılan kavramlardan bir mantık oluşturmak, dolayısıyla bir yöntem geliştirmek alışıldık bir usuldür. Dünya uygarlık sisteminin hegemonik merkezi Avrupa'ya kayınca, birçok alanda üstünlük sağlatıcı gelişmeler bilimsel alanda yöntem konusunda da kendini gösterdi. Francis Bacon, Descartes ve Galileo'nun 16. ve 17. yüzyıllarda önemli yaklaşım metotlarıyla ortaya çıkmaları hegemonik sistemin Avrupa'ya kayışıyla yakından bağlantılıdır.

Bilimsel yöntemin en önemli kavramlarından olan özne-nesne ayrımının gelişimi doğaya hükmetmekle bağlantılıdır. Sermaye ve iktidarın yeni birikim aygıtları olan kapitalist tekeller hem fiziksel-biyolojik hem de toplumsal doğaya ait kaynaklara yüklendikçe, bu kaynakların birikim açısından ne denli avantajlı olduklarını kavramakta gecikmediler. Her iki doğaya ait kaynakların nesneleştirilmesi, sermaye ve iktidar birikimine sürekli artan katkılar sunuyordu. Bu maddi gelişmenin düşüncedeki karşılığı özne-nesne ayrımıdır. Bu durum F.Bacon'da objektif-sübjektif ayrımı halinde kendini yansıtırken, Descartes'ta keskin ruh-beden ayrımı biçiminde yansımasını bulur. Galileo'da matematik doğanın dili ve nesnenin en gelişmiş ölçütü olarak kendisini ortaya koyar. Tarihin uzun Mezopotamya yolculuğundan sonra Antikçağ Yunanistan'ında yol açtığı gelişmeye benzer bir gelişme özgün farklılıklarıyla birlikte Avrupa'nın batısında tekrarlanmaktadır. Aslında Sümer toplumu da Yukarı Mezopotamya'nın bin yılların süzgecinden geçen yaşam pratiklerini Aşağı Mezopotamya'ya taşımış, özgün farklılıklarını da katarak kendi orijinal biçimini yaratmıştı.

Merkezî uygarlık sistemlerinde özne her zaman sermaye ve iktidar kaynaklıdır. Bilinci, söylemi ve hür iradeyi temsil eder. Bazen fert bazen de kurumdur ama hep vardır. Nesne olmanın payına düştüğü kesimler ise hep iktidar dışı barbarlar, halklar ve kadınlar olmuştur. Bunlar ancak doğa gibi özne için kaynak hizmeti gördüklerinde akla gelirler. Başka tür bir anlamlarının olması işin doğası gereği düşünülmez. Sümer mitolojisinde insanın kul olarak tanrıların dışkısından, kadının ise erkeğin kaburga kemiğinden yaratılış öyküleri, nesneleştirmenin tarihin derinliklerindeki boyutlarını yansıtmaktadır. Bu nesne ve özne yaklaşımının Avrupa düşüncesine taşınması şüphesiz önemli dönüşümlerden sonra mümkün olmuştur. Ama gelişim zincirinin bu doğrultuda olduğu inkâr edilemez.

Özne-nesne ayrımının günümüzde silikleşmesi finans-kapitalin başat sistem haline gelmesiyle bağlantılıdır. Merkezî uygarlık sisteminde finans-kapitalin simgesel hegemonyası özne ve nesnenin tüm eski hallerini çözmüştür. Herkesin kendisini yeri geldiğinde özne, yeri geldiğinde nesne yerine koyması sermaye ve iktidar birikiminin yeni biçimleriyle sıkıca bağlantılıdır. Hem gerçek hem de sanal boyutlarda çığ gibi çoğaltılan milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik ve bilimcilik

kaynaklı sermaye ve iktidar aygıtları toplumu ahtapot misali sarmalamıştır. Bu koşullarda herkes ve her kurum kendini yeteri kadar özne ve nesne konumunda bulabilir. Sümer toplumundaki tanrıların işlevini ideolojik aygıtlar devraldığında özne-nesne ayrımının dönüşümü kaçınılmaz olduğu gibi, tanrıların yeni simgesel özellikleriyle hükümranlıkları da mevcut ayrımı elbette gereksizleştirecektir.

Merkezî uygarlık tarihi boyunca bilmelerin giderek parçalanması ve kutsallığını yitirmesi benzer bir öyküye sahiptir. Sermaye ve iktidar aygıtları ne kadar çoğalırsa bilmelerin de o kadar parçalandığı tarihte iyice gözlenebilen bir husustur. Tüm klan ve kabile toplumlarında bilim bir bütündür. Temsilcileri kutsal sayılır. Bilime tanrısallık atfedilir; herkese arzusu ve çabası oranında dağıtılır. Mitolojilerde bütünüyle, dinde ve felsefede başat ölçülerde yaklaşımlar bu yönlüyken, ilk parçalanma daha çok doğa bilimlerinde ve Batı Avrupa'nın bilim yapısında görülür. Toplumdan giderek kopmuş ve sermaye-iktidar elitlerinin hizmetine iyice koşturulmuş yeni bilme organizasyonları (akademiler ve üniversiteler), kendilerini açıkça yeni devletin (Leviathan) gözde kuruluşları mertebesinde bulurlar. Bilimin sermayeleşmesi ve iktidarlaşması süreci, topluma yabancılaşmasının da süreci olmuştur. Sorun çözen bilim karargâhları, mabetleri artık sorun yaratma, yabancılaştırma ve ideolojik hegemonyanın merkezlerine dönüşmüştür. Ne kadar doğa ve toplum kaynağı varsa o kadar bilim bölümü türetilmiştir. Yalnız başına bu gerçeklik bile bilim-sermaye ile iktidar iç içeliğini kanıtlamaya yeterlidir. Bilim alanı tüm toplumun kutsalı olarak topluma hizmet etmekten alabildiğine uzaklaşmıştır. Bilim dalları paralı birer meslek, hatta bizzat sermaye olmuşlar, iktidarın en tehlikeli suç ortaklığına bulaşmışlardır. Nükleer silahlar başta olmak üzere, her tür yıkım silahları ve çevreyi yıkacak boyutlarda tehlike arz eden gelişmelerin bilim merkezlerinden kaynaklandığını iyi bilmekteyiz. Hakikat kaygısını (toplumun kolektif vicdanı) esas almak yerine, en verimli tarzda sermaye ve iktidar üretmenin akıl hocalığına terfi ettirilmişlerdir.

Günümüzde bilimsel çalışma denince ilk akla gelen, "Ne kadar para getirir?" sorusudur. Hâlbuki toplumun bilimden beklediği, kendi temel kaygılarına yanıttır. Toplum maddi ve manevi kaygıları nedeniyle bilimi bütünlüğü içinde tanrısal bir meslek saymış ve bilim toplumda böyle kabul görmüştür. Akademi ve üniversitenin yozlaşması

bu koşullarla bağlantılıdır. Bilimdeki kriz bu koşullardan kaynaklanmaktadır. Bilmenin tarihi uygarlık tarihiyle bağlantılı olarak dönüşüm geçirmiş, sistemin genel bunalımından da aynı ölçülerde nasibini almaktan kurtulamamıştır. Çözüm aracı olayım derken, kendisi en önemli sorun kaynağı haline gelmiştir. Sonuç bilimin parçalanması, dağılması ve kaostur.

Farklı doğalar, diğer bir söylemle birinci, ikinci ve üçüncü doğalar sorununu iyi kavramak gerekir. İnsan toplumu dışındaki tüm doğa Birinci Doğa biçiminde ayrımlanmaktadır. Birinci Doğa kendi içinde çelişkili bir kavramdır. Öncelikle canlı-cansız, bitki-hayvan, hatta fizik-kimya, bir adım ötede görünür-görünmez madde, enerji-madde ayrımları gibi sonsuz çeşitlilikte ayrımların geliştirilebileceği düşünülebilir. Kaldı ki, her ayrımın da kendine göre bir toplumundan bahsedebiliriz. Doğalar sorununa yaklaşım biçimlerine daha yakından baktığımızda, özne-nesne ayrımının derin etkisini taşıdığını görürüz. Bunun sağlıklı bir ayrım olmadığı, en azından koşullu olarak bu ayrımlara gitmek gerektiği vurgulanabilir.

İkinci Doğa olarak insan toplumu, şüphesiz özgünlükleri olan çok önemli bir doğasal gelişme aşamasıdır. Ayrı bir doğa yerine, farklı bir doğa aşaması olarak nitelendirilmesi daha anlamlıdır.

Toplum doğasının en önemli ayırt edici karakteristiği zihni kapasitesinin yüksekliği, esnekliği ve kendini inşa etme gücüne sahip olmasıdır. Şüphesiz Birinci Doğada da zihin, esneklik ve kendini inşa gücü vardır. Fakat toplum doğasına göre çok ağır, katı ve yavaş bir işleyişe sahiptir. Toplum doğasını bir bütün olarak teorikleştirmek büyük önem taşır. Her ne kadar ilk sosyologlar bu hususa önceliği vermişlerse de, günümüze doğru gelindiğinde parça ve yapı analizleri daha çok öne geçmiştir: Tıpkı diğer doğaların analizinde gözlemlendiği gibi. Ayrıca toplum doğasını alt ve üstyapılar biçiminde ayırmak, ekonomi, politika ve iktidar biçiminde bir bölümlemeye gitmek, ilkel-komünal toplum, kölecilik, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm-komünizm gibi tabaka ve aşamalara bölmek, ancak 'FARKLILIĞA' oldukça dikkat eden bir yaklaşım esas alınırsa anlamlı sonuçlar doğurabilir. Hiçbir katman, parça veya yapı analizi bütüncül teorik yaklaşımın yerini tutamaz. Denilebilir ki, bu konuda hiçbir filozof ve sosyolog Eflatun ve Aristo'nun bütüncül yaklaşımını aşamamıştır. Hatta Ortadoğu ve genelde Doğu kökenli bilgeler ve

peygamberlerin bütüncül yorumları, kapitalist modernite filozofları ve sosyologlarınkine göre daha öğretici ve toplumsaldır. Daha ileri, gelişkin bir yaklaşım olarak değer ifade eder. Bütüncül teorik yaklaşımın etkisiz kalmasında en önemli rolü sermaye ve iktidar birikim aygıtlarının oynadığını önemle vurgulamak gerekir.

İnsan toplumu üzerine yapılacak incelemelerde yeni bir derin teorik yaklaşım metoduna şiddetle ihtiyaç vardır. Sayıların kalabalığına boğulmuş sosyolojik yöntemlerin gerçeği açığa çıkarmaktan ziyade perdelediğini önemle kavramak gerekir. Mevcut sosyolojilerin gerçeği mitolojilerden daha fazla perdelediklerini söylemem mübalağa olarak görülmemelidir. Hatta mitolojideki gerçeği hissediş temelinde ulaşılan anlam kapitalist modernite sosyolojilerindeki anlama göre çok daha insanidir ve hakikate daha yakındır.

Toplumsal bilim şüphesiz önemlidir, ama mevcut haline bilim demek zordur. Ortada duran sosyolojik söylemler resmi moderniteyi meşrulaştırmaktan öteye bir anlamı pek ifade edememektedir. Bu konuda köklü bir bilimsel devrime ve yöntemsel çıkışa ihtiyaç vardır.

Üçüncü Doğa ile anlamlandırılmak istenen aşama ancak bu bilimsel ve yöntemsel devrimle mümkün olabilir. Kavram olarak Üçüncü Doğa, Birinci ve İkinci Doğa'nın üst bir aşamada yeniden gerçekleştirdikleri uyumu ifade eder. Toplumsal doğanın Birinci Doğa ile üst düzeyde bir sentez oluşturması, devrimci teorik paradigma devrimi kadar köklü bir pratik devrim gerektirir. Özellikle merkezî uygarlık sisteminin günümüzdeki aşaması olan kapitalist dünya-sistemin, yani kapitalist modernitenin aşılması bunda belirleyici olacaktır. Bunun için asgari düzeyde de olsa demokratik uygarlık inşalarının geliştirilmesi, daha ayırt edici hususlar olarak ekolojist ve feminist toplum karakterinde gelişme sağlanması, demokratik siyaset sanatının işlevselleşmesi ve demokratik sivil toplum inşaları başarıyla atılması gereken adımlardır.

Üçüncü Doğa yeni bir cennet veya ütopya vaadi değildir; doğalar üzerine bilinç gücü artan insanın kendi farkını koruyarak, büyük uyuma yeniden KATILIM sağlamasıdır. Bu sadece bir özlem, amaç ve ütopyalar vaadi değil, güncel pratik anlamı olan iyi ve güzel yaşam sanatıdır. Biyolojizmden bahsetmiyorum, bu yaklaşımın tehlikeli olduğunu biliyorum. Sermaye ve iktidar birikim aygıtlarının 'Allahlık' cennet ütopyalarından da bahsetmiyorum. Bu yaklaşımın da özünde

neyi ifade ettiğini, ne denli tehlikeli ve yıkıcı amaçlar taşıdığını kestirebiliyorum. Materyalizmin cennet vaadi olan vulger komünizmin de ilkel olup işlevsel olmadığını, liberalizmin bir nevi uç varyantı olduğunu belirtebilirim. Zaten liberalizmin her tür vaadinin cehennem koktuğunu güncel yaşam deneyimlerimizden kolayca anlayabiliriz.

Üçüncü Doğa'nın gerçekleşmesi 'uzun süre'yi gerektirir. Birinci ve İkinci Doğa'nın üst bir aşamada farklılıklar temelinde eşitlik ve özgürlüğün ifade edilmesi ve gerçekleşmesi rejimi olarak demokratik sistem, içinde ekolojik ve feminen toplum özelliklerinin gelişmesiyle mümkündür. İnsanın toplumsal doğası bu aşamanın gerçekleşmesinin dinamiklerini taşımaktadır. Üzerinde yoğunlaşılması gereken farklı doğalar meselesine bu yöntemle yaklaşmak, bizi daha anlamlı teorik ve pratik gerçekleştirimlere götürebilir.

Diğer önemli bir yöntem sorunu son dönemde evrensellik-görecilik bağlamında tartışılmaktadır. Bunun anlamın evrenselliği ve tikelliği biçiminde yorumlanması da aynı içeriği ifade etmektedir. Dikkatle çözümlenmesi gereken bir yöntem sorunuyla karşı karşıyayız. Bu sorunu özne-nesne ayrımının vardığı yeni aşama olarak da tanımlayabiliriz. Sermaye ve iktidar aygıtlarındaki katı yaklaşımlara çoğunlukla 'kanun' denilmesi, bu tip yöntem sorunlarının temelinde yatan maddi koşullar nedeniyledir. Kanuncu yaklaşıma 'evrensellik' yaftasının vurulması, ideolojik meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasıyla yakından bağlantılıdır. "Kanun demiri keser" deyimi buradan gelir. Kanunun bir iktidarsal imalat olduğunu unutmamak gerekir. İktidarın sermaye demek olduğunu unutmayalım. İktidar hükümranlığı demek aynı zamanda 'kanun' demektir. Kanun ise 'evrensel' olduğu ölçüde güçlüdür ve karşı çıkılması imkânsızlaşmaktadır. İnsan imgesinden tanrı inşa etme de böyle başlamaktadır. Açıkça ifade edemediği diktasını tanrısallaştıran iktidar sahibi insan, böylelikle bu dâhiyane meşrulaştırma aracı ile iktidarını daha rahat sürdürebileceğini tasarlamaktadır. Bu tür çabaların tümüyle olmasa bile önemli oranda tüm evrenselliklere kaynaklık teşkil ettiğini iyi anlamak gerekir.

Her ne kadar karşı kutupsallık gibi yansıtılsa da özünde benzer olan görecilik, düşürülmüş insanın tümüyle kural, yol ve yöntemden uzaklaştırılmış halini ifade etmektedir. Görecilik "Ne kadar insan var-

sa o kadar kural ve yöntem vardır" gibi uç bir anlayışa açık kapı bırakmaktadır. Pratikte bunun mümkünatı olmadığına göre, sonuçta evrensellik kanunlarına tutsak düşmesi kaçınılmazdır. Her iki anlayış da insan toplumundaki zekâ payını ya çok abartmakta, yani 'evrensel kanun' düzeyine taşırmakta, ya da çok küçümseyerek, "Herkesin kendi kanunu vardır" biçimine indirgeyerek saptırmaktadır. Toplumsal zekâyı daha gerçekçi tarzda yorumlamak mümkündür. Yorumlamada evrensel kural ve göreciliği karşıt kutuplar haline taşırmadan, doğal gerçekliğin iç içe iki hali olarak kavramlaştırmak daha verimli bir anlatıma yol açabilir. Değişmez evrensel kuralcılık düz-çizgisel ilerlemeciliğe varır ki, evrende bunun bir sonu olsaydı şimdiye dek varmış olmamız gerekirdi. İlerlemeciliğin böylesi bir kusuru vardır. Evrenin sürekli bir amaca doğru ilerlediği doğru olsaydı, sonsuzluk içeren 'ezelcilik' kavramı gereği çoktan bu amaca varmış olması gerekirdi. Buna karşılık görecilik 'sonsuz döngüsellik' kavramını içerir ki, bu doğru olsaydı mevcut evrensel değişme ve gelişmelerin yaşanmaması, oluşmaması gerekirdi. Bu nedenlerle evrensel ilerlemecilik ve döngüsellik (çembercilik), özünde birleşerek, değişerek farklılaşan evrensel gelişmeyi izah etme gücünden yoksun yöntemsel anlayışlardır; kusurları olan yöntemlerdir. Doğruya daha yakın yöntemin "farklılaşarak değişmeyi mümkün kılan, anlık, şimdilik olduğu kadar içinde sonsuzluğu da barındıran" bir yapıda olması biçiminde tanımlanması gereğine inanmaktayım. İlerlemenin döngüsel, döngüselliğin ilerleme olması kadar, sonsuzluğun şimdiki anda gizli, içkin olması, anlık oluşumların bütünlüğünün ise sonsuzluğu içermesi, hakikat rejiminin kurulması açısından daha açıklayıcı ve anlaşılır kılıcı bir yöntemsel perspektif sunar.

Diyalektik yöntem konusunda da bazı hususlara değinmek önem taşımaktadır. Şüphesiz diyalektik yöntemin keşfi muazzam bir kazanımdır. Evrenin diyalektik karakter taşıdığı derin gözlemlerle her an keşfedilmektedir. Fakat burada sorun teşkil eden husus, diyalektiğin nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkindir. Diyalektik konusunda Hegel'in yorumuyla Marks'ın yorumları arasındaki fark bilinmektedir. Her iki yorum hiç de iç açıcı olmayan yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Milliyetçi Alman devletine yol açan Hegelyen yorum faşizmin uygulanmasıyla dehşetli sonuçlarını göstermiştir. Sonuçları farklı olsa da,

Marks'ın ardıllarının dar sınıfçı reel-sosyalist pratikleşmelerinin de birçok olumsuzluğa ve yıkıma yol açtığı bilinmektedir. Burada kusuru Marks ya da Hegel'de değil, diyalektiği yeterince yanlış yorumlayanlarda aramak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Kaldı ki, diyalektik yöntemi Hegel ve Marks'a mal etmek doğru olmadığı gibi, Antikçağ Yunan düşüncesine mal etmek de tam yerinde bir tespit değildir. Doğu bilgeliğinde diyalektik yorumlara bolca rastlanmaktadır. Şüphesiz Antikçağ Yunanistan'ında ve Aydınlanma dönemi Avrupa'sında bu konuda önemli kazanımlar sağlanmıştır.

Ne diyalektiği zıtların yıkıcı birliği olarak görmek, ne de değişimi anın zıtsız oluşçuluğu, yaratıcılığı biçiminde yorumlamak doğrudur. Birinci anlayış kutupları hep düşmanlaştıran en kaba bir eğilime götürür ki, evreni kuraldan yoksun ve hep kaos halinde görmekten öteye bir sonuca götürmez. İkincisi gerilimsiz, zıtlardan yoksun, kendi dinamiğine sahip olmayan, dış bir gücün gereğini hep arayan bir gelişme anlayışına götürür ki, bunun doğrulanması mümkün görünmemektedir. Metafiziğe de bu kapıdan varıldığı bilinmektedir.

O halde diyalektiği bu iki aşırı yorumdan kurtarmak, arındırmak büyük önem taşımaktadır. Yıkıcı olmayan, yapıcı bir diyalektik zaten gelişmelerde gözlemlenen bir hususdur. Örneğin insanın kendisi, belki de evrenin hesaplanan yaklaşık yaşı kadar diyalektiksel bir gelişmeyi bağrında taşımaktadır. İnsan atom-altı parçacıklardan en gelişmiş atom ve moleküllere sahip olduğu kadar, tüm biyolojik evreleri de bünyesinde taşımaktadır. Bu harikulâde gelişme diyalektikseldir, ama yapıcı ve geliştirici bir diyalektiği yansıttığı inkâr edilemeyecek kadar açıktır. Şüphesiz çokça tartışılan sınıf çelişkileri (Buna kabilesel, etnik, ulusal ve sistemsel olanları da eklemek mümkündür) belli düşmanlıklar taşır. Ama katliama varmadan da toplumun muazzam esnek akıl gücüyle bu çelişkileri diyalektiğin ruhuna uygun olarak çözmek mümkündür. Kaldı ki, toplum doğası bu tip çözümlerin sayısız örnekleriyle doludur. İdeologlar gelişmeyi daha iyi açıklayalım derken, belki de iradeleri dışında tersi sonuçlarla karşılaşmaktan kurtulamamışlardır. En azından sıkça bu durumlara düşmeleri, diyalektiği yorumlamanın önemini halen koruduğunu göstermektedir.

Diyalektik konusunda bir yanlış anlayışa meydan vermemek için metafizikle kıyaslanmasını da kısaca yorumlamak gerekmektedir. Şüphesiz metafiziğin oluşumu dışta, yaratıcıda araması tarihin en

verimsiz yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşımın yol açtığı felsefe, din ve pozitif bilimcilik tam bir 'zihinsel sömürgecilik' sistemi yaratmıştır. Doğanın dıştan yaratıcıya belki ihtiyacı yoktur veya varsa bile bu yaratıcı ancak içte olabilir. Ama metafiziğin toplumsal doğanın zekâsı üzerine dıştan bir yaratıcıya benzeyen 'zihinsel sömürgeci rejimleri' yerleştirdiği rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu anlamda metafiziği eleştirmek ve aşmak büyük önem taşır.

Fakat metafiziğe ilişkin açıklamak istediğim husus onun başka bir yönüyle ilgilidir. İnsanın metafiziksiz edemeyeceğinden bahsediyorum. Bahse konu metafizik insan toplumunun kültürel yaratımlarıdır. Mitoloji, din, felsefe ve bilimin yanı sıra her tür sanat, politika ve üretim tekniği de buna dahildir. İyilik ve güzellik duygularının fiziki karşılıkları yoktur. Bunlar insana özgü değerlerdir. Özellikle ahlâk ve sanat metafizik değerlerdir. Burada aydınlatılması gereken husus metafizik-diyalektik ikilemi değil, iyi ve güzel metafizik yaratımlarla kötü ve çirkin metafizik yaratımlar arasındaki ayrımlardır; yine din-dinsizlik, felsefe-bilim ikilemi değil, yaşamı daha çekilir ve çekici kılan dinsel, felsefi ve bilimsel inanç, hakikat ve doğrulardır.

Unutmamak gerekir ki, doğa insanın önünde büyüklüğü ve çeşitliliği çok olan bir oyun sahnelemiştir. İnsanın bu sahnedeki rolü doğanın oynadığı rolün aynısı olamaz. O bu sahnede ancak kendi inşa ettiği oyunlarla yaşantısını düzenleyebilir. Tiyatronun yaşamın yansısı olarak tarif edilmesi bu derin gerçeklikten kaynaklanır. Önemli olan, bu sahne yaşantısının kötü ve çirkin yanları ve yanlışlıklarının en aza indirgenmesi; doğruluk, iyilik ve güzelliklerinin ise azamiye çıkarılmasıdır. İyi, güzel ve doğru metafizikten bahsederken, bu derin insan karakteristiğinden söz ediyoruz. Yoksa kör, sağır ve duyusuz kılıcı metafiziklerden değil. Yönteme ilişkin diyalektik-metafizik mukayesesini yaparken, bu belirlemelerin büyük önem taşıdığı kanısındayım.

4- ÖZGÜRLÜK SORUNU

Âdeta 'özgürlük evrenin amacıdır' diyesim geliyor. Kendi kendime sıkça evren gerçekten özgürlük peşinde midir diye sormuşumdur. Özgürlüğü sadece insan toplumuna özgü derin bir arayış olarak söylemleştirmek bana hep eksik gelmiş, mutlaka evrenle ilgili bir yönü vardır diye düşünmüşümdür. Evrenin temel taşları olarak par-

çacık-enerji ikilemini düşündüğümüzde, hiç çekinmeden enerjinin özgürlük demek olduğunu vurgularım. Maddi parçacığın ise mahkûm haldeki enerji paketçiği olduğuna inanırım. Işık bir enerji halidir. Işığın ne kadar özgür bir akışkanlığa sahip olduğu inkâr edilebilir mi? Enerjinin en küçük parçacık hali olarak tanımlanan kuantaların günümüzde neredeyse tüm çeşitliliği izah eden etken olarak anlamlandırılmasına da katılmak durumundayız. Evet, kuantumsal hareket tüm çeşitliliğin yaratıcı gücüdür. Acaba hep aranan Tanrı bu mudur demekten kendimi alıkoyamıyorum. Evren-üstünün tıpkı bir kuantum karakterinde olduğu söylenirken de yine heyecanlanır ve 'olabilir' derim. Yine kendi kendime 'acaba dıştan Tanrı yaratıcılığı buna mı denir?' diye soruyorum.

Özgürlük konusunda bencil olmamak, özgürlüğü insanla sınırlandıran bir indirgemeciliğe düşmemek bence önemlidir. Kafesteki hayvanın büyük çırpınışının özgürlük için olduğu yadsınabilir mi? En değme senfoniyi geride bırakan kafesteki bülbülün şakımasını özgürlük gerçeği dışında hangi kavramla izah edebiliriz? Daha da ileri gidersek, evrenin tüm sesleri ve renkleri özgürlüğü düşündürmüyor mu? İnsan toplumunun en derin köleliği yaşayan ilk ve son köleleri olarak kadınların tüm çırpınışları özgürlük arayışından başka hangi kavramla izah edilebilir? En derinlikli filozofların, örneğin Spinoza'nın, özgürlüğü cehaletten çıkış ve anlam gücü olarak yorumlaması aynı kapıya çıkmıyor mu?

Sorunu sonsuz içeriği içinde boğmak istemiyorum. Ayrıca anadan doğma 'mahkûmiyet' halim olarak da söylemleştirmek istemiyorum. Prometheus'un anısına karaladığım birkaç cümle dışında, aynı zamanda bir nevi özgürlük arayışı olan şiir yazmayı hiç denemedim. Onun da imgesellik dışında bir anlamının olmadığı bilinmektedir. Fakat özgürlük anlamının korkunç takipçisi olduğum göz ardı edilebilir mi?

Toplumsal özgürlüğü sorunsallaştırırken bu kısa girişimiz sorunun derinliği konusunda uyarıcı kılmak içindir. Toplumun zekâ yoğunluğu en gelişkin doğa olarak tanımlanması, özgürlüğü çözümleme konusunda da aydınlatıcıdır. Zekânın yoğun olduğu alanlar özgürlüğe hassas alanlardır. Herhangi bir toplum zekâ, kültür ve akıl gücü olarak kendini ne kadar yoğunlaştırmışsa o kadar özgürlüğe yatkın kılmıştır demek yerinde bir söylemdir. Yine bir toplum kendini bu zekâ, akıl ve

kültür değerlerinden ne kadar yoksun kılmış veya yoksun bırak-tırılmışsa, o kadar köleliği yaşamaktadır demek de doğru bir söylemdir.

İbrani kabilesi konusunda yoğunlaşırken, aklıma hep iki temel özelliği takılır. Birincisi, para kazanma konusundaki maharetidir. Yahudiler paranın hükümranlığını hep ellerinde bulundururlar. Bununla dünyayı kendilerine bağlayabileceklerini, hatta hükümleri altına alabileceklerini hem teorik hem de pratik olarak yetkince bilirler. Buna maddi dünya hükümranlığı da diyebiliriz. Bence daha önemli olan ikincisini, yani manevi hükümranlık sanatını daha iyi becermeleridir. Yahudiler önce peygamberleri, sonra yazarları, kapitalist modernitede ise filozoflar, bilginler ve sanat adamları ve kadınlarıyla neredeyse tarihle yaşıt bir manevi kültürel hükümranlık kurmuşlardır. Dolayısıyla İbrani kabilesi kadar zengin ve özgür başka bir kabile yoktur demek son derece doğru bir tespittir. Çağımıza ilişkin birkaç örnek vermek bu gerçeği fazlasıyla doğrulayıcı olacaktır. Küresel ekonomiye hükmeden finans-kapitalin gerçek hükümdarlarının ezici çoğunluğu İbrani kökenlidir, yani Yahudi'dir. Çağdaş felsefenin çıkışında Spinoza, sosyolojide Marks, psikolojide Freud ve fizik biliminde Einstein'ın adından bahsetmek, yüzlerce sanat, bilim ve politika kuramcısını da bunlara eklemek Yahudi entelektüel gücü hakkında yeterince fikir verebilir. Yahudilerin entelektüel âlemdeki hükümranlıkları inkâr edilebilir mi?

Fakat madalyonun diğer yüzünde dünyanın öbürleri, ötekiler vardır. Bir tarafın maddi ve manevi zenginliği, gücü ve hükümranlığı ötekilerin yoksulluğu, güçsüzlüğü ve sürüleştirilmesi pahasına gerçekleşir. Dolayısıyla Marks'ın proletarya için söylediği meşhur söz, yani "Proletarya kendini özgürleştirmek istiyorsa tüm toplumu özgürleştirmekten başka çaresi yoktur" deyişi Yahudiler için de geçerlidir. Marks bu sözü sanki Yahudileri düşünerek söylemiş gibidir. Özgürlüklerinden, yani zenginlik, zekâ ve anlam güçlerinden emin olmak istiyorlarsa, Yahudilerin dünya toplumunu benzer biçimde zenginleştirmekten ve manevi olarak güçlendirmekten başka yolları yoktur. Yoksa başlarına her an yeni Hitlerler musallat olabilir. Bu anlamda Yahudi'nin kurtuluşu, yani özgürlüğü, ancak dünya toplumunun kurtuluşu ve özgürlüğüyle iç içe düşünüldüğünde mümkündür. İnsanlık için çok şey başarmış Yahudiler açısından en onurlu

görevin bu olduğundan da kuşku duyulmasa gerekir. O halde ötekilerin yoksulluğu ve cehaleti üzerine kurulu zenginlikler ve manevi itibarların gerçek bir özgürlük değeri taşımadığını korkunç Yahudi soykırımından da anlamak mümkündür. Özgürlüğün gerçek anlamı, biz-öteki ayrımını aşmasında ve herkesçe paylaşılabilen karakterde olmasındadır.

Merkezî uygarlık sistemini özgürlük sorunu temelinde değerlendirdiğimizde, giderek katmerleşen bir kölelikle donandığını gözlemleriz. Kölelik üç boyutta da güçlü yaşatılır: İlkin ideolojik kölelik inşa edilir. Mitolojilerden korkutucu ve hükümran tanrılar inşa edilmesi özellikle Sümer toplumunda çok çarpıcı ve anlaşılırdır. Zigguratın üst katı zihinlere hükmeden tanrıların mekânı olarak düşünülür. Orta katlar rahiplerin politik yönetim karargâhlarıdır. En alt kat ise, her türlü üretime koşturulan zanaatçı ve tarımcı çalışanların katı olarak hazırlanmıştır. Bu model günümüze kadar özde değişmemiş, sadece muazzam bir açılma-saçılma konumuna erişmiştir. Merkezî uygarlık sisteminin bu beş bin yıllık öyküsü gerçeğe en yakın tarih kurgusudur, daha doğrusu ampirik olarak gözlemlenen bir gerçekliktir. Zigguratı çözümlemek merkezî uygarlık sistemini, dolayısıyla günümüzün kapitalist dünya sistemini gerçek temeline oturtarak çözümlemek demektir. Sermaye ve iktidarın kümülâtif tarzda sürekli gelişimi madalyonun bir yüzü iken, diğer yüzünde korkunç kölelik, açlık, yoksulluk ve sürüleşme vardır.

Özgürlük sorununun nasıl derinleştiğini daha iyi anlıyoruz. Merkezî uygarlığın sistematiği toplumun giderek özgürlükten yoksunlaştırılmasını ve sürü toplum derekesine düşürülmesini sağlamadan kendini sürdüremez, varlığını koruyamaz. Sistemin mantığındaki çözüm daha fazla sermaye ve iktidar aygıtları oluşturmaktır. Bu ise daha fazla yoksullaşma ve sürüleşme demektir. Özgürlük sorununun bu denli büyümesi ve her çağın temel sorunu haline gelmesi sistemin doğasındaki ikilemden ötürüdür. Yahudi kabilesinin örnek konumunu boşuna sunmadık. Yahudi örneği son derece öğreticidir. Özgürlüğü de, köleliği de Yahudi gerçekliği üzerinden okumak bu nedenle çağlar boyunca öneminden hiçbir şey yitirmemiştir.

Paranın mı, yoksa bilincin mi daha çok özgürlük sağladığına ilişkin geleneksel tartışmayı da bu anlatımın ışığında daha iyi kavrayabiliriz. Para bir sermaye birikim aracı, yani artık-ürün ve değer gaspçısı

olarak rol oynadıkça hep köleciliğin aracı olacaktır. Sahibi için bile hep katliamlara davetiye çıkarması paranın özgürlük için güvenilir bir araç olamayacağını gayet iyi açıklamaktadır. Para enerjinin zıddı olan madde parçacığı rolündedir. Bilincin her zaman özgürlüğe daha yakın olduğu söylenebilir. Gerçeklik üzerine bilinç her zaman özgürlüğe ufuk açar. Bilincin hep enerji akışkanlığı olarak tarif edilmesi de bu nedenledir.

Özgürlüğü evrendeki çoğullaşma, çeşitlenme ve farklılaşma olarak tanımlamak toplumsal ahlâkı açıklamada da kolaylık sağlar. Çoğullaşma, çeşitlenme ve farklılaşma, zımnen de olsa hep bağrında taşıdığı zeki bir varlığın seçim yapma kabiliyetini düşündürür. Bitkilerin kendilerini çeşitliliğe yönelten bir zekâya sahip olduğunu bilimsel araştırmalar da doğrulamaktadır. Bir canlı hücredeki oluşumlar şimdiye kadar hiçbir fabrikada insan eliyle yaratılamamıştır. Belki Hegel kadar evrensel zekâdan (Geist) bahsedemeyiz. Ama yine de evrende zekâya benzer bir varlıktan bahsetmek tümüyle saçmalık olarak yargılanamaz. Farklılaşmayı zekânın varlığı dışında başka bir anlatımla dile getiremeyiz. Çoğullaşma ve çeşitlenmenin hep özgürlüğü çağrıştırması temellerindeki zekâ kıvılcımlarından ötürü olsa gerekir. Bilinebildiği kadarıyla insanı evrenin en zeki varlığı olarak tanımlamak mümkündür. Peki, insan bu zekâsını nasıl edinmiştir? Bilimsel (fiziki, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik) olarak insanı evrensel tarihin özeti olarak da tanımlamıştım. Bu tarifte insan evrensel zekânın birikimi olarak tanımlanmaktadır. İnsanın birçok felsefi ekolde evrenin bir maketi olarak sunulması da bu nedenledir.

İnsan toplumundaki zekâ düzeyi ve esnekliği toplumsal inşanın gerçek temelini teşkil etmektedir. Özgürlüğü bu anlamda toplumsal inşa gücü olarak da tanımlamak yerindedir. İlk insan topluluklarından itibaren buna ahlâki tutum denildiğini biliyoruz. Toplumsal ahlâk ancak özgürlükle mümkündür. Daha doğrusu, özgürlük ahlâkın kaynağıdır. Ahlâka özgürlüğün katılaşmış hali, geleneği veya kuralı da diyebiliriz. Eğer ahlâki seçim özgürlük kaynaklıysa, özgürlüğün zekâ, bilinç ve akılla bağı göz önüne getirildiğinde, ahlâka toplumun kolektif bilinci (vicdanı) demek daha anlaşılır oluyor. Teorik ahlâka etik denilmesi de ancak bu çerçevede anlam ifade edebilir. Toplumun ahlâki temelleri dışında bir etikten bahsedemeyiz. Şüphesiz ahlâkî deneyimlerden daha yetkin bir ahlâk felsefesi, yani etiği çıkarılabilir,

ama yapay etik olamaz. E. Kant'ın bu konuda da çok çaba harcadığı bilinmektedir. Kant'ın pratik akla etik demesi anlaşılırdır. Ahlâkı aynı zamanda bir özgürlük seçimi, imkânı olarak yorumlaması günümüz için de geçerliliğini koruyan bir görüştür.

Toplumsal politikanın özgürlükle bağlantısı da görünür bir durumdur. Politik alan uzgören akılların en çok çarpışıp yoğunlaştıkları ve sonuç almaya çalıştıkları alandır. Bir anlamda katılan öznelerin kendilerini politik sanat aracılığıyla özgürleştirdikleri alan olarak tanımlamak da mümkündür. Toplumsal politikayı geliştirmeyen her toplumun, bunun karşılığının özgürlükten yoksunluk olarak kendisine döneceğini, bedelinin kendisine fatura edileceğini bilmesi gerekir. Politik sanatın yüceliği bu anlamda karşımıza çıkar. Politikasını geliştiremeyen her toplum (klan, kabile, kavim, ulus, sınıf, hatta devlet ve iktidar aygıtları) kaybetmeye mahkûmdur. Zaten politika geliştirememek demek kendi vicdanını, hayati çıkarlarını ve öz kimliğini tanımamak demektir. Herhangi bir toplum için bundan daha büyük bir düşüş, kaybediş söz konusu olamaz. Ancak öz çıkarları, kimlikleri ve kolektif vicdanları için ayağa kalktıklarında, diğer bir deyişle politik mücadeleye atıldıklarında bu tür toplumların özgürlük talebinde bulunduklarından söz edilebilir. Politikasız özgürlük istemleri vahim bir yanılgıdır.

Politika ile özgürlük arasındaki ilişkinin çarpıtılmaması açısından, iktidar ve devlet politikaları (Aslında politikasızlık demek daha doğrudur) ile aralarındaki farklılıkları özenle belirlemek gerekir. İktidar ve devlet aygıtlarının işleri için strateji ve taktikleri olabilir, ama gerçek anlamda politikaları olmaz. Zaten iktidar ve devlet toplumsal politikanın inkârının sağlandığı aşamada vücut bulurlar. Politikanın bittiği yerde iktidar ve devlet yapıları işbaşında olur. İktidar ve devlet politik sözün, dolayısıyla özgürlüğün bittiği yerdir. Orada sadece idare etme, söz dinleme, buyruk alma ve verme söz konusudur; kanun, tüzük vardır. Donmuş bir akıldır her iktidar ve devlet. Güçlerini de, güçsüzlüklerini de bu özelliklerinden alırlar. O halde devlet ve iktidar alanları özgürlüklerin arandığı, sağlandığı alanlar olamaz. Hegel'in devletin özgürlüğün sağlandığı gerçek alan olduğu biçimindeki belirlemesi modernitenin tüm tahakkümcü görüş ve yapılanmalarının temelini oluşturur. Öyle ki, Hitler faşizmi bu görüşün nelere yol açabileceğini açıklayan örneklerin başında gelmektedir. Hatta Marks

ve Engels'in öncülük ettikleri bilimsel sosyalizm anlayışında devlet ve iktidarın temel sosyalist inşa araçları olarak öngörülmeleri, farkında olmayarak özgürlüğe, dolayısıyla eşitliğe indirilmiş en vahim darbe olmuştur. 'Ne kadar devlet, o kadar az özgürlük' gerçeğini liberaller daha iyi fark etmişlerdir. Başarılarını da buna borçludurlar.

Tahakküm araçları olarak devlet ve iktidarlar, özleri gereği, zorla el konulmuş artık-ürün ve değerlerin, yani toplam sermayenin değişik bir türünden başka bir anlam ifade etmezler. Sermaye devletleştirir, devlet sermayeleştirir. Aynı husus her tür iktidar aygıtı için de geçerlidir. Toplumsal politika ne kadar özgürlük doğurucuysa, iktidar ve devlet de o kadar özgürlüğü kaybettiren alanlardır. İktidar ve devlet yapıları birçok kişi, grup ve ulusu belki daha çok zenginleştirip özgürleştirebilir. Ama Yahudi örneğinde gördük ki, bu durum ancak öteki toplumların yoksulluğu ve köleliği pahasına mümkündür. Bunun sonu da soykırımdan savaşlara kadar her tür yıkımdır. Kapitalist dünya sisteminde politika en büyük kaybını yaşamıştır. Merkezî uygarlık sisteminin zirve yaptığı kapitalist modernite aşamasında politikanın gerçek ölümünden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla günümüz çağında hiçbir çağla kıyaslanamayacak ölçülerde bir politik tükeniş yaşanmaktadır. Bir özgürlük alanı olan ahlâkın tükenişi nasıl günümüzün bir fenomeni ise, ondan daha fazla politika alanının tükenişi söz konusudur. Bu nedenle özgürlük istiyorsak, en başta toplumun kolektif vicdanı olan ahlâkı ve ortak aklı olarak politikayı tüm yönleriyle ve entelektüel gücümüzle yeniden ayağa kaldırıp işlevsel kılmaktan başka çaremiz yok gibidir.

Özgürlük ile demokrasi arasındaki ilişkiler daha da karmaşıktır. Hangisinin hangisinden kaynaklandığı sürekli tartışmalıdır. Fakat her iki ilişki yoğunluğunun birbirini beslediğini rahatlıkla belirtebiliriz. Toplumsal politikayı özgürlükle bağlantılı düşündüğümüz kadar, demokrasiyle de bağlantılandırabiliriz. Toplumsal politikanın en somut hali demokratik siyasettir. Dolayısıyla demokratik siyaset özgürleşmenin gerçek sanatı olarak da tanımlanabilir. Demokratik siyaset yürütmeden genelde toplumun, özelde de her halkın ve topluluğun ne politikleşmesi ne de politik yoldan özgürleşmesi mümkündür. Demokratik siyaset özgürlüğün öğrenilip yaşandığı gerçek okuldur. Politikanın işleri ne kadar demokratik özneler yaratırsa, demokratik siyaset de toplumu o kadar politikleştirir,

dolayısıyla özgürleştirir. Politikleşmeyi özgürleşmenin ana biçimi olarak kabul edersek, toplumu politikleştirdikçe özgürleştirebileceğimizi, aynı şekilde toplumu özgürleştirdikçe daha da politikleştirdiğimizi bilmek durumundayız. Şüphesiz başta ideolojik kaynaklar olmak üzere, özgürlük ve politikayı besleyen birçok toplumsal alan mevcuttur. Ama esasta birbirini doğurup besleyen temel iki kaynak toplumsal politika ve özgürlüktür.

Eşitlikle özgürlük ilişkisi çoklukla karıştırılır. İkisi arasında ilişki de en az demokrasiyle ilişkileri kadar karmaşık ve problemlidir. Tam eşitliğin bazen özgürlüğün bedel vermesi karşılığında sağlandığını görürüz. İkisinin birlikte olamayacağı, birinden taviz verme gereği sıkça vurgulanır. Özgürlüğün bedel olarak bazen eşitlikten taviz vermeyi gerekli kıldığı belirtilir.

İki kavramın, dolayısıyla fenomenin doğası arasındaki farkı açıklamak, sorunu doğru belirtmek için gereklidir. Eşitlik daha çok bir hukuk terimidir. Aralarında fark gözetmeksizin, fert ve toplulukların aynı hakkı paylaşmalarını öngörür. Oysa farklılık, evrenin olduğu kadar toplumun da esaslı bir özelliğidir. Farklılık aynı tür hakların paylaşımına kapalı bir kavramdır. Eşitlik ancak farklılıkları esas aldığında anlamlı olabilir. Sosyalist eşitlik anlayışının tutunamamasının en önemli nedeni farklılığı hesaba katmamasıdır. Bu da sonunu getirmenin en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Gerçek adalet ancak farklılıkları temel alan bir eşitlik anlayışı içinde gerçekleşebilir.

Özgürlüğün farklılaşmaya oldukça bağımlı olduğunu belirlediğimizde, ancak farklılığa bağlanması halinde eşitliğin özgürlükle anlamlı bir bağı kurulabilir. Özgürlükle eşitliği bağdaştırmak toplumsal politikanın temel hedeflerindendir.

Bireysel özgürlük ile kolektif özgürlük yanlıları arasında yaşanan tartışmaya değinmeden geçemeyiz. Negatif ve pozitif özgürlük olarak da tanımlanmak istenen bu iki kategori arasındaki ilişkiyi açıklamak halen önemini korumaktadır. Bireysel özgürlüğü (negatif özgürlük) şahlandıran kapitalist modernite, şüphesiz bunu toplum kolektivitesini büyük tahribata uğratma pahasına gerçekleştirdi. Günümüzde bireysel özgürlüğün toplumsal politikayı en az iktidar olgusu kadar tükettiğini belirlemek büyük önem taşır. Bireyciliğin toplumu yıkmadaki, özellikle ahlâkın ve politikanın inkârındaki rolünü

aydınlatmak özgürlük üzerine tartışmaların can alıcı sorunudur. Bireycilikle atomize edilen toplumun hiçbir sermaye ve iktidar aygıtına karşı direnme takatinin kalmadığını söylediğimizde, toplumsal problemin kanserleşme riskini daha iyi anlayabiliriz. Liberal bireyciliğin toplumsal politika ve özgürlüğü tüketen temel kaynak olarak belirlenmesi anlamlı bir çıkışa zemin sunabilir. Şüphesiz burada bireyselliği söz konusu etmiyoruz, bireyselliğin gerekli olduğunu tartışmıyoruz. Tartışılan, idealize edilerek toplumsal politika ve özgürlüğü tüketen ideolojik bireyciliktir, liberalizmdir.

Kolektif özgürlüğü zaten tartışmış bulunuyoruz. Asıl özgürlüğün bireysellik kadar her tür topluluğun (kabile, kavim, ulus, sınıf, meslek grubu vb.) kimliğini belirlemek, çıkarlarını sağlama almak ve güvenliğini savunmaktan geçtiğini, özgürlüğün ancak bu temellerde anlam bulabileceğini önemle belirtmeliyiz. Bireysel ve kolektif özgürlükler ancak bu temelde uyumlulaştığında başarılı optimal bir özgür toplum düzeninden bahsedebiliriz. Her ne kadar birbirine karşıt olarak tanımlansalar da, liberalizmin bireycilik anlamında şahlandırdığı özgürlükle reel sosyalizmin kolektivizm adına şahlandırdığı özgürlük arasında sıkı bir benzerliğin bulunduğu 20. yüzyıldaki deneyimlerden ötürü açığa çıkmış durumdadır. İkisi de liberalizmin seçenekleridir. Devletçilik ve özelleştirme oyunlarının nasıl aynı el tarafından uygulandığı gözlemlendiğinde, söylenmek istenen hususlar daha iyi anlaşılacaktır.

Demokratik toplumun bireysel özgürlüklerle kolektif özgürlükleri uyumlulaştırmanın en elverişli zemini olduğu, 20. yüzyılın büyük yıkım getiren bireyci (vahşi liberalizm) ve kolektivist (firavun sosyalizmi) modellerinin denenmesinden sonra iyice açığa çıkmış bulunmaktadır. Demokratik toplumun bireysel ve kolektif özgürlükleri dengelemek kadar, farklılıkları esas alan eşitlik anlayışını gerçekleştirmede de en uygun toplumsal politik rejim olduğunu belirtmek mümkündür.

5- TOPLUMSAL AKLIN GÜCÜ

İnsan türündeki zekâ seviyesinin yüksekliği ve kendine özgü toplumsal süreçle bağlantısı kavranmadan, toplumla ilgili sorunların çözüm olanakları lâyıkıyla değerlendirilemez. İnsan aşamasındaki türün zekâ potansiyelini ölçmek başlangıç itibariyle spekülatif bir konu olabilir; bu ölçme mümkün de olmayabilir. Ama insanlık tarihinde gördüğümüz savaş olgusunun günümüz koşullarında çevreyi

yok olmanın eşiğine getirmesi, çok farklı bir zekâyla karşı karşıya olduğumuzu iyice açığa çıkarmış bulunmaktadır. Sınıf tahlilleri, ekonomik reçeteler, politik tedbirler, iktidar ve devletin azami birikimleriyle ekolojik ve toplumsal yıkımların önüne geçilemeyeceği anlaşılmaktadır, hatta kanıtlanmış gibidir. Bu sorunun daha köklü ele alınmaya ihtiyaç duyduğu açıktır.

Aklın gücü üzerinde şüphesiz çağlar boyu sürekli durulmuştur. Bu konuda çok yeni bir şey söylemiyorum. Aklın farklı bir özelliğine dikkat çekmenin her zamankinden önemli hale geldiğini belirtmek istiyorum. Aklın toplumla bağı açıktır. Toplum gelişmeden aklın da gelişemeyeceği sıradan her tarih gözlemcisinin fark edebileceği bir husustur. Esas kavranması gereken, toplumsal varlığın hangi koşullarda akla meşruiyet tanıdığıdır. Kapitalist modernitenin, özellikle yakın dönemin küresel finans-sermaye egemenliğinin, 'simgesel akıl' üzerinden korkunç kârlar sağlayarak yol açtığı çevre felaketi ve toplum yıkımının izahatı hiçbir toplumsal meşruiyet koşuluyla anlaşılamaz. Açıkçası ahlâklı, özgürlüklü ve politik toplumun hiçbir biçimi 'simgesel aklın' vurgununu onaylamaz. Peki, toplumsal meşruiyet barajları nasıl ve kimler, hangi zihniyetler ve araçlar tarafından yıkılıp paramparça edildi? Aklın yıkım gücü karşısında yapım, onarma ve sağlıklılaştırma rolü kimlere aittir? Bu rolü hangi zihniyet kuralları ve araçlarla gerçekleştirmekten sorumludurlar? Bu sorular hayatidir ve mutlaka cevap isterler.

I. Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem adını verdiği düzenin ortaya çıkışı üzerinde büyük bir ciddiyetle durmasını çok önemsiyorum. Ayrıca Fernand Braudel'in konuyu âdeta kılı kırk yararak çözümlemeye çalışmasını da çok ufuk açıcı buluyorum. Samir Amin'in konuyu özellikle Ortadoğu İslâmî uygarlıklarının yıkımıyla bağlantılı olarak ele alan kapitalizme ilişkin çözümlemelerinin de kısmen öğreticiliği vardır. Çok sayıda düşünür konuya hassasiyetle yaklaşmaktadır. Avrupa'da devlet geleneğinin zayıflığı, kilisenin çözülmesi ve Cengiz Han'ın Moğollarının İslâm uygarlığını tarumar etmesinin kapitalizme hâkim sistem olma yolunu açtığı varılan ortak sonuç olmaktadır. Kafesteki aslana benzetilen kapitalizm, bu koşullar altında kapının açık hale gelmesinden fırsat bularak sağladığı gelişme sonucunda öncelikle Batı Avrupa'da hâkim olmuş; sonra sırasıyla tüm Avrupa'ya ve Kuzey Amerika'ya yayılmış, günümüze doğru tüm dü-

nyaya saldırısını başarıyla tamamlamıştır denilmektedir. Böylece daha önce kafeste tutulan güç dünya hükümranı haline gelirken, o dönemin hükümranları ise demir kafese kapatılmıştır. Toplumun Leviathan tarafından demir kafese tıkılması eğretileme olarak söylemleştirilmektedir. Max Weber'in ünlü deyimiyle kapitalist modernitenin bürokrasisinin toplumu demir kafese alması söz konusu edilmektedir. Tüm ünlü sosyologların, çok açık olmasa da, suçluluk psikolojisiyle, korkakça ve fısıldayarak dile getirmek istedikleri vahim toplumsal tablo böyle sunulmaktadır.

Şahsen soruna daha kapsamlı ve merkezî uygarlık sistemiyle bağlantılı olarak bakıyorum. Hatta sorunun biraz da simgesel-analitik aklın gelişim tarihiyle irtibatlandırılması gerektiğini düşünmekteyim. Analitik aklın merkezî uygarlık sisteminde attığı adım şüphesiz devasa niteliktedir. Ancak tüm uygarlık yapılanmaları benzer etkileri ortaya çıkarırlar. Diğer önemli bir etkeni insan aklının simgesel özellik kazanarak analitik çözüm yeteneğine kavuşması olarak belirlemek, uygarlık etkeni kadar önem taşımaktadır. Çünkü kapıyı uygarlık etkenine açan analitik akıldır.

En ilkel canlıdan en üst canlı türü olan insana kadar tüm canlılar şaşmaz akıl ilkeleriyle çalışırlar. Doğal veya duygusal akıl da diyebileceğimiz bu akıl tarzı içgüdüselliğe yatkındır. Etkilenmeler çok ani tepki vermekle karakterize edilir. Bitkiler ve hayvanlardaki etki-tepki ilişkisi bu konuda oldukça öğreticidir. Bitkiler ve hayvanlar üreme, korunma ve beslenmeden ibaret olan yaşamlarını içgüdüsel akılla mükemmel öğrenilmiş tarzda yürütürler. Hata payı yok denecek kadar azdır. Ben konuyu cansız varlıklar alanına da taşırmaktan yanayım. Örneğin dünyamızın yerçekimini bir içgüdüsel akıl olarak düşünürsek (Ben böyle bir düşünce taşıyorum), her nesnesi, hatta her zerresi onun itme ve çekme etkisini gücü oranında yaşar. Bu etkiden kaçış çok sınırlıdır. Ancak ışık gücünde bu etkiden kaçışlar mümkün olabilir. Evreni ilkesiz, başıboş sayan felsefeler bu anlamda bana pek doyurucu gelmez. Evrenin belli bir zekâyla hareket ettiği üzerinde epeyce durmayı gerektiren bir görüştür.

İnsandaki zekânın tuhaflığı, bu evrensel zekâyı ihlal etme yeteneğini göstermesidir. Işık örneğinde görüldüğü gibi bu zekâ biçimi (analitik zekâ) insan için belki bir üstünlük olarak da yorumlanabilir. Ama aynı zekânın evrenin akıl tarzının ezici ağırlığıyla

çelişmesini nasıl çözümleyeceğiz? Belki 'kaos teorisi' konuya kısmen açıklık getirebilir. Bilindiği üzere kaos teorisinde büyük düzensizlik içinde düzen aranır. Kaossuz düzen mümkün değildir. Bu yaklaşımdaki haklılık, doğruluk yönleri inkâr edilemez. Fakat burada da sorun, toplumsal kaosun (bunalım, kriz dahil) etkisi altında insan yaşamının ne kadar süre ve nasıl bir mekân içinde sürdürülebileceğidir. Çünkü toplumun kaotik süreçlere dayanma süresi ve mekânı sınırlıdır. Sürenin çok uzaması ve mekânın (ekolojik çevrenin) aşırı tahribi rahatlıkla toplumların sonunu getirebilir. Tarihte çok sayıda toplumun bu durumlara düştüğünü gözlemlemekteyiz. İnsanların neredeyse ilkel topluluklar halinde varlığını sürdürdüğü uzun süre (yaşamlarının yüzde 98'lik süresi) boyunca bu kaotik ortamda yaşadıklarını bilmekteyiz. Neolitik toplum ve uygarlık düzenleri altında geçen yaşamın süresi toplam yaşam süresinin yüzde iki'sinin altındadır. Özcesi, kaotik sürenin uzaması belki de yaşamı tümüyle sonlandırmaz. Fakat bu sefer tehlike daha farklıdır. Uygarlık öncesi kaotik süreçle sonrasındaki kaos süreci arasında bariz bir fark vardır. Uygarlık doğal çevre üzerindeki tahribatıyla sadece insan toplumunun değil tüm canlıların yaşamını tehlike sınırlarına çekmiştir. Daha da kötüsü, toplumların bağrındaki sermaye ve iktidar her saat kanser tarzı (aşırı kentleşme, orta sınıflaşma, işsizleşme, milliyetçileşme, cinsiyetçileşme, önlenemeyen aşırı nüfus artışı) yayılmaktadır. Bu kanser tarzı büyümenin mevcut haliyle devamı bile uygarlık öncesi kaotik süreci mumla aratacaktır. Kanserle gelen kaotik süreç yeni düzenlerden çok toplumun ölümüyle de sonuçlanabilir. Abartılı bir yargıda bulunmuyoruz. Sorumluluk duyan insanlar, bilim insanları bu konuda her gün çok daha ağır yargılarda bulunuyorlar.

'Toplumsal kanserolojik gelişmelerin analitik akılla ne ilişkisi vardır?' diye sorulabilir. O halde bu aklı biraz daha yakından tanıyalım. Analitik akıl öncü bir rol oynamıştır. Bunun en açık görünümünü işaret dilinden (Bu dilde bedensel hareketler ağırlıktadır) simgesel dile geçişte görüyoruz. Artık beden hareketleri yerine, üzerinde anlaşılmış bazı (işaret edilenlerle fiziki, biyolojik bir bağı olmayan) ses öbekleriyle anlamsal bağlar kurulabilmektedir. Örneğin 'göz'ü ele alalım: Ses öbeğinin gözle hiçbir fiziki bağı olmadığı halde, bu tanımda uzlaşan herkes 'göz' sesini duyduğunda 'göz'ü aklında canlandırır. Simgesel dilin kuruluşu böyledir. Antropolojik çalışmalar bu

dilin başlangıcını Doğu Afrika kökenli son göç dalgasını gerçekleştiren Homo Sapiens gruplarına bağlasalar da (yaklaşık 50–60 bin yıl önce), asıl patlamasını Ortadoğu coğrafyasında gerçekleştirdiğinde birleşmektedirler. Özellikle Semitik ve Aryen dil grupları bu tezi güçlendirmektedir.

Simgesel dil yapısının düşünce üzerinde muazzam bir etkisi olmuştur. Beden dilinden kurtulmak ve kelimelerle düşünmek, en büyük zihniyet devrimlerinden belki de ilkidir. Bu devrim bir yandan insan türünün hayvanlar âleminden kopuşunu hızlandırırken, öte yandan toplumların simgesel dil kuruluşları etrafında kümelenmelerine büyük ivme kazandırır. Çünkü aynı ses düzenlerini paylaşanlar giderek hem daha farklılaşmış hem de zekâ gücü kazanmış olarak birliklerini geliştirirler. Toplumları artık simgesel dilleri kimliklendirmektedir. Neolitik devrim bu dilin önemli katkısıyla gerçekleşmiştir. İşaret diliyle bu devrimsel aşamaya varılması zordur. Daha sonraları uygarlığa nasıl geçiş yapıldığı çokça işlendiği için tekrarlamayacağım. Fakat 'Verimli Hilal' denilen Toros-Zagros dağ sisteminin etekleri ve Mezopotamya ovalarının gelişmelerin beşiği rolünü oynadığını bilmekte yarar vardır.

Anlatılanlar simgesel aklın olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Sakıncasını ise, çevreden kopuşu başlatmasında görmek gerekir. Daha önceki toplumlar doğal çevre toplumlarıdır. Bu toplumlar ana ile yavru ilişkisinde olduğu gibi doğanın kucağındadırlar. Simgesel düşünce gücü bu tarz yaşama olan ihtiyacı zayıflatmıştır. Çünkü yeni toplum kendi yeni diliyle çevreyi adlandırmakta, dolayısıyla yeni kullanım yolunu da açmaktadır. Bitkiler ve hayvanlar âlemi üzerinde büyük bir hegemonya kurmanın yoludur bu yeni yol. Simgesel dilden önceki düşünce tarzları hep duygusal akılla gerçekleştirilirdi. Duygusal aklın en temel özelliği, etki ve tepkisindeki vazgeçilmez öğe olarak duygularıyla düşünmesidir. İçtendir, yalansızdır, hileden uzaktır. Bir ananın çocuğuna içtenlik dışına çıkıp yalancı ve hileli davrandığı kolay kolay görülemez. Bitkiler ve hayvanlar âlemindeki zihin de böyle çalışır. Aslan görününce, avlamaya çalıştığı hayvanlardaki zihnin olduğu gibi duygularına yansıdığını hep görürüz. İkisinde de hile yoktur. Ama insanın simgesel dilinde bin bir hileli, yalanlı ve içten olmayan (duygu taşımayan) düşünce okumak mümkündür. Bu

düşünce tarzının nasıl korkunç bir tehlike arz ettiği, asıl büyük tahribatlarını sergileyeceği uygarlık sürecine geçişle birlikte görülecektir.

Simgesel dil vasıtasıyla gerçekleşen analitik düşünce sermaye ve iktidar birikiminde belirleyici rol oynar. Bu düşünce en başta yalana dayanan, hileli ve içten olmayan gücünü kullanarak toplumu tutsak etme ve sömürmede büyük yetenek kazanacaktır. Bilindiği üzere, insan beynindeki ön sağ ve sol loblar bu iki zekâ konusunda işlevsellik kazanmışlardır. Analitik düşüncenin gerçekleştiği lob en son gelişen kısımdır. Bedenin geri kalan tüm bölümleri duygusal zekânın izini taşır. Analitik düşünce kısmının üstünlük kazanması tüm bedenin izini taşıyan duygusal düşünce üzerinde etkili olmaktadır. Bu gelişme de giderek insanın tüm karakterini yeniden biçimlendirmektedir. Müthiş bir gelişmeyi ifade eden analitik zekânın bu gücü olumlu yönde kullanılırsa, dünyayı insan türü için sürekli bir 'bayram yeri'ne çevirebilir. Ama olumsuz yönde çalıştırılırsa, ezici çoğunluk ve çevre canlıları için dünyayı cehenneme de çevirebilir. Bu zekâ tıpkı nükleer güç gibidir. Nükleer enerjiyi çok iyi kontrol etmek kaydıyla toplumun hizmetinde kullanmak büyük yararlar sunar. Kontrol edilmediğinde ise, Çernobil nükleer santralındaki kaza örneğinde (Ama daha korkuncu savaşta kullanılanıdır) ne tür vahim sonuçlara yol açtığı bilinmektedir. Ben analitik akılda biraz da kontrolsüz nükleer patlama tehlikesini görmekteyim. Tehlikenin de ötesinde, giderek yoğunlaşan biçimde toplumu ve çevreyi nükleer bombardımana tabi tuttuğu kanısındayım. Gerçek nükleer bombaya ihtiyaç olmadan da, dünya kapitalist sisteminin elindeki, emrindeki analitik akıl bombaları toplumu ve çevreyi şimdiden yaşanmaz durumun kıyısına taşımışlardır.

Şüphesiz simgesel dil ve analitik düşünce kendi başına olumsuzluk taşımazlar, sadece olumsuzluklara uygun koşullar sunarlar. Olumsuzluk zincirini asıl başlatan, sermaye ve iktidar aygıtlarındaki gelişimdir. Uygarlık olarak kavramlaştırdığımız sermaye ve iktidar birikim sistemi, özündeki varlığın karakteri nedeniyle yalancı ve hilekâr olmak ve duygusal zekâdan yoksunluğu taşımak durumundadır. Baskı ve sömürü aygıtları başkalarının besinleri ve güvenlikleri üzerine kuruludur. Bu aygıtlar ve eylemlerinin tepkisiz karşılanmayacağı yaşamın doğası gereğidir. Sermaye ve iktidarın sürdürülmesi ancak iki yoldan mümkündür: Ya ideolojinin meşruiyet sağlayıcı yumuşak gücüyle ya da iktidarın çıplak zor gücüyle.

Kontrolün çoğunlukla bu iki yoldan sağlandığı tarihsel bir gerçekliktir. Sermaye ve iktidar ancak hile, yalan ve zora başvurulduğunda geliştirilebilecek olgulardır. Zihnin ana kısmı tam da bu aşamada buna uygun koşul sunmaktadır. Buna çarpıtma ve saptırma etkisi de diyebiliriz.

Uygarlık tarihine bu paradigma ile baktığımızda sınıf, kent ve iktidar yoğunlaşmalarının muazzam bir analitik düşünce yapısı oluşturduğunu görürüz. Uygarlık süreçlerinde birkaç büyük durak vardır. Sümer ve Mısır toplumlarında M.Ö. 4000–3000 yıllarında gelişmeye başlayan orijinal uygarlıklar, bugün bile büyüleyici etkilerini sürdüren büyük analitik zihniyet yapıları inşa etmişlerdir. Merkezî uygarlık tarihi boyunca geliştirilen tüm zihniyet yapılarının izlerini bu iki uygarlıkta görmek mümkündür. Matematikten biyolojiye, yazıdan felsefeye, dinden sanata kadar birçok toplumsal etkinliğin uygarlığın damgasını taşıyan tüm örneklerini bu iki uygarlıkta inşa edilmiş orijinal halleriyle görürüz. Greko-Romen aşamasında bu inşa süreci daha da zenginleştirilmiş ve yapısındaki analitik akılla ilerletilebilmiştir. İslâm Rönesans'ındaki kısa hamleden sonra vücut bulan Avrupa'nın Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçlerinde analitik düşünce doruk noktasına varmıştır.

Tabii tüm bu tarihsel süreçlerde, başta Çin ve Hint uygarlıkları olmak üzere, diğer uygarlıkların katkıları da göz önünde tutulmalıdır. Beş bin yıllık uygarlık, mantığı itibariyle yaşamın diyalektiğinden kopmuş dev bir ur gibi büyüyen metafizik kalıplar yekûnu olarak da değerlendirilebilir. Mimarlıktan müziğe ve edebiyata, fizikten sosyolojiye, mitolojiden dine, felsefeden bilime varana kadar tüm yapılarda sermaye ve iktidar birikimini devasa boyutlarda yansıtan gelişmeleri tarih diye okuyoruz. Korkunç talan seferleri olarak savaşlar bu uygarlığın zemin katıdır. Bu zemin üzerinde yükselen akıl, gerçeklik anlamında en büyük akılsızlıktır. İdeolojik hegemonyanın bir işlevi de aslında bu akılsızlığı, suç aklını, savaş aklını, hile ve yalan aklını, özcesi sermaye ve iktidar birikim aklını örtbas etmek, tersyüz edip göstermek, kutsallaştırmak, tanrısallaştırmaktır. Uygarlık tarihiyle iç içe gelişen tüm analitik düşünce kalıplarını, inanç biçimlerini ve sanatları yakından incelediğimizde, eleştiriye tabi tuttuğumuz bu gerçekleri tespit etmek zor olmayacaktır.

Kapitalist canavarın (Hobbes'un Leviathan'ı) kafesten nasıl çıktığını ancak bu tarihsel gerçeklerin ışığında yetkince anlamlandırabiliriz. Bu canavarın sadece 16. yüzyıldaki zaaflardan yararlanarak kafesten kaçışı gerçekleştirmemiş olduğunu önemle vurguluyorum.

Konu açısından kadın gerçeğini çözümleyerek bölümü noktalamak istiyorum. Şüphesiz feminist hareketler yaptıkları araştırma ve incelemelerle kadın gerçeğinin gün yüzüne çıkmasına önemli katkıda bulunuyorlar. Fakat o kanıdayım ki, bu çalışmalar büyük oranda erkek aklının egemenlik koşullarında yürütülmektedir. Ziyadesiyle reformisttir. Konuya tüm köktenliği içinde yaklaşım göstermek hayati önem taşımaktadır.

Biyolojik araştırmalar insan türünde kadının kök konumunu aydınlatmaktadır. Gövdeden asıl kopan kadın değil erkektir. Kadının duygusallığı evrensel oluşum diyalektiğinden aşırı sapmamasından ileri gelmektedir. Özellikle uygarlık döneminde en alttaki konumunda bıraktırılması, bu yapısını günümüze kadar taşımasında etkili olmuştur. Kadının duygu yüklü aklı erkek akıl tarafından hep 'eksik' olarak görülür, kadının bizzat karakteri olarak yansıtılmak istenir. Erkek akıl kadın üzerinde birkaç büyük operasyon yürütmüştür, yürütmektedir:

Birincisi, kadını ilk ev kölesi haline getirmesidir. Bu süreç korkunç sindirme, baskı, tecavüz, hakaret ve katliamlarla yüklüdür. Kadına biçilen rol mülklü düzene gerekli olduğu kadar 'döl' üretmektir. Hanedanlık bu döle çok bağlıdır. Kadın bu statü içinde mutlak mülktür. Yüzünü bile başkasına gösteremeyecek kadar sahibinin malı, namusudur.

İkincisi, kadını seks aracı kılmasıdır. Cinsellik tüm doğada üremeyle ilgilidir. Yaşamın devamını amaçlar. Özellikle kadın tutsaklığıyla birlikte ve ağırlıklı olarak uygarlık sürecinde insan erkeğinde asıl rol sekse, cinsel arzunun patlamasına ve çarpıkça gelişimine tanınmıştır. Hayvanlarda çok sınırlı olan çiftleşme dönemleri (çoğunlukla yıllık), insan türünde erkek tarafından neredeyse yirmi dört saate çıkarılmak istenir. Kadın günümüzde seksin, cinsel iştah ve iktidarın üzerinde sürekli denendiği araç haline getirilmiştir. Özel ve genelev ayrımları artık anlamını yitirmiştir. Çünkü her yer ve her kadın artık genel ve özel ev ve kadın sayılır.

Üçüncüsü, ücretsiz, karşılıksız emekçi haline getirilmesidir. Tüm işlerin zoru kendisine yaptırılır. Karşılığı biraz daha 'eksik' olmaya zorlanmadır. O kadar aşağılanmıştır ki, gerçekten erkeğe göre çok 'eksik' kaldığını kabul etmekte, erkek eline ve hâkimiyetine dört elle sarılabilmektedir.

Dördüncüsü, en ince meta kılınmasıdır. Marks, paranın 'metaların kraliçesi' olduğunu söyler. Aslında kapitalizmde bu rol daha çok kadına yüklenmiştir. Kapitalist sistemde metaların gerçek kraliçesi kadındır. Kadının sunulmadığı hiçbir ilişki yoktur, kullanılmadığı hiçbir alan da yoktur. Bir farkla ki, her metanın kabul görmüş bir karşılığı olsa da, kadında bu karşılık da koca bir 'aşk' yüzsüzlüğünden "Anaların emeği ödenmez" martavalına kadar koca bir saygısızlıktan ibarettir.

Uygarlığın canavarlaştırdığı aklın (bin bir hilenin, yalanın, savaş canavarlığının, ideolojik çarpıklığın, kısacası toplumu ve çevresini yıkan akıl, teneke sesinden başka ses vermeyen analitik akıl) sahibi erkek onsuz edemediğini iddia ettiği kadına bu muameleyi reva gördükten sonra insan toplumuna ve çevresine neler yapmaz ki! Bu aklı durdurmak, ancak yıktığı toplumsal ahlâk ve politikayı öncelikle yerli yerine koymakla mümkündür. Daha doğrusu, başlangıç ancak bu temelde yapılabilir. Yalnız analitik aklın ulaştığı boyutlarda tüm olumsuzluklarda oynadığı rol nedeniyle uygarlık sistemlerine karşı demokratik uygarlık sistemini geliştirmenin önemi bir kez daha tüm yakıcılığıyla önümüzde görev olarak durmaktadır.

Akla büyük değer biçmek asıldır. Toplumsal akıl bir gerçektir. Toplumun kendisi aklın yoğunlaştığı alandır. Umutsuz olmanın hiçbir anlamı yoktur. Tüm kutsallıklardan akan bir ses daha var ki, "Biz size aklı verdik, yeter ki şer yolunda değil, hayır yolunda kullanın. O zaman size gerekli olan her şeyi edineceksiniz!" der. Bu sesi gerçekten duymalı ve anlamalıyız. Toplumun sağduyusu da denilen vicdanın sesi, vazgeçilmez ahlâki sesi de bunu söyler. Toplumsal politika denen özgürlük sanatının duyulur kılmak ve gereğini yerine getirmek istediği ses de bunu söyler. Demokratik toplum çalışmaları bu sesin pratiğidir. Demokratik uygarlık sistemi bu sesin teorisidir.

Bundan sonraki bölümler, daha çok bu seslerin (analitik ve duygusal aklın el birliğinden çıkan sesler) somut kaynaklarına inmek ve gösterdikleri çözüm yollarına aydınlık getirmek amacında olacaktır.

TOPLUMSAL PROBLEMİN ORTAYA ÇIKIŞI

Doğaların diyalektiğinde problem anları nicelik birikimlerin niteliksel sıçrama süreçleri olarak tanımlanır. Düzen, ilerleme teorileri dönüşüm anlarını çok kısa aralıklar olarak tarif ederken, kaos teorileri esas olanın kaotik durum olduğunu, düzen ve ilerlemenin ise sınırlı anlar olarak kaldıklarını vurgular. Kaotik ortamın sürekliliğine ilişkin düşünceler kadar ilerlemenin sürekliliğini savunan düşünceler de insan aklını çok meşgul etmiştir. Şüphesiz insan aklının bir aynaya benzediği ve gerçekliği bir ayna misali yansıttığı biçiminde yorumlar yapanlar olduğu gibi, her aklın temelini insanda gören düşünceler de eksik değildir.

Bu düşüncelerde evrenselci ve göreci yorumları okumak zor değildir. Bu tür konulara biraz daha somut yaklaşmak için toplumsal akıl temasını işleme, tanımlama gereğini duydum. Dolayısıyla şimdiye kadar yaptığım çözümlemeler kavrayış düzeyi gelişkin bir hazırlıkla toplumsal problemin kaynağına giriş yapmak içindir.

Tarih boyunca tüm önemli düşünsel çıkışlar iki dönemin ürünü olarak belirmektedir: Düzende işlerin yolunda gittiği, toplumsal refahın tatminkâr olduğu ve büyük sorunların yaşanmadığı dönemlerde bu durum benzer biçimde düşüncedeki gelişmeye de yansır. İlerlemeci, refah bahşeden, fazla sorunları olmayan ve güven aşılamaya çalışan bu düşünceler kalıcılıktan dem vurur. Sorunları arızi, gelip geçici sayar. Daha çok Birinci Doğayı işler. Toplumsal doğayı tartışma konusu yapmak istemez.

Düzende tıkanmaların yaşandığı ve eskisi gibi yürümenin mümkün olmadığı dönemlerin düşünceleri ise sorun yüklüdür. Bu tür dönemlerin düşüncelerinde daha çok İkinci Doğa işlenir. Bu dönemler yeni dinsel ve felsefi arayışların hızlandığı dönemlerdir. Sorunlardan çıkış yolu yeni düşüncelerde, din ve felsefe anlayışlarında aranmaktadır.

Büyük düşünce hamlelerinin yaşandığı bu refah ve sorun dönemlerinin düşünsel akışını tüm uygarlıklarda izlemek mümkündür. Sümer toplumunun büyük refah döneminde tüm büyük dinleri, felsefeyi, bilimleri ve sanat ekollerini etkileyen muhteşem bir mitolojik düşünce çıkışına tanık olmaktayız. Hiçbir büyük din, felsefe, sanat ve bilim anlayışı yoktur ki, Sümerlerdeki bu düşünce çıkışından etkilenmemiş olsun. Antikçağ Yunanistan'ındaki düşünce çıkışı da

refah toplumu dönemiyle bağlantılıdır. Sümerlerdeki bu refahın temelinde Mezopotamya'nın verimli coğrafyası yatarken, Yunanistan'daki refah Ege'nin her iki kıyısındaki coğrafyanın verimliliği sayesinde gerçekleşmiştir. Sümerlerde muhteşem bir mitoloji gelişirken, İonya'da felsefi düşünce öne çıkmıştır. Bilim ve sanatta devrimsel boyutlarda gelişmeler yaşanmıştır. Benzer bir refah patlamasının yaşandığı Avrupa'daki büyük düşünce çıkışı ise 16. yüzyıldan itibaren dünya çapında etkili olacaktır.

Dikkat çeken husus, her üç refah deneyiminde görülen düşünce devrimlerinin Birinci Doğa'ya ilişkin tartışmalarla başlangıç yapmalarıdır. Ancak refahın hızı kesildiğinde ve bunalımlar patlak verdiğinde İkinci Doğa üzerine tartışmalar ağırlık kazanmakta, yeni düşünceler yeni arayışlarla yüklü olmaktadır. Bir kısım düşüncede eski refah ve düzen döneminin anısıyla yüklü olarak hep geçmiş aranırken, yenilikçiler ise düzen bozukluğundan ve bunalımın ağırlığından şikâyet edip ütopik düşünceler üretirler. Bolca yeni toplumsal biçimlerden bahsederler. Bu arayışlar sonucunda çok sayıda toplum oluşur. Din ve mezhep topluluklarından tutalım türeyen yeni kabile boylarına, hatta Avrupa örneğinde gördüğümüz ulus oluşumlarına varana dek çeşitli toplumsal biçimlenmeler gerçekleşir.

Tarihi düşünce tarihi boyutunda gözlememiz bizleri toplumsal problemlerle tanıştırdığı gibi, günümüz toplumuna baktığımızda ağırlaşan problemlerin vardığı devasa boyutları iliklerimize kadar hissetmememiz mümkün değildir.

Avrupa merkezli sosyal bilime bağlı kalmadan düşünmeye çalışıyorum. Batı sosyal biliminden bağımsız düşünmenin çok gerekli olduğunun farkındayım. Bazıları bu yaklaşımımı hafif bulabilir ve sosyal bilimlerden sapma biçiminde yargılayabilirler. Ama bu yargılarını hiç umursamıyorum. Gerçekten Avrupa merkezli sosyal bilim egemenlik kokmaktadır. Ya egemen kılar ya da egemenlik altına sürer. Hâlbuki bize gerekli olan, demokratik özne olmak ve adilce paylaşmaktır. Avrupa sosyal bilimi özünde liberalizmdir, yani bir ideolojidir. Ama bu gerçekliğini o denli görünmez kılmıştır ki, büyük muhalif eleştirmenlerin düşüncelerini asimile etme gücünü bile gösterebilmiştir. Kendi üstün eklektizm yeteneğini sergileyerek bunu yapmıştır. Kendimi bu eklektizme kurban etmemek için çözümleme gücümün farklılığını geliştirmekten başka çaremin olmadığını bili-

yorum. Fakat bu tutum anti-Avrupacılık değildir. Anti-Avrupacılık da Avrupa merkezli düşüncenin bir parçasıdır. Avrupa'nın Doğu'da, Doğu'nun Avrupa'da olduğundan hareketle hangi değerlerimizin evrensel olduğunu bilerek tutum geliştiriyorum. Avrupa'nın birçok değeri öz değerlerimizin bugünüdür, bu değerlerin geliştirilmiş halidir. En anti-Avrupacı geçinenlerin çoğunun Avrupa liberalizminin en geri taraftarları haline geldikleri herkesçe bilinen bir gerçektir. Reel sosyalizm ve ulusal kurtuluş pratikleri bu tür örneklerle doludur.

Marks ve Engels bilimsel sosyalizm anlayışını kendi dönemlerinin toplumsal problemine çözüm olarak geliştirmişlerdi. Buna içten inanmışlardı. Kapitalizmi sistem halinde kavramlaştırarak problemi doğru tanımladıklarına inanıyorlardı; sıra sosyalist sistemin inşasına geldiğinde çözüm bulunacağına dair inançları tamdı. Öyle ki, bizzat geliştirdikleri 'bilimsel sosyalizm' bunun garantisiydi. Ama tarih başka türlü gelişti. Daha önceki ütopyacılar da benzer beklentiler içinde olmuşlardı. Lenin'in Rus Devrimi'nden bekledikleri farklıydı. Birçok Fransız devrimcisi de büyük hayal kırıklığı yaşamıştı. Devrim birçok öz çocuğunu yemişti. Tarihin derinlikleri benzer örneklerle doludur. Hâlbuki problem çözümleyiciler hem çok imanlıydılar hem de bilinçli hareket ediyorlardı. Toplumsal problemi tanımlamaları ve çözümleme deneyimlerinde eksik ve yanlış bir şeyler vardı ki, büyük sapmalar ve hatta tersi gelişmeler yaşanmıştı. Sıkça vurgulandığı gibi mesele çaba azlığı, isyan veya savaşın geliştirilmemesi değildir. Bunlar vardır, hatta fazlasıyla vardır. Bu tip gerekçeler beni toplumsal problem tanımı ve çözümü konusunda çok ihtiyatlı davranmaya zorlamaktadır. Eğer tecrübeden ders almayı ve büyük kahramanların anısına saygılı olmayı biliyorsak, atacağımız adımlar ders yüklü ve saygı dolu olmalıdır.

A- TARİHSEL-TOPLUM SORUNUNUN TANIMLANMASI

Savunmanın ilk iki cildinde genelde iktidar, özelde kapitalist iktidar tekeli üzerinde yoğunlaşmıştım. Birçok yetersizliği olsa da, bu savunmalarımda çizgi olarak merkezî uygarlık sistemini iyi yansıttığım kanısındayım. Mühim olan ana gelişim halkalarını sunmaktı. Hem konuları tanımlamış, hem de sermayenin kümülâtif birikimini de ihtiva eden iktidar birikimlerini zincirleme gelişimi içinde çözümlemiştim. Bu iki bölümü yazarken, Andre Gunder Frank'ın **Dünya Sistemi** adlı derlemesini henüz okumamıştım. Yaptığım hem bu derlemenin

değişik bir aktarımıydı, hem de buna ek olarak çözümü bir sistematiğe, yani demokratik uygarlığa bağlama eğilimindeydim. Şimdi yazsam belki daha da yetkinleştirirdim. Ama tarihe saygı gereği öyle kalması daha değerlidir.

Toplumsal problem konusu farklı bir başlıktır. Ne iktidar-tekel tarihini sunmayı amaçlıyor, ne de demokratik çözümü tartışıyor. Denenmek istenen, toplumsal problemin teorik açıdan ve pratik yaşanmışlığı içinde bir sunumudur. Bunun problemin çözümüne katkı sağlayacağı kanısındayım. Şimdiye kadar konuya hiç değinmedim demiyorum. Konu parça parça çok işlendi. Ama bütünlük halinde sunmak oldukça öğretici olacaktır.

Toplumsal problemin tanımını nasıl yapmalı sorusu düşündürücüdür. Bazı düşünce akımları toplumsal fakirliği, bazıları devletsizliği, diğer bir kısmı askeri zayıflığı, başkaları politik sistem yanlışlıklarını, kimileri ekonomiyi ve ahlâki düşkünlüğü problem sayarlar. Belki de problem sayılmayan tek bir toplumsal alan bırakılmaz. Tüm bu görüşlerde doğru yanlar olabilir, ama problemin özünü yansıtmaktan uzaktır. Toplumsal problemi toplumun temel dinamiğini çiğnemek olarak sunmak bana daha anlamlı gelmektedir.

Toplumun toplum olmaktan çıkarılmasını temel sorun yapmak gerekir diye düşünüyorum. Burada birinci husus, bir toplumu belirleyen, toplumsal varlığı inşa eden ve kurgulayan değerlerin varlığıdır. Varlığın kendisi dediğimiz hususlan bahsediyorum. İkincisi, bu kendiliği, varlığı kendilik olmaktan çıkaran, varlığın temelini ortadan kaldıran gelişmelerden bahsediyorum. Bu iki husus iç içe yaşanıyorsa büyük bir toplumsal sorun var demektir. Örneğin klan döneminde yaşanan bir buzullaşma tüm klanları ortadan kaldırırsa buna sorun diyemeyiz. Çünkü doğal afet irademiz dışındadır. Sorun olarak ele alınması için insan eliyle yaratılması gerekir. Ekolojik sorun bile ancak insan eliyle oluştuğunda sorun olarak tanımlanmıştır. O halde temel toplumsal sorunu toplumu temellerinden yıkan ve çözen güçlere bağlamak bizi doğru bir tanımlamaya götürecektir.

Sermaye ve iktidar tekelini bu güçlerin başında görüyorum. Çünkü her ikisi de özünde artık-değer gaspı yoluyla toplumun temellerini oyan güçlerdir. Bundan sonra sermaye tekeli ile iktidar tekeline birlikte tekel diyeceğim. Konuya daha çok açıklık getirmek toplumun problemsiz, normal, doğal halini tanımlamak da değerlendirmel-

erimize katkı sunacaktır. Hangi topluluk düzeyinde, biçiminde yaşarsa yaşasın, eğer toplum ahlâki yapısını ve politikasını özgürce oluşturuyorsa, bu durumdaki topluma normal veya doğal toplum diyebiliriz. Buna açık veya demokratik toplum demek de mümkündür. Sonraki kısımlarda çokça işleyeceğimiz için, kısaca çözümü tam liberal veya sosyalist toplum, ulus-devlet toplumu, refah toplumu, tüketim, sanayi veya hizmet toplumu olarak sunmayacağım. Çünkü bu tip toplum adlandırmaları büyük oranda spekülâtiftir, gerçek toplumda karşılığı olmayan tanımlardır. Topluma ilişkin bazı sıfatlar demek daha doğru olur.

O halde özgür politika ve ahlâk toplumunun bu temel niteliklerinden yoksun bırakılmasını sorunun başlangıcı sayabiliriz. Sorunu başlatan güç ise tekel oluyor. Tekelin kapsamını da tanımlamalıyız. İster özel ister devlet eliyle yapılsın, tarımsal, ticari ve sınaî yolla artık-değerler bir araya toplanmışsa tekel oluşmuş demektir. Tekel grubunun içinde şüphesiz rahip + güçlü adam + şeyh başlangıç üçlüsü olarak hiyerarşiktir. Tekelden güçleri oranında yararlanırlar. Tarih boyunca bu üçlü tekel çok çeşitli kurumlara bölünecektir. Her kurum kendi içinde bölünecek, ama öz itibariyle zincirleme etkilerini arttırarak günümüze kadar taşınacaktır.

Tekelin tarihsel akışının kümülâtif ve zincirleme karakterini hep göz önünde tutmak gerekir. Merkezî uygarlık sistemi tekelin zincirleme gelişiminin hem sonucu hem de nedenidir. Bu hususu ısrarla vurguluyorum. Modernite düşüncesi günümüzde korkunç bir zaman sıkışması dayatmakta, her şeyi sıkıştırılmış 'şimdi'ye boğdurmaktadır. Hâlbuki 'şimdi' tarihtir, gelecektir. Modernite bu düşünce dayatmasıyla tarih katliamcılığını boşuna yapmıyor. Çünkü gelenekten kopmuş bir toplumu dilediği gibi yönetmesi çok kolaydır. Hiçbir tarih tekel tarihi kadar yoğun, zincirleme ve büyüyerek oluşma şansına sahip olmamıştır. Tekel kendini bu biçimde tarihleştirirken, toplumların tüm topluluklarını tarihsiz kılmaya, daha doğrusu kendi içinde eritmeye ve sömürgeleştirmeye büyük önem verir. Bunun için mitoloji, din, felsefe ve bilim yapıları oluşturur. Toplulukları ahlâken düşmüş ve politika yapamaz hale getirirken de aynı çabayı sergiler.

Tekeli kavram olarak sıkça kullanırken, bunu ekonomik, askeri, politik, ideolojik ve ticari kapsamda kullandığımızı unutmayalım. Çünkü bu gruplar artık-değeri kendi aralarında şu veya bu biçimde

paylaşacaktır. Paylaşım biçimi nasıl ve oranı ne olursa olsun özü değişmeyecektir. Bazen ekonomik verimi sağlayanlar, bazen askerler ve diğerleri -politik sınıf, ideolojik takım, ticari zümre- önemleri oranında paylaşımda söz sahibi olacaklardır. Sınıf ve devlet gibi toptancı kavramlar bulanıklık yaratabilir. Tekel daha net bir sömürü ve baskı şirketi olarak rol oynar. Arkasındaki sınıf ve devlet oluşumu türev değerindedir, ikincil doğurumlardır.

Tekel doğurumlarında üçüncü sırayı kentin kuruluşu alır. Kent tekelin baskı ve sömürü karargâhı olarak başını kaldırır. Tapınakla iç içe geçmiş olması ise, ideolojik meşruiyet sağlamanın öneminden ötürüdür. O halde kent tarihte gerçekleşmiş haliyle öncelikle tapınak, askeri karargâh ve burjuva ('Kentli' anlamında tüm sömürücü kesime burjuva diyebiliriz) oturma yapılarının (saray) çekirdeği olarak sahneye çıkar. Etraflarındaki kalabalık, kalelerdeki çekirdeğin çevresindeki ikinci halka olarak hizmetçi kullar rolünü oynar. Köle sınıfı da denilebilir.

Tarihte hep karşımıza çıkan kale ve sur gerçekleri tekelin kent yapılanmasının en açık kanıtlarıdır. O halde toplumsal sorunu doğuran etkenleri netleştirmiş bulunuyoruz: Tekelin özü etrafında oluşmuş kent, sınıf ve devlet yapılanması. Uygarlıklar tarihi bir anlamda bu üçlü oluşumun zaman ve mekân içindeki yayılımıdır. Mantık basittir: Artık-değer olanakları arttıkça tekeller de çoğalacak, ardı sıra yeni kent, sınıf ve devlet yapıları inşa edilecektir. Bu temel yapılar aynı zamanda çok katı gelenekler oluştururlar. Şehir öyküleri, devlet gelenekleri, hanedan tarihleri bitmez tükenmez anlatı konularıdır. Beyni çalışan ve ağzı laf yapan kimseler ulema ordusu olarak günlük ideolojik meşruiyet sağlayacaklardır. Uydurmadıkları masal ve mesel âdeta kalmayacaktır. Tanrı inşalarından (şehir tanrıları, savaş tanrıları) şeytan ve cin yaratımlarına, cennet ve cehennem tablolarından edebiyat destanlarına kadar uydurmada bulunmadıkları alan bırakmayacaklardır. İnsan emeğinin artısından inşa edilen korkunç mezar, saray ve tapınak gibi yapılar, tiyatro binaları ve stadyumlar tekelin güç gösterisi gibidir. Aynı korkunçluktaki savaşlarla yararlı esirler dışında bütün bir halkı, kabileyi, şehir ve köyü tüm nüfusuyla birlikte yok etmeleri tekelin geleneklerindendir. Zaten ekonomik değer ifade eden her şey kutsal savaş ganimeti olarak tekelin kutsal kitabında çoktan yerini almıştır.

Toplumsal sorunun çıkışında önemli bir tartışma konusu, tarım devriminden sonra tekelin, dolayısıyla üçlü türevin (kent, sınıf, devlet) uygarlık tarzına ilişkindir. Diğer bir deyişle neolitik toplum aşamasından sonra uygarlık aşamasına geçiş (köleci, feodal ve kapitalist toplum olarak da adlandırılan gelişme aşamaları) mevcut tarzıyla zorunlu muydu? Sınıflı ve devletli kentleşme olmadan neolitik toplumun farklı bir üst aşamaya sıçramasının olanakları var mıydı? Var idiyse neden gelişim sağlayamadı? Bunlar her ne kadar spekülâtif sorular olarak değerlendirilseler de, önemli konulara dikkat çekmektedir. Demokratik uygarlık sistemi bölümünde konu kapsamlı tartışılacağından, kısaca toplumsal doğayı inceleme tarzımıza bağlı olarak bir yanıt verilebilir. Hâkim uygarlık paradigmalarına göre gelişmeler kader çizgisine uygun olarak yaşanmış, her şeyin olduğu gibi olması gerekmiştir: Her şey kaderi mucibince olmaktadır. Alınyazısında ne varsa o gerçekleşmiştir. Tüm metafizik kurgular bu ideadadır.

Demokratik uygarlık analizinde ise gerek uygarlığın ve bağrındaki toplumsal biçimlerin yorumlanması, gerekse neolitik toplumun devamına ve dönüşümüne ilişkin yaklaşımlar farklıdır. Özcesi, toplumsal gerçeklik Avrupa merkezli sosyal bilimin izah ettiği gibi değildir. Hakikate daha yakın yorumlar geliştirmek mümkündür. Toplum anlatılmak istenenden farklı oluşmaktadır. Söylemlerle gerçek arasındaki farkı görmek, ayrıca söylemlerle hâkim merkezî uygarlık sistemi arasındaki bağı fark etmek büyük önem taşımaktadır. Sosyal bilim adına sunulan ve tartışmasız doğrular diye kabul ettirilen pek çok kategorik değerlendirme propaganda ağırlıklıdır. Gerçeği perdelemeyi amaçlamaktadır. Bilimsel sosyalizm adına sunulanlar dahil, birçok sosyal bilim ekolü liberalizmin ağır etkisi altındadır. Bu konular asgari ölçüde de olsa aydınlatılmadan verilecek yanıtların hata payı yüksek olacaktır.

Toplumsal sorunları orijinal çıkışında böyle tanımlamak, gelişim süreçlerini daha gerçekçi yorumlama olanağı sunar. Temel kategoriler halinde bölmek yerine ana aşamalar biçiminde ortaya koymak, problemi bütünlüğü içinde göstermesi nedeniyle daha öğreticidir.

a- Uygarlık tekelinin ilk büyük sorun aşaması, yaklaşık olarak M.Ö. 3000 - M.S. 500 yılları arasına oturtulabilir. Tekel farklı mekân ve za-

man koşullarında çeşitli yöntemlerle toplumdan büyük artık-değer sızdırma örgütüdür. Sümer, Mısır ve Harappa toplumlarında M.Ö. 3000'lerden beri tarımda firavun sosyalizmi diyebileceğimiz örgütlü yöntemle muazzam bir artık-ürün elde edilmektedir. Sermayenin ilk büyük birikim modelidir bu. Neolitik topluma kıyasla çok daha yüksek bir verimlilik düzeyi yakalanmıştır. Bu verimlilik beraberinde kenti, sınıfı ve devleti doğurmuştur. Neolitik toplumda da çoktan başlamış olan artı-ürün birikimi üstünde ya zor yöntemleri ya da ticari tekel yoluyla ilk büyük sömürü çağı başlar. Şüphesiz firavun sosyalizminde karın tokluğuna tıpkı hayvanların değişik bir türü gibi çalıştırılan kulların sömürüsü esastır. Kısacası günümüzdeki merkezin çevre üzerindeki sömürüsünün ilk orijinal halkası bu biçimde kurulmuş bulunmaktadır. Eldeki belgeler ışığında Sümer toplumundaki bu yönlü gelişmeleri tüm çıplaklığıyla görmek mümkündür.

Şüphesiz bu tarz üretim ve artık-ürün gaspı toplumun bağrına saplanmış hançer türünden ağır sorunlara yol açmıştır. Mitoloji ve dinler tarihte gördüğümüz bu sorunların öykülemeleriyle doludur. Örneklendirirsek, Gılgameş Destanı, Nuh Tufanı, Âdem-Havva ve Habil-Kabil efsaneleri, cennet-cehennem kurgusu, Tanrı Enki-Tanrıça İnanna çatışması, çoban-çiftçi çelişkisi öykü halinde sunulurken, bunlarla özünde TEKEL'in yol açtığı acımasız hançerlemelerin, yani zoralım ve hayvan misali çalıştırmayla gerçekleştirilen artık-ürün gaspının yansıtılmak istendiği çok açıktır.

Bunlara benzer dehşetengiz talan ve çalıştırmayı konu edinen sayısız öyküde elbette karmaşık bir dil kullanılacaktır. Bu dönemde ideolojik hâkimiyetin en az fiziki hâkimiyet kadar etkili olduğunu çok iyi bilmek gerekir. Tarih eğer bir de ezilenler ve talan edilenlerin dilinden yazılsaydı, bizlere sunulandan çok daha farklı bir geçmişle karşılaşmamız kaçınılmaz olurdu.

Sadece Mısır firavun piramitlerinin (Firavun mezarları oluyor. Ya sarayları nasıldı?) yapımında çalıştırılan köle sayısı milyonları aşar. Ahır gibi bir yerde topluca tutulan ve hayvanlar kadar bile karınları doyurulmayan bu insanlar ölümcül biçimde kamçılanarak o korkunç yapıların inşasında çalıştırılırdı. Mülk olarak hayvan-köleler böyle kullanılırken, tekelin askeri kolu diğer dış topluluklar üzerine seferler düzenler, sadece kullandıkları eşya ve toprağı gasp etmekle yetinmez, öldürdükleri dışında topluluğun yararlı gördüğü tüm üye-

lerini esaret altına alırdı. Bugün bile görenleri hayretler içinde bırakan o müthiş kaleler, surlar, mezarlar, arenalar, saraylar ve tapınaklar bu esirlerle inşa edilirdi. Bunlardan milyonlarcası ilk sulama kanallarıyla daha da geliştirilen tarımda çalıştırılmasaydı, herhalde o denli artık-ürün elde edilemez ve bu devasa büyüklükteki taş yapıların inşası mümkün olamazdı. Ayrıca tekelin cennetimsi yaşantısı garanti altına alınamazdı.

Merkezî uygarlık (Mezopotamya Sümer hegemonik uygarlığından günümüz ABD hegemonik uygarlığına kadarki süreç) kökenli anlatılarla (mitoloji, din, felsefe, çeşitli sanatsal ve bilimsel ekoller) bu korkunç süreci farklı yansıtmak için başta ideolojiler olmak üzere aynı müthişlikte birçok üstyapısal kurum geliştirilmiştir. Özellikle analitik akıl en verimli aşamasını kaydetmiştir. Rahip tekelin önderliğinde mitolojik ütopyalardan cennet-cehennem tablolarına, bunlar yetmediyse felsefi izahlardan bilime, doğa görüngülerini daha iyi izah eden bilgiler ve bilgeliklere kadar pek çok yanıt geliştirmişlerdir. Daha kolay yönetmek için yazı, matematik, astronomi ve biyolojiye ilk adımları atmışlardır. Tekel tabakasının rahatı için olmadık ilaç arayışları sonucunda tıp biliminin temeli atılmıştır. 'Ölümsüzlük otu' arayışı Gılgameş Destanının en heyecan verici bölümüdür. Taş yapı mimarisinde ölümsüzler için ölümsüz yapılar inşa etme tekniği geliştirilmiştir. Mitoloji yetersiz kaldığında daha katı dogmatik dinler süreci başlatılmıştır. Korkunç duruma düşürülmüş insanları teselli etmek için tanrı-kralları yansıtan tanrılar imgesi inşa edilmiştir. Analitik akıl belki de en büyük eserini bu tek tanrılı dinlere geçişte sunmuştur.

Toplumsal soruna sadece yol açılmamış, sorun en korkunç biçimiyle doğurtulmuştur. Tekel toplumun tüm maddi ve manevi kültürü üzerine karabasan gibi çökmüştür. Sümercede 'Amargi' sözcüğü 'kutsal ana ve doğaya dönüş' anlamını daha o dönemde yüklenmiştir. Düşürülmüş insanlık geçmişini mumla arar hale getirilmiştir. Bir an önce ölüp cennete kavuşmak ideoloji düzeyine yükseltilmiştir. Neolitik dönemde bazen yaşanır gibi tahayyül edilen yeryüzünde cennetimsi yaşam artık öte dünyalara havale edilip ütopyalara konu edilmiştir. Seküler, dünyevi anlayış yerini ahiretten başka şey düşünmeyen anlayışlara terk etmiştir. Dünya bu korkunç

sorun karşısında tüm zenginliği içindeki çeşitliliğini yitirmiş, bir azap yeri olarak tasarlanır hale sokulmuştur.

Toplumsal ahlâk ve politika ilk ölümcül darbeleri bu tekel sorunuyla yemiştir. Komünal toplumun yapıtaşları olan ahlâk ve politika alanları tarumar edilirken, üstte tekel mensuplarının dar topluluklarına özgü egemen bir ahlâk (gerçekte ahlâksızlık) ve politika (tanrısal devlet) egemen kılınmıştır. Toplumsal ahlâk ve politikanın daha gelişmeden dumura uğratıldığı kesindir. Bunların yerine ise tanrısal düzen olarak egemenlerin yaşam çılgınlıkları ve ilahlık idealları geçirilmiştir. Topluma sadece bu anlatıları kutsal inanç olarak benimseme hakkı tanınmıştır.

Görülüyor ki, sadece toplumsal sorun doğurtulmamış; daha da ötesi, toplum kendisi olmaktan çıkarılmış, tekelin hayvan çiftliğine dönüştürülmüştür. Kulluk-köleliğin tabiî bir rejim olarak kabul görmesi sağlanmıştır. Kökleri daha eskiye, ilkel hiyerarşik döneme kadar uzanan kadın köleliği en kapsamlı yaşam sorunu haline gelmiştir. Neolitik anacıl toplumdan, kutsal ana toplumundan intikam alırcasına, erkek egemen tanrılı düzenler inşa edilmiştir. Kadın tanrıçalığının izleri yavaş yavaş kaybolurken, erkek imgeli tanrıların muhteşem egemenlik çağı başlatılmıştır. Daha o dönemde kadın hem tüm tapınakta hem de adi genelevlerde fahişeliğe zorlanmış, genel ve özel eve kapatılmıştır.

Mevcut sulama teknolojilerinin gelişiminde rol oynadığı bu verimli dönemin M.Ö. 2000'lerin sonlarında ağır bir bunalıma girdiği tespit edilmiştir. Gerek kuraklık gerekse toprağın tuzlanması bu süreçte etkili olmuştur. Fakat iki bin yıllık bir aradan sonra, toplumsal pratiğin bizzat etkisi nedeniyle kuruluş esaslarının çatırdaması doğaldır. Harappa çoktan dağılmış ve susmuş, Mısır uygarlığı yaşadığı derin çelişkilerle sürdürülemez konuma düşmüş, hâkim etnik grup olan Sümerler ise yerlerini çoktan diğer etnik kökenli uygarlıklara bırakmışlardır.

Bu dönemin merkezî uygarlık sistemi, yol açtığı ağır sorunları çözmek için iki önemli yol denemiştir: Birincisi, kendisini dışa doğru yaymadır. Daha sonra sıkça karşımıza çıkacak olan sömürgeleştirme ve emperyalistleşme süreci sorunlara geçici çözümler getirse de, yeni sorunlara yol açmaktan kurtulamamıştır. Sorunlar çözülmemiş, tersine daha da yaygınlaşmış ve yoğunlaşmıştır. Merkezde, metropolde

yoğunlaşan sorunların dışarıya ihracı, kısmi bir rahatlamadan sonra katmerleşerek kendisine dönecektir. Tarihte bu döngü merkez ve çevrenin sürekli yer değiştirmesiyle sıkça karşımıza çıkacaktır.

Şahsi kanıma göre Sümer metropolünün (merkez) üç yöne doğru, hatta denizi de eklersek dört yöne kendini ihraç etmesi söz konusudur. Batıya doğru ilk yayılmasının ürünü Nil Mısır'ıdır. Mısır'ın önceleri koloni olarak, sonraları bağımsızlaşarak gelişmesi ihtimal dahilindedir. Dış destek olmadan, dört tarafı kapalı olan bir coğrafyada Mısır türü uygarlığın gelişmesi zor bir olasılıktır. Sümerlerin doğuya doğru yayılması da Sind kıyılarında Harappa'yı doğurmuştur. Aynı yaklaşımımız Harappa için de geçerlidir. Dış destek olmadan Harappa ancak çölde bir mucize olabilirdi. Çin'de M.Ö. 1500'lerde başlayan ilk krallığın doğuşunu da benzer bir yaklaşımla açıklamak akla daha uygundur. Daha doğuşunda merkez-çevre ilişkisi uygarlık uygulamasında esaslı bir özelliktir. Doğuya doğru önemli bir yayılma alanı da bugünkü İran'da Sümerlerle komşu olan Susiana'daki Elam-Sus uygarlığıydı. Kuzeye doğru yayılmalar ise Yukarı Mezopotamya'nın otantik toplulukları ve neolitik devrimin temel inşa gücü olan Aryen-Hurrilerle merkezden pek uzak olmayan Babil ve Asur üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Sümer, Akad (Semitik kökenli etnik grup), Babil ve Asur tarafından sürekli kolonileştirilip sömürgeleştirilmeye çalışılan Hurriler, tarihin belki de ilk ve en büyük direnişini bu ilk orijinal merkezî uygarlık güçlerine karşı geliştirmiştir. Sümer tabletlerinde bu süreci fark etmek mümkündür. Gılgameş Destanı bile ilk seferin kuzeyin ormanlarına doğru yapıldığını açıkça anlatmaktadır. Zaten halen kaynayan çağdaş Irak (Uruk) bu gerçeğin, bu geleneğin devamını çarpıcı biçimde yansıtmaktadır. Hurri kökenli Kürtlerle Semitik kökenli Araplar arasındaki çelişkiler, belki de 'Nuh-u Nebiden' kalma özelliklerini halen konuşturmaktadır. Değişen tek şey merkez-çevre, hegemon ve teknikteki farktır.

Hurriler Verimli Hilal'in orijinal kabileleri olup, tarım devrimini derinliğine yaşadıklarından, hem direnme hem de kendi öz uygarlıklarını geliştirme potansiyeline sahiptiler. Sümer merkezine ihtiyaç duymadan, M.Ö. 3000'lerde ilk kent merkezlerini kurduklarına dair birçok arkeolojik veri gün yüzüne çıkarılmış bulunmaktadır. Özellikle Urfa yakınlarındaki neolitik devrim öncesinden kalma büyük dikili taş

anıtlar (Göbeklitepe, M.Ö. 10000–8000), bu yöre uygarlığının kökenlerini yansıtması açısından bilim dünyasında etkisi hâlâ süren büyük yankılara yol açmıştır. Şahsi tahminim, Sümerlerin Aşağı Mezopotamya'ya ilk yerleşen Hurri kökenli koloniler oldukları yönündedir. Dolayısıyla gerek Hurri kökenli Hititlerin gerekse Mitannilerin M.Ö. 1600'lerden itibaren İç Anadolu ve Güneydoğuda imparatorluk kurmaları anlaşılır bir husustur. Bu alanlarda başka uygarlıkların gelişmesi de imkân dahilindedir. Göbeklitepe kalıntılarının çözümlenmesi uygarlıklar konusunda farklı görüşlere yol açabilir. Sümerlerin deniz (Basra Körfezi) üzerinden yayılması bugünkü Umman, Yemen ve hatta Habeşistan'da uygarlık kolonilerine yol açmıştır. Umman'da en az Harappa kadar büyük bir kentin varlığı tespit edilmiştir.

Bunalımın aşılmasının ikinci yolu Babil ve Asurlular tarafından denenmiştir. Babilliler endüstri ve bilimi geliştirerek, Asurlular ise ticaret tekelini kurarak, yaşadığı ağır sorunlardan kurtarmaya çalıştıkları Sümer uygarlığını yayma çabalarını kesintisiz sürdürmüşlerdir. Babil bilim ve endüstride dönemin gerçek Londra'sı, Paris'i, Amsterdam ve Venedik'idir. Hatta yükseliş döneminde günümüzdeki New York'tan bin kat daha fazla şöhrete sahipti. İskender bile sönmüş Babil'de son nefesini boşuna vermemişti. Saddam da belki de Babil aşkının son trajik kurbanıydı. Binlercesi daha var ki, yazıya sığmaz. Asur'un ticari tekelini çözmeye çabaladığımda aklıma hemen Venedik, Hollanda ve İngiliz ticaret tekelleri gelir. Asur ticari tekelleri Fenike tekelleriyle birlikte belki de tarihin en girişken ve yaratıcı şirketleriydi. Orta Asya'dan (Çin'de bile gözüktükleri belirtilir) Batı Anadolu'ya, Arabistan'dan Karadeniz kıyılarına kadar ticari ağlar (meşhur karumlar, kâr yerleri, kârhaneler) geliştirdikleri tartışmasızdır. İlk büyük ticari imparatorluğu kurdukları kesindir. M.Ö. 2000-1600, 1600-1300 ve 1300-600'lerde, üç dönem halinde kendini gösteren bu ticari ahtapot bu anlamıyla bir ilktir. Fakat ticaretin de Sümer merkezî uygarlığını sınırlı yaymak ve derinleştirmekten öteye bir çözümleyici değeri yoktur. Kaldı ki, ticari tekel her zaman rahip + asker + yönetici ana tekelinin ortağı konumundadır. Aralarındaki anlaşmazlıklar, paylar üzerindeki kavgadan öteye gitmez. Fakat Asur'un Sümer merkezî uygarlığını yaklaşık bin

beş yüz yıl kendi üzerinden taşıması asla küçümsenemez. Uygarlık zincirinin en güçlü halkalarındandır.

Harappa, Umman, Hititler, Mitanniler ve Mısır aynı başarıyı gösteremedikleri için kendi içlerinden kolay çözülmüşlerdir. Fenikeliler, Med-Persler ve Geç Hititlerle ticaret üzerinden Grek uygarlığını etkileyen Asurluların merkezî uygarlığın kesintisiz sürmesinde en belirleyici rolü oynadıkları inkâr edilemez. Ticaret tekeli sorunları çözmez. Fakat birçok geliştirici ürünlerini (Buna fikirler ve inançlar da dahildir) her tarafa yayarak, uygarlığın gelişip daha uzun süre ayakta kalmasını sağlar. Aksi halde Harappa'nın durumuna düşmesi kaçınılmazdı. Tarih belki de birkaç bin yıllık tekrarlar yaşardı. Ama yine ticari tekelin en acımasız sermaye birikim tekeli olduğunu, siyasi temsilcilerinin insan kellelerinden kaleler kurup surlar örme örneğinde gözlemlediğimiz gibi en gaddar uygulamalara girişmekten çekinmediklerini bilmek gerekir. Dahası ticari tekellerin fiyat farkını, malların maliyetindeki farkı kullanıp en az emekle yüksek kazanç sağladıkları da iyi bilinen bir husustur.

Burada kâr amacı gütmeyen tüketim amaçlı küçük meta alışverişinden, ticaretinden bahsetmiyoruz. Kâr amaçlı tekelci ticaretten bahsettiğimiz sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Harappa'nın dışa açılamadığı ve ticareti geliştiremediği için çökmüş olması yüksek bir olasılıktır. Başarılı bir biçimde dışa açılamayan ve ticari tekel kurma yeteneği kazanamayan Mısır'ın Yeni Hanedanlığı'nın (M.Ö. 1600–1000) da iç boğuşmalar ve dıştan saldırılarla söndüğü bilinmektedir. Sümerler kadar yayılsaydı, belki de dünyamız daha farklı olurdu. Çin ise dışa taşma gereği duymadı. Belki de kendisi yeterince genişti. Açık ki, ilk merkezî uygarlık patlaması yol açtığı ağır sorunları dünyaya yayarak farklı bir aşamaya erişebilmiştir.

M.Ö. 1600–1200 döneminde tarihte ilk defa Anadolu, Mezopotamya ve Mısır uygarlığının daha çok iç içe geçerek merkezî hegemonik bir karakter edindiğini varsayan düşünürler vardır. Altın dönemi denmese de, şehirleşmenin, ticaretin ve aristokrasinin bir sıçrama yaptığı açıktır. Sorunun yaygınlaşmasının merkezî hegemonyanın sıkça yer değiştirip sistemin ömrünün uzamasına katkıda bulunduğu ortadadır. Ünlü Kadeş Antlaşması (M.Ö. 1280) dönemin bu gerçeğini yansıtmaktadır.

Merkezî uygarlığın M.Ö. 1200-800'lerde yaşadığı bunalım ancak demir tekniğinin tuncun önüne geçmesiyle (M.Ö. 3000–1000) hafiflemiştir. Üretim ve savaş tekniklerindeki gelişmeler hep kendi dönemlerinin farklarını yaratırlar. Şüphesiz belirleyici olan toplumsal gelişmedir. Ancak bu gelişme teknikle yakından bağlantılıdır. Hegemonik merkez ilk defa Mezopotamya dışına çıkmakta; batıya, Avrupa'ya doğru kayışın ilk adımları atılmaktadır. Kara üzerinden Med-Pers İmparatorluğu (M.Ö. 600–330), deniz üzerinden Fenikeliler (M.Ö. 1200–330) bu kaymada geçiş aşamasını teşkil edecektir. Urartular (M.Ö. 850–600) da benzer bir rol oynayacaktır. Toplumsal bunalım demir teknolojisi ve yaygınlaşıp güvenlik altına alınan ticaret yollarıyla tam aşılamasa da hafifletilmiş ve böylelikle uygarlık sürdürülebilmiştir. Med-Pers İmparatorluğu'nun (hegemonyasının) kara ticaret yolları, Fenikelilerin ise Akdeniz ticareti üzerinden yaptıkları hamle önemlidir. Grekler uzun süre bu iki uygarlığın sömürgesi olmuşlar, kolonileri durumunda yaşamışlardır. Batı merkezli tarih orijinal saysa da, gerçekçi araştırmalar Grek-İon uygarlığının her şeyini bu iki uygarlığın yayılmasından aldığını göstermektedir. Med-Pers ve Fenike etkisine Mısır, Babil ve Girit'in etkisini de eklediğimizde, ünlü Grek uygarlığının büyük oranda ithal ürünü olduğunun inkâr edilemez bir gerçeklik olduğunu anlayacağız.

Şüphesiz Grek-İon sentezi küçümsenemez, ama orijinal olmadığı çok açıktır. Kaldı ki, hiçbir uygarlık orijinal değildir. Hepsi neolitik toplumun değerlerini ya gaspla ya da ticaret tekeliyle, çoğunlukla da iki yöntemi iç içe kullanarak devşirme üzerine kuruludur. Bu değerler değişime uğratılıp yeni sentezler yaratılmış olabilir. Ama Gordon Childe'ın da belirttiği gibi, neolitik toplumun M.Ö. 6000-4000 döneminde Toros-Zagros kavisinde yarattığı teknik buluşlar Avrupa'nın ancak 16. yüzyıldan sonraki buluşlarıyla mukayese edilebilir niteliktedir. Merkezî uygarlık M.Ö. 4000'lerden itibaren Uruk kentinin yükselişiyle bu teknoloji etrafında inşa edilmeye başlanmıştır. Tanrıça İnanna'nın Tanrı Enki'yle giriştiği çatışmanın en temel konusu, kendisinden çaldığı (kadın etrafında örgütlenen neolitik teknoloji) Me'lerdir (Me, teknik buluş anlamına geliyor). Burada uygarlıkla birlikte gelişen erkek üstünlüğü ile teknolojiye hâkimiyet arasındaki ilişki vurgulanmaktadır. Bu örnek bile Sümer mitolojisinin öğretici değe-

rinin ne kadar yüksek olduğunu yansıtmaktadır. Zaten dönemin dili günümüz dili gibi kullanılacak değildir, mitoloji yüklüdür.

Ege'nin her iki kıyısında yükselen Grek-İon uygarlığı (M.Ö. 600–300), şüphesiz tarihsel zincirde önemli bir halkadır. Toplumsal gelişmede büyük bir hamledir. Hem zihniyet hem de teknik-pratik alanda büyük katkıların sahibidir. Deniz taşımacılığında Fenikelilerden aldığı mirası oldukça geliştirmiştir. Avrupa kıyılarında yaygın koloni teşkiline gitmiştir. Yazı tekniğini yine Fenike mirası üzerinden geliştirip, günümüz alfabesinde önemli pay sahibi olmuştur. Dönemin bilinen tüm bilimlerinde devrimci gelişmeler sağlamıştır. Felsefede tam bir devrim yaşamıştır. Olympos tanrılarıyla Sümer tanrılar dönemine son noktayı koymuştur. Homeros'un eserleriyle Gılgameş Destanı geleneğini doruğa taşımıştır. Tiyatro, mimari ve müzikte benzer devrimsel gelişmeler sağlanmıştır. Görkemli kentler inşa edilmiştir. Tapınak, saray, tiyatro, stadyum, meclis binaları tekniğinde yol açtığı değişiklikler klasik değerini halen korumaktadır. Üretim ve ticarette yaptığı hamle küçümsenemez. Endüstriyel alanda sağladığı gelişmeler de önemlidir. Politik alanda demokrasinin tarihe mal olan örneklerini sunmuştur. Uygarlık çerçevesinde de olsa, demokrasinin diğer yönetim biçimlerinden üstünlüğünü kanıtlamıştır.

Fakat tüm bu belirlemeler Grek-İon uygarlığının Sümerlerle başlayan merkezî uygarlık sisteminin bir halkası olduğu gerçeğini değiştirmez, aksine teyit eder.

Konumuz açısından Grek uygarlığının toplumsal sorunu çözmedeki rolü, daha doğrusu sorunun gelişimindeki payı değerlendirildiğinde, öteki uygarlıklardan köklü bir farkının bulunmadığı rahatlıkla belirtilebilir. Başta Atina demokrasisi olmak üzere sağladığı tüm gelişmeler, merkezî uygarlığın sorunlarını çözmek şurada kalsın daha da ağırlaştırdığını göstermektedir. Bu sorunları sıralarsak şunları belirtebiliriz:

Kadın tutsaklığı alabildiğine derinleştirilmiştir. Kadın sadece evde çocuk yapmak ve erkeğe en ağır köle olarak hizmet etmekle yükümlü kılınmamıştır; aynı zamanda politikaya, spora, bilime ve yönetime katılımı da yasaktır. Ağır üretim işlerinin hepsine koşturulmuştur. Eflatun kadınla yaşamanın erkeğin soyluluğunu zedeleyeceği görüşündedir. Homoseksüel ilişki bu nedenle de yaygınlaşmıştır. Kadındaki dışında da kölelik çığ gibi büyümüştür. İlk defa büyük

sayıda işsiz köleler yığını ortaya çıkmıştır. Paralı askerlik kurumu icat edilmiştir. Her tarafa sadece mallar değil, köleler de ihraç edilmiştir. Buna karşılık en asalak bir efendiler sınıfı türemiştir. Aristokrasi kavramı yaratılmıştır. Sosyal alan parazit sosyal unsurlarla dolmuştur. Burjuva sınıfına en yakın kesimler Grek uygarlığının ürünüdür. Kısacası sosyal alandaki sorunlara yenileri eklendiği gibi, eski sorunlar da ağırlaşarak sürmüştür.

Kentsel gelişmede görkemlilik yakalanmış, kent organik bir yapım kazanmıştır. Ama bu gelişmeler toplumsal sorunun ağırlaştırılması pahasına sağlanmıştır. Ziggurat ve piramit yapısı âdeta parçalara ayrılarak devasa boyutlarda tekrarlanmış gibidir. Nasıl ki birinci kent aşaması bizzat tapınak yapısından ve eklentilerinden oluşmuşsa, ikinci aşama iç kale ve eteklerindeki birinci ve ikinci surlarla temsil ediliyorsa, üçüncü aşamada bu ayrımlar kaldırılarak ve yeni eklentiler kazanarak mekân zenginliği ve görkemi yakalanmıştır. Tekelin büyümesine paralel bir gelişme söz konusudur. Bununla sorunlar çözülmüyor, daha da büyütülüyor. Köleler ordusu eskisini katbekat aşmıştır. Bir de işsiz köleler oluşmuştur. İnsanlar ilk defa kendilerini en gereksiz konumda bulmuşlardır. Toplumsal sorunun bundan daha ağırı olamaz. İşsiz üreten sistem en gaddar sistemdir.

Benzer büyümeler iktidar ve devlet aygıtlarında da gözlemlenebilir. İktidar üst katlardan aşağı katlara doğru işgalini büyütmüştür. Devletin politikayı boğarak topluma hükmetmesinde artış kaydedilmiştir. Devlet bürokrasisi oluşmuştur. Askeri sınıf ayrıcalığını pekiştirmiştir. Genel olarak toplumsal bünyede kadınlar, çocuklar ve gençler, köleler, köylüler ve zanaatçılar üzerindeki iktidar otoritesinde artış görülmüştür. Atina demokrasisinin en hazin yanı devlet karşısında politikanın tükenişini bütün çıplaklığıyla ortaya sermiş olmasıdır. Toplumsal demokratik gelenek Atina örneğinde aristokratlar eliyle âdeta son nefesini vermiş gibidir. Atina demokrasisinden çıkarmamız gereken en önemli ders bu olsa gerek.

Roma uygarlık tekeli (M.Ö. 750 - M.S. 500) devamı olduğu Grek-İon geleneği ile iç bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir uygarlıktır. Bir yarımadadan diğerine nakledilmiş örnek gibidir. Bu noktada söylenebilecek en önemli husus şudur: Grekler bu uygarlığın çocukluk ve gençlik dönemiyse, Roma da onun olgunluk ve yaşlılık dönemidir. Doğu'dan aldıklarını Doğu'ya karşı üstünlük sağlayacak

tarzda ilk defa özümseme ve sentezlemesini bilmişlerdir. Acımasız işgal ve kolonileştirme pahasına Avrupa'nın bir kısmını uygarlığa katma Roma'nın başarısıdır. Bunun dışında Roma her bakımdan Grek ölçütlerinin aşırı büyümüş halidir. Kent, sınıf ve iktidar bakımından devasa boyutlar kazanmıştır. Krallıktan aristokratik cumhuriyete, oradan tarihin en güçlü ve geniş imparatorluğuna erişilmiştir. Roma tarzı yaşam her tarafta moda olmuştur. Aristokrasisi günümüz modernitesi (burjuvazisi) gibi çağdaşlığın belirleyici gücüdür. Asalak aristokratlık ve lümpen proleterlik Roma'nın azgınlaşan sorunlarının simgeleridir.

Denilebilir ki, Roma dönemi toplumsal sorunun zirveleştiği dönemdir. Bunda şaşılacak bir yan yoktur. Merkezî uygarlığın kümülâtif büyüyen tekeliyle onun yol açtığı bünyesel sorunun büyümesi arasında direkt bağ vardır. Korkunç cezalandırmalara (çarmıha germe, aslanlara parçalatma, Kartaca misali yerle bir etme vb.) rağmen yoksullar partisi olan Hıristiyanlığın içerden toplumu fethetmesi ve dıştan barbar kabilelerin sel gibi Roma üzerine akmaları, sorunların (Yaşanan özünde özgürlük ruhunun patlamasıdır) patlaması anlamına gelmektedir. Asıl barbarın Roma olduğu ve yıkılışının hem içten hem de dıştan büyüttüğü devasa toplumsal sorunlardan kaynaklandığı açıktır. Roma şahsında sadece Roma kenti, iktidarı ve aristokrasisi yıkılmamıştır. Roma'nın yıkılması aynı zamanda Uruk kentiyle birlikte gelişmeye başlayan uygarlığın merkez-çevre, rekabet-hegemonya, yükselme-alçalma biçimindeki karakteristik yapısıyla Dünya Sisteminin yıkılmasıdır; toplum karşıtı sistemin yol açtığı sorunlarla birlikte içerden ve dışardan gelişen direnmelerle Roma şahsında ve suretinde en barbar dönemlerinden birini kapatmasıdır.

b- Toplumsal sorunda ikinci büyük aşama, Roma'nın yıkılışından Amsterdam'ın yükselişine kadar süren zaman aralığına oturtulabilir: Yaklaşık M.S. 500-1500 yılları arasındaki bu dönemin belirgin özelliği, sorun çözme mesajları olarak ortaya çıkan İbrahimî dinlerin döneme damgasını vurmasıdır. Çözüm olayım derken daha çok toplumsal soruna yol açmaları nedeniyle İbrahimî dinler üzerlerinde önemle durmak gerekir.

İbrahimî dinlerin toplumsal mesajını çözümlemek için yoğunlaştığımda, bu mesaj bende merkezî uygarlık sisteminin sorunlu maddi yapısının sorunlu manevi yapılara dönüşmesi olarak anlam

kazanır. Diğer bir deyişle maddi kültür sorunlarının manevi kültür sorunu halinde yankı bulmasıdır. Hz. İbrahim'in Babil'in Urfa'daki temsilcisi Nemrut'un zulmünden, yani yol açtığı ağır sorunlardan dolayı kaçtığı ya da hicret ettiği Kutsal Kitaplarda açıkça belirtilir. Hatta yakılma tehlikesini nasıl atlattığı ilahi mucizeler gibi anlatılır. Yeni tanrı arayışında olduğu da temel bir gösterge olarak sunulur. Tanrı arayışı yeni yönetim arayışı olarak da tercüme edilebilir. Anlatı dönemin ağır sorunlu yapısının birçok özelliğini daha sunar. Hicretin yaklaşık M.Ö. 1700'lerde gerçekleştiği tahmin edilmektedir. İbrahim Mezopotamya kökenli uygarlıktan Mısır kökenli uygarlığa hicret ediyor. Demek ki, iki uygarlık arasında yol açılmış bulunmaktadır. İbrahim belki de kendine yeni sığınak ve müttefik aramaktadır. Kenan (bugünkü Filistin, İsrail) ellerindeki yaşamı bu tezi doğrulamaktadır. Küçük bir kabileden aile olarak ayrılıyor. Kenan'da yeni bir kabile haline geliyor. Torunu Yusuf Mısır'a köle olarak satılıyor. Yusuf'un yetenekleri onu firavun sarayında vezirliğe kadar yükseltiyor. Bunda saray kadınlarının rolü önemlidir. İbraniler tarihinde kadın hep önemli rol oynar.

Mısır'da da bir İbrani kabile oluşur. Fakat yarı-köle konumundadır. Bundan çok rahatsızdırlar. Nemrut'un yerini âdeta firavun almıştır. Ondan da kurtulmak istemektedir. Bu sefer hicretin önderliğini Musa yapacaktır. Tarih yaklaşık M.Ö. 1300 civarıdır. Çıkış mucizelerle yüklü olarak Kutsal Kitapta anlatılır. İbrahim'in çıkışına benzer. Dönüş tekrar Kenan ellerinedir. Mısır'a göre, Kenan 'vaat edilmiş cennet' gibidir. Sina Dağı'nda aradıkları Tanrı daha net biçimde On Emir ile kabileye seslenir. On Emir aslında kabilenin uzun deneyimden sonra kazandığı örgütlenme ilkeleri ve siyasi programıdır. Kabilenin Nemrut ve Firavun dinlerini kesin olarak terk edip kendi etnik dinini (dünya görüşü ve programını) kurması söz konusudur. Kutsal Kitapta sonraki süreçler tanrısal sesle uzun uzun anlatılır. Karşımızda artık Sümer ve Mısır'da olduğu gibi mitolojik öyküler değil, kesin doğrular (Ortodoks) olarak sunulan dinsel kurallar vardır.

Dinler tarihinde bu durum büyük devrim demektir. Dönemin büyük düşünce devrimi anlamına geliyor. Araştırmalar İbrani geleneğinin Ortadoğu'nun en gelişkin hafıza kaynaklarından biri olduğunu göstermektedir. Şahsi kanaatim, İbranilerin Sümer ve Mısır mitolojisini özü itibariyle 'din' biçiminde söyleme (retorik) dö-

nüştürdükleri temelindedir. Tarihsel süreç boyunca bu söyleme Zerdüştlükten, Babil (özellikle M.Ö. 596 sürgünü döneminde), Fenike, Hurri ve Grek kaynaklarından da ekleme yaparak, Kitab-ı Mukaddes'i sürekli geliştirmişlerdir. Unutmamak gerekir ki, Kitab-ı Mukaddes'in ilk derlemesi M.Ö. 700-600 döneminde yapılmıştır. Daha önce yazılmış bir bölümü yoktur.

Şu hususu önemle belirtmeliyim: Tarih boyunca Yahudiler sadece SERMAYE ve PARA değil, en yamanından İDEOLOJİ ve BİLİM-BİLGİ de biriktirmişler, sayısal güçsüzlüklerini bu iki stratejik birikimle dünya çapında güce dönüştürmüşlerdir. Yahudi etnisitesi (önceleri kabile, günümüzde ulus olarak) yalnız günümüzde değil, tarih boyunca bu iki birikim sayesinde hep iktidarın kıyısında ve stratejik mevkilerinde gayet üstün bir yaşam seviyesine tutunmayı başarmıştır. Fakat başlarına gelen felaketler ve yaşadıkları korkunç sorunlar da bu gerçekliklerle yakından bağlantılıdır. Şüphesiz sermaye ve bilginin güç ve iktidar, iktidarın da sermaye ve bilgi tekeli olduğunu tarihi ve günceli okumada sürekli metot edinirsek, toplumsal sorun çok daha açık ve gerçekçi anlaşılabilecektir. Devasa tarihsel-toplum sorunlarının çözümünde İbrahimî dinlerin ne denli çözümleyici olduklarını daha çok Demokratik Uygarlık kısmında inceleyeceğimiz için, burada kısaca nasıl daha da karmaşık tarihsel-toplumsal sorunlara yol açtıklarını irdeliyorum.

Ahdi Atik, Musa sonrasını önderler, rahipler (Levililer), peygamber-hükümdarlar, peygamberler, yazarlar biçiminde sıralayıp gider. Sonrasına aydınlar, bilginler ve benzer adlarla yeni bölümler eklemek de mümkündür. Öyle anlaşılıyor ki, Sümer ve Mısır mitolojik kaynaklı (rahip icatları) bilgeliklerin tümüne peygamberlik denilmektedir. Ahdi Atik böyle yorumlamaktadır. Peygamberlerin temel görevi, uygarlık tekelinin oluşturduğu misli görülmemiş toplumsal soruna çözüm olmaktır. Artık-ürün ve sermaye birikiminin köleleştirme temelinde zorla çalıştırma ve askeri yolla sağlandığı sürekli göz önünde tutulursa, sorunların devasa birikiminin nedenleri de daha iyi anlaşılacaktır. Peygamberlik bu gerçekliğin ağır sorun yaşayan toplum kesimlerinde yankı bulmasıdır. Kurumsal niteliğini böyle kavramak tarih okumalarımızı daha anlaşılır kılacaktır.

Musa'nın ideolojik ve siyasi programının ölümünden yaklaşık üç yüz yıl sonra M.Ö. 1000 civarında SAUL, DAVUT ve SÜLEYMAN

peygamberlerin hükümdarlığında mini bir devlet doğurduğunu görmekteyiz. Onca mücadeleden sonra yaşadıkları ağır toplumsal soruna buldukları çözüm, kendilerine ait bir iktidar-devlet aracına kavuşmaktan ibarettir. Bu devletin Atina devleti kadar demokratik olmadığı çok açıktır. Yine bu devletin uzun süre bağrında yaşadıkları Mısır ve Babil-Asur devlet geleneğine göre çok zayıf ve çözümsüz olduğu da açıktır. O halde İbrahimî gelenekte neden devlet üzerinde çok durulur? Çünkü peygamber icadıdır da ondan. Mensuplarına 'vaat edilmiş cennet' olarak Kenan topraklarını bahşetmektedir.

İlk Yahudi devletinin benzer iktidar kavgaları ve işgaller sonrasında (Davut ve Süleyman'ın oğulları ve torunlarının kavgaları, Asur'un tehditleri, işgali) kısa süre içinde çöktüğü bilinmektedir. Üç bin yıl sonra aynı yerde kurulan İsrail'e oldukça benzemektedir. Fakat yine de bu peygamber inşasını önemsemek gerekir. Etkisi tarih boyunca merkezî uygarlık iktidarları üzerinde hiçbir zaman eksik olmamış, özellikle ideolojik ve parasal sermaye yoluyla büyük etkide bulunmuştur.

Hz. İsa geleneği, ikinci önemli İbrahimî din olur. İşgalci Roma'nın yıkımlarının yol açtığı yumak olmuş sorunların çözümü için sunulmuş bir mesajdır. İsa'nın diğer adı (Kurtarıcı) Mesih'tir. Miladî yılları kendisiyle başlatan bu akımın Roma'nın lümpen proleterleri ve yoksul kesimlerinin ilk ekümenik (evrensel) partisi olarak nitelendirilmesi yerindedir. Musa Hareketinin militan karakterinden uzaktır. İbrani kabilesinin alt kesiminden çıkış yaptığı belirtilebilir. Kabile örgütlenmesinin çözüm yeteneğini yitirdiği, sınıflaşma, şehirleşme ve iktidarlaşmanın komünal değerleri oldukça aşındırdığı koşulların (objektif ortam) ürünüdür. Evrensel ve sınıfsal niteliğini bu koşullardan alıyor. Doğu Akdeniz'de o dönemde benzer kabile ve kavimsel çözülmeler hızlanmaktadır. Grek, Asur-Babil ve en son Roma koloni hareketleri kabilelerinden kopmuş yığınla işsiz ve yoksul kitleyi aç ve açıkta bırakmaktadır. Sahip ve kurtarıcı arayışları yoğundur. Açık ki, İsa Hareketi bu arayışların kolektif ifadesidir. Zaten kendisine 'Mesaj' demektedir. Ahd-i Atik, Ahd-i Cedid (İncil) olarak yenilenmektedir. Dönemin uygarlık kültürü ve dili Asur-Aramice, Babil-Keldanice, Grek-Helence ve Yahudi-İbranicedir. Roma-Latince yeni oluşmaktadır. İsa'nın dilinin Aramice olduğu söylenmektedir. Helence Helenistik dönemde bölgede iyice yaygınlaşmıştır. Aramice bin yıldır bölgenin

ticaret ve kültür dilidir. Helence de bu özellikleri daha sonra kazanmaktadır. İbranice ise, anlaşılıyor ki, kutsal metin dilidir. Latince çok daha yeni yönetim dili olarak yer bulmaktadır.

Arapçanın henüz izlerine rastlanmamaktadır. Çöl kabilelerinde gelişkin olduğu, Arabistan Yarımadasındaki kentleşmeyle birlikte uygarlık diline dönüşmeye başladığı gözlemlenmektedir. Bölgeyi istilası İslâm Devrimi ile olacaktır. Farsçanın lehçelerinin izlerine rastlanmakla birlikte, bunlar gelişkin yapılarını Toros-Zagros dağ sistemlerinde ve Pers-Sasani uygarlık merkezinde yaşamaktadır. Ayrıca başta Sümerce ve Kıptice (Mısır) olmak üzere, merkezî uygarlığın etkisiyle çözülen ve tasfiye olan çok sayıda dil ve kültür söz konusudur. Ermenice de giderek bölgede nüfuzlu bir dil haline gelmektedir.

Kendilerini daha çok Doğu ve Batı kaynaklı olarak ifade eden iki hegemonik iktidarın bölge üzerinde çekişmesi bütün hızıyla sürüp gitmektedir: İtalya-Roma merkezli imparatorluk, İran-Kafkas merkezli Sasani İmparatorluğu. Kuruluşundan üç bin yıl sonra ilk defa bölge dışına kaymış olan Mezopotamya merkezli uygarlık, bu iki büyük hegemonik uygarlık arasında paylaşılmış olarak mirasını sürdürmektedir. Aralarındaki savaşlar özünde Mezopotamya uygarlık mirası üzerindedir ve çok şiddetlidir. Belki de tarihin sürekli ve en yoğun hegemonya mücadelesi bu dönemde yaşanmıştır. İskender'in saldırıları ve sonrasındaki durum bu kavganın ilk raundu olarak yorumlanabilir. Uygarlık merkezinin Batı'ya kaymasına henüz çok zaman vardır. Ama yine de bunun için ilk adımların atıldığı açıktır.

Roma İmparatorluğu'nda Grek felsefesinin, Pers-Sasani İmparatorluğu'nda ise Zerdüşt öğretisinin (daha seküler-ahlâki) her iki uygarlık tekelinden kaynaklanan sorunlara çözüm olamadığı gözlemlenmektedir. İkisi arasındaki savaş gerçeği aslında bu çözümsüzlüğün yansımasıdır. Artı-değer olanaklarının sınırlı olması, sayı ve nitelikçe büyüyen ve çoğalan tekeller arasındaki savaşı en gözde birikim yöntemi haline getirmektedir. Uygarlık tarihinde savaşlar özünde sermaye ve iktidar birikim araçlarıdır. Efsaneleştirilen kahramanların öyküleriyle alakaları yoktur. Bu işin propaganda yanıdır. En anlamlı tarifiyle, günümüzdekiler de dahil, savaşların son tahlilde sermaye ve iktidarın el değiştirme araçları oldukları açıktır. Dolayısıyla en temel üretim gücü ve ilişkilerinin merkezinde yer alıp rol oynadıklarını tarih okurken sürekli göz önün-

de bulundurmamız gerekir. Savunma savaşları ise kendi topraklarını, diğer üretim güç ve ilişkilerini, özgürlüğü, özcesi toplumun kimliğini, bunun için ahlâki ve politik yapısını, varsa demokrasisini korumayı amaçlar. Meşruiyetini bu gerçeklikten alır.

Tekel savaşlarının uygarlık tarihinde bir motor görevini gördüklerinden sıkça bahsedilir. Daha yetkin teknolojik ve örgütsel-eylemsel yeniliklere yol açmaları açısından bu tespit doğrudur. Fakat savaşların öz itibariyle en toplum dışı, hatta doğa dışı, vahşetten öte fenomenler olduklarını bilmek gerekir. Yine de bir tekelleşme aracı oldukları için toplum kaynaklıdırlar. Ama toplumu toplum olmaktan çıkarmak için bu kaynakları tüketirler.

Hz. İsa'ya mal edilen "Bir yanağına vururlarsa diğer yanağını çevir" deyimi, şüphesiz dönemin büyük barış arayışını ifade etmektedir. Savaş ne kadar üretim kaybıysa, barışın da o kadar üretim anlamına geldiği fark edilmektedir. Dönemin büyük işsizlik ve yoksulluğunun bitmek bilmez savaşlardan kaynaklandığı bilindiğinden, barış İsevi Harekete derinden damgasını vurmaktadır. Hareket üç yüz yıl boyunca bu niteliklerini koruyacak, Roma ve hatta Sasanilerin ayaklarının değdiği her yere sızacak, Çin'e ve Hint'e kadar yansıyacaktır. Bu dönemde ortaya çıkan, benzer karaktere sahip, ama daha çok Sasani merkezli Maniheist Hareketi de önemle anmak gerekir. Bizzat Hz. Mani "Roma'ya kadar gider, Sasanilerle barışı sağlarım" der. İsevilik-Zerdüştilik karması olan ve daha derin nitelikler arz eden öğreti olan Maniheist Hareket zalim Sasani hükümdarlarınca ezilmeseydi, belki de yeni bir Ortadoğu Rönesans'ına yol açabilirdi.

Konstantinopolis'in (İstanbul) inşasında resmi din payesine yükseltilen Hıristiyanlık (Genelleşen bu adın bir mezhebi demek daha doğru olur) bu tarihten (M.S. 325) sonra hızla tüm Doğu ve Batı Roma'nın resmi ideolojisi haline gelir. Konumuz Hıristiyanlık tarihi değildir. Hıristiyanlığın konumuzla ilgili yanı, toplumsal sorun ve iktidar tekelleriyle ilişkisidir. Açık ki, Musevi Hareketin orijinali nasıl devletle sonuçlanmışsa, onun ikinci versiyonu olan İsevi Hareketin en azından çoğunluk akımı da iktidar-devletle sonuçlanmıştır. Sadece Bizans'ın resmi ideolojisi değildir; bizzat Roma'da M.S. 1000'lerde artık güçlü bir devlettir. Daha da fazlası, toplum kaynaklı ve çok daha geniş ve güçlü binlerce iktidar aygıtı toplamıdır. Devlet belki de en sembolik ve resmi ifadesi olmaktadır.

Hıristiyanlıktaki iç çekişmeler, Katolik-Ortodoks çatışmaları, diğer ünlü mezhepleşmeler konumuz açısından ancak çok sorunlu olduğuna ilişkin olarak anlam ifade ederler. Barış dini olmayı amaçlarken insanları ateşte yakacak kadar savaşçı kesilmesi ne denli merkezî uygarlığın damgasını taşıdığını kanıtlamaktadır. Hatta mitolojik kökenli savaş ideolojilerinden daha fazla savaşlara yol açması nasıl izah edilebilir? Doğu'da İslâm'a karşı giriştiği Haçlı Savaşları, daha önceleri Avrupa'da önce kabile dinlerine ve cadılara karşı savaşları, sonra kendi içindeki müthiş mezhep savaşları, Amerika, Afrika, Avustralya ve Doğu Asya'da sömürge savaşlarındaki rolüyle Hıristiyanlık tamamen amacı dışına çıkmaktan kurtulamamıştır. Hıristiyanlığı ilk kabul eden kavimler olan Asuriler, Ermeniler, Keldaniler ve Anadolu Helenleri ise yaşadıkları ağır toplumsal sorunlara çare olarak sarıldıkları dinin merkezî uygarlıkla bağlantısının kurbanı olmuşlardır. Bir nevi milliyetçilik olarak yorumladıkları Hıristiyanlık, kendilerini hızla diğer kavimlerin iktidar tekelleriyle karşı karşıya getirmiştir. Batı Hıristiyanlığı özündeki mesajı yitirme pahasına iktidarlaşırken, Doğu ve Anadolu Hıristiyanlığı hem de İbrahimî geleneğin ilk versiyonu olan Musevilik ve üçüncü versiyonu olan İslâmlık maskesini takmış güçlerce ezilmiş, yine bir nevi milliyetçilikler (Arap, Türk, Kürt) tarafından büyük bir tasfiyeyi yaşamıştır. Burada toplumsal sorunun nasıl büyütüldüğüne dair çarpıcı örneklerle karşı karşıyayız.

Tezimi bir kez daha tekrarlamalıyım: İbrahimî gelenek, bu arada Hıristiyanlık, merkezî uygarlığın maddi kültürünü yansıtan manevi kültürünü temsil etmeyi ifade eder. Daha doğrusu, bu maddi kültürün, yani tekelin yol açtığı ağır toplumsal sorunu çözmeyi amaçlar: Tıpkı reel sosyalizmin (bilimsel sosyalizm) kapitalizm kaynaklı sorunu çözmeye talip olması gibi. Fakat kullandıkları bilim ve yaşam kalıpları ilgili çağ-modernite kalıplarını pek aşamadığından, sonuçta merkezî uygarlığın yeni bir versiyonu durumuna düşmekten, yani ya bir hegemonu ya da bağımlı zayıf bir gücü haline gelmekten kurtulamazlar. Davalarında radikal ve sonuna kadar dürüst kalmakta ısrar edenler ise, önemli bir miras bıraksalar da, tasfiye olmaktan kurtulamazlar. Bu nedenle ben İbrahimî geleneği hep çağımızın sosyal demokrasi hareketine benzetirim. Kapitalist uygarlığın yol açtığı ağır sorunlara sosyal demokrasi nasıl bir pansuman olmaktan öteye gitmemişse, uzun bir tarihsel süreçte daha evrensel rol oyna-

yan İbrahimî dinler de merkezî uygarlığın çok acı veren, aç ve işsiz bırakan sorunlarına çözüm olarak yaptıkları bazı reformlarla yetinmişlerdir. Sonuçta kendileri de sorun olmaktan kurtulamamışlardır. Bir ideolojik-siyasi program olarak İbrahimî geleneğin çizgisini çok iyi çözümlemek gerekiyor. Tüm kapitalist dünya sistemini anlamak açısından bu çözümleme önemlidir. Hem I. Wallerstein'ın dünya-sistemini beş bin yıllık merkezî uygarlık sistemine bağlamak, hem de reel sosyalizmin içten çözülüşünü anlamak açısından bu çözümleme çabaları büyük değer taşır.

İbrahimî geleneğin din olarak üçüncü önemli versiyonu olan İslâm'ı çözümlediğimizde, bünyesindeki özü daha iyi anlarız. İslâmiyet ideolojik-siyasi çizgi olarak daha yetkindir. Ben Hz. Muhammed'in gerçekliği üzerinde yoğunlaştığımda, kendisini hep ilk büyük tanrısal kavramları inşa eden Sümer rahiplerinin son nesil en büyük temsilcisi olarak yorumlarım. Mitolojik kavramlardan tanrı inşa eden Sümer rahiplerinin arkasında o dönemin en gelişkin dinsel-mitolojik gelenekleri vardır. Hz. Muhammed'in kendi dönemi ve mekânındaki dinsel, mitolojik, hatta felsefi ve bilimsel bilgileri sınırlı da olsa özümsediğini iyi bilmek gerekir. Kabile sistemleri kadar yanı başındaki iki küresel hegemonik güç olan Bizans ve Sasani İmparatorluklarının yansımalarından uygarlığı da tanımaktadır. Toplumun her iki sistemden kaynaklanan ağır sorunlar yaşadığını teşhis etmiştir. Arap kabileciliğinin toplum üzerindeki çürütücü etkisi kadar, Bizans ve Sasani iktidar tekellerinin baskıcı ve sömürücü yapısını, toplumu dağıtıcı ve gelişmekten alıkoyucu etkisini yakinen yaşamıştır. Her iki sistemden radikal bir kopuşa yönelmesi anlaşılırdır. Kendisi de İsa gibi aşağı tabakalara daha yakındır. Köleler ve kadınlara yakınlık duymaktan çekinmemektedir. Yanı başındaki Musevi ve Süryani rahiplerinden etkilenmekle birlikte, yaşadığı toplumun sorunlarına çözüm getirmediklerine tanıktır. Pagan dinleri (Mekke'deki putlar) ise devrini çoktan tamamlamış çağdışı gelenekler olarak değerlendirmektedir. İbrahimî gelenekteki 'son peygamber' mesajı oldukça dikkatini çekmiştir. Bu durumda yapabileceğinin azamisini yaparak, gelenekteki üçüncü büyük reforma (devrim de denilebilir) cesaret etmiştir.

Marks ve Engels'in ütopyacılara karşı tavrıyla Muhammed'in Museviler ve İsevilere, hatta Sabîlere (tek tanrı inancına bağlı bir grup) karşı tavrı benzerdir. Onlar hakiki sosyalizmi ütopik sosyalizmden

ayıklarken, Muhammed'in kendisi zamanaşımına uğramış İbrahimî gelenekleri güncelleştirerek hakikatleştirmiştir. Diğer bir deyişle kendi daha gerçekçi dinsel yorumunu yapmıştır. Kuran ve hadisler hazır olup eldedir; ideolojik ve siyasi bir program kadar yeni bir ahlâkı da yoğunca vaaz ederler. Ekonomik ilkeleri de vardır. Hatta savaş yasalarını bile yeniden düzenlemiştir. Bilimle ilgili bölümde peygamber tarzı diyebileceğimiz bu yöntemi daha geniş çözümleyeceğim. Şimdilik iyi bir gelenek olduğunu belirtmekle yetineyim.

Hıristiyanlık'tan ve Museviliğin orijinal görüşlerinden daha gelişkin görüşlere sahip olan İslâm'ın uygarlıkçı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çıkışının daha ilk on yıllarında tüm eski Ortadoğu uygarlıklarının mirasçısı olmayı başarmıştır. İslâm M.S. 650'lerde bölgenin en güçlü hegemonik iktidar sistemini kurabilmiştir. Öyküsünü anlatmak konumuz olmadığından, daha çok bölgenin, hatta dünyanın (Çünkü kendisini tüm yeryüzüne muştulamaktadır) toplumsal sorunları açısından irdelemeyi sürdüreceğiz.

Hz. Muhammed'deki Allah kavramının toplumun en üst düzeyde bir soyutlaması, kimliksel ifadesi olduğundan eminiz. Bence bu konuda İslâm teolojisi çok tembeldir ve Hz. Muhammed'e layık olmayı başaramamıştır. Hıristiyanlığa ilişkin teolojinin zenginliği ve evrimi İslâm'da âdeta dondurulmuştur. Daha ileride bu konuyu da işleyeceğim için açmayacağım. Hz. Muhammed'in Allah kavramı üzerinde bu kadar yoğun durmasının ve muazzam bir kutsallık yüklemesinin nedenlerini anlamak önemini korumaktadır. Bana göre, Hz. Muhammed Allah'ın varlığına ilişkin bir teorik tartışmadan ziyade, O'nun topluma ilişkin özüyle uğraşmıştır. Burada çok büyük çaba harcamıştır. Ayetler geldiğinde kan ter içinde kalması, bayılması bu çabalardan sayılmalıdır. Ciddiye almayı becermeliyiz. Doksan dokuz sıfatı sayılan Allah en gelişkin toplumsal ütopyadan daha kapsamlı bir toplumsal ütopya ve programdır. Hem de oldukça gerçekçi ve sorumluca bağlı kalarak. Talihsizlik, Hz. Muhammed sonrasının cahilliği kadar, iktidar şehvetine hızla kapılmış olmasıdır.

İslâm, devrim olarak, belki de bu açıdan en çok ihanete uğramış devrimlerin başında gelmektedir. Hz. Muhammed'in ufku, programı ve yaşam tarzı halifeler de dahil, kendisinden sonra gelen yöneticiler tarafından uygulanmak bir yana anlaşılamamış ve uygulamada büyük ihanetlere uğramıştır. Çabalarını sonuca götüremediğinden, Hz.

Ali'nin Hz. Muhammed'i pratikleştirmesinin ne denli anlaşılır bir uygulama olacağı konusunda öngörüde bulunamayız. Sünnilik başta olmak üzere, tüm mezheplerin yorumları ve uygulamaları Muhammedî olmaktan uzaktır. Emevilerle başlayan saltanat gelenekleri-nin ise, en kaba deyimiyle eskilerinden daha beter iktidar tekelleri olmaktan öteye hiçbir değerleri yoktur. Radikal İslâmcılığın bir iktidar hastalığı olduğundan eminim. İslâm'ı canlandırmak şurada kalsın, hiç hak etmediği kadar İslam'a zarar vermektedir. Ancak provokatif İslâm demek yaraşır bu cehil İslâmcılara. İslâm'dan bir mesaj alınacaksa, ancak başka ad ve biçim altında anlamlı olabilir. Bu hususu ilişkin değerlendirmelerimi daha sonraya bırakıyorum.

İslâm adı altındaki gerçek iktidar tekelini önemsiyorum, ama İslâm olarak değil, çünkü bu iktidar tekelinde İslâm diye bir şey yoktur. Ortada Asur, Pers, Roma ve Bizans çizgisinde yürüyen iktidarlardan, devlet simgelerinden başka bir şey bulunmamaktadır. İktidar olarak İslâm ile ilgili bunu belirtiyorum. Manevi kültür öğesi olarak elbette etkili olduğu hususlar vardır. Bu noktada ideoloji bağlantılı toplum adlandırmalarını doğru bulmadığımı önemle belirtmeliyim. Örneğin Hıristiyan Toplumu, İslâm Toplumu, Hindu Toplumu gibi adlandırmalar toplumu dine indirgedikleri için birçok yetersizliğe ve yanlışlığa yol açarlar. Bu kavramlar toplum doğasının anlaşılmasını perdeler. Aynı hususlar kapitalist ve sosyalist toplum kavramları için de geçerlidir. İleride bu konuyu açmayı da yararlı buluyorum. En doğru adlandırmayı Demokratik Uygarlık Toplumu ve Tekelci Uygarlık Toplumu olarak belirlemek, toplumsal bütünü görünür kılmasından ötürü daha anlamlı olabilir.

M.S. 5.–15. yüzyıllar arasında ezici olarak İslâmi iktidarların hüküm sürdüğü Ortadoğu'da merkezî uygarlık sistemlerinin hegemonik üstünlüğü vardır. Bizans ve Sasanilerin devrettiği iktidar mirası üzerinde İslâmi iktidarlar daha da genişlemiş ve derinleşmişlerdir. Toplum iktidarları daha yoğun yaşamak durumunda kalmıştır. İktidarların kapsadığı kavim, hanedan ve devlet sayısında da artış kaydedilmiştir. Bununla bağlantılı olarak iktidar savaşlarının hızında azalma olmamış, artış sürmüştür. Asıl ağırlık askeri tekelde olmuştur. Ticaret tekelinde de gelişmeler sağlanmıştır. İslâm ağırlıklı olarak bir askeri ve ticari tekel ideolojisidir. Şehirler büyümüştür. Tarım ve endüstride

gelişmeler çok daha sınırlıdır. Sanattaki gelişmeler de sınırlıdır. Grekleri bile aştığı söylenemez.

İslâmi iktidarlar ve devletler dönemi Ortadoğu'nun son hegemonik iktidar dönemidir. M.S. 15. yüzyılın bitimiyle birlikte, merkezî uygarlığın hegemonik merkezi Venedik üzerinden Batı Avrupa'ya, Amsterdam ve Londra'ya kayacaktır. Ortadoğu M.Ö. 10000–3000 döneminde neolitiğe, M.Ö. 3000 - M.S. 1500 yılları arasında da dört bin beş yüz yıl boyunca merkezî uygarlığa merkezlik etmiştir. Bu tarihten sonra uygarlığın yol açtığı devasa sorunların altında yıpranmış, körelmiş, kendini yenilemekten yorulmuş, âdeta toplum enkazlarına dönmüştür.

İbrahimî geleneğin merkezî uygarlık sistemindeki rolünü sorunlar bağlamında da değerlendirdiğimizde, öncelikle iktidarı sınırlandıramadığını, tersine daha da arttırdığını görürüz. Devlet sayı ve büyüklük bakımından artmıştır. Dolayısıyla iktidar-devlet tekelinden kaynaklanan sorunlar katmerleşmiştir. Bununla bağlantılı olarak, savaşlar tekel kurmanın aracı olmaya fazlasıyla devam etmiştir. Demokrasi ve cumhuriyet kavramlarıyla tanışılmamıştır. Ağırlıklı olarak geleneksel hanedanlık tipi hükümranlıklar çoğalarak devam etmiştir.

İkincisi, devlet ve iktidar karşısında toplumun ağırlığı azalmıştır. Toplumsal ahlâk ve politikanın alanı alabildiğine daralmıştır. Mezhepler daha çok bu daralmaya tepki olarak gelişmiştir. Kadınlar ve gençler üzerindeki erkek egemenliği daha da artarak devam etmiştir. Firavun tipi en eski kölelik aşılmakla birlikte, köleliğin yeni biçimleri (özellikle Afrikalılar ve kuzeydeki Slavlardan derleme) hızından bir şey kaybetmemiştir.

Şehir ve ticarileşme gelişme kaydetmekle birlikte eski görkeminin oldukça gerisinde kalmıştır. Greko-Romen şehir ve ticari hayatının seviyesine asla ulaşamamıştır. Tarım ve endüstriye fazla katkıda bulunmamıştır.

Üçüncü olarak, belki de en olumsuz etkisi, İbrahimî gelenekteki kabile ve kavim milliyetçiliğinin baskın çıkmasıyla yaşanan ve jenosit boyutuna varan sorunlara yol açmasıdır.

'Tanrının seçkin kulu ve kavmi' deyimi bu milliyetçiliğin kökenidir. Önce İbraniler 'Tanrının seçkin kavmi' sayılmış, sonra Araplar 'kavmi necip' unvanını kendilerine lâyık görmüşlerdir. Türk boyları İslâm'ın cengâverliğinde bir adım daha ileri gitmişler ve İslâmlığı köklü bir

kimlik haline getirmişlerdir. Asurlular kendilerini İseviliği ilk benimseyen kavim olarak kutsamışlar, ardından Grekler ve Ermeniler kendilerini ilk kutsal kavimlerden saymada geride durmamışlardır. Hıristiyanlığın Avrupa'ya yayılmasının milliyetçiliğin gelişimindeki rolü önemlidir. Ekümenlikten (evrensellik) ziyade milliyetçiliği hızlandırdığı söylenebilir. Rus milliyetçiliği de bir anlamda Ortodoks Hıristiyanlığın ürünüdür.

Kavmiyetçilik üzerindeki bu etkisiyle İbrahimî gelenek, özellikle Ortadoğu'nun kadim kavimlerini sadece sorunlara boğmamış, üzerlerine trajik felaketler yağdırmıştır. En eski kavimlerden olup Hıristiyanlaşan Asuriler, Ermeniler, Pontuslular ve İonlar İslâmileşmiş Arap, Türk ve Kürt iktidar sahiplerince neredeyse toplum olarak tasfiyenin eşiğine getirilmişlerdir. Yahudiliğin de bundaki rolü küçümsenemez. Ermeni, Asuri, İon, Pontus ve Êzidilerle Müslüman olmayan benzer halklar ve kültürlerinin tasfiye edilmesi, genelde Ortadoğu'nun, özelde de Anadolu'nun kültürel açıdan çöle dönmesine yol açmıştır. En eski kültürleri bağrında taşıyan bu halklardan yoksun kalan bölge büyük bir geriliğe duçar olmuştur. Tüm bölge halkları açısından bu trajik bir kayıptır. Halklar ve kültürlerinin tasfiyesi sadece toplumsal sorunu ağırlaştırmakla kalmamış, çözüm güçlerini de büyük oranda zayıflatmıştır. Bilim ve sanatın birçok dalındaki gelişmelere öncülük eden bu halklar ve kültürlerinden yoksun kalmak, bölge toplumunun sanat ve bilim hafızası ve yeteneğinin kaybı demektir.

Hıristiyanlık adı altında benzer trajediler Amerika'da Kızılderililere, Aztekler ve İnkalara, Avustralya yerlilerine ve Eskimolara da yaşatılmıştır. Dinsel nitelikte de olsalar, iktidarla şerbetlenmiş, şehevileşmiş rejimlerin yapmayacağı kötülük, yol açmayacağı sorun ve trajedi yoktur. Tekrar belirtmeliyim ki, merkezî uygarlığın maddi kültürünün ağır etkisi altındaki İbrahimî dinsel geleneğin ufku, programı ve pratik yaşamı bu uygarlığı aşmaktan ziyade biraz daha yumuşatmak ve adil kılmaktan ibarettir. Artı-değerden pay alma reformudur, tekele katılım hakkıdır. Kendileri bunun için ideoloji sunarak iktidar için meşruiyet alanı sağlarken, iktidar sahiplerinden de paylarını istemekteydiler. Alamayınca direnişe geçiyorlar, paylarını alınca da susuyorlardı. Aynı öyküyü Avrupa sosyalizminde de okuyacağız. Zaten göreceğiz ki, her ikisi de birbirinin devamıdır.

Şüphesiz kadim uygarlığın sürdürülmesi ve evrenselleşmesinde büyük rol oynamışlardır. Ama bu rol toplumun kadim sömürü ve baskı sorununu azaltmamış, tersine daha da arttırmış ve süreklilik kazandırmıştır.

c- Toplumsal sorunda ağırlaşmanın son dönemi yükselen Avrupa merkezli uygarlığın hegemonik iktidar aşamasıdır. M.S. 1500'lerden itibaren dünya çapında yükselişe geçen Avrupa uygarlığına 'kapitalist' demek yöntem haline getirilmiştir. Ayrıca biricik olduğu, benzerinin bulunmadığı iddia edilmiştir. Birçok benzersizliği (ulus-devlet, endüstri, bilişim) yaşadığı da önemle belirtilir. Entelektüel hegemonya nedeniyle Avrupa merkezli sosyal bilimin iddiaları pozitif gerçekler olarak sunulur. Dinsel dogmalardan daha katı ve kesin gerçekler olarak kabul edilmesi istenen bu pozitif gerçekler aslında yeni modernitenin dogmalarıdır.

Avrupa uygarlığının dönüşüm geçirmiş ve farklılık arz eden bir yapıya sahip olduğu inkâr edilemez. Fakat tarih boyunca merkezî uygarlık gelişerek dönüşüm geçirmiş, birçok mekân ve zaman tanımıştır. Sürekli aynı biçimler tekrarlanmamış, farklılaşmaları sürekli olmuştur. Zaten evrensel akış gereğince böyle gelişmek durumundadır. Benzersizlik iddiası ise aşırıdır. Baştan sona kadar merkezî uygarlığa damgasını vuran ve karakterini belirleyen temel özellikleri ise beş bin yıl boyunca öz itibariyle değişmemiştir. Oran ve teknikte farklılıklar olabilir. Örgütlenmesi, verimi, ideolojisi ve yönetimi çeşitli biçimler alabilir. Kendini tüm bu farklılıklar ve biçimler altında sürdüren özelliği ise, ARTIK-DEĞER üzerindeki tekel hegemonyasıdır. İçeriği değişebilir ama tekelin kendisi değişmez. Rahip + asker + idareci üçlüsü her zaman vardır. Ağırlıkları zaman ve mekâna göre değişebilir. Ama tekel bu kesimleri sürekli gözetmek durumundadır. Artık-ürün veya değerlerin elde ediliş yöntemleri de farklı olabilir, ama kendisi değişmez. Artık-değer ya tarım ve endüstride verim artışı, ya ticaret ya da askeri fetih sayesinde biriktirilir. Bu yollardan bazıları ağırlık kazanabilir. Yine de birikim bu yöntemlerin toplam sonucudur.

Tekeli anlamaya büyük özen göstermeliyiz. O yalnız sermaye olmadığı gibi iktidar da değildir. Sadece ticari, askeri ve idari alanda oluşmaz. Tüm bu değer ve alanların birleşmiş ifadesidir. Aslında tekel ekonomi de değildir. Ekonomik alan üzerinde elindeki zor, teknik ve

örgütlenmeler yoluyla gaspı sağlama gücüdür, şirkettir. Ama alışageldiğimiz ekonomik şirket değil, son tahlilde sermaye biriktirme ortaklığıdır. Bazen devletleşmemiş iktidar aygıtı, bazen devlet olarak karşımıza çıkar. Günümüzde 'ekonomik şirket' sıfatını çok kullanır. Bahsettiğim gibi, ekonomik olmaktan çok 'ekonomiyi gasp şirketi' demek daha doğrudur. Bazen ordu, çoğu yerde tüccarlar birliği, endüstriyel tekel olarak da kendisini yansıtabilir. Tekelin ahtapotunki gibi çok kolu olabilir. Bazen birçok farklı güç ve potansiyelin birleşik etkisi olarak ortaya çıkabilir. Hepsinde önemli olan, toplumsal artık-değerin sermaye olarak ellerinde toplanmasıdır. Beş bin yıldır değişmeyen, kesintisiz süren ve kümülâtif büyüyen temel gerçekliği budur. Farklı mekân ve zamanlardaki rekabet-hegemonya, alçalış-yükseliş ve merkez-çevre oluşturması, bu değişmez gerçekliğin sürdürülmesi ve zincirleme halkalar halinde kopmadan yürütülmesi içindir.

'Kapitalizm', 'kapitalist sistem' kavramlarının propaganda amaçlı kullanıldığına dikkat etmek gerekir. İçerik olarak bu kavramların belli karşılıkları belirlenebilir. Ama tam hakikat ifade eden olgular, olaylar ve ilişkiler sistematiği olarak yorumlanmaları halinde, toplumsal doğayı ve sorunlarını çarpıtma oranı yüksektir. Toplumsal hayatın akışı farklıdır. Bu akışın yeni bir dil ve bilim gerektirdiği, toplumun yaşadığı sorunların boyutlarından da gayet açık anlaşılmaktadır.

Kapitalizm eğer bir sermaye birikim sistemi ise, bu birikimin ilk defa kapsamlı biçimde Sümer şehir devletlerinde gerçekleştirildiği kanıtlanmıştır. İlkel biçimde de olsa sermaye şirketleri, paraları, depoları, örgütlenmesi ve yönetimi bu kent devletçiklerinin temelidir. Kentin kendisi belki de ilk sermaye şirketinin, tekelin kendisidir. Tüccar, asker, bilimci ve sanatçı ordusuyla birlikte rahip yöneticiler ve işçi-köleler daha o dönemde temel sosyal sınıflardır. Tapınak (Ziggurat) aynı zamanda bir fabrika, işçi-köle barınma yeri, yönetici-askeri komutan ve rahip yönetim merkeziydi. En üst kat da tabii tanrıların gözetim, denetim yeriydi. Hepsi iç içe mükemmel düzenlenmişti. Ben ziggurattaki bu düzenlenişi harika bulurum, zigguratı uygarlığımızın tüm devlet, sınıf ve kent yapısıyla şekillendiği 'döl yatağı' olarak değerlendiririm. Beş bin yıllık merkezî uygarlık öyküsü zaman ve mekâna açılan, yayılan bu tapınak gerçekliğinden başka bir şey değildir.

Bu tapınaktaki örgütlenmeden daha mükemmel ve orijinal bir kapitalist tekel, işletme, şirket yaratılabileceğini sanmıyorum. Nasıl tüm hücrelerin kaynağı ana hücreler ise, tüm tekel yapılarının ana hücresi de bu tapınak gerçekliğidir. Yapılan tüm arkeolojik kazılar bu gerçeği doğrulamaktadır. En son keşfedilen ve tarihin 'süpernovası' olarak da adlandırılan Urfa-Göbeklitepe'de dikilitaşların ait olduğu yapının bilindiği kadarıyla en eski tapınak (neolitikten önceki avcı ve toplayıcı toplulukların tapınağı, M.Ö. 10000–8000) olması ihtimali yüksektir. Tanınmış arkeologların görüşleri bu yönlüdür. Tarih öncesi ilk sermaye birikimlerinin böyle başladığı hemen her kazıda gün yüzüne çıkarılan örneklerle doğrulanmaktadır.

Avrupa merkezli 'kapitalin' tekelin en son ve zirvesel biçimini temsil ettiği inkâr edilemez. Birikim ve üretim tarzından örgütlenme ve yönetim yapısına, askeri teşkilatından sanat, teknik ve bilim tekeline kadar farklılıklar oluşturduğu da açıktır. Ama benzersiz olduğu büyük bir abartmadır. Açıkçası bu, Avrupa merkezli bir propagandadır; diğer bir deyişle modern kılıklı yeni sınıf Avrupa tapınak rahiplerinin (üniversite akademik bilim ve sanat ordugâhıdır) iddiasıdır. Bunların Hıristiyan kilisesinden daha fazla yeni 'kapitalist sisteme' meşruiyet hizmeti sağladıkları rahatlıkla belirlenebilir.

Avrupa uygarlığının 'kapitalist sistem' temelli yükselişinin tarihini yazmak konumuz değildir. Fakat bu uygarlığın M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda Hıristiyanlığın, 9. ve 10. yüzyıllarda İslâm'ın (özellikle İber, İtalyan ve Balkan Yarımadası üzeri) teolojik, ticari, bilimsel, teknik ve yönetim tarzının izleri üzerinde yükseldiği yakın tarihin en iyi bilinen hususlarındandır. Tüm tarihçiler M.S. 1250'den itibaren hegemonik uygarlık merkezinde bir kaymanın yaşandığında, Doğu'da alçalan uygarlık merkezlerinin Avrupa'da yükselmeye başladığında hemfikirdirler. Ayrıca bu yüzyıla (13. yüzyıl) Ticaret Devrimi Yüzyılı da denmektedir. Özellikle Venedik, Cenova ve Floransalıların öncülüğünde 11. yüzyıldan 15. yüzyıl sonlarına kadar tüm ağırlıklarıyla Doğu'dan sadece malların taşınmadığı, binlerce yıllık uygarlık geleneklerinin, fikir ve tekniklerinin, usül ve yöntemlerinin, özcesi toplumun 'dişe dokunur' tüm değerlerinin taşındığı iyi bilinen tarihsel bir gerçektir. Uygarlık merkezinin bu temelde taşındığı açıktır. Hıristiyanlığın, hatta Grek-Romen uygarlığının, daha ötesinde ise Neolitik Devrimin (M.Ö. 5000–4000) Doğu'dan Avrupa'ya taşındığı da inkâr edilemez tarihsel

gerçeklerdir. Şahsi kanaatim, Asya kıtasının ve özellikle Asya'nın Yakındoğu'sunun son on beş bin yıllık toplumsal kültürlerinin Avrupa Yarımadasına taşınmasıyla son beş yüz yılın en muhteşem sentezinin oluşturulduğu yönündedir. Tarih konusundaki yorumum tek cümleyle budur!

Sorunum ne Doğuculuk ne de Batıcılık yapmaktır. Tarihsel-toplumun bütünlüğünü, kesintisizliğini ve sürdürülmesindeki farklılıkları birlik içinde doğru bir yoruma tabi tutmak temel endişemdir, emel ve çabamdır.

Şüphesiz Batıya taşınan sadece merkezî uygarlığın temel yöntemleri, yapıları değildir. Toplumun sorunları da misliyle taşınmıştır. Hıristiyanlığın taşıdıklarına çok kısa bir anlatımla değinilmişti. Doğu'nun maddi uygarlık değerleri (ticaret, üretim, para, devlet) en az manevi değerleri kadar (Hıristiyanlık, bilim) sorunluydu. Avrupa bir anlamda sorunlara da boğulmuştu. Doğu'nun anlaşılması güç ve çelişkili toplumsal doğasının Avrupa'nın henüz fazla bozulmamış, genç kalmış neolitik-tarım toplumuna taşınmasının yol açacağı depremleri tahmin etmek zor değildir. Doğu'nun binlerce yıl savaşmasına yol açmış tekellerin pay kapma yarışına hazırlıksız (Hıristiyanlığın ön hazırlık çalışmaları yetersizdi) yakalanmış Avrupa'da bu durum elbette çok daha feci ve yıkıcı tahribatlara yol açacaktı. 16. yüzyıldan itibaren alevlenen sistem içi çatışmalar, Doğu'nun binlerce yıllık mirasının izlerini taşır. Roma'dan beri yaşanan çatışmalar da aynı kültürün izlerini taşır. Abartmadan diyebilirim ki, Avrupa'ya sadece merkezî uygarlığın maddi ve manevi pozitif değerleri taşınmadı; ağır çelişkileri, sorunları, çatışma ve savaşları da taşındı. Hatta Avrupa'nın gerçekleştirdiği feci soykırımlarda Doğu uygarlık geleneğinin izleri fazlasıyla mevcuttur. Asur kralları insan kellelerinden kale ve surlar yapmakla övünürler. Tüm Doğulu despotlar ne kadar kabile, köy ve kent toplumunu yok ettiklerini ve insanlarını esir aldıklarını ballandıra ballandıra anlatırlar. Hem de kahramanlık öyküleri olarak!

Avrupa sosyal bilimcileri boşuna Doğu'nun takibine çıkmış değiller. Bu çabalarını değerli buluyorum. Ama eldeki oryantalizm, gerçeği anlatma gücünden çok uzaktır. Yine de taş kesilmiş Doğulu beyinlere göre, kendilerine şükran borçlu olduğumuzu belirtmek durumundayım. Ön sömürgeci niyetler taşısalar bile bu bilim insan-

larının asıl amacının bu olmadığını, Avrupa'nın uygarlaşma öyküsünü anlamak olduğunu belirtmek daha doğru bir ifade olacaktır. Çünkü Avrupa'yı çelişki, sorun ve savaşlarıyla anlamanın yolu özellikle Yakındoğu'yu çözmekten geçer. Bu çabamın diğer bir amacı da bu konuda, yol ve yöntem konusunda mütevazı bir katkı sunmak olarak anlaşılmalıdır.

Çoğu Doğulu insan Avrupalıları kendine güvenen, çok akıllı insanlar sanır. Ben ise karşılaştığım her Avrupalıyı çok toy ve Doğu kültüründe yaşayamayacak kadar narin, saf ve donanımsız bulmuşumdur!

Yaşadığı neolitik toplum geleneğinin Avrupa'nın 16. yüzyıl sonrasındaki uygarlaşması üzerinde büyük etkide bulunduğu kanısındayım. 16. yüzyıla gelindiğinde tüm geleneksel Avrupa toplumları Hıristiyanlığı benimsemişlerdi. Ama 10. yüzyıl sonrasındaki kent devrimleri de dahil, bütün bu süreçlerdeki gelişmelere Avrupa kendi teolojik yorumunu da kattı. Bu yaklaşımı onu Rönesans, Reform ve Aydınlanmaya, bilimsel-felsefi devrime götürecekti. Yakındoğu'nun son uygarlık geleneği olarak İslâm'ın yayılışı karşısında, Doğu neolitik toplumdakine benzer bir gelişme gösteremedi. Şüphesiz Türk, Fars ve Kürt kökenli birçok başarılı yorumcu, bilim ve sanat insanı yetişti. Sınırlı bir Rönesans (8.-12. yüzyıl) yaşandı. Ancak geleneksel Doğu despotizmi taşlaşmış yapısıyla âdeta tüm gözeneklerine kadar nüfuz ettiği toplum üzerinde hâkim olmakta gecikmeyecekti. İslâm içi kavgaların çok önemli bir etkeni de buydu. Tabii asıl neden tekel kapmaydı. Ayrıca Doğu neolitik geleneğine dayanan toplum yaklaşık beş bin yıldır tekelin despotik dayatması altında çok yorgun ve bitkin düşmüş, cahil ve çaresiz bırakılmıştı. Buna mukabil Avrupa'nın neolitik geleneği diri, özgür ve çok daha yaratıcıydı. Çünkü Doğu toplumları gibi üzerinde beş bin yıllık bir despotizm uygulanmamıştı. Ayrıca bahsedildiği gibi, Doğunun büyük tecrübesinin olumlu yanlarını alabilmişti. Bu iki temel husus, Avrupa'nın tarihsel yükselişini anlamak açısından kilit bir önem taşır.

I. Wallerstein ve ona yakın sosyal bilim gruplarının 16. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan 'kapitalist dünya-sistem'ine ilişkin çözümlemelerinin tarihsel temelden ve kapitalin çok eski bir buluş olması gerçeğinden kopuk olduğunu, en azından bu konularda büyük eksiklikler taşıdığını bu kısa açıklamalar yeterince aydınlatmaktadır.

Kaldı ki, Venedik, Amsterdam ve Londra üçgeninde yoğunlaşan kapitalist sermaye birikimi konusundaki açıklamaları da yine aynı eksiklikleri taşımaktadır. V. Carlos ve oğlu II. Felipe'nin 16. yüzyıl boyunca İtalya, Hollanda ve İngiltere adası üzerindeki baskıları olmasaydı, para-sermayenin o yoğunlukta manifaktürel ve tarımsal üretime yatırılması mümkün olabilir miydi? Venedik şahsında İtalya'nın başaramadığı ulusal ayaklanma ve kalkınmayı başlatan Hollanda-Amsterdam'la onları zafere taşıyan İngiltere-Londra, bunu dış siyasi ve askeri baskıya karşı iç siyasi ve askeri direnme ile başarmamışlar mıydı? Her iki soruya verilecek cevap Fernand Braudel'in sözünü doğrulayacaktır: "Yoğunlaşan iktidar-devlet kapitalizm salgılar." Benim kanım daha ileridir; iktidar ve devletin bizzat tekel ve sermaye olduğu yönündedir. Zaten bunlar sermaye tekeli olmasalardı sermaye salgılamaları da mümkün olamazdı. Nasıl 'teke'den süt sağılmazsa, tekel olmayan devlet-iktidar aygıtlarından da sermaye sağılamaz.

Hem dıştan iktidar-devlet baskısı hem de içte devlet direnişi, Hollanda ve İngiltere gerçeğini yaratan gerçek etmenlerdir. Kendisini bekleyen tehlikeyi iyi fark eden İspanya merkezli imparatorluk, İtalya'daki kent çıkışlarını bastırdıktan sonra (Machiavelli'nin **Prens**'i karşı koyuşu başaramayacaktır) tüm gücüyle Hollanda ile İngiltere adasındaki yeni ulusalcı-tekelci oluşumları tasfiye etmek için yüklendi. Bunu başaramazsa kendisi çözülüp gidecekti. Hollanda ve İngiltere'nin direnişi kapsamlı ve uzun sürelidir. Diplomatik, ekonomik, askeri, ticari, bilimsel-felsefi, hatta dinsel (Protestanlık Hareketi) alanlarda muazzam bir direniş geliştirilmiştir. Askeri teknoloji, strateji ve taktik örgütlenmelerden tutalım Hıristiyanlığın en radikal Protestan yorumu olan Calvinizm ve Anglikanizm'e, ekonominin en üst verimliliği sağlayacak teknik donanımı ve örgütlenmesine, Osmanlılarla ittifakı düşünecek kadar öngörülü diplomatik faaliyetlere ve Prusya Devletini yanına çekmeye kadar çok kapsamlı biçimde yürütülen bu stratejik direnişin sonunda sadece zafer kazanmakla kalınmadığı, aynı zamanda uygarlığın yeni hegemonik merkezinin Amsterdam ve Londra'ya kaymasına yol açıldığı çok iyi bilinmektedir.

Bu arada sermayenin faaliyetlerinin çok arttığı, para-sermayenin tarihte ilk defa başat rol oynamaya başladığı (Altın ve gümüş bolluğunun paranın dünya çapında komuta gücü kazanmasındaki

etkisi bilinmektedir), birçok para sahibi ailenin (Bunların içinde Yahudi kökenliler kayda değerdir) devletleri borçlandırma yoluyla çok büyük sermaye biriktirdiği, burjuvazinin sınıf olarak örgütlenmesinde bu yönlü gelişmelerin belirleyici rol oynadığı bilinmektedir. Yine işçi sınıfı türünden bir sosyal tabakanın da bu büyük ulusal direniş sürecinde oluştuğu göz ardı edilemez. İşçi sınıfını tümüyle bu ulusal direniş oluşturdu demiyorum, ama direnişin bundaki katkısı inkâr edilemez. Ekonomideki patlamanın meşhur Doğu ve Batı Hint Kumpanyalarına (devlet tekelleri, devletin kendisi) yol açmasının bu gelişmelerin ateşi içinde gerçekleştiği de inkâr edilemez. Ekonomik temel (altyapı) ile siyasi-askeri yapılardan (üstyapı) hangisi öncelik taşır? Bunun anlamlı bir tartışma olduğuna inanmıyorum. Burjuva ekonomi-politiğinin (Marks'ın **Kapital**'i de buna dahildir) propaganda kokan fikirleri gerçeği açıklamaktan çok perdeler. Bu propagandaya alet olmamanın zamanı çoktan gelmiştir!

16. yüzyıldaki çıkışın uygarlık tarihinde sistemsel ve hegemonik olduğu açıktır. Merkezin Venedik (Tüm İtalyan kentlerinin yanı sıra Lizbon ve Anvers de bunlara dahildir) üzerinden Amsterdam ve Londra'ya kaydığı, ilk ulus-devlet modellerinin İngiltere ve Hollanda öncülüğünde geliştirildiği de açıktır. Yükselen yeni uygarlığın kendinden öncekilerin hepsinden farklı olduğu, büyük bir dönüşümü içerdiği tartışma götürmez. Ama tüm bu gelişmeleri beş bin yıllık merkezî uygarlık yürüyüşünden bağımsız düşünemeyiz. Örneğin Akadları Sümerlerden, Asurlar ve Babillileri Akadlardan, Med-Persleri Asurlulardan, Mısır, Hurriler ve Hititleri Mezopotamya uygarlığından, Grekо-Romen uygarlığını bu toplam gelişmelerden, İbrahimî dinleri hepsinden koparırsak, Avrupa uygarlığından bahsedebilir miyiz? 1000–1300 yılları arasındaki dönemde İtalyan kentlerinin öncülük ettiği taşıma olmasaydı ve bu taşıma İtalya'dan Batı Avrupa kıyılarına kadar (1300–1600) devam etmeseydi, Amsterdam ve Londra mucizeleri gerçekleşebilir miydi?

Dünya uygarlık sisteminin bütünlüğünü ve sürekliliğini göz ardı eden tarihsel-toplum açıklamaları, sosyal bilim analizleri ve teorileri büyük eksiklikler ve yanılgı payı taşımaktan kurtulamazlar. Birinci Doğa bile bütünlüklü tarihsel açıklamaları gerektirirken, zincirleme ana halkalar halinde iç içe geçmiş Toplumsal Doğa'yı çok daha sıkı bir bütünlük içinde tarihsel felsefi-bilimsel açıdan çözümlemek vaz-

geçilemez yöntemsel önemdedir. Avrupa sosyal bilim hegemonyası katı pozitivist metafizikle bu gerçeği uzun süre yadsıyarak belki uygarlık hegemonyasına hizmet etmiş, ama sosyal bilimde de büyük kargaşaya yol açmıştır. Kapital üzerine çözümleme yapanların bu konudaki sorumlulukları büyüktür. Orta yerde duran sorunlar yığını bu çözümlemelerin büyük bölümünün kapitali ve kapitalist sistem gerçekliğini açıklamaktan öteye perdelemeye hizmet ettiğini açıkça göstermektedir.

Tarih boyunca zaten hegemonik, bunalımlı ve merkezî olan uygarlık tekellerinin Avrupa sürecinde 15. yüzyılda Venedik, 16. ve 17. yüzyıllarda Amsterdam (Hollanda), 18. ve 19. yüzyıllar boyunca da ağırlıklı olarak Londra (İngiltere) merkezli bir gelişim seyri izledikleri hususunda hemfikirlik vardır. Fransız uygarlık tekelinin 15.–18. yüzyıllar boyunca İspanya, Hollanda ve İngiltere'ye karşı yürüttüğü hegemonyayı kapma (yeni Roma olma hayali) savaşları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 19. yüzyıl sonlarında bir uygarlıksal çıkış gerçekleştiren Almanya 1945'teki yenilgisiyle tam bir kâbus yaşamıştır. 20. yüzyılda uygarlıksal yükselişe geçen ABD'nin 1945 sonrasında bu konudaki üstünlüğünü pekiştirdiği, günümüzde ise (2000 sonrası) çatırdamaya başladığı gözlemlenmektedir. Sovyet Rusya'nın 1945–1990 yılları arasındaki hegemonik merkez olma denemesi pek başarılı olamamıştır. Çin hakkında ilerisi için bahsedilen yeni hegemonik merkez olma ideası şimdilik spekülatiftir. Tarihte de sıkça örneği görüldüğü gibi, çok merkezli bir hegemonik gerçeklik önümüzdeki dönemi belirleyebilir. ABD, AB, Rusya Federasyonu, Çin ve Japonya iddialı merkezler olabilir. Ama şimdilik ABD'nin süper hegemon güç olduğu rahatlıkla belirtilebilir.

Özellikle İngiliz sosyal bilimci Antony Giddens'ın Avrupa modernitesinin (Uygarlık da denilebilir) benzersizliğine ilişkin yorumlarına kısaca değinmiştim. 'Toplumsal Sorunlar' başlığı altında sırasıyla değineceğim sorunlara toplu bir bakış kapsamında diyebilirim ki, benzersizlik ideası çok fazla Avrupa merkezlidir ve tarihten kopuktur. Giddens'ın kapitalist modernite yorumları olarak belirtmemiz gereken değerlendirmeleri, kapitalizmi tümüyle Avrupai bir sistem ve endüstriyi çok daha fazla bir Avrupa devrimi sayarken, ulus-devleti sistemin üçüncü ayağı olarak yepyeni bir düzen-deneme biçiminde sunmaktadır. Tekraren de olsa belirtmeliyim ki, kapitalizm tüm uygar-

lıklarda gözlemlenmiştir. Her uygarlıkta az çok endüstriyel gelişmeler ve devrimler vardır. Ulus-devlet ise hanedan ve kavim devletlerinin ulus-toplum aşamasındaki hali olarak tanımlanabilir. Toplumsal Doğa'nın kavranması açısından çok abartmamak şartıyla bu kategorileştirme daha anlamlı şekilde değerlendirilebilir.

Avrupa uygarlığının, daha doğrusu uygarlık aşamasının büyük çelişki, çatışma ve savaşlar, hatta soykırımlar biçiminde kendisini yansıtan toplumsal sorunları tüm diğer gelişme alanlarında olduğu gibi zirve yapmıştır. Zihinsel, ideolojik, siyasi, ekonomik, askeri ve demografik sorunların, cinsiyetçilik, milliyetçilik ve dincilik sorunlarıyla ekolojik sorunların devasa boyutları tüm sosyal bilimlerin temel konularıdır. Avrupa son dört yüz yılında tarihteki savaşların toplamından daha fazla savaş yaşamıştır. Savaşların tüm tipleri yaşanmıştır. Dinsel, etnik, ekonomik, ticari, askeri, sivil, ulusal, sınıfsal, ideolojik, cinsiyetçi, siyasal, devletsel, toplumsal, sistemsel, bloksal, dünyasal vb. savaş türlerinin denenmeyeni nerdeyse kalmamıştır. Hepsinde de rekorlar kırılmıştır. Ölümleriyle, acılarıyla, maddi kayıplarıyla!

Bu gerçekler şüphesiz insanlığın uzun tarih yürüyüşünde kısa bir süre olan son dört yüz yılın ürünü olamaz. Olamayacağını bu kısa incelememiz göstermiştir. Bu savaşlar son on beş bin yıllık Neolitik ve Uygarlık dönemi toplumunda biriken sorunların Avrupa Yarımadasındaki toplumun başında patlamasıdır demek belki de daha doğru ve kadirşinas bir yorum olacaktır. Tam bir başarı kazanmasa da, Avrupa toplumu eski toplumdan kalma yumak olmuş sorunlara karşı üstün maharetle savaşmıştır. Sorunları büyük bir anlayışla incelemesini bilmiş ve savaşını daha anlamlı yürütmüştür. Bunun için Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçlerinden geçmiş, muazzam bilimsel keşifler yapmış, felsefi ekoller geliştirmiş, demokratik anayasal gelişme süreçleri yaşamıştır. Krallıklar kurup devirmiş, cumhuriyetler inşa etmiştir. Görülmemiş verimlilikte ekonomik sistemler örgütlemiş, en büyük endüstri devrimini yapmıştır. Sanat ve modada rakip tanımamıştır. Müthiş kentler inşa etmiştir. Görkemli bilim ve sağlık yuvaları kurmuştur. Uygarlık sistemini tüm dünyaya yaymıştır. Tarihin en kapsamlı dünya sistemini inşa etmiştir.

Fakat bu devasa gelişmelere rağmen Avrupa'nın toplumsal sorunları çözmekten ziyade daha da karmaşık hale getirdiği açıktır. Bu du-

rum işsizlik, çatışma ve ekolojik yıkım gibi bugünün dünya çapındaki temel sorunları bir yana, en yüzeysel sorunlarda bile kendini belli etmektedir. Bunun temel nedeni sorunların beş bin yıllık uygarlık kökenli olmasıdır; uygarlığın bizzat kendisinin büyük bir sorun yumağı olmasıdır. Bence Avrupa'nın en büyük başansı devasa uygarlık sorunlarına bilim aynasını tutmayı bilmesidir. Silik de olsa, birçok yönüyle yanıltsa da, bu aynadan sorunları daha iyi görmek imkân dahiline girmiştir. Yiğit savaşçıların (ideolojiler ne kadar yanıltıcı olsa da) bundaki büyük katkılan da asla göz ardı edilemez. Özellikle eşitlik, özgürlük ve kardeşlik adına yürütülen savaşların kahramanları gerçek katkı sahipleridir.

Temel toplumsal sorunu tespit etmeyi küçümsememeliyiz. Tarih boyunca toplumlar binlerce yıl savaştı, savaştırıldı. Çok acıdır ki, bu toplumlar kimler için savaştıklarını bilmiyorlardı. Kendi zorba sömürücüleri tarafından sadece çalıştırılmıyorlar, sayısız savaşta da yok ediliyorlardı.

Doğu bilgeleri şüphesiz toplumsal sorunun farkındaydılar. Bu nedenle büyük öğretiler, ahlâki sistemler, din ve mezhepler geliştirmişlerdi. Uzun süre aşiret ve kabile yaşamını devlet ve uygarlığa yeğ tutmuşlardı. Doğu toplumu ana gövdesiyle devlet ve uygarlığa yabancı kalmış, aralarında devasa surlar ve kaleler dikilmiştir. Doğu ezgileri ve destanları bu gerçekleri tüm sanatçı inceliğiyle dillendirmektedir. Doğu insanı kurtuluşu öte dünyalarda arayacak kadar uygarlık dünyasına yabancılaşmıştı ve umutsuzdu. Avrupa toplumunun büyüklüğü, bu kadar düşmeden, bir yandan olumlu öğeleri özümserken diğer yandan yabancılaştıncı unsurlara karşı direnmeyi bilmesiydi. Avrupa, toplumsal sorunu çözmedi; ama kendini tümüyle yenik ve çaresiz kılmasına fırsat da tanımadı.

Ana nehir uygarlığının bu koluna ilişkin sorunlara gerek günümüzün, gerek geleneksel Çin, Hint, Latin Amerika ve hatta Afrika toplumlarının sorunlarını eklemek özlerini değiştirmeyecektir. Bazı çarpıcı biçimsel sorunlar anlatımı ancak güçlendirebilir. Kaldı ki, günümüzün Dünya Sistemi (çok merkezli ve süper hegemon ABD'li sistem) tüm dünya toplumunun sorunlarını da kendisi gibi sistemleştirmiş, bütünsel kılmıştır.

Sunmaya çalıştığım tarihsel-toplumsal sorunları güncelleşmiş ana başlıklar halinde özetlemek konuyu tamamlayacak ve daha somut kılacaktır.

B- TOPLUMSAL SORUNLAR

1- İktidar ve Devlet Sorunu

Tarih 'şimdi' olduğu gibi, şimdi'nin herhangi bir unsurunun da tarih olduğunu sıkça vurgulamak durumundayım. Tarih ile şimdi arasında büyük kopukluk bırakılması, her yeni uygarlıksal yükselişin ilk giriştiği meşruiyet sağlayıcı ve kendini 'ezel-ebed' kılmayı amaçlayan propagandalarının sonucudur. Gerçek toplum yaşamında böylesi kopukluklar yoktur. Vurgulamak istediğim diğer bir husus, tarih evrensel kılınmadan, yerel veya tekil bir tarih inşasının anlam ifade edemeyeceğidir. Dolayısıyla inşa edildikleri andan itibaren başlayan iktidar ve devlet sorunu çok az farkla günümüzün de sorunudur. Aralarındaki fark ise, zaman ve mekân koşullarının eklediği paylardadır. Farklılık ve dönüşüm kavramlarına bu anlamı yüklediğimizde yorumlarımızdaki hakikat payının artacağı açıktır. Farklılığı, dönüşümü ve gelişmeyi küçümseme veya önemsiz saymanın sakıncalarını iyi görmek gerekir. Evrensel tarihten yoksunluk ne denli körelticiyse, tarihsel gelişmeyi farklılık ve dönüşümden yoksun saymak ve hep tekerrürden ibaretmiş gibi ele almak da o denli gerçeği perdeleyicidir. İndirgemeciliğin bu iki biçimine düşmemek büyük önem taşır.

Günümüz açısından iktidar ve devlet konusunda yapılabilecek ilk tespit, toplum üstünde ve içinde olağanüstü bir hacim kazanmış olduklarıdır. 16. yüzyıla kadar hükümranlık hem de göz alıcı ve korkutucu biçimiyle daha çok toplumun dışında inşa edilmişti. Çağlar boyunca uygarlık bu yönlü çok çarpıcı biçimlere tanıktır. İktidarın resmi ifadesi olarak devlet, sınır çizgilerini özenle çizmişti. Devlet ile toplum arasındaki fark ne kadar keskin çizilirse o kadar yarar sağlayacağı umuluyordu. Daha toplum içi bir olgu olarak iktidarda bile çizgiler açık seçikti. Erkek karşısında kadının, yaşlılar karşısında gençlerin, aşiret reisi karşısında aşiret üyelerinin, mezhebin ve dinin temsilcisi karşısında mümin cemaatin duruş çizgileri çok net kurallar ve adapla belirlenmişti. Ses tonlarından yürüyüş ve oturuşlarına kadar iktidar otoritesi, yönetme ve yönetilme konusu ayrıntılı kurallara bağlanmıştı. Şüphesiz toplum karşısında daha az olan iktidar ve

devletin kendini hissettirmesi açısından otoritelerinin bu biçimde tesis edilmesi anlaşılırdır. Bu kurallar meşruiyet araçları olarak rol oynar, eğitim ve buna göre hizmet sunarlardı.

Avrupa uygarlığındaki iktidar ve devlet otoritelerinde meydana gelen köklü dönüşümün nedeni, iktidarın ve devletin giderek hızlanacak biçimde toplumun tüm gözeneklerine sızma ihtiyacını duymalarıdır. İktidarın genişliğine ve derinliğine yayılmasında rol oynayan iki temel etkenden bahsetmek mümkündür. Birincisi, sömürülen kitlenin büyümesidir. Yönetim büyütülmeden sömürü gerçekleşemezdi. Büyüyen sürünün çok sayıda çobana ihtiyaç duyması gibi devlet bürokrasisinin şişmesi de bu olgunun açık kanıtıdır. Dış savunma gücünü devasa büyütmüş yönetimin içerde toplumu bastırma ihtiyacını da buna eklemek gerekir. Savaşlar her zaman bürokrasi doğurmuştur. Ordunun kendisi en büyük bürokratik örgüttür. İkinci etken, toplumun artan bilinci ve direnmesidir. Avrupa toplumunun gerek sömürüyü derinden yaşamamış olması, gerekse sürekli direnmesi, iktidar-devleti daha hacimli olmaya zorlamıştır. Burjuvazinin aristokrasiye, işçi sınıfının her ikisine karşı mücadelesi, Avrupa'da iktidar ve devletin daha derinleşmiş tarzda inşa edilmesini gerektirmiştir. Burjuvazinin tarihte belki de ilk defa bir orta sınıf olarak devletleşmesi, iktidar ve devletin konumuna büyük değişiklik getirmiştir. Toplumun içinden doğan bir kütlenin devletleşmesi, dolayısıyla artan iktidar olayı kendisini toplum içinde örgütlemek zorunda bırakmıştır.

Burjuvazi kendini dıştan iktidar ve devlete hükümran kılamayacak kadar büyük bir sınıftır. Bu sınıfın devletleştikçe kendini içte toplumsal çatışma içerisinde bulacağı açıktır. Sınıf çatışması denilen olgu bu gerçeği açıklar. Burjuva ideolojisi olarak liberalizm, bu soruna çözüm bulmak için bin dereden su getirir. Fakat geçen sürede yaşanan şey, devlet ve iktidarın daha da büyümesi ve bürokratik kanserleşmedir. Toplumda devlet ve iktidar ne kadar büyürse, o kadar iç savaş var demektir. Avrupa toplumunda gelişen en temel sorun baştan itibaren bu nitelikte olmuştur. Büyük anayasa, demokrasi, cumhuriyet, sosyalizm, anarşizm mücadeleleri iktidar ve devletin oluşum tarzıyla yakından bağlantılıdır. Günümüze doğru bulunan en gözde çare, kesin anayasal kurallara bağlanmış temel insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasidir. Kalıcı bir çözümden ziyade,

devlet ve toplum iktidar üzerinde uzlaşmaya zorlanarak, eskinin büyük kavgalı dönemi aşılmaya çalışılmaktadır. İktidar ve devlet sorunu çözümlenmemiş, sadece sürdürülebilir bir konuma taşınmıştır.

Daha yakından bakılınca milliyetçilik, cinsiyetçilik, dincilik ve çeşitli bilimciliklerle toplum, iktidar ve devletin iç içeliği geliştirilerek, "Herkes hem iktidar hem toplumdur, hem devlet hem toplumdur" paradigmasına çekilerek, ulus-devletin sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Böylece içte sınıf savaşı bastırılıp, dışa karşı savunma pozisyonu hep açık tutularak, burjuva ulus-devletin çözümü bulunmuş varsayılmaktadır. Dünya çapında denenen sorun çözmekten ziyade bastırma yöntemlerinin en belli başlısı bu olmaktadır. Ulus-devletin kendisinin azami devlet ve iktidar olmasının faşist niteliği en açık biçimde Alman faşizminde gözlemlendi.

Ulus-devletin ilk örneği, Hollanda ve İngiltere'nin İspanyol İmparatorluğu'na karşı direniş sürecinde kendini gösterdi. Ulus-devlet tüm toplumu düşman dediği dış bir güce karşı seferber ederek iktidarının meşru gerekçesini yarattı. Avrupa'da ulusal toplum olma doğrultusundaki gelişme başlangıçta nispeten olumlu öğeler taşımaktaydı. Ama bu uluslaşmanın daha doğuşunda sınıfsal sömürü ve baskıyı perdeleme görevi gördüğü açıktı. Ulus-devlet kesinlikle burjuva sınıfının etiketini taşır. Bu sınıfın devlet modelidir. Daha sonra Napolyon seferlerinin bu modeli Fransa'da daha da güçlendirmesi Avrupa çapında yaygınlaşmasına yol açtı. Alman ve İtalyan burjuvazisinin geri kalmış olması ve ulusal birliği yaratma konusunda yaşadığı zorluklar daha milliyetçi politikalara yönelmelerini beraberinde getirdi. Dışta işgal tehlikesi, içte aristokrasi ve işçi sınıfının sürüp giden direnişleri burjuvaziyi şoven milliyetçi devlet modeline sarılmaya zorladı. Yenilgi ve bunalım, Almanya ve İtalya başta olmak üzere, birçok ülkeyi 'ya sosyal, devrim ya faşizm' ikilemine çekti. Kazanan faşist devlet modeli oldu. Belki Hitler, Mussolini ve benzerleri yenildiler, fakat sistemleri kazandı.

Ulus-devlet, öz itibariyle toplumun devletle, devletin toplumla özdeşleşmesi olarak tanımlanabilir ki, faşizmin tanımı da budur. Doğal olarak ne devlet toplumlaşır ne de toplum devlet olabilir. Ancak topyekûncu (totaliter) ideolojiler böyle bir iddiada bulunabilirler. Bu iddiaların faşist niteliği bilinmektedir. Faşizm, bir devlet biçimi olarak, her zaman burjuva liberalizminin başköşesinde bir yere sa-

hiptir. Bunalım dönemlerinin yönetim biçimidir. Bunalım bünyesel olduğundan, yönetim biçimi de bünyeseldir. Adı ulus-devlet yönetimidir. Finans kapital çağının bunalımının zirve yapmasıdır. Günümüzde küresel düzeyde zirve yapan kapitalist tekelin devleti de en gerici zorba döneminde genel olarak faşisttir. Her ne kadar ulus-devletin çöküşünden bahsediliyorsa da, yerine inşa edilenin demokrasi olacağını iddia etmek safdillik olur. Belki de hem makro küresel hem de mikro yerel faşist siyasi oluşumlar gündemdedir. Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya ve Kafkasya'da olup bitenler dikkat çekicidir. Güney Amerika ve Afrika yeni deneyimler arifesindedir. Avrupa reform yoluyla ulus-devlet faşizminden uzaklaşma peşindedir. Rusya ve Çin'in durumlarının ne olacağı belli değildir. Süper hegemon ABD her devlet biçimiyle alışveriş halindedir.

Açık ki, iktidar ve devlet sorunu en ağırlaşmış dönemlerinden birini daha yaşamaktadır. 'Ya demokratik devrim, ya faşizm' ikilemi gündemde olup en can alıcı haliyle önemini korumaktadır. Sistemin tüm bölgesel ve merkezî BM örgütlenmesi işlevsel olamamaktadır. Uygarlığın en küresel döneminde zirve yapan finans-kapital, bunalımı en çok azdıran sermaye kesimi rolündedir. Finans-sermaye tekelinin siyasi-askeri karşılığı, topluma karşı yoğunlaştırılmış savaştır. Dünyanın birçok cephesinde yaşanan gerçeklik budur. Dünya sisteminin yapısal bunalımından hangi siyasi ve ekonomik oluşumların çıkacağı kehanetle değil, entelektüel, siyasi ve ahlâki çalışmaların düzeyiyle belirlenebilir.

Kapitalist modernitenin en sanal sermaye tekeli olan finans-kapital çağında, toplum tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar dağılmayla karşı karşıyadır. Toplumun politik ve ahlâki dokusu paramparça edilmiştir. Yaşanan, soykırımdan da ağır bir toplumsal olgu olan 'toplumkırımdır'. Sanal sermayenin medya egemenliği, İkinci Dünya Savaşında gördüğümüzden daha ağır bir toplumkırım yürüten silah konumundadır. Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, bilimcilik ve sanatçılık (spor, dizi vb.) toplarıyla yirmi dört saat boyunca toplumu vuran medya karşısında toplum nasıl savunulabilir?

Medya da bir nevi ikinci analitik akıl gibi toplum üzerinde işlevseldir. Nasıl ki analitik akıl kendi başına iyi veya kötü değilse, medya da kendi başına nötr bir araçtır. Her silahta olduğu gibi rolünü kullanan belirler. Hegemonik güçler her zaman en etkili silahlara sa-

hip oldukları gibi, medya silahının da hâkim gücüdürler. Medyayı ikinci analitik akıl gibi kullandıklarından, toplumun direnme gücünü etkisizleştirmede çok etkilidirler. Bu silahla sanal toplum inşa ediliyor. Sanal toplum toplumkırımın başka bir biçimidir. Ulus-devleti de toplumkırım biçimlerinden biri saymak mümkündür. Her iki biçimde de toplum kendisi olmaktan çıkarılıyor, yönlendiren tekelin bir aracına dönüştürülüyor. Toplumsal doğayı basite almak çok tehlikeli olduğu gibi, kendisi olmaktan çıkarmak da sınırı belli olmayan tehlikelere açık tutmak anlamına gelir. Finans-sermaye gibi sanal tekel çağı da ancak kendisi olmaktan çıkmış toplumla var olabilir. İkisinin aynı dönemde ortaya çıkması rastlantı olmayıp birbirleriyle bağ içindedir. Ulus-devletin kendisi olmaktan çıkardığı (kendisini ulus-devlet sanan) toplumla medyanın baştan çıkardığı toplum tam anlamıyla yenik toplumdur ve bu toplumların enkazından başka şeyler inşa edilmektedir. Böylesi bir toplumsal çağı yaşadığımızdan kuşku duyulamaz.

Sadece en sorunlu toplumu yaşamıyoruz, bireyine de hiçbir şey vermeyen toplumda yaşıyoruz. Yaşadığımız toplumlar sadece ahlâki ve politik dokularını kaybetmiş değiller, varlıkları da tehdit altındadır. Sorun değil kırım tehlikesi yaşıyorlar. Eğer günümüzde sorunlar bilimin tüm gücüne rağmen sürekli büyüyüp derinleşiyor ve kansere dönüşüyorsa, o zaman toplumkırım sadece varsayım değil gerçek bir tehlike demektir. Ulus-devlet iktidarının toplumu koruduğu iddiası ise, en büyük yanılsamayı yaratıp tehlikeyi adım adım gerçek kılıyor. Toplum sadece sorunlarla değil, kırımla karşı karşıyadır.

2- Toplumun Ahlâk ve Politika Sorunu

Sorunları bölmenin sakıncalarının farkındayım. Avrupa merkezli bilimin hiçbir sınır koymadan analitik aklı kullanarak geliştirdiği bu yöntemin görünüşte bazı kazanımları olsa da, hakikatin bütünlüğünü kaybetme tehlikesini birlikte taşıdığı göz ardı edilemez. Sakıncalı yönlerini sürekli göz önünde bulundurmak koşuluyla ve toplumsal sorunu 'sorunlar' biçiminde bölme riski taşıdığını bilerek bu yöntemi kullanmayı sürdüreceğim. Epistemoloji bölümünde de farklı yaklaşımları tartışmaya çalışacağım.

Toplumsal sorunların ilk bölümüne iktidar ve devleti boş yere almadık. Sorunların ana kaynağını oluşturması bunun temel nedenidir. Önce olanca ağırlığıyla toplumun üzerinde, 16. yüzyılla birlikte yoğun olarak toplum içinde üslenen iktidar ve devlet ilişki ve aygıtlarının temel

fonksiyonu, güçsüz ve savunmasız bırakılan toplumu tekel sömürüsüne hazır hale getirmektir. İktidar ve devletin rolünü böyle tanımlamak çok önemlidir. İktidar ve devletin sadece zor aygıtı ve ilişkilerinin toplamı olduğunu söylemek ciddi eksiklikler taşır. Bu aygıtların en önemli rolünün toplumun güçsüz ve savunmasız bırakılması olduğu kanısındayım. Bu rollerini ise, toplumun 'varoluş' araçları olan ahlâki ve politik dokulaşmasını sürekli zayıflatıp iş yapamaz ve rolünü oynayamaz duruma düşürerek gerçekleştirirler. Toplum ahlâk ve politika dediğimiz iki alanı oluşturmadan varlığını sürdüremez.

Ahlâkın temel rolü toplumu varlığını sürdürmesi ve ayakta kalması için gerekli kurallarla donatmak ve bunları uygulama gücüne kavuşturmaktır. Varlık kurallarını ve uygulama gücünü yitiren toplum hayvan topluluğuna dönüşmüş demektir ki, bu halde istenildiği kadar kullanılıp sömürülebilir. Politikanın rolü ise, özünde toplum için gerekli ahlâki kuralları sağlamak ve bununla birlikte toplumun temel maddi ve zihni ihtiyaçlarını gidermesinin yol ve yöntemlerini sürekli tartışarak kararlaştırmaktır. Toplumsal politika bu gerekçeler temelinde sürekli tartışma ve karar gücünü geliştirerek toplumu zinde ve açık görüşlü kılar; kendisini yönetebilme ve işlerini çözme yeteneğine kavuşturduğu toplumun en temel varlık alanını oluşturur. Politikasız toplum başı kopmuş tavuk gibi daha can vermeden sağa sola savrulan toplumdur. Bir toplumu işlevsiz ve güçsüz bırakmanın en etkili yolu, kendi öz varlığı, temel maddi ve manevi ihtiyaçları için zorunlu tartışma ve karar organı olan POLİTİKA'dan yoksun (siyasetsiz, İslâmi deyimle şeriatsız) bırakmaktır. Hiçbir yol bu denli sakıncalı olamaz.

İktidar ve devlet aygıtları ve ilişkilerinin tarih boyunca ilk elde toplumun ahlâkı yerine 'hukuk', politikası yerine 'devlet' idaresi adlı kurumları yerleştirmesi bu nedenlerledir. Toplumu iki temel varlık stratejisi rolünü oynayan ahlâk ve politika gücünden alıkoyma, bunların yerine hukuk ve hükümranlık idaresini koyma her dönemin temel iktidar ve devlet görevleridir. Sermaye birikimi, sömürü tekelleri bu iki görev olmadan olmaz. Beş bin yıllık uygarlık tarihinin tüm sayfaları toplumun ahlâki ve politik gücünü kırmak, yerine sermaye tekellerinin hukukunu ve idaresini geçirmekle doludur. Uygarlık tarihi çıplak ve gerçek nedenleriyle böyledir ve doğru yazımı ancak bu nedenlerle anlam ifade edebilir. Tarihin tüm toplumsal kavgalarının özünde de bu gerçeklik gizlidir. Toplum kendi ahlâk ve politikasınca mı yaşayacaktır,

yoksa azgın sömürü tekellerinin hukuku ve idaresi doğrultusunda sürü gibi mi yaşatılacaktır? 'Sorunların ana kaynağı iktidar ve devletin hukuk ve idaresinin akıl almaz 'kanserolojik büyümesi'dir' derken bu gerçeği ifade etmek istiyorum.

Bir hususu daha da açıklamakta yarar vardır. Hiyerarşi ilk defa kurulduğunda ve toplum için 'tecrübe' ve 'uzmanlığın' önem kazandığı durumlarda, adına ne dersek diyelim, devlet veya otorite fark etmez, kendilerinden yararlılık beklenir. Toplum eğer devleti ve otoriteyi (iktidarı) hepten olumsuzlaştırmamışsa, bu iki yararlılık beklentisi nedeniyledir. Toplum devlet ve otoriteden tecrübe ve uzmanlık bekleyerek bunlarla işlerini kolaylaştıracağını sanmaktadır. Devletin varlığına katlanmasının en önemli gerekçeleri bu iki etkendir. Tecrübe herkeste bulunmaz. Uzmanlık da herkesin işi olamaz. Fakat tarih boyunca bu iki haklı beklentiyi istismar eden devlet ve otorite en beceriksiz, tecrübesiz ve uzmanlıktan yoksun kimselerle doldurduğu yönetimi hukuku uygulamak yerine entrikalar çevrilen, tecrübeye dayalı çalışma yerine aylaklık yapılan bir alan haline getirdi. Büyük yozlaşmalar ve felaketler bu büyük saptırma ve tersyüz etmeyle yakından bağlantılıdır.

Tarihte özellikle orta sınıfın kanserolojik gelişmesini ifade eden burjuvazinin toplumun orta yerine, 'göbeğine' oturarak en bencil çıkarlarını 'hukuk', en soysuz yönetimini ise 'anayasal idare' olarak sunması, bunun için sınırsız 'aygıt' ve sözde uzmanlık alanlarına böldüğü iktidar ve devleti çoğaltması tam bir felaket olmuştur. Toplum, yağmurdan kaçayım derken doluya tutulmuştur. Burjuvazinin akıl inceliği olan liberalizmin sınır tanımaz 'cumhuriyet', 'demokrasi', 'anayasa', 'idarenin küçültülmesi', 'devletin ve iktidarın sınırlandırılması' gibi hususlarda geliştirdiği tartışmalar gerçeği perdelemek kadar tam tersi anlamlarla yüklüdür. Burjuva orta sınıfın antikçağdaki kadar bile anayasa, cumhuriyet ve demokrasiyi geliştirerek idareyi küçültme, devlet ve iktidarı sınırlandırma yeteneği yoktur. Çünkü bu soylu kavramları işlevsiz hale getiren orta sınıfın maddi yapısıdır, onun varlık tarzıdır. Toplum ilkçağlarda bir kralı, bir hanedanlığı zorbela başında taşırken, sınırsız hale gelmiş burjuva aygıtlar ve hanedanlıkları nasıl taşısın? Bilerek 'burjuva aile ve hanedan' kavramını kullanıyorum. Çünkü ikisi de aynı kaynaktan geliyor. Burjuvazi tüm yönetim ve kural sanatını önceki büyük soylu aristokrasi ve krallık güçlerinden devşirmiştir. Öz yaratım yeteneği yoktur. Devlet ve iktidar ilişkilerinin toplumdaki kanserolojik

etkisi bu sınıfsal doğasından kaynaklanır. Orta sınıfın doğası faşizm yüklüdür.

Dolayısıyla toplumun ahlâki ve siyasi (politik) dokularının kötürümleştirilerek iş göremez hale getirilmesi en temel sorunların başında gelir. Şüphesiz ahlâki ve politik dokular, alanlar tümüyle yok edilemez. Toplum var oldukça ahlâk ve politika da var olacaktır. Ama iktidar ve devletin bir uzmanlık ve tecrübe alanı olmaktan çıkması ya da çıkarılması nedeniyle ahlâk ve politika yaratıcı ve işlevsel yeteneklerini yerine getirememektedir. Günümüzde iktidar ve devlet aygıtları ve ilişkilerinin (medya, her tür istihbarat örgütü ve özelleştirilmiş operasyon birliği, ideolojik öğretiler vb.) en ince gözeneklerine kadar sızdığı toplumu nefessiz bıraktığı, kendini tanıyamaz, hiçbir ahlâki ilkesini uygulayamaz, en temel ihtiyaçları için politik tartışma yapamaz ve karar (demokratik siyaset) oluşturamaz duruma düşürdüğü çok açıktır. Yine günümüzün çok tartışılan ve gerçek hükümran güçleri olan 'küresel şirketler'in, yani 'ezel-ebed' tekellerin tarihin en büyük sermaye patlamasını bu dönemde gerçekleştirmeleri, toplumun bu hale düşürülmesiyle yakından bağlantılıdır. Toplum düşürülüp dağıtılmadan, bu kadar sanal yolla, yani hiçbir üretim aracına el değdirmeden paradan para kazanma gerçekleştirilemezdi. Tekellerin tüm tarih boyunca kazandıkları ve günümüzün bu en hacimli havadan kazanımları toplumun varlığından ve beyninden boşaltılması temelinde gerçekleştirilmektedir. Çünkü "havada para yoktur!"

Tekrarlamalıyım ki, yalnızca sınırsız çoğaltılmış iktidar ve devlet aygıt ve ilişkileri toplumu bu duruma düşürmüyor; hegemonyanın en az bunun kadar etkili diğer ana kaynağı olan medya aracıyla toplumun ideolojik fethi gerçekleştiriliyor. Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, bilimcilik, sanatçılık (sanatın, özellikle sporun endüstrileşmesi) saptırmalarıyla sersemletilmeden, sadece devlet ve iktidar aygıtları ve ilişkileriyle toplum bu denli düşürülemez; küresel sanal (Finans-kapital, para-sermaye kastediliyor) şirketler, tarihsel tekeller, toplumu kendisi olmaktan çıkarıp toplumkırım uygularcasına bu denli sınır tanımaz sömürüye tabi tutamaz.

3- Toplumun Zihniyet Sorunları

Şüphesiz bir toplumu sömürüye açık hale getirmenin ilk koşullarından biri onu ahlâk ve politikadan yoksun kılmaktır. Bu iki dokunun düşünsel temeli olan toplumsal zihniyetin çöküşü

sağlanmadan bu yoksunlaştırma gerçekleştirilemez. Tarih boyunca egemenler, sömürgen tekeller bu nedenle amaçlarına ulaşmak için ilk iş olarak 'zihniyet hegemonyasını' inşa etmişlerdir. Sümer toplumunu verimliliğe kavuşturmak, dolayısıyla sömürüye açmak için, Sümer rahiplerinin ilk iş olarak tapınak (Ziggurat) inşa etmeleri bu gerçeği çok açık bir biçimde kanıtlamaktadır. Toplumsal zihni çarpıtma ve fethetme eyleminin tarihte bilinen ve etkisi halen süren orijinal kaynağı olması açısından da Sümer tapınağının işlevini göz önünde bulundurmak büyük önem taşımaktadır.

Toplumsal doğanın en esnek zihnî yapılanmalardan oluştuğunu önemle belirtmeye çalıştım. Toplumun en zekâlı doğa olduğu iyi anlaşılmadıkça anlamlı bir sosyoloji geliştirilemez. Dolayısıyla toplumu sömürü kaynağı olarak gözüne kestiren zorbalar, egemenler, kurnazlar ilk işleri olarak toplumun zekâsını ve düşünme olanaklarını zayıflatmayı, ilk tekeli zihniyet tekeli yani tapınak olarak geliştirmeyi temel görev edinmişlerdir. Bu orijinal tapınak iki işlev birden görür. Birincisi, zihni egemenlik aracı, hegemonik araç olarak son derece önemlidir. İkincisi, toplumu öz zihni değerlerinden koparmada en elverişli araçtır.

Toplumun öz zihniyeti kavram olarak iyi anlaşılmayı gerektirir. İnsanlık daha ilk defa eline taş ve sopayı aldığında bu işi düşünerek yapmıştır. Burada içgüdü değil, analitik düşüncenin ilk tohumları söz konusudur. Deneyim biriktikçe toplumun gelişmesi özünde bu düşünce yoğunlaşmasıdır. Bir toplum ne kadar deneyim kazanır, dolayısıyla düşünce yoğunlaştırırsa, o denli yetenek ve güç kazanır. Kendini daha iyi besler, korur ve üretir. Bu süreç toplumsal gelişmenin ne olduğunu ve neden çok önem taşıdığını açıklamaktadır. Toplum kendini sürekli düşündürdükçe, ortak akıl veya vicdan da dediğimiz ahlâki geleneğini, yani kolektif düşüncesini oluşturur. Ahlâk bu nedenle çok önemlidir. Çünkü o toplumun en büyük hazinesi, deneyim birikimi, ayakta kalma gerekçesi, yaşamını sürdürmesi ve geliştirmesinin temel organıdır. Toplum bunu yitirirse dağılacağını yaşam deneyiminden ötürü çok iyi bilmektedir. Bu yüzden âdeta içgüdülerin keskinliğiyle ahlâkı önemsemektedir. Eski klan ve kabile toplumlarında ahlâk kurallarına uymayanların cezası ölümdü ya da toplumun dışına atılıp ölüme terk edilmekti. Halen çok

saptırılmış olarak devam eden 'namus cinayeti'nin kökeninde bu kurallar yatmaktadır.

Ahlâk kolektif düşünce geleneğini temsil ederken, politikanın işlevi biraz daha farklıdır. Günlük kolektif işler üzerinde tartışmak ve kararlaşmak düşünce gücünü gerektirir. Güncel yaratıcı düşünceler üretmek politika için şarttır. Yine toplum kaynak olarak, düşünce birikimi olarak ahlâka dayanmadan ne politik düşüncenin üretilebileceğini, ne de politikanın kendisinin yapılabileceğini çok iyi bilmektedir. Politika günlük kolektif (toplumun ortak çıkarı) işler için vazgeçilmez bir eylem alanıdır. Farklı, hatta aykırı düşünceler olsa bile, toplumun işleri konusunda karar almak için tartışmak şarttır. Politikasız toplum ya başkalarının kurallarına sürü misali uyan ya da başı koparıldığında zıplayan tavuktan farksız duruma düşen bir toplumdur. Öz düşünce gücü bir üstyapı kurumu değildir, toplumun beynidir, organları da ahlâk ve politikadır.

Toplumun diğer organı, kutsal mekân olarak elbette tapınaktır. Ama bu tapınak hegemon güç (hiyerarşi ve devlet) tapınağı değil, kendi öz kutsal mekânıydı. Toplumun bu öz kutsal mekânı arkeolojik buluşlarda başköşeyi işgal etmektedir. Günümüze kadar ayakta kalan belki de tek önemli yapıdır. Bu gerçeklik tesadüfî olamaz. Toplumun ilk kutsal mekânı tüm geçmişinin, atalarının, kimliğinin ve ortaklığının temsil edildiği yerdir. Toplu anma, ibadet yeridir. Kendini hatırlama, yâd etme mekânıdır, geleceğe taşımanın işaretidir, bir arada olmanın önemli gerekçesidir. Toplum, ne kadar dikkat çekici, görkemli, güzel yaşamaya değer yerde inşa edilirse, tapınağın o denli temsil kabiliyeti ve yaşamsal değeri olacağının bilincindeydi. Dolayısıyla görkemlilik en çok tapınaklarda sergilenirdi. Sümer örneğinin de yansıttığı gibi, tapınak aynı zamanda üretim araçlarının ve emekçilerin depo ve barınak yeriydi. Yani imece usulü çalışmanın yeriydi. Yalnız ibadet değil, toplu tartışma ve karar yeriydi. Politik merkezdi, zanaatkâr yuvasıydı, icat yeriydi. Mimar ve bilginlerin hünerlerini denedikleri merkezdi. İlk akademi örneğiydi. İlkçağın tüm kehanet merkezlerinin tapınaklarda olması tesadüfî değildir. Bütün bu etkenler ve daha yüzlercesi tapınağın önemini ortaya koymaktadır. Bu kuruma rahatlıkla toplumun ideolojik zihniyet merkezi demek gerçekçi olacaktır.

Urfa'daki dikilitaşların bulunduğu harabe on iki bin yıl öncesine aittir. Burada tapınak inşa edildiğinde daha tarım devrimi yapılmamıştır. Ama o taş oymacılığı ve dikiminin çok gelişkin insanların ve dolayısıyla gelişmiş bir toplumun varlığını gerektirdiği açıktır. Kimlerdi onlar, nasıl konuşuyorlar, nasıl beslenip çoğalıyorlardı? Düşünce ve adetleri nasıldı? Geçimlerini nasıl temin ediyorlardı? Bu sorulara yanıt olacak hiçbir iz yoktur. Geriye iz olarak kalan dikilitaş ve büyük ihtimalle tapınak kalıntılarıdır. Bugün bile sıradan köylüler o taşları oyup anlamlı biçimde o yere çıkararak dikme gücünde olmadıklarına göre, demek ki bu işi yapan o insanlar ve toplumları bugünkü köylüler ve köy toplumlarından geri değillerdi. Buna benzer hususlarda sadece tahminde bulunuyoruz. Saptırılmış olsa da, Urfa'nın kutsallığı belki bu yazılı tarih öncesi gelenekten bir ırmak misali süzülüp geliyor. Bu anlamda toplumsal tapınağın varlığını ve önemini değil, hegemonik tapınağın varlığını ve işlevinin önemini tartışıyorum.

Mısır rahipleri de hegemonik tapınak oluşumunda en az Sümer rahipleri kadar rol oynadılar. Hint Brahmanları Mısır rahiplerinden aşağı kalmadılar. Uzakdoğu'daki tapınaklar Sümer ve Mısır tapınaklarından daha aşağı kalır durumda değildi. Güney Amerika tapınakları da hegemonikti. Gençler bu tapınaklarda boşuna kurban olarak sunulmuyordu. Tüm uygarlık çağlarının egemen tapınakları hegemonikti; orijinalin kopyası gibiydiler. Toplumun egemenler yararına kullanıma hazır hale getirilmesi bu merkezlerin baş işleviydi. Tekelin askeri kolu dehşetengiz biçimde kelle koparıp kale ve surların yapımında kullanırken, ruhani kolu zihniyet fethiyle aynı işi tamamladı. Her iki faaliyet toplulukların köleleştirilmesinde at başı rol oynadı. Biri korku, diğeri ikna üretti. Binlerce yıllık uygarlık toplumunun bu tarzdaki sürekliliğini kim inkâr edebilir?

Avrupa hegemonik uygarlığı bu konuda büyük bir biçim değişikliğine gitti. Özünü ise olduğu gibi korudu. Toplum üzerindeki devasa ulus-devlet aygıtlarının bu değişiklikle yetinmeyip iç gözeneklerine kadar sızdığı toplumu kendine bağımlı hale getirdiği günlük gözlemlerdendir. Zihniyet oluşum merkezleri olarak üniversite, akademi, daha aşağıda lise, ortaokul, ilkokul ve anaokulunun verdiği, kilise, havra ve caminin tamamladığı ve kışlanın keskinleştirdiği şey, toplumun kalıntısı kalan zihni, ahlâki ve politik dokularının fethi, işgali, asimile edilmesi ve sömürgeleştirilmesi değil de nedir? Demek ki

toplumun 'kitleleştirilmesi' sürüleştirilmesidir derken, bazı değerli yorumcular boş konuşmuyorlar. Aynı zamanda faşizmin toplumuna zihnin bu sömürgeleştirilmesiyle gidildiği taze anılarımızdandır. Yakın tarihin kan banyosu da bu zihin fethinin sonucudur.

Tekrarlamanın sakıncası yoktur: Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, sporculuk, sanatçılık ikonlarını sallarsan toplumu, -daha doğrusu sürüyü-, kitleyi dilediğin her hedefe taşıyabilirsin. Zihnin fethi, toplumu hiçbir zorun başaramayacağı kadar bugünkü küresel finans-sermayesine açık hale getiren gelişmenin temelidir. Bir kez daha Sümer rahiplerine ve icat ettikleri tapınaklara selama durmak gerekir! Ne yaman fatihlermişsiniz de, aradan beş bin yıl geçtiği halde, bugünkü son temsilcileriniz ve tapınaklarındakiler ellerini sıcak sudan soğuk suya değdirmeden tarihin en büyük sermaye birikimini gerçekleştirebiliyorlar! Tanrıların en güçlü imgeleri, gölgeleri (Zilullah) bile bu kadar kazanç sağlayamadılar. Demek ki, sermayenin sürekli ve kümülâtif birikimi boş bir kavram değilmiş. Zihnî çarpıtmalar basit operasyonlar değilmiş. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve İtalyan Antonio Gramsci de hegemonik fethi benzer tanımlamalara kavuştururken, ulus-devletin en çok yüceltildiği dönemin hapishanelerindeydiler. Bildikleri yaşadıklarındandı. Ben de son tahlilde küresel sermaye 'mahkûmuyum'. Onu doğru tanımamak, kendi zihnim şahsında (kimliğimde) toplumun öz zihnine ihanet olurdu.

4- Toplumun Ekonomik Sorunları

Ekonomik sorunlar denince karınca topluluğu aklıma gelir. Karınca kadar ufak bir hayvanın bile ekonomik (Ne de olsa her varlık için ekonomi beslenmedir) sorunları olmuyorken, insan gibi gelişkin akıl ve tecrübe sahibi bir varlığın nasıl yaman ekonomik sorunları olabiliyor, hatta nasıl işsizlik gibi yüz kızartan durumları yaşayabiliyor? Zekâ sahibi insanın doğada üzerinde çalışıp iş haline getiremeyeceği ne olabilir? Sorun kesinlikle ne doğal işleyiştedir ne de çevreyle ilgilidir. İnsanın zalim kurdu kendi içindedir. Başta işsizlik olmak üzere her ekonomik sorun toplumun sermayeleştirilmesiyle bağlantılıdır.

Marks'ın sermaye konusundaki tahlili şüphesiz değerlidir. Bunalım süreciyle ilgili işsizliği de açıklamaya çalışır. Acı olan odur ki, pozitivizm hastalığı onu da çok kötü durumda yakalamıştır. Bilimcilik hastalığı çok daha kapsamlı tarihsel-toplum analizi yapmasını engellemiştir. Benim yapmaya çalıştığım şey sermayenin ekonomi olma-

dığını, tersine ekonomiyi ekonomi olmaktan çıkarmanın etkili aracı olduğunu göstermektir. Bunun için en başta gelen nedenim, toplumun gelişiminde kâr ve sermayenin hiçbir zaman hedef olmadığı, toplumda kendine yer bulmadığıdır. Zengin, refah içinde toplum düşünülebilir, ahlâk ve politika buna açıktır. Ancak toplum ihtiyaç ve işsizlik içinde kıvranırken etrafta zenginlik ve sermayeden bahsetmek, suç olmanın ötesinde toplumsal kırımla ilgili olmalıdır. Uygarlığı bizzat sorun yumağının kendisi olarak tanımlamak, sermaye tekeline dayanmasından ötürüdür.

Rosa Luxemburg, sermaye birikimini kapitalist olmayan toplum koşuluna bağlarken çok önemli bir hakikatin kıyısında seyretmektedir. Kıyıdan daha içeri yürüyebilseydi, onun sadece kapitalist olmayan toplumun varlığına bağlı olmadığını, toplumun değerlerine el koyup kene gibi emerek şiştiğini, bundan bir damla kanı içirdiği işçiyi de kendisine suç ortağı haline getirdiğini görebilecekti. Net vurguluyorum, işçinin çabasını da inkâr etmiyorum, ama sermaye oluşumunun işçinin emeğine ancak çok cüzî miktarda bağlanabileceğini, hatta felsefi-tarihsel-toplumsal olarak düşünülürse bu cüzî miktarın da anlamını yitireceğini belirtiyorum. Endüstriyalizmin toplumun ve çevrenin sırtından bir vurgunlar yapma aracı olduğu ekolojik sorunlardan ötürü giderek açığa çıkmaktadır. Günümüzde işletme yöneticilerinin ve usta işçilerin toplumun en ayrıcalıklı kesimi haline geldiğini ve bunun karşılığının çığ gibi büyüyen işsizlik olduğunu hangi bilgi ve izan sahibi insan inkâr edebilir? Gelişmiş endüstri katmanları, tekelci ticari ve finansal kesimler, yani sermaye tekelleri 'çok hisseli ortaklık' projeleriyle işçi kavramını iyice anlamsızlaştırmışlardır. İşçinin giderek toplumu sermaye tekeline bağlayan kayış rolüne indirgendiğini görmek önemlidir. Devlet kapitalizmi olarak reel sosyalizm nasıl 'tavizci işçi'ye dayanan bir sistemse, klasik özel kapitalizmin de benzer tavizci işçisi vardır. Bunlar toplum içinde her zaman bir arada olagelmişlerdir. Geriye kalan toplum, Rosa'nın aklına gelen kapitalist olmayan toplumdur.

Dikkat edilirse, burada kapitalist olan ve olmayan farkı tarif edilmektedir. Rosa'da her ikisi de toplum biçimidir. Ben daha farklı olarak, kapitalizmi bir toplum biçimi değil, toplumun üzerinde kurulup artık-değer sızdıran, ekonomiyi kurutan, işsizliği doğuran, devlet ve iktidarla kaynaşıp güçlü ideolojik hegemonya araçlarını

kullanan geniş bir şebeke, bir örgütlenme olarak değerlendiriyorum. Son dönemde tavizci işçi kesimi de bu örgütlenmeye eklenmiştir. Tekelci ağın içeriğini bir kez daha böyle tanımlarken birçok yanlış anlamayı gidermeyi amaçlıyorum. Özellikle 'kapitalist toplum' kavramının tuzak karakterini deşifre etmek durumundayım. Kapitalist tekele böyle bir sıfat bağışlamak fazlasıyla lütufkâr davranmaktır. Sermaye, şebeke ve örgütsel ağ oluşturabilir. Mafyanın da değme bir sermaye şebekesi olduğu çok iyi anlaşılmalıdır. Sermaye şebekesinin mafya olarak adlandırılmamasının tek nedeni, toplumdaki hegemonik gücü ve resmi iktidarla olan bağlantılarıdır. Yoksa mafya kadar bile etik kuralları olmayan bir şebeke olarak kalacaktı.

Şu hususu da önemle eklemeliyim ki, orta boy sanayici, tüccar ve tarımcıyı kapitalist saymıyorum. Sermaye tarafından çok yönlü kıskaca alınsalar da, bunlar büyük ölçüde gerçek ekonomik ihtiyaçlar için üretim yapmaya çalışan toplumsal kesimlerdir. Ayrıca pazardaki küçük meta alışverişini ve bu metaları küçük işletmelerinde üretenleri de kapitalist saymıyorum. Çeşitli meslek sahipleri haliyle kapitalist sayılmaz. Tavizci kesim dışındaki tüm işçiler, köylüler, öğrenciler, memurlar, zanaatkârlar, çocuklar, kadınlar toplumun belkemiğini oluşturur. Kapitalist olmayan toplum olarak bu tanımı geliştirmeye çalışıyorum. Kapitalist olmayan toplum derken çoğu Marksist'in feodal, Asya tipi, yarı-feodal gibi kavramlarla dillendirdiği toplumu kastetmiyorum. Bu kavramların gerçeği öğretici kılmadıklarına, daha çok perdelediklerine dair ikna olmuş durumdayım. Kaldı ki, bu çözümlemeyi sadece 16. yüzyıl sonrası Avrupa'da merkezileşen sermaye şebekeleri için değil, tarih boyunca artık-değer gasp eden tüm sermaye şebekeleri (ticari, siyasi, askeri, ideolojik, tarımsal, endüstriyel tekeller) kapsamında yapıyorum. Günümüz küresel finans sermayesinin bu çözümlemeyi çarpıcı biçimde doğruladığını görmek için fazla incelemeye gerek olmadığı açıktır.

Toplumsal doğanın anti-sermaye karakterini görmek kilit önemdedir. Toplum binlerce yıllık yürüyüşünde sermaye birikiminin en çürütücü etkiye sahip olduğunun farkındaydı. Örneğin sermaye birikiminin etkili yöntemlerinden biri olan faizciliği mahkûm etmeyen hiçbir din yok gibidir.

Günümüzde çığ gibi büyüyen işsizliği sermayenin ucuz işçi, esnek işçi yaratmak için geliştirdiğini söylemek çok eksik bir değerlendir-

medir. Gerçeğin bir yönü bu olmakla birlikte, asıl nedeni sermayenin toplumu kâr peşinde koşturan faaliyetlere bağlamasıdır. Kâr-sermaye için faaliyet kesinlikle toplumun temel ihtiyaçlarıyla örtüşmez. Eğer doyurulması için yapılan üretim kâr getirmeyecekse, toplumun açlık ve yoksulluktan kırılması -Nitekim günümüzde milyonlarca insan bu durumdadır- sermayenin umurunda bile olmaz. Örneğin eldeki sermaye miktarı biraz tarıma yatırılsa, asla açlık sorunu kalmaz ve olmaz. Ama tam tersine, sermaye tarımı sürekli boşaltıyor, bozuyor. Bunun nedeni tarımda kâr oranının ya hiç olmaması ya da çok düşük olmasıdır. Paradan dev miktarda para kazanılırken, hiçbir sermayedar tarımı düşünmez. Sermayenin karakterinde bu tür düşünceye asla yer yoktur. Eskiden devlet tekel olarak tarım üreticilerine epeyce yardım yapar, ama karşılığını da ürün veya para-vergi olarak alırdı. Şimdiki sermaye piyasaları devletin bu yönlü faaliyetlerini anlamsızlaştırmışlardır. Bu yüzden tarıma katkıda bulunmaya devam etmek isteyen devletler iflasla karşılaşmaktan kurtulamazlar.

Demek ki, sermayenin toplumun ana gövdesini giderek işsiz ve yoksul bırakması günlük geçici politikalar nedeniyle değil, yapısal karakteri nedeniyledir. Çok az bir ücretle çalışmaya razı olunsa da toplumdaki işsizlik sorununun çözülemeyeceği, incelemeye gerek kalmadan sıradan bir gözlemle rahatlıkla anlaşılabilir. Bir kez daha 'Artık-değer üzerine kurulu azami kâr politikası ve sistemi ortadan kalkmadan, toplumun işsizlikten ve yoksulluktan kurtulamayacağını iyi bilmek gerekir' diyorum.

Örneğin tarih boyunca çok sayıda toplumu doyuran, neolitik topluma on beş bin yıldır analık eden Mezopotamya ovalarında neden işsizlik, açlık ve yoksulluk kol geziyor? Kâr amaçlamayan bir üretim hamlesi planlansa, günümüz ölçülerinde yirmi beş milyon insanı rahatlıkla besleyebilecek ve üzerine fazla bırakacak bu ovaların ve insanlarının tek ihtiyacı sermayenin çalıştırmayan eli değil, işsizliğin, açlığın ve yoksulluğun tek nedeni olan bu elin (Özel veya devlet eliyle olması hiç fark etmez) kendi yakasını bırakmasıdır. İhtiyaç duyulan tek şey, gerçek emekçi eliyle toprağın buluşmasıdır; buna fırsat yaratacak toplumsal zihniyet devriminin gerçekleştirilmesidir; toplumsal ahlâk ve politikanın tekrar temel dokular, organlar olarak işlevine kavuşmasıdır; demokratik siyasetin bu nedenlerle dört elle ve gözle gerçek beyinlerle görevine koşmasıdır.

5- Toplumun Endüstriyalizm Sorunu

Tarım devrimi kadar önem taşıyan endüstri devriminin, binlerce yıllık tarihsel birikim temelinde, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında niteliksel sıçrama yapıp günümüze kadar inişli çıkışlı seyrini sürdürdüğünü belirtmek mümkündür. Nerede, ne zaman, nasıl duracağı ya da durdurulacağı kestirilememektedir. Bu devrim patlama yapan analitik akıl gibi bir özelliğe sahip olup, zaten bu aklın ürünüdür. Sermayenin kesin hâkimiyetindedir. Hiç şüphesiz sermayenin kendisi çoğu endüstriyel araçların mucidi değildir. Ama onları kâr getiren araçlara dönüştürmek için her zaman ivedilikle üzerinde durmuş, gerekli gördüklerini mülkiyetine geçirmiştir. Seri ve ucuza üretmek toplum için büyük bir gelişme imkânıdır. Akıl gibi toplumun hizmetindeki endüstri de değerlidir. Sorun endüstrinin kendisinde değil, kullanılış tarzındadır. Endüstri tıpkı nükleer imkân gibidir. Tekellerin çıkarına kullanıldığında, ekolojik felaketlerden savaşlara kadar yaşamı en çok tehdit eden araca dönüşebilir. Nitekim kâr amaçlı kullanımı günümüzde iyice belirginleştiği gibi, çevresel yıkımı hızlandırmıştır. Sanal toplum doğrultusunda hızla yol aldırmaktadır. İnsan organlarının yerini hızla robotlaşma almaktadır. Böyle giderse insanın kendisi de gereksizleşecektir.

Çevrenin bugünkü halinde bile sadece toplumun değil, tüm canlı yaşamın tehdit altına girdiği ortak görüştür. Önemle vurgulamak gerekir ki, bu gidişattan tek başına olgu olarak endüstriyi sorumlu tutmak tam bir saptırmadır. Kendi başına endüstri nötr bir olanaktır. Toplumun varlık gerekçeleriyle bütünleştirilmiş bir endüstri dünyayı insan için, hatta tüm yaşamlar için Üçüncü Doğa haline getirmede belirleyici rol oynayabilir. Böylesi bir potansiyel taşımaktadır. Böyle olursa endüstriyi kutsamak da gerekir. Fakat ağırlıklı olarak kâr-sermayenin kontrolüne girerse, dünyayı bir avuç tekelcinin dışında tüm insanlık için cehenneme de çevirebilir. Nitekim günümüzde gidişat esasen bu yönlüdür. İnsanlığın bu gidişat karşısında derin bir endişeye kapıldığı inkâr edilemez. Endüstriyel tekel toplum üzerinde gerçek imparatorluklar kurmuştur. Bir tek ABD süper hegemonyasına karşılık, onlarca endüstriyel hegemon vardır. Siyasal-askeri hegemon durdurulsa bile, endüstriyel hegemonlar kolay durdurulamazlar. Çünkü artık onlar da küreselleşmişlerdir. Bir ülke merkez olarak dar gelirse, hemen başka bir mekânı, yeni ülkeleri merkezleri haline

getirebilirler. Ne malûm ABD'nin bir endüstri imparatorluğu yarın Çin'i merkez seçmesin? Koşullar daha elverişli olduktan sonra, bugün bile bunun yavaş yavaş mümkün olduğu gözlemlenmektedir.

Endüstriyalizm tarımı can evinden vurmuştur. İnsan toplumunun asli unsuru, varlık aracı olan tarım, endüstri karşısında büyük yıkım yaşamaktadır. On beş bin yıldır insanlığı var eden bu kutsal faaliyet bugün kendi haline bırakılmıştır. Endüstrinin egemenliğine bırakılmaya hazırlanılmaktadır. Kâr-sermaye güdümlü endüstrinin tarım alanına girmesi sanıldığı gibi seri üretim, bol üretim imkânı olarak yorumlanamaz. Toprak genleriyle oynanmış tohumlar yüzünden, endüstri tekelleri tarafından suni döllenmeyle çocuk sahibi olan bir ana durumuna düşürülecektir. Nasıl ki yabancı bir spermle sağlıklı bir hamilelik, annelik mümkün değilse, genleriyle oynanmış tohumlarla döllendirmek de toprağı iyi bir analık durumuna sokamayacaktır. Endüstri tekelleri tarıma yönelik bu çılgınlığa hazırlanıyorlar. İnsanlık tarihi belki de en büyük karşıdevrimi tarım alanında yaşayacaktır, hatta yaşamaya başlamıştır bile. Toprak, tarım herhangi bir üretim aracı ve ilişkisi değildir; toplumun ayrılmaz, oynanmaz varlık parçalarıdır. İnsan toplumu ağırlıklı olarak toprak ve tarım üzerinden inşa edilmiştir. Onu bu mekânlardan ve üretimden koparmak, varlığına yönelik en büyük darbeye maruz bırakmaktır. Kanser gibi büyüyen kent gerçeği, daha şimdiden bu tehlikeyi bütün çıplaklığıyla sergilemeye başlamıştır. Kurtuluş büyük ihtimalle ve büyük oranda tersi bir harekette görülmektedir: Kentten toprağa ve tarıma dönüş hareketi. Bu hareketin ana sloganı herhalde "varoluş için ya tarım, toprak ya yok olmak" biçiminde belirlenecektir. Kâr-sermaye endüstriyle toprağı, tarımı bütünleştirip dost, simbiyotik ilişkilerle birbirine bağlamıyor; aralarına dağ gibi çelişkiler yığıp düşmanlaştırıyor.

Toplumdaki sınıfsal, etnik, ulusal ve ideolojik çelişkiler çatışmalar ve savaşlara kadar gidebilir. Fakat bunlar çözülmesi olanaksız çelişkiler değildir. İnsan eliyle inşa edildikleri gibi insan eliyle dağıtılabilirler de. İnsan sermayenin aracı olarak endüstriyle toprak ve tarım arasındaki çelişkiyi kontrol altında tutamaz. Toprak ve tarım milyonlarca yıl ekolojik olarak kendilerini hazırlamışlardır. Bozulmaları halinde insan eliyle inşa edilemezler. İnsan eliyle toprak imali mümkün olmadığı gibi, tarımsal ürünleri ve diğer canlıları, örneğin bitkileri insan eliyle yaratmak da şimdilik olanaklı değildir, olanaklı

olması da beklenemez. Zaten bu olanak insan olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşmiş olanı tekrarlamanın anlamı ve imkânı yoktur.

Derin bir felsefi konu olduğu için fazla açmayacağım. Firavun piramit tarzı mezarlarla nasıl sözüm ona kendi geleceğini hazırlamak istemişse, endüstriyalizmin robotlaştırıcı tarzı da pek yaşanılır bir gelecek yaratamaz. Bu tarz, insana da saygısızlıktır. Doğa gibi muhteşem bir varlık ortadayken, robot ve kopyalarının ne anlamı ve önemi olabilir? Sermayenin kâr çılgınlığı burada bir kez daha karşımıza çıkıyor. Robotlar en ucuz üretimi gerçekleştirdi diyelim. Peki, kullanıcısı olmadan bunlar neye yarayacak? Endüstriyalizm bu yönüyle toplumu işsiz kılmanın en temel etkenidir, toplumun üretkenliğine karşı sermayenin en büyük silahıdır. Sermaye hem en az işçi çalıştırmada, hem de fiyatlardaki indirimlerle piyasayı dilediği gibi manipüle etmede endüstri silahını sıkça kullanmaktadır. Tekelci fiyatlar işsizliğin temel etkeni olan bunalımları (fazla üretim bunalımları) kaçınılmaz kılmaktadır. Sonuçta çürüyen mallar, işsiz, aç ve yoksul milyonlarca insan bu bunalımların kurbanı olmaktadır.

Toplum doğası ancak milyonlarca yılın ve uygun mekânın ürünü olan çevreyle sıkı bağlantı içinde kendini sürdürebilir. Hiçbir endüstriyel oluşum evrenin harika bir oluşumu olan çevrenin yerini tutamaz. Daha şimdiden yerde, havada, denizde ve uzayda trafik felaket boyutlarına erişmiştir. Fosil yakıtlarla yürüyen endüstri, iklim ve çevreyi sürekli zehirlemektedir. Tüm bu felaketlerin karşılığı iki yüz yıllık kâr birikimidir. Bu birikim bunca tahribatlara değer miydi? Bu yüzden yaşanan tahribatı tarihteki savaşların toplamı yapmadığı gibi, verilen canlı kaybı da ne insan ne de doğa eliyle başka hiçbir tür olay yüzünden verilmemiştir.

Bir tekelci ideoloji ve aygıt olarak endüstriyalizm toplumun en temel sorunlarındandır. Derinden sorgulanması gerekir. Sadece ortaya çıkardığı tehlikeler bunun için yeterlidir. Canavarın daha da büyüyüp kontrolden çıkması, sorgulanmasını ve hakkında alınması gereken tedbirleri gecikmiş ve anlamsız kılabilir. Toplumun kendisi olmaktan çıkmasını ve sanal toplum haline gelmesini engellemek için, bu canavarı tekellerin elinden alarak önce ehlileştirip, sonra toplumun doğasına dost kılmanın tam zamanıdır.

Endüstriyalizmle mücadele ederken, tekelciliğin endüstriyel tekniğe ideolojik yaklaşımı ve kullanım tarzı ile endüstriyel tekniğin

toplumun genel çıkarlarıyla uyumlu yapısı ve kullanım tarzını birbirinden ayırmak, bu doğrultuda yapılacak bilimsel çalışmaların ve geliştirilecek ideolojik mücadelenin en önemli görevidir. Hümanizm (insancıllık) temelinde sosyal ve sınıfsal konumdan bağımsız bir endüstriyalizme karşı mücadele verdiğini idea eden grupların amaçlarına ulaşmaları beklenemez. Bu gruplar objektif olarak amaçlarına ters düşüp, tekelcilik olarak endüstriyalizme hizmet eder duruma gelmekten kurtulamazlar. Endüstriyalizm sanıldığından daha fazla ideolojik, militarist ve sınıfsal karakterdedir; ideoloji olarak bilim ve tekniktir. Hatta bu yönlü kullanımda olan bilim ve tekniğin en tehlikeli boyutlarını temsil eder. Endüstri canavarı kendi başına ortaya çıkmış değildir. Hatırlayalım: İngiliz burjuvazisi adada, Avrupa'da ve dünyada tarihî emperyalizm hamlesine girişirken, endüstriyalizmi hem örgütleyen hem de en kapsamlı ve hızlı kullanan sınıftı. Endüstriyalizm daha sonra sırasıyla tüm ülke burjuvazilerinin müşterek silahı olmuştur. Finans, ticaret ve endüstri üçlüsü içinde en çok endüstri yüzyılları olan 19. ve 20. yüzyıllarda dünya çapında gerçekleşen burjuva egemenliği bu gerçeği açıkça kanıtlamaktadır.

Reel sosyalist hareketin kapitalist olmayan toplumu gerici olarak ilan etmesi ve sanayi burjuvazisiyle ittifaka stratejik olarak bakması, bilinçli olmasa da amaçlarına tamamen ters düşmesine yol açmıştır. Hatta bu durum reel sosyalist hareketin objektif olarak ihanet anlamına gelen bir konuma düşen hareketler içinde en trajik sonuçları yaşayan bir hareket olmasına neden olmuştur. Tıpkı üç yüz yıl boyunca barış dini olan Hıristiyanlığın daha sonra devlet ve iktidarla ittifak kurup objektif ve çoğunlukla bilinçli olarak amaçlarına ters düşmesinde ve ihanet etmesinde olduğu gibi. Hıristiyanlık da son tahlilde iktidar tekelinin cazibesine kapılarak çıkıştaki amacına ters düşmüş ve uygarlık dini haline gelmekten kurtulamamıştır. İslâmiyet'te olan ise, daha Hz. Muhammed hayattayken yaşanmaya başlanmıştır. Sonuçta iktidar endüstrisine yenik düşmüş oluyorlar.

Eğer bugün bütün insanlık çevre yıkımı karşısında kıyamet saatleri yakınmış gibi feryat etmeye başlamışsa, endüstriyalizmin yol açtığı tahribatın tarihsel-toplumsal ve sınıfsal boyutlarını benzer hareketler ışığında kavramak, endüstriyalizme karşı mücadeleyi toplumun varlık hareketi olarak benimsemek ve yeni bir kutsal dinsel hareket tarzında mücadele etmek kaçınılmazdır. Ateşi nasıl ateşle söndürmek

mümkün değilse, endüstriyalizm batağında yaşamayı sorgulamaksızın ve ondan vazgeçmeksizin de ekolojik mücadele yürütülemez. Yeni Hıristiyanlığın, İslâmiyetin ve reel sosyalizmin yaşadığı trajediler yaşamak istemiyorsak, ders çıkarmamız ve bilimsel-ideolojik, ahlâki-politik mücadeleyi doğru ele almamız gerekir.

6- Toplumun Ekolojik Sorunu

Açık ki, endüstriyalizm sorunu hem ekolojik sorunun bir parçası hem de en temel nedenidir. Bu nedenle farklı bir başlık altında yorumlamak tekrar anlamına gelebilir. Fakat ekoloji endüstriyalizmden daha fazla anlam ifade eden toplumsal ve sorunlu bir konudur. Kavram çevrebilim anlamını taşısa da, esas olarak toplumsal gelişimle çevresi arasındaki sıkı ilişkiyi çözümleme bilimidir. Ağırlıklı olarak çevre sorunları felaket alarmı verdiğinde gündemleşti; sakıncalı anlamlar taşısa da, ayrı bir inceleme dalı haline getirildi. Çünkü o da endüstriyalizm gibi toplumun yarattığı bir sorun olmayıp, uygarlık tekellerinin son marifeti olan son derece kapsamlı bir sorun biçiminde tarih, dünya ve toplum gündemine oturmuştur.

Belki de hiçbir sorun ekolojik olanlar kadar kâr-sermaye düzenlerinin (örgütlü şebekeler) gerçek yüzünü bütün insanlığın gündemine oturtacak önem ve ağırlıkta olmamıştır. Kâr ve sermayenin (tarih boyunca tüm askeri, ekonomik, ticari ve dinsel tekellerin toplamı olarak) uygarlık sisteminin bilânçosu sadece toplumun her yönden çözülüşü (ahlâksızlık, politikasızlık, işsizlik, enflasyon, fuhuş vb.) değil, tüm canlıların yaşamıyla birlikte çevrenin de tehlike altına girmesi olmuştur. Tekelciliğin toplum karşıtlığını bu gerçeklerden daha çarpıcı olarak neyle kanıtlayabiliriz ki?

Zekâ ve esneklik payı diğer tüm canlılara göre en yüksek bir doğa olarak tanınsa da, insan toplumu da son tahlilde canlı bir varlıktır. Dünyalıdır, çok hassas düzenlenmiş bir iklimsel ortamın, bitkiler ve hayvanlar dünyasının evriminin ürünüdür. Dünyamızın atmosfer ve ikliminin, bitkiler ve hayvanlar âleminin bağlı olduğu düzenlilikler, hepsinin toplamı olması itibariyle insan toplumu için de geçerlidir. Bu düzenlilikler çok hassastır. Birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Âdeta bir zincir oluştururlar. Bir halkası koptuğunda zincir nasıl işlevsiz hale gelirse, evrim zincirinin ciddi bir halkası koptuğunda da tüm evrimin etkilenmesi kaçınılmaz olur. Ekoloji bu gelişmelerin bilimidir. Bu nedenlerle de çok önemlidir. Toplumun iç düzenliliğinin herhangi bir

nedenle kırılması insan eliyle yeniden düzenlenebilir. Nihayetinde toplumsal gerçeklik insan eliyle inşa edilen gerçekliktir. Fakat çevre böyle değildir. Toplum kaynaklı olan, daha doğrusu içinden çıktıkları toplumun üstünde kâr-sermaye tekeliyle örgütlenen bazı grupların marifetiyle çevre halkalarından ciddi kopuşlar olursa, evrimsel felaketler zincirlemesine tüm çevreyi, bu arada toplumu da kıyametle karşı karşıya bırakabilirler.

Unutmamak gerekir ki, çevre halkaları milyonlarca yıllık evrimle oluşmuştur. Genelde son beş bin yıllık, özelde son iki yüz yıllık tahribatlar, milyonlarca yılın evrim halkalarından binlercesini koparmayı daha kısa sayılabilecek bu zaman diliminde gerçekleştirmişlerdir. Kırılış reaksiyonu başlamıştır. Nasıl durdurulacağı kestirilememektedir. Atmosferde başta karbondioksit (CO_2) oranı ve diğer gazların yarattığı kirlenmenin, mevcut haliyle yüzlerce, hatta binlerce yıl temizlenemeyeceği öngörülmektedir. Bitkiler ve hayvanlar dünyasında yaşanan yıkımların sonuçları belki de tam anlamıyla ortaya çıkmış değildir. Ama her iki dünyanın da en az atmosfer kadar S.O.S işareti verdiği açıktır. Denizler ve ırmakların kirlenmesi ve çölleşme daha şimdiden felaket sınırlarına dayanmıştır. Tüm belirtiler kıyametin doğal dengenin bozulması sonucunda değil, bir kısım şebekeler halinde örgütlenmiş gruplar eliyle topluma yaşatılacağını göstermektedir. Elbette bu gidişata doğanın vereceği yanıtlar da olacaktır. Çünkü o da canlı ve zekâlıdır. Onun da tahammül gücünün sınırları vardır. Direnmesini yerinde ve zamanında gösterecek, bu yer ve zaman geldiğinde insanların gözyaşlarına bakmayacaktır. Çünkü kendilerinin yeteneklerine, bahşedilen değerlere ihanet etmekten hepsi sorumlu tutulacaktır. Kıyamet de böyle öngörülmüş değil miydi?

Burada amacım felaket senaryolarına yenilerini eklemek değildir; fakat toplumun mutlaka sorumlu olması gereken her üyesi gibi gerekli sorumlulukla ve varlık nedenimiz olan ahlâki ve politik görev anlayışımızla yeteneklerimiz oranında gerekeni söylemek ve yapmaktır.

İnsanlık tarihinde kendi kale ve piramitlerine çekilen Nemrutlar ve Firavunların akıbetine ilişkin çok şey anlatılır. Nedeni açıktır. Ne de olsa Nemrutlar ve Firavunlar da gerek kişi gerek düzen olarak, tanrısal idealar taşıyan birer TEKEL idiler. Evet, hep kâr peşinde koşan sermaye tekellerinin ilkçağda en görkemli örnekleriydiler. Şimdiki

kentlerde PLAZA'lara çekilen tekellere nasıl da benziyorlar! Tabii ki aralarında özde olmasa da biçimde farklar vardır. Kale ve piramitler tüm görkemliliklerine rağmen günümüz plazalarıyla yarışamazlar. Kaldı ki, sayı olarak hiç yarışamazlar. Toplasanız, tüm firavunlar ve nemrutların sayısı birkaç yüzü geçmez. Ama çağdaş firavunlar ve nemrutların sayısı şimdiden herhalde yüz binleri geçmiştir. İnsanlık eski çağlarda birkaç nemrut ve firavunun ağırlığını çekemedi. Bu kadar inleyip durdu. Peki, tüm çevre ve toplumu çözülüşe uğratan yüz binlercesinin ağırlığını daha ne kadar çekecek? Yol açtıkları bunca savaşın, işsizliğin, açlığın, yoksulluğun neden olduğu acıları ve ahları nasıl dindirecek?

Tarihsel-toplum bir bütündür derken, bir de evrimsel gelişmenin ışığında bu gerçekleri dile getirmek istedik. Bunlar az yaman ve önemsiz gerçekler midir?

Kapitalist modernitenin bilimi pozitivist yapısıyla kendisine çok güvendi. Büyük olgusal keşifleri her şey sandı. Mutlak hakikati olguların yüzeysel bilgisinden ibaret saydı. Sonsuz ilerleme sürecine girildiğinden emindi. Fakat burnunun dibindeki çevre felaketini öngörmemesini nasıl yorumlamak gerekir? Savaş başta olmak üzere, son dört yüz yılın tarihin tüm felaketlerini aşan bütün toplumsal felaketleri karşısında köklü çareler öngörüp pratikleştirmemesi neye yorumlanabilir? Toplumun tüm gözeneklerine iktidar olarak sızmış savaşı engellemesini bir yana bırakalım, bu gerçeği doğru tespit etmemesine ne demeli? Açık ki, tekel egemenliğinin azami hegemonik çağında bilim, sanıldığının aksine ideolojik kuşatmayı en çok yaşayan ve sistemin hizmetine en iyi uyum sağlayan yapısıyla bu sorulara cevap veremezdi. Yapısı, hedefi ve tarzı sistemi meşrulaştırma amaçlı olarak ilan edilmiş ve düzenlenmiş olan bilim dinler kadar bile etkili olamadığını göstermiştir. Fakat ideolojik olmayan bilimin olamayacağını da anlamak gerekir. Önemli olan, hangi toplumun ve sınıfın ideolojisi olarak bilme ve bilim olduğunu fark edip ona göre tutum belirlemektir. Ekoloji en yeni bilimlerden biri olarak bu çerçevede konumunu belirlerse, sadece çevrenin değil, toplumsal doğanın da ideal çözüm gücü olabilir.

7- Toplumsal Cinsiyetçilik, Aile, Kadın ve Nüfus Sorunu

Kadını biyolojik açıdan farklı bir cins olarak algılamak, toplumsal gerçeklik konusunda körlüğe yol açan temel etkenlerin başında

gelmektedir. Cinsiyet farklılığı kendi başına hiçbir toplumsal sorunun nedeni olamaz. Evrende her zerredeki ikilim nasıl hiçbir varlıkta sorun olarak ele alınmazsa, insan varlığındaki ikilim de sorun olarak işlenemez. "Varlık neden ikilimlidir?" sorusuna verilecek cevap ancak felsefi olabilir. Ontolojik çözümleme bu soruya (sorun değil) yanıt arayabilir. Benim cevabım şudur: Varlığın ikilim dışında başka türlü varoluşu sağlanamaz. İkilim varoluşu mümkün kılma tarzıdır. Kadın ve erkek mevcut haliyle olmayıp eşeysiz (eşi olmayan) olsalar bile bu ikilimden kurtulamazlar. Çift cinslilik denilen şey de budur. Şaşırmamak gerekir. Fakat ikilimler hep farklı oluşmaya eğilimlidir. Evrensel zekâya (Geist) kanıt aranacak temel de bu ikilim eğiliminde aranabilir. İkilimin iki tarafı da ne iyi ne kötüdür, sadece farklıdır, farklı olmak zorundadır. İkilimler aynılaşırsa varoluş gerçekleşemez. Örneğin iki kadın veya iki erkekle toplumsal varlığın üreme sorunu çözümlenemez. Dolayısıyla "Niçin kadın veya erkek?" sorusunun değeri yoktur veya bu soruya ille cevap aranacaksa, 'evren böyle oluşmak durumundadır (zorunda, eğiliminde, aklında, arzusundadır) da ondan' diye felsefi bir cevap verilebilir.

Bu nedenle kadını sosyal ilişki yoğunluğu olarak incelemek sadece anlamlı değildir, aynı zamanda toplumsal kördüğümleri çözümlemek ve aşmak açısından da büyük önem taşır. Erkek egemen bakış bağışıklık kazandığı için, kadına ilişkin körlüğü kırmak bir nevi atomu parçalamak gibidir. Bu körlüğü kırmak büyük entelektüel çaba harcamayı ve egemen erkekliği yıkmayı gerektirir. Kadın cephesinde ise neredeyse varoluş tarzı haline getirilen ve aslında toplumsal olarak inşa edilmiş kadını da çözmek ve o denli yıkmak gerekir. Tüm özgürlük ve eşitlik mücadelelerinin, demokratik, ahlâki, politik ve sınıfsal mücadelelerin başarı veya başarısızlıklarında yaşanan ütopya, program ve ilkelerin hayata geçirilemeyişiyle oluşan hayal kırıklıkları, kadın ile erkek arasındaki kırılmayan egemen (iktidarlı) ilişki biçiminin izlerini taşır. Tüm eşitsizlikleri, kölelikleri, despotlukları, faşizmi ve militarizmi besleyen ilişkiler ana kaynağını bu ilişki biçiminden alır. Eşitlik, özgürlük, demokrasi, sosyalizm gibi adı çokça geçen sözcüklere hayal kırıklığı yaratmayacak geçerlilikler yüklemek istiyorsak, kadın etrafında örülen ve toplum-doğa ilişkisi kadar eski olan ilişkiler ağını çözmek ve parçalamak zorundayız. Bunun dışında

gerçek özgürlüğe, eşitliğe (farklılıklara uygun), demokrasiye ve iki-yüzlü olmayan bir ahlâka gidecek başka bir yol yoktur.

Cinsiyetçiliğe hiyerarşinin ortaya çıkışından beri iktidar ideolojisi olarak anlam yüklenmiştir. Sınıflaşma ve iktidarlaşma ile yakından bağlantılıdır. Bütün arkeolojik, antropolojik ve güncel araştırma ve gözlemler, kadının otorite kaynağı olduğu dönemler bulunduğunu ve bu dönemlerin uzun süreye yayıldığını göstermektedir. Bu otorite artık-ürün üzerine kurulu iktidar otoritesi olmayıp, tersine verimlilik ve doğurganlıktan kaynaklanan ve toplumsal varoluşu güçlendiren bir otoritedir. Kadında etkisi daha fazla olan duygusal zekâ bu varoluşla güçlü bağlara sahiptir. Kadının artık-ürün üzerine kurulu iktidar savaşlarında belirgin şekilde yer almayışı bu konumu ve toplumsal varoluş tarzıyla bağlantılıdır.

Tarihsel bulgular ve güncel gözlemler hiyerarşik ve devletsel düzen bağlantılı iktidar gelişiminde erkeğin öncü rol oynadığını açıkça göstermektedir. Bunun için neolitik toplumun son aşamasına kadar gelişkin olan kadın otoritesinin kırılması, aşılması gerekiyordu. Yine tarihsel bulgular ve güncel gözlemler buna ilişkin biçimi çeşitli ve süresi uzun büyük mücadelelerin verildiğini doğrulamaktadır. Özellikle Sümer mitolojisi bu konuda neredeyse tarihin ve toplumsal doğanın hafızası gibi oldukça aydınlatıcıdır.

Uygarlık tarihi aynı zamanda kadının kaybedişi ve kayboluşunun tarihidir. Bu tarih tanrı ve kullarıyla, hükümdar ve tebaasıyla, ekonomi, bilim ve sanatıyla erkek egemen kişiliğin pekiştiği tarihtir. Dolayısıyla kadının kaybedişi ve kayboluşu toplum adına büyük düşüş ve kaybediştir. Cinsiyetçi toplum bu düşüşün ve kaybedişin sonucudur. Cinsiyetçi erkek kadın üzerinde sosyal hâkimiyetini inşa ettiğinde o kadar iştahlıdır ki, doğal her türlü teması bir egemenlik gösterisi haline getirir. Cinsel ilişki gibi biyolojik bir olguya sürekli iktidar ilişkisi yüklenmiştir. Erkek kadınla kurduğu cinsel temasa zafer kazanma havasıyla yaklaşır. Bu yönlü çok güçlü bir alışkanlık oluşturmuş, bir sürü deyim icat etmiştir: "Becerdim", "İşini bitirdim", 'kancık', "Karnında sıpayı, sırtında sopayı eksik etme!", 'fahişe, orospu', 'kız gibi oğlan', "Kızını serbest bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya kaçar", 'başını hemen bağlamak' gibi benzer sayısız öykü ve darbımesel anlatılır. Cinsellikle iktidar ilişkisinin toplum içinde nasıl etkili olduğu çok açıktır. Günümüzde bile her erkeğin kadın üzerinde

'öldürme hakkı' dahil, sayısız hak sahibi olduğu sosyolojik bir gerçektir. Bu 'haklar' her gün uygulanır. İlişkiler ezici çoğunlukla taciz ve tecavüz karakterindedir.

Aile bu toplumsal bağlamda erkeğin küçük devleti olarak inşa edilmiştir. Uygarlık tarihinde aile denilen kurumun mevcut tarzıyla sürekli yetkinleşmesi, iktidar ve devlet aygıtlarına verdiği büyük güç nedeniyledir. Birincisi, erkek etrafında iktidarlaştırılan aile devlet toplumunun hücresi kılınmaktadır. İkincisi, aile ile kadının sınırsız karşılıksız çalışması güvenceye alınmaktadır. Üçüncüsü, çocuk yetiştirip nüfus ihtiyacını karşılamaktadır. Dördüncüsü, rol modeli olarak tüm topluma kölelik ve düşkünlük yaymaktadır. Aile bu içeriğiyle aslında bir ideolojidir. Hanedanlık ideolojisinin işlevselleştiği kurumdur. Her erkek ailede kendisini bir hanlığın sahibi olarak algılar. Ailenin çok önemli bir gerçeklik olarak algılanmasının altındaki bu hanedanlık ideolojisi çok etkindir. Ailenin ne kadar çok kadın ve çocuğu olursa, erkek o denli güvence ve onur kazanır. Aileyi mevcut haliyle bir ideolojik kurum olarak değerlendirmek de önemlidir. Kadın ve aileyi mevcut haliyle uygarlık sisteminin, iktidar ve devletin altından çekip alırsanız, düzen adına geriye çok az şey kalır. Fakat bu tarzın bedeli, kadının düşük yoğunlukta sürekli savaş hali altındaki acılı, yoksul, düşkün ve yenilgili varoluş tarzıdır. Âdeta sermaye tekellerinin uygarlık tarihi boyunca toplum üzerinde sürdürdüklerine benzer paralel ikinci bir tekel zinciri de kadın dünyası üzerindeki 'erkek tekeli'dir. Hem de en eski güçlü tekeli. Kadın varoluşunu en eski sömürge âlemi olarak değerlendirmek daha gerçekçi sonuçlara götürür. Kadınlar için 'millet olmamış en eski sömürge halkı' demek en doğrusudur.

Kapitalist modernite, tüm liberal süslemelere rağmen, eskiden kalma statüyü yıkıp kadını özgür ve eşit kılmadığı gibi, ek görevler yükleyip eskisinden daha ağır bir statü altına almıştır. En ucuz işçi, ev işçisi, ücretsiz işçi, esnek işçi, hizmetçi gibi statüler durumunun daha da ağırlaştığını gösterir. Üstelik en magazinel varlık ve reklam aracı olarak istismarı daha da derinleştirilmiştir. Bedeni bile en çeşitli istismar aracı olarak, sermayenin vazgeçmediği meta düzeyinde tutulur. Reklamcılığın sürekli tahrik aracıdır. Özcesi, modern kölenin en verimli temsilcisidir. Hem sınırsız zevk aracı hem de en çok kazandıran köleden daha değerli bir mal düşünülebilir mi?

Nüfus sorunu cinsiyetçilik, aile ve kadınla yakından bağlantılıdır. Daha çok nüfus daha çok sermaye demektir. 'Ev kadınlığı' nüfus fabrikasıdır. Sisteme çok ihtiyaç duyduğu en değerli malları, 'dölleri' üretme fabrikası da diyebiliriz. Maalesef tekelci egemenlik altında aile bu duruma sokulmuştur. Tüm zorlukların faturası kadına çıkarılırken, malın değeri ise sisteme en değerli hediyedir. Artan nüfus en çok kadını mahveder. Hanedanlık ideolojisinde de böyledir. Modernitenin en gözde ideolojisi olarak ailecilik, hanedanlığın vardığı son aşamadır. Tüm bu hususlar ulus-devletçilik ideolojisiyle de fazlasıyla bütünleşmektedir. Ulus-devlete sürekli evlat yetiştirmekten daha değerli ne olabilir? Daha çok ulus-devlet nüfusu daha çok güç demektir. Demek ki nüfus patlamasının altında sıkı örgütlenmiş sermaye ve erkek tekellerinin hayati çıkarları yatmaktadır. Zorluk, kahır, hakaret, acılar, suçlamalar, yoksulluk ve açlık kadına, keyfi ve kazancı ise 'bey'ine ve sermayedarınadır. Tarihte hiçbir çağ günümüzdeki kadar kadını çok yönlü bir istismar aracı olarak kullanma gücünü göstermemiş ve deneyimini geliştirmemiştir. Kadın ilk ve son sömürge olarak tarihinin en kritik anını yaşamaktadır.

Hâlbuki köklü özgürlük, eşitlik ve demokratlık yüklü bir felsefeye bağlı olarak kadınla düzenlenecek yaşam ortaklığı güzelliği, iyiliği ve doğruluğu en mükemmel düzeyde sağlayabilme yeteneğindedir. Şahsen mevcut statüler içinde kadınla yaşamı oldukça sorunlu olduğu kadar çirkin, kötü ve yanlış bulurum. Çocukluğumdan beri mevcut statü altındaki kadınla yaşama cesaretini hiç gösteremedim. Cinsel güdü gibi çok güçlü bir güdüyü sorgulayacak bir yaşamdır söz konusu olan. Cinsel güdü yaşamın sürdürülmesinin hatırınadır. Kutsallığı olması gereken bir doğa harikasıdır. Ama sermaye ve erkek tekeli kadını o denli kirletmiştir ki, bu doğa harikası yetenek, 'döllük fabrikası' gibi en aşağılaşmış bir meta üreten kuruma dönüştürülmüştür. Bu metalarla toplumun altı üstüne getirilirken, çevre de nüfusun ağırlığı altında (Şimdilik altı milyar; bu hızla giderse on-elli milyar nüfusla çevreyi düşünelim) anbean çöküşü yaşamaktadır. Şüphesiz bir kadınla çocuklu olmak özde kutsal bir olaydır, yaşamın tükenmeyeceğinin göstergesidir. Sonsuzluğu hissettirir. Bundan daha değerli bir duygu olabilir mi? Her tür bu gerçeklik altında kendini sonsuzluğa kaptırmanın heyecanını yaşar. Özellikle günümüz insanında, bu durum, bir ozanın dediği gibi, "Başımıza bela dölümüz

bizim" seviyesinde yaşanmaktadır. Bir kez daha Birinci ve İkinci Doğa'ya ters sermaye ve erkek tekelinin büyük ahlâksızlığı, çirkinliği ve yanlışlığıyla karşı karşıya olduğumuz inkâr edilemez.

İnsan eliyle inşa edilen insan eliyle yıkılabilir. Burada ne bir doğa kanunu ne de bir yazgı söz konusudur. Şebekenin, kurnaz ve güçlü adamın kanserli ve hormonlu yaşamının elleri olan tekellerin yıkılası düzenlemeleridir söz konusu olan. Bilinebildiği kadarıyla evrendeki bu en harika çiftin derin bir anlamlaşmaya ulaşmalarının gereğini hep hissettim. Kadınla önce düşünmenin, nerede, ne zaman, ne kadar bozukluk varsa tartışma ve gidermenin önemini tüm ilişkilerin önüne koyma cesareti gösterdim. Sadece güçlü düşünen, iyi, güzel ve doğru karar verebilen, böylece beni aşarken kendisine hayran bırakabilen ve muhatabım olabilen kadın, şüphesiz felsefi arayışımın köşe taşlarındandır. Evrendeki yaşam akışının sırlarının bu kadınla en iyi, güzel ve doğru tarafıyla anlam bulacağına hep inandım. Ama tüm erkeklerden farklı olarak, önümdeki 'erkek ve sermaye' malıyla, doksan bin kocalı Hürmüz'le varoluş tarzımı paylaşmayı reddeden ahlâkıma da inandım. O halde feminizmden de öte 'jineoloji' (kadın bilimi) kavramı amacı daha iyi karşılayabilir.

8- Toplumun Kentleşme Sorunu

Uygarlığın diğer adı medenileşme, Arapça 'kentleşme' anlamındadır. Kentleşmeden kaynaklanan sorunlar ekolojik sorunlardan daha az ve daha önemsiz değildir. Günümüzde toplumsal yaşamı tehdit eden temel kaynaklardan biri durumundadır. Nedir kenti bu hale getiren?

Düz bir anlayışla kent = sınıf = devlet formülü kentleşme sorununu ifade etmede basitleştirici olabilir, ama anlam derinliğini kaybettirir ve çok yönlülüğü körleştirir. İnsanlık köy inşa etmek kadar kent inşa etmenin de toplumun doğasına uygun olduğunu düşünmüş ve uygulamıştır. Kent toplumsal zekânın yoğunlaştığı mekânların başında gelir. Kent insandaki zekâ yeteneğini tahrik eder, açığa çıkarır. Akıl kentle oldukça bağlantılı bir gelişim seyri izlemiştir. İnsanın kendi gücünün neye kadir olabileceğini fark ettiği mekândır kent. Güvenlik getirir. Kendine güvenen daha rasyonel düşünür. Düşüncedeki gelişme yeni buluşlara yol açar. Üretim artışının yöntem ve tekniklerini geliştirir. Bunları deneyimleyen insan kenti ışık kaynağı bilmiş ve hep oraya koşmak istemiştir. Kentin tapınak etrafında gelişimi, kendi

döneminde tapınağın kutsal akıl ve ruhların toplandığı yer olmasıyla bağlantılıdır. Toplum aklını ve kimliğini burada daha çok keşfediyor, yaratıyor. Kent lehine güçlü varsayımlardır bahsettiklerimiz.

Her gerçekte olduğu gibi, kentin başka bir yüzü de doğuşuyla birlikte kendini gösterecektir: Sınıflaşma ve devletleşme. Şüphesiz sınıflaşmanın maddi temeli artan üretkenliktir. Kentin gelişen akıl sahiplerinden bazıları, insan sayısını çoğaltıp verimli topraklarda çalıştırırlarsa katbekat insanı doyurabileceklerini deneyimle öğrenmişlerdir. Geriye kalan bu çalıştırma için gerekli düzeneği kurmaktır. Kurulan düzen bir nevi tekel olan devlettir. Şehir çapında da olsa, bu yeni düzen örgütü açık ki tarım tekeli olarak doğmuştur. Sümer şehirleri bu konuda her şeyi açıklıyor. Mısır ve Harappa uygarlığı gibi çoğu uygarlık doğuşlarında tarım tekelleridir, üretimi düzenleme aygıtlarıdır. Üretim çalışanların en azından bir kat fazlasına ilave artık-ürün sunabilecek seviyeye gelince devletin maddi temeli doğmuş demektir. Devlet denilen olgu aslında fazla üretimden geçinenlerdir. Devlete fazlayı derleme örgütü demek daha anlamlı olabilir. Şehir buna da uygun mekândır. Kabile ve köy toplumunda son derece güçtür bu tür ilişkiler. Kabile ve köy yapısı buna el vermez. Devletin şehirde doğuşunun altında bu gerçeklik yatıyor. Böylece insanlık kentte sömürü olgusuyla karşılaşıyor. Daha önce hiç bilmediği bir ilişki biçimiyle tanışıyor. Yeni sanatın adı artık 'devletçilik' oluyor. Onu elinde bulunduran nelere kadir olmaz ki! Muazzam bir çıkar kapısı oluyor. Köle emekçi bile devlet işsizliğinde eskisinden daha rahat ve güvenceli olduğunu anlamıştır. Çalışmasını tümüyle zora bağlamak abartma olur. Kentin doğuş öyküsü aşağı yukarı böyledir.

Bazı sorunlara (sömürü ve güçlüler örgütü) yol açsa da, toplumun rasyonel gelişiminde kentin devrimsel bir adım teşkil ettiği açıktır. Aristo, ideal bir kentin nüfusunu beş bin olarak düşünür. İlk ortaya çıktıklarında kentlerin nüfusu çoğunlukla bu kadardır. Kentte yeni bir toplumsal bileşim söz konusudur. Kabile toplumu aşılmıştır. Farklı kabile ve soydan gelenler, şehir vatandaşlığı dediğimiz bağla birbirlerine bağlanıyorlar. 'Şehir halkı', 'hemşehriler', 'bajarîler' oluşuyor. Bu gelişme toplumun zenginleştiğini gösterir. Şehir bu haliyle gelişmenin aracıdır. Ciddi bir sorun kaynağı değildir. İlkçağın tümünde, ara sıra Babil ve Roma hariç, nüfus problemi olan kent pek

gözlemlenmiyor. Toplumsal üstünlüğüyle kent cazibesini sürekli pekiştiriyor. Sümer modeli kendini çığ gibi arttırırken, Mısır az ve öz şehir inşa ediyor. Aslında Mısır uygarlığı yarı-kent ve köylü uygarlığı olarak tarihte benzersizdir. Ticaret ve zanaatçılık çok gelişiyor. Yollar, mimari, spor, sanat ve saray yapılarıyla tapınağın etrafındaki yapılar yeni dokulaşmalara doğru genişlemiş oluyor. Çoğu kent de askeri garnizon etrafında inşa ediliyor. Özellikle Roma garnizonları birer şehir çekirdeğidir. Tarihçiler bu dönemde bir şehire en az on köy düştüğünden bahseder. Aralarında simbiyotik ilişki vardır. Demek ki henüz kent-köy arasında da sorun yoktur.

Antikçağın son görkemli kenti olan Roma, belki de çağının tüm sorunlarını bağrına taşımıştı. Bu da Roma'yı uygarlığın hem en görkemli hem de en sorunlu kenti haline getirmişti. Bütün sınıflara ve topluluklara (aristokrasi, burjuvazi, köleler, lümpen proleterler, her tür etnik grup, her tür inanç grubu, her tür ırk) rastlamak mümkündü. Eski sınıflar ve topluluklar kalıntı, yenileri rüşeym halinde temsil ediliyorlardı. Öte yandan her tür ahlâk, politika ve idare biçimine de rastlamak mümkündü. Krallıklar, cumhuriyet ve demokrasilerin tüm örnekleri imparatorluk çapında deneniyordu. Bilim, sanat, felsefe ve dinlerin bütün kalıntı ve rüşeym haliyle örneklerine de rastlanabilirdi. Roma gerçekten ekümenik kentti. Bütün yollar Roma'ya çıkar sözünün bir anlamı da bu gerçeklikti. Roma üç bin beş yüz yıllık merkezî uygarlığın zirvesini yansıtıyordu. Yıkılışı da görkemine lâyık bir şekilde oldu. Uygarlığın başına bela iki büyük güç olan yoksullar sınıfını oluşturan Hıristiyanlar ile etnisitenin henüz güçlü özelliklerini koruyan grupları (Bunlara barbarlar demek, uygarlık terminolojisine aldanmak demektir), içten ve dıştan dalgalar halinde saldırıp kentin sonunu getireceklerdi. M.S. 476 tarihi sadece bir kentin, Roma'nın yıkılış tarihi değil, bir kentin şahsında üç bin beş yüz yıllık ilkçağ ve antikçağ uygarlığının çürümesi, çöküşü ve yıkılış tarihidir.

Ortaçağ olarak adlandırılan dönemde uygarlık kentleşme itibariyle hiçbir zaman antikçağdaki düzeye erişemedi. Kale ve surlarıyla ortaçağ kenti başlangıçta yeknesak ve çok küçüktü. Ortaçağ kentleri bir nevi derebeylikler ve emirliklerin karargâhlarıydı. Etraflarında bazı zanaatkârlar ve saray hizmetkârlarının toplanmasıyla genişlemeye başlamışlardı. Tüccar sınıfı büyümesi ve görkemliliği için ilk hızı verse de, Roma, İskenderiye, Antakya, Dara-Nusaybin, Urfa-Edessa gibi

daha eskiden kalma bu kent örneklerini yakalayabilen yeni kent inşalarına rastlamak zordur. Sayısal büyüklükte aşsalar da, mimarlık ve işlevsellikte (tapınak, tiyatro, meclis, agora, hipodrom, amfiteatr, hamam, kanalizasyon sistemi, işlik vs.) eskilerin ihtişamına hiç erişemediler. Ortaçağ uygarlığı ilkçağ ve antikçağın enkazı üzerine kurulan çadır uygarlığı ve kentleri gibi bir şeydi. Kent henüz kıra, köye üstünlük sağlayacak konumdan uzaktı. Bir nevi köy oluşum okyanusunda adacıklar durumundaydı. Bünyelerinde iktidar ve sınıf çelişkilerini taşısalar da, kentler çevresel sorun arz edecek durumda değildi. Genel olarak uygarlık sistemi, sermaye tekelleri nedeniyle yavaş yavaş çevreyi kemiriyordu. Toprakta tuzlanma tarım tekelleriyle ilgiliydi. Bu durum 18. yüzyıl sonlarına kadar devam edip sorunları daha da ağırlaştırdı.

Asıl kentleşme bunalımı 19. yüzyıl sanayi devriminin, endüstriyalizmin eseri olarak ortaya çıktı. Bu tesadüf değildi, endüstriyalizmin anti-toplumsal doğasıyla ilgiliydi. Kentin ekolojik açıdan sorun teşkil eden en önemli yönü, çevreden kopuk bir diyalektiği yaşamasıdır. Köy çevreyle birebir ilişki içinde yaşar. Her şeyiyle ona bağlıdır ve onun ürünü olduğunu bilir. Hayvanları ve bitkileriyle âdeta çevre diliyle konuşarak yaşamını sürdürür. Ortak bir dil, tarım dili oluşturulmuştur. Toplumun kuruluşu bu dilin ağır etkisini taşımaktadır. Kentte durum tersinedir; kent giderek tarım ve çevreden kopar. Yeni bir dili, kent dilini geliştirir. Ayrı bir rasyonalitesi vardır. Çevre akıllılığıyla ilgisi giderek zayıflamaktadır. Ticaret, zanaat, sanayi, para işleriyle ilgili bir dildir kent dili. Bunların aklını ve bilimini teşkil eder, bunlar tarafından teşkil edilir. Dilin yeni diyalektiksel gelişimi böyledir. Açık ki, burada çelişkili ve yabancılaşmayla yüklü bir dil ve zihniyet söz konusudur. Dönemin kentleşmesi eski kırsal toplumla bu toplum sisteminin yaygın klan, kabile, aşiret, kavim ve köy topluluklarını temsil eden lehçelerini ve kültürlerini içine alır. Kendine özgü bir bilim, sanat, din ve felsefe dili de oluşturmuştur. Sınıfsal açıdan aristokrasi ve ötekiler olarak iki ana kategori daha oluşmuştur. Şehircilik, bajarilik henüz kişilik kazanmamıştır. Genel toplumun bir uzantısı durumundadır.

19. ve 20. yüzyılda bu tarihsel denge tamamen bozulmuştur. Şüphesiz bu duruma birdenbire gelinmemiştir. İtalyan Yarımadasında 10.-16. yüzyıllarda kentin yeniden yükselişi (Venedik, Cenova, Flo-

ransa, Milano ve diğerleri), ticaret devriminin 13. yüzyılda İtalya yoluyla Avrupa'ya taşınmasını ifade eder. İtalyan kentleri sürece öncülük ederler. Rönesans'la tekrar Roma'nın izinde büyümek isterler. Kent içinde ve kentler arasında çok şiddetli bir rekabet yaşanır. Yaşanan, uygarlığın yeni aşamasının öncülük kavgasıdır. Tüm eski yaşam âdeta yeniden canlanır. Ama yeni koşullar bu yaşamı dönüştürecektir. Eski Roma'yı taklit etmekle yeni Roma yaratılamayacaktı. Ancak Roma'nın silik kopyaları düzeyine erişilecektir. Merkezî krallık ve ulus-devlet deneyimi de başarıya ulaşmayacaktı. Ama İtalyan kentlerinin 10.-16. yüzyıllarda Rönesans aracılığıyla Avrupa uygarlığına önderlik ettikleri tartışmasızdır. Hem kilise (ekümen Katolik) hem de laik, seküler eğilim olarak bu rol oynanmıştır.

Alman kent devrimi ilk aşamada Hansatik kentler birliği (yaklaşık M.S. 1250-1450) ile başlamış, bu kentler kendi ticari devrimlerini gerçekleştirmişlerdir. İkinci dönem (M.S. 1400), manifaktürel aşama ile belirginleşir. Merkezileşmeye karşı kent konfederalizmi temelinde yoğun bir mücadele verilir. Birçok köylü ve yarı-işçi grupların, esas olarak da zanaatkâr takımlarının rol oynadığı bu mücadele ve ayaklanmalar yaklaşık dört yüz yıl sürdü. Çok kanlı bir süreçten sonra, bu ilk kent ve kır demokratik konfederalizm deneyimleri çeşitli nedenlerle (ideolojik, örgütsel, önderliksel) merkeziyetçi monarşiye ve eğilim halindeki ulus-devlete yenik düştü. Yenik düşmeselerdi, Avrupa'nın tarihi farklı yazılabilirdi. Bugünkü Federal Almanya, burjuva ulus-devlet faşizminden bu eski modele evrimsel olarak çok yavaş bir dönüşüm yaşamaktadır. Ama demokratik konfederalizm olarak değil, burjuva federalizmi olarak.

Asıl patlamayı Hollanda ve İngiltere kentleri yaptılar. Üç devrimin merkezi olmaları ve bu devrimleri yoğunca yaşamaları bunda rol oynadı. Ticaret, finans ve sanayi devrimleri, asıl olarak Amsterdam ve Londra'da zafere ulaştı. Komünal federalizm her iki ülkede de kolayca bastırıldı. Diğer kent ve kır halkı merkeze ve ulus-devlete kolay teslim olmadı. Bunun için 16. ve 17. yüzyıl Hollanda ve İngiltere devrimleri gerekti. Amsterdam 17. ve 18. yüzyıllarda, Londra ise 19. ve 20. yüzyıllarda bu devrimsel süreçlerin önder kentleridir. Her iki kent yeniçağ dünyasının merkezleridir. Büyük dönüşüm geçiren dünya merkezî uygarlık sistemini yönetiyorlardı. Hegemonik güç merkezleriydi. Nüfusları ve çelişkileri hızla büyüdü. Kentin asıl kanserolojik

yapısı bu dönemde başladı. Sırasıyla Fransa, ABD, Doğu Avrupa, Rusya, Uzakdoğu, Latin Amerika, Ortadoğu ve Afrika'ya hastalıklı yapılarıyla taşındılar. 20. yüzyıl kentin tarihte kesin üstünlük kazanmaya başladığı 'süre'ydi. Eski uygarlığın yanı sıra, komünal kırsal toplumun on iki bin yıl boyunca başat rol oynayan paradigmatik dünyasının yerini kapitalist kentsel paradigma alıyordu. Kent artık sadece ticaret, finans ve sanayi merkezi değildi; aynı zamanda tüm bir dünya görüşünün hegemonik merkeziydi. Başta üniversite ve akademik bilim yuvalarıyla, hastane ve hapishaneleriyle, sınıf ve bürokrasileriyle kurumlaşan bu paradigma, eski eskataloji (ahiret, uhrevilik) merkezli dünya görüşünün yerine katı pozitivist bakışla kendini egemen kılmaya çalışıyordu. Aslında pozitivizm burjuva sınıfının yeni diniydi. Fakat önemi olağanüstü artmış olan bilimlerden yararlanarak 'bilimcilik' maskesi takarak kendini sunmayı daha pratik ve başarılı buluyordu.

Kentlerin bu yapısıyla toplum gerçekten sosyal kansere yakalanmıştı. Aristo bile on bin nüfuslu kenti tahayyül etmemişti. Yüz bin, bir milyon, beş milyon, on milyon, on beş milyon, yirmi milyon ve hedef yirmi beş milyon nüfuslu kent! Bu, gerçek bir kanserolojik büyüme değil de nedir? Böyle bir kenti sadece beslemek için orta boy bir ülkeyi çevresiyle kısa sürede yok etmek mümkündür. Bu büyümenin hiçbir mantığı yoktur. Toplumun ve kentin doğasıyla birlikte Birinci Doğa'yı tahrip etmekten başka bir sonuç vermeyeceği açıktır. Hiçbir ülke ve çevre, halkıyla birlikte bu büyüklükleri uzun süre taşıyamaz. Çevrenin gerçek yıkım nedeni bu kanserolojik büyümedir. Artık bir kent kendi ülkesini halkıyla birlikte işgal, istila ve tahrip edip âdeta sömürgeleştirmektedir. Yeni sömürgeci güç kenttir; kentlerdeki küresel ticaret, finans ve sanayi tekelleridir, onların üsleri olan plazalardır. Bu plazalardaki eskinin kale ve surlarını aratmayan güvenlik tedbirleri bu gerçeği doğrulamaktadır.

21. yüzyılın emperyalizmi ve sömürgeciliği artık ülkelerin dışında değil içindedir. Sömürgeciler sadece yabancılar değil, daha çok ortaklarıdır. Sadece sermaye tekelleri küreselleşmedi, iktidar ve devlet de küreselleşti. Küresel iktidarın içi ve dışı ayrımı da kalmadı. Ulusal aidiyetlerinin de hiçbir önemi yoktur, hepsi ortaktır. Askeri, ekonomik, kültürel ayrımının da anlamı kalmadı. Hepsinin ortak dili İngilizce, kültürü Anglo-Sakson kültürü, askeri örgütü NATO,

uluslararası teşkilatı BM'dir. Artık bir, iki değil, birçok New York (ABD'nin hegemonik merkezi; 1930'larda nöbeti Londra'dan devraldı) ve Londra vardır. Küresel kentler çağını yaşıyoruz. Küresel çağın kentleri kanser hücrelerinin yayılma hızıyla sadece çevreyi yok etmiyor. Bir Merihli olsaydı, kendi zihniyet ve yaşam tarzıyla herhalde bu çağın kentlilerinden daha az acayip ve daha çok dünyalı sayılabilirdi. Kentlinin zaten pek gelişmeyen asaleti daha doğmadan kadükleşti. Modernlik, modalık gösterimleriyle gerçek canavarlığını gizlemek istiyor. Asıl barbar (faşizm, soykırım, sınırsız kültürkırım, nihayet toplumkırım) kenttir. Eski barbara (Göçmen kabilelerin barbar olduklarına hiç inanmıyorum) rahmet okutturan her tür barbar kişi ve grup (spor fanatiklerinden çılgın partilerin içi boş müzik gruplarına, imhacı bürokrasiden piyasa vurgunculara, ahlâkın hiçbir ilkesine bağlı olmayanlardan robotlaşmış olanlara kadar sanal, simülakr, hayalet çılgınları, medyakeş toplum) artık kır merkezli değil kent merkezlidir, bizzat kentin kendisidir.

Modern çağın Babil'leri (Babil'e yazık, çünkü yıkılana kadar soylu ve kutsaldı. Yozlaşma sınırlıydı) yaşanıyor. Sonunun nasıl geleceği kestirilemez. Ama gezegenimizin bu dünyayı (kendisine ihanet eden, ekolojisini imha etmekte kararlı ucube dünya) taşıyamayacağını tüm bilimsel veriler göstermektedir. Tekrar kıra taşınsalar da, her yerlerine kadar hem de çok hastalıklılar. Kent toplumunun 'toplumkırım' sınırında seyrettiğini çok iyi kavramak gerekir.

Hiç şüphesiz kentin bu durumundan sınıfsal iktidar ve devletsel yapılar sorumludur. Kentin müthiş rantı onları amansız barbar haline getirip kent canavarlığını (yeni Levithan'ı) yarattı. Bundan tümüyle kent halkının, toplumunun sorumlu tutulamayacağı açıktır. Ama kurunun yanında yaş da yanıyor. Varoşlar, kentin 'yeni Hıristiyanları', bir yol bulmak zorundalar. Yoksa Neron'lardan daha tehlikeli binlerce Neron tarafından yakılmaktan beter halleri yaşamaya mahkûmlar. Sınırlı ölçüde kalmış kent güzelliğini, ahlâk ve aklını kurtarmayı düşünmek gerekir. Her toplumsal proje merkezine artık kent kaynaklı sorunları (Çoktan hastalık haline geldiler) almak durumundadır. Tüm toplumsal ve ekolojik sorunlara ancak bu çerçevede anlamlı çözümler geliştirebileceğimiz asla göz ardı edilemez. Dünyanın ve toplumun çöküşe gitmesi için başka nedenler aramayalım, yalnızca kent kaynaklı olan sorunlar daha şimdiden bu rolü fazlasıyla oynuyorlar.

9- Toplumun Sınıf ve Bürokrasi Sorunu

Sınıf ve bürokrasiye toplumsal varlığın koşulları olarak bakanlar, bu konudaki sorunsallaştırmayı yadırgayabilirler. Sınıf ve bürokrasinin yol açtığı sorunlar olabileceği, ama kendilerinin varlık olarak sorun teşkil etmeyeceği iddia edilebilir. Fakat bunların en az kent kadar sorunlu yapılanmalar olduklarını kavramak gerekir. Tıpkı kent gibi sınıf ve bürokrasi de ilk uygarlık çağlarında fazla ağırlık ve sorun teşkil etmemiş olabilir. Sorunlu yapıları günümüze doğru daha net ortaya çıkmış olabilir. Ama yine de varlık olarak sınıflaşma ve buna bağlı olarak bürokratlaşma sorunlu olup, toplumsal ahlâk ve politika açısından gerekmeyen varlıklardır. Toplum uzun süre bu iki yapılaşmaya karşı direndi. İkisini de kolay kabul etmedi. Sert direnmelerle karşıladı. Tarih bu direnmelerin öyküleriyle doludur.

Daha sonraki bölümlerde üzerinde kapsamlıca duracağımız gibi, toplumsal doğa farklılıklar bakımından büyük değişiklikler gösterebilir ve biçimler kazanabilir. Bunlar normal, doğanın ruhuna uygun gelişmelerdir. Fakat bitki ve hayvan türlerinde gelişmemiş, gelişmesine gerek görülmemiş bazı dokular gibi, toplumun doğasında da çeşitliliği ve farklılığı anlamlı kılacak, onların bir parçası olarak çok sınırlı, geçici ve işlevselliği olan sınıf ve tabakalaşmalar (Bürokrasi de tabakadır) dışında, bir ur gibi toplumsal dokulara dek nüfuz eden aşırı, kalıcı, işlevsiz ve hiçbir yararı olmayan sınıf ve tabakalaşmalar gereksizdir. Uzun süre bazı yararcıkları olan rahip, aristokrasi ve burjuvazinin sınıfsal gelişmesi koşullu olarak anlayışla karşılanabilir. Fakat tüm uygarlık tarihi boyunca görülen ideolojik, politik, ekonomik ve askeri hegemonik güçler olarak kalıcı, aşırı baskıcı ve sömürücü karakterleriyle bunları anlayışla kabul etmek toplumsal ahlâk ve politika açısından mümkün değildir. Bu yönlü çelişki antagonisttir. Çünkü bu halleriyle sınıf ve bürokrasi, toplumsal ahlâk ve politikanın inkârı anlamına gelir. Öne sürdüğüm koşul çok önemlidir. Bir farklılık olma veya ona katkıda bulunma özelliğinde olan sınıf ve bürokrasi mümkündür. Örneğin Sümer rahip sınıfının yarattığı tapınağı tümüyle işlevsiz saymak mümkün değildir. Rahipler bilimin, verimli üretimin, kentleşmenin, dinin, zanaatların ve düzenin ana temellerini burada attılar. Birçok kültürel çıkışta rahip sınıfı benzer rol oynadı. Rahiplere koşullu anlayış gösterilmesi bu olumlu işlevleri nedeniyledir. Fakat kastlaşmış, işlevsiz ve aşırı büyümüş halleriyle sınıf ve bürokrasinin meşruiyetleri hep tartışmalıdır ve aşılmayı gerektirir.

Buna benzer hususlar aristokrasi için de geçerlidir. Aristokratların da toplumsal gelişmeye sundukları düzen, verimli çalışma, yönetim zarafeti, sanata ve bilime katkıları olmuştur. Anlayış bu çerçevededir. Ama yol açtıkları benzer kastlaşma, despotlaşma, hanedanlıklar ve krallıklar oluşturma, hatta kendilerini tanrılaştırmalar hastalıktır ve kabul edilemez. Toplumsal ahlâk ve politika bu gelişmelerle antagonist çelişki içindedir. Dolayısıyla mücadeleyle aşılmaları doğru bir ahlâk ve politikanın gereğidir.

Söylenenler burjuvazi için çok daha geçerlidir. Bu sınıfın ve bürokratik aygıtlarının gelişmesinin devrimsel dönemlerde toplumsal gelişmeye katkısı olmuştur. Ticaret ve dolaşım araçları (para ve senet), sanayinin geliştirilmesinde inisiyatif almaları, demokrasiyi zaman zaman denemeleri, bilim ve sanata sınırlı katkıları anlayış gerektiren yanlarıdır. Ama burjuvazinin son dört yüz yıldır neredeyse tüm sınıflı uygarlık tarihinde görülenden daha fazla sınıflaşma ve bürokratlaşmaya yol açan, sınıflaşma ve bürokratlaşmayı kanser hücreleri gibi arttıran aşırı kalıcı yapılanması bütün üst sınıflaşmalardan sayıca daha fazla ve çok daha tehlikelidir. Sınıflaşmalar tarihinde ortayı işgal eden burjuvazi ve bürokrasi, benim paradigmamda kanser rolündedir. Toplumsal doğa bu tip sınıf ve bürokrasiyi taşımaya elverişli değildir. Eğer taşıtılmak istenirse, ben de "al sana faşizm" derim. Bana göre faşizm bürokrasi ve burjuvazinin toplamı olan orta sınıfın topluma kastıdır. Burada kanıtlanan, toplum ile orta sınıfın bir arada yürümeyeceğidir. Bazı aydınlar orta sınıfı cumhuriyet ve demokrasi rejiminin sınıf tabanı olarak sunarlar. Liberalizmin en yalan propagandalarından biri de bu sunuştur. Orta sınıf cumhuriyet ve demokrasinin inkârında rolü en fazla olan sınıftır. Diğer sınıfların bundaki rolü sınırlıdır, ayrıca faşizmden habersizdirler. Bu niteliğiyle orta sınıf aşırı kentleşmeyle aynı rolü oynar: Kanserolojik büyüme. Kaldı ki, her ikisi arasında sıkı organik, yapısal bağlar vardır. Kent bu hastalığını orta sınıfın oburluğundan, büyümesinden aldığı gibi, bu türden kentler de hep orta sınıfı büyütürler.

Orta sınıf zihniyet bakımından pozitivisttir. Özden, derinlikten en yoksun, yüzeysel, olguları ölçüp biçmekten ötesini görmeyen, çıkarları gereği görmek istemeyen yapıdadır. Pozitivizmi 'bilimcilik' kılıfıyla sunmasına rağmen, tarihin en putperest sınıfıdır. Heykel bolluğu, bu sınıf döneminde çığ gibi büyümüştür. Görünüşte laik ve dünyevidir, özde ise en dinci ve hayalperest güçtür. Buradaki dincilik bağnazlık derecesinde

'olgucu' inanç ve düşünceleridir. Olguculuğun asla gerçeğin bütünlüğüne dayanmadığını biliyoruz. Sözde laik, özde ise laiklik karşıtı olan bu sınıf en hayali projeleri (bir nevi ahiretlik projeler) utanmadan toplumun önüne sürmektedir. Sermayenin ekonomik, politik, askeri, ideolojik ve bilimsel tekelciliğini küresel çapta geliştiren sınıftır. Dolayısıyla toplum karşıtlığı en gelişmiş sınıf durumundadır. Toplum karşıtlığını iki yolla, toplumkırım ve soykırım tarzında yürütür. Bir halkı, bir topluluğu soyundan, ırkından, dininden ötürü ortadan kaldırmak burjuva sınıf karakteriyle mümkün olmuştur. Daha da vahimi, toplumkırımcılığıdır. Toplumkırımı iki yolla yürütür: Birinci yol, ulus-devlet ideolojisi ve iktidar kurumlaşmasıyla kendisini toplumun tüm gözeneklerine kadar militarizm ve savaş olarak dayatmasıdır. İktidarın devletle bütünleşerek topluma karşı yürüttüğü topyekûn savaştır bu. Burjuvazi başka türlü toplumu yönetemeyeceğini deneyimleriyle iyi bilir. İkincisi, 20. yüzyılın ikinci yarısında patlama yapan 'medya ve bilişim' devrimiyle birlikte yaratılan sanal toplumun hakiki toplum yerine geçirilmesidir. Daha doğrusu, medyatik bilişimsel bombalama savaşıdır. Son yarım yüzyılda toplumlar bu ikinci savaş biçimiyle başarıyla yönetilmektedir. Hayali, sanal, simülakr toplum gerçek toplumsal doğa yerine geçtiğinde, öyle sanıldığında toplumkırım rolündedir.

Uygarlık tarihinde ezilen, sömürülen sınıf olarak sunulan köle, serf ve işçi kategorilerini değişik ele almaktan yanayım. Bu sınıflaşmaların özne ve demokratiklik rolü çok sınırlıdır; çünkü her şeyiyle efendisinin zihni ve yapısal binası içindedir. Önemsiz kılınmış bir eki veya uzantısı durumundadır. Tarihte efendilerini devirmiş hiçbir özne sınıfa tanıklık edilmemiştir. Bu durum önemli bir gerçekliği yansıtır. Ezilen ve sömürülen anlamında da olsa, sınıfsal çıkıntılar toplumun genel gövdesinde ağaçtaki bir dal mesafesindedir. Dal ne kadar sarkıp kopsa da gövdeyi etkileyemez veya koptuğunda yaratacağı etki sınırlı olur. Bu nedenle toplumun köle-efendi, serf-aristokrat, işçi-burjuva toplumu şeklinde adlandırılması oldukça yanlış bir terminoloji üretmeye yol açar. Sosyal bilim bu konuda yeni bir adlandırma ve tanımlama geliştirmek durumundadır. Ağacı nasıl dalla tarif edemezsek, toplumu da bağrından çıkan sınıflarla adlandıramayız. Ayrıca ve daha önemlisi, reel sosyalizm ve anarşizm tarihinde de örnekleri bolca görüldüğü gibi köle, serf, işçi, küçük burjuva gibi sınıfları özneleştirme, övme ve kendilerine önemli devrimci rol yükleme yaklaşımının sonuç alıcı olma-

dığı, bunun temelinde bu sınıflara yanlış bir özne değeri biçme ve devrimci rol yükleme anlayışının yattığı kanısındayım. Doğru tutum her tür sınıflaşmaya karşı olmaktır. Köleler, serfler ve işçi sınıfı da başlarda, geçiş aşamasında yarı-toplumda iken (çoğunlukla yarı-köylü, zanaatkâr) olumlu öznel, devrimci rol oynamış olabilirler, oynamışlardır. Ama o da kalıcılaştığı, büyüdüğü oranda yozlaşmış, üst sınıflarla uzlaşmış ve işlevsizleşmiştir.

Daha da önemlisi, bir özgürlükçü, eşitlikçi ve demokratik dünya görüşü, her iki tür sınıflaşmayı sözünü ettiğim farklılaşmanın anlamı dışında özneleştirmeyi, kendilerine moral ve politik değer yüklenmesini kabul edemez. Böyle bir dünya görüşü sınıflaşmayı her iki yönden toplum doğasına aykırılık ve anti-toplum olarak görüp sınıflaşmaya karşı mücadele etmek durumundadır. Sözü edilen sınıfların gerçekleşmiş olmaları meşru ve gerçek toplumsal değerler olarak yorumlanmalarını gerektirmez. Bir vücuttaki urları nasıl normal vücuttan saymazsak, karşımızdaki bu toplumsal olgular için de benzer bir yorum yapabiliriz. Ayrıca ezilen ve sömürülen tüm alt sınıflar iktidar ve devlet zoru ve hegemonik ideolojileriyle ortaya çıkarılmışlardır. Bu koşullar altında gerçekleştirilen köleliği, serfliği ve işçiliği ancak mahkûm edebiliriz. "Yaşa şanlı işçi, serf, köle!" demek, objektif olarak hegemonik iktidar güçlerini övmek ve onaylamak olacaktır. Marks ve ardılları dahil, birçok ekolün bu tür sınıf yorumları başarısızlıklarının en temel nedenidir. Üst sınıfların bir dereceye kadar bir anlamı olabilir; ama kan ter içinde çalıştırılan sınıflar zorla ve ideolojik ikna ile oluşturulduklarından, bu sınıflaştırmaların sürekli mahkûm edilmesi, övülmemesi ve aşılması için mücadele edilmesi en doğru tutumdur. Özne olamayacağı halde kendisine özne payesi verilen, devrim yapamayacağı aşikâr iken kendisine devrimci rol yüklenen bu tip, sosyal mücadeleler tarihinde örneği bolca görüldüğü gibi yenilmekten kurtulamaz. Yenilginin nedeni sorunu doğru anlamamak, sınıflaşmaya yanlış rol atfetmektir. Yeni dönemin, 21. yüzyılın sosyal mücadeleleri bu köklü yanlışlıktan döndükleri oranda başarılı olabilir.

Burjuvazinin sınıf sorununu ağırlaştırdığı doğrudur. Sınıf çıkarlarını toplumun en ince gözeneklerine kadar iktidarlaştırdığı (İktidarlaşmak toplum ile savaşmaktır) ve devlet ile resmileştirdiği, en gelişkin aşamasını yaşamakta olduğu da doğrudur. Başta tavizci işçilik olmak üzere, 'sermaye ortaklığı' adı altında birçok toplum kesimini kendine

alet ettiği de bolca gözlenmektedir. Neredeyse toplumu yuttuğu söylenebilir. Ama yine de en sorunlu sınıf, hatta toplumu en çok sorunlu hale getiren sınıf olduğu gerçeği daha fazla doğrudur.

Tarih boyunca egemen sınıfların kurumsal uygulama aleti olan bürokrasinin, günümüze doğru gelindiğinde son iki yüzyılın ulus-devlet biçimlenmesiyle daha da boyut kazandığı, âdeta bağımsız sınıf rolünü oynadığı, iktidardaki ve devletteki ağırlığını arttırdığı, kendini bizzat devlet saydığı da rahatlıkla söylenebilir. Toplumu demir kafese alan ağırlıklı bir güç haline geldiği ve tüm toplumsal alanlara (eğitim, sağlık, yargı, ulaşım, ahlâk, politika, çevre, bilim, din, sanat, ekonomi) el atarak bu rolünü pekiştirdiği de reddedilmesi zor bir gerçektir. Günümüz toplumunda (kapitalist modernite) sadece devlet bürokrasisi azmanlaşmamıştır; âdeta onun izinde yürüyen tüm tekel dünyası da "Aile şirketi olmaktan çıkıp profesyonellerce yönetilen şirketler haline gelelim" adı altında kendi bürokrasilerini çığ gibi büyütmüşlerdir. Bürokrasinin aşırı büyümesi şirketlerin bu yeni gerçekliğiyle bağlantılıdır. Bir nevi şirketlerin 'devletleşmesi' de denebilir. Gerçekten ulus-devletin artık yetersiz kaldığı, yeni devlet inşasının gündemde olduğu koşullarda küresel ve yerel şirketlerin devletleşmeleri hâkim bir eğilim olarak gelişim göstermektedir.

Toplumun bu iki kıskaçtan kaynaklanan sorunları günceldir. Âdeta tüm tarihin 'şimdi'sidir. Hatta daha da ileri giderek, bu ikilinin toplumsal doğayı (geleneksel toplumu) ahtapot gibi kolları arasında tutup boğduğu ve erittiği de söylenebilir. Buradan çıkarılacak sonuç en bunalımlı, kaotik bir sürecin yaşandığı, toplumsal özgürlük, eşitlik ve demokratikliğin ancak demokratik uygarlık yapılı bir sistemle mümkün olduğu, bunun da doğrultulmuş bilimle inşa etme mücadelesini gerektirdiğidir.

10- Toplumun Eğitim ve Sağlık Sorunları

Fazladan bir konu gibi gözükse de, eğitim ve sağlık alanının tıpkı bilim gibi iktidar ve devlet tekeline geçmesinin yol açtığı sorunları kavramak önemlidir. Devletleşmiş bilim nasıl ideolojik hegemonyanın en etkili aracı konumunda ise, iktidarla bütünleşmiş eğitim ve sağlık da aynı karakteri yansıtır.

Eğitim toplumun kendi deneyimlerini teorik ve pratik bilgiler halinde kendi mensuplarına, özellikle gençlerine özümsetmesi çabası olarak tanımlanabilir. Çocukların toplumsallaşması toplumun eğitim

etkinliği ile sağlanır. Çocukların eğitimi iktidar ve devletin değil, toplumun en önemli görevidir. Çünkü çocuklar ve gençler toplumundur. Hem hak hem de görev olarak çocuklarını ve gençlerini kendi geleneklerine ve toplumsal doğasının özelliklerine göre yetiştirmek, kendisine dönüştürmek yaşamsal bir konudur; kendi varlığını sürdürme sorunudur. Hiçbir toplum kendi varoluş hakkını ve bunun için gençlerini eğitme görevini başka bir güçle paylaşamaz, bu görevi başka bir güce devredemez. Söz konusu güç devlet veya çeşitli iktidar aygıtları olsa bile, bu hak ve görevini devredemez. Aksi halde kendini egemenlik tekellerine teslim etmiş sayılacaktır. Eğitim hakkının kutsallığı varoluştan kaynaklanmaktadır. Başta anne-baba olmak üzere hiçbir güç ne toplumu kadar çocukları ve gençlerine yakın olabilir, ne de onlar kadar yakın olma gereğini duyar. Tarih boyunca uygarlıkların en büyük toplum karşıtlıklarından biri, toplumu çocuklar ve gençlerden yoksun bırakma eylemidir. Devletçi uygarlık sistemi bu eylemini iki yolla gerçekleştirir: Ya büyüklerini imha ederek çocukları ve gençlerini köleleştirir, ya da iktidar katında değerlendirmek için sözde eğitmek amacıyla alır.

Savaşların en önemli amaçlarından biri, en değerli mal olarak çocukları, kızları ve genç erkekleri bu iki yolla içlerinde eritecek devşirme ocakları oluşturmaktır. İlkel bürokrasinin temeli böyle başladığı gibi, uygarlık tarihi de bir açıdan bu yöntemle hem toplumu zayıflatma hem de bürokratik aygıtların gücünü oluşturma eylemidir: Topluma karşı toplum oluşturmak, doğal topluma karşı iktidar ve devletin toplumunu oluşturmak. Bu oluşumda öz toplumundan soyutlanmış çocuklar ve gençlere bambaşka bir dil, kültür ve tarih öğretilir. Bu eğitimde kendi özüne yabancılaştırma temel hedeftir. Hem ideolojik hem de maddi olarak kendilerine en devletçi kimlik kazandırılır. Böylelikle iktidarsız yaşamaları imkânsızlaştırılır. Devlet ve iktidar kendileri için varoluşun tek geçerli yolu haline getirilir. Devşirilen bu kesimler hem kendilerini devlet ve iktidar sayarlar, hem de böylelikle doğal toplumla zıtlaştırılırlar. Bazen devlet toplumuyla toplumsal doğa aynılaştırılır. Bu yanlıştır, çelişkilidir. Uygarlık tarihi bu çelişki üzerine bina edilmiştir. İktidarların eğitimi gasp etmelerinin altında bu tarihî gerçeklikler yatar. Yoksa topluma karşı eğitim görevi umurlarında değildir. Bir sermaye sahibi işçilerini ne kadar eğitiyorsa, iktidar da hükmettiklerini o mantıkla kendi kul-işçileri olarak eğitir.

Adı bürokrasi de olsa, mensupları en alt düzeyden en üste kadar kul olarak yetiştirilir.

Özellikle ulus-devlet iktidarları toplumun tüm çocukları ve gençleri üzerinde tekellerini öncelikle eğitim yoluyla örerler. Kendi tarih ve sanat anlayışları, dinsel ve felsefi zihniyetleriyle yoğurdukları kişiler artık eski ailelerinin değil, iktidar sahiplerinin öz çocukları, mallarıdır. Büyük yabancılaşma böyle kurumlaştırılır. Burjuvazi eğitim açısından tüm toplum üzerinde en yoğun tekeli kuran sınıftır. İlk ve orta eğitimi mecbur kılıp, iş bulmak isteyenlere de üniversite diplomasını hatırlatınca, toplum gençliğinin üzerindeki yabancılaşma ve bağımlılaşma kıskacı, kafese alınma süreci zorunluluk kazanmış demektir. Zor, maddi güç ve eğitim toplumu sömürgeleştirmenin dayanılması güç silahları haline gelmiş demektir.

Dolayısıyla uygarlık tarihi boyunca devlet ve iktidarın eğitim aracıyla kendisine karşı yürüttüğü savaştan toplumun en büyük darbeyi almış olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Toplumların eğitim hakkı gerçekleştirilmesi en zor haktır. Ulus-devletin ve ekonomik tekellerin devasa güçleri karşısında eğitim yoluyla kendi varoluşunu mutlaka güvence altına alması gereken toplum, tarihinin en zorlu dönemine girmiştir. İdeolojik hegemonya son iletişim devrimiyle birlikte tüm toplum üzerinde yürüttüğü medya savaşıyla, sömürgeleştirmeyi askeri ve ekonomik yön kadar, belki de ondan daha yoğun ve çaktırmadan yürütmesi nedeniyle daha başarılı bir yeniden kültürel sömürgecilik yürütmektedir. Bu kültürel fetih ve sömürgeciliğe karşı toplumun en temel varoluş araçları olan öz ahlâkı ve politik mücadelesiyle direnmesi tek özgürlük ve kurtuluş yoludur. Gençlerini kaybeden toplum veya tersine toplumunu kaybeden gençlik yenilmiş olmaktan öteye kendi varlık hakkını kaybetmiş, ona ihanet etmiş demektir. Gerisi çürüme, dağılma ve yok olmadır. Buna karşı toplumun temel görevi, varoluşunun temel araçları olarak kendi eğitim kurumlarını geliştirmektir. İçerik olarak bilimsel, felsefi, sanatsal ve dilsel yorumlarını bilim-iktidar yapılanmasından ayrıştırmak, anlam devrimini başarmaktır. Aksi halde toplumsal varlığın ahlâki ve politik dokularını işlevsel kılmak mümkün olmaz.

Böylelikle eğitim sorunu özünde toplumun ahlâki ve politik kurumlarını (dokularını) zorunlu kıldığı gibi, ahlâk ve politikanın esas görevi de toplumsal eğitimi gerçekleştirmektir. Kendini eğitmeyen

toplumun kendi öz ahlâkını ve politik kurumlarını geliştirme ve ayakta tutma imkânı ortadan kalkar; böyle bir toplum sürekli tehlike altında yaşamaktan, çürümekten ve dağılmaktan kurtulamaz.

Toplumun sağlık sorunu da oldukça hassas bir konudur. Eğitim kadar önem taşır. Sağlığını kendi öz imkânlarıyla koruyamayan toplumun temeli, varoluş ve özgürlüğü ya tehdit altındadır veya tümüyle yitirilmiştir.

Sağlık alanındaki bağımlılık genel bağımlılığın bir göstergesidir. Fiziki ve ruhi sağlık sorunlarını çözmüş bir toplumun özgürleşme imkânı kendi elinde demektir. Sömürge toplumlarındaki yaygın hastalıklar yaşadıkları sömürge rejimiyle bağlantılıdır. Kendi sağlık kurumlarını oluşturmak ve uzmanlarını yetiştirmek toplumun temel hak ve görevi olarak görülmelidir. İktidar ve devletin bu görevi elinden alması ve tekelleştirmesi toplum sağlığına büyük darbedir. Sağlık hakkı mücadelesi, kendine saygı ve özgürlüğü konusundaki hassasiyettir.

Kapitalist modernite eğitim ve sağlığın ulus-devletleştirilmesini yaşamsal saymaktadır. Toplumun varoluşsal, sağlıklı ve aydınlıklı gelişmesinin bağlı olduğu bu iki alan denetim altına alınmadan, bu iki alan üzerinde tekelci hâkimiyet inşa edilmeden, genel egemenlik ve sömürünün sürdürülmesi çok zordur. Sadece çıplak militarist zorla toplumu mülkleştiremeyeceğini bildiğinden, eğitim ve sağlık üzerindeki denetim tekeller açısından olağanüstü önem taşır.

Bir kez daha görüyoruz ki, toplumun varoluşsal tüm sorunlarının temelinde tekelci devlet ve iktidar yatmaktadır. Kâr-sermaye bu iktidar tekeli olmadan sürdürülemez. Buna karşı demokratik uygarlığın sistemsel mücadelesi olmadan da toplumun hiçbir sorunu kalıcı çözüme kavuşamaz.

11- Toplumun Militarizm Sorunu

Militarizm en geliştirilmiş anti-toplumcu tekelcilik olarak tanımlanabilir. Toplumsal doğa üzerinde baskı ve istismar amaçlı ilk otorite kurma çabalarının avcı gelenekli 'kurnaz ve güçlü adam'ın analitik akıl ve eyleminin sonucu olarak geliştiğini varsaymak mümkündür. En çok gücü yeten, otoritesini esas olarak iki ana grup üzerinde, yanındaki avcı grubu ve eve kapatmaya çalıştığı kadın üzerinde tesis etmeye çalışır. Sürece şamanistik (Proto-rahip) ve jerontokratik (yaşlılar grubu) öğelerin katılmasıyla ilk hiyerarşik

otoritenin hemen birçok toplumda çeşitli biçimler altında oluştuğu söylenebilir. Uygarlık tarihine geçilmesiyle birlikte güçlü ve kurnaz adam ve maiyetinin resmileşen iktidar olarak, devletin (ekonomi üzerinde artık-ürün gaspına dayalı ilk tekelleşme) askeri kolu biçiminde kendini kurumlaştırdığı görülmektedir. Sümer toplumunda rahip-krallar döneminin hemen ardından gelen I., II. ve III. Ur Hanedanlıkları bu gerçekleşmeyi yansıtmaktadır. Birçok toplumda benzer gerçeklikler söz konusudur. Gılgameş Destanında da açıkça krallığın Tanrıça İnanna (tanrıça geleneği-rahibeliği) geleneğinden nasıl koparıldığını, rahibenin güçsüzleştirilerek nasıl evlere (genel ve özel ev) kapatıldığını adım adım izlemek mümkündür.

Gılgameş'i tarihte ilk komutan olarak simgeleştirirsek, askeri - militarist- geleneğin oluşumunu daha iyi çözümleyebiliriz. İşleri kentin köle ihtiyacını karşılamak için insanları avlamak üzere sefere çıkmak ve Gılgameş Destanı'nda adı geçen işbirlikçi Enkidu'nun yardımıyla bugünkü Irak'ın kuzeyinde yaşayan vahşi-barbar dedikleri (Humbaba) kabileleri avlamaktır. Açıkça görülmektedir ki, asıl barbarlık ve vahşiliğin kaynağında kent zorbalığı yatmaktadır. Grek kültür geleneğindeki 'barbar' sözcüğü kentin bir saptırması, yalanı ve propagandası olarak geliştirilmiştir. İdeolojik üstünlük kurmak içindir. Kent örgütlenmesine göre daha zayıf ve örgütsüz olan kır kabilelerinin resmi toplumun iddia ettiği anlamda barbar olamayacakları açıktır. Barbarlık kavramı uygarlık tarihinin en büyük yalan ve saptırmalarının başında gelmektedir. Kent zorbasının ikinci görevi 'güvenlik' oluyor. Bunun için en çok başvurduğu yöntem kale ve surlar dikmek ve hep daha güçlü, öldürücü silahlar geliştirmektir. Bunun için milyonlarca insanın köleleştirildiğini, serfleştirildiğini ve işçileştirildiğini, bu statüleri kabul etmeyenlerin öldürüldüğünü, bu eylemlerin tarih olarak yansıtıldığını belirtmek reddedilemez hakikatçi yaklaşımdır.

Gücü ile orantılı olarak askeri kol, ekonomik değer sızdırırken en büyük payı kendisine ayırır. Tarihte ganimet amaçlı seferler bu gerçeği gayet iyi açıklar. Ayrıca devletin temelinde mülk, mülkün temelinde askeri fetih ve el koymanın olduğu da çok açıktır. Fetheden sahip olur. Bunu eyleminin doğal, vazgeçilmez hakkı olarak görür, ilan eder. Devlet ve iktidar güçlerince fethedilip ele geçirilen, başta toprak olmak üzere mülk ve ganimetin (taşınır mülk) top-

lamıdır. Örneğin "Tüm Osmanlı memalikesi padişahındır" ilkesi, devlet ve askeri fetihler ilişkisini ifade eden bu ilk ve başat geleneğin devamından başka bir anlama gelmez. Gelenek böyle kurulmuş ve her devlet inşasında hukukileştirilerek sürdürülmüştür. Askeri kesim bu nedenle kendini devletin, dolayısıyla mülkün esas sahibi olarak görür ve tanımlarken tarihsel geleneği göz önünde bulundurmaktadır. En güçlü tekelci kol olması iktidar ve devletin doğası gereğidir. Zaten elindeki insan ve silah gücü de rahatlıkla bunu sağlayacak yetenektedir. Sivil bürokrasinin payını (tekelini) arttırmak için zaman zaman giriştiği çabaların askeri darbelerle karşılık bulması da bu temel gerçeklerin ışığında daha iyi anlaşılabilir. Şüphesiz 'ilmiye' ve 'kalemiye' sınıfı denilen ideolojik ve bürokratik tekellerin de iktidarın ve devletin tesisinde rolleri vazgeçilmezdir. Ama askeriyenin rolü kadar belirleyici değildir. Tarihte ve günümüzdeki iktidar ve devlet aygıtları hakkındaki en yüzeysel bir inceleme bile bu gerçekleri doğrulamaktadır.

Konumuz açısından asıl önemli hususlardan birincisi, askeriyenin en gelişkin ve belirleyici tekel olmasıdır. Asker-ordu şan, şeref ve kahramanlık için değil (Bu iddia işin özünün önemini perdelemek ve çarpıtmak amacıyla geliştirilen ideolojik propagandadır), iktidar tekelinin vazgeçilmez öğesi olarak vardır. Özünde ekonomiktir. Ordu ekonomiye dayalı olan, ekonominin üstünde ve uzağında duran, ama gelirini (maaşını) en çok garantiye alan, karşı çıkılması zor, diğer tüm tekel kesimlerinin uzlaşmak ve artıkdeğeri paylaşmak zorunda oldukları tekeldir; tarihsel temeli ve gelişimi açısından böylesi köklü kurumsal bir gelenek ve tekeldir. Özünde ekonomik gelişmeyle en yakından ilgili olan, ama kendini en uzak tutma ihtiyacını duyan sınıfın (bürokrasinin) tekelidir. Bu yönüyle toplumdan en uzak güç gibi durur. Daha doğrusu, kendisini en iyi ekonomik ve askeri silahlarla mücehhez kılmış tekelci kesimdir. Askerliğin çözümlenmesini doğru yapmadan, ne ekonomik tekelciliği ne de devlet ve iktidar tekelciliğini tam olarak kavrayabiliriz. Üçü de bir bütündür. Aynı özden, toplumun artı-değerlerinden beslenmektedir. Karşılığında toplumun güvenliğini, eğitimini, sağlığını ve verimini düzenlediklerini iddia ederler. Devletçilik, ideolojik devlet kendini böyle sunar. Ama gerçek başka türlüdür ve ortaya koyduğumuz gibidir.

Askerileşme, militarizm sermaye ve iktidarın en keskin örgütlü kolu olduğuna göre, toplumu en çok hükmü altına alan ve kafese kapatan kurum olması eşyanın doğası gereğidir. Militarizm genelde tüm tarihte ve devletlerde topluma sızan, toplumu denetleyen ve topluma hükmeden güç olmasına rağmen, en çok orta sınıf (burjuvazi) çağında ulus-devlet tekelinde azami seviye kazanmıştır. Ulus-devlette resmi ordu adına tüm toplumun resmen silahsızlandırılması ve tek silah tekelinin devlet-orduya geçmesi belirleyici özellik olarak karşımıza çıkar. Tarihin hiçbir döneminde toplum burjuva sınıfının gerçekleştirdiği kadar silahsızlandırılmamıştır. Bu çok önemli gerçeğin nedeni sömürünün yoğunlaşması ve buna karşı büyük direnişlerin gelişmesidir. Toplum kapsamlı biçimde ve sürekli silahsızlandırılmadan, tüm iç gözeneklerine kadar iktidarın sızmasına açılmadan ve gözetimine tabi kılınmadan yönetilemez. Modernitenin 'demirden kafesine' kapatılmadan toplumla baş edilemez. İlaveten küresel tekelci finans çağının medyatik ordusunca da kapatılıp kuşatılmadan toplum yönetilemez. Sömürü tekellerinin boyutları ideolojik-medyatik, bürokratik-askeri tekellerin oluşumuna da olduğu gibi yansır. Kopmaz bağlar içinde olup birbirlerini koşullandırırlar. Son büyük merkezî uygarlık, süper hegemon ve diğer bölgesel hegemonlarla tüm yerel işbirlikçilerinin toplum üzerinde-içinde militarizme dayalı devasa silah endüstrisi sermayesinin diğer tekellerine göre önceliği, bu tarihsel ve güncel konumlarının özünden kaynaklanmaktadır. Militarizmin kapitalist tekelin faşizmiyle özdeşleşmesi de bu öz gerçekliğinde anlamını bulmaktadır.

Elbette tüm doğal toplum ve yazılı tarih boyunca çeşitli biçimleri içinde toplumlar uygarlığın militarist gelişimine karşı kendilerini yoğunca savunmuşlardır. Toplum binlerce yıllık gelişimi içinde öz savunma denilen gelenek temelinde çeşitli direnme ve ayaklanmalar geliştirmiş, gerilla ve halk savunma ordularını kurumlaştırmış ve büyük savunma savaşları vermiştir. Savunma savaşlarını elbette militarist tekel savaşlarıyla bir tutamayız. Aralarında mahiyet, öz farkı vardır. Birisi anti-toplumcu, sömürgeci, çürütücü, yok edici, diğeri toplumcu, toplumu koruyan, ahlâki ve politik yeteneklerini özgür kılan karakterdedir. Demokratik uygarlık, öz savunmanın sistemleştirilmesi temelinde toplumu merkezî uygarlıkçı militarizme karşı koruma ve savunmadır.

12- Toplumun Barış ve Demokrasi Sorunu

Bundan önceki on bir başlıkta, toplumsal doğanın ne tür sorunlara boğulduğunu çok kısa giriş halinde tanımlamaya çalıştım. Bir paradigma ve sosyal bilim ancak bu tanımlara dayalı çözümleme yapıldığında ve cevaplar üretildiğinde değer taşır. Aksi halde liberal ve gelenekçi retoriklerden (egemenliği gizleyen söz sanatları) farkı kalmaz. Vardığım ortak sonuç, toplumsal sorunların kaynağında genel olarak toplumsal doğayı (toplumun varlığını) ve özellikle artı-değer üreten ekonomik olanakları istismar eden baskı ve sömürü tekellerinin birleşik etkileri, egemenliği ve sömürgeciliğinin yattığıdır. Sorunlar ne doğadan (Birinci Doğa) ne de herhangi başka bir toplumsal etkenden (İkinci Doğa) kaynaklanmaktadır.

Genel, kolektif anlamda toplumun ortak işlerini yürütmek için varoluş etkenleri olarak doku kazanan toplumsal ahlâk ve politika olmadan toplumlar öz varlıklarını sürdüremezler. Toplumun normal hali, varoluşu ahlâksız ve politikasız olamaz. Bir toplumun öz ahlâki ve politik dokusu gelişmemişse veya kötürümleştirilmiş, saptırılmış ve felç edilmiş halde ise, o toplumun sermaye, iktidar ve devlet olarak çeşitli tekellerin işgalini ve sömürgeciliğini yaşadığını söylemek mümkündür. Fakat bu biçimde varlık sürdürmek varoluşuna karşı ihanet ve yabancılaşmadır; sürü, eşya ve mal-mülk olarak tekellerin egemenliğinde var olmaktır. Toplum bu durumda öz doğasını yitirmiş, doğal toplum yeteneklerini ya kaybetmiş ya da dumura (kadük) uğratmıştır. Sömürgeleşmiş, hatta daha da kötüsü her şeyiyle mülk konusu olarak kendini çürümeye ve yokluğa terk etmiştir. Tarihte ve günümüzde bu tanıma uyan çok sayıda toplum gözlemlenmiştir. Çürütülen ve yok edilenler hâlâ ayakta kalanlardan katbekat fazladır.

Toplum kendini sürdürmesi için gerekli olan ahlâki ve politik kurumlarını oluşturup çalıştıramaz ve işlevsel kılamaz duruma düşünce baskı ve sömürü cenderesine alınmış demektir. Bu durum 'savaş hali'dir. Tarihi uygarlıkların topluma karşı 'savaş hali' olarak tanımlamak da mümkündür. Ahlâk ve politika işlev görmediğinde toplumun yapabileceği tek iş kalmıştır: Öz savunma. Savaş hali barışın olmaması halidir. Dolayısıyla barış ancak öz savunma temelinde anlam kazanabilir. Öz savunması olmayan barış teslimiyetin ve köleliğin ifadesi olabilir. Liberalizmin günümüzde halklara, toplumlara dayattığı öz savunmasız barış, hele hele demokratik istikrar ve uzlaşı denen oyun

tek taraflı, gırtlağına kadar silahlı güç ile yürütülen burjuva sınıf egemenliğinin örtbas edilmesi halinden, savaş halinin örtülü yürütülmesinden başka bir anlam taşımaz. Öz savunmasız bir barışı gerçek barış gibi göstermek ideolojik sermaye hegemonyasının en büyük çabası olarak karşımıza çıkar. Tarihte ise daha değişik biçimde 'kutsallaştırılmış kavramlar'la kendini ifade eder. Dinler bu yönlü kavramlarla yüklüdür. Özellikle uygarlaştırılmış dinler böyledir.

Barışın gerçekleştirilmesi ancak toplumların öz savunması işler halde olursa, dolayısıyla ahlâki ve politik toplum karakteri korunur ve sağlama alınırsa gerçek anlamına kavuşabilir. Özellikle Michel Foucault'nun da tanımlamak için büyük uğraş verdiği barış ancak bu biçimde kabul edilebilir bir toplumsal ifade kazanabilir. Bunun dışında anlamlar yüklenen bir barışın tüm topluluklar, halklar adına bir tuzak olmaktan, savaş halinin örtük biçimler halinde sürdürülüp gitmesinden öteye bir değer ifade etmez. Barış kelimesi kapitalist modernite koşullarında tuzak yüklü bir kelimedir. Doğru tanımlanmadan kullanımı çok sakıncalıdır. Bir kez daha tanımlarsak, barış ne tümüyle savaş halinin ortadan kaldırılmasıdır, ne de bir tarafın üstünlüğü altındaki istikrar durumu ve savaşın olmaması halidir. Barışta taraflar vardır; bir tarafın kesin üstünlüğü söz konusu değildir ve olmaması gerekir. Üçüncüsü, silahlar toplumun öz ahlâki ve politik kurumsal işleyişine rıza gösterme temelinde susturulmaktadır. Bu üç koşul ilkesel barışın temelidir. Gerçek bir barış bu ilkeli koşullara dayanmadıkça anlam ifade etmez.

Bu üç koşulu biraz açarsak, birincisi, tarafların tümüyle silahsızlandırılması öngörülmemektedir. İddiaları ne olursa olsun, birbirlerine sadece saldırmamayı ahdetmektedirler. Askeri üstünlük peşinde koşulmamaktadır. Kendilerini güvenlik altında tutma haklarına ve olanaklarına saygılı olmayı kabul etmektedirler. İkincisi, bir tarafın nihai üstünlüğü söz konusu değildir. Belki silahların üstünlüğü altında sağlanan bir istikrar, sükûnet olabilir, ama bu durum barış olarak adlandırılamaz. Barış, haklı ya da haksız hangi taraf olursa olsun, bir taraf silahla üstünlük sağlamadan, iki tarafın savaşı durdurmayı karşılıklı olarak kabul etmeleri durumunda gündeme gelebilir. Üçüncüsü, yine konumları ne olursa olsun taraflar sorunların çözümünde toplumların ahlâki (vicdan) ve politik kurumsal işleyişine saygılı olmayı kabul etmektedirler. Adına 'politik çözüm' denen

koşul bu çerçevede tanımlanmaktadır. Politik ve ahlâki çözüm ihtiva etmeyen bir ateşkes barış olarak yorumlanamaz.

Bu ilkesel barış koşulları altında demokratik siyaset vazgeçilmez bir önem kazanarak gündeme girmektedir. Toplumun ahlâki ve politik kurumları çalışınca, doğal olarak ortaya çıkan süreç demokratik siyaset süreci oluyor. Barışın gerçekleşmesini isteyen çevreler, ancak politika ahlâki temelde rolünü oynarsa başarı sağlanabileceğini de bilmek durumundadır. Barışta en az bir tarafın demokratik siyaset konumunda olması gerekir. Aksi halde yapılan şey tekeller adına 'barış oyunu' olmaktan öteye gitmez. Demokratik siyaset bu durumda hayati bir rol oynar. İktidar veya devlet güçleri karşısında ancak demokratik siyaset güçleri ile diyalog temelinde anlamlı bir barış süreci yaşanabilir. Böylesi bir barış söz konusu değilse, o zaman savaşan taraflar (tekellerin) karşılıklı olarak belli bir süre silahları sustursalar da savaş hali sürüp gider. Savaşta yorulma ve lojistik ihtiyaçlardan doğan ekonomik zorluklar vardır. Bu zorlukların giderilmesi halinde, bir taraf tam üstünlük sağlayıncaya kadar savaşa devam edilir. Bu biçimlere barış süreci denmez, daha şiddetli savaşlar için yapılan ateşkesler denilebilir. Bir ateşkesin barışçı olabilmesi için barışa yol açması, saydığımız üç koşula bağlanması ilkesel bir önem taşır.

Savaşta öz savunma konumunda olan tarafın (haklı konumda olanlar) da bazen nihai üstünlük kazandığı durumlar olabilir. Bu durumda bile barış için üç koşul değişmez. Reel sosyalizm ve birçok haklı ulusal kurtuluş savaşında görüldüğü gibi hemen kendi iktidar ve devletini kurmak, bu iktidar ve devlet altında istikrar sağlamak barış olamaz. Bu sefer yabancı tekelci gücün yerine yerli bir gücün (devlet kapitalizmi veya milli burjuvazi denen kesim) ikame edilmesi söz konusudur. Adına sosyalist iktidar da denilse, bu sosyolojik gerçeklik değişmez. Barış ilke olarak iktidar ve devlet üstünlüğüyle sağlanan bir olgu değildir. İktidar ve devlet hangi adla olursa olsun (Burjuva, sosyalist, milli, gayri milli fark etmiyor) üstünlüğünü demokratik güçlerle paylaşmayınca barış gündeme girmez. Barış son tahlilde demokrasi ile devletin koşullu uzlaşmasıdır. Tarihte bu uzlaşmalara ilişkin öyküler de büyük yer ve zaman kaplamaktadır. Bu koşullu uzlaşmalar birçok zaman diliminde ve mekânda denenmişlerdir. İlkesel ve uzun süreli olanı vardır. Daha mürekkebi kurumadan bozu-

lanı da vardır. Toplumlar sadece iktidar ve devlet güçlerinin kurulmasından ibaret yaşamazlar. Alanları ne kadar daraltılırsa daraltılsın, toptan yok edilmedikçe, kendi öz ahlâki ve politik kimlikleri altında yaşamayı sürdürmesini de bilirler. Belki de tarihte yazılmayan, ama yaşamın esas hali olan da bu gerçekliktir.

Toplumu devlet ve iktidar öykülerinden ibaret görmemek, tersine belirleyici doğa olarak değerlendirmek daha gerçekçi bir sosyal bilim oluşumuna katkı sunabilir. İktidar ve devletler, sermaye tekelleri (Firavun ve Karun misali) ne kadar büyük ve zengin olurlarsa olsunlar veya günümüzdeki mirasçıları gibi nasıl toplumu yutacak kadar canavarlaşırlarsa (yeni Leviathan) canavarlaşsınlar, hiçbir zaman toplumu ortadan kaldıramazlar. Çünkü onları son tahlilde belirleyen toplumdur. Belirlenenler hiçbir zaman belirleyicilerin yerini tutamaz. İktidarın günümüzdeki en şaşaalı medyatik propaganda gücü bile bu gerçeği örtbas etmeye yetmez. Onlar dev kılığına bürünmüş en sefil ve acınacak güçlerdir. Buna karşılık insan toplumu, oluşumundan beri doğanın en harika yaratımı olarak anlam bulmaktan yoksun kalmayacaktır.

Demokratik Uygarlık Sistemi, hem tarihteki hem de şimdiki hali olarak, toplumu bu ana paradigma altında yorumlama, bilimselleştirme ve yeniden inşa etme sistemi olarak, bundan sonraki kısmın konusunu teşkil etmektedir.

DEMOKRATİK UYGARLIK SİSTEMİNİ DÜŞÜNMEK

Kendimi tanıdığımdan beri kuşku yakamı hiç bırakmadı, âdeta bir heyulâ gibi beni takip etti. Bu kuşkuculuk bazen hastalık halini alırdı. Bazı dogmatik inançlarım sarsılınca kendimi en zayıf anımda hissettim. Yaşamın en iddiasız konumuna düşme söz konusuydu. Ciddi hiçbir savunusu yapılamayacak konularda bile kendini hissettiren bu kuşkuculuğun kişiliğime en önemli katkısı, belki de 'hakikati' kolayca bulamayacağıma dair verdiği dersti. Güdülerime dek her şeyi sorunsallaştırmamın, bana Ortadoğu toplum geleneğinde halen çok güçlü olan dogmatik düşünce tarzından kopuş yapma gücünü kazandırdığı kanısındayım. Avrupa merkezli hegemonik düşünce tarzının son tahlilde hem modernizmin dogmatik pozitivizminde hem de postmodernist düşünce sisteminde halen etkili olması konunun önemini göstermektedir. Doğu'nun inanç temelli düşünce yeteneği ile Batı'nın sorgulayıcı temelli düşünce gücünü mukayese ederek yerimi belirlemeye çalıştım. Ancak her iki yanda da kendime yer bulamadım. Düşüncem böyle olunca, doğal olarak yaşamımla bunlar arasındaki kopukluk da gün geçtikçe derinleşti.

İnanç temelli düşüncelerle sorgulayıcı düşünce olarak sunulanlar beni hiç tatmin etmedi. Temel eleştirim, toplumsal sorunun büyümesinde bu düşünce sistemlerinin sorumluluğunun büyük olduğudur. Bu da Doğu'nun inanç temelli sistematiğiyle Batı'nın rasyonel sistematiğine eleştirel duruşa gereksinim gösteriyor, bu konuda bana cesaret veriyordu.

İkinci bir özelliğim uyanan bilincimin toplumsal pratiğimden asla kopmamasıdır. Bu konuda kişiliğimde oluşan olağanüstü bir paylaşımcı karakter çok erkenden kendini gösterdi. Daha ilkokula (Komşu Cibin köyündeki okul oluyor) yaya gidiş geliş döneminde, ezberlediğim birkaç dua ile küçük bir öğrenci grubuna imamlık yapmayı taslamam oldukça ilginçti. Bu işi bir oyun gibi ciddi yapıyordum. Kanımca bunun temelinde zorbela ezberlediğim surelerin, dolayısıyla düşünmeye başlamış olmamın saygınlığını öteki çocuklarla paylaşarak kendimi kanıtlama isteği vardı: Öğrendiğin şey zor ve önemlidir, o halde mutlaka paylaş! Belli ki burada ciddi bir ahlâki ilke ile tanışmış oluyordum. Savunmamın önceki ciltlerinde modernitenin ilk ışıklarının nasıl yüzüme vurduğunu kısa öykü halinde vermiştim. Giriştiğim çılgınca düşünce koşusunu tahrip eden gücün kapitalist

modernite olduğunu adamakıllı fark ettiğimde durdum. Ne gariptir ki, kapitalist dünya-sistemin son dört yüzyılının tanrılarını parçalamak, beni 'put kırıcı' olarak ortaya çıkan Urfalı Hz. İbrahim'in tattığı sevince benzer bir duygu gücüne taşıdı. Hem kuşkuculuğumu rahatlıkla kontrol altına alabiliyor, hem de peşinde koştuğum 'hakikat'lerimle tatminkâr randevular sağlayabiliyordum.

Hepten zayıf düşen insanoğlunun hakikatle randevusunun belki de tarihindeki en içgüdüsel seviyeye düşmesi acıdır. Bugün bir eş, bir çocuk ve düzenli bir maaş çerçevesindeki bir yaşamla teslim alınamayacak birey yok gibidir. Bu olguyu inkâr etmiyorum. Felsefenin yerine oturtulan en rasyonel düşünce adına böylesi bir maddi yaşama tapınmak tam bir zavallılıktır. Ulus-devlet tanrısının mutlu kullarına bahşettiği dünya bu kadardır. Korkunç daraltılmış bir dünyada yaşadığımız inkâr edilebilir mi? Şahsen en eski çağlardan birinin tanrı simgesi altında yaşamayı bugünkü ulus-devlet tanrısallığı altında yaşamaktan bin kat daha anlamlı ve kutsal bulurum. Sermaye tekellerinin içi boşaltılmış en kof tanrıcılığından bahsettiğimi elbette biliyorum. Ama kendisinden en kahırlı darbeleri yiyenlerin bile yine de bu tanrısallığın etkisinde kalmalarını ve çıkış yapmayı akıl edememelerini artık acıyla karşılıyorum. Bunun güncel bir insanlık durumu olduğunun da oldukça farkındayım. Bu gerçekliği en iyi yansıtan Yahudi soykırımı durumun hangi trajik boyutlara ulaştığını ele vermektedir. Ne yazıktır ki, bu durumun hem oluşumunda hem de sayısız kurbana mal olmasında öyküsünü anlattığımız İbrani kabilesinin önemli payı vardır. "Kendin ettin, kendin buldun" darbımeseli misali. Yahudi düşünce gücünün hegemonik karakterinden şüphe etmiyorum. Dua ezberciliğinden put kırıcılığa kadar bu düşünce gücünün kişiliğime yansıyan etkilerini yadsımıyor ve önemini asla küçümsemiyorum. Ama sadece yaşadıkları soykırım trajedisi bile Yahudilerin kendilerini Adorno tarzı köklü bir sorgulamadan geçirmelerini bir borç haline getiriyor. Kendim de etkilendiğim oranda bu borcun payıma düşen kırıntısını ödemek niyetiyle Demokratik Uygarlık Sistemini düşünmeye çalıştım.

Bu noktada İbrahimîyiz. Ama serde biraz da Zerdüştilik olunca farklı yorumlama gereği güç kazanır. Tarihin uygarlık öykülemeleri biçimindeki hâkim anlayışı önemli kırılmalara uğratılmıştır. Devlet ve iktidar yürüyüşünün resmi tarih olarak anlatım bulabileceği, fakat

toplumsal tarih olamayacağı genel kabul görmektedir. Devlet ve iktidarın oluş tarzı konusundaki anlatılar tarihsel hakikatin sermaye tekellerinden yana ancak sönük bir simgesel uç noktası olabilir. Tarihi sıkıcı kılan, yine toplumsal geleneğe yanıt vermeyen bu uç anlatıştır. Özünde anti-toplumcu olan bu tarihin yapısı gereği gelenek olarak toplumu ifade edemeyeceği, tersine gölgeleyeceği ve çok yönlü çarpıtmalara uğratacağı açıktır. Hanedanlık öyküleri de bu anlatımın bir benzeridir. Toplumsal temsil düzeyleri son derece sığ olan dinsel tarih anlatımı, özellikle uygarlaşma sürecine girince, devlet ve iktidar tarihinden öte bir anlam ifade etmez.

Tarihin sınıfsal ve ekonomik yorumları, toplumsal gerçeği bütününden kopuk ele alan ve indirgemeciliğe varan özellikleriyle, başka bir açıdan da olsa devlet tarihlerini andırırlar. Kısmi pozitivist bakış açısı dinler kadar bile tarihe anlam verme gücünden yoksundur. Tüm bu tarih anlatımları, birbirine ne kadar zıt görünseler de, uygarlık kökenli olma noktasında birleşirler.

Toplumsal doğa tarihinin hem paradigmatik hem de ampirik olarak anlam bulduğu kanısında değilim. Adına toplumsal tarih denen tarih yazımları, pozitivist sosyolojinin en parçalı bölümleri olmaktan öte anlam ifade etmezler. Bedenin, yani bütünün bir parçasının tasviri olmaktan öteye gitmezler.

Bütün bu belirlemeleri çok daha derinliğine açmak mümkündür. Fakat konumuza katkı sağlamaz.

Yoğun tekrarlamalar pahasına da olsa, demokratik uygarlık anlatımı olarak tarih üzerinde yoğunlaşmam, anlam vermekte hâlâ zorlandığım toplumsal sorunların çözümsüzlüğü yüzündendir. Çözümsüzlük sadece pratik yaşamda değildir, anlatım da hayli çözümlenemezlik yüklüdür. Her iki durum birleşince ortalık resmi uygarlık anlatımlarından geçilmez oluyor. Toplumsal tarih adına bazı parça sıkıştırmaları ise durumu daha karmaşık kılmaktan öteye gitmiyor.

Bu durumu tarihin sınıf karakteriyle açıklaması bazı gerçekleri aydınlatıcı kılsa da, bilimsel sosyalizmin sorunu çözemediğini, hatta sorunun bir parçası haline gelmekten bile kendini kurtaramadığını sıkça belirtiyorum.

Kapitalist modernist paradigma tümüyle aşılmadan, tarihsel hakikatin anlaşılması şurada kalsın, dinlerden daha çok hakikati

perdeleyici rol oynayacağını ve anlamsızlık yüklü kılacağını sıkça belirtmem de bu nedenledir. Marks'ın bu paradigmatik bakışının tarihsel sonuçları günümüzde daha iyi anlaşılıyor. Yanlış tarih yanlış pratik demektir. Genelde uygarlığın, özelde kapitalist modernitenin paradigmatik ve ampirik yaklaşımları aşılmadan, toplumsal doğanın paradigmatik ve ampirik yaklaşımına varılamaz. Burada yapmaya çalıştığım şey, çok hazırlıksızca da olsa bir denemeye girişmektir.

A- Demokratik Uygarlığın Tanımı

Toplumsal doğanın varoluş hali ve gelişiminin ahlâki ve politik toplum temelinde incelenmesini varsayan sosyal bilim okulunu demokratik uygarlık sistemi olarak tanımlamak mümkündür. Çeşitli sosyal bilim ekollerinin farklı inceleme birimleri vardır. Teoloji, din toplumu esas alır. Bilimsel sosyalizm sınıf temellidir. Liberalizmin temel birimi bireydir. Devlet ve iktidarı temel alanlar olduğu gibi, uygarlıkları esas alan yaklaşımlar da az değildir. Tüm bu birim temelli yaklaşımlar, çokça değindiğim gibi tarihsel ve bütünlüklü yaklaşımlar olmamaları nedeniyle eleştirilmişlerdir. Anlamlı bir inceleme toplum açısından hayati noktalarda yoğunlaşmak durumundadır. Tarih ve güncellik esas olarak o noktalarda anlatım bulmalıdır. Aksi halde incelemeler öyküsel olmaktan öteye gitmez.

Temel birimimizi ahlâki ve politik toplum olarak belirlememiz, tarihsellik ve bütünsellik boyutlarını kapsaması açısından da önem taşımaktadır. Ahlâki ve politik toplum en tarihsel ve bütünlüklü toplum anlatımıdır. Ahlâk ve politikanın kendisi tarih olarak da okunabilir. Ahlâki ve politik boyut taşıyan toplum, tüm varoluşu ve gelişiminin bütünlüğüne en yakın toplumdur. Devlet, sınıf, sömürü, kent, iktidar ve ulus olmadan toplum var olabilir, ama ahlâk ve politikadan yoksun toplum düşünülemez. Belki başka güçlerin, özellikle sermaye ve devlet tekellerinin sömürgesi, hammadde kaynağı olarak toplumlar var olabilir. Bu durumlarda ise, kendisi olmaktan çıkmış toplum kalıntıları, mirası söz konusudur.

Toplumun doğal hali olarak ahlâki ve politik topluma köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist etiketler, sıfatlar takmanın anlamı yoktur. Daha doğrusu, bu sıfatlar altında toplumları tanımlamak, toplum gerçekliğini perdelemek ve toplumu unsurlara (sınıf, ekonomi, tekel) indirgemek anlamına gelecektir. Toplumsal gelişmenin teori ve pratiğinde bu kavramlar temelindeki çözüm anlatımlarında rastlanan

tıkanıklık, özlerinde taşıdıkları yetersizlik ve yanlışlıktan kaynaklanmaktadır. Tarihsel materyalizme yakın duran bu sıfatlarla anılan tüm toplum analizleri bu duruma düştükten sonra, bilimsel değerleri hayli zayıf olan anlatımların daha da çözümsüz kalacakları açıktır. Dinsel boyutlu anlatımlar ahlâkın önemini yoğunca anlatmalarına rağmen, politik boyutu çoktan devlete havale etmişlerdir. Burjuva liberal yaklaşımlar ise ahlâki ve politik boyutlu toplumu sadece perdelemezler; aynı zamanda fırsat buldukları her noktada bu topluma karşı savaş açmaktan da çekinmezler. Bireycilik en az devlet ve iktidar kadar topluma karşı savaş halidir. Liberalizm, esas olarak ahlâksız ve politikasız bırakılarak güçsüzleştirilen toplumun bireyciliğin her tür saldırısına hazır kılınması anlamına gelir. Liberalizm en anti-toplumcu ideoloji ve pratiktir.

Batı sosyolojisinde (Doğu sosyolojisi diye bir bilim henüz söz konusu değildir) toplum ve uygarlık sistemi kavramları çok problemlidir. Sosyolojinin sermaye ve iktidar tekellerinin yol açtığı muazzam bunalım, çelişki ve çatışma-savaş sorunlarına çözüm ihtiyacından kaynaklandığını unutmamak gerekir. Her koldan düzeni kurtarmak ve yaşanır kılmak için tez üstüne tez üretiliyordu. Hıristiyanlık öğretisinin tüm mezhepsel, teolojik ve reformist yorumlarına rağmen toplumsal sorunların her geçen süre daha da ağırlaşması üzerine, toplum sorunlarına bilimsel (pozitivist) bakışa dayalı yorumlar öne çıktı. Felsefe devrimi ve Aydınlanma dönemi (17. ve 18. yüzyıl) esasta bu ihtiyacın sonucudur. Fransız Devrimi'yle beklenen çözüm yerine sorunların daha da karmaşıklaşması, sosyolojiyi bağımsız bir bilim dalı olarak geliştirme eğilimlerini alabildiğine güçlendirdi. Ütopik sosyalistler (Saint Simon, Fourier, Proudhon) ile Auguste Comte ve Durkheim bu doğrultuda ön aşamaları temsil ederler. Hepsi de Aydınlanma-çocuklarıdır. Bilime sonsuz inançları vardır. Toplumu da bilim yoluyla istedikleri gibi yeniden yaratabileceklerine inanıyorlardı. Tanrı rolüne soyunmuşlardı. Hegel'in deyişiyle ne de olsa Tanrı yeryüzüne inmişti, hem de ulus-devlet olarak. Yapılması gereken, 'toplum mühendisliği'ne özgü incelikli projeler geliştirmek ve planlamalar yapmaktı. Ulus-devlet aracılığıyla hayata geçirilip başarılamayacak hiçbir proje ve planlama yoktu. Yeter ki 'pozitivist bilimsel' olsun ulus-devlet tarafından kabul edilsin!

İngiliz sosyal bilimcileri (ekonomi-politikçiler) Fransız sosyolojisine ekonomik çözüm yoluyla katkıda bulunurken, Alman ideologları felsefi yoldan katkı sunuyorlardı. Adam Smith ve Hegel katkı sunanların başında gelirler. 19. yüzyıl sanayi kapitalizminin toplumu korkunç ölçülerde istismarından kaynaklanan sorunlara sağdan ve soldan olmak üzere çok çeşitli reçeteler bulunmuştu. Kapitalist tekelciliğin merkez ideolojisi olan liberalizm, tam bir eklektik yaklaşımla her fikirden yararlanıp yamalı bohça misali sistemler yaratmakta en pratik olanıydı. Sağ ve sol şematik sosyolojiler ise, geçmişe (sağın altınçağ arayışı) ya da geleceğe (ütopik toplum) ilişkin projeler geliştirirken toplumsal doğadan, tarihten ve güncelden sanki habersizdiler. Tarih ve güncel yaşam ile karşılaşırken habire parçalanıyorlardı. Hepsinin tutsağı olduğu gerçek ise, kapitalist modernitenin ağır ağır ördüğü ve hepsini zihnen ve pratik yaşam tarzıyla içine kapattığı 'demir kafes'ti. Filozof Nietzsche hepsini 'pozitivizm metafizikçileri', 'kapitalist modernizmin hadım edilmiş cüceleri' olarak tanımlarken toplumsal hakikate daha yakın duruyordu. Nietzsche toplumun kapitalist modernizmle yutulması tehlikesine ilk dikkati çeken ender filozofların başında geliyordu. Düşüncesiyle faşizme hizmet etmekle suçlanmasına rağmen, faşizmin ve dünya savaşlarının gelişini haber veren yorumları da dikkat çekiciydi.

Artan büyük bunalımlar ve dünya savaşları, liberal merkezin sağ ve sol kollarıyla birlikte pozitivist sosyolojiyi iflas ettirmeye yetti. Toplum mühendisliğinin kendisi, metafiziği çokça eleştirmesine rağmen, en sığ metafizik olarak otoriter ve totaliter faşizmle gerçek kimliğini ortaya koydu. Frankfurt Okulu bu iflasın resmi belgesi gibidir. Annales Ecole ve 1968 gençlik başkaldırısı, başta I. Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem anlayışı olmak üzere çok sayıda postmodernist sosyolojik yaklaşıma yol açtı. Ekoloji, feminizm, görecilik, yeni solculuk ve dünya-sistem anlayışı gibi eğilimler çok sayıda parçaya bölünmüş bir sosyal bilimler dönemini de beraberinde getirdi. Şüphesiz bunda 1970'ler sonrasında finans kapitalin hegemonik karakter kazanması da önemli rol oynadı. Bu gelişmelerin olumlu yanı Avrupa merkezli düşünce hegemonyasının yıkılmasıydı. Olumsuzluğu ise, oldukça parçalanmış bir sosyal bilimin doğuracağı sakıncalardı.

Avrupa merkezli sosyolojiye yönelik eleştirileri özetlersek:

a- Dine ve metafiziğe yönelik eleştiriler geliştiren ve yargılamalarda bulunan pozitivizmin kendisi de bir nevi din ve metafizik olmaktan öteye gidememiştir. Bunu yadırgamamak gerekir. İnsan kültürünün kendisi metafizik olmak durumundadır. Önemli olan, iyi ve kötü metafizik arasında ayrım yapmaktır.

b- Toplumu ilkel-modern, kapitalist-sosyalist, sanayici-tarımcı, ileri-gerici, sınıflı-sınıfsız, devletli-devletsiz ikilemler halinde sunmak, toplumsal doğanın hakikate yakın tanımını daha çok perdeler. Bu tür ikilemler toplumsal hakikatten uzaklaştırır.

c- Toplumu yeniden yaratmak modern tanrıcılıktan başka anlam ifade etmez. Daha doğrusu, her yeniden yaratıcı hamlenin altında yeni bir sermaye ve iktidar-devlet tekeli yaratma eğilimi vardır. Ortaçağ tanrıcılığı nasıl mutlak monarşilerle (padişahlık, şehinşahlık, sultanlık) ideolojik bağ içindeydiyse, yeniden yaratım olarak modern toplum mühendisliği de esas olarak ulus-devletin tanrısal eğilimidir, ideolojisidir. Pozitivizm bu anlamda modern tanrıcılıktır.

d- Devrimler toplumu yeniden yaratma eylemleri olarak yorumlanamaz. Aksi halde pozitivist tanrıcılıktan kurtulamazlar. Devrimler toplumu aşırı sermaye ve iktidar yükünden arındırdıkları oranda toplumsal devrim olarak tanımlanabilirler.

e- Devrimcilerin görevi projelendirdikleri herhangi bir toplum modelini yaratmak olarak belirlenemez. Ancak ahlâki ve politik toplumun gelişimine yaptıkları katkı oranında doğru bir görev tanımlanmasını hak ederler.

f- Toplumsal Doğa'ya uygulanacak yöntemler ve paradigmalar, Birinci Doğa'ya ilişkin olanlarla aynılaştırılamaz. Birinci Doğa'ya ilişkin evrenselci yaklaşım hakikate daha yakın sonuçlara (Ama mutlak hakikat diye bir şey düşünemiyorum) yol açarken, Toplumsal Doğa'ya ilişkin görecilik gerçeğe daha yakın durur. Evren ne sonsuz evrenselci düz çizgisel anlatımla ne de sonsuz benzer dairesel döngülerle izah edilebilir.

g- Toplumsal hakikat rejimi daha da geliştirilebilecek eleştiriler temelinde yeniden düzenlenmeyi gerektirmektedir. Şüphesiz yeni bir tanrısal yaratımdan bahsetmiyorum. Ama insan aklının en yetkin özelliğinin hakikati arama ve inşa etme gücünde olduğuna da inanıyorum.

Bu eleştirilerin ışığında tanımlamak istediğim sosyal bilim sistematiğine ilişkin şu önerileri sunuyorum:

a- Toplumsal Doğayı mitolojik, dinsel, metafizik ve bilimsel (pozitivizm) anlam örüntüleriyle katı evrenselci hakikat olarak sunmak yerine, süre ve mekân koşuluna bağlı zengin farklılıklarla temel evrensel varoluşların en esnek bir biçimi olarak anlamlandırmak hakikate daha yakın sunumlara yol açar. Toplumsal Doğa'nın niteliklerini iyi tanımadan yapılacak her yorum, sosyal bilim ve pratik değişim hamlesi ters tepmelere yol açabilir. Uygarlık tarihi boyunca çözüm iddiasıyla ortaya çıkan tek tanrılı dinler ve pozitivizm sermaye ve iktidar tekellerinin zirve yapmasını engelleyememişlerdir. Bu durumda kendilerini köklü bir özeleştiriye tabi tutarak daha insani bir yoruma ulaştırmaları, ahlâki ve politik topluma hizmet açısından vazgeçilmez görevleridir.

b- Toplumsal doğaya hem tarihsel hem de bütünlüklü anlamını veren ve farklılaşma içinde birliğini temel varoluş özelliği olarak temsil eden ana unsuru ahlâki ve politik toplumdur. Toplumsal doğaya karakterini veren, farklılık içinde birliğini sürdüren, tarihselliğini ve ana bütünlüğünü ifade eden belirleyici unsur rolünü oynayan ahlâki ve politik toplum tanımıdır. Toplumu tanımlarken sıkça kullanılan ilkel, modern, feodal, köleci, kapitalist, sosyalist, sınai, tarımsal, ticari, paracıl, devletli, uluslu, hegemon vb. nitelemelerin hiçbiri toplumsal doğanın belirleyici niteliğini ifade etmez. Tersine perdeler ve parçalı bir anlam sonucunu doğurur ki, bu da toplum konusundaki hatalı teorik ve pratik yaklaşım ve gerçekleştirmelerin özünü oluşturur.

c- Toplumu yenilemek, yeniden yaratmak gibi deyimler ideolojik içeriği itibariyle yeni sermaye ve iktidar tekelleri oluşturma operasyonlarıyla ilgilidir. Uygarlık tarihi bu yenilemelerin tarihi olarak sermaye ve iktidarın kümülatif birikim tarihidir. Topluma ilişkin tanrısal yaratımcılık yerine gerekli olan temel eylem, toplumun ahlâki ve politik dokusunun gelişimini ve işlevini yerine getirmesini engelleyen unsurlarla mücadele olmalıdır. Ahlâki ve politik boyutlarını özgürce çalıştıran toplum, gelişimini en iyi sürdürecek toplumdur.

d- Devrimler ancak toplumun ahlâki ve politik işlevini özgürce yerine getirmesi ve sürdürmesi katı biçimde engellendiği zaman başvurulacak toplumsal eylem biçimleridir. Devrimler yeni toplumlar,

uluslar ve devletler yaratmak için değil, ancak ahlâki ve politik toplumu özgür işlevine kavuşturmak için geliştirildiğinde toplumca meşru kabul edilebilir ve kabul edilmelidir.

e- Devrimci kahramanlık ahlâki ve politik topluma yaptığı katkılarla anlam bulmalıdır. Bu anlamı taşımayan her tür eylem, çapı ve süresi ne olursa olsun, devrimci toplum kahramanlığı olarak tanımlanamaz. Toplumda bireylerin rolünü olumlu anlamda belirleyen, ahlâki ve politik toplumun gelişimindeki katkılarıdır.

f- Bu ana özellikleri derinliğine araştırma ve inceleme konusu yaparak geliştirilmesi gereken sosyal bilim ne evrenselci düz çizgisel ilerlemeciliği, ne de sonsuz döngüsel tekilci göreliliği esas alabilir. Son tahlilde uygarlık tarihindeki sermaye ve iktidarın kümülâtif birikimlerini meşrulaştırmaya hizmet eden bu dogmatik kalıpsal yaklaşımlar yerine, analitik ve duygusal zekânın uyumunu ifade eden, katı öznellik ve nesnellik kalıplarını aşan, yok edici olmayan bir diyalektik yöntemi esas alan sosyal bilim geliştirilmelidir.

Paradigmatik ve ampirik olarak çerçevesini böylesi varsayımlar halinde sunabileceğimiz Demokratik Uygarlık Sistemi'nin ana birimine ilişkin özellikleri bir kez daha ana başlıklar halinde sunarsak:

1- Ahlâki ve politik toplum insan toplumunun başlangıcından bitimine kadar devamlı aranması gereken temel özelliğidir. Toplum esas olarak ahlâki ve politiktir.

2- Ahlâki ve politik toplum, kent-sınıf-devlet (daha önceleri hiyerarşik yapı) üçlüsü üzerinde yükselen uygarlık sistemlerinin karşı kutbunda yer alır.

3- Ahlâki ve politik toplum toplumsal doğanın tarihi olarak demokratik uygarlık sistemiyle uyum içinde gelişir.

4- Ahlâki ve politik toplum en özgür toplumdur. Ahlâki ve politik doku ve organların çalışması kadar toplumu özgürleştiren, özgür tutan başka bir belirleyici dinamik söz konusu değildir. Devrimler ve kahramanların hiçbiri ahlâki ve politik boyut kadar toplumu özgürleştirme yeteneğinde olamaz. Kaldı ki, devrimler ve kahramanları ancak ahlâki ve politik topluma katkıda bulundukları oranda belirleyici rol oynayabilirler.

5- Ahlâki ve politik toplum demokratik toplumdur. Demokrasi ancak açık ve özgür toplum olan ahlâki ve politik toplumun varoluşu temelinde anlam kazanabilir. Birey ve grupların özneleştikleri demo-

kratik toplum, ahlâki ve politik toplumu en çok geliştiren yönetim biçimine karşılık gelir. Daha doğrusu, politik toplumun işlevselliğine zaten demokrasi diyoruz. Gerçek anlamda politika ile demokrasi özdeş kavramlardır. Eğer özgürlük politikanın kendini ifade ettiği iklimsel alansa, demokrasi de bu alanda politikanın icra tarzıdır. Özgürlük, politika ve demokrasi üçlüsü ahlâki temelden yoksun olamazlar. Ahlâka özgürlük, politika ve demokrasinin kurumsallaşmış geleneksel hali de diyebiliriz.

6- Ahlâki ve politik toplumlar sermaye, mülkiyet ve iktidarın her biçiminin resmi ifadesi olan devletle diyalektik çelişki içindedirler. Devlet sürekli olarak ahlâk yerine hukuku, politika yerine bürokratik idareyi ikame etmek ister. Tarih boyunca devam eden bu çelişkinin iki ucunda resmi devletli uygarlıkla gayri resmi demokratik uygarlık sistematiği gelişir. İki ayrı anlam tipolojisi ortaya çıkar. Çelişkiler ya çok şiddetlenerek savaşa ya da uzlaşmaya girerek barışa yol açabilir.

7- Barış, ahlâki ve politik toplum güçleriyle devletli tekel güçlerinin silahsız, öldürmesiz bir arada yaşama iradeleriyle mümkündür. Toplumun devleti, devletin toplumu yok etmesinden ziyade, demokratik uzlaşı denilen koşullu barış durumları tarihte yaşanan durumlardır. Tarih ne tümüyle ahlâki ve politik toplumun ifadesi olarak demokratik uygarlık, ne de tümüyle sınıflı ve devletli toplumun ifadesi olarak uygarlık sistemleri biçiminde yaşanır. İç içe yoğun ilişki ve çelişkiler ile savaş ve barış hallerinin birbirini kovaladığı durumlar olarak yaşanır. En az beş bin yıldan beri süren bu durumu acil devrimlerle hemen ortadan kaldırmak ütopik olmakla birlikte, geçmişten beri süregelen akışı kadermiş gibi benimseyip akış seyrine müdahale etmemek de doğru ahlâki ve politik tutum olamaz. Sistemlerin mücadelesinin uzun süreceğini bilerek, ahlâki ve politik toplumun özgürlüksel ve demokratik alanını genişletecek stratejik ve taktik yaklaşımlar daha anlamlı ve sonuç alıcıdır.

8- Ahlâki ve politik toplumu birbirini takip eden komünal, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist sıfatlarla tanımlamak açıklayıcı olmak yerine perdeleyici rol oynar. Şüphesiz ahlâki ve politik toplumda köleci, feodal ve kapitalist sıfatlarla anlatılan güçlere yer olmamakla birlikte, ilkeli uzlaşı içinde bu güçlere mesafeli, sınırlı ve kontrollü olarak yaklaşmak mümkündür. Önemli olan ne onları yok etmek ne de onlar tarafından yutulmaktır; ahlâki ve politik toplumun üs-

tünlüğüyle sürekli onların alan ve güçlerini sınırlandırmaktır. Komünal ve sosyalist sistemler demokratik oldukları oranda ahlâki ve politik toplumla özdeşleşebilirler. Devlet hali olarak özdeşleşme olamaz.

9- Ahlâki ve politik toplumun acil hedef olarak ulus-devlet olmak, bir dinsel tercih yapmak, demokrasi dışında rejim peşinde koşmak gibi hedefleri olamaz. Toplumun hedef ve niteliklerini belirleme hakkını ancak ahlâki ve politik toplumun özgür iradesi belirler. Güncel tartışma ve kararlar kadar, stratejik kararları da toplumun ahlâki ve politik irade ve ifadesi belirler. Esas olan, tartışmak ve karar gücü olabilmektir. Bu gücü elinde bulunduran toplum, tercihlerini en sağlıklı şekilde belirleyebilir. Hiçbir fert ve güç ahlâki ve politik toplum adına karar alma yetkisinde değildir. Ahlâki ve politik toplumlarda toplum mühendisliği geçerli olamaz.

Çeşitli açılardan genişçe sunduğum bu tanımlamalar ışığında bakıldığında, Demokratik Uygarlık Sistemi'nin, özünde toplumsal doğanın ahlâki ve politik bütünlüğü halinde resmi uygarlık tarihinin diğer yüzü olarak hep var olageldiği ve kendini sürdürdüğü görülecektir. Resmi dünya sisteminin tüm baskı ve sömürüsüne rağmen, toplumun öteki yüzü yok edilememiştir. Zaten yok edilmesi de mümkün olmaz. Nasıl ki kapitalizm, kapitalist olmayan toplum olmadan varlığını sürdüremezse, resmi dünya sistemi olarak uygarlık da demokratik uygarlık sistemi olmadan varlığını sürdüremez. Daha da somut olarak, tekelli uygarlık tekelli olmayan uygarlık olmadan varlığını sürdüremez. Bunun tersi doğru değildir. Yani ahlâki ve politik toplumun tarihsel akış sistemi olarak demokratik uygarlık, resmi uygarlık olmadan varlığını daha engelsiz ve rahat sürdürebilir.

Tanımı gereği demokratik uygarlığı hem bir düşünce sistematiği, düşünce birikimi, hem de ahlâki kurallar ve politik organların bütünlüğü olarak ifade ediyorum. Ne sadece bir düşünce tarihinden ne de ahlâki ve politik gelişme içindeki toplumsal realiteden bahsediyorum. Tartışma iç içe olacak şekilde her iki konuyu da kapsamaktadır. Resmi uygarlıkça engellenen bir anlatım ve yapılar bütünlüğü olduğu için yöntemi, demokratik uygarlığı tarihçesi ve unsurları itibariyle biraz daha açımlamayı gerekli ve önemli buluyorum. Sonraki başlıklar bu konuları içerecektir.

B- Demokratik Uygarlığa Yöntemsel Yaklaşım

Evrenselci, düz çizgisel-ilerlemeci yaklaşım yöntemi sosyal bilimlerde en az dinsel dogmatizm kadar gerçeği algılama sorunlarına yol açar. Yargılarının da dinsel kesinlikten farkı yoktur: Evren sonsuz ilerleme halindedir; Levhi Mahfuz'da yazılı olan neyse o gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle 'gerçekleşen şey, gerçekleşmesi gereken tek şeydir'. Her şey öngörüldüğü gibi gerçekleşmektedir. Sanıldığının tersine pozitivizm, anti-metafizik ve anti-dinsellik olmayıp, üzerine hafif bilimsellik cilası vurulmuş en kaba materyalist dindir. Daha doğrusu, modernite putçuluğudur. Her iki dogmatik yöntem arasındaki temel benzerlik, doğaya hükmeden kanun denen bir gücün varlığına ilişkindir. Tanrı kanunları yerine sadece bilim kanunları sözü geçirilmiştir. Gerisi aynı anlatımdır. Pozitivist düşünce yönteminin en vahim yanı yargılarının kanun gücünde olmasıdır. Yoruma yer yoktur. Kesin, objektif, herkese aynı gelen hükümsel bakış özünde bilime de terstir. Keskin özne-nesne ayrımına dayanmanın sonucu olarak yanılma payına da yer bırakmaz.

Burjuva sınıfın ortaçağ teolojisini pozitivizm cilasıyla boyanmış seküler ve bilimci bir felsefe olarak sunma çabası anlaşılabilir. O elbette rahminde büyüdüğü sosyal gerçekliğin izini taşıyacaktır. Ortaçağdan beri, hatta tüm uygarlık tarihi boyunca zihinlerimize yüklenen imgesel yaklaşımlardan kurtulmadan, pozitivist dalganın zihinlerimizi âdeta esir alması kaçınılmazdı. Bu durum bazı klişe düşünceleri aşırı tekrarlayan, içi boş kuru bir retoriği gerçek sanmaktan öte bir gelişmeye fırsat tanımadı. Eskiden "İmam ne derse doğrudur" tavrı yerine "Öğretmen, filozof ne derse doğrudur" tekerlemesi geçti. Zihni verimsizliğimizin temelinde bu gerçeklik yatar. Dolayısıyla kendi toplumsal doğamıza ilişkin tek bir yorum yapma hakkından bile yoksun kaldık. Bu çok vahim bir durumdur, beyinsel körleşme ve esarettir. Dinsel dogmatizm hiç olmazsa geleneğin bir nevi taşıyıcı gücüyle bazı tarihsel gerçekleri anımsatır. Pozitivizmde bu da yoktur. Pozitivizm gerçeklerimizle aramıza kocaman bir yabancılaşma bendi örer. Batı'nın ideolojik hegemon gücü olarak, deyim yerindeyse silah sıkmadan (beynini kullanmadan) karşısındakini teslim almak ister. Açık ki, bu dogmatizmi kırmadan genelde resmi uygarlığı çözümlemek, özelde kapitalist modern paradigmayı kırmak mümkün değildi. Dolayısıyla özgür yorumlama gücüne

erişilemezdi. Şu düşüncemde ikna olmuş durumdayım: İdeolojik silahlar askeri silahlardan daha fazla yasaklayıcı rol oynar.

"Demokratik uygarlık sistemleştirilebilir mi?" sorusunu kendime sorarken, bu yöntemsel zincirlerle az boğuşmadım. Daha zorlu olanı ise, çok inandığım bilimsel sosyalizme ilişkin dogmaların kırılmasıydı. Âdeta kendinle vuruşarak dogmatizmin esiri olmaktan kurtuluyorsun. Kaldı ki, yaşamımın büyük bir kısmı bu uğraşıyla geçti.

Şöyle bir çelişki de yaşıyordum: Bir yandan tarım devriminin anayurdunda binlerce yıldan beri (M.Ö. 10000'den günümüze kadar) yaşanan bir kültürün hâlâ etkisindeyken, diğer yandan kapitalizm sonrasının toplumunu kurma mücadelesine soyunmuştum. İkisi arasındaki en az on iki bin yıllık boşluğu çözmeden yeni toplumu nasıl kuracaktık? Düşünce sistemimiz bir nevi ahret bilimine dönüşmüştü. Açık ki, düşüncemde verimli bir yöntem yer etmemişti. Yazılanların dışında bir santim ötesini düşünememe hastalığı ancak dogmatizmin etkisiyle izah edilebilir. Dinsel kalıpların hayhuyundan kurtulamadan, resmi pozitivizmin 'dediğim dediktir' bombardımanına uğradık. Anladım ki, sistemlerin asıl koruyucu güçleri ideolojik hegemonyasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Nietzsche'nin resmi Alman ideolojik gücüyle çıldırıncaya kadar boğuşmasını daha iyi anlıyorum. Eğer Batı'ya ilişkin birkaç yalın hakikat biliyorsak, bunu bu çılgınca boğuşmaya borçluyuz.

Etkisinden iyice kurtulduğum birinci dogma, bilimsel sosyalizmin ilkel komünal toplumdan sonra kölecilik ve diğer sınıflı toplum sistemlerinin zorunlu olduğuna ve art arda geldiklerine ilişkin teziydi. Bu dogmayı uzun süre bir nevi kanun gibi benimsemiştim. Bu dogmayla iç içe geçen ikinci dogma olan toplumun sınıfla adlandırılmasını kırmakta da gecikmedim. Köleci ve feodal toplum adlandırmaları gerçeği en hassas yerinden örtüyor, toplumu efendilerle özdeşleştiriyordu. Bu tür adlandırmaların hâkim ağızların bir kalıntısı olduğu açıktı. Yine diğerleriyle iç içe olan üçüncü dogmayı da çorap söküğü gibi çözmekte zorlanmadım. Sınıflı toplum aşamalarının zorunlu ve ilerleyici olduklarına ilişkin dogmadan bahsediyorum. Sınıflı toplum aşamalarının hiç de zorunlu ve ilerleyici olmadıklarını anladım; bu aşamaları en gerici, zincirleyici bir gelişme olarak değerlendirdim. Sonuç, tarihin doğruya daha yakınlaştıran anlatımlarının mümkün olduğuydu. Çok yönlü yorumlardan çekinmek yerine bunu anlamı

zenginleştirici bir yöntem olarak değerlendirmek daha yerinde bir yaklaşımdı. Birçok alanda dogmatizmi (ön hükümlülük) kırınca, elbette yorum gücü ve anlam zenginliği gelişecekti. Şu hususu netçe belirtebilirim: İnsanlar nerede, hangi durumda bulunuyor olurlarsa olsunlar, eğer önlerindeki sorunları çözemiyorlarsa, bundaki temel etken yıkamadıkları binlerce yıllık dogmalar ve güdülerden kurtulma cesareti gösteremeyen ilkel düşünce seviyeleridir. Tüm korkaklıkların temelinde düşüncedeki korkaklık bulunur.

Demokratik uygarlığı düşünceleştirirken dikkat çeken ikinci önemli husus, etrafımdaki yoğun somut ampirik malzemeydi. Tarihe ilişkin gözlemler ise bu malzemenin misliyle fazlalığına tanıklık etmekteydi. Neden hanedanlık, artık-değer talanları, iktidar odakları sistem olsunlar da, toplumun âdeta kök hücreleri olan aile, kabile, aşiret ve köy ile şehrin iktidar dışı sınıfları, devletleşmemiş halklar ve uluslar sistematik olarak değerlendirilmesinler? Bunlar neden bizzat sistem teşkil etmesinler, ideolojik bakımdan ve yapılanma olarak anlam bulmasınlar?

Umut bağladıklarımız eğer bu sorulara yeterli cevap verememişlerse herhalde nedenleri vardır. Yoksa bunların hakikatten yoksun sorular olmadıkları açıktır. Kaldı ki, sistematik olmasa da, parça parça verilmiş cevaplar az değildir. Yeter ki aramasını bilelim.

Farklı uygarlık ve modernite arayışına yönelirken üçüncü etken, toplumsal doğaya ilişkin özgürce inşa potansiyelidir. Eğer ortada yığılmış devasa sorunlar varsa, insanlar işsizlikten ve açlıktan bitkin duruma düşmüşlerse, sistem inşaları (yaratma, toplum mühendisliği anlamında değil) hem mümkündür hem de önemli bir zorunluluktur, ahlâki vecibedir. Zaten sorunların boyutu devrim ihtiyacını, devrim ise cevap teşkil eden yapılanmaları gündemleştirir.

Arayışımın dördüncü etkeni şudur: Hâkim sistem sana hiç umut vermiyor, seni insan yerine koymuyor ve en basit kimlik sorunlarına bile ilgi gösterip çözüm olamıyorsa, insan olmanın gereği olarak yapacağın şey, kendine saygıyı ve umudu kendi sistemini inşa etme gücüne bağlamasını bilmektir. Yoksa kurtlar sofrasında seni bekleyen kemik artıkları bile değil, belki de bizzat yem olmandır.

Sonuncu bir etken belki bana özgüdür, ama genel olduğuna da inanıyorum. O da umut bağladığın anan bile olsa, eğer sana hiçbir şey sunacak durumda değilse, birey olarak özgücüne güvenmekten

çekinmeyeceksin. Sağa sola, güdülere teslim olmayacaksın. Eğer ortada yaşanacak bir durum yoksa, bil ki insan olarak en iyiyi, doğruyu ve güzeli inşa edebilecek aklı ve iradeyi sergileyebilecek güçtesin!

Tarihin düz çizgisel yorumuna göre, tarımcı köy toplumundan sonra yükselen şehir toplumu 'son söz' hükmündedir. Şehir etrafında geliştirilen uygarlık öykülemeleri gerçeğin ta kendisidir. Şehirde yönetimi ele geçiren ve dinsel devlet olarak örgütleyen güç egemen sınıf olarak tarihin motor gücüdür. Ne yaptıysa doğru ve kutsaldır; alınyazısının mukadder gerçekleşmesidir. Bunun için tanrısal ideolojik hegemonyalar yükseltilir. Her aykırı ses, ezeli-ebedi söze ve onun hayat ifadesine ihanet sayılarak 'tanrının gazabına' uğratılır. Despotun bütün onursuz işleri, en aşağılık baskı ve sömürü düzenleri, tanrı veya tanrıların en kutsal sözleri halinde rahiplerin ağzından dökülür. Artık kulların tanrı kanunları önünde boyunları kıldan incedir. Boyun kesilse bile acımaz.

Orijinal haliyle mitoloji veya din olarak kabaca anlatı haline getirilip sunulan sermaye ve zor örgütlenmesi olarak kent merkezli uygarlık çeşitli dönüşümler geçirerek günümüze kadar taşınır. Özü aynı kalmakla birlikte, retoriği ve formu değiştirilerek sunula sunula artık bütün cilaları dökülen bu uygarlık kendini kaskatı bir ulus-devlet faşizmi olarak ebedi ilan etmekten kaçınmaz. Şehrin sermaye ve zor örgütlenmesi olarak bürokratik demir kafes kendi içindekilerle birlikte AIDS ve biyolojik kanserleşmeleri çoğaltırken, daha vahim bir gelişme olarak tüm iç yapılanmaları ve doğal çevresiyle toplum doğasının kanserleşmesi evresine girilmiştir. Kalın çizgilerle ortaya konulan bu gerçeklerde abartma olmadığını anlamak için, dünya sisteminin son dört yüz (azami son beş bin yıllık) yılındaki savaşlara, sömürgeciliğe, toplumun tümüne yayılan savaş durumuna ve çevre felaketinin güncel haline bakmak yeterlidir.

Liberal ideolojik hegemonyanın tüm biçimlerine ve daha çok da resmi (devlet ideolojileri) alanlarına baktığımızda, tarihin sonunu böyle noktaladıklarını görürüz. Diğer bir deyişle küresel çağın zirvesindeki kapitalist sistem kendini son sözün ebedi hali olarak sunar. Bu yaklaşımın yeni olmadığını, her önemli sermaye ve zorbalık çağının sonunda böylesine 'ebedilik' ilanları yapıldığını biliyoruz. İşte beş bin yıllık uygarlık 'bilimlerinin' binlerce kılıfa büründürerek yönt-

emselleştirdiği hakikat budur. Yöntem hakikat, hakikat yöntem olmuştur.

Başka tür dünyalar, bilimler ve metotların olabileceği kulaklara fısıldandığında, cehennemlik, sapkınlık ve kâfirlik söylemlerinin yanı sıra, sınır tanımaz 'terör'ün her biçimi (Başının kesilmesi en basitidir. Çarmıha gerilme, ateşte yakılma, ipe çekilme, ömür boyu kürek cezasına çarptırılma, işkenceye yatırılma, ölünceye kadar çalıştırılma, hapishanelerde çürütülme, karılaştırılma, sömürgeleştirmenin sınırsız biçimleri, asimilasyon vb.) devreye girer.

Beş bin yıldır yıkmak için çaba harcadığı tarım-köy toplumundan âdeta intikam alırcasına hareket eden merkezî uygarlığın, 2000'li yıllarda bu toplumu tümüyle iflas ettirip son izlerini de silmeye çalıştığına tanık olmaktayız. Çevre yıkımı aslında TARIM-KÖY TOPLUMU'ndan intikam almanın son biçimidir. Çok ilginçtir, susturulan Toplumsal Doğa yerine Birinci Doğa yol açtığı çeşitli felaketlerle (iklimin ısınması, kuraklık, buzulların hızla erimesi, türlerin hızla yok olması, sel ve hortum felaketleri vb.) bu yıkıma cevap vermektedir. İnsanlık (susturulmuş insanlık) bazen en dilsiz doğa kesilebilmektedir. Bunun acı ama gerçek olduğunu kim inkâr edebilir ki?

Tarih paradigmasındaki en temel değişiklik, tarım-köy toplumu (M.Ö. 10000 - günümüze kadar) olmadan şehir temelli sermaye ve iktidar tekelciliğinin gelişemeyeceğine ilişkin olmalıdır. En temel yöntemsel değişikliğe bu noktadan gidilebilir. Rosa Luxemburg'un çok yüzeysel biçimde dile getirdiği "Kapitalist olmayan toplum olmadan kapitalizm, sermaye birikimciliği, tekelciliği olmaz" biçimindeki tanımını tüm tarihe ve sermaye biçimlerine yaymak daha doğru bir anlatım tarzıdır; sermayenin çözümlenmesinin tarihsel-toplum boyunca ifadesidir. K. Marks'ın saf kapitalist toplum modeli yaptığı en temel yanlışlıktır. Çünkü böyle bir toplum ne pratik ne de teorik olarak mümkündür. İspatı basittir: Diyelim ki, bir toplumda sadece kapitalistler (bürokratlarıyla birlikte) ve işçiler (işsizleriyle birlikte) vardır. Saf kapitalist toplum bunu gerektirmektedir. Sermayenin fabrikalarında toplam yüz mal biriminin üretildiğini varsayalım. Yirmi beş mal birimi ücreti karşılığında işçilerin olsun. Yirmi beş birim ise sermayedar sınıfın kullanımına kalsın. Peki, geriye kalan elli mal birimine ne olacak? Geriye kalanlar ya çürüyecek ya da bedava

dağıtılacaktır. Saf kapitalist toplum modeline göre başka türlüsü mümkün değildir.

Rosa, bu noktadan kalkarak, elli mal birimi ancak kapitalist olmayan topluma kâr amaçlı satılırsa sistemin işleyişinin mümkün olabileceğini söylerken doğrunun kıyısında gezinmektedir. Toplumsal gerçeklik daha kapsamlıdır. Ayrıca kârın ve ona dayalı sermaye birikiminin karşılığı ödenmeyen toplumsal artı olduğunu çok iyi bilmek ve hiç unutmamak gerekir. Kapitalist olmayan toplum kimdir? Başta tarihsel tarım-köy toplumudur; evlere kapatılmış kadın toplumudur; şehrin yoksul, emeğiyle geçinen zanaatkâr ve işsiz (ianeyle geçinen) kesimidir. Gerçeklik böyle konulunca, beş bin yıllık uygarlığı ve en sistematik dönemi olan son dört yüz yıllık kapitalist dünya sistemini daha iyi çözümlemek imkân dahilinde olacaktır. Tüm tarih boyunca sermaye ve iktidar olarak örgütlenen şebeke (aristokrasi, efendi, burjuvazi vb.) toplam nüfusun tahminen hiçbir zaman yüzde onunun üstüne çıkmamıştır. Dolayısıyla toplumsal doğanın ana gövdesi her zaman yüzde doksanın üstündedir.

O halde yöntem açısından soralım: Yüzde onun tarihselleştirilmesi, sistemleştirilmesi, düşüncenin temel objesi kılınması mı daha bilimsel doğru bir yoldur, yoksa yüzde doksanından fazlasının tarihselleştirilmesi, sistemleştirilmesi, düşüncenin temel objesi kılınması mı daha doğru bilimsel bir yöntemdir? Cevabı aranması gereken temel gerçeklik budur. Belki 'düşünce, bilim ve yöntem yoğunluğu yüzde onun tekelinde olduğu için başka türlüsü mümkün olmaz' denilebilir. Ama bu tekel son tahlilde toplumsal artının gaspı, aşındırılması üzerine kurulmamış mıdır? En örgütlü ideolojik grup olması bu ayrıcalığını haklı kılar mı? Yüzde bir bile olsa, iyi örgütlenmiş bir zor milyonları hükmü altına alabilir, milyonları bile yönetebilir. Kendi sözlerini en temel bilim ve yöntem olarak dayatabilir. Bu gerçek hakikat anlamına gelebilir mi? Bir avuç zorbayı ve tekelciyi kim hakikat ilan ediyor? İlan edenlerin, mitoloji, din, felsefe, bilim ve sanat olarak sunanların sermayenin zorba şebekesinin iktidarına bağlanması toplumsal hakikati (yüzde doksanın hakikatini) değiştirebilir mi? Sorunu böyle ortaya koymak gerektiği gayet açıktır. Hiçbir ideolojik, bilimsel, dinsel, felsefi ve sanatsal hegemonyanın bu gerçeği değiştirmeye gücü yetmez, yetmemelidir.

Tarihsel-toplumu bu ana yöntemin ışığında yapısal olarak incelediğimizde, çeşitli düşünce biçimleriyle (mitolojik, dinsel, felsefi, bilimsel ve sanatsal) ifadeye kavuşturmak istediğimizde hakikatin boyutları çok daha görünür kılınacak ve anlam bulacaktır. Demokratik uygarlık tarihsel-toplumun bu iki yönlü (yapısallığı, nesnelliği ve ifade tarzı olarak öznelliği içinde) anlatımı olan çok daha gelişkin bir sistematiğe kavuşturulabilir. Toplumsal doğanın daha kapsamlı tarihselliği ve bütünlüğü içinde sistemleştirilmesi mümkün ve gereklidir. Bilimsel devrimin, sosyal bilimin paradigmatik temeline bu sistematik analiz oturtulmalıdır.

Yöntem sorununa böylesi bir yaklaşım, toplumsal doğayı tüm tarihsel zenginliği ve bütünlüğü içinde çok daha doğru bir biçimde sunma yeteneğindedir. İlk bakışta görülüyor ki:

a- Sermayesiz ve iktidarsız toplum mümkündür, ama toplumsuz sermaye ve iktidar mümkün değildir.

b- Sermayesiz ekonomi mümkündür, ama ekonomisiz sermaye mümkün değildir.

c- Devletsiz toplum mümkündür, ama toplumsuz devlet mümkün değildir.

d- Kapitalistsiz, feodalsiz, efendisiz toplum mümkündür; ama toplumsuz kapitalist, feodal ve efendi mümkün değildir.

e- Sınıfsız toplum mümkündür, ama toplumsuz sınıf mümkün değildir.

f- Şehirsiz köy-tarım mümkündür, ama köysüz ve tarımsız şehir mümkün değildir.

g- Hukuksuz toplum mümkündür, ama ahlâksız toplum mümkün değildir.

h- Kendi çalıp kendi oynayan kişi misali toplumu politikasız ve ahlâksız duruma düşürmek mümkündür. Ama o zaman da toplum yeni Leviathan (ulus-devlet faşizmi) tarafından parçalanıp yutulmaktadır ki, toplumun ve insanın ölüm anı da böyle seyirlik olmaktadır. Soykırımın gerçekleştirildiği andır bu an. Michel Foucault'nun insanın ölümünü ilan ettiği andır bu an. Friedrich Nietzsche'nin toplumun ve insanın iğdiş edilip cüceleştirildiğini, karıncalaştırıldığını söylediği, sürü ve kitle olarak ilan ettiği andır bu an. Toplumun M. Weber'in deyişiyle 'demir kafes'e kapatıldığı andır bu an!

Demokratik uygarlık paradigması bu anda devreye girmek durumunda ve zorundadır:

1- Tarım ve köy olmadan toplum sürdürülemeyeceğine göre, resmi uygarlık tarihi boyunca hep sömürü ve baskı konusu olmuş toplumun bu alanlardaki kesiminin tarih boyunca gösterdiği direniş ancak politik toplum haline dönüşmesiyle amacına kavuşabilir.

2- Sermaye ve iktidar tekellerinin üsleri olmadan kent mümkündür. Uygarlık tarihi boyunca sömürü ve baskının üssü olma rolüne zorlanan kentin gerçek kurtuluşu, politik kent toplumu haline geliş ve demokratik yönetimle mümkündür. Tarihte çok zengin bir görünüm arz eden kentlerin demokratik ve konfederalist yönetimi daha da geliştirilmesiyle kent kanserolojik yapılar yığını olmaktan kurtarılabilir.

3- Ekonomi üzerine kurulu sermaye ve iktidar tekelleri daraltılıp ortadan kaldırılıncaya kadar ne ekonomik bunalımlar son bulabilir ne de sorunlar çözülebilir. Başta işsizlik, açlık ve yoksulluk olmak üzere çevre tahribatı, her tür gereksiz sınıflaşma, sosyal hastalıklar ve savaşların temel nedeni, sermaye ve iktidar gruplarının toplumsal artık-değer üzerinde pay kapma ve paylarını arttırma mücadelesidir. Toplumsal doğa tüm bu sorunlar ve hastalıklara karşı esnek zarla donatılmıştır ki, sermaye ve iktidar aygıtlarının sınırlandırması halinde bile gelişimini özgürce sürdürmede başarılı olabilir. Tarih eğer ekonomik ve sınıfsal açıdan yazılıp okunacaksa, ancak bu paradigma ile gerçek anlamına kavuşabilir.

4- Sermaye ve iktidar tekeli olmadan toplumun doğal hali ahlâki ve politik toplumdur. Tüm insan toplumu doğuşundan sönüşüne kadar bu niteliği yaşamak durumundadır. Köleci, feodal, kapitalist, sosyalist toplum kalıpları toplumsal doğaya giydirilmek istenen elbise misalidir, gerçeği ifade etmezler. Böyle iddialar olabilir, ama böyle toplumlar yoktur. Esas hali ahlâki ve politik olan toplumlar tarih boyunca sermaye ve iktidar tekelleri tarafından hep sıkıştırıldıkları, sömürüldükleri ve sömürgeleştirildiklerinden ötürü tam gelişme imkânı bulamamışlardır.

5- Demokratik siyasetin temel görevi ahlâki ve politik toplumu özgür temelde kendi işlevine kavuşturmak olabilir. Böylesine işlevsel olabilen toplumlar açık, şeffaf demokratik toplumlardır. Demokratik toplum ne kadar gelişmişse, ahlâki ve politik toplum da o kadar

işlevsel olabilecektir. Demokratik siyaset sanatı bu tür toplumları sürekli işlevsel kılmaktan sorumludur. Toplumları 'toplum mühendisliği'nce yaratmak demokratik siyasetin görevi değildir. Bu tür mühendislik girişimleri liberalizmin sermaye ve iktidar tekeli oluşturma faaliyetleriyle ilgilidir.

6- Tarih boyunca uygarlık adına kurulan tüm krallıklar, imparatorluklar, cumhuriyetler, kent devletleri ve ulus-devletler tek ve toplu olarak, uzlaşmış ve rekabetçi halleri, hegemonik ve eşit duruşlarıyla özünde sermayenin iktidarlaşmış, devletleşmiş biçimleridir.

Ahlâki ve politik toplumun hedefi hiçbir zaman bu tür tekeller haline gelmek olamaz. Ancak onlardan ya bağımsız ya da koşullu barış içinde uzlaşma halinde yaşayabilir. Bu durumlarda demokratik uygarlıkla resmi iktidar uygarlıkları çeşitli biçimler altında uzlaşabilirler. Barış süreçleri bu koşullu uzlaşmalara dayandığından, diğer tüm zamanlar ya toplumların içinde ya da üstünde sürekli savaş halini ifade eder.

7- Toplum sürekli tekelci sömürü savaşlarına (içinde ve dışında) dayanmak durumunda olmadığından, çeşitli biçimler altında kendi demokratik uygarlığını hem tarım-köy zemininde hem de kentin emekçileri içinde geliştirmek durumundadır. Tarih sadece en insanlık dışı ve köhne yapılar ve savaşların aracı, iktidar ve devletler yığınının toplamı olmayıp, onlardan katbekat daha fazla demokratik uygarlık örnekleriyle doludur. Tüm aile, kabile ve aşiret sistemleri, konfederasyonları, kent demokrasileri (Bilindiği kadarıyla en çarpıcı örnek Atina'dır) ve demokratik konfederasyonları, manastırlar, tekkeler, komünler, eşitlikçi partiler, sivil toplumlar, tarikatlar, mezhepler, iktidarlaşmamış din ve felsefe toplulukları, kadın dayanışmaları, yazıya geçirilmemiş sayısız dayanışmacı cemaat ve meclisler gibi devasa toplumsal gruplar demokratik uygarlığın hanesine kaydedilmelidir. Ne yazık ki, bu toplulukların tarihi sistemlice yazılmamıştır. Hâlbuki gerçek insanlık tarihi bu grupların sistematik ifadesi olabilir.

8- Resmi iktidar uygarlıkları sermaye ve silah tekelleriyle ideolojik hegemonyayı iç içe sürdürdüklerinden, demokratik uygarlığın ideolojisi hep zayıf ve sistemsiz kalmış, iktidarlarca sürekli bastırılmış ve saptırılmış, çoğunlukla yok edilmiştir. Nice bilge, bilim insanı, filozof, dinî önder, mezhep mensubu ve sanatçı teslim olmadıklarında ve

özgür vicdanın sesini dinlediklerinde en ağır cezalara çarptırılmış ve susturulmuşlardır. Bunun tarihinin yazılmamış olması var olmadığı anlamına gelmez. Demokratik uygarlığı sistematik bir tarihsel-toplum ifadesine kavuşturmak başta gelen entelektüel görevlerimizdendir.

9- Kapitalist sistemin son dört yüz yılındaki tüm ideolojik, idari, askeri, ekonomik tekel ve iktidar tekeli olarak ulus-devletçi uygarlık sistemine karşılık, kent demokrasisi (İtalya'da) ve konfederasyonları (Almanya'da), köylü isyanları ve komünleri, işçi isyanları ve komünleri (Paris Komünü), reel sosyalizm deneyimleri (dünyanın üçte birinde), ulusal kurtuluş süreçleri (devlet ve iktidar olmayan halleri), çok sayıda demokratik parti, sivil toplum hareketi, en son ekolojist ve feminist hareketler, demokratik gençlik hareketleri, sanat festivalleri ve iktidar olmayı amaçlamayan yeni dinsel hareketlere kadar uzanan geniş yelpaze içinde yer alan hareketlere dayanan demokratik uygarlığın tam bütünleşmemiş de olsa küçümsenmemesi gereken bir sistematiği vardır.

10- Günümüz ulus-devlet sistematiği ağır sorunlar yaşasa ve çatlaklıkları her gün artsa da, halen ulusal, bölgesel ve küresel alanda en güçlü sistematiğe sahiptir. Sayıları iki yüzü aşan ulus-devletler, bölgesel birlikler (başta Avrupa Birliği-AB-, ABD-Kanada-Meksika - NAFTA-, Güneydoğu Asya-APEC-) ve küresel BM (Birleşmiş Milletler) ile temsil edilmesine karşılık, demokratik uygarlık sisteminin Dünya Sosyal Forumu gibi gevşek ve formsuz, devlet ve iktidar olmayan çeşitli emekçi ve halk birlikleri çok yetersizdir. Yetersizlik ideolojik ve yapısal temeldedir. Bu yetersizliği gidermek için Dünya Demokratik Konfederalizmi, yerel ve bölgesel ulusal demokratik konfederasyonlar, bunların parti ve sivil toplum aygıtları geliştirilmek durumundadır.

C- Demokratik Uygarlığın Tarih Taslağı

Özgür insan doğasının en temel özelliği, kendi tarihini seçebilmesi ve tarihle yaşamayı bilmesidir. Tarih varoluşun, gerçekleşen sürecin yorumudur. Ne kadar farklı varoluşlar varsa o kadar tarih de olacaktır. Ama tarihsel farklılık tarihsel birliğin olmadığı anlamına gelmez. Birlik olmadan farklılık anlam ifade etmez. Farklılıklar birliğe bağlı olarak olur. Mühim olan birliği neyin temsil edeceğidir. İnsan türü söz konusu olduğunda, şüphesiz zekâ ve araç kullanma yetenekleri birliğe esas kılınabilir. Çünkü bu yetenekleri olmadığında öteki canlı türleri ile arasında hiçbir fark kalmayacaktır. Bazen devlet, bazen dem-

okrasi, ahlâki ve politik boyutlar, zihniyet biçimleri ve ekonominin durumu farklı birlik temelleri olabilir. Önemli olan, hangi farklılıkların hangi birlik temelinde geliştiğini tespit etmektir.

Demokratik uygarlığın temel birliği olarak ahlâki ve politik toplumu esas aldık. Anlaşılırlığı için tanımını yaptık ve yöntemini belirlemeye çalıştık. Şimdi de kısaca tarihsel gelişiminin taslağını çizelim:

a- Toplumsal doğa yaşamının yüzde 98'ine yakınının klan toplumu dediğimiz 25-30 kişilik birimler halinde süregeldiğini bilmekteyiz. Klanı toplumun kök hücresi olarak tanımlayabiliriz. Klan toplumu süreç içinde oluşan aile, kabile, aşiret, kavim ve ulus toplumunun tümünde hücre farklılaşmasına benzer biçimde yaşamını halen sürdürmektedir. İster işaret dili ister simgesel dil halinde bulunsun, temel toplumsal doğa tanımımıza göre klan ahlâki ve politik bir toplumdur. Elbette klanda var olan ahlâk ve politika çok basittir, ama önemli olan var olmasıdır. Basitlik önemi ortadan kaldırmaz, tersine önemin önemini kanıtlar. Hatta denilebilir ki, ahlâk en güçlü ifadesini klan toplumunda yaşar. Âdeta içgüdünün ifadesi rolündedir. Ahlâka göre yaşamak varoluşun olmazsa olmaz koşuludur. Ahlâkını yitiren klan dağılmış, dağıtılmış veya yok edilmiş klandır. Ahlâkın basit kurallarla ifade edilmesi ancak yaşamsallığına yorumlanabilir. Kıyaslamak açısından denilebilir ki, günümüzde hukuk kuralları sıkça çiğnendiği halde topluma bir şey olmaz. Hukukun tutuculuğu nedeniyle belki de bu çiğneme daha olumlu bir rol bile oynayabilir. Klanın kurallarındaki bozulma ise topluluğun sonu demektir.

Aynı özellik politika için de belirtilebilir. Klanın toplayıcılık ve avcılık gibi çok basit iki işi vardır. Şüphesiz tüm klan üyeleri kendileri için hayati olan toplayıcılık ve avcılık üzerinde belki de bin kez tartışarak, danışarak, deney alışverişinde bulunarak, bazı üyelerini görevlendirerek en iyi ve en verimli biçimde toplayıcılık ve avcılık politikalarını oluşturup uygulamaya çalışmışlardır. Aksi halde yaşam mümkün olamazdı. Neyin nasıl toplanıp yenileceği en temel politikaydı, ortak işti. Politika ortak iş olarak tanımlanır. O halde klan toplumu çok basit ama hayati bir politik topluluktu. Bir gün bile politika yapmazsa ölürdü. Politika bu nedenle çok hayati bir doku işlevselliğine sahipti. Diğer tüm özellikleri belki de primatlarınkine benziyordu. Yegâne önemli farkları, basit ahlâki ve politik dokuyu geliştirmiş olmalarıydı. Araçlar ancak politika var olduğunda devreye

girer. Dilin gelişimi ancak ahlâki ve politik temelde mümkündür. Konuşma ihtiyacını hızlandıran unsurların işin yapılmasına ilişkin tartışma ve karar olduğunu hiç unutmamalıyız. Burada ahlâk ve politikanın temelinde beslenme ihtiyacı yatar demek bana anlamsız gelmektedir. Şüphesiz tek hücreli bir canlı olan amiplerin de beslenme ihtiyacı vardır. Ama amiplerin ahlâkı ve politikasından bahsedemeyiz. İnsanın amipten farkı, beslenme ihtiyacını sürekli farklı ahlâki ve politik yaklaşımlarla karşılamasıdır. Bu anlamda Marksist öğretideki "Ekonomi her şeyi belirler" ifadesi pek açıklayıcı değildir. Önemli olan ekonominin nasıl belirlendiğidir. İnsan türünde bu durum ahlâki ve politik dokuyu, toplumsal alanı gerektirir.

Klan toplumunu bu temel özelliği nedeniyle demokratik uygarlık tarihinin baş ve başlangıç köşesine oturtabiliriz. Sistem tarihi bu yönüyle insanlığın ömrünün yüzde 98'lik kısmına sahip kılınmaktadır. Ayrıca klan belirttiğimiz gibi halen aile, kabile, aşiret, kavim, ulus, uluslararası topluluk ve hatta ulus-üstü topluluklarda varlığını ana hücre olarak sürdürmektedir.

Yaklaşık yirmi bin yıl önce dördüncü buzul döneminde buzulların çözülmesiyle Toros-Zagros sisteminde en muhteşem biçimiyle oluşan mezolitik (yaklaşık bundan 15000-12000 yıl önceki ara dönem) ve neolitik toplum (M.Ö. 12000'den bugüne) klan toplumundan daha gelişkin durumdaydı. Ellerindeki araçlar ve yerleşme düzenleri gelişmişti. Nitekim ilk tarım ve köy devrimi bu süreçte oluştu. Toros-Zagros sistemi başat olmakla birlikte, insan topluluklarının yaşadığı birçok Afro-Avrasya mekânında da benzer toplumsal oluşumlar başlar. Bana göre bu gelişme Toros-Zagros neolitik toplumunun yayılması sonucunda yaşanmıştır. Toplumsal doğa tarihinde muhteşem bir çağdır bu dönem. Simgesel dilin halen kullanılan ana biçimlerinin oluşumundan tarım devrimine (tohumların bilinçlice ekilip biçilmesi, hayvanların evcilleştirilmesi), köylerin oluşumundan ticaretin kökenine, anacıl aileden kabile ve aşiret örgütlenmesine kadar birçok gelişme bu tarihsel aşamaya denk düşer. Şüphesiz bu dönemin Yeni Taş Devri adıyla anılması gelişkin taş araçların varlığına işaret eder. İnsan zekâsının açılımı da muhteşemdir. Bugüne kadar damgasını vuran tüm araç ve gereçlerin kullanım esasları icat edilmiş gibidir. Tarihin ikinci uzun süreli dönemidir. Zamanın kalan yüzde iki'den biri bu döneme aittir. Toplum yine esasta ahlâki ve politik

toplumdur. Henüz hukuk ve devlet yoktur. İktidar tanınmamaktadır. Ana'ya kutsallık atfedilmekte, kadın tanrıça imgesi yükseltilmektedir. Kutsal tapınak ve mezar dönemine geçilmiştir. Ölüleriyle aynı mekânı paylaşacak kadar tarihsel yaşarlardı. Tapınak ve mezar kalıntıları bu gerçeği âdeta gözümüzün içine sokmaktadır. İlkel değil gerçek, hakiki insanlarla karşı karşıyayız.

Demokratik uygarlık tarihinin ikinci ana dönemi böyle çizilebilir. Saf demokratik uygarlık değerleriyle temsil edilir bu dönem. Ahlâki ve politik toplumun simgesel dil ve aklın gelişimiyle köy ve kabile çapında demokrasiyi en görkemli biçimde yaşaması belki bazı düşünce sahiplerince yadırganabilir. Ama gerçeğin kendisi budur. Ahlâki ve politik olanın en saf demokrasi olduğu dönemdir. Giderek artan artı-ürünler toplum üzerinde önce hiyerarşik güçlerin, daha sonra da kent merkezli uygarlık güçlerinin sistematik baskı ve sömürüsüne yol açacaktır.

b- Yazılı tarih denen uygarlık anlatıları (her tür mitolojik, dinsel, bilimcil anlatım) tarihi yaratıcının emriyle başlatır. Bahsedilen tarih yaklaşık son beş bin yıllık tarihtir. Yaptığım sosyolojik çözümlemelerden yola çıkarak, tarihe ilişkin bu anlatıların ideolojik kökeninin kesinlikle baskı ve sömürünün kutsallaştırılmasına dayandığını belirtebilirim. Bugünün sözde bilimsel ekonomi-politiği de dahil, bilimsel ekollerce yapılan iş, emekte niteliksel bir gelişme yaşayan toplumun sağladığı artık-değer, hatta toplumun yaşam değerleri üzerine kurulu bir ideoloji geliştirmektir. Gerçeğin gizlenmesi için çok büyük ideolojik çaba harcandığı ve zor kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kent-sınıf-devlet inşası aynı zamanda büyük ideolojik inşalar dönemidir. Bu ideolojilerin temel işlevi yaratılışı, oluşumu farklı göstermek, tanrısallık imgesi içinde rahibin, güçlü adamın veya yöneticinin başarısı olarak yansıtmaktır.

Demokratik uygarlık tarihi öncelikle bu ideolojik perde ve barajlamaları aşmak durumundadır. Ancak o zaman sadece aileyi, tarım-köy toplumunu, kabile ve aşiret yapılanmalarını değil, kent-sınıf-devleti, daha önce kurulan ve halen sürüp giden hiyerarşik iktidarı, ilk kadın sömürgeleşmesini de daha iyi anlayabiliriz. Paradigma değişikliği bu anlam gücünü çok geliştirecektir.

Şüphesiz kent-sınıf-devlet üçlüsü olarak farklılaşan uygarlık şebekesi halindeki tekelci sermaye toplulukları dışında, bu uygarlıkla

derin çelişkileri olsa da, demokratik uygarlık yeni bir aşama halinde devam etmektedir.

Kent ile kır arasında çelişki oluşmuştur. Fakat kent ve kırın birbirini bütünleme eğilimi daha ağır basmaktadır. Demokratik uygarlığın kent uzantıları (köleler, zanaatkârlar, kadınlar) olmakla birlikte, kentin de kır uzantıları bulunmaktadır. Özellikle kırsal toplumda güçlenmiş bulunan hiyerarşik yapılar, kent-devlet yönetiminin kırsal alandaki işbirlikçileridir. Çelişki ve çatışma aslında maddi çıkarları farklılaşmış bu iki toplumsal blok arasında geçmektedir. Komünal, ahlâki ve politik toplum güçlerini ifade eden demokratik uygarlık ile kentte köle işçiliği, kırda kabileler ve köylerin talan edilmesi ve ganimetler üzerine kurulu sermaye ve devlet tekelli uygarlık arasında şiddetli ideolojik, askeri ve idari çatışmaların varlığı yoğun olarak gözlemlenmektedir. Ayrıca kent yönetimlerinin kendi aralarında da sürekli pay kapma savaşları vardır. Sümer destanlarında yer alan kente ilişkin ağıtlar ve ezgiler çatışmaların ne denli şiddetli geçtiğini hissettirmektedir. Kabile ve aşiret yapılanmalarının büyük oranda kent kökenli uygarlık saldırıları altında şekillendiğini belirtmek mümkündür. M.Ö. 4000-3000'lerde varlığına tanık olunan etnik yapılanmalar bu dönemin ürünü olsa gerekir. Sümerler ve Mısırlıların bunlara ad taktıklarını biliyoruz. Sümerler kuzey ve kuzeydoğusundakilere Uryanlar, Aryenler (tepe, dağ halkı ve toprak, çiftçi kökenliler), batısındakilere Amoritler (Semitik kökenliler, Sümerleşmemiş proto-Araplar), Gutiler, Kassitler derken, Mısırlılar Sina Çölünden gelenlere Apiru (Çölden gelen tozlu insanlar) demekteydi. İbrani isminin de Apiru'dan türediği kabul edilmektedir. Kentlerin ve kulelerin etrafında dikilen surlar, karşı toplumun varlığını en iyi belirleyen kanıtlardır.

Toplumun sınıf temelli uygarlığı kolay kabul etmediği çatışmaların şiddetinden yeterince anlaşılmaktadır. Bazen köylerin ve hatta uygarlık merkezlerinin toptan yakıldıkları izlenmektedir. Arkeolojik kayıtlar bu konuda çok örnek vermektedir. Mezopotamya yerleşim merkezleri olan ve defalarca yakılmış çok katlı höyüklerle doludur. Bu dönemden kalma mitoloji ve edebiyat, ağırlıklı olarak bu gerçekleri yansıtmaktadır. Homeros'un **İlyada**'sı üçüncü dereceden bir versiyon olarak, bu Mezopotamya kökenli destan geleneğini yansıtmaktadır. Hesiodos ise benzer bir versiyon oluşturarak, Sümer tanrı pante-

onu'nu Olympos panteonuna dönüştürmüştür. Savaşların krallar şahsında tanrıların savaşı olduğu, dönemin tüm destan geleneğinde mevcuttur. Tanrıların krallarla özdeşliği çok belirgindir. Firavun ve Nemrut unvanları bu özdeşliğin çarpıcı örnek ifadeleridir. Savaşlardan beklenen köy toplumlarının ekonomik talanı ve esirleştirme iken, kabilelere karşı da esir ve ganimet amaçlı benzer seferler söz konusudur. Uygarlıklar ayrıca birbirlerini de talan etme ve esir almayı temel kazanç kapısı saymaktaydılar. Uzlaşma ve ihtilafların maddi çıkara dayalı yapıları günümüze kadar devam etmiştir. Her şey "Kim daha büyüktür?" hesabına dayanmaktaydı. Gökteki tanrı birliğinin esas olarak yerdeki en büyük krallığın simgesel hali olarak tasavvur edildiği çok açıktır. Osmanlı sultanlarının kendilerini Zilullah olarak adlandırmaları bu gerçeği kanıtlamaktadır.

Bu tarihî dönemdeki temel çelişkiyi dar sınıf temeline dayalı bir çelişki olarak sunmak büyük eksiklik olacaktır. Köle sınıfının kendi efendilerinin ve tapınağın en uysal hizmetkârı olduğu, hatta kölelerin kendi efendilerinin bedenlerinin uzantıları gibi hareket ettikleri müşahede edilmektedir. Savaşanlar, köleleşmeyi reddeden aşiret ve kabile topluluklarıyla köylülerdir. Bir de tekelciler arasında sıkça pay kapma savaşları yaşanmaktadır. M.Ö. 1500'lere doğru Hititler ve Hurri-Mitanniler ile Mısır uygarlığı arasında hegemonik mücadelenin başladığı görülmektedir. M.Ö. 1500'lü yıllar Ortadoğu'da ilk defa merkezî uygarlığın oluştuğu dönemdir. M.Ö. 1500-1200 dönemi tarihin ilk görkemli kentleri arasındaki rekabetin ve hegemonyacılığa yükselişin örneklerini sunmaktadır. Bu dönem tarihin çok hareketli ve görkemli bir dönemi sayılmaktadır. Kabile, aşiret ve köy toplumları da gelişmelerini sürdürmektedir. Ticaret ilk defa etrafında imparatorluk inşa edilecek denli önem kazanmıştır. Asur ve Fenike kendi güçlerini esas olarak ticaret tekelinden almaktaydı. M.Ö. 1500'lerde Çin ve Hint uygarlıkları ilk adımlarını atarken, tüm Avrupa, Asya'nın diğer kısımları, Afrika ve Amerika neolitik toplumla daha yeni tanışıyorlardı. Tarihte en çok merak ettiğim iki dönem, M.Ö. 6000-4000 neolitiği ve tarım-köy toplumuyla M.Ö. 1500-1200'lerin kent yaşamı, kent toplumudur. Bu dönemlerin oluşum temposu ve destansı anlatımlarının orijinalliği, yaratıcılığı çok ilgi çekicidir. Destansı kahramanlıklarla tanrısallıklara ilişkin kavramsallaştırmaların ağırlıklı olarak bu dönemlerden kalma olduğuna inanmaktayım.

Uygarlıkların zamansal ve mekânsal yayılım ve gelişim dönemlerine ilişkin sıkça yaptığım değerlendirmeleri bir özetlemeyle şöyle ifade etmem mümkündür:

1- Dicle ve Fırat'ın beslendiği Toros-Zagros dağ sisteminin ovalarla birleştiği, doğal bir sulama iklimine ve çok zengin bitki ve hayvan türlerine sahip olduğu alanlarda M.Ö. 15000-12000'lerde görkemli bir avcı ve toplayıcı toplumdan (Urfa'daki Göbeklitepe tapınağı bu süreci açıklayıcı niteliktedir) sonra başlayan tarım-köy toplumu, M.Ö. 6000'lere kadar emekleme ve tam yerleşikliğe geçiş aşamasındadır. M.Ö. 6000-4000 yılları arasında tarım-köy toplumu en yaratıcı dönemini yaşamaktadır. M.Ö. 5000'lerden itibaren her tarafa kendini ihraç etmektedir. Çok az göç vardır, çoklukla kültürel ihraç söz konusudur. M.Ö. 5000-4000 döneminde Aşağı Mezopotamya'da sulu tarım etrafında yükselişe geçen El-Ubeyd kültürü, Kuzey Mezopotamya üzerinde karşı kolonici siyasete başlayacak kadar güçlenmiştir. M.Ö. 4000'lerde Yukarı Mezopotamya'da bu kültürün kolonyal yayılışına tanıklık eden arkeolojik kalıntılar bulunmuştur. Fakat aynı dönemde bölgenin öz kültürü hâlâ başat özelliğini korumaktadır. Uruk Çağı M.Ö. 4000-3000 döneminde yükselir. Kentin doğuşunu temsil eder. Gılgameş Destanı bu büyülü gelişmeyi konu edinmektedir. Uruk kuzeye doğru benzer bir yayılım göstermektedir. Her iki dönem kültürü muhtemelen dokuma, çanak çömlek ve tarımsal üretimi verimli kılarak hamle üstünlüğünü ele geçirmiştir. M.Ö. 3000-2000 dönemi klasik Ur Hanedanları dönemidir. Ayırt edici özelliği, kentlerin çoğalması ve aralarında şiddetli ve sürekli paylaşım kavgalarıydı. Bunlara ilk tekelcilerin yeniden paylaşım savaşları da denebilir.

2- Mezopotamya merkezli neolitik devrimin M.Ö. 4000'lere doğru Çin'e, Hindistan'a, tüm Avrupa'ya, Afrika'nın kuzeyine ve doğusuna hamle yaptığı düşünülebilir. M.Ö. 4000-2000 dönemi bu alanlarda neolitik toplumun iyice yerleşme dönemiydi. Güç kazanan Avrupa ve Kafkasya kökenli neolitik toplulukların M.Ö. 2000'lerden sonra tersine bir dalga yaptıkları izlenmektedir. Kuzeyin saldırı halindeki ilk büyük kabile boylarının Anadolu'dan Hindistan'a kadar dalgalar halindeki akışı önemli bir tarihsel alt üst oluş sürecine yol açmıştır. Akınlar Mezopotamya'nın ve Mısır'ın uygarlık merkezlerine kadar uzanmıştır. Ayrıca M.Ö. 4000-2000'lerde hem Semitik kökenli Arap

kabileleri, hem de dağlık Aryen kabileleri uygarlık merkezlerine dalgalar halinde saldırılarda bulunmuşlardır.

Tarihin bu ilk kolonyalist ve anti-kolonyalist yayılım hareketlerinde her iki uygarlık tipinde de gelişmeler yaşanmaktadır. Kabilelerin hiyerarşik kesimleri devletleşme sürecine girerken, birçok kabile üyesi köle sınıfına dâhil edilmektedir. Kabile ve aşiret saflarında ayrışma yaşanmaktadır. Bir yandan yeni kent uygarlıkları türerken, diğer yandan kabile ve aşiret örgütlenmeleri ve dayanışmaları güçlenmektedir.

3- M.Ö. 2000-1500 dönemi Sümer ve Mısır'ın klasik dönemlerinin sona erdiği, Babil, Asur, Hurri-Mitanni-Hitit ve Mısır'daki Yeni Hanedanlık arasındaki ilişki ve çelişkilerin çok yoğunlaştığı bir dönemdir. İlk defa merkezî hegemonik uygarlık dönemi başlamıştır. Küreselleşmenin farklı bir dönemi söz konusudur. Uygarlıktan aldıkları teknik bilgileri ve diğer alışkanlıkları uygarlık merkezlerine karşı kullanan kuzeyin kabile boylarıyla Ortadoğu'nun dağ ve çöl kabileleri de saldırılarını aralıksız sürdürmektedir. Silahlanma teknolojisinde tuncun yerine demirin geçmesi birçok yeni gelişmeye yol açacaktır. İlk defa maden arayışı ve ticareti büyük önem kazanacaktır. Kale ve sur yapımında büyük artış vardır. Kalelerin ilk görkemli örnekleri bu dönemin ürünüdür. Rolü artan ticaret zirve yapmaktadır. Asur ve Fenike'nin büyük yükselişi ticari tekellerin ürünüdür. Kuzeyden İskitler ve Dorlar'ın, güneyden Aramiler'in savaşçı kabilelerinin saldırısı altında M.Ö. 1500-1200 yılları arasında uygarlık büyük darbe alır. M.Ö. 1200-800 dönemi daha çok gerileme dönemidir. Ayakta kalan tek güç Asur İmparatorluğu'dur.

4- İlkçağın son büyük klasik çağının uygarlığı olan Grek-Roma uygarlığı, kendi dönemine kadar her iki uygarlık (Mezopotamya ve Mısır) sisteminin tüm mirasını özümsemiş gibidir. M.Ö. 1000 - M.S. 500 dönemini kapsayan bu uygarlık süreci Asya, Afrika ve Avrupa üzeri yayılımını sürdürmüş ve içinde ayrıca klasik bir çağ oluşturarak katkısını yapmıştır. Mitolojik çağ önemini yitirirken, dinsel, felsefi, hatta bilimsel gelişimin yeni orijinal çıkışları yaşanmıştır. Sermaye ve iktidar tekellerinin zirvesini oluşturan Roma İmparatorluğu içte yoksulların Hıristiyanlık partisiyle, dışta dört taraftan akan kabileler ve kavimlerin direniş ve saldırıları sonucunda, demokratik uygarlık güçlerinin darbeleri altında dönemini ve tüm ilkçağı beraberinde kapatmıştır.

c- Tarihsel süreç içinde uygarlıklar bakımından konumu en çok güçlük yaratan İbrahimî dinler geleneğidir. Bu üç temel dinin nasıl bir uygarlığa oturtulacağı halen tartışmalıdır.

Uygarlık konusundaki çözümlemelerim temelinde üzerinde oldukça yoğunlaştığım bu gelenekleri, iki temel uygarlık gücü arasında orta bir yol tutturmaya çalışan (tıpkı günümüzün sosyal demokrat hareketleri gibi) tipik uzlaşıcı, eklektik bir hareket olarak tanımlamaktayım. Sembolik olarak her ne kadar İbrani kabilesinin önderliğinde yönetilen bir hareket desem de, bu dinleri ırkî yönden ele almaktan ziyade, ideolojik yönü güçlü olan bir hareket olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır. İbrahimî gelenek bir kabile hareketi gibi sunulsa da, özünde Ortadoğu kökenli demokratik uygarlıkla devletli uygarlıkları orta yolcu temelde değerlendirmeye çalışan bir hareket durumundadır. Ne tam sınıf ne de kabile hareketidir. Ayrıca ne tam ideolojik ne de tam ahlâki ve politiktir. Her bakımdan orta yolcudur. Söz konusu gelenek Hz. İbrahim'in M.Ö. 1700'lerde çıkışından (Adem ile Havva'ya kadar götürülürse, söz konusu gelenek Sümer ve Mısır uygarlık çıkışlarına kadar dayandırılabilir) günümüzdeki izlerine kadar bu özelliğini hep korumuştur. Ama hem her iki uygarlığa sürekli ilham vermiş, hem de kendisine bağlı güçleri (Maddi ve manevi güçlerini kastediyorum) bu uygarlıkların mirasından koparmıştır. Dolayısıyla hem dostluklarını hem de düşmanlıklarını kazanarak tarihsel gelişmelere yol açmıştır.

Uygarlığın mitolojik çağını kapatıp dinsel çağının öncülüğünü üstlenen İbrahimî dinler yeni uygarlık paradigmamız ışığında daha anlaşılır kılınabilir. Mitolojik çağın en belirgin anlatımı tanrı-kral anlatımıdır. İlkçağların anlatım dilinin mitolojiyle yüklü olduğunu unutmamak gerekir. Bu dilde bugünküne benzer bir rasyonalite aramak beyhude bir çabadır. Tüm olgular ve olaylar mitolojik dille anlatılır. Animizmin (Bu inanç sisteminde doğanın canlı ve ruhlarla dolu olduğuna inanılır) derin etkisi altında oluşan Sümer Çağı mitolojisi, bu inanç sistemini (Klanların dini demek mümkündür) biraz dönüştürüp ilk defa 'tanrısal olan ve olmayan doğa' biçiminde bir ayrıma girişti. İcatlarının tüm içeriğini Yukarı Mezopotamya neolitik toplumundan alan Sümer rahipleri, ana-tanrıça anlatımı yerine baba, erkek-tanrı mitolojisine ağırlık verdiler. Toplumdaki büyük maddi dönüşümün (önce erkek ağırlıklı hiyerarşik düzen, ardı sıra ve birlikte devlet

biçimindeki otoritenin doğuşu) yeni ideoloji olan mitolojideki yansımasını Kurnaz Tanrı Enki'nin çıkışında bulabiliriz. Uruk Tanrıçası İnanna (Kökeni Yukarı Mezopotamya'nın Ana Tanrıçası Star-İştar'a dayanmaktadır) ile Eridu Tanrısı Enki (ilk şehir erkek tanrısı) arasındaki mücadele bu konuda oldukça çarpıcıdır. Bütün tanrısallık haklarının ana-tanrıçaya ait olduğunu (İnanna ünlü 104 Me'nin, doksan dokuz erdem, yetenek, icat ve sanatın kadın yaratımı olduğunu iddia etmektedir) kanıtlamaya çalışan İnanna'ya, Enki, bu hak iddiasının artık önemini yitirdiğini, uysal davranıp babasını (Kendisini baba-erkek-tanrı ilan ederken, Tanrıça İnanna'yı artık kızı-karısı konumuna düşürmüştür) dinlemesi gerektiğini vaaz etmektedir. Günümüzün tüm seküler, laik, dinsel ve bilimci vaazlarına nasıl da benziyor! Ben şahsen tüm bu kesimlerin ilk tanrısının Enki olduğuna inanırım. Enki orijinaldir, diğerleri versiyondur, kopyadır. Özellikle Olympos tanrıları Sümer mitolojisinin üçüncü, dördüncü versiyonudur. Roma tanrılarıyla birlikte mitolojik tarzdaki anlatım söner.

Öyküye göre Urfa'daki panteonda bulunan tanrı putlarını kıran İbrahim Nemrut tarafından ateşe atılmakta, sonra ateşin yandığı yerde tanrısal mucizeyle kutsal göl oluşmaktadır. Nemrut egemenliği altında barınma olanakları güçleşen İbrahim Kenan illerine doğru (Babil uygarlık sahasından Mısır denetimindeki sahaya) hicret etmektedir. Aslında tipik bir iltica olayı yaşanmıştır. Yine muhtemelen yerel bir kabile önderi iken şehir yöneticisi Nemrut'la ihtilafa düşmüştür. İhtilafın mal, mülk ve ticaret konusunda olduğu açıktır. O dönemde Babil ile Mısır uygarlığı arasında hem rekabet yaşanmaktadır, hem de ilk defa canlı bir ticari alışveriş dönemi başlamıştır. Bu rekabet yüzünden İbrahim gibi binlerce insanın geleneksel çıkarları darbe yemektedir. Hicret ve ilticanın maddi temeli budur. Kenan elleri her iki uygarlık arasında nispeten yarı-bağımsız durumdadır. Hegemonyanın üzerinde yoğunlaşmasını arttırdığı dönemde hicrete başlaması söz konusudur. Hicret olayı muhtemelen benzer binlerce göçün dönem diliyle ortak bir anlatıma dönüştürülmesini simgelemektedir. Bütün göstergeler söz konusu öykünün iki büyük uygarlık (Babil ve Mısır Yeni Hanedanlığı) döneminde çıkarları sarsılan ara yerlerdeki yerel kabile ve beyliklerin bu uygarlıklarla çelişkilerini ve çatışmalarını anlattığına işaret etmektedir. Bu güçler Nemrutlar ve Firavunların kendilerini tanrı olarak sunmalarını reddettikleri gibi,

fırsat bulduklarında put temsillerini de kırarak protesto etmektedirler. Özcesi, maddi çıkar çatışması ideolojik mücadele olarak yansımaktadır.

En az üç bin yıllık bir tanrı-kral ideolojisiyle mücadele kolay değildir; çok büyük cesaret ve yetenek ister. İbrahim'in Urfa'daki direniş eylemine mucizevi bir anlam yüklenmesi önemini bu gerçeklikten almaktadır. Kullar ilk defa tanrıya karşı çıkmaktadır. Eşi görülmemiş mucizevi gelişme işte budur. Hem maddi eylem yani putların kırılması vardır, hem de yeni ideolojik arayışlar söz konusudur. Yeni tanrıyı nerede ve nasıl bulacağı, bir anlamda kendi ideolojik tasarımlarını nasıl oluşturacağı büyük bir tartışma konusudur. Yüzyıllarca süren bir tartışmadır bu. İbrahim kendisine esin veren sese ilk defa "Wa hewe" –Bu odur- (Yahweh) demekle kendi tanrısını bulduğu ideasındadır. Kelime Aryen köke benziyor. Urfa'da o dönem Aryen kabileler daha çoğunluktadır ve inisiyatif onlardadır. İbrahim'in bu kabilelerle bağı halen tartışılmaktadır. 'Wa hewe' denip Yehova'ya geçilmiş olması güçlü olasılıktır. Yehova, İbrahim'in ilk tanrısıdır; Aryen kültürel kökenli olma ihtimali yüksektir. Kenan illerine geçtikten çok sonra El, Ula, Allah tanrıcılığına dönüşüm yapıldığı bilinmektedir.

'El' Semitik kökenlidir; çölün engin ortamında yeknesak bir şekilde yaşayan kabilelerin benzerlik, birlik özelliğini ve özlemini yansıtmaktadır. İkinci büyük ilham On Emir'le Musa'da ifadesini bulacaktır. Sina Dağı'nda Tanrı ile buluşması aslında Musa'nın önderi olduğu kabilenin çok ağırlaşan sorunlarına çözüm arayışını ifade etmektedir. On Emir'in kabileyi düzenleyen tipik kurallar olduğunu göz önünde tutarsak çözümlemeyi daha da geliştirebiliriz. Gelenek İsa'da da yenilenecektir. Hz. Muhammed aynı türden bir buluşmayı (Tanrıdan ilk vahyi aldığı Hira Dağındaki buluşma) Mekke ortamında gerçekleştirecektir. Benzer buluşmayı birçok peygamberin gerçekleştirdiği Kutsal Kitaplarda rivayet edilmektedir. Dönemin önemli aşamalarında yol gösterici düşünce ve eylemin geleneksel anlatımlarıyla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Anlatım böyledir. Kutsal metinler ve peygamberlik tarzı dediğim sosyal ve doğasal (Birinci ve İkinci Doğa) olgu ve olaylar dönemin dili ile böyle yansıtılmaktadır.

Bu geleneğin konumuz açısından tarihsel bir aşamayı ifade ettiğini rahatlıkla belirtebiliriz.

1- Tanrı-kralların yönettiği tarihin ve dönemin ilk iki büyük uygarlığına karşı çıkılmaktadır. Kulların tanrıya ilk başkaldırısıdır.

2- Yeni bir ideolojik ifade yaratılmaktadır. Tanrı-kralların da basit insanlar oldukları, tanrının ise insan olmadığı, her şeyin asıl yaratıcısının O olduğu (Ünlü "Bu O'dur" sözü bu büyük esinin ürünüdür), ancak O'nun Tanrı, Rab (efendi) olabileceği söylemleştirilmektedir.

3- Tanrı-kral'a değil ancak O'na boyun eğilebilir.

Yeni ideolojinin ana ilkeleri böyledir. İbrahimî dinler dediğimiz müthiş geleneğin temelinde bu üç maddede özetlenen ifadeler yatmaktadır. Toplumun geniş kesimleri, birçok tarihsel deneyimden sonra, üst tabakanın kendisini tekelleştirmekle yetinmeyip bizzat tanrılaştırmasına gittikçe daha çok karşı çıkarak, kendi öz çıkarlarına daha yakın bir kutsallık, bir tanrısal söylem geliştirmiş oluyorlar.

Ahlâki ve politik toplum açısından meydana gelen değişimi açıklamak çok daha önem taşımaktadır. Önceki iki bin yıllık (M.Ö. 3500-1500) tanrı-krallar çağında ahlâki ve politik toplum büyük darbe yemiştir. Özellikle ana-tanrıça kültü ile tüm klanlar ve kabilelerin doğayla içten, eşit ve canlı ilişkilerini ifade eden 'doğa tanrıcılığı' yerine, kul-tanrı ayrımını (özünde köle ve efendi sınıfların oluşumunu) katı bir tarzda ifade eden yer, gök ve deniz yaratıcısı mitolojik erkek tanrıların egemen kılınması, ahlâki ve politik toplumun ideolojik alanda da büyük darbe yediğini açıkça yansıtmaktadır. Maddi ve manevi kültürde büyük dönüşüm söz konusudur. Mitolojik anlatılar bunun ifadeleriyle doludur, doldurulmuştur.

Açık ki, bu uzun tarihsel dönemde toplumsal doğa üstünde büyük bir maddi çıkar şebekesi olarak örgütlenen ve ideolojik maskeyle gerçekliklerini gizleyen rahip-kral-komutan üçlüsü, ahlâki ve politik topluma büyük darbe indirecektir. Bu paradigma ile baktığımızda, iki bin yıllık dönemin toplumunu daha iyi kavrayabiliriz. Kavram oluşturma çok güç bir iştir; büyük emek ister. İbrahimî geleneğin oluşturduğu paradigma da şüphesiz en az iki bin yıllık Nemrutlar ve Firavunlar dönemini yeniden kavramlaştırırken, daha insani ve makul bir anlatıma, dine geçiş yapmaktadır. Yeni dinsel anlatım da elbette metafiziktir. Günümüz rasyonalitesinin, sosyal biliminin hayli uzağında olup farklılık arz etmektedir. Ama yine de çok önemli bir tarihsel çıkıştır. Eski dönemin güçlü ahlâki ve politik toplumuna tam dönüş

söz konusu edilemez. Ahlâkın tamamen din olarak sunulduğu On Emir'den de gayet iyi anlaşılmaktadır. Musa'nın On Emri, din görünümüne büründürülmüş apaçık ahlâk ilkeleridir. İnanç yönleri ikinci planda ve zayıftır. Demek ki, bu dönemde ahlâkın yerine dinin geçirilmiş olması, ahlâki ve politik toplumda yaşanan çok önemli bir dönüşümü ifade etmektedir. Eskinin daha sade ahlâki ve politik yaşamı her tarafı kuşatan bir tanrı anlayışıyla örtülmüştür. Yaşamın daha gelişkin bir dinsel örtüye büründürülmesi söz konusudur.

Araştırılması gereken temel konu, dinselleştirilmiş ahlâk ve politikanın ne denli uygarlık (devletli-sınıflı-kentli) karşıtı olduğu veya kendisinin yeni bir uygarlık oluşturup oluşturmadığıdır. Bugün özellikle Türkiye'de ve Ortadoğu'da sürdürülen laiklik-İslâmi uygarlık tartışmalarının temelinde bu tarihsel geçmiş yatmaktadır. İbrahimî dinlerin günümüze kadar geçirdikleri evrimi göz önüne getirdiğimizde, iki yönlü cevap vermek mümkündür.

Üst tabakada yansımasını bulan birinci eğilim, daha ortaya çıkışında Nemrut ve Firavun iktidar gerçekliğini yeni bir ideolojik örtü altında (bizzat tanrı olmak yerine tanrı elçiliği, gölgeliği, vekilliği olarak) sürdürmeyi esas alan kesim olarak (tıpkı sosyal demokratların sağ kesimi gibi) yerel krallık ve beylikler oluşturma peşindedir. İbrahim'in hem ticaret hem de kabile önderliğini birlikte sürdürmesi konumunu aydınlatmaktadır. Yerel bir beylik veya krallık arayışında olduğunu tespit etmek zor değildir. Nemrut'un basit bir kulu olarak kalmak istemiyor. Bunu hem dinsel hem de ahlâki ve politik açıdan aşağılık buluyor. Musa'nın Mısır'da bir muhalif prens olması ihtimali yüksektir. Yoksul, yarı-kölelik koşullarında yaşayan, tam Mısırlılaşmamış, farklı özelliklerini koruyan İbrani (İbrani sözcüğünün türetildiği kök olan Apiru, Doğu'dan gelen tozlu adamlar, kabileler anlamında kullanılmaktadır) kökenli topluluğa dayanarak Firavuna isyan ediyor. Kutsal Kitap'taki anlatımıyla çok zorlu geçen Firavunla görüşmeler sonunda Mısır'dan ayrılmaya karar veriyor. Tam bir gizlilik içinde örgütlediği İbranilerle birlikte Mısır'dan çıkış (Hz. Muhammed'in benzer çıkışı) yapmayı başarıyor. Çölde geçen kırk yıllık mücadele öyküsü yeni bir beylik, emirlik kurma çabasını ifade ediyor. Kural geliştiriyor. Hayal edilen 'vaat edilmiş topraklar'ı arıyor. Bilindiği üzere bu ütopya M.Ö. 1000 civarında bugünkü İsrail-Filistin alanında Samuel, Davut ve Süleyman peygamberlerce gerçekleştiriliyor. Asıl ideolojik önderliği

rahip Samueller yapar. M.Ö. 1000'den sonra benzer birçok beylik ve krallık oluşur. Yakın dönemin iki büyük bloğu olan Doğu ve Batı Blokları arasındaki çelişkilerden yararlanan küçük ulus-devletler örneğini çağrıştırıyor. Aynı eğilim benzer örnekler halinde bugün de özellikle Güney Amerika'da ve dünyanın birçok ülkesinde farklılaşmış olarak devam etmektedir.

İkinci eğilim, toplumun daha yoksul ve radikal kesiminin anti-uygarlık eğilimidir. Bu kesimler uygarlaşmanın yaşadıkları sorunları daha da ağırlaştırdığının farkındalar. İlk İsrail-Yehuda Krallığında bile bu çelişki yoğun yaşanmıştır. Rahip Samueller'in krallaşan önderlere şiddetli muhalefeti kısmen bu gerçeği yansıtmaktadır. İsa'nın çıkışında durum daha da açıklığa kavuşur. İbrani kavminde de bu dönemde sınıfsal ayrışma derinleşmiştir. Roma işbirlikçisi üst tabaka temsilcileri, Yehuda Krallığı sahipleri olarak, İsa'yı altlarını oymakla itham edip hem yakalatıyorlar (İsa'yı ihbar eden Yahuda İskaryot, Roma işbirlikçisi bir Yahudidir. On üçüncü havaridir) hem de çarmıha gerdiriyorlar. İsa'nın çarmıha gerilmesinde Roma temsilcisi Vali fazla ısrarcı değildir; Yehuda Krallığı temsilcileri çarmıha gerilmesini daha çok talep ediyorlar. İsa'nın sadece İbranilerin değil, Romalıların ve Perslerin yoksullaştırdığı tüm kavimlerin (başta Grekler ve Asurlular, Ermeniler, o dönemin uygarlık kurmuş kavimleri) yoksullarını temsil eden ilk büyük inter-kavimci partinin simgesi olarak kabul gördüğü açıktır. Klasik uygarlığa karşıt yeni bir hareketin gelişmesi söz konusudur. Bu hareketin mensupları tam üç yüz yıl boyunca her türlü açlık ve işkenceyi göze alarak yeraltında anti-Roma, anti-Sasani bir hayat sürdürmüşlerdir. Daha sonra politikleşen hareketin üst yönetimi (rahipler konseyi, konsülü), Roma İmparatoru Konstantin döneminde resmen işbirliğine giderek, Bizans'ta inşa edilen ikinci büyük Doğu Roma'nın ideolojik organı haline gelirler.

Buna karşılık değişik mezheplere bağlı yoksul ve radikal kesimlerin şiddetli bir direnişi vardır. Bu direniş uzun yüzyıllar sürmüştür. Ariusçular, Süryaniler ve Gregoryanlar'ın direnişleri önemlidir. Açık ki, sınıf mücadelesi, hatta baskı altındaki kabile ve kavimlerin dinsel örtü altında gelişen ahlâki ve politik toplum mücadelesi yüzyıllar boyunca bütün hızıyla sürmüştür. Hıristiyanlık'ta yaşanan İsa'nın tanrısal doğadan mı olduğu, yoksa insan doğasından mı oluştuğu tartışması mezhep farklılaşmasında temel etkendir. Kökeni Sümer mitolojisine

dayanır. Kendini tanrı soylu ilan eden üst tabakanın aşağı tabakaların asla tanrı soylu olamayacağı (Hatta tanrıların dışkısından yaratılmış oldukları biçimindeki efsane bu gerçeği ifade eder) biçimindeki söylemi İbrahimî dinleri de uzun boylu etkilemiştir. Hz. Muhammed'in tavrı nettir: İnsan Tanrı değil, ancak Tanrının elçisi ve kulu olabilir. Hıristiyanlıkta durum çelişiktir. Yoksul tabaka kökenli mezhepler (Ariusçular) İsa'nın insan soylu olduğunu idea ederken, iktidar işbirlikçiliğine oynayanlar daha çok tanrı soylu ideasına eğilim gösterirler. Meselenin özü sınıflaşmayla ilgilidir. M.Ö. 3000-1500'lerde yerel inanışlarıyla ve dönüştürülmüş resmi mitolojik inanışlarla sürdürülen anti-uygarlık mücadelesi hem sınıfsal hem de etnik özellikler taşır. Özgürlük özlemleri nettir.

Büyük mücadeleler veren Toros-Zagros alanındaki Aryen kökenli kabile ve aşiretlerin M.Ö. 2150'de Akad sülalesini yıkıp yerine Guti-Gudea sülalesini kurmaları, yine Kassitlerle birlikte M.Ö. 1596'da Babil'i işgal eden Hititlerle ittifak yaparak M.Ö. 1500'lerde Mısır ve tüm Mezopotamya kentlerine gücünü kabul ettiren bugünkü Serêkani (Ceylanpınar) merkezli Mitanni Konfederasyonunu inşa etmeleri bu gerçekleri ifade eder.

İbrahimî direniş geleneği bu tarihsel evreden sonra gelişmiş olup, günümüze kadar tarihsel oluşumlarda farklı biçimlerde oldukça etkili olmuştur. Yine de İbrahimî geleneği mitolojiden tümüyle koparmak doğru değildir. Kutsal Kitapların üçünde de yer alan olayların (başta Âdem-Havva öyküsü olmak üzere) büyük kısmı Sümer ve Mısır mitolojisinde de geçmektedir. Fark, başta tanrıya ilişkin olmak üzere, dönemlerin geçirdiği dönüşümlerle bağlantılıdır. Mühim olan, ahlâki ve politik toplumun kendisini güçlü yerel ideolojik ve dinsel ifadelerle dayatmış olmasıdır. Din büyük oranda ahlâki direniştir. Özellikle Zerdüşt geleneği daha köklü bir dönüşümü ifade eder. İbrahimî dinleri en çok etkileyen bir kaynak olan Zerdüşti gelenek, Zagros dağ kökenli ziraat ve hayvancılık toplumunun yarı-felsefe yarı-din ağırlıklı ahlâki ve politik öğretisidir. Semitik kökenli tanrıyı meşhur "Söyle, sen kimsin?" biçimindeki nidasıyla sorgulaması köklü kopuşu yansıtmaktadır. İlk defa 'kutsallığın' yerine 'iyi' ve 'kötü', 'aydınlık' ve 'karanlık' kavramlarını yerleştirerek, daha sonra Greklerin oldukça geliştirecekleri etik (ahlâk bilimi) ve felsefi akımların önünü açacaktır. Greklerin özellikle Medler kanalıyla tanıştıkları Zerdüşt geleneğine

çok şey borçlu olduklarını **Heredot Tarihi**'nin büyük kısmını oluşturan Medlere ilişkin anlatımlardan da çıkarsamak mümkündür. Zerdüşt geleneğinin halen dağ kabilelerindeki ve sömürgeleştirilmemiş geniş Aryenik tarım toplumundaki güçlü ahlâki ve politik toplum gerçeğini yansıttığı söylenebilir. Köleliğin fazla gelişmediği, özgür toplum yaşamının güçlü olduğu bir toplumun ahlâki ve politik gerçekliğini ifade etmesi anlaşılır bir husustur.

d- İlkçağın son dönemini yaşayan Grek-Roma uygarlığı her üç geleneği de birlikte yaşamıştır. Her iki yarımadada geleneksel tanrı-krallar dönemi ilk aşamayı teşkil etmiştir. Grek-Roma mitolojisi Sümer ve Mısır orijinlerinin sonuncu türevidir. Etrüsk ve Isparta Krallıkları döneminde mitolojik gelenek (Olympos'taki Zeus, Roma'daki Jüpiter) son büyük çağını yaşamıştır. Roma Cumhuriyeti (M.Ö. 508-44) ve Atina Demokrasisi (M.Ö. 500-300) döneminde mitolojik anlatım giderek sönerken felsefi gelenek öne çıkmaktadır. Sokrates ve Cicero bu dönemin ünlü filozofu ve hatibidir. Eski özgür geleneklerini kolay terk etmek istemeyen Atina ve Roma vatandaşları, halen ahlâki ve politik toplum geleneğine oldukça bağlıdırlar. Krallık ve imparatorluk sistemiyle yoğun mücadele etmişlerdir. Atina'nın Isparta, Romalı aristokrasinin önde gelenlerinin de Sezar'la giriştikleri mücadele bu gerçeği yansıtır. Sokrates ve Cicero ahlâk ve felsefe filozoflarıdır. Etik ve demokratik siyasetin temellerine ilişkin ilk öğretilerde önemli isimlerdir. Tüm topluma yansıtmasalar da, Atina ve Roma'nın güçlerini halen güçlü damarlara sahip olan ahlâki ve politik toplum geleneğinden aldıkları tartışmasızdır. Sınırlı kölelik kurumu hem kentteki hem de kırsal alandaki güçlü özgür vatandaş kitlesiyle karşılaştırılamaz. Dolayısıyla cumhuriyet ve demokrasiye ilişkin öğretilerin geliştirilmesindeki rolleri önemlidir. Roma Cumhuriyeti ve Atina Demokrasisinin Augustus ve İskender'in imparatorluk deneyimlerine yenik düşmeleri önemli bir gerilemeyi ifade eder. Unutmamak gerekir ki, klasik Roma ve Atina döneminden kalma olumlu değerlerin büyük kısmı Cumhuriyet ve Demokrasinin ürünüdür. İlk defa yazılı tarihte karşımıza çıkıyor ki, ahlâki ve politik toplumlar, tümüyle olmasa da, cumhuriyet ve demokrasiyle kendilerini daha iyi ifade etmektedirler. Kendilerini tam ifade edebilmeleri için temsili demokrasiyi aşan doğrudan, katılımcı demokrasiyi yaşamaları gerekir.

Üçüncü gelenek olan Hıristiyanlığın başlangıçta imparatorluktaki rolü yıkıcıdır. Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına (M.S. 476) kadar Germen kabile saldırılarıyla birlikte demokratik uygarlığın güçlü bir bileşeni olmuştur. Bizans'ın imparatorluk olarak yükselişiyle birlikte devletli resmi uygarlığın gerici bir temsilcisi konumuna düşer. Fakat çok güçlü muhalif mezheplerle temsili, Hıristiyanlığın demokratik uygarlığın gelişimindeki pozitif rolünü sürdürdüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, üç bin beş yüz yıllık şehir-sınıf-devlet üçlüsüne (sermaye ve iktidar tekel şebekeleri) dayalı klasik uygarlık sisteminin merkezî hegemonik karakterini giderek geliştirmesine rağmen, demokratik uygarlığın iki ana bileşeni sayılması gereken anti-uygarlıkçı Hıristiyanlık ve yine anti-uygarlıkçı (Germen, Hun, Frank) kabile direniş ve saldırılarıyla çökmesi (Roma'nın çöküşü ilkçağın çöküşüdür), bize tarihsel seyrin gelişimini gayet açık göstermektedir. Demokratik uygarlık güçlerinin bağrında üst tabakada yaşanan yozlaşma ve klasik uygarlık türetmeleri bu gerçeği değiştirmez. Unutmamak gerekir ki, klasik uygarlık saha ve kentleri halen demokratik güçlerin (kabile, kavim, din, mezhep, kent zanaatkârlığı örgütlenmeleri) okyanusundaki adalar durumundadır. İnsanlık ahlâki ve politik toplumdan vazgeçmemiştir. Binlerce yıllık savaşlar bu gerçeklikle yakından bağlantılıdır. Dinsel görünüm altında kendini sürdürmek isteyen, esas olarak toplumsal doğaya ilişkin özgürlük eğiliminin ahlâki ve politik toplum olarak varoluş gerçeğidir. Bu tespit çok önemlidir.

e- Son büyük İbrahimî din olan İslâmiyet açısından temel sorun, İslâmiyetin klasik uygarlıkların bir devamı mı, yoksa demokratik uygarlığın güçlü bir sesi mi olduğuna ilişkindir. Bu tartışmanın halen çözümlendiğini sanmıyorum. Hz. Muhammed'in çıkış yaptığı kent olan Mekke ticaret üzerine kuruludur. Kendine göre geniş bir hinterlanda sahiptir. Kuzey-Güney, Batı-Doğu ticaret yollarının kesiştiği yerdedir. Arap kabilelerinin buluşup alışveriş yaptıkları merkezî bir pazar konumu da söz konusudur. Sadece malların değil fikirlerin, tanrı simgelerinin, kölelerin sunumu da yapılmaktadır. İbrahimî gelenekle mitolojik ve hatta animist gelenekten gelen dinlerin yankı bulduğu yerdir. Hac, ziyaret merkezidir. Hz. Muhammed'in doğduğu dönemde ilkçağdan ortaçağa geçiş halini yaşayan iki imparatorluktan

Bizans kuzeyde Şam'a kadar inmiş olup, denetimi altındaki Hıristiyanlığın resmi kolunu kendisiyle birlikte taşımaktadır. Süryani rahipler daha çok muhalif konumunda olup, Sasanileri Hıristiyanlaştırmayı hızlandırmışlardır. Sasaniler ise kuzeydoğudan Arabistan Yarımadası üzerine hegemonyalarını yayma peşindedir. Güneybatıda Yemen üzerinde Hıristiyan Habeşistan'ın (Doğu Afrika'da bugünkü Etiyopya) etkisi yayılmaktadır. En eski geleneği temsil eden Yahudiler yarımadanın her tarafına sızmışlardır. Mülklerin ve ticaretin kaymağından yararlanmaktadırlar.

Yarımadanın asıl yerlileri olan Arap kabileleri ise derin bir sosyoekonomik bunalım yaşamaktadır. Sık aralıklarla dört tarafa doğru (Sümer ve Mısır uygarlığı öncesinde Semitik boyların verimli neolitik alanlara ve daha sonraki kent uygarlıklarına saldırdıkları bilinmektedir. Amorit, Apiru, Akad, Kenan, Aramiler bu dönem dalgalarının isimleridir) yaptıkları akınları mevcut uygarlıkların gücü nedeniyle tekrarlayamamaktadırlar. Çok sıkıştırıldıkları bir dönem söz konusudur, patlayacak durumdadırlar. Araplar Semitik boyların son büyük yayılımını gerçekleştirmek için âdeta bir mucize beklemekteydiler. İslâmiyet bu mucizenin adıdır. Muhammed'in zamanı ve zemini iyi okuduğu açıktır. Tarihin yeni dönem ihtiyacının bütün özelliklerini kişiliğinde yansıtmaktadır. Mevcut ideolojik geleneklerden hiçbirine mürit olmuyor. Kitabî din dediği Musevilik ve İsevilik ile Sabilik ve Zerdüştilikten etkilenmiştir. Putlara karşı tavrı İbrahim'inkine benzemektedir; bunların amaçlarına hizmet etmeyeceğinin farkındadır. İlk propaganda ve askeri eylemleri Mekke ticaret tekellerine karşıdır. Onların etkisini kırmadan kabile dinamizminden yararlanamayacağını bilmektedir. Yeniden yorumladığı Allah'a ilişkin vahiyleri Musa'nın On Emir geleneğine çok benzemektedir. Kabilelere kesin yeni bir ahlâk ve politik hedef aşılamaya çalıştığı açıktır. Allah kavramının içeriği 99 isim temelinde çözümlenirse, en değme bir toplumsal ütopyanın inşa edilmeye çalışıldığı anlaşılacaktır. Siyasi bir güç haline geldiği Medine döneminde ütopyasını daha da netleştirmiştir.

Mucizevî olarak görülen ilk eylemlerdeki başarısı kendine güvenini arttırmıştır. Muhammed'in Medine'deki çalışma tarzı konumuz açısından çok daha büyük önem taşımaktadır. Cami denilen yer aslında demokratik meclis işlevindedir. Başlangıçta tüm toplumsal sorunların tartışılıp çözüm yollarının arandığı toplantılar camide yapılmak-

tadır. Ölümüne kadar cami bu rolünü sürdürmüştür. İbadet ritüelleri ise (namaz, oruç, zekât) kişilikleri güçlendirmeyi hedefleyen eğitim faaliyetleri kapsamındadır. İslâmiyet'in özünde böylesi bir çıkış olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Tamamen dinsel örtü altında da olsa, ahlâki ve politik toplumun güçlü bir dinamizmle canlandırıldığı çok açıktır. Dolayısıyla gerçek bir Muhammedî Hareketten, İslâmiyet'ten bahsedeceksek, bunun 'katılımcı demokrasi temelinde ahlâki ve politik toplumun yeniden ve temel sorunlarını aşma amaçlı olarak inşa etmekten geçtiği inkâr edilemez bir gerçekliktir' demeliyiz. Bazı eylemlerinde aşırıya kaçtığı, bu konuda kendisinin de çok tereddüt geçirdiği bilinmektedir. Özellikle Yahudiler, Kıble meselesi ve Kureyş aristokrasisi ile işbirliğinden ötürü Yahudi Kurayza kabilesinin bütün erkeklerinin kılıçtan geçirilmesi gibi. Bu konuda doğru çözüm bulunabilseydi, belki de o dönemde Arap-İbrani çelişkisi çözümlenebilecek ve İslâmiyet çok daha gelişebilecekti.

Fakat İslâmiyet'in bir bütün olarak demokratik, özgürlükçü ve eşitliğe yakın bir hareket olarak nitelendirilmesi mümkündür. Çok kısa sürede eski uygarlık alanlarının büyük kısmında yayılması sadece silah-kılıç zoruna bağlanamaz. İslâmiyet'in talihsizliği, Musevi ve İsevi Harekete kıyasla çok daha kısa sürede uygarlıkçı güçlere alet edilmesidir. Doğuşunun üzerinden daha elli yıl geçmeden, Şam'da Muaviye sülalesi ile birlikte klasik bir uygarlık gücüne âdeta yama rolüne dönüştürülmüştür. Ehlibeyt'in katledilmesi içeriğindeki birçok olumlu özelliğin de katledilmesidir. Bence İslâmiyet o dönemde bitirilmiştir. Ehlibeyt'in takipçileri olarak şekillenen mezheplerle daha yoksul kesimin İslâm'ı olan Hariciler kayda değer geleneklerdir. Ehlibeyt'in Şia kolu İran'da Safevi Hanedanlığı'ndan itibaren resmi uygarlık yoluna girerek anti-uygarlıkçı özünü boşaltmıştır. Anadolu ve Kürdistan Alevileri ise, yüzyıllarca Sünni iktidar geleneğinin amansız takibi altında ancak ahlâki ve politik toplum boyutunda varoluşlarını devam ettirebilmişlerdir. Sistematik bir gelişmeyi başaramamışlardır. Diğer kolların durumu da farksızdır. Hariciler, Karmatiler ve benzer birçok hareket İslâm'ı en katı ezilen sınıf hareketi olarak yaşama geçirmek istemişlerdir. Bu özellikleri nedeniyle çok daha acımasız bir biçimde tasfiye edilmişlerdir. İslâm örtüsü altında bu yönlü çok zengin bir mirasın varlığı incelenmeyi gerektirir. Demokratik tarih bunun için gereklidir. Muhammed şahsında temsil edilen İslâmiyet kesinlikle söz

konusu olmamıştır. Emevi, Abbasi, Selçukî, Osmanî, Safevi, Babûri dönemlerdeki İslam'a Muhammedî İslâm demek mümkün değildir. Birçok tarikat, mezhep bu nedenle oluşmuştur. Ciddi bir başarı yoktur. Başarı denilen şey kurnaz Mekke ticaret tekelinin Muaviye şahsında büyük güç kazanması, diğer kabile aristokrasilerinin (emirler ve şeyhlerin) rüyalarında bile göremeyecekleri ticaret ve iktidar tekelleri haline gelerek büyük açılım yapmaları ve kazanımlar sağlamalarıdır. Bunun ise İslâmiyet'e ihanet olduğu açıktır.

Hz. Musa ve Hz. İsa'nın da ihanete uğradıkları bilinmektedir. Ama Muhammed'in ihanete uğrama durumu çok daha kapsamlıdır. 19. ve 20. yüzyıl İslâm'ının İngiltere'nin Ortadoğu'daki sömürgeci yayılımında nasıl kullanıldığı, ulus-devlet oluşumunda (Arap, İran, Türk, Afganistan, Pakistan, Endonezya vb. ulus-devletleri) kendisine nasıl en gerici milliyetçi bir rol oynatıldığı bilinmektedir. Günümüzde ise ne olduğu hâlâ belirsiz El Kaide radikalizminin yanı sıra, varlığı ile yokluğu bir olan İslâm Konferansı gibi oluşumlarla (İslâm adını taşıyan birçok oluşumdan bahsediyorum. Bunların İslâm'la ilgileri kelime düzeyinde olup ezici çoğunluğu kapitalist, modernist, milliyetçi örgütlenmelerdir) İslâm'ın varlığını kanıtlama çabaları, İslâm açısından en anlamsız dönemin yaşandığı anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed'i ve İslâm'ını ciddiye alıyorum; ama özellikle fikre, ahlâka ve politikaya yaklaşımı üzerinde çok tartışılması ve İslâm adına zerre kadar da olsa saygısı olanların netçe ortaya çıkacak olan Muhammedî gerçekliğe saygılı olmaları ve bağlanmaları kaydıyla. İleriki ilgili bölümlerde de bu konuyu açımlamayı umuyorum.

Ortaçağı (M.S. 476-1453) İslâm ve Muhammed'le çözmeye çalışmam anlayışla karşılanmalıdır. Çünkü ortaçağ, uygulanması anlamında değil, gerçekten de adına ve özüne ihanet edilmiş haliyle İslâm'ın çağıdır, Muhammedî çağdır. Kapitalizm denilen günümüzün hegemonik sisteminin öncülü gerçekten bu İslâm'dır. Ticaret tekellerinin ilk zirve yaptığı çağdır. Uygarlığın merkezi halen Ortadoğu'dur. Kapitalizmin bütün oyunlarının icat edildiği, uygulandığı ön dönemdir. Venedikli tüccarlar üç yüz yıl boyunca bu tekellerle işbirliği halinde Ortadoğu'nun maddi kültürünü Avrupa'ya taşıdılar. Hıristiyanlık da Ortadoğu'nun manevi kültürünü 6. ve 10. yüzyıllar arasında Avrupa'nın tümüne taşımıştı. İslâmi Rönesans dönemi denilen 8.-12.

yüzyılları, binlerce yıllık uygarlık geleneklerinin üzerine oturan cüceler gibiydiler.

Gerek Ortadoğu'nun bugünkü kördüğüm olmuş sorunlara boğulan halinin, gerekse 12. yüzyıldan itibaren başlayan sürekli düşüşünün İslâm adı altındaki ihanetle yakından bağlantılı olduğuna inanıyorum. Altın değerinde olan bir hareketten de çıkış yapsa, ihanet ancak en kötüsünü yapabilir. İslâmiyet'te olup biten de aslında bu kuralın doğrulanmasıdır. Şu hususu önemli buluyor ve inanıyorum: Eğer Muhammedîler en az Museviler ve İsevilerin yaptıkları kadar gerçek bir teolojik, etik, felsefi, sanatsal ve politik tartışma geliştirmiş ve sonuçlarını ahlâki ve politik topluma taşırmış olsalardı, klasik uygarlığın hegemonik merkezi Batı'ya kaymazdı. Daha da önemlisi, klasik uygarlık yerine demokratik uygarlık başat bir konumu yaşayabilirdi.

Ortadoğu'dan Avrupa'ya çekilen Musevi ve İsevi gelenek tartışmaya daha açık olmuştur. Şüphesiz dinsel geleneğin özünde var olan dogmatizm ciddi bir engel olma konumunu sürdürmüştür. Fakat tümüyle boş şeyler olmayan Ortadoğu'nun manevi kültür değerlerini Avrupa'ya yaymaları, diyalektik gereği felsefi ve bilimsel kutbun gelişimini hızlandırmıştır. İslâm Ortadoğu'sunda yapılmayan ve halen de yapılmasına müsaade edilmeyen, bu diyalektik tartışmayı yapma ve sonuçlarına saygılı olmadır. Yoksa Ortadoğu tarımsal ve ticari gelişimde binlerce yıl boyunca Avrupa'dan öndeydi. Manifaktürel endüstride de Avrupa'dan geri değildi. Özcesi, Muhammedî Hareket Ortadoğu tarihine yaraşır bir çıkış olabilirdi. Ama oldukça körleşmiş kabile asabiyesi, İbn-i Haldun'un vaktinde çözümlediği gibi, günümüzün faşist milliyetçi eğilimlerinin benzerini daha İslâm'ın çıkışında dayatarak ortaçağı heba etti. Ortadoğu'da düşüş eğilimine giren merkezî uygarlık sistemi, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yeniden yükselişe geçti. Tarım devriminden sonraki yaklaşık on bin yılda oluşan maddi ve manevi kültür birikimi yeni hamlesini bu dönemde ve bu coğrafyada gerçekleştirecekti.

Maksadım demokratik uygarlığın kısaca da olsa tarihini yazmaktan ziyade tanımına, yerine, ne olduğuna ve tarihsel işlevini nasıl açıklamak gerektiğine ilişkin bir deneme yapmaktır. Tarihin bu açıklamaya kesinlikle ihtiyacı olduğu kanısındayım. Aksi halde mucizevi denilen çıkışları hiç anlamlandırmamış oluruz. Çok zengin bir kültür atmosferi

içinde binlerce yıldır kendilerini tanrı ilan edip bu kültürün gerçek sahiplerinin soyunu kurutmak isteyenlere, kölelik, serflik, işçilik, karılık gibi onursuz meslekleri dayatanlara, tüm maddi ve manevi değerlerini talan etmeye çalışanlara karşı geliştirilen direnişleri, savaşları ve komün benzeri yapıları çözmeden tarihi nasıl anlayabiliriz? Tarihi anlamadan insanlığımızı nasıl tanıyabiliriz? Eğer akıl, ahlâk ve özgürlük sanatı olarak politika denen toplumsal vazgeçilmezlerimize saygımız varsa, bu soruları sormak ve yanıtlamak durumundayız. Dar sınıf hileleri ve kabile asabiyeleriyle hiçbir çözüm geliştiremeyiz. Toplumsal doğa tarihindeki mahşeri hareketleri sistemleştirmeden, nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koymadan, insan olarak varoluşumuzu da tanımlayamayız. O zaman yaşamımız anlamını bulamazdı. Çokça propagandası yapılan uygarlığın, özü toplumun sırtından sermaye ve iktidar tekeli derlemek olan şebekelerin anlatımlarıyla anlamlı bir insanlık tarihi ortaya çıkamaz. Demokratik uygarlığın tarihsel-toplumu inşa girişimi, kapitalist şebekenin tarihin sonu ve tek dünya aldatmacasına son verme ihtiyacından, tahayyül edilebildiği ve düşünülebildiği kadar yeni dünyaların sadece var olmasından değil vazgeçilmez gereğinden kaynaklanmaktadır.

Ortaçağ dogmatizminin insanı yok eden gerçekliği tam yıkılmadan, bu sefer ulus-devletlerin ondan beter dogmatizmi zihinleri teslim aldı. Kabile asabiyesinden bin kat daha şovenist, gerçeklere karşı kör edici ve yok sayıcı ulus tarihleri zihni kurutan yeni çöller yarattı. Sel gibi kan sırf bu iğrenç tarihlerin yaratılması, doğrulanması uğruna akıtıldı. En gerici puttan başka bir şey olmayan milliyetçilik, ulus-devlet putu tüm insanlığı kasıp kavurdu. En karanlık denilen dönemlerde bile toplumların zihinlerinin bu kadar sığlaşıp çölleşmediğini, insanlığın bu durumlara düşmediğini bilerek girişimde bulunmaya çabalıyorum.

Bir kez daha belirtmeliyim: Toplumsal doğanın tarihi bilinmeden gerçeklik hiç anlaşılmayacak bir şeydir. Kapitalist modernitenin etkisi altında uzun süre tarihe karamsar baktığım için kendimi asla affetmeyeceğim. Çünkü gerçek bir insanlık mahşeri olan tarihi bilmeden, bunun gereği olarak ahlâki ve politik toplum gerçeğine bağlı olmadan en saygısız ve alçakça konumlara düşmekten kurtulamayız. Tarihsel olabildiğin kadar gerçekle birliktesin. Tarih ise ancak demokratik uygarlık anlamındaysa toplumsal gerçeklikle bağ kurabilir.

Kapitalist modernizme karşı demokratik uygarlık tarihine ilişkin yaklaşımı, konunun öneminden ötürü bundan sonraki kısımda ayrı bir ana başlık halinde sunmaya çalışacağım.

D- Demokratik Uygarlığın Unsurları

Ahlâki ve politik toplum kapsamındaki topluluk birimlerini aydınlatmak öğretici olabilir. Farklılaşan toplumsal unsurların tanımlanması bütünlüğün kavranması açısından da gereklidir. Bütünlük ancak farklılıklar içinde anlam bulabilir. Devlet olarak kenti demokratik uygarlık unsuru sayamayız. Kendi emeğiyle geçinen, zanaatkâr, işçi, işsiz ve her tür özgür meslek sahipleri kentli de olsalar demokratik unsur kapsamındadır. Bu tip konuları tartışacağız.

a- Klanlar: Klan gerçeğine kısaca değinmiştik. Toplumun ana hücresi olarak klanların insan türünün uzun yaşam macerasında ömrünün yüzde 98'ini kapsadığını belirtmiştik. İşaret dili kullanan, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen 25-30 kişilik bu gruplar için yaşam gerçekten zordu. Yabani hayvanlara yem olmamak, sağlıklı besin bulmak çok zordu. İklim bazen çok soğuyordu. Dört önemli buzul dönemi yaşanmıştı. Atalarımız deyip geçmemek gerekir. Onların büyük çabası olmasaydı bizler olamazdık. Bütünlük burada aranmalıdır. Bugünkü tüm insanlığımız bunların hayatta kalma savaşlarının sonucudur. Tarih sadece yazılı kısmıyla tarih olmaz. Gerçek tarih toplumsal doğamızın milyonlarca yıl öncesindeki durumunu hesaba katmadan anlam bulamaz. İnsanlığı birleştirecek ilk hal belki de klan toplumunun ana özellikleriydi. Klanı ahlâki ve politik toplumun en saf hali olarak nitelemeye çalıştık. Halen fiziki olarak birçok alanda varlığını sürdüren bu topluluklar, gelişmiş toplumların tüm unsurlarında da ana hücre konumunda devam etmektedir.

b- Aile: Klanın kendisi aile olarak nitelenmese de ona yakındır. Aile klan içinde ilk farklılaşan kurumdur. Uzun süre anacıl aile olarak yaşandıktan sonra, köy-tarım devriminin ardından (tahminen M.Ö. 5000'lerde) gelişen erkek egemenlikli hiyerarşik otorite altında ataerkil aile dönemine geçildi. Yönetim ve çocuklar ailenin erkek büyüğünün denetimine bırakıldı. Kadın üzerindeki sahiplik ilk mülkiyet düşüncesinin temeli oldu. Peşi sıra erkek köleliğine geçildi. Uygarlık döneminde hanedanlık biçiminde geniş ve uzun süreli aile biçim-

lerine rastlamaktayız. Daha basit nitelikte köylü, zanaatkâr aileler de her zaman var olagelmiştir. Devlet ve iktidarlar aile içindeki baba-erkeği kendi otoritelerinin bir kopyasıyla donatıp rol sahibi kılmışlardır. Böylece aile tekellerin en önemli meşruiyet aracı konumuna itildi. Her zaman egemenlik ve sermaye şebekelerine köle, serf, işçi, emekçi, asker ve diğer tüm hizmetler için kaynak olma rolünü oynadı. Bu nedenle aileye önem verildi, kutsallaştırıldı. Kapitalist şebekeler kârın en önemli kaynağını aile içinde kadın emeği üzerindeki sömürüyle gerçekleştirdikleri halde, bunu örtülü kılarak aileye ek yük olarak bindirmişlerdir. Aile âdeta düzenin sigortası kılınarak en tutucu dönemini yaşamaya mahkûm edilmiştir.

Aile eleştirisi önemlidir. Ancak eleştiri temelinde demokratik toplumun ana unsuru olabilir. Sadece kadını değil (feminizmin ele aldığı gibi), iktidarın hücresi olarak aileyi çözümlemeden, demokratik uygarlık ideali ve uygulaması en önemli unsurundan mahrum kalır. Aile aşılacak bir toplumsal kurum değildir, fakat dönüştürülebilir. Hiyerarşiden kalma kadın ve çocuklar üzerindeki mülkiyet iddiası terk edilmeli, eşler arasında sermayenin her türü ve iktidar ilişkileri rol oynamamalıdır. Cinsin sürdürülmesi gibi güdüsel yaklaşım aşılmalıdır. Erkek-kadın birlikteliği için en ideal yaklaşım, ahlâki ve politik topluma bağlı özgürlük felsefesini esas alanıdır. Bu çerçevede dönüşüm yaşayacak aile, demokratik toplumun en sağlam güvencesi ve demokratik uygarlığın temel ilişkilerinden biri olacaktır. Resmi eşlilikten ziyade doğal eşlilik önemlidir. Yalnız yaşama hakkını taraflar her zaman kabul etmeye hazır olmalıdır. İlişkilerde kölece, gözü körce hareket edilemez. Demokratik uygarlık koşullarında ailenin en anlamlı dönüşümü yaşayacağı açıktır. Binlerce yıl saygınlığından çok şey yitiren kadın büyük saygınlık ve güç kazanmadıkça anlamlı aile birlikleri gelişemez. Cehalet üzerine kurulu ailenin saygınlığı olamaz. Demokratik uygarlığın yeniden inşasında aileye düşen pay önemlidir.

c- Kabile ve Aşiretler: Aileleri de bağrında taşıyan, ortak bir dil ve kültürü paylaşan daha çok tarım-köy toplumunda gelişen en önemli toplumsal unsurlardandır. Üretim ve savunma için gerekli toplumsal birliklerdir. Klan ve aile gelişen üretim ve güvenlik sorunlarının çözümünde yetersiz kalınca, kabile biçimine dönüşme gereği duymuşlardır. Sadece kan bağına dayanan birlikler değil, üretim ve

güvenliğin gerekli kıldığı çekirdek toplum unsurlarıdır. Binlerce yıllık geleneği temsil ederler. Gerici ve hızla aşılması gereken kurumlar olarak ilan edilip tasfiye edilmeleri, kapitalist modernitenin en büyük soykırımlarındandır. Çünkü insanlar kabile birlikleri içinde kaldıkça kolayca işçileştirilemeyecekler ve sömürülemeyeceklerdi. Köleci ve feodal efendiler için de kabile varlığı tek kelimeyle düşmanla özdeşti. Kabile kendi üyelerine kölelik, serflik ve işçilik yaptıramazdı.

Kabilelerin komünalliğe yakın bir yaşamı vardır. Kabile ahlâki ve politik toplumun en güçlü yaşandığı toplum biçimlenişidir. Kabilelerin her zaman klasik uygarlıkların amansız düşmanları olarak görülmeleri, ahlâki ve politik toplum özellikleriyle bağlantılıdır. Ayrıca fethedilip denetim altına alınmaları mümkün değildi; ya yok olurlar ya da özgür kalırlardı. Fakat zamanla yozlaştıkları görülmüştür. İşbirlikçilik yapanlar aile içinde olduğu gibi kabile içinde de hep olumsuz rol oynamışlardır. Göçebeliği hep ön planda olan kabileler tarihin gerçek yapıcı güçlerindendir. Köle, serf, işçi hiçbir zaman kabilenin tarihsel direnişini, isyancı ve özgür halini yaşamamış, efendilerin ağırlıklı olarak (istisnaları dışında) en sadık bendeleri olmuşlardır. Belki de tarihe sınıf savaşı yerine kabile direniş savaşı olarak bakılsaydı, çok daha gerçekçi yaklaşılmış olurdu. Kabilenin rolünün küçük görülmesi, bazen olumsuz sayılması veya hiç rol verilmemesi uygarlık tarihi yapıcılarının en önemli çarpıtmalarındandır.

Aşiretler kabile topluluklarının bir nevi federasyonu olarak daha da önem taşımışlardır. Varlıklarını büyük oranda köleci uygarlıkların saldırıları karşısında kazanmışlardır. Yok olmamak için birleşme ve direnme ihtiyacı aşiret örgütlenmesini doğurmuştur. Askeri ve politik örgütlenmesi hızla gerçekleşen toplum biçimlenişidir. Kendiliğinden bir ordu ve politika gücüdür. Aşirette ortak zihniyet ve örgütsel birlik esastır. Uzun bir tarihsel geçmişi ve kültürü beraberlerinde taşırlar. Ulus kültürlerinin ana kaynağı durumundadır. Üretime katkıları da küçümsenemez. Kolektif toplumsal yapıları karşılıklı yardımlaşmayı esas kılar. Aşiret ve kabile topluluklarında komünal ruh güçlüdür. Ulusal karakterin yapıcı unsurlarındandır. Fakat içinde işbirlikçilik geliştiğinde tehlikeli olabilir. Uygarlık tarihçilerinin gözden düşürmek için harcadığı çabalara rağmen, aşiretler tarihin temel motor güçlerindendir. Aşiretlerin özgürlük, komünalizm, demokratik gelenek uğruna direnişleri olmasaydı, insanlık bir kul, sürü kitlesi olmak-

tan kurtulamazdı. Demokratik uygarlığın en temel unsurlarından olması bu özellikleriyle bağlantılıdır.

Demokratik uygarlık tarihi büyük oranda kabile ve aşiretlerin özgürlük, demokrasi ve eşitlik için uygarlık saldırılarına karşı direnme, isyana kalkma ve ahlâki-politik toplum yaşamında ısrar etmelerinin tarihidir. Toplumlara asıl rengini veren yine kabile ve aşiret yapılarıdır. Ulus-devletin bir etnik grubun ağırlığında tüm aşiret ve kabile kültürlerini tasfiye etmesi tam bir kültürel soykırım olmuştur. Toplumu yönelik bu büyük soykırım biraz gevşese de halen en ciddi tehdittir. Ulus-devlet veya devletin ulusu yerine, demokratik ulus oluşumunda kabile ve aşiretler yapıcı birimler olarak da başta gelen rolü oynayabilirler. Bu neden ve nitelikleriyle aşiretler ve kabilelerin demokratik uygarlığın asli unsurlarından sayılmaları son derece anlaşılırdır.

d- Kavimler ve Uluslar: Demokratik uygarlıkta toplumların kavim ve ulus olarak şekillenmeleri ve yaşamları klasik uygarlıkta olduğundan farklıdır. Resmi uygarlıklarda kavim ve uluslar, egemen hanedan ve etnik grubun bir uzantısı olarak kavramlaştırılır. Böylelikle kavim ve ulusun oluşumu, resmi hanedan veya etnik gruba minnet borçluymuş gibi öyküleştirilir. Uydurma bir tarih içinde doğal toplum hali örtbas edilir. Hanedan ve hâkim etnik grup içinde öne çıkarılan kişilerin kahramanlaştırılmasıyla kavim ve ulusun babaları yaratılmış olur. Bir adım öncesi ve sonrası tanrılaştırılmadır. Tarih bir anlamda bu babalaştırma (atalaştırma) ve tanrılaştırmanın imalat sanatı olarak işlenir. Gerçek ise farklıdır. Kabile ve aşiretler halinde gelişme kaydeden toplum daha yerleşik hale gelip ortak dil ve kültürünü geliştirdiğinde ve özündeki ahlâki ve politik toplum kimliğini sürdürdükçe kavim ve ulus olarak şekillenmeye başlar. Toplumlar başlangıçtan itibaren kavim ve ulus kimliğinde doğmazlar, ancak ortaçağda kavim ve yakınçağda da ulus kimliğine çok daha fazla yaklaşmışlardır.

Kavim ulusun bir nevi kimlik malzemesidir. Yakınçağla birlikte kavimlerin iki yoldan uluslaştığı, resmi uygarlığın kavim asabiyetini modern milliyetçiliğe dönüştürüp devlet, burjuvazi ve kentin yeni toplum şeklini devlet-ulusu olarak belirlemeye çalıştığı görülür. Hâkim bir etnik grup, çekirdek rolü oynar. Ona ait kimlik tüm ulusa

mal edilir. Hatta kimlikleri çok farklı kabile, aşiret, kavim ve uluslar zorla bu etnik grubun dil ve kültürü içinde eritilmeye tabi tutulur. 'Vahşi uluslaştırma' denen yol budur. Tarihin en büyük kültür katliamı bu resmi uygarlık yaklaşımıyla tüm uluslarda binlerce kabile, aşiret, kavim ve ulusun tüm dil ve kültürleri üzerinde yürütülmüştür. Demokratik uygarlığın tarih ve sistem yapılanması olarak en çok üzerinde durulması gereken unsurların başında bu tip kavim ve uluslar gelmektedir.

İkinci yol uluslaşma, ahlâki ve politik toplum kapsamındaki aynı veya benzer dil ve kültür gruplarının demokratik siyaset temelinde demokratik topluma dönüştürülmesiyle gerçekleştirilir. Tüm kabileler, aşiretler ve kavimler, hatta aileler ahlâki ve politik toplum birimi olarak uluslaşmada yer alırlar. Kendi lehçe ve kültür zenginliklerini bu ulusa aktarırlar. Yeni ulusta kesinlikle bir etnik grubun, mezhebin, inancın, ideolojinin tek başına egemenliğe damgasını vurmasına yer yoktur. En zengin sentez gönüllüce gerçekleştirilenidir. Hatta birçok farklı dil ve kültür grubu bile aynı demokratik siyaset aracılığıyla demokratik toplumlar olarak ulusların ortak üst birimi halinde, ulusların ulusu kimliği altında yaşayabilir. Toplumsal doğaya uygun olan da bu yoldur. Devlet-ulusu yöntemi ise, kapitalist modernite yaklaşımı temelinde doğal toplumdan büyük oranda soyutlanmış haliyle 'tek dil, tek millet, tek vatan, tek (üniter) devlet' olarak eski tek din ve tanrıcı anlayışın yeni, laik versiyonu tarzında kendini şekillendirdiğinden, sermaye ve iktidar tekelinin, aynı zamanda devletin de yeni şekli olmaktadır. Devlet ulusu, sermaye ve iktidar tekelinin kapitalist dönüşüm aşamasında tepeden tırnağa toplumun bağrına yerleşmesi, toplumu sömürgeleştirmesi ve kendi içinde eritmesi gerçeğini ifade eder. Azami iktidar azami sömürü olgusunun gerçekleştirildiği biçimdir. Toplumun tüm ahlâki ve politik boyutundan soyutlanarak ölüme yatırılması, bireyin karıncalaştırılması, böylece faşist sürü toplumunun oluşturulmasıdır. Toplumsal doğaya en aykırı olan bu model altında derin tarihî ve ideolojik etkenler, sınıf, sermaye ve iktidar etkenleri rol oynamaktadır. Soykırımlar bu etkenlerin birleşik sonucu olarak gerçekleştirilmiştir.

Demokratik uygarlık sisteminde ulus oluşumları ve kaynaşmaları sermaye ve iktidar tekellerinin panzehiri olup, faşizm ve soykırım illetini (toplumun kanserolojik urlaşması) nedenleriyle birlikte orta-

dan kaldırmanın ana yoludur. Bir kez daha karşımıza toplumsal doğanın demokratik uygarlık karakteriyle uyumu çıkmaktadır.

e- Köy ve Kent Unsurları: Demokratik uygarlık perspektifinde (paradigmasında) köy ve kentin anlamı değişir. Nasıl ki tarım ve endüstri toplum doğasında birbiri için gerekli iki üretim alanıysa, köy ve kent de birbirlerini gereksindiren iki yerleşim birimidir. Aralarında mutlaka korunması gereken bir denge vardır. Bu denge bozulunca ekolojik felaketin, sınıf ve devlet azmanlaşmasının, sermaye tekelleşmesinin yolu açılmış olur. Fiyat farkının istismar edilmesiyle ticaret gayrimeşru yola girer. 'Kente evet, ama sınıf-devlet-sermaye tekelleşmesine hayır' noktası önemlidir. Kent ve köy gelişimi açısından tarihi yorumlamak için bu temel kriterler esas alınmalıdır. Kent-sınıf-devlet üçlüsüne 'uygarlık' yaftası vurulması tam bir ironidir. Gerçek toplumsal doğa çizgisinde yaşayan topluluklara 'vahşi', 'barbar' denilmesi ise yavuz hırsız misalini hatırlatır. Gerçek barbarlık ve vahşet toplumsal doğanın talanı ve tahribidir ki, bu da kent-sınıf-devlet üçlüsünün ittifakından ve bu ittifakın yekvücut halli kentinden kaynaklanmaktadır. İdeolojik hegemonyanın gerçekleri nasıl tersyüz ettiğini bir kez daha bu ironik durumda net olarak görebilmekteyiz. İdeoloji tarih boyunca hem hakikate yaklaştırmada hem de uzaklaştırmada önemini sürdürmüştür, sürdürmektedir.

Demokratik uygarlık kent-sınıf-devlet üçlüsünün birleşik hareketini gerçek barbarlık olarak değerlendirir; bu üçlünün karşısında olanların ise gerçek ahlâki ve politik toplumu ifade ettiğini varsayar, ideolojikleştirir.

Köy toplumu ilk yerleşim olgusu olarak önemlidir. Endüstri çağında yenilenerek sürdürülmesi ekolojik yaşamın vazgeçilmez gereğidir. Köy sadece bir fiziki olgu değildir, kültürün temel kaynaklarındandır. Aile gibi toplumun temel birimlerindendir. Şehrin, endüstrinin, burjuvazinin sınıf ve devlet olarak köye saldırısı bu gerçeği değiştirmez. Ahlâki ve politik toplumun uygulandığı en uygun birim olarak da büyük önem taşır. Kent ise köyle dengesinin yeniden kurulması açısından hem nüfus hem de işlevsellik anlamında kesin dönüşüm sağlaması koşuluyla gereklidir. Sömürü ve baskı çarkının merkezi olmaktan çıkarılması ve toplumsal gelişmenin gelişkin bir boyutu olarak rol oynayabilmesi ancak köklü dönüşümle mümkündür. Kentin

orta sınıf ve sermayenin hem devlet hem de şirket bürokrasileri biçimindeki kanserolojik büyümesinin mekânı olmaktan çıkarılması, çağımız toplumunun kurtuluşunda merkezî bir yere ve anlama sahiptir. Mevcut halleriyle kentler kapsam ve anlamlarıyla gerçekten toplumu (ekolojik yıkım ve toplumkırım olarak) hızla tüketen ana merkezler konumundadır. Klasik uygarlığın iflasını kanıtlayan en sağlam delillerdir. Roma tekti ve tüm ilkçağdı. Çöküşü de tekti ve ilkçağın çöküşüydü. Günümüz kentleri ise, kır ve köy dahil toplum yutum merkezleri olarak kanserolojik toplumun çoğulu ve neredeyse her şeyidir. İnsan, toplum olarak bu hale düşmüş kentten kurtulmadıkça, kentin onu toplumsal doğa olmaktan çıkaracağından kuşku duyulmamalıdır!

Demokratik uygarlık sistematiğinde köy ve kentin uyumlu birliği ideolojik ve yapısal olarak temel öneme haizdir. Toplumsal doğa ancak bu uyum temelinde varoluşunu güvence altında sürdürebilir.

f- Zihniyet ve Ekonomi Unsurları: Demokratik uygarlığın ekonomik temeli toplumsal artık değer üzerine kurulu sermaye tekelleriyle daimi çelişki içindedir. Tarım, ticaret ve endüstrinin gelişiminde temel toplumsal ihtiyaçlar ve ekolojik unsurlar dikkate alınmak kaydıyla özgürce her tür faaliyete açıktır. Tekel kârı dışındaki kazancı meşru sayar. Pazara karşı değildir; tersine sunduğu özgür ortam nedeniyle gerçek bir serbest pazar ekonomisidir. Pazarın yaratıcı rekabetçi rolünü inkâr etmez. Karşı olunan, spekülatif kazanç yöntemleridir. Mülkiyet sorununda ölçü verimliliktir. Mülki olarak tekelin rolü her zaman verimlilikle çelişir. Ne aşırı bireysel mülkiyetçilik ne de devlet mülkiyetçiliği demokratik uygarlık kapsamındadır. Toplumsal doğada ekonomi her zaman topluluklar halinde yürütülmüştür. Tekelcilik dışında, tek başına birey veya devletin ekonomiyle ilişkisi yoktur. Birey ve devletin söz sahibi olduğu ekonomiler zorunlu olarak ya kâra geçmek ya da iflas etmek durumundadır. Ekonomi daima grupların işidir. Ahlâki ve politik toplumun gerçek demokratik alanıdır. Ekonomi demokrasidir. Demokrasi en çok ekonomi için gereklidir. Bu anlamda ekonomi ne altyapı ne de üstyapı olarak yorumlanabilir. Toplumun en temel demokratik eylemi olarak yorumlanması daha gerçekçidir.

Kapitalist ekonomi-politiğin ve onun Marksist yorumunun ekonomik ilişkileri soyutlayan analizleri çok sakıncalıdır. Patron-işçi eylemi asla ekonomi olamaz. Ben şahsen patron-işçi ikiliğini toplumsal doğanın temel demokratik eylemi olan ekonominin tekelci hırsızları biçiminde değerlendirmek durumundaydım. Buna klan, kabile dönemlerini dahil edersek, ahlâki ve politik toplumun temel faaliyeti demek uygun düşer. Burada işçiden kastım toplumun diğer yoksullarından, özellikle ücretsiz ev kadını ve kızlarından çalınan değerin ufak bir kısmının ücret adı altında kendisine verildiği tavizci işçidir. Köle ve serf nasıl ağırlıklı olarak efendi ve beyin uzantıları durumundaysa, tavizkâr işçi de her zaman patronun uzantısıdır. Köleleşme, serfleşme ve işçileşmeye kuşkuyla bakmak ve karşı durmak, kendi ideolojisini ve eylemini bu temelde geliştirmek, ahlâki ve politik olmanın başta gelen koşuludur. Nasıl efendi-bey-patron üçlüsü övgüye layık değilse, köle-serf-işçi üçlüsü de bunların uzantıları anlamında asla iyi toplumsal kesimler olarak yüceltilemez. Düşürülmüş toplum kesimleri olarak durumlarına acımak ve bir an önce özgürleştirilmelerine çalışmak en doğru tutumdur.

Ekonomi temel mahiyette bir tarihsel toplum eylemidir. Hiçbir birey (efendi, bey, patron, köle, serf ve işçi olarak) ve devlet ekonomik eylemin aktörü olamaz. Örneğin en tarihsel-toplumsal bir kurum olan annelik işinin karşılığını hiçbir patron, bey, efendi, işçi, köylü ve kentli birey ödeyemez. Çünkü annelik toplumun en zor ve gerekli eylemini, yaşamın sürdürülmesini belirliyor. Sadece çocuk doğurmasından bahsetmiyorum; analığa bir kültür, sürekli yüreğiyle ayaklanma halinde bir olgu, zekâ yüklü eylemin sahibi olarak geniş açıdan bakıyorum. Doğru olan da budur. Peki, bu kadar zorunlu, zorlu, eylemli, yürek ve akıl dolu, sürekli ayaklanma halindeki kadına ücretsiz emekçi muamelesi yapmak hangi akıl ve vicdanla bağdaşabilir? Emekçilere en yakın ideoloji olan Marksizm'in bile aklına getirmediği analar ve benzer toplumsal kesimlerin eylemlerini değer kapsamında görmeyip ücret dışı tutarak patronun uşağını baş köşeye oturtan bir ekonomi bilimi kendi çözümünü nasıl sosyal olarak sunabilir? Marksist ekonomi-politik fena halde bir burjuva ekonomi-politiğidir. Büyük bir özeleştiriye ihtiyacı vardır. Burjuvazinin çıkar sahasında sosyalizm aramak ve cesurca özeleştiri yapmadan sosyalizm davasına bağlılıktan bahsetmek, tıpkı yetmiş yıllık reel sosyalizmin iflasında,

hem de kendiliğinden çözülüşünde görüldüğü gibi kapitalist sisteme karşılıksız en değerli hizmette bulunmak demektir. "Cehennemin yolu iyi niyet taşlarıyla döşelidir" derken, Lenin ne kadar da doğru söylüyordu! Acaba kendisi eyleminde de bu cümlenin doğrulanacağını düşünebiliyor muydu? İlgili bölümde bu çözümlemeleri geliştirmeyi umuyorum.

Ekonomi konusunu tarihsel toplumun ahlâki ve politik ana eylemi olarak düşünüp, gerekirse bir soyutlama ve bilim haline getirmek mümkün olabilir. Ama Avrupa merkezli ekonomi-politiği bilim olarak düşünmek, Sümer mitolojisinden sonra en sömürgen bir ikinci mitolojiye aklın tutsak olması demektir. Radikal bir bilimsel devrim bu alan için hayati rol oynayacaktır.

Israrla belirtmeliyiz ki, hiçbir toplumsal eylem ekonomi kadar ahlâki ve politik olamaz. Bu vasfıyla ekonomi demokratik siyasetin en öncelikli konusu olarak anlam bulmak durumundadır. Demokratik uygarlık sistemi toplum sağlığı için tıptan bin kat daha gerekli olan tarihsel-toplum ekonomisi konusunda doğru yorumda bulunmak kadar gerçek bir devrim vaat etmektedir.

Zihniyet, sanıldığı gibi ekonomiden uzak bir üstyapı unsuru değildir. Zaten benzeri alt ve üstyapı ayrımları toplumsal doğayı anlama sürecini daha da karıştırmaktadır. Toplumsal doğa, doğadaki zekânın en yoğun olduğu varoluştur. Ayrı zihniyet unsurlarını düşünmek belki abes karşılanabilir. Ama bilimin tarihsel-toplumdan koparılıp resmi uygarlığın hizmetine koşturulması ve iktidar için en verimli güç kaynağı konumuna düşürülmesi, demokratik uygarlık yaşamının zihniyet ve yapılanmasını gözden geçirmeyi önemli kılmaktadır. Tarih boyunca resmi uygarlığın ideolojik hegemonyası ve bilimi olarak zihniyet ve yapılanmasına karşı sürekli bir karşı duruş ve alternatif oluşturma eylemi sürdürülmüştür. İdeolojik mücadele ve alternatif bilim hareketleri her zaman var olagelmiştir. Klasik uygarlıklar zekânın analitik gelişimini en çok istismar eden sistemler olmuşlardır. Kendi istismarcı gerçekliklerini örtbas etmek için ipe sapa gelmez her tür kandırmacı, korkutucu, hayalperest kılıcı imgesel ve simgesel düzeneklerden oldukça yararlanmışlardır. Mitoloji, din, felsefe ve bilim alanında kendi maddi gerçekliklerini genel toplumsal gerçeklik olarak sunup, başka hakikatler aramanın boş çaba olduğunu hep yaymak istemişlerdir.

Bu 'tekçi' ideal sermaye tekelinin kendini 'tek doğru yol' olarak dayatmalarının izini taşır. Birinci ve İkinci Doğanın muazzam farklılık içindeki renklerini âdeta griye boyayarak, tek rengin gri olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Artı-değerden topladıklarından cüzi bir miktarı entelektüel sermaye olarak kullanıp ideolojik hegemonyayı hiç eksik etmemişlerdir. Okullar ve eğitim sistemleri yaşam tarzlarının ezberletildiği yerler ve sistemler haline getirilmiştir. Üniversiteyi, hakikati ve toplumsal kimliği özümlemenin alanı değil, dışlamanın ve inkârın alanı olarak kullanmışlardır. Bilimin içeriği ve yapısı, objektiflik adına tarihsel-toplum gerçekliğini nesneleştirip özne rolünden çıkarmak için özenle düzenlenmiştir. Katı bir uygarlıkçı çizgideki düzenekler ideal evrensel kural ve formlar olarak sunulmuştur.

Demokratik uygarlığın toplumsal doğayla uyumu zihnin gelişiminde de kendini yansıtır. Çocuksu bir zihniyete sahip klanlar bile doğayla canlı bağlılıklarının farkındaydılar. 'Ölü doğa' imajı, doğadan giderek kopan bir zihniyet taşıyan uygarlık güçlerinin bir ihaneti, yakıştırmasıdır. Bugünkü küresel finans çağının 'para'da gördüğü canlılığı, tanrısallığı diğer hiçbir doğal oluşumda görmediğini dikkate alırsak, doğa canlılığı ve kutsallığı konusunda ileride olanın günümüz tekelciliği değil klan gerçekliği olduğunu anlarız. Kabileler, aşiretler, kavimler ve demokratik ulusal yapılanmalar canlı bir zihniyetin varlık alanları olmuşlardır. Bu oluşumlarda zekâ ve yapı yaşamla bağ içindir. Analitik ve duygusal zekâ ancak demokratik uygarlık sisteminde diyalektik birliğine kavuşabilir.

Resmi okul, akademi, üniversite düzenlerine kuşkuyla bakan demokratik uygarlık zihniyeti, tarih boyunca alternatiflerini geliştirmekten geri durmamıştır. Peygamberlik sistemlerinden filozof okullarına, tasavvuftan doğa bilimlerine kadar sayısız makam, dergâh, ocak, tarikat, medrese, mezhep, manastır, tekke, cami, kilise, tapınak geliştirilmiştir. Görülüyor ki, uygarlığın tekil değil ikilem hali toplumsal doğanın her alanında kendini göstermektedir. Sorun resmi tekil yapıya boğulmadan, ikilemin doğacı ucunda çözümsel olup, özgür yaşam farklılığını demokratik uygarlık seçeneği olarak geliştirebilmektir.

g– Demokratik Siyaset ve Öz savunma Unsurları: Demokratik uygarlığın siyaset ve güvenlik unsurları ahlâki ve politik toplumun varo-

luşunda temel rol oynarlar. Kendisi zaten politik olan toplum anlayışında diğer bir demokratik siyaset kategorisi fazla gelebilir. Fakat ikisi arasında fark vardır. Politik toplumda demokratik siyaset her zaman uygulanmayabilir. Kaldı ki, resmi uygarlığın tarihi boyunca politik topluma dayattığı ezici çoğunlukla despotik krallık egemenliğidir. Egemenlik altındaki politik toplum tümüyle yok olmaz, ama kendini demokratikleştiremez de. Nasıl kulak sahibi olmak her zaman duymak için yeterli değilse, ayrıca sağlıklı olmak gerekiyorsa, benzer biçimde politik dokunun olması da onun her zaman özgür işlediği anlamına gelmez. Dokunun sağlıklı işlemesi ancak demokratik ortamın varlığına bağlıdır.

Demokratik ortamın varlığına, politik toplumun siyaset yapılanmasına genel olarak demokratik siyaset demek mümkündür. Demokratik siyaset sadece bir tarz değil, kurum bütünlüğünü de ifade eder. Partiler, gruplar, meclisler, medya, miting vb. birçok kurumlaşma ve eylem olmazsa demokratik siyaset pratiği gelişmez. Kurumların asıl rolü tartışma ve karar almadır. Toplumun tüm ortak işlerinde tartışma ve karar alma olmadan yaşam yürümez. Sonuç ya kaos ya da diktatörlük olur. Demokratik olmayan toplumun kaderi hep böyledir. Bu tür toplumlar kaos ve diktatörlük uçları arasında sallandırılıp dururlar. Böylesi ortamlarda ahlâki ve politik toplumun gelişmesi düşünülemez. O halde politik mücadelenin, yani demokratik siyasetin öncelikli hedefi demokratik toplumun oluşumu ve bu çerçevede ortak işlerin tartışma ve kararla en iyi hal yoluna konulmasıdır.

Gerçek işlevinden uzak tutulan ve burjuva demokrasisi denilen ortamlar ve kurumlarında siyasetin amacı öncelikle iktidar olmaktır. İktidar ise tekelden pay almaktır. Demokratik siyasetin böylesi hedefleri olamayacağı açıktır. Velev ki iktidar kurumlarında (örneğin hükümette) yer alındı, o zaman bile temel iş yine aynıdır. Bu iş tekelden pay kapmak değil, toplumun ortak hayati çıkarları için doğru kararlar alabilmektir; uygulamaları takip etmektir. 'Burjuva demokrasilerinde kural olarak yer alınmaz' demek anlamlı bir yaklaşım değildir; koşullu yer almayı bilmek gerekir. İlkesizlik hep egemen sınıfın sahte politikacılığına yarar.

Demokratik siyasetin yetkin kadro, medya, parti örgütlenmeleri, sivil toplum örgütleri, sürekli toplum eğitim çalışmaları ve propagan-

da gerektirdiği asla göz ardı edilemez. Toplumun tüm farklılıklarına saygılı yaklaşım, farklılık temelinde eşitlik ve uzlaşının esas alınması, tartışma üslubunun itici olmaması kadar içeriğinin zenginliği, siyasi cesaret, ahlâkiliğe öncelik verme, konulara 'hakimiyet', tarih ve güncellik bilinci ve bütünsel-bilimsel yaklaşım sonuç almada ve başarılı olmada demokratik siyasetin gerekli özellikleri olarak sıralanabilir.

Öz savunma ahlâki ve politik toplumun güvenlik politikasıdır. Daha doğrusu, kendini savunamayan toplumun ahlâki ve politik vasfı anlamını kaybeder. Toplum böyle bir durumda ya sömürgeleşmiştir, eriyip çürümektedir, ya da direniştedir, ahlâki ve politik vasfını yeniden kazanmak ve işlerliğe kavuşturmak istemektedir. Öz savunma bu sürecin adıdır. Kendisi olmakta ısrar eden, sömürgeleşme ve her türlü tek taraflı bağımlılık dayatmalarını reddeden toplum bu tutumunu ancak öz savunma olanakları ve kurumlarıyla geliştirebilir. Öz savunma sadece dıştan gelen tehlikelere karşı oluşmaz. Toplumun iç yapılanmalarında da çelişki ve gerginliklerin yaşanması her zaman mümkündür. Unutmamak gerekir ki, tarihsel-toplumlar uzun süredir sınıflı ve iktidarlı olup, bu özelliklerini daha uzun süre korumak isteyeceklerdir. Bu güçler varlıklarını korumak için tüm güçleriyle direneceklerdir. Dolayısıyla öz savunma yaygın bir toplumsal talep olarak uzun süre toplumun gündeminde önemli bir yer tutacaktır. Karar gücü öz savunma gücüyle pekişmeden kolay yürürlüğe konulamaz.

Kaldı ki, günümüzde toplumun sadece dışından değil içinden de tüm gözeneklerine kadar sızan bir iktidar gerçeği karşısındayız. Toplumun uygun tüm gözeneklerinde birbirine benzer öz savunma grupları oluşturması hayatidir. Öz savunmasız toplumlar sermaye ve iktidar tekellerince teslim alınmış ve sömürgeleştirilmiş toplumlardır. Tarih boyunca klandan kabile ve aşiretlere, kavim ve uluslardan dinsel cemaatlere, köyden kentlere kadar her toplum biriminin daima bir öz savunma sorunu olmuştur. Sermaye ve iktidar tekeli av peşindeki kurt saldırganlığındadır; öz savunmadan yoksun olanları hep koyun sürüleri gibi darmadağın edip istediği kadar ele geçirmiştir.

Demokratik toplum olmada ve varlığını sürdürmede en az sermaye ve iktidar tekellerinin saldırılarını ve sömürülerini sınırlandıracak ölçüde öz savunma yapılanmasını ve eylemliliğini oluşturup hazır, işler halde tutmak şarttır. Uzun süre sermaye ve

iktidar aygıtlarıyla iç içe yaşanacağına göre, iki yanlışa düşmemek önemlidir: Birinci yanlış, ciğeri kediye emanet etmek gibi kendi öz güvenliğini tekelci düzene teslim etmektir. Bunun yıkıcı sonuçları binlerce örnekle ortaya çıkmıştır. İkinci yanlış, devlete karşı hemen devlet gibi olmak parolasıyla iktidar aygıtı olmaya çalışmaktır. Reel sosyalizm deneyimleri bu konuda yeterince aydınlatıcıdır. Dolayısıyla anlamlı, işlerliği olan bir öz savunma demokratik uygarlığın tarihte, günümüzde ve gelecekte de göz ardı edemeyeceği bir unsuru olmaya devam edecektir.

Şüphesiz demokratik uygarlığın unsurlarını daha da çoğaltıp açıklamak mümkündür. Ama konunun anlaşılabilmesi ve öneminin kavranması açısından bu sunumun yeterli olduğu kanısındayım.

KAPİTALİST MODERNİTEYE KARŞI DEMOKRATİK MODERNİTE

Avrupa merkezli sosyal bilimlerin hakikati araştırma metotları özü gereği hegemonisttir. Hakikatin alternatif yollarını iki temel yöntemle âdeta imkânsızlaştırırlar: Bunlardan birincisi, monist (tekçi) evrenselci yaklaşımdır. Hakikat her zaman 'bir'e indirgenmektedir. İkincisi, sınırsız göreci modeldir. Herkesin kendine göre bir hakikatinin var olduğu söylenirken, özünde hakikatin olmadığı ifade edilmeye çalışılmaktadır. Hiçbir şeyin değişmediğini kanıtlamak için her şeyin değiştiğini söylemek gibi bir şeydir bu. Her iki yöntemin de indirgemecilikte birleştikleri açıktır. Gerek evrenselci 'bircilik' gerekse göreci 'tekillik' hakikati tek'e indirgemekle hegemonik karakterlerini açıkça yansıtmış oluyorlar.

Şüphesiz bu yöntemlerin arkasında uygarlık tekelciliği yatmaktadır. Temelleri Sümer rahiplerinin en büyük tanrı olarak 'En'i inşa ettikleri dönemlere kadar uzanmaktadır. 'En'in yüceltilmesinin nedeni, yükselen hiyerarşi ve şehir-sınıf-devlet tekelciliğini meşrulaştırma, toplumsal zihniyete egemen ve hegemon kılma ihtiyacıdır. Yunan felsefesindeki ilk neden, en büyük icat olarak tanrı (Eflatun ve Aristo'da tanrı anlayışı) hep aynı kaynaktan gelmektedir. Tek tanrılı dinlerde 'En'in büründüğü biçim âlemlerin tanrısı olan 'Allah'tır. 'El', 'Ellah'tan gelir. Roma'nın yükselişinde karşımıza 'Jüpiter' olarak çıkar. Tanrı-krallık ve imparatorluk rejimlerinin inşa edildikleri her toplumun üstünde bu tip dinler veya mitolojik kavramlarla meşrulaştırılmaya çalışıldıkları çokça gözlemlenen bir husustur. Hemen her krallık, imparatorluk ve despotik rejimin benzer kavramlarla yücelten bir ideolojik hegemonya çabası görünmektedir. Zira bu yönlü bir zihni hegemonya olmadan bu rejimlerin kalıcı olmaları zordur.

Uygarlığın yeni hegemonik merkezi ve biçimi olarak Avrupa kapitalist tekelciliği 16. yüzyılda yükselirken, benzer bir çaba harcamadan egemen olmayı başaramayacağının açıkça farkındadır. O döneme kadar kendini toplumun yarıklarında, dehlizlerinde saklamış para-sermaye (tarım, ticaret ve bizzat iktidar aygıtı olarak sermayeden farklı bir sermaye biçimi), tarihte ilk defa hegemonik güç olarak toplumun üstünde ve giderek tüm gözeneklerinde yükselmektedir.

Hıristiyan kökenli (dolayısıyla Ortadoğu Sümer kökenli) teolojiden gelme Roger Bacon, Francis Bacon ve Rene Descartes'ın yeni metot arayışları bu maddi hegemonik çıkışla yakından bağlantılıdır. Gerek yöntemsel gerekse içerik olarak peşinde oldukları 'hakikat', sermayenin bu yeni türüyle hegemonik yükselişte ortaktır. Kapitalist tekel hegemonyasını sağlamlaştırdıkça, ideolojik hegemonyasını da bununla iç içe sağlamlaştırmakta ve kalıcı kılmaktadır. Yeni metot, felsefe ve bilim devrimlerinin bilimsel izahı ancak bu maddi koşulun dönüştürücü etkisine bakılarak yapılabilir. Şüphesiz her şeyi kapitalizme bağlamak bilimde körlüğe yol açar. Böylesi bir yaklaşım oyuna gelmek ve en kaba indirgemeciliğe düşmek olur. Ama aralarındaki bağın önemi göz ardı edildiğinde hakikat araştırmaları sakat kalır, metafizik anlatımlar içinde değerini yitirir.

Modernite kavramını açıklarken, bu yöntem ve hakikat oluşumunu dikkate almak son derece gerekli ve öğreticidir. Kavram olarak 'çağ' anlamına gelen moderniteler çeşitlidir; dönemlere göre farklılık kazanırlar. Sümer modernitesinden Roma modernitesine kadar, hatta daha önceleri ve sonralarına ilişkin pek çok modernite örneği bulunmaktadır. Bir dönem Roma modernitesinin tüm uygarlık merkezlerinde gururla yaşandığını kim inkâr edebilir? Sümerlerde, hatta öncesinde Yukarı Mezopotamya modernitesinin zaman ve kapsam bakımından belki de en gösterişli örnekler sunduklarını arkeolojik kayıtlardan huşu içinde öğrenmiyor muyuz? Bu modernitenin devrimsel nitelikteki maddi kültürlerine anlam yüklenmeden izahı mümkün müdür?

Anthony Giddens, kapitalist modernitenin diğer tüm modernitelerden farkını ortaya koyarken, hakikatin açıklanmasına kısmen katkıda bulunmaktadır. Açık ki, İngiliz hegemonyacılığının çocuğu olarak Giddens'ın bu konumunu kavramak mümkündür. Biricik olduğunu iddia etmek, her çağdaş aydının ülkesine, yeni tanrı olan ulus-devletine 'borcu', ibadeti gibidir. Kapitalist moderniteyi üçlü ayak üstüne oturtması öğreticidir. Gerçi bir üst kategori olarak moderniteyi kapitalizmden ayrıştırmaktadır. Bunu yaparken içine girdiği tutum, açık ki sosyal bilim yöntemine hâkim olan 'tekilci' zihniyettir. Başka tipte bir moderniteye şans tanımak istememektedir. Modernite olursa tek olur, aynı dönemde iki tür modernite olmaz! İşte bu husus sağıyla, soluyla ve ortasıyla bütün sosyal bilim ekollerine hâkim

olan ortak zihniyettir. Başta K. Marks olmak üzere bütün sol aydınlar modernitenin tekliğinden, onun da Avrupa modernitesi olduğundan şüphe etmiyorlardı. Orta ve sağ aydın kesimler, liberal aydınlar ise, gerçeğin son sözü (Ortaçağ İslâmı'ndaki 'son peygamber' söylemine ne de çok benziyor!) olduklarından emindiler. Ancak postmodernitede farklı söylemler kendini yeni yeni göstermeye başlamıştır.

Şüphesiz Nietzsche'nin modernite eleştirisi önemlidir. Dinselliğin modernite eleştirileri ise ancak kendi moderniteleri (yeniçağın arkasında kalan eskiçağ) açısından anlam taşır. Michel Foucault'nun modernitenin insanın ölümüyle sonuçlandığı ideası önemli olmakla birlikte yetersizdir. Reel sosyalizm ise, farklı idealarına rağmen, ne teorik ne de pratik olarak hiçbir zaman farklı bir modernite olmayı düşünmedi. Reel sosyalizmin sözcüleri sıkça yeni bir medeniyet olduklarını idea ederken, bununla kalkınmayı ve her alanda kapitalizmle yarışmayı kastediyorlardı. Kapitalist modernitenin temel kalıplarına ve dayanaklarına (endüstriyalizm, ulus-devlet, özel kapitalizm yerine devlet kapitalizmi) kapitalizmden daha yakın olduklarını düşünmüşler ve bunlarla kapitalist sistemin önüne geçmeyi baş görev bellemişlerdi. Başta Rusya ve Çin deneyimi olmak üzere reel sosyalizm deneyimleri gerçekten kapitalist modernitenin taze kanı olduklarını kanıtlamakta gecikmediler. Tüm ulusal kurtuluş hareketlerinin biricik amacı başarının zirvesi olarak görülen hâkim moderniteyi bir an önce yakalamak ve böylece mutlu yaşamı gerçekleştirmekti. Kurgu ve pratik böyleydi ve bundan pek kuşku duyulmuyordu.

Hâlbuki son dört yüzyılın hâkim modernitesi olarak kapsamı ve biçimi incelendiğinde, sadece beş bin yıllık uygarlık çağlarının (modernitelerinin) en son biçimi olduğu anlaşılmakla kalmayacak; aynı zamanda birbirlerine etle tırnak misali bağımlı olduklarını ve zincirleme değişik halkalardan oluştuklarını görüp çözümlemek de zor olmayacaktır.

Savunmamın gerek bu gerekse daha önceki iki cildinde yapmaya çalıştığım şey bu tekli evrensel modernite anlayışını yıkmaktır. Bu temelde hâkim modernitenin alternatifinin de daima var olduğunu, tüm bastırma ve örtbas etme çabalarına rağmen varlığını sürdürdüğünü, diyalektik ikilemin karşı ucu olarak tüm kapsamı ve biçimleriyle varoluşunu devam ettirdiğini kanıtlamaya çalıştım. Demokratik uygarlık (Uygarlık, çağ kelimesinin karşılığıdır ve modernite

anlamına gelmektedir) ad olarak belki yetersiz olabilir, çokça eleştiri konusu yapılabilir. Ama gerek toplumun tarihsel-toplum niteliğini dikkate aldığımda (Fernand Braudel'in bu konudaki yaklaşımı cesaret vericiydi), gerekse klanlar, aşiretler, kabileler, kavimler, dinsel cemaatler vb. toplulukların tarihi âdeta taşıran hareketlerini göz önüne getirdiğimde, bu hareketleri 'barbar' olarak tanımlamaya veya 'dinsel gericilik' olarak adlandırmaya ne gönlüm ne de zihnim razı oluyordu. Diyalektiğin hep yok edici kutuplar olarak işlemediğini iyice fark ettikten sonra, genel evrensel oluşumda gözlemlendiği gibi tarihsel-toplumun yok edici olmayan (ara sıra olabilen ama daimi olmayan) diyalektiksel gelişiminde de uygarlığın tekçi değil ikilemsel bir süreç olduğunu tespit etmem zor olmadı. Zor koşullarda ve çok donanımsız da olsa, gerisi bu ciltlerde dile getirilmeye ve deneme olarak sunulmaya çalışılmaktadır. Hayret ettiğim ve öfke duyduğum husus, o kadar müthiş donanımlarına rağmen, Avrupa merkezli sosyal bilimcilerin uygarlığın bu ikilemli halini neden farklı iki modernite olarak sistemleştirmeye çalışmadıklarıdır.

Bir kez daha Anthony Giddens'in sözünü ettiği modernite kavramının üç temel öğesine dönerek ne anlam ifade ettiklerini ve karşı kutupta yer alan demokratik modernite kavramının karşı cevaplarını çözümlemeye çalışalım.

A- Kapitalizm ve Modernite Ayrışımı

Anthony Giddens'a göre kapitalizm tarihte ilk defa Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Şüphesiz Avrupa merkezli sosyal bilimcilerin ezici bir kesimi benzer görüşleri paylaşmaktadır. Bunlara göre tarihin hiçbir döneminde ve mekânında benzer bir gelişmeye rastlanmamıştır. Bahsedilen kapitalizm, 16. yüzyılda dünya hegemonik güç merkezi olarak yükselen Amsterdam-Hollanda, Londra-İngiltere kapitalizmidir. Gerçeklik payı Amsterdam ve Londra'nın gerçekten de bu yüzyıldan itibaren dünya klasik uygarlık merkezinin hegemonyasını devralmış olmalarında yatmaktadır. Hegemonik kaymanın nasıl gerçekleştiği konusunda dünya tarihi belki de sadece bu döneme ilişkin en geniş literatüre sahiptir. Ne bunları tekrarlama imkânı ne de bunun gereği vardır; hatırlatmakla yetiniyorum. Savunmamın önceki ciltlerinde de konuya kısmen değinmiştim. Bu belirlemenin eksik ve yanlış olan yanları daha da önem taşımaktadır.

a- Kapitalizmin tekilliğine ilişkin idea doğru değildir. İlk sermaye (kapital) tekelinin Sümer rahip tapınağında (Ziggurat belki de ilk banka ve fabrikadır) gerçekleştirildiğini kapsamlıca çözümlemiştim. Bununla bağlantılı olarak şehir-sınıf-devlet üçlüsünün ilk hegemonik tekel olarak şekillenmesini Sümerlere borçlu olduğunu rahatlıkla belirtebilecek durumdayız. Özellikle Andre Gunder Frank ve kendisiyle yakın görüşlere sahip arkadaş grubunun merkezî uygarlığa ve dünya sistemine ilişkin görüşlerini öğrendikten sonra, görüşlerimdeki ikna olma durumum daha da pekişti. Ama ben iktidar tekelinin de sermaye tekelinin farklı bir biçimi olduğunu ısrarla belirtiyorum. İktidarın birikimin belli başlı dört çeşidinden biri olduğunu kavramanın önemini vurguladım. Verimi yükselen tarım üzerinde ilk tekel kurulmuştu. Artık-ürünün ticareti zorunlu kılması nedeniyle ticaret tekeli de gelişme imkânı bulmuştu. Ayrıca şehir-tapınak zanaatçılığı üzerinde ilk endüstri tekeli de söz konusuydu. Şehir yönetimi ise askeri ve idari olarak görev almıştı; ilk üçüyle sıkı işbirliği içinde olan en güçlü iktidar tekeli konumundaydı. Güç oranlarının değişik olması hegemonik ilişkiyi zorunlu kılmaktaydı. İlkin rahiplerin hegemonyası güçlüyken sonrasında bu durum değişecektir. Kısaca hem tekel hem de hegemonik karakter daha kuruluş aşamasında mevcuttur. Bu gerçekliğin tarihsel gelişimini kaba halkalar halinde savunmamın önceki ciltlerinde sunmuştum. Ayrıca uygarlık tekellerine ilişkin çok önemli bir tespit de, aralarında ne kadar çatışsalar da, dışa (demokratik uygarlık güçlerine) karşı birlikte ve tarihî olarak da bir zincirin halkaları gibi hareket etme özelliğinde olduklarıdır. Hiçbir uygarlık öncekinin mirası olmadan ortaya çıkamazdı. Merkezî uygarlık sisteminden bahsediyorum, yoksa Çin ve İnka uygarlıklarından değil.

Uygarlığın Avrupa halkasının oluşum öyküsünü de uzunca vermeye çalışmıştım. Doğu uygarlığı ile (hatta Doğunun neolitiğiyle) ilişkisini, Venedik'in üç yüz yılı aşkın bir süre bu değerleri taşımadaki rolünü önemle belirtmiştim. Avrupa'daki 16. yüzyıl sonrası uygarlığın (modernitesi anlamındadır) tekilliğine ilişkin idea edilebilecek en önemli unsur daha çok gelişkin olan para-sermaye niteliğidir. Şüphesiz para-sermaye tekeli bu yüzyıldan itibaren Avrupa'da hegemonyasını inşa etmeyi başarmıştır. Bu anlamda tekilliğinden, benzersizliğinden bahsetmek mümkündür. Ama para-sermayenin anayurdunun Avrupa, tarihinin de bu dönem olduğunu belirtmek açık

ki mümkün değildir. Paraya benzer ilk eşyalar uygarlıktan çok önce de vardı. İlkçağ konusunda araştırma yapan uzmanlar obsidyen ve benzeri maddelerin ilk para rolü oynadıklarında hemfikirdirler. Birçok kıymetli madde ilkel komünal toplumlarda halen benzer rol oynamaktadır. İlk paranın Ege'nin doğusunda M.Ö. 7. yüzyılda inşa edilen Lidya Krallığı'nda basıldığını ve bunların Kreuzus'un altın paraları olduğunu konuyla ilgili olanlardan bilmeyen yok gibidir. Para-sermaye birikimi için de aynı hususlar belirtilebilir. Birikim çok eski bir gelenektir. Kıymetli maden ve eşyalar bu anlamda tarih boyunca hep biriktirilmişlerdir. Arkeolojik kayıtlar bu konuda bolca örnek sunmaktadır. 'Karun kadar zengin' sözü bu gerçeği dile getirmektedir. Para-sermayenin kâr amaçlı kullanımını hiçbir şey Asur Kârumları (Para, ticaret, pazar, ürün deposu gibi birleşik anlamı vardır) kadar orijinal ve çekici olarak izah edemez. Venedik, Amsterdam ve Londra'dan binlerce yıl önce para-sermayeye yataklık etmiş çok sayıda Doğulu kent vardır.

Avrupa para-sermayesinde tekil olan, yükselişe geçişi ve ilk defa hegemonyasını kurmasıdır. Karl Marks sermayenin bu tür hegemonyasını ve moderniteye damgasını vurmasını olumlu ve ilerici bir rol biçiminde değerlendirir. I. Wallerstein bu hegemonyayı kafesten çıkan aslana benzetirken, rolünün olumlu olduğunu önemle belirtme gereğini duymaktadır. Hatta yeni hegemonyanın ortaya çıkış nedenlerini kilise ve krallıkların zayıf düşmesine ve Doğu'da gelişen Moğol istilasına bağlarken büyük soru işaretleriyle karşı karşıya olduğunu (önceleri) âdeta itiraf eder gibidir. Sonuçta tarih için hiç de iyi bir seçenek olmadığı noktasına gelmiş bulunmaktadır. Para-sermayenin dört yüzyıllık egemenliğinin korkunç bilânçosunun ortaya konulacağı yer burası değildir. Yalnız savaşlarda ölen ve yaralanan insan sayısını, savaşların sayısını ve süresini, ekonomik bunalımların yıkıcı sonuçlarını, işsizlik ve yoksullaşma oranlarını, en önemlisi de ekolojik felaketlerdeki payını göz önüne getirdiğimizde nasıl bir hegemonya ile karşı karşıya olduğumuzu kestirmemiz zor olmayacaktır.

b- Eksik ve yanlış olan idea ise, kapitalizme dayanan modernitenin tekilliğidir. Avrupa merkezli sosyal bilimin bu ideası çok kapsamlı ve kuşatıcıdır. Dünya-sistem olarak varlığını ve kuşatıcılığını 'tarihin sonu', hakikatin 'son sözü' olarak ebedileştirme konusunda kendisinden önceki çağların uygarlıklarından aşağıda kalmamaktadır. Hatta

bilimsellik silahıyla bu ideayı çok daha kesinleştirir. İdeolojik hegemonyasını kuran liberalizm bağlaşığı medya tekelleriyle bu ideayı tüm insanlığın ortak hakikati olarak göstermek için âdeta çağ içinde çağ (medya, bilişim çağı) yaratmak gibi olağanüstü bir çaba harcamaktadır. İçerik ve biçim olarak gerçeği tarihsel boyutu içinde sunmaya önem verirken, geçmiş ve bugünden kopuk bir fütüroloji (gelecek bilimi) inşa etmekten de geri kalmaz. Müthiş 'şimdici'dir; "Şimdiyi yaşa, gerisi boştur" sloganını temel inanç olarak işler. Tüm eski ve yeni fikirler ve ideolojik kalıplardan eklektik bir anlayışla oluşturduğu neoliberalizm, beterin beteri olarak âdeta Roma'nın son havasını andırmaktadır. Üç 'S'nin, spor, seks ve sanatın azami ölçüde ideolojikleştirildiği bir dönem yaşanmaktadır. Hepsine dinsel boyut kazandırılmıştır. Günümüzde stadyumlarda şölene dönüştürülen futboldan daha afyonlayıcı ikinci bir din bulmak çok zordur. Endüstrileştirilen sanat alanında da benzer gelişmeler yaşanmaktadır. Cinsellik gibi en temel doğal bir içgüdü bile seks endüstrisine dönüştürülmüştür. Afyonlayıcı bir etkisi olan seks en az spor ve sanat kadar dinselleştirilmiştir. Bu üçlüye kapitalist modernitenin dinsel şölenleri demek daha uygun düşebilir. Dinin egemenliği adına yola çıkan radikal dincilik de, kendini her ne kadar anti-modern olarak sunsa da, modernitenin bir eğilimidir.

Derinden bakıldığında, kapitalizm damgalı modernitenin kendine en güvensiz modernite olduğu anlaşılabilecektir. Bu kadar eklektizme ihtiyaç duyması bu gerçeği kanıtlamaktadır. Postmodernizm her ne kadar bu güvensizliğin ürünü olarak ortaya çıktıysa da, moderniteye alternatif olamadı. Moderniteden bıkan aydın çevrelere sadece bir pencere açmak istiyordu. Yaşam tarzı itibariyle gırtlağına kadar kapitalist moderniteye batmış durumdaydı. Bunun tipik örneğini filozof Adorno'da görmek mümkündür. Adorno, "Yanlış hayat doğru yaşanmaz" derken, moderniteyi çok veciz bir biçimde izah ediyordu. Ama alternatif sunmada sıfırdı. Bu yüzden de devrimci gençliğin büyük tepkisini almıştı. Neoliberalizm aslında cilası dökülmüş moderniteye yeni cila olmak istiyordu. Fakat ne kadar ekleme ve yenileme yapsa da, küresel finans tekel çağının çelişkilerini örtbas etmesi ve sistemi kurtarması kolay olmamaktadır.

Andre Gunder Frank beş bin yıllık uygarlık sürecinde Avrupa uygarlığının yerini ve önemini belirlerken gerçeğe çok yaklaşmıştır. Fa-

kat kendisi de derinden eksikliğini duyduğu gibi, birkaç genelleme dışında çözüm veya alternatif geliştirip sunamamaktadır. Daha doğrusu umudunu korumaktadır. Klasik uygarlık içinde 'farklılık içinde birlik' formülü doğru olmakla birlikte aşırı bir genellemedir. Nasıl yaşama geçirileceğine ilişkin hiçbir açıklama sunmamaktadır. Yanlışlığı ise, sistem içinde daha iyi ve farklı modern yaşamların (teori ve pratikte) olabileceği konusunda umutlu olmasıdır. I. Wallerstein bu konuda olumlu ve radikaldir; sistem içinde çözüme hiç inanmamaktadır. Yaşanan bunalımın sistemsel ve yapısal olduğunu bıkmadan tekrarlamakta ve çok doğru olarak belirlediği entelektüel, ahlâki ve politik görevlere dört elle sarılmayı önermektedir. Eksikliği, hangi sistem sorusuna kapsayıcı çözümler sunamamasıdır. Bunda samimi bir özeleştiride de bulunmaktadır. "Hepimiz burjuvazinin kutsal mabedinde aynı şerbeti içtik" der. Ayrıca bu nedenle tanrıların gazabından duyduğu korkuyu (mecazi anlamda) dile getirir. Entelektüel sermayenin ne denli kapitalist moderniteye bağlı olduğunu ve ondan radikal kopuşun zorluğunu dile getiren hayli ders çıkarılması gereken şeyler söylemektedir.

Benim durumum daha çok "Kaçmanın ecele faydası yoktur" deyişinde anlamını bulabilir. 'Kapitalist modernite'den kaçıyordum. Ama bu kaçış onun elinden kurtulmama yetmiyordu. Dolayısıyla elinde ölmektense alternatifini denemeyi çok daha gerçekçi ve cesurca buldum. Böylelikle ne Nietzsche gibi doğruyu söylemekle yetindim, ne Michel Foucault gibi insanlık olarak ölümümü ilan etmeye razı oldum; ne Adorno gibi kaderci, küskün biri olarak "Başa gelen çekilir" dedim, ne de Andre Gunder Frank gibi 'farklılık içinde birlik' arama sloganına sığınmayı yeterli buldum. Hatta I. Wallerstein'ın tersine entelektüel, ahlâki (etik) ve politik görevlerin önemini belirlemenin yeterli olduğuna da inanmadım. Şüphesiz bu düşün ve erdem insanları denememe önemli katkılarda bulunmuşlar ve cesaret vermişlerdir. Fakat belirleyici olan "Yanlış hayat doğru yaşanmaz" sözünün benim için söz konusu edilemeyeceğidir. Çünkü bu söze göre bir yaşamım hiç olmadı. Çok koştum, ama kapitalist modern hayatı yakalamaya ne gücüm ne de inancım yetti. Daha yakıcı olanı ise, bende başkaldıran insanın "Bizi satma, ne ararsan kendinde bul" demesiydi. Başkaldırılarımı yazıyorum.

'Beş bin yıldır kök salmadığı zihin ve ruh bırakmayan, son dört yüz yılda ise dışından, içinden, çevresinin havasından yerin dibine kadar toplumun el atmadığı, metalaştırmadığı, satmadığı ve satın almadığı hiçbir değerini bırakmayan, kendini Nemrut ve Firavun düzenlerinden milyon kere daha fazla güçlendiren modernite güçlerine, üçlülerine ne yapabilirsin' diye sorulabilir. Şüphesiz soruyu bu biçimiyle yanlış soruyorum, modernitenin istediği tarzda soruyorum. Amacım bu soruya ve arkasındaki kurgulamaya yol açan her şeye olumluluk anlamında bir hiç değerinde olduğunu göstermektir.

Demokratik moderniteyi ne keşfediyorum ne de icat ediyorum. Yeniden inşa konusunda söyleyeceklerim olsa da fazla önemsemiyorum; daha doğrusu önemli olan husus başka yerde yatıyor. O da şudur: Demokratik modernite ikilem halinde resmi uygarlık oluştuğundan beri vardır. Oluştuğu her yerde ve her zamanda vardır. Benim yapmaya çalıştığım şey, kabaca da olsa, resmi uygarlığın her mekânında ve her zamanında var olan bu uygarlık biçimine (resmi olmayan demokratik uygarlık; ismi pek önemli değil) hak ettiği değeri vermek, ana boyutlarında dikkat çekici açıklamalar geliştirmektir. Temel zihniyet biçimleriyle, yapılanma ve yaşam halindeki toplumuyla tanımak ve ne olduğuna ilişkin tanımlamalar yapmaktır.

Tekil olduğu idea edilen uygarlığın (farklı çağ moderniteleri) elinin değdiği her yerde ve her devirde diyalektik gereği bir karşıtının olmasının anlaşılmayacak hiçbir yanı yoktur. Tersine, anlaşılmaz olan, diyalektik yöntemin bu en doğal karşılığının neden uygarlık tarihi boyunca sistemli olarak ifadelendirilmediği, seslendirilmediğidir. Sümer'den Mısır ve Harappa'ya, Çin ve Hint'ten Roma'ya kadar bunca uygarlık oluşurken sıkıştırılan ve köleleştirilen, Büyük Sahra'dan Orta Asya çöllerine, Sibirya'dan Arabistan'a kadar sel gibi akan, ayaklanan sayısız kabile, aşiret ve dini cemaatin hiçbir karşı tepkisi, düşünce ve toplumsal yapılanması olmayacak mıdır? Bunun düşünülmemesi mümkün olabilir mi? Tarımsal-köy topluluklarının on bin yıl boyunca tüm uygarlıkları beslerken hiç sesi çıkmayacak, tepkisi ve karşı yapılanması olmayacak mıdır? Akla, insafa sığacak bir husus mudur bu? Binlerce yıldır inşa ettikleri kentlerin egemenlerince her türlü baskı ve sömürüye maruz kaldıklarında, emekçi halklar sessiz durup kaderine mi şükredecektir? Bu mümkün müdür?

Binlerce alana ve döneme ilişkin binlerce soru sormak mümkündür. Cevapları da vardır. Olmayan şey bu soruların cevaplarından örülü bir uygarlık sistematiğinin (düşünce inşası, teori) oluşturulmasıdır. Karşı yapılanmalar (ahlâki ve politik toplumun duruşu) da vardır. Olmayan şey binlerce despot, imparator ve iktidar-sermaye tekeline gösterilen ilginin toplumsal doğanın en temel duruş haline, ahlâki ve politik toplumun durumuna ve gelişimine gösterilmesidir.

Çok iyi tanıdığımız İslâm uygarlığının tüm halife, sultan, emir, şeyh, şehinşah ve komutanının her biçimi hakkında en ince ayrıntılarına kadar öyküler anlatılacak, ama üç kıtaya yayılmış müminlerin tarikat ve mezhepleri, direnişleri, özlemleri ve inançları layıkıyla ya tarihselleştirilmeyecek ya da çarpıtılarak öyküleştirilecektir. Açık ki, burada uygarlık içi çatışma ve ikilem vardır. Ama bir taraf sınırsız övgülerle yüceltilirken, karşıtları yerin dibine batırılmıştır. Kendi yaşamımda da tanıklık ettim: Alevi Kürt'ü de, Sünni Kürt'ü de, Êzidi Kürt'ü de gözlemledim. Açıkça söylemeliyim ki, Alevi ve Êzidi Kürt'ündeki binlerce yıldan beri süzülüp gelen uygarlığı karşıuygarlıktan çok daha ahlâki ve politik buldum. Hâlbuki klasik uygarlık söylemleri Aleviler ve Êzidiler hakkında ağza alınmayacak karalamalarla doludur. Tabîî ki burada kastettiğim Sünni inancına bağlı emekçiler, kabile ve aşiret kültürleri değildir. Tüm bu kesimlerin uygarlık kefesindeki yeri demokratik medeniyettir. Bunun örneklerini her yerde ve zamanda göstermek mümkündür. Amacımızı açıklamak açısından sanırım yeterlidir.

Moderniteye ilişkin bir hususa daha açıklık getirmenin önemli olduğunu belirtmeliyim. Kapitalist modernite kavramı bir anlamda doğru değildir. Kavramı koşullu kullandığıma dikkat edilmelidir. Nasıl kapitalist toplum kavramı müphemse ve gerçeği perdeleme gibi sakıncası varsa, kapitalist modernite kavramının belki daha fazla benzer sakıncaları vardır. Modernite genel anlamda bir çağın toplumsal yaşam tarzıdır. Maddi ve manevi kültür olarak bir döneme damgasını vuran tüm teknik, bilim, sanat, siyaset ve moda unsurlarını ihtiva eder. Bu anlamda moderniteyi kapitalizme mal etmek büyük hata olur. Hatta birçok unsuruyla ezici olarak bir tekel olan kapitalizme karşıttır. Nasıl ki toplumsal doğanın temel yaşam tarzı olan ahlâki ve politik toplum genelde uygarlığa, özelde kapitalist uygarlığa karşıtsa, modernitede de benzer duruş söz konusudur. Modern top-

lum kapitalist toplum değildir. O halde kapitalist modernite kavramını neden kullandım? Çünkü kapitalist tekel hegemonik müttefikleriyle topluma olduğu kadar dönemin yaşam tarzı olarak kabul gören modernitesine de damgasını vurmak ister. İdeolojik, politik ve askeri müttefikleriyle birlikte çağın yaşam tarzının yaratıcısı, oluşturucusu kendisiymiş gibi eğitim, kışla, ibadet yerleri ve medya vasıtasıyla çok sistemli bir çaba harcar. Kendisinin olmayanı kendisininmiş gibi yansıtan bir egemen zihniyet yaratır. Eğer bu yönlü propaganda çabası başarılı olmuşsa, toplum veya moderniteye damgasını vurmuş olur.

Antony Giddens kapitalizmi modernitenin en önemli ayağı sayarken bir ikileme düştüğünün belki de farkında değildir. Sorulması gereken soru, hangisinin ötekini doğurduğu veya belirlediğidir. Modernitenin kapitalizmi doğurması düşünülemez; toplumsal doğanın kendine özgü çağı olarak yaşanır. Fakat kent-sınıf-devlet olarak baskı ve sömürü tekelleri oluştuktan sonra, dönemin yaşam tarzına damgalarını vurup kendilerine mal etmek isterler. Bu durumda çoğunlukla başarılı olduklarını kabul etmek gerekir. Olagelen, propagandanın başarısıdır. Koskoca bir çağ haramzadelere mal edilmiştir. Kapitalist modernite kavramını kullanırken, bu gerçeği daima göz önünde bulundurmak gerekir. Fakat toplumsal doğa hiçbir zaman tamamen kapitalizm veya başka bir tekelin rengini, varoluş tarzını kendi kimliği olarak benimsemez. Toplumsal doğaların kendilikler olarak bir baskıcı ve sömürücü tekel şebekesine dönüşmeleri teorik olarak da mümkün değildir. Saf kapitalizmin olamayacağını kanıtladığımız gibi, saf uygarlığın gerçekleşmesi de mümkün değildir. Mümkün olur diyenlere sormak gerekir: Sömürülecek ve yönetilecek bir toplum olmadan şehir, sınıf ve devlet sadece kendileri olarak nasıl yaşayacaklar? En basitinden maddi yaşamlarını nasıl sürdürecekler? Ama bunlar dönemin toplumsal doğasına damgalarını vurabilir, istismar edebilirler. Avrupa söz konusu olduğunda Rönesans'ı, Reform'u ve Aydınlanma'yı kapitalizme mal edemeyiz. Rönesans'ın yaratıcıları parasermayedarlar ve iktidarlar olmamış, ama para ve iktidar gücüyle her zaman damgalarını vurmak istemişlerdir. Çünkü bunu başarırlarsa daha çok para ve iktidar sağlayacaklarını iyi bilirler.

Karşıt olarak para-sermaye ve iktidarların hedefi olan toplum da çağın yaşam tarzına damgasını vurabilir. Bunun da birçok yolu ve

örneği vardır. Toplumsal doğanın kendiliği de esas olarak bu yöne eğilimlidir. Toplum ezici olarak anti-kapitalisttir. Çünkü sermaye tekelinin sömürü ve tahakkümünü günlük olarak yaşamaktadır. Gençler, kadınlar, işsizler, sömürge halkları, birçok dinsel cemaat, emeği ile geçinen her topluluk, tarihsel-toplumun ana kütlesi (demos) çağın yaşam tarzına, modernitesine esas rengini veren kesimlerdir. Bütün bu ve benzeri kesimlere kolaylık olsun diye halk (demos) diyoruz. Demokrasi bu kesimlerin kendilerini bizzat yönetmelerinin ifadesi oluyor. Politik kavramlar olmalarına rağmen, kapsadıkları alan ve kesimler toplumun ana kütlesini oluşturduğu için demokratik toplum ve demokratik modernite doğruya, öze yakın düşen kavramlardır. Bu nedenle sıkça kullanmam anlayışla karşılanmalıdır. Demokratik modernite alternatifi derken bu gerçeği kastetmekteyim. O halde hem tekil modernite hem de kapitalizm damgalı modernite kavramları oldukça müphemdir ve yanlışlıklar taşıma potansiyeli yüksektir.

Bir modernitenin rengini belli edecek olan, karşıt kutupların ideaları, yapılanmaları, mücadeleleri ve başarı düzeyleridir. Tümüyle kapitalisttir veya demokratiktir demek kabaca ve körce bir indirgemeciliğe düşmektir. Zaten toplum söz konusu olduğunda 'tüm' kelimesini çok dikkatli kullanmak gerekir. Çünkü toplumsal doğa karmaşıktır ve hiçbir zaman tümüyle tek bir şeye, bir renge tekabül etmez. Unutmamak gerekir ki, çelişki farklılık gerektirir. Farklılık ise yaşamın anlamıdır. Çelişki, dolayısıyla farklılaşma durduğu an yaşam da bitmiş demektir. Ölüm bile yaşamın kanıtlanmasından başka bir anlam ifade etmez. Hiç ölümü olmayan, örneğin sonsuzluğa mahkûm edilmiş bir yaşamın nasıl korkunç bir şey olduğunu düşünebiliyor muyuz? Doğrusu, böylesi bir yaşam büyük işkence olurdu. Hep benzerlik aramak, eğer karşıtlarını ezme amacı taşımıyorsa, yaşamı inkâr etmek olur. Faşizmin, kapitalist modernitenin moda dışında (Moda denilen şey benzeştirme işkencesiyle sergilediği yaşam karşıtlığını gizlemek isteyen kapitalizmin icat ettiği en kandırmaca sanat türüdür) tüm toplumsal farklılıkları tasfiye etme ve tek renge indirgeme çabası yaşama karşıtlığını gösteren diğer kanıtlayıcı bir örnektir.

Sonuç olarak müphem bir kavram olan moderniteyi nitelerken, kapsamını ve süresini belirlemek önemlidir. Tekilleştirmek büyük yanlışlıklar içerir. Moderniteyi uygarlığın çağcıllığı, güncelliği olarak tanımlarken, toplumsal bağlamı konusunda dikkatli seçim yapmayı

gerektirir. Sosyal bilimlerin bu yönlü büyük eksiklikleri ve yanlışlıkları göze çarpmaktadır. Bunu ancak sermaye ve iktidar tekellerinin paranın gücüne dayanmaları ve baskılarıyla izah edebiliriz. Bilim iktidarı, iktidar sermayeyi doğurduğu gibi, bunun tersi de doğrudur. Buna rağmen toplumsal doğa ana kütlesi itibariyle kapitalist hegemonik çağda demokratiktir. Dolayısıyla çağın yaşam tarzı olarak modernitenin demokratikleşmemesi düşünülemez. Demokratik modernite toplumsal hacim olarak kapitalistler ve işbirlikçilerinin modernitesinden katbekat üstündür. Kavramak için yeter ki doğru düşünmesini bilelim.

B- Modernitenin Endüstriyalizm Boyutu ve Demokratik Modernite

Çağımızın (modern yaşam tarzımızın) endüstriye misli görülmemiş oranlarda bağımlı olduğu bir gerçektir. 19. yüzyıl endüstri devriminin tarım devriminden sonra gerçekleşen ikinci büyük toplumsal devrim olduğu da inkâr edilemez. Tıpkı sermaye birikiminde olduğu gibi, endüstrileşmenin modernitemizin bir benzersizliği olduğu ideası ise abartmalıdır. 19. yüzyıldaki ayarında olmasa da, genelde toplumsal doğada ve özelde neolitik tarım toplumuyla uygarlık dönemi toplumlarında çok sayıda endüstriyel hamle gerçekleştirilmiştir. Tüm teknik gelişmelerin bir tür endüstriyel gerçekleşme olmaları itibariyle gelişme süreklidir. Hamle dönemlerinde ise niteliksel sıçramalar yaşanmıştır. İlk çanak çömlek endüstrileri, el değirmenleri, dokuma tezgâhları, tekerlek, saban, çekiç, örs, balta, bıçak, kılıç, değirmen, papirüs, kâğıt, çeşitli madeni aletler gibi endüstri alanında gördüğümüz binlerce icadı saymak mümkündür. Ama 19. yüzyıl başlarında İngiltere önderliğinde en büyük endüstri devrimine büyük bir hamle yaptırıldığı da tartışma götürmez. Bu durum modernitenin önemli bir farklılığı olmakla birlikte tekilliğini garanti etmez, sadece farkını ortaya koyar.

Endüstriden endüstriyalizme geçiş daha farklı bir durumdur. Endüstriyalizm endüstrinin ideolojik mahiyet kazanmasını ifade eder. Ekolojik felaketler başta olmak üzere günümüzde yaşanan modernitenin tüm hastalıklarının kökeninde tarım ve köyün aleyhine gelişen, ayrıca geleneksel şehir zanaatçılığını da karşısına alan endüstricilik vardır. Elbette endüstricilik sermaye tekellerinin ideolojisidir. Ellerinde büyük miktarlara ulaşan para-sermayeyi kullanım alanları

(geleneksel halleriyle) daralan kapitalist tekellerin 18. yüzyıl sonlarında sanayiye yönelmeleri kâr oranlarının düşmesini önleme, hatta daha da yükseltme eğiliminden (kâr kanunu) kaynaklanmıştır. Özellikle dokuma sanayii böyledir. Mekanik üretim yeni enerji kaynaklarıyla (kömür-buhar-elektrik) buluşunca patlama gösteren üretim bir anda kâr oranlarını azamiye çıkardı. Ulus-devlet olgusu ve aralarındaki şiddetli rekabet de bu yeni kâr oranlarıyla ilgilidir. Endüstriyalizm her şeyin önüne geçti. Kendisi ulus-devletin en kutsal inancı oldu. Günümüze kadar bu yarış hızından hiçbir şey kaybetmeden devam etmektedir. Sonuçlarının daha şimdiden korkunç boyutlara ulaştığı ortak bir kanaattir. Sadece dar anlamda ekolojik yıkımlar değil, daha köklü ve kapsamlı kültürel ve fiziki soykırımlar, tarihin hiçbir dönemiyle karşılaştırılamayacak denli küresel, bölgesel ve yerel boyut kazanan savaşlar, giderek ideolojik-metafizik yöntemler ve iktidarı çoğaltım yöntemleriyle toplumun ahlâki ve politik kimliğinden kopartılması, dolayısıyla toplumkırımlar endüstriyalizm eğilimi veya diniyle yakından bağlantılıdır. Endüstrinin kullandığı bilim ve teknik bu nedenle tarihin hiçbir dönemindekiyle karşılaştırılamayacak denli ideolojik bir mahiyet kazanmıştır.

Modernitenin benzersizliği olarak endüstriyalizm toplumun hem bağrındaki hem de önündeki en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Tarım ve köy toplumunu yıkan, kenti kanser gibi büyüten, toplumu tümüyle gözetim ve denetim altında tutan, toplumda sızmadığı bir gözenek bırakmayan iktidarların çığ gibi büyüme eğiliminde endüstriyalizm temel etken konumundadır. Ulus-devlet endüstriyalizmin iktidar ve ideolojik hegemonyasının temel formu olarak tüm bu süreçlerde başroldedir.

Toplumsal doğa olarak insanlık modernitenin benzersizlerinden biri olan endüstriyalizmin gerçek mahşeri tehdidi altına çoktan girmiştir. Uç veren felaketler tehlikenin işaret fişekleridir. 'Azami kâr kanunu' temelinde sürekli birikme ve büyüme hırsı içindeki sermayenin toplum karşıtlığıyla özdeş olmasının bunda ne denli ciddi rol oynadığı çok açıktır. Toplum doğasına sürekli birikim kanununu dayatmak toplumkırımın ta kendisidir. Maddi ve kültürel soykırımlar bu sürecin ilk adımları olmuştur. Tedbir alınmazsa dosdoğru mahşere gidildiği, aklı başında ve biraz vicdanı olan her bilim insanının vardığı ortak sonuçtur. Dolayısıyla modernitenin benzersizliği olarak ikinci

tekil olan endüstricilik, 'Siyam ikizi' olduğu kapitalizmle birlikte sadece moderniteye damgasını vurmakla yetinmiyor; modernite aracılığıyla sadece ekonomik bunalımlara yol açmakla kalmayıp, toplumun tüm hayati dokuları ve unsurlarında yaşanan kanserleşmede başrol oynuyorlar.

Tam da bu kapsamda demokratik modernitenin toplumsal varoluştaki konumu bütün açıklığı ve gerekirliğiyle ortaya çıkmaktadır. Toplum ya dörtnala mahşere koşusunu devam ettirecek, ya da demokratik moderniteye sarılma, onu yüceltme ve yeniden inşa hamlesiyle bu koşuya dur diyecektir. Orta yerde sürüklenişin maliyetleri her geçen gün çığ gibi büyümektedir.

Bu tespitler endüstrinin tümüyle olumsuz olduğunu söylemiyor; kâr peşindeki endüstriyalizm felaketine dikkat çekiyor. Endüstri tıpkı analitik akıl ilişkisinde olduğu gibi ahlâki ve politik toplum doğrultusunda kullanıldığında cennet gibi bir yaşama da götürebilir. Ekoloji ve tarımla el ele veren bir endüstri hamlesinin sadece en temel ekonomik sorunları çözmekle kalmayacağı, sorunların diğer tüm yan etkilerini olumluluğa çevirebileceği de belirtilebilir. Sadece aşırı bir hal almış otomobil hurdacılığı durduğunda, petrolden taşıma yollarına, çevre kirlenmesinden insan biyolojisine kadar çok sayıda alanda devrim niteliğinde sonuçların doğacağını kestirmek zor olmayacaktır. Hatta deniz endüstriciliğinin bu hızla gitmesi halinde deniz ve karadan hayır kalmayacağı göz önünde tutulduğunda, taşıt sayısında kesin bir sınırlamaya gitmenin ne denli hayati önem taşıdığı daha iyi anlaşılır. Tabii başta nükleer endüstricilik olmak üzere, kültürel endüstri de dahil binlerce daldaki endüstriciliğe getirilecek sınırlamaların yol açacağı köklü değişimlerin sonuçlarını uzun boylu incelemenin yeri bu satırlar değildir. Sadece endüstriciliğe yönelik sınırlamaların sonuçlarına dikkat çekmek ve bunların devrimsel boyutlarını kavramak bile konunun büyük önemini ortaya koymaya yetmektedir.

Kâr kanununu durdurmak elbette büyük toplumsal eylemliliği gerektirir. Demokratik modernitenin güdüleyen ve sürükleyen ana unsuru kâr olmadığından, en uygun uygarlık seçeneği olması bu nedenle hayati önem kazanmaktadır. Sınıf-sermaye-kâr sistemine dayanmayan ahlâki ve politik toplum sisteminin ana kaygısı kendi kimliğini özgür tutmak, bunun için demokratik siyaset araçlarını

yaşamsal kılmaktır. Bireyin önüne sınırsız kazanç ve kâr tutkusu koyan liberalizm, bunun için kapitalist ve endüstriyalist moderniteyi yegâne yaşam tarzı olarak sürekli muştular. Bir nevi ilkçağ dinleri gibi sistemi kutsama ihtiyacı duyar. Kültürel endüstricilik bu kutsamanın sınır tanımaz yeni biçimidir. Ekonomik sınıf mücadelesi, her türlü iktidar savaşları, kendi başına ekolojist ve feminist hareketler bu denli devasa boyutlar kazanmış moderniteyi ancak alternatif moderniteyle durdurabilir. Kapitalist hegemonyacılığın dört yüz yılı bu gerçeği yeterince açıklamaktadır.

Reel sosyalizmin çözülüşünün bile alternatif moderniteyi geliştiremeyişinden kaynaklandığını kavramak için büyük bir sosyal bilimci olmak gerekmez. Reel sosyalizmin endüstriyalizm sorununa çözüm getirmiş olması halinde bile üstünlüğünü koruyabileceğini rahatlıkla kestirebilmekteyiz. Moderniteye damgasını vurma peşinde koşan ve bunun için her şeyini ortaya koyan kapitalist hegemonyacılığa karşı başta reel-sosyalist çizgideki güçler olmak üzere tüm ana muhalif gruplar (ütopyacılar, anarşistler, ulusal kurtuluşçular, ekolojist ve feminist hareketler) en azından kendi modernite mücadeleleri için teorik ve pratik olarak bir ana doğrultu tutturmuş olsalardı, dünyanın bugünkü modernite görünümü herhalde çok daha farklı olurdu. Kaybettikleri tek ve ortak nokta, 'hangi modernite?' sorusunu sormamaları ve cevap için sistematik teorik ve pratik bir hat peşinde birlikte koşmamalarıdır; kapitalizmin ve endüstriyalizmin sunumunu yaptığı yaşam biçimini gırtlaklarına kadar yaşamakta beis görmemeleridir. Dahası ve en önemlisi, devlet-ulusçuluğunu bir modernite unsuru olarak eleştirmek yerine kendi yaşam biçiminin ana formu olarak benimsedikten sonra, genelde muhalefetin ve özelde sol muhalefetin kazanacağı bir ana davasının görünür hale gelmesi elbette müphem ve zor olacaktır.

Hayret ettiğim bir konu ise, "Başka bir dünya mümkündür" sloganına ilişkin olanıdır. Bu sloganın sanki önemli bir keşif veya zihniyetmiş gibi sunulması hayretimi daha da arttırmaktadır. Orta yerde mızrağın çuvala sığmaması misali modernitenin dev gibi sorunları açığa çıkmışken, sistem gemisi her taraftan su almışken ve pul pul dökülürken, yerin altı ve üstü bile isyan ederken, böylesi bir sloganı yeni bir buluşmuş gibi sunmak insana 'pes' dedirtir. Sormazlar mı? Mevcut hâkim modernite (kapitalizm ve endüstriyalizmin damgasını

vurduğu modernite) tüm sorunları ve çılgınlıklarıyla (Kastedilen, yaşam tarzıdır) orta yerdeyken, modernitenin ana unsurlarında eleştirisiyle yetinmeyip hangi alternatifinle cevap olacaksın, oluşturabileceksin?

Tarihte din, felsefe ve ahlâki öğretiler, erdemli bilgelikler kendi dönemlerindeki modernite sorunlarına yanıt olmak için geliştirilmişlerdir. Yeterli olup olmadıkları tartışılabilir. Önemli olan, ahlâki ve politik toplum adına çabaların hiç eksik olmadığıdır. Demokratik modernite tüm bu deneyimlerin ışığında, kapitalist moderniteyi ona özgü sorunlarıyla birlikte kapsamlı çözümleme ve yanıtlarla karşıladığında ancak anlam ifade edebilir. Tarih ve güncellik, sanıldığının aksine, uygarlık güçlerinin mutlak hâkimiyet sahası değildir. Bunun böyle olduğuna dair propaganda yüklüdür. Yazılan her tarih gerçek olmadığı gibi, günümüz modernitesi için sosyal bilimin söylediği her şey de gerçek değildir; büyük oranda ideolojik hegemonyanın şaşırtma, körleştirme, dogmalaştırma retoriğidir. Demokratik siyaset dar anlamıyla sadece politik toplumu işlevselleştiren araç değildir; tarihsel-toplumu tüm yönleriyle açıklama eylemidir de. Ahlâki ve politik toplumun büyük karar ve eylem gücü ancak kapitalist ve endüstriyalist moderniteyi demokratik siyasetle açıklama çabaları hakikatle bütünleştiğinde ortaya çıkar. O zaman "Nasıl bir modernite ve çağcıl yaşam?" sorusu layıkıyla cevabını bulur. Kapitalist hegemonyanın son dört yüz yıllık deneyimi başkaca hiçbir yöntemin yeterli ve başarıya götüren cevaplar üretmediğini kanıtlamaktadır. Demokratik modernite idea ve uygulamalarıyla bu tarihsel deneyime yetkin yanıttır.

C- Ulus-Devlet, Modernite ve Demokratik Konfederalizm

Modernitenin üçüncü ve en önemli süreksizliği olarak ulus-devlet, kapitalizmin toplumu fethetme ve sömürgeleştirme eyleminin en temel araçsal formudur. Liberalizm kendini amaçlar bütünü (idealar toplamı) olarak sunarken, ulus-devlet temel iktidar formu olarak anlam bulur. Toplumun tarihinde rastladığı içte ve dışta en kapsamlı fethi ve sömürgeleştirilmesi ulus-devlet formu olmadan gerçekleştirilemez.

Sosyal bilimlerin üzerinde en çok köreltme, saptırma ve dogmalar yığını geliştirdiği konu yine ulus-devlettir. Halen devletin kapsamlı bir çözümlemesinin yapıldığını söylemek zordur. Lenin gibi bir Marksist

bile tarihin en büyük toplumsal devrimlerinden birine giderken, çözümlemeye çalıştığı 'devlet ve iktidar sorunu'nu modernitenin ulus-devlet ayağından kurtarmayı başaramaz. Başarmayı bir yana bırakın, tüm eleştirilere rağmen demokratik toplum örgütlenmesi olan Sovyetler'in hızla ulus-devlete dönüştürülmesini devrimin sağlamlaştırılması olarak değerlendirmekten kendini alıkoyamaz. Bugün dünya kapitalizmine en büyük hizmeti sunan Çin ulus-devleti aynı yaklaşımın devasa örneğidir.

Anthony Giddens'ın ulus-devletin tekilliğine ilişkin yaklaşımı gerçeklik payı taşımasına rağmen, tarihsel kümülâtif iktidar birikim tekelleriyle zincirleme bağlılığı açısından çok yetersizdir. Ulus-devleti savunmamın önceki ciltlerinde kapsamlıca tanımlamaya çalışmıştım. Farklı açılardan konuyu aydınlatarak, çıkarılması gereken sonuçları belirtmekle anlatımı yetkinleştireceğim.

Her şeyden önce ulus-devlet iktidarın azami formu olarak düşünülmelidir. Hiçbir devlet biçimi ulus-devlet kadar (Devlet-ulusu demek daha doğru olabilir) iktidar kapasitesinde değildir. Bunun en temel nedeni, orta sınıfın üst kesiminin artan oranda tekelleşme sürecine bağlanmasıdır. Ulus-devletin en gelişmiş komple tekel olduğunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir. Ulus-devlet aşamasında ticari, sınaî ve finansal tekeller iktidar tekeli ile azami ittifak kurmuş durumdadır. Toplam tekellerin en gelişmiş birliği söz konusudur. İdeolojik tekeli de iktidar tekelinin ayrılmaz bir parçası olarak bu kapsamda düşünmek gerekir.

Sosyal bilimlerin en çok şaşırtma yaptıkları alanlardan birisi tekellere ilişkin olanıdır. İktidar aygıtlarını ekonomi üstü kurumlar olarak ticari, sınai ve finansal tekellerden ayrı konumlandırmaya büyük özen gösterirler. Böylelikle genelde iktidarı, özelde devleti tekel olgusundan farklı olgularmış gibi sunmak isterler. Sosyal bilimleri sakat bırakan temel noktalardan biri budur. Ekonomi üstü tekellerle iktidar tekelleri arasındaki fark ancak işbölümü anlamında izah edilebilir. Bunun dışında aralarındaki bütünlük tarihseldir ve kesindir. Fernard Braudel'in çok etkili bulduğum bir cümlesini buraya almak durumundayım. Braudel, "İktidar da sermaye gibi biriktirilir" der. Aralarındaki bütünlüğü yakalamış gibidir. Kaldı ki, konuya birçok açıdan açıklık getiren bilge bir kişidir.

İktidar sadece sermaye gibi biriktirilmez; sermayenin en homojen, rafine edilmiş, tarihsel olarak biriktirilmiş halidir. Büyük harflerle yazarsam, İKTİDAR SERMAYENİN EN HOMOJEN, RAFİNE EDİLMİŞ, TARİHSEL OLARAK BİRİKTİRİLMİŞ HALİDİR. Ekonomi üstü diğer sermayeler daha farklı biriktirilerek el değiştirme, örgütlenme konumundadır. Hepsine tekel olarak bakma ve anlam vermenin nedeni ekonomi üstü olmaları ve genelde toplumsal değerlere, özelde toplumsal artı-değerlere el koyma (el koyma = tekel) mahiyeti taşımalarıdır. İster vergi, ister işletme kârı, ister apaçık talan biçiminde olsun, toplumdan tüm sızdırmalar tekel mahiyetindedir. Bu nedenle tekel kavramı yerindedir ve iyi anlaşılmalıdır.

Ulus-devletin tarih içindeki farkı tüm bu tekelleri iyi bir biçimde kendi kapsamında birleştirmesidir. Sermayenin azami bütünlüğü oluyor ve gücünü de bu konumundan alıyor. Sermaye birikiminin en etkili aracı olması da bu konumundan gelir. Bolşevik Partisi'nin inşa ettiği ulus-devletin aradan yetmiş yıl geçtikten sonra dev cüsseli bir sermaye bütünlüğü olarak karşımıza çıkması hepimiz için çok şaşırtıcı olmuştu. Hâlbuki konuya ulus-devlet çözümlemesi açısından bakıldığında, bu durum son derece anlaşılırdır. Çünkü ulus-devlet örgütlenmesi sermayenin devlet olarak örgütlenmesinin tipik ve en kestirme halidir. Ulus-devlet ile sosyalizm değil, en has kapitalizm örgütlenebilir. Katırı at yapmak ne kadar mümkün ise, ulus-devleti sosyalist yapmak veya saymak da ancak o denli mümkün olabilir!

Buna rağmen, ulus-devlet tekilliğini devletin tarihsel formlarından koparark izah etmek mümkün değildir. Önceki tarihsel devlet formlarından farklılaşması ne denli gelişmiş olursa olsun, belirleyici olan iktidarın tarihsel birikimidir. Ulus-devleti örgütleyen ilk ülke olan İngiltere'ye bakalım: İngiltere 16. yüzyıl başlarında İspanya ve Fransa ile Normanların iktidar kıskacındadır. Kendini ulus-devlet olarak örgütleyemezse tasfiye olma tehlikesi açıktır. Kendisi krallıktır. Peş peşe hanedanlar gelip gitmektedir. Ekonomisi neolitikten beri Avrupa üzerinden gelen göçlerle inşa edilmektedir. Diğer Avrupa ülkelerinden farkı, esas olarak ada konumudur. Ulus-devletini bu tarihsel ve somut koşullara dayanarak inşa etmektedir. Tarih bu süreçte Sterlinin gücündeki artışın borçlanma ve ekonominin üstündeki azami tekelleşmeyle nasıl el ele yürüdüğünü bütün somutluğu içinde ortaya koymaktadır. İngiltere'nin sanayi devrimine de hegemonik çıkış için

yöneldiği bilinmektedir. Demek ki İngiliz tarihine, özellikle hanedanlık tarihine dayanmadan ve bizzat hanedanlık olmadan, İngiliz-ulus devletinin kurulması bir yana, düşünülmesi bile mümkün değildir. Hanedanlık tarih boyunca en kapsamlı ve uzun süreli devlet formudur. İngiltere'nin halen hanedanlık forsunu bırakmaması tarihin bu yanıyla bağlantılıdır. Demokrasiler ve cumhuriyetler çok sınırlıdır. İmparatorluk daha değişik bir formdur. Binlerce yıl en rafine tekel olarak süzülüp gelmiş olan iktidar birikimleri olmadan genelde devletler, özelde ulus-devletler oluşamaz.

Ulus-devletin teolojik kaynaklarla bağına pek az değinilmiştir, ama bu konu son derece önemlidir. Carl Schmitt, tüm çağdaş siyasal kavramların teoloji (tanrı bilimi) kaynaklı olduğunu belirtirken gerçeği bir yönüyle aydınlatmıştır. Dikkatli bir sosyolojik yoğunlaşmayı yaşayan biri, dinin ve bağlantılı olarak tanrı imgesinin toplumsal kimliğin en eski biçimi olduğunu tespit etmekte zorlanmaz. Din ve tanrı bilinçli birer imgesel kimlikten ziyade, zihniyet çağlarının bir gereği olarak anlaşılmalıdır. Kolektif tasavvur, toplumu, kendini en kutsal kavramlarla kimliklendirmeye götürmüş, toplum bu kimliklenmeyi ayakta kalmanın yollarından biri olarak görmüştür. Tanrısallığın kökeninde toplumsal varoluşun kutsanması yatmaktadır. Süreç içinde iktidar ve devlet ile toplum arasında ayrışma hızlandıkça, kutsallık ve tanrısallık payeleri tüm toplumun kolektif kimliği olmaktan çıkarılıp, iktidar ve devlet sahiplerine mal edilir. İdeolojik hegemonya burada önemli rol oynar. İktidar ve devletin tanrı kaynaklı olduğu belirtilir; dolayısıyla iktidar ve devlet sahipleri olarak kendilerinin de kutsal ve tanrısal olduklarını idea etmelerinin yolu açılmış olur. Tanrı-kral, tanrı devleti kavramlarına ulaşmak artık zor değildir. Tanrı elçiliği, tanrı gölgesi kavramları da peşi sıra gelişmekte gecikmeyecektir.

Laik devlet kendini her ne kadar bu sürecin dışındaymış gibi göstermek istese de, bu doğru değildir. Kilisenin etkisinden rahatsızlık duyan ve ağırlıklı Yahudi kökenli olan Mason cemaatinin temel ilkesi olan laikliğin, zaten ruhani ilkenin karşı kutbu olarak da varoluşunu büyük ölçüde bu kavramdan alması doğası gereğidir. Açıkça belirtmek gerekir ki, ne laiklik sanıldığı kadar dünyasal-sekülerdir, ne de ruhanilik sanıldığı kadar ahretseldir, uhrevidir. Her

iki kavram da dünyalıdır, toplumsaldır. İkisi arasındaki farkı açan ideolojik dogmalardır.

Dolayısıyla tüm çağlar boyunca görülen iktidar ve devletin tanrı kaynaklı imgesinin olduğu gibi çağımıza yansıması beklenebilir. Çağdaş devletin de bu yansımadan etkilenmemesi düşünülemez. Kavram tarih boyunca böyle yoğrulmuştur. Laik devlet ve iktidar kavramları çelişkili ve müphemdir.

Ulus-devlet sanıldığından daha fazla tanrısal kavramlarla yüklüdür. Tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar kutsanma törenlerine tabidir. Dayandığı ve imge seçtiği 'vatan', 'bayrak', 'üniterlik', 'bağımsızlık', 'kutsallık', 'ulusal marş, 'kahramanlık öyküleri' gibi kavramlar, tanrı-krallıklardakinden daha fazla tanrısal payeye sahiptir. Hiçbir devlet biçimi ulus-devlet kadar ideolojik, hukuki, siyasi, ekonomik ve dinî zırhlara bürünmemiştir. Bunun temel nedeni, çok kalabalıklaşmış bir sivil-askeri bürokrasiye temel geçinme kapısı olmasıdır. Altından devlet koltukları çekildiğinde, bürokrasi sudan çıkmış balığa döner. Devlet bürokrasi için ölüm kalım meselesidir. Devletin en aşırı tanrısallık payesine büründürülmesi bürokrasinin bu özelliğiyle yakından bağlantılıdır. Kapitalist modernitede devlet üzerinde hiçbir modernitede olmadığı kadar çok durulması ve fırtına koparılmasının nedeni de yine bu sınıfsal yapısındaki değişimdir. Modernite, ulus-devlet, özellikle 'birlikçilik-üniterlik' ile Tanrının birliği kavramı arasında da yakın bir ilişki vardır. Tarihte nasıl bazı kabileler ve kavimler tanrılarıyla birlikte tasfiye edilip hâkim kabile veya kavim içinde eritilmişlerse, tanrıları da hâkim kabile ve kavim tanrısının içinde eritilip tekleştirilir. Tanrı birliği kavramına bu sosyolojik gerçeklik içinde baktığımızda anlamına daha kolay varırız. İçinde sömürgecilik, asimilasyon vardır.

Ulus-devlet üniterliğinin tarihi çok yoğun bir şekilde tanrısaldır. Tâbiiyetindeki toplumun tamamen silahsızlandırılması ve tüm silah tekelinin modern devlete aktarılması üniterliğe yol açarken, özünde gerçekleşen müthiş bir sömürü ve sömürgecilik tekelciliğidir. Başta Hobbes ve Machiavelli olmak üzere egemenlik teorisyenleri bilimcilik adına modern devleti tanımlarken, kapitalist tekelciliğe en önemli hizmeti sunmuşlardır. Toplumun huzuru adına tüm silahların tekçi bir yapıda yoğunlaşması tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar toplumun politik güçten düşürülmesi, dolayısıyla ekonomik varlığın-

dan soyulması anlamına gelir. Devlet ve iktidar son tahlilde bir tekel olarak hareket edeceklerine göre, ellerinde bu kadar yoğunlaşmış silah gücüyle ele geçiremeyecekleri hiçbir toplumsal değer kalmayacaktır. İstedikleri gibi topluma biçim verecekler, istemediklerini ortadan kaldıracaklardır. Nitekim tarihte olanlar da bu minval üzeri gelişti. Akla hayale sığmayan soykırımlar gerçekleşti.

Ulus-devlet, tüm tekellerin ortak paydası olarak, toplumsal maddi kültürün gaspı, fethi ve sömürgeleştirilmesi üzerine kurulmakla yetinmez; manevi kültürün asimilasyonunda da belirleyici rol oynar. Ulusal kültür adı altında çoğunlukla hâkim bir etnisite veya dinî cemaatin kültür normlarını resmileştirip, geriye kalan tüm kültürel varlıklara karşı savaş açar. "Ulusal bütünlüğe zararlıdır" deyip, binlerce yıldan beri varlığını koruyan ne kadar din, etnisite, kavim, ulus, dil ve kültür varsa, ya zorla ya da maddi teşviklerle hepsinin sonunu hazırlar. Tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar dil, din, mezhep, etnik kabile ve aşiretlerle kavim ve uluslar bu politikanın, daha doğrusu soykırımın kurbanı olmuşlardır. Maddi soykırımlar (fiziki imha) manevi soykırımların yanında devede kulak bile değildir. Binlerce yıldan beri süzülüp gelen dil ve kültür değerleri grupları ile birlikte tam bir çılgınlıkla 'ulusal birlik' yaratma kutsal eylemi uğrunda kurban edilir.

Ulus-devletin 'vatan' anlayışı çok daha problemlidir. Herhangi bir yolla devletin hâkimiyeti, tekeli altına alınan coğrafi sınırlar 'kutsal vatan' olarak imgeleştirilir. Vatan aslında tekel ittifaklarının ortak mülkiyeti haline getirilmiştir. Üzerinde kurdukları sistem eski koloni sömürgeciliğinden çok daha derinlikli bir sömürgeciliktir. Eskiden bir sömürgeci ülke var idiyse, modern ulus-devletin kendi 'kutsal vatan'ı üzerinde tekel sayısı kadar sömürgecilik çeşidi vardır. Sömürge halkları nasıl silahsızlandırılmışlarsa, 'kutsal vatan' halkı da öylece silahsızlandırılıp her tür sömürüye karşı direnmesiz hale getirilmiştir. Başta işgüçleri olmak üzere, tüm maddi ve manevi kültürel varlıkları katmerli bir sömürüye tabi tutulur. Ur gibi büyümüş bürokrasi tekellerini doyurmak başka türlü mümkün olmaz.

Ulus-devlet diplomasisi dış tekeller olan diğer ulus-devletlerle koordinasyon sağlamak ve dünya ulus-devletler sisteminin işlerini takip etmek için oluşturulur. Eğer dışta ulus-devletler tarafından tanınmazsa, tek bir ulus-devleti yirmi dört saat ayakta tutmak

mümkün değildir. Bunun nedeni dünya kapitalist sisteminin mantığında gizlidir. Hegemonik gücün rızası olmadan, hiçbir ulus-devletin varlığı kalıcı olamaz. Hepsinin öyküsü hegemonun defterinde yazılıdır. Kuralın dışına çıkan ya Saddam'ın akıbetine uğratılır ya da ambargolarla iflas ettirilerek devrilir. Ya kurulurken ya da sonraları her ulus-devletin, hegemon gücün izni olmadan varlığının kalıcı olamayacağını çok iyi bildiği varsayılır. Sovyetler Birliği ve Çin devletleri bile bu kuralın dışında kalamamışlardır.

Ulus-devletin en temel özelliklerinden biri de çoğulcu ve farklı siyasi oluşumlara olabildiğince kapalı yapıda olmasıdır. Bunun nedeni anlaşılırdır. Çünkü çoğulcu ve farklı siyasi oluşumlar mevcut sınırlar dahilinde tekelin sömürüsü önünde engel teşkil edeceklerdir. Doğası gereği, ahlâki ve politik toplum farklı bir siyasi oluşum, özellikle demokratik siyasi oluşumlarla varoluş kazanırsa tekelcilerin alanı fena halde daralır. Egemenliğin paylaşılmazlığı, ülke bütünlüğü, üniter yapı vb. kavramlar bu amaçla türetilmiştir. Maksat ülke değerlerini kendi halkı ve toplum grupları ile paylaşmamaktır. Manevi kültürün imhasında bile bu gerekçe temel rol oynar. Siyasal demokratik çoğulculuk hem özgürlük hem de farklılıklar temelinde eşitlik için en uygun rejim olduğu halde, bu doğrultudaki her eylem 'ülke bütünlüğünü ve rejimini tehlikeye düşüren' tehlikeli ve kanun dışı eylemmiş gibi yansıtılır.

Ulus-devlet en çok işlediği millici kimlikle tarihte hegemonik gücün belki de en işbirlikçi temsilcisidir. Millici kisve altında dünya kapitalist sisteminin en sadık işbirlikçisidir. Hiçbir kurum ulus-devlet kadar hegemonik güce, dünya kapitalizminin merkezî gücüne bağımlı ve bu gücün hizmetkârı değildir. İç sömürgen olmaları bu karakterleri nedeniyledir. Bir ulus-devlet ne kadar milliyetçi geçiniyorsa, o denli dünya sisteminin hegemonik gücüne hizmet ediyor demektir. Hegemonik gücün dört yüzyıldır özenle hazırlayıp biçimlendirdiği ve kendi eliyle sistemleştirdiği ulus-devletçiliği en millici devlet saymak, kapitalist dünya sisteminin müthiş hegemonik güç savaşlarından hiçbir şey anlamamak demektir.

Ulus-devlet kavramı çözümlenirken, diğer bazı konularla karıştırıp hatalı sonuçlara varmamak önemlidir. Öncelikle ulus-devlet kavramını iyi tanımlamak gerekir. Devletler tarihte genelde örgüt olarak kendilerini mensuplarıyla sınırlandırır ve öyle tanıtırlardı. Kadro

devleti olarak benimsenme, birbirlerini ikna etme, yüceltme, soylulaştırma, hatta tanrısallaştırma durumundaydılar. Ulus-devletle birlikte bu yaklaşım değişti. Sadece devlet kadrolarına değil, tâbiiyetlerindeki vatandaş dedikleri tüm toplum bireylerine kendini ulus-devlet tanrısı büyüklüğünde, yüceliğinde ve kutsallığında sunup benimsetme durumuna geçildi. Tüm toplum ulus-devlet içinde âdeta eritildi. Demir kafese kapatılma denen olay budur. Bu gerçek kavranmadıkça ne ulus-devleti ne de moderniteyi anlamak mümkündür. Ulus-devletin doğru anlaşılmasını zorlayan hususlardan birincisi, cumhuriyet ve demokrasi ile birlikte değerlendirilmesidir. Ulus-devlet cumhuriyet olmadığı gibi, cumhuriyetin felsefesi, temel kurumları ve işleyişi ile karşıtlık üzerinde gelişmiştir. Ulus-devlet cumhuriyetin inkârıdır. Solda hâlâ etkili olan ve yüz elli yıl reel sosyalist solun resmi görüşü olan "Merkezi ulus-devlet olmadan demokrasi ve sosyalizm olamaz" görüşü korkunç bir kendini aldatmadır. Bunun vahim sonuçları özellikle Almanya'da başta Rosa Luxemburg olmak üzere çok sayıda sosyalistin ve demokratın imhasında görüldü; reel sosyalist sistemin çözülüşünde yaşandı. Hiçbir aldanma sosyalizme ve demokrasiye bu denli zarar vermemiştir. Cumhuriyet ve demokrasi ancak ulus-devlet tekelciliğine karşı çoğulcu demokratik siyaset oluşumlarıyla gerçek anlamlarına kavuşur. Ancak o zaman anlamlı bir yurtseverlik, farklılık içinde birlikte yaşam demokratik cumhuriyetin çoğulcu demokratik siyaset rejimiyle gerçekleşebilir.

Günümüzün küresel finans kapital tekellerinin hegemonya peşinde koştukları koşullarda eski yapıdaki ulus-devletleri yeniden inşa etmek istedikleri görülmektedir. Neoliberalizmin bu eğilimi farklı, başka amaçlar da (özellikle demokratik maske aldatıcılığı) taşısa anlaşılırdır. Ulusal tekelcilik birçok açıdan küresel tekelciliğe ayak uyduramamakta, küresel politikaların gereğini yerine getirememekte ve hızla uygulama safhasına koyamamaktadır. Dolayısıyla sistemin bütünlüğü için tıkayıcı neden olmaktadır. Yeniden inşasına yönelik çalışmalar ulus-devletin tasfiyesi için değil, yeni küresel hegemonyacı finans kapitalin istemlerine tabi kılınması içindir.

Ulus-devlet topluma sızdırdığı ideolojik hegemonyada belli başlı dört ideolojik formu iç içe ve eklektik olarak kullanmaktan çekinmez. Ulus-devletin temel ideolojik formu olan milliyetçilik tamamen dinsel

bir öze büründürülmüştür. Ulus-devlet ne kadar kapitalist modernist ise, milliyetçilik de o kadar modernist dindir. Pozitivist felsefenin toplumsal dini olarak hazırlanmıştır. Yurtseverliği toplumsal doğa olarak, ulus toplumunun zıddı olarak düşünmek gerekir. Milliyetçilik bu anlamda en anti-ulus ideolojidir. Milliyetçilik demokratik bir olgu olan ulusu kapitalist ideolojik hegemonya altına almak suretiyle sömürü tekellerine en büyük hizmeti yapar. Bütün ulusu ardına kadar ittifak halindeki tekellerin (ticaret, sanayi, finans ve iktidar tekelleri) ortak mülkü ve sömürgesi haline getirir. Özellikle bu işlevini en pozitivist millici din kisvesi altında yerine getirir.

Ulus-devlet dini olarak milliyetçilik, bu yönüyle çelişik gibi görünse de, temelde aynı olan iki fenomen halinde kendini gösterir: Bunlardan birincisi, 'üniter devlet' tanrısallığı biçimindedir. Ulus içinde tek tanrı devleti olarak çok hassastır. Uluslararası alanda bu tek tanrı biçimi kendini süper hegemon olarak yansıtır (Süper Hegemon ABD'nin Başkanı G. W. Bush'un kendisinin tanrı adına görevlendirildiğini söylemesi bunun kanıtıdır). Süper Hegemon, Hegel'in deyişiyle (Gerçi kendi dönemindeki Napolyon ve Fransa için söylemişti) 'yeryüzüne inmiş tanrının yürüyüş hali'dir. İkincisi, her ulus-devlet, tanrı olarak Süper Hegemonun ulus putudur. Bu biçimde kendini çoğaltması, birliğinin parçalanması ve çok tanrılı bir sisteme geçiş anlamına gelmez; put olarak çoğaltılması anlamına gelir. Bunun felsefedeki kaynağı pozitivizmdir. Ulus-devletin ikinci sıradaki eklektik ideolojisi pozitivist bilimciliktir. Milliyetçiliğe en yakın ideolojik kaynaktır. İkisi birbirinden beslenir. Kurucusu Auguste Comte, pozitivizmi seküler evrensel din olarak bizzat inşa etmek istemişti. Marksizm kadar tutunamadı. Yine de laisizmin temel dini konumundadır. Nietzsche, son derece isabetli bir belirlemeyle metafizik karşıtı olduğunu idea eden pozitivizmi en kaba metafizik olarak değerlendirirken önemli bir tespitte bulunmuş oluyor. Modernitenin gözde ideolojik varyasyonlarından biri olarak sosyal bilimi en çok saptıran, körleştiren, putlaştıran hegemonik ideoloji konumundadır.

Bilim gibi pozitivizm (bilimcilik) de en kaba olguculuk felsefesidir. Olgu gerçeğin görüntüsüdür; pozitivizmde ise olgu gerçeğin kendisidir. Dolayısıyla olgu olmayan hiçbir şey gerçek değildir. Kuantum fiziği, astronomi ve biyolojiden, hatta düşüncenin öz olarak kendisinden biliyoruz ki, gerçek azami olarak göze görünen olayların

ötesindeki âlemlerde cereyan eder. Gözlenen ve gözleyen ilişkisinde gerçek (hakikat) en sırlı bir mahiyete bürünmüştür ki, hiçbir fiziki ölçeğe ve tarife sığmama noktasındadır. Pozitivizm bu derinliğin inkârı olarak, en çok ilkçağdaki putçuluğa (paganizm) benzemektedir. Bir olgu olarak görünüm kazanan put, paganizm ile pozitivizm arasındaki ortak bağı yansıtır. Bu nedenle ulus-devlet içinde milliyetçi dinle yıkanmış bütün zihinler, dünyayı basit görüngülerden ibaret sanarak, bir nevi tapınma olarak algılarlar. Tüketim toplumunun 'nesneye' düşkünlüğü bu tapınmanın kendisidir. Bu yönüyle tüketim toplumunun ulus-devlet ortamının bir ürünü olarak şekillenmesi son derece önemli ve anlaşılırdır. Böylelikle bir yandan toplumun tüm bireyleri meta tutsağı (Ulus-devlet ile tüketim toplumunda meta tamamen putlaşmıştır) aşırı tüketici olarak kapitalist tekellere aşırı kâr fırsatı sunarlar; diğer yandan bir nevi din görünümü kazanan tüketicilikle esir alınmış toplum en uysal, asimile edilmiş ve en kolay yönetilir toplum durumuna getirilir. Korkunç milliyetçi, slogancı zihne kapılmış toplum bu gerçeği çok açıkça ifade eder.

Üçüncü önemli ideolojik form toplumsal cinsiyetçiliktir. Cinsiyetçilik tarih boyunca da uygarlık sistemlerinin ahlâki ve politik topluma karşı en çok kullandığı silah olmuştur. Kadının çok amaçlı sömürgeleştirilmesi bunun en çarpıcı örnek anlatımıdır. Kadın zürriyet üretir, ücretsiz işçidir, en kahırlı işlerin sahibidir, en uysal köledir. Cinsel arzunun süreklileştirilmiş nesnesi durumundadır. Reklâm aracıdır. En değerli metadır, metaların kraliçesidir. Erkeğin sürekli tecavüz aracı olarak iktidarını gerçekleştiren fabrikası görünümündedir. Güzellik, ses-süs nesnesi olarak, erkek egemen toplumun manevi olarak da sürdürücüsüdür. Kadın tüm bu yönleriyle erkek toplum içindeki düşürülmüş konumuna azami olarak ulus-devlet yapısı içinde kavuşur. İlahe olarak ulus-devlet toplumundaki imge kadın (ortak kadın kimliği-tasavvuru), görünüşte bir tapını malzemesidir. Fakat 'ilahe' sıfatı burada en aşağılaştırılmış, genelevlik anlamındadır. İlahe olarak kadın, en hakarete uğramış ve alçaltılmış kadındır. Ulus-devlet toplumundaki cinsiyetçilik bir yandan erkeği azami iktidarlaştırırken (Her egemen erkek cinsel ilişkiyi, örtük olarak "Fahişenin işini bitirdim", "becerdim" anlamında beynine işler), kadın şahsında toplumu en dipteki sömürge haline dönüştürür. Bu anlamda kadın ulus-

devlette tarihsel-toplumun en geliştirilmiş sömürge ulusu konumundadır!

Ulus-devlet modernite öncesi gelenek olarak dini de milliyetçi ideolojiyle iç içe kullanmaktan geri durmaz. Bunun nedeni dinin toplumlarda halen güçlü olan etkileridir. Özellikle İslâm bu konuda halen çok canlıdır. Fakat modernitedeki kullanımıyla dinsel gelenek artık eski din değildir. İster radikal ister ılımlı haliyle olsun, modernitede ulus-devletin kullanımındaki din gerçek toplumsal işlevinden (ahlâki ve politik toplumdaki büyük rolünden) koparılıp iğdiş edilmiş haliyle sunulur. Toplumdaki rolü, ulus-devletin izin verdiği ölçüdedir. Ahlâki ve politik toplumdaki olumlu işlevini sürdürmesinin önüne sert engeller konulur. Laiklik bu konuda başta gelen engel konumundadır. Dolayısıyla ikisi arasında zaman zaman mücadelelerin patlak vermesine şaşmamak gerekir. Ulus-devletin eski gelenek olarak dinden tamamen vazgeçmemesi, dinin toplum üstündeki büyük ağırlığının yanı sıra, kullanılmaya ve milliyetçileştirilmeye çok elverişli yapısından ötürüdür de. Bazen dinin kendisi milliyetçilik rolünü oynar. İran'da sunumda olan Şiilik, günümüzde İran ulus-devletinin en güçlü hegemonik ideolojik silahıdır. Şiilik en geliştirilmiş dinsel milliyetçilik örneğidir. Benzeri çoktur. Türkiye'de Sünnilik milliyetçiliğe en yakın ve kolay kayan dinî ideoloji konumundadır.

Ulus-devlet üstlendiği dört katlı (ticari, sanayi, finans ve iktidar tekeli) birleşik tekelci sömürüyü gerçekleştirmek için yalnızca zor'un en korkunç biçimi olan faşizmi kullanmakla yetinemez. En az sistemik faşist rejim zor'u kadar, dört eklektik ideolojinin hegemonik kullanımını şart kılar. İdeolojik hegemonyasız faşist rejim sürdürülemez.

Demokratik modernite modern ulus-devletin evrenselci, düz ilerlemeci ve kesinlikçi (olasılıklar ve alternatiflere kapalı yöntem anlayışı) yöntemle çizdiği yolda gerçekleştirmek istediği homojenleşmeye (tek tipleşmeye), sürü ve kitle toplumuna çoğulcu, olasılıkçı, alternatiflere açık ve demokratik toplumu görünür kılan yöntemlerle cevap verir. Farklı siyasi oluşumlara açık, çokkültürlü, tekelleşmeye kapalı, ekolojist ve feminist özellikleriyle, temel toplumsal ihtiyaçlara cevap veren ve topluluk tasarrufuna dayalı ekonomik yapısıyla alternatifini geliştirir. Kapitalist modernitenin ulus-devletine karşı demokratik modernitenin siyasi alternatifi Demokratik Konfederalizmdir.

Demokratik Konfederalizmin özelliklerini kısaca şöyle ortaya koyabiliriz.

a- Demokratik konfederalizm farklı ve çok katmanlı siyasi oluşumlara açıktır. Yatay ve dikey farklı siyasi oluşumlar mevcut toplumun karmaşık yapısı nedeniyle zorunludur. Merkezî, yerel ve bölgesel siyasi oluşumları denge içinde bir arada tutar. Her biri somut koşullara cevap verdiğinden, çoğulcu siyasi yapılar, toplumsal problemlerin en doğru çözüm yollarını bulmaya daha yakındır. Kültürel, etnik, ulusal kimliklerin kendilerini siyasi oluşumlarla ifade etmeleri en doğal haklarıdır. Daha doğrusu, ahlâki ve politik toplumun gereğidir. İster ulus-devlet, ister cumhuriyet, ister burjuva demokrasileri biçimlerinde olsun, devlet gelenekleriyle ilkesel uzlaşmalara açıktır. İlkeli barış temelinde bir arada yaşayabilir.

b- Ahlâki ve politik topluma dayanır. Kapitalist, sosyalist, feodal, endüstriyalist, tüketimci, toplum mühendisliklerine dayalı benzer şablonist projeler içeren toplum çabalarını kapitalist tekellerin kapsamında görür. Bu tip toplum özünde yoktur, propagandası vardır. Toplumlar esas olarak politik ve ahlâkidir. Ekonomik, siyasi, ideolojik ve askerî tekeller toplumun bu temel doğasını kemirerek artı-değer, hatta toplumsal haraç peşinde koşan aygıtlardır. Kendi başlarına bir değerleri yoktur. Devrim bile yeni toplum yaratamaz. Devrimler ancak toplumun aşındırılan, kadük bırakılan ahlâki ve politik dokusunu asıl işlevine kavuşturmak için başvurulan operasyonlar olarak olumlu rol oynayabilirler. Gerisini ahlâki ve politik toplumun özgür iradesi belirler.

c- Demokratik siyasete dayanır. Ulus-devletin katı merkezli, düz çizgili, bürokratik yönetim ve idare anlayışına karşılık, tüm toplumsal gruplar ve kültürel kimlikler kendilerini ifade eden siyasi oluşumlarla toplumun özyönetimini gerçekleştirirler. Çeşitli düzeylerde atamayla değil seçimle başa gelen yöneticilerle işler görülür. Asıl olan meclisli, tartışmalı karar alma yeteneğidir. Başına buyruk yönetim geçersizdir. Genel merkezî koordinasyon kurulundan (meclis, komisyon, kongre) yerel kurullara kadar her grup ve kültürün bünyesine uygun, çok yapılı, farklılıklar içinde birlik arayan kurullar demetiyle toplumsal işlerin demokratik yönetimi ve denetimi gerçekleştirilir.

d- Öz savunmaya dayanır. Askeri tekel olarak değil, toplumun iç ve dış güvenlik ihtiyaçlarına göre demokratik organların sıkı kontrolü

altında öz savunma birlikleri temel güçtür. Görevleri, ahlâki ve politik toplumun özgür ve farklılıklar temelinde eşitlikçi karar yapısı olarak, demokratik siyaset iradesini geçerli kılmaktır. İçten ve dıştan bu iradeyi boşa çıkaran, engelleyen, yok eden güçlerin müdahalesini etkisiz kılmaktır. Birliklerin komuta yapısı hem demokratik siyaset organlarının hem de birlik üyelerinin çifte denetiminde olup, gerek görülürse karşılıklı öneri ve onaylamalarla rahatlıkla değiştirilebilir.

e- Demokratik Konfederalizmde genelde hegemonyacılığa, özelde ideolojik hegemonyacılığa yer yoktur. Hegemonik ilke klasik uygarlıklarda geçerlidir. Demokratik uygarlıklarda ve modernitede hegemonik güçlere ve ideolojilerine hoşgörüyle bakılmaz. Farklı ifade ve demokratik yönetim sınırlarını aşınca, özyönetim ve ifade özgürlüğüyle etkisiz kılınırlar. Toplum işlerinin kolektif yönetiminde karşılıklı anlayış, farklı önerilere saygı ve demokratik karar esaslarına bağlılık şarttır. Bu konuda genel klasik uygarlık ve kapitalist modernitenin yönetim anlayışıyla ulus-devletin anlayışı çakışsa da, demokratik uygarlık ve modernitenin yönetim anlayışlarıyla aralarında büyük farklar ve aykırılıklar vardır. Farklar ve aykırılıklarının temelinde bürokratik, keyfi yönetimle demokratik ahlâki yönetim tarzı yatar.

Demokratik Konfederalizmde ideolojik hegemonya söz konusu olamaz. Çoğulculuk farklı görüş ve ideolojiler arasında da geçerlidir. Yönetimin kendini ideolojik kamuflajla güçlendirmesine ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla milliyetçi, dinci, pozitivist bilimci, cinsiyetçi ideolojilere ihtiyaç duymadığı gibi hegemonya kurmaya da karşıdır. Toplumun ahlâki ve politik yapısını aşındırmadıkça, hegemonya peşinde koşmadıkça, her görüş, düşünce ve inanç serbestçe ifade edilme hakkına sahiptir.

f- Süper hegemonik gücün denetimi altındaki ulus-devletlerin BM'li birliklerine karşılık, ulusal toplumların Dünya Demokratik Konfederal Birliği'nden yanadır. Gerek sayısal gerek niteliksel olarak, çok daha geniş toplulukları demokratik siyaset kriterlerince Dünya Demokratik Konfederasyonu'nda birleştirmek daha güvenlikli, barışçıl, ekolojik, adil ve üretimsel bir dünya için şarttır.

Sonuç olarak çok daha kapsamlıca karşılaştırabileceğimiz kapitalist modernite ile demokratik modernite anasındaki farklılıklar ve karşıtlıkları sadece bir idea değil, somutta yaşanan kocaman iki dünyadır. Tarih boyunca diyalektik karşıtlıklar halinde bazen birbirleriyle

amansızca savaşan, ama aralarında barışları da eksik olmayan bu iki dünya günümüzde de benzer biçimde ilişki ve çelişkileriyle bazen çatışmakta bazen barışmaktadır. Sonucu şüphesiz entelektüel, politik ve etik olarak mevcut sistemik yapısal bunalımdan doğru, iyi ve güzel çıkış yapanlar belirleyecektir.

D- Yahudi İdeolojisi, Kapitalizm ve Modernite

İbranilerin tarihteki ve günümüzdeki öyküsü doğru kavranmadan tarihsel-toplumun gelişiminin tam bir anlatımı zordur. Tarihte İbranileri, günümüzde ise Yahudiliği sadece bir etnik topluluk veya ulus olarak değerlendirmek büyük eksiklik taşır. Ortadoğu kökenli olan, ama tüm dünyayı birinci derecede ilgilendiren, etkileyen temel bir kültür kaynağı olarak değerlendirmek büyük önem taşır. Dar anlamda kültürden bahsetmiyorum, maddi ve manevi kültürün toplamı olarak alıyorum. Konuya ilişkin iki büyük yanlıştan kaçınmak gerekir: Birincisi, Yahudiliği dünyayı yöneten güç olarak abartan, yücelten anlayıştır. 'Tanrının seçtiği ulus' deyimi de bu kapsamdadır. İstismara çok müsait olan bu tip abartmalardan ne kadar kaçınılırsa, konunun gerçekçi kavranışı o kadar kolaylaşır. İkincisi, Yahudiliği şeytanlaştırma, günah keçisi yapma anlayışıdır. Tüm kötülüklerin kaynağında Yahudiliği görmek çok işlenmiş bir görüştür. En az birincisi kadar yanlış kavrayışlara götüren bu yaklaşımın etkilerinden uzak durmak konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

Savunmanın diğer ciltlerinde çeşitli açılardan İbranileri İbrahimî dinler kapsamında görünür kılmaya çalışmıştım. Şimdi ise başka yönlerden görüşümü yetkinleştirmeye çalışacağım. Esas olarak da kapitalizm ve modernite bağlamında Yahudilik ve Yahudi sorunu işlenecektir.

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 70'te Kudüs'teki büyük Mabedi ikinci defa yıkması sonrasında başlayan Yahudi diasporası (yeryüzüne dağılma) gerek Ortadoğu'da, gerekse Avrupa'da ve günümüze doğru da tüm dünyada büyük sorunlar ve sonuçlara yol açmıştır. Gerçi daha önce de benzer sorunlar ve sonuçlar yaşanmıştı. Hz. İbrahim'in Urfa'dan Kudüs yakınlarına kadarki hicreti, yarattığı sorunlar ve sonuçları bakımından dünya çapında büyümüş olarak etkisini halen sürdürmektedir. Torunlarının Mısır serüveni, Yusuf olayı, Musa'nın hicreti de dünya çapında etki bırakmış olaylardır. Kutsal Kitabın derlenişi, daha önceki ilk İbrani Krallığı'nın kuruluşu, Babil'e sürgün,

Persler ve Greklerle o dönemde başlayan ilişkiler de önemli sonuçlara yol açmıştır. Yarattığı etkilerle bütün bu gelişmeler uygarlık tarihinde belli bir yere sahiptir. Kutsal Kitabın derlenişi başlı başına büyük bir olaydır. Bir nevi İbrahimî dinlerin resmiyet kazanmasıdır. Kitaba sahip olmak tarihî etkisi çok büyük bir olaydır.

Fakat M.S. 70'ten sonraki diaspora çok daha köklü etkilere yol açmıştır. Burada tarih yazmayacağım, kısacık değerlendirmelerle yetinmek durumundayım. Diaspora ve göçler sonucu yoğunlaşmanın Doğu ve Batı olarak (Sefarad ve Aşkenaz) iki kola ayrıldığı genel kabul gören görüştür. Etkileri de buna bağlı olarak farklı olmuştur. Doğu Yahudilerinin başta bugünkü Suriye, Irak, İran, Hazar kıyıları, Rusya ve muhtemelen daha sonra İç Asya'ya doğru yayıldığı, göç ettikleri yerlerde Yahudilerin önemli koloniler halinde yaşadıkları bilinmektedir. Batı'ya doğru genel olarak Roma İmparatorluğu'nun etkinlik sahasında göçleri ve kolonileşmeleri ise sürekli gelişim göstermiştir. Kuzey Afrika'dan Doğu Avrupa'ya, İber Yarımadasından Balkanlara kadar göç ve kolonilere rastlanmaktadır. Anadolu ise Doğu ve Batı ayrımının gerçekleştiği merkez görünümündedir. Roma'nın yıkılışına kadar etkileri dinsellik boyutuyla önem taşır. Hem Musevilik hem de Musevilikten doğma Hıristiyanlık olarak öncü bir etkiye sahip oldukları şüphesizdir. Bir nevi dönemin manevi imparatorluğunu tesis etmişlerdir.

Yahudilerin parayla nasıl ilişkiye geçtikleri, parayı aynen manevi etki kadar nasıl etkili bir maddi güç haline getirdikleri elbette uzun bir inceleme konusudur. Ama üzerinde stratejik olarak çalıştıkları konulardan birincisi manevi kültür ağırlıklı din, edebiyat ve bilimse, ikinci stratejik çalışma ve kazanç konularının da para olduğu kesindir. Tarihte birincisinin manevi kültürü, ikincisinin maddi kültürü stratejik konular haline getirmesi nedeniyle çok önemlidir. Daha o zaman bu iki konuda öncülüğü ellerinde bulunduran, dünya tarihinde stratejik önem kazanmış demektir. Tahminimce Yahudiler bu yüzyıllarda her iki konuda da stratejik öncülüğün derinliğine farkında olmuşlar ve bunun için çalışmışlardır. Bunun temel nedenleri yaşadıkları somut koşullardır. Nüfuslarının azlığı, Doğu ve Batı kökenli iki uygarlığın sürekli kıskacında yaşamaları ve kendilerini ideolojik olarak 'tanrının seçilmiş kavmi' olarak bilmeleri (Keskin bir ideolojik hegemonya ile karşı karşıyayız), sürekli stratejik arayış içinde olmalarını zorunlu

kılmıştır. Nüfus azlığı, göç, kutsal inançları ve sürekli katliam tehdidi altında bulunmaları hem kendilerini çok bilinçlendirmiş, hem de sürekli 'kurtuluş stratejileri' geliştirmeye (Devrimci kurtuluş stratejilerine ne kadar benziyor!) zorlamıştır. Yaşam tarzları stratejik düşünmelerini ve kurtuluş araçları geliştirmelerini dayatmaktadır. Aksi halde başka binlerce kabilenin başına geldiği gibi yok olup bitmeleri işten bile değildir.

Bu noktada sürekli direniş halinde olmak tek kurtuluş yolu oluyor. Direniş ise kesinlikle iki şey gerektirir: İnanç ve maddi araçlar. İnanç kendini manevi stratejik unsur olarak yansıtırken, para ise stratejik maddi unsur olarak yansıtmaktadır. Dolayısıyla Yahudilikte büyük önem taşıyan manevi unsur olarak stratejik rol oynayan din ile maddi unsur olarak stratejik rol üstlenen para kurtuluş amacında birleşen vazgeçilmez iki ana kaynak oluyorlar. Neden Yahudi'de para ve dinmana egemenliği sorusuna yanıt arayacak olursak cevap bellidir: Başka çareleri yoktur. Yaşam tarzları sürekli direnmeyi gerektiriyor. Yok olmamak ve üstün kalitede (Çünkü tanrının seçkin kulları olduklarına inanıyorlar) yaşamak için bu şarttır. Kurtuluş stratejileri (ideolojik öncülük) ve maddi stratejik olanak olarak para (maddi öncü) olmadan direniş sürdürülmesi zor bir sanattır. Bunun için ya Araplar gibi çölde ya da Kürtler gibi dağda yaşayacaksınız. Yahudilerde ikisi de yoktur. Geriye ideolojik ve maddi olanak kalıyor.

Hâlâ tartışılmakla birlikte, Roma'nın çökertilmesinde içerden Hıristiyanların büyük rol oynadığı kesindir. İlk Hıristiyan olan Hz. İsa'nın Yahudi kökenliliği dikkate alındığında, Yahudilerin bir kanadının Roma'nın çökertilişindeki rolü tartışmasızdır. Kudüs'teki Mabed'in (Mabed yani tapınak, bir nevi Yahudi Başkenti Kudüs demektir) iki kez yıkılmasının intikamı alınmış oluyor. Kaldı ki, Saint Paul'un Roma'da başının kesilmesi (Tarsus doğumlu ve ilk Hıristiyanlardan olan St. Paul, Hıristiyanlık öğretisini düzenleyenlerin başında gelir) karşılıksız kalacak değildi. Binlerce Hıristiyan'ın çarmıha gerilmesi, aslanlara yedirilmesi, imhası direnişlerinin bir parçası gibiydi. Yani diasporanın ilk başarılı hamlesi, stratejik manevi güç olarak Hıristiyanlığı kullanmasıyla gerçekleşecektir. Roma'nın içten çökertilmesinin, objektif olarak Yahudi diasporasının ilk büyük stratejik manevi hamlesinin sonucu olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

Şüphesiz Avrupa'daki Germen, Hun ve Frank kabile saldırıları da Roma'nın yıkılışında çok etkili olmuştur. Yine de iç etkenler belirleyicidir.

Batı Yahudiliğinin Roma sonrası çıkışı, kentlerin kuruluşu (M.S. 10. yüzyıldan itibaren Birinci Avrupa Devrimi) ve etraflarında pazarın gelişmesiyle maddi planda gelişecektir. Meta-para-ticaret ilişkisinin gelişmesi, Yahudilere ikinci stratejik hamle gücünü, paranın stratejik rolünü kazandıracaktır. Paranın egemenliği yarı yarıya kentin, dolayısıyla yükselen yeni devletlerin yönetiminde rol sahibi olmak demektir. Zaten 10. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın manevi fethi (Hıristiyanlaştırılması) tamamlanmıştır. Bu fetih Yahudileri dolaylı olarak olumlu ve olumsuz yönleriyle çok etkileyecektir. Olumlu yönü İbrahimî bir dinin Avrupa'yı fethetmesi, olumsuz yönü ise dar bir kabile dini (seçilmiş bir Yahudi dini) olarak Museviliğin giderek sıkıştırılmasıdır. Seküler kabile Avrupa'sı Hitler'e, hatta günümüze kadar yaşadığı birçok sorun ve bunalımın altında Museviliğin manevi gücüyle Yahudiliğin para gücünün etkisini görecektir. M.S. 1179'daki Katolik Hıristiyanlık Konseyi'nin ilk defa Yahudileri gettolara kapatma kararı bu etkinin sonucudur.

Yahudilik 10. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın (Rusya da dahil) hem ideolojik hem de maddi stratejik gücü olarak sürekli gelişim halindedir. Her kentin zenginlerinden ve aydınlarından biri mutlaka Yahudi'dir. Bu durumun büyük kıskançlığa, çelişkilere ve çatışmalara yol açması kaçınılmazdır. İlk gettoların (kapalı mahalleler) oluşması daha sonra olacakların habercisidir. Yahudilik bu yeni durumlar karşısında da yeni strateji ve taktikler geliştirecektir: Bunlardan birincisi 'dönme' hareketi, ikincisi 'seküler-laik' harekettir. İkisi de büyük sonuçları olacak hareketlerdir. Yahudiler bu iki stratejik yeni hamleyle ortaçağdan başarıyla çıkış yapacaklardır. Unutmamak gerekir ki, eski dinden dönme ilkin İbrahim ve Musa'nın yaptıkları stratejik bir hamledir. İbrahim'in Urfa'dan, Musa'nın Mısır'dan çıkışı rahatlıkla stratejik manevi hamle olarak değerlendirilebilir.

Yahudi yapı ustalarının Ortaçağ'da kurduğu Mason locaları ilk seküler-laik hareket olarak düşünülebilir. Yahudi kökenli büyük filozof Spinoza, kapitalist modernitenin başlangıç mabetlerinden Amsterdam'da ilk büyük seküler-laik felsefi çıkışın öncüsü olacaktır. Laiklik başta Türkiye olmak üzere, İslâm diye adlandırılan ülkelerde yoğun tartışma konularındandır. Kapitalist ve sosyalist toplum veya

ülke biçimindeki adlandırmaları propagandatif bulduğum gibi laik, İslâm, Hıristiyan, Budist gibi ülke adlandırılmalarının da aynı maksat dahilinde yapıldığını düşünüyorum. Toplumlara ilişkin 'ahlâki ve politik toplum olan ve olmayan' biçiminde yapılan nitelendirmeleri daha gerçekçi buluyorum. Sekülerleşme anlamında laikliğin dinsel dogmatizmden uzaklaşmada ve özgürleşmede olumlu bir işlevi vardır. Fakat laiklik laisizm-laikçilik anlamında kullanıldığında, kendisi de karşı bir kutup olarak hızla dogmalaşabilir. Bu anlamdaki laisizmin diğer dinciliklerden pek farkı kalmadığını önemle belirtmek durumundayım. Yahudi aleyhtarlığı geliştikçe dönmelik (din değiştirme) de hızlanacaktır. Ulus-devlet sürecinde Yahudiliğin durumunu izah etmeye devam etmeden önce, hayli etkili ve ilgi çekici oldukları için, Ortadoğu ve Doğu'da da bu yönlü olup bitenlere değinmek gerekecektir.

İslâmiyet'e kadar Yahudiliğin Pers-Sasani devletiyle iyi ilişkileri vardır. Saraylarda etkilerinin büyük olduğu anlaşılmaktadır. Ester adlı ilk kadın peygamberin Sasani saraylarında büyük rol sahibi olduğu bilinmektedir. Kutsal Kitapta da yeri vardır. Büyük ihtimalle Yahudiler imparatorluğun hem ticari-para işlerinde, hem de ideolojik gelişmelerinde güçlü bir konuma sahiptirler. Bunda Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros'un, Babil'e sürgün (M.Ö. 596-546) edilen Yahudileri Babil Hükümdarı Nabokadnazar'dan kurtarması da güçlü bir gelenek etkisi yaratmıştır. İran'da Yahudilik tarihte her zaman küçümsenmeyecek bir güç olmuştur. Arabistan'da, Kuzey ve hatta Doğu Afrika'da, Habeşistan'da Yahudilik benzer şekilde tarihte hep önemli bir yer tutmuştur. Yahudilerin tüm maddi ve manevi kültürel gelişmelerdeki etkileri de küçümsenemez.

İslâmiyet'in çıkış döneminde Yahudiler Arabistan'da ticari dinsel grup olarak önde geliyorlardı. Verimli arazilerde mülk sahibiydiler. Öyle anlaşılıyor ki, Arap olmayan Semitik kökenli grupların başında gelmekteydiler. Süryanilerin de benzer bir durumu söz konusudur.

Araplar bir anlamda İslâmi çıkışla Yahudi tekeli yerine kendi ticari ve iktidar tekelini kurma peşindeydi. İslâmiyet'in Yahudilikten çok etkilenmesi bunu teyit eder. Bu durum kapitalist modernitedeki ulus-devlet kuruluşuna benzetilebilir. Araplar ortaçağ modernitesine İslâm'la karşılık veriyorlar. Yahudiler ve Yahudilikle ideolojik ve maddi çelişkilerinin temelinde bu gerçeklik yatar. İslâmiyet'in çıkışında etnik boyut kadar sınıfsal boyutun da önemli rol oynadığını belirtmek ger-

ekir. İslâm'ın hızla yayılması ve ilk direnişlerini sert bir şekilde kırması karşısında, Yahudiler sanki ikinci bir Roma felaketiyle karşılaşmış gibiydiler. Önlerinde iki yol vardı: Ya yeniden sürgün yolunu tutmak ya da 'dönmecilik'. Yahudilerin bir kısmının İran'a, Kuzey Afrika ve Anadolu'ya sığındığı tahmin edilebilir. Önemli bir kısmının da görünüşte İslâmiyet'i kabul ettiğine, özde ise kabul etmeme anlamında takıyyecilik yaptığına, yani dönme eğilimine girdiğine dair pek çok örnek vardır. Şoven Sünni Arap iktidarlarına karşı geliştirilen çok sayıdaki başkaldırı ve mezhep hareketinde Yahudi dönmelerin rol oynamış olması kuvvetli bir ihtimaldir. Yahudilerin özellikle İran ve Mezopotamya kökenli birçok muhalif akımın gelişmesindeki payları araştırılmaya değerdir.

En ciddi gelişme ise Hazar Denizinin kuzey kıyılarında, bugünkü Türkmenistan ve Azerbaycan'ın bir kısmında kurdukları Türk kökenli Yahudi Hazara Devletiydi. Selçukluların atası olan Selçuk Beyin bu devlette bir kumandan mevkiinde olduğu rivayet edilmektedir. Üç oğlunun isminin Yahudi ismi olması Yahudilikle bağlantısını gösteren önemli bir kanıttır. Eğer bu doğruysa, İran üzerinde Arap sultanlıklarına karşı geliştirilen birçok harekette olduğu gibi Selçuklu hareketinde de Yahudiliğin küçümsenmeyecek bir rol oynadığı söylenebilir. Araştırılması gereken çok önemli bir konudur bu. Anadolu daha ilk çağda Yahudiliğin önemli merkezlerinden biriydi. Grekler kadar Yahudiler de birçok kent kuruluşunda yer almışlardı. Aralarında rekabet vardı. Batı'da ve Arabistan'da sıkışan Yahudilerin Anadolu'da toplanması gelenekseldir. Anadolu'yu bu nedenle İsrail'den sonra ikinci anayurtları gibi değerlendirmeleri bu tarihsel perspektif içinde daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca Anadolu para-ticaret ve ideolojik hareketlerin güçlü pazarı konumundaydı ki, bunda Yahudilerin rolü küçümsenemez.

İspanya'dan göçe zorlanan Yahudilerin 1391, 1492 ve 1550'lerde dalgalar halinde gelip Anadolu'ya yerleştikleri bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı Sultanlıklarındaki ağırlıkları göz önüne getirildiğinde, bunda ne denli kök bir yer işgal ettikleri daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca büyük bir dönme Müslüman kitlesi de oluşmuştu. Sabetaycılık (İzmir-Manisa kökenli güçlü dönme hareketi) 1650'lerden beri bu dönme hareketinde çok önemli bir rol oynamaktaydı. Sabetaycıların Osmanlıların para ve maliye politikalarındaki etkileri bilinmektedir. Belki

de para ve ticaretin önemini kavratan öğretmen rolündelerdi. Ara sıra ciddi çelişkiler ve mal müsaderesi yaşanmasına rağmen, birçok sultanı tasfiye etme ve belirlemedeki rolleri inkâr edilemez.

Öyle anlaşılıyor ki, dönmecilik Yahudiliğin ayakta kalmak için geliştirdiği üçüncü büyük stratejik çıkışı olmuştur. Dönmecilik olgusu olmasaydı, Yahudiler ne Doğu'daki İslâm çoğunluğu içinde ne de Batı'daki Hıristiyan çoğunluk arasında varlıklarını sürdürebilirlerdi. Dönmecilik bir yaşam stratejisi olarak kavranmalıdır. Dinsel dogmatizm ifade özgürlüğünü tanımadığı müddetçe, benzer ideolojilerde olduğu gibi döneklik, dönmecilik eğilimleri kaçınılmaz olur. Yahudiler bu üç önemli strateji sayesinde tümüyle imha olmadan da ortaçağdan çıkmayı başarıyorlar.

Para sahibi olmaya sadece maddi çıkar açısından bakmamak gerekir. Yahudiler paranın gücü sayesinde yaşamlarını kurup sürdürebiliyorlar. İdeolojik güç oluşturmaları sayesinde de manevi yöntemlerle hem etkili olmayı hem de hayatta kalmayı başarıyorlar. Yahudilerdeki büyük aydın, yazar, düşünür, ideolog ve bilim insanı sayısının çokluğu tarih boyunca çok ihtiyaç duydukları manevi önderlik konumlarıyla yakından bağlantılıdır. Birçok dinsel, felsefi ve bilimsel hareket geliştirmeleri yaşam stratejilerinin vazgeçilmez gereklerindendir.

Dönmecilik stratejisi asıl büyük önemini ulus-devlet çağında gösterecektir. İlk ulus-devlet olarak İngiltere bu gerçeğin kavranmasında kilit önemdedir. Hem Katolik kökenli olan Protestan Hıristiyanlarına hem de Yahudilere sürgün ve katliam uygulayan iki büyük güç olan İspanya ve Fransa kralları, 16. yüzyılda hem İngiltere'yi Avrupa'da etkisizleştirmek hem de çıkışını önlemek için savaşmak da dahil büyük çaba içindeydiler. Yahudiler bu yüzyılda (16. yüzyıl) kendileri için en emin yer olan İzmir, Amsterdam ve Londra arasında sıkı ilişki içinde olmakla birlikte (İngiltere, Hollanda ve Osmanlılar arasında ittifak çalışmaları da vardır), giderek Londra'yı merkez üs seçeceklerdi. O günden bugüne Londra bu konumunu sürdürecektir.

Bu yüzyılda İngiliz ulus-devletinin inşasına gidildiği biliniyor. Bilindiği üzere ulus-devlet sadece devlet kadrolarının değil, onlarla birlikte tüm vatandaşların aynı din gibi ortak bir ideolojik çerçeveyi paylaşmaları, bütün toplumun devlet üyesi-vatandaşı sayılması anlamına gelir. Bu gelişme İbrani kabilesinin başından beri taşıdığı bir

özelliğin önce kavim, sonra ulus-devlet olarak geliştirilmesidir. İbrani kabilesi, kavmi, en son olarak ulusu hem etnik hem de dinsel olarak bir bütündür. Daha doğrusu, etniklik aynı zamanda dinselliktir, dinsellik ise etnikliktir. Ayrıca yönetenler ve yönetilenler ayrımına bakılmadan ortak amaçta birleşirler. Açıkçası, İbrani kabile ideolojisinin geliştirilmiş bir türevi olan ulus-devletçilik, onun Yahudiler dışındaki tüm kavimler ve uluslara dayatılmış, uyarlanmış ve değişime uğratılmış bir biçimidir. Bu benim şahsi yorumumdur ve çok önemli buluyorum.

İbrani kabile ideolojisi temelinde örgütlenmiş kapitalist modern devlet (günümüzde İsrail) kendisini ulus-devlet olarak görünür kılar. Daha da önemlisi, ırksal değil ideolojik anlamda her ulus-devletin çekirdeği Siyonist (Yahudi ulus-devletçiliği) karaktere sahiptir. Ulus-devlet Yahudiliğin kapitalist modernitede model olarak aldığı devlet formudur. Werner Sombart'ın kapitalizmi Yahudiciliğin eseri sayması belki de abartılıdır. Büyük İngiliz tarih felsefecisi Collingwood, ulus-devlet milliyetçiliğini tanımlarken, "Yahudi evrenselciliği zafer kazanmıştır, ama kendi soykırımcısı şahsında" derken kanımca bu gerçeği ifade etmek istemiştir. Ulus-devlet zafer kazanmıştır; bu zaferin temelinde Yahudi ideolojisi (kabileciliği, milliyetçiliği, Siyonizm) yatmaktadır. Ama ulus-devletle birlikte sonuçta kendi soykırımcısını da yaratmıştır. Aslında bu tespit önemlidir; milliyetçiliğin genel bir özelliğini açıklamaktadır. Her milliyetçilik Siyonist'tir. Bu durumda Arap milliyetçiliği de Siyonist'tir. Filistin, Türk, Kürt ve İran-Şii milliyetçiliğini özü bakımından Yahudi ideolojisinin öncelikle ulusalcı tekellerce uygulanan biçimi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Zaten İngiliz ve Flaman ulus-devlet milliyetçiliği araştırıldığında, ulus-devlet milliyetçiliğinin gelişiminde Yahudi tekellerinin sadece teorik olarak değil somut olarak da para-sermayenin gücü sayesinde büyük rol oynadığı çarpıcı biçimde görülecektir.

Bunu komplo veya art niyet olarak görmemek gerekir. Tüccar ve banker olarak sermayeyi en çok ellerinde yoğunlaştıran Yahudiler, her ulus-devletin teşkilinde muazzam bir yatırım yapıyor ve böylece barınma alanı kazanmış oluyorlardı. Ulus-devlet Yahudi sermayesinin çığ gibi büyümesine yol açıyordu. Werner Sombart Yahudilerin kapitalizmin gelişimindeki rolünü bu şekilde açıklasaydı daha gerçekçi olabilirdi. Yahudi sermayesi dünya çapında büyürken elbette kendi

zıddını da üretecekti. Ulusal tekellerle ulus-üstü tekelin günümüzdeki çelişkileri de kaynağını bu gerçeklikten alır. Açıkça anlaşılıyor ki, tarihteki sıkışıklıklarını daima göz önünde bulunduran Yahudi sermaye birikimcileri, geleneksel ideolojik çizgileri temelinde ulus-devlet oluşumuna tarihsel bir hizmette bulunurken, bundan habersiz olan ve sorumlu tutulmaması gereken Yahudi toplulukları üzerinde geliştirilecek soykırımın temellerini de objektif olarak atmış oluyorlardı. Bu durum biraz Hz. İsa ile kendisini ihbar eden Yehuda İskaryot örneğini hatırlatıyor. Yaklaşık üç yüz yıl boyunca Alman ulus-devletinin inşası için maddi ve manevi kültürlerini seferber eden (Alman ideolojisi ile Yahudi ideolojisi arasında benzerlik olduğu boşuna söylenmemiştir) Yahudiler, Hitler dönemine kadar en sıkı Alman milliyetçileriydiler. En güçlü Siyonist milliyetçiler birçok bakımdan Alman milliyetçiliğinin de güçlü temsilcisiydiler. Özellikle Rusya ve Osmanlı-Türkiye somutunda görüldüğü gibi benzer birçok örnek sunmak mümkündür. Collingwood'un sözünü ettiği Yahudi evrenselciliği (milliyetçiliği, pozitivizmi, dinciliği) zafer kazanmıştır; ama sadece Yahudi soykırımını gerçekleştirenleri değil, dünyadaki tüm fiziki ve kültürel soykırımcıları da beraberinde yaratarak.

Öneminden ötürü konuyu daha yakından görmek gerekir.

Yahudilik ideolojik olarak etnik ve dinî özelliğin iç içe geçtiği tarihsel-toplum kimliklerinin belki de ilk örneklerindendir. Hz. İbrahim'den günümüze kadar bu özelliğini korumaktadır. 'Seçilmiş kavim' inancı da eklenince, Yahudilerin kendilerini tüm toplumların üstünde görmeleri ideolojilerinin üçüncü önemli özelliği olarak belirmektedir. Bu üstünlük anlayışı tarih boyunca kendilerini öteki toplumlarla karşı karşıya getirme potansiyelini hep taşımış, çoğunlukla soykırıma dek varan çatışmalara yol açmıştır.

Yahudilik bu çelişkiyle bağlantılı olarak gelişen bir ideolojik toplum olma özelliğini hep korumuştur. Yahudiler 'seçilmiş kavim' anlayışının doğal sonucu olarak kendini koruma stratejileri ve taktik araçları geliştirmek zorunda kalmışlardır. Kendini koruma stratejisi yapısı gereği teorik-ideolojik olarak geliştirilmek durumundadır. Taktik araçlar ise daha çok maddi güçle ilgilidir. Bunların başında da para ve silah gücü gelmektedir. Para ticaret ve bankerlik yoluyla kazanılırken, silah daha çok teknik yeniliklerle geliştirilmektedir. Her iki alanda Yahudilerin gücü bilinmektedir ve kanıtlanmıştır. Bu konuda ilk ve

ortaçağlardaki etkilerini bir yana bırakalım, yeniçağ (modern çağımız) gelişirken ve bu çağdaki gelişmeler şüphesiz dünya çapında en örgütlü ve tecrübeli halk olarak Yahudilerin yakın ilgisi ve ilişkisi içinde olacaktır. 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa, özellikle Amsterdam-Hollanda ve Londra-İngiltere merkezli kapitalist dünya-sistemi hegemonik yükselişe geçerken, stratejik olarak güçlü konumda bulunan Yahudi finansal ve ideolojik gücü bunda önemli rol oynayacaktır. O dönemi yakından inceleyenler bu gerçeği rahatlıkla tespit edebilirler.

Yahudilerin kapitalizmi icat ettiklerini belirtmek (W. Sombart) abartıya kaçabilir, ama kapitalizmin sistem haline gelmesinde ve hegemonik güç kazanmasında Yahudilerin çok önemli bir rol oynadığı inkâr edilemez. Londra ve Amsterdam başta olmak üzere, tüm önemli kentlerin pazar, borsa ve fuarlarında Yahudi tüccarlar ve bankerlerin cirit attığı konuya ilişkin tüm araştırmalarda görülebilecek bir olgudur. Ekonomi-politikçilerin bu konuda suskun kalmaları ve bu gerçeği görmezden gelmeleri ideolojinin körleştirici rolüyle ilgilidir. Marks'ın **Kapital**'i dahil olmak üzere, ekonomi-politik konusundaki değerlendirmelerde sermaye birikiminin etnik ve ulus menşeinin pek işlenmemesi hem çok önemli bir eksikliktir hem de oldukça düşündürücüdür. "Sermayenin dini, imanı, milliyeti yoktur" tekerlemesi de yanlıştır. Sermayenin din, iman ve milliyetle çok sıkı bir bağı vardır. Tabii bazı din, iman ve milliyet sahipleri birçok sermaye ve iktidar tekelleri oluştururken, buna mukabil çoğunluğu sömürgeleştirir. Günümüzde bunun en çıplak örneği ABD'dir. Hem din, hem iman, hem de milliyet olarak en çok sermayedarın oradan olduğu inkâr edilemez.

Yahudiliğin kapitalist modernitenin diğer iki ayağı olan endüstriyalizm ve ulus-devlet inşacılığındaki rolü de tartışmasızdır. Avrupa'daki birinci kent devriminden beri (M.S. 1050-1350) gelişimini sürdüren Yahudi tüccar ve bankerleri, 15.-18. yüzyıllar arasındaki ticari kapitalizm döneminde daha da palazlanmış olarak çıkış yapmışlardır. Doğu'nun kentlerinde de (Kahire, Halep, Şam, İzmir, Tebriz, Antakya, Bağdat, İstanbul vb.) benzer gelişme sağlamışlardır. Endüstri Devrimi en kârlı alan olarak belirlenince, ellerindeki büyük sermayeyi endüstriyel alana aktarmakta gecikmemişlerdir. Bunun nedenini açıklamaya

pek gerek yoktur. Kârın yüksek olduğu her yer sermayenin hücuma geçtiği yerdir. Kâr kanunu denen ilke de bu değil midir?

O halde hem kapitalizm damgalı hem de endüstriyel kapitalizmin modernitesi olarak modernitede Yahudi sermaye tekelciliğinin önde gelen rolü nasıl hafife alınabilir, önemi nasıl vurgulanmayabilir? Bunun bilinçli bir çarpıtma olduğu söylenmese de, ideolojik körlüğün sonucu olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Kaldı ki, bu rol Yahudilik açısından bir suç da değildir. Her ulusal, dinsel ve etnik toplulukta ticari ve sınaî tekeller oluşabilir. Burada önemli olan, Yahudi ticari ve sınaî tekellerinin stratejik rolleridir. Finans zaten ebed-ezel Yahudi tekelinde varlık bulmuştur. Ekonomi-politiğin ticari, sınaî ve finansal tekelciliğinin genelde ideolojiyle (Liberalizm ancak propaganda değerinde söz konusu olabilir), özelde milliyetçi, dinci, bilimci ve cinsiyetçi ideolojilerle bağını çözümlemekten kaçınması idea ettiği gibi 'nesnel' olma endişesinden ileri gelmiyor. Tersine iktidar tekelleri de dahil tüm tekellerin dinci, cinsiyetçi, milliyetçi ve bilimci kimliklerini gizleyen ekonomi-politik, bununla objektif bir bilim olmadığını, yaşanan somut gerçekliği can alıcı noktalarda gizlediğini ve önemsiz kıldığını, böylece bilim değil ideolojik propaganda aracı olarak işlev gördüğünü ortaya koyuyor.

Dört yüz yıllık hegemonik dünya sisteminde Yahudilerin stratejik konumları hâlâ ticari, sınaî, finansal, medya ve entelektüel sermaye tekellerinde önemini daha da arttırmış olarak devam etmektedir. Bu olguyu tespit etmeden ne küresel ne de yerel hiçbir sorunu çözümleme (teorik) ve hakkıyla çözme (pratik) mümkün değildir.

Yahudiliğin hem stratejik ideolojik hem de stratejik maddi güç olarak modernitenin, ulus-devletin inşasındaki rolü çok daha belirgindir. Yadudilik ulus-devlet aracılığıyla modernitenin kapitalist niteliğini açığa çıkarır. Moderniteyi ticaret, finans, endüstri ve iktidar tekellerinin birleşmiş hali olan ulus-devlet biçiminde somutlaştırıp kesinleştirir. Elbette Yahudiler ulus-devletin tanrısı değildir. Ama kabile çağından günümüze, ruşeym halinden bugünkü kocamış ve çürümüş yaşına kadar onu kendi sahasında ustalıkla geliştirmiştir.

Komplo teorilerine hiç itibar etmiyorum. Sıkça bazı iddialar ortaya atılır; dünyayı yöneten gizli Mason Cemiyetleri, Bilderberg ve Davos Toplantıları, 12 Kişilik Dünyayı Yöneten Daimi Konsey, 'Yahudi aleti' BM vb. oluşumlarla komplo teorilerine haklılık kazandırılmaya

çalışılır. Bunlarda gerçeklik payı taşıyan idealar bulunsa da, abartıya kaçmaları, dogmatizme düşmeleri ve bilimsel olmamaları bu teorilerin ortak özelliğidir. Ama gerçek ortadadır. Mızrak çuvala sığmıyor. Yahudilerin kapitalist modernitenin her üç ayağındaki üstünlükleri tartışma götürmez. Her üç alanda da stratejik olarak ideolojik ve maddi güç anlamında etkili ve hatta çokça belirleyici konumdadır. Sözümün kapsamına dikkat edilmelidir: Yahudilerin kapitalist modernite sahasındaki etkinliğinden bahsediyorum, yoksa daha kapsayıcı olan tarihsel toplum gerçeği olarak demokratik modernitelerdeki yerlerinden değil. Yahudiler bu modernitelerde de vardır. Ama stratejik gücünden çok şey yitirmiş olarak.

Bu konuya geçmeden ulus-devleti biraz daha çözmekte yarar vardır. Ortaçağdan çıkışta yaşam stratejileri açısından Yahudi ideolojisinde hem Hıristiyan hem de Müslüman muhaliflerini etkisizleştirme çabası hiç eksik olmamıştır. Ulus-devlet hem bünyesinde taşıdığı ulus tanrıcılığı (Yahudilikte Rab, onların ulus tanrıları anlamındadır), hem de tüm ticari, finansal, endüstriyel ve ideolojik tekellerle iktidar tekellerinin yoğunlaşmış hali olarak, bu konuda en uygun yaşam stratejisi modeli şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Laisizm ulus-devlette Yahudi ulusal tanrısı Rab'ın işlevini görmektedir. Yahudi Masonluğunun bu doğrultuda kavram inşa etmesi çok önemlidir. Bu anlamda ulus-devlet Yahudiliğin en önemli evrensel yönetim aracıdır.

Yahudi tekelleri ulus-devlet modelini Fransa ve İspanya İmparatorluklarını Anglo-sakson kökenli tekellerle çözmek için etkili bir araç olarak kullanmışlardır. Çünkü İspanya ve Fransa İmparatorlukları diğer iki gücü (Hollanda ve İngiltere) alt etmek için ölümcül planlara sahipti. Hollanda ve İngiltere katliam ve tarihten silinme tehdidiyle yüz yüze gelmişlerdi. En yoğunlaşmış birleşik tekel gücü olarak ulus-devlet, bu doğrultuda organize olamamış ve daha çok ortaçağdan kalma imparatorluk gelenekleriyle sonuca gitmek isteyen İspanyol ve Fransız tekelciliğine karşı mücadelede başarı modeli olmuştur. I. Wallerstein, ünlü eseri **Dünya Sistem Analizi**'nde İngiltere'nin Fransa'ya karşı üstünlük kazanmasında temel etkenin ulus-devlet sistematiği olduğunu belirtirken bu gerçeğin önemini ortaya koymuş olmaktadır.

Avusturya-Habsburg Hanedanı çökertilirken, ittifak Prusya ulus-devlet şekillenmesini öne sürer. Alman birliğinin yaratılması

Avusturya önderlikli olmaktan çıkarılıp Prusya'nın öncelikli politikası haline getirilir. Fransa Devrimi'nde İngiltere'nin geleneksel düşmanı olan krala karşı çıkan her tür muhalefetin merkezi Londra olur. Mason teşkilatı ihtilalde önemli rol oynar. Kralın başı kesilir. Daha önceki İngiltere ve Hollanda Devrimlerinde de benzer tasfiyeler yaşanır. Aynı oyun Fransa'nın yerine yeni hegemonik güç olarak çıkmak isteyen Prusya ulus-devletine karşı oynanır. Marks bile muhalif olarak Londra'da ikamet etmektedir. İttifak Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıyla Almanya'nın hegemonik iddialarını başarısızlığa uğratır. Hitler'in gerçekleştirdiği Yahudi soykırımındaki asıl neden, stratejik gücünü İngiltere'den yana kullanan Yahudi sermayesinin Birinci Dünya Savaşında Almanya'nın yenilgisinde önemli rol oynadığına inanmasıdır. Aynı ittifak yeni biçimlenmelerle soğuk savaşta Rusya'nın hegemonik iddialarını da başarısızlığa uğratacaktır. Hiç şüphe olmasın ki, bu gidişle şimdilik bolca varsayımı yapılan Çin'in hegemonik güç olma ideası depreşirse aynı akıbeti paylaşması güçlü olasılıktır.

Günümüzde iki yüzü aşkın ulus-devlet, merkezi New York'ta bulunan BM'de temsil edilmektedir. BM'nin aynı ittifakın öncülüğünde hareket ettiği, en azından ittifakın onayı olmadan tek bir karar çıkartamadığı bilinmektedir.

Tekrar belirtmeliyim ki, bu iki yüz ulus-devleti Siyonizm veya başka bir Yahudi güç yönetmiyor. Ama iki yüzü de (Buna can düşmanları İran ve Arap ulus-devletleri de dahildir) Yahudi milliyetçi paradigmayla kurulmuştur ve ipleri dört yüz yıldır aynı ittifak çekirdeğinin elindedir. Ulus-devlet elitleri içinde hiç Yahudi bulunmasa bile, gerek paradigmatik açıdan gerekse ittifakın somut tedbirleri nedeniyle bağımsız hareket sahaları son derece sınırlıdır. Yapacakları işler dört yüz yıllık kapitalist modernitenin geleneksel ideolojik ve yapısal kalıplarına uygun oldukça problem yoktur. Yola devam edebilirler. G. W. Bush'un deyimiyle eğer 'asi devlet' konumuna kayarlarsa, her ulus-devletin akıbeti Taliban Afganistan'ı, Saddam Irak'ı ve tarihte onlarca örneği bulunanlarla aynı olacaktır. Uluslararası sistem, BM statükosu denilen olgu budur.

Yetmiş yıllık Sovyet Rusyası bile ancak kapitalist modernitenin gereklerine tam uyum ifade ettikten sonra sisteme entegre edilmeye başlandı. Çin daha erken entegre edildi. Açık ki, sistem gücünü baştan beri anlatmaya çalıştığım iki stratejik güçten alıyor. İkisinde de

Yahudilik tarihsel ve güncel olarak belirleyiciliğe yakın konumdadır. Stratejik ideolojik güç unsurları kültür endüstrisi, entelektüel sermaye ve medyadır. Bu ideolojik güç unsurları içerik olarak milliyetçi, dinci, bilimci ve cinsiyetçidir. Stratejik maddi güç unsurları ticari, sınai, finansal ve iktidarcı tekel yapılanmalarıdır. Devlet sistemleri olarak ulus-devletin uluslararası ittifakları resmi yapıyı ifade eder. Devasa iki stratejik güç alanının kendisini resmi ifade olarak devletler ve sistemleriyle karıştırmamak gerekir.

Ek mahiyetinde kısa bir değerlendirmeyi de Anadolu Yahudiliği ile ilgili sunmak önem taşımaktadır. Bu konuda Yahudilerin ilk ve ortaçağlardaki durumuna kısaca değinmiştim. Selçuklu-Yahudi ve Grek-Yahudi ilişkileri önemlidir. Doğu Yahudileri ortaçağda Endülüs'ten Orta Asya'ya kadar yayılmışlardır. Türk Yahudi Hazara Devleti bu sürecin ürünüdür. Dönmecilik ve açık Yahudilik İslâm ülkelerinde yasaklanmış değildir; Yahudiler özellikle iktidar ve devletlerin stratejik alanlarında geleneksel ideolojik ve maddi güçleriyle etkilidir. Ticaret ve bankerlik alanındaki konumları Batıdakinden aşağı kalır durumda değildir.

Hıristiyanlarla geleneksel çelişkileri (İsa'nın çarmıha gerilmesi ve Hıristiyanlığın Batı'nın resmi inancı haline gelmesi) olan ve 1179 Lateran Konsey Kararıyla gettolara kapatılan Yahudiler, 1391'de ve 1492'de İspanya'dan sürgün edilmeleri üzerine kendileri için daha çok yurt ihtiyacı duymaya başladılar. 'Vaat edilmiş ülke' kavramı hâlâ canlıdır. Daha yükseliş döneminde Osmanlı saltanat çevreleriyle kurdukları ilişkiler olumlu sonuçlarını verecektir. Bankerliğin ve ticaretin Osmanlılar için önemi artınca Yahudilik de konumunu güçlendirecektir. Osmanlıların sürekli Hıristiyan topluluklar üzerinde iktidarlarını yayıp geliştirmeleri, Batıda Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlık âleminde konumları giderek zorlaşan Yahudilerin İngiltere ile yaptıklarına benzer bir ittifakı Osmanlı padişahları ile yapmalarını beraberinde getirdi. Ortak görüş 1550-1600 yıllarında bu ittifakın güçlenmiş olduğudur. Aynı tarihte Protestan olan Hollanda ve İngiltere ile de benzer ittifaklar geliştirilecektir. Protestanlık, kapitalizm, ulus-devlet ve modernite ile Yahudi ilişkisi araştırılmaya değer önemli bir konudur.

İspanya ve İber Yarımadasının Müslümanlar ve Musevilerden arındırılması (1600'lere kadar tamamlanır), karşı hamle olarak Anado-

lu'nun Hıristiyanlıktan temizlenmesini gündeme getirir. Tarihin Anadolu'daki en eski halklarından olan, güçlü bir maddi ve manevi kültür tarihi bulunan, erken Hıristiyanlaşmış Rumlar, Pontuslular, Ermeniler ve Süryanilerin kaderleri bu gündem nedeniyle tersine dönmeye başlar. Akdeniz'in iki yarımadası Türkiye ve Yunanistan âdeta birbirlerine misilleme yaparcasına adım adım karşılıklı olarak halklar ve kültürlerin tasfiyesini gerçekleştirirler. Yahudilerin 1550-1600 hamlesinden sonra ikinci büyük hamlesi İttihat ve Terakki Partisi ile (Bu parti 1890'larda kurulur; Siyonist Kongre 1896'da aynı dönemde kurulur) yaşanır. Selanik merkezli ve Sabetay Sevi'nin (1650'lerden beri) öncülük ettiği dönmecilik hareketiyle iç içe gelişen İttihat ve Terakki'nin en azından bir kanadının Yahudi olduğu kesindir. Bunların (Moiz Kohen, Armin Hermann Vambery) inşa ettiği ulusçulukta 'Türk' sadece kelime olarak vardır; bu Türkçü akımın içinde çok sayıda Mason ve dönme olan Kürt, Arnavut ve Yahudi bulunmaktadır. Sosyolojik bir olgu olarak Türklükle pek ilgisi yoktur. Tümüyle siyasi bir Türklük söz konusudur. Almanya ve İngiltere Yahudilerinin Türklük üzerinde yarışmaları da önemli bir etkendir. Tarihi uzundur ve yeri burası değildir.

Sonuçta Anadolu'daki varlıkları eski tarihlere kadar uzanan ve yaşadıkları sürgünlerden çıkardıkları dersleri ve ulus-devlet inşa tecrübelerini stratejik, ideolojik ve maddi güçleriyle birleştiren Yahudiler, hem Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda hem de hızla (muhtemelen 1926'larda) ulus-devlete dönüştürülmesinde önemli rol oynarlar. Âdeta 1600'lerde Hollanda ve İngiltere'de oynadıkları rolü Türkiye Cumhuriyeti'nde tekrar ederler. Cumhuriyetin hızla ulus-devlete dönüşmesini ve Anadolu Hıristiyanlığının tasfiyesinden sonra geleneksel İslâm ve Kürtlerin kültürel tasfiyelerinin gündeme gelmesini (Hıristiyanların fiziki tasfiyeleri de söz konusudur) sadece Türklerin ulus olma projesi olarak sunmak büyük yanlışlıklar içerir. Konu daha kapsamlıdır ve Yahudilerin Anadolu'yu İsrail'den önce Yahudi anayurdu olarak kabul etmeleriyle yakından bağlantılıdır. Bu konunun Yahudiler arasında çok tartışıldığı bilinmektedir. Mustafa Kemal'e dayatılan Selanik veya Edirne merkezli Yahudi yurdu projesi örtbas edilen bir konudur. Ancak İsrail'in kuruluşuyla birlikte bu projenin önemini yitirdiğini belirtmek mümkündür. Ama Anadolu'da TC üzerinde Yahudilerin ve İsrail'in ilgisi halen stratejiktir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında Mustafa Kemal Atatürk'ün konumu tartışmasızdır. Ama kendisine rağmen tanrısallaştırılması, tarih boyunca çok yerde yaptıkları gibi bir Yahudi ideolojik kurmacasıdır. Yahudi evrenselciliğinde (Levhi Mahfuz, kader, yasacılık, determinizm, ilerlemecilik; Sümer tanrı kurmacalığının tek tanrılı dinlere dönüştürülmüş biçimi) tanrısallaştırılma çok geliştirilmiş ve uygulanmış bir kavramdır. Gerek peygamberlerce, gerek modernite döneminde entelektüellerce geliştirilen her türlü edebi ütopya, altınçağ, teori, varsayım ve kanun gibi zihniyet kavramlaştırmaları bu gelenekle yakından bağlantılıdır. Tüm Ortadoğu halklarına ilişkin olduğu gibi, Türkler üzerinde de bu yönlü yoğun tanrısal seküler-laik hegemonik dogmalar inşa ettikleri doğru çözümlenmedikçe bölgeyi kavramak eksik ve zor olacaktır.

Elbette Yahudilerin maddi gücü de stratejik önemdeydi. M. K. Atatürk'ün bu eğilime teslim olmadığına inanıyorum. Ama çok okumasına ve araştırmasına rağmen (Sümer ve Hititlere kadar inmesi boşuna değil), tam çözümlediği kanısında değilim. İyi bir cumhuriyetçi olmayı düşündüğünden de, cumhuriyeti ulus-devlet olarak değil demokrasi olarak geliştirmek istediğinden de kuşku duymuyorum. İdea edildiği gibi anti-Kürt ve anti-İslâm da değildir. Fakat İslâm-laik sorunu (Laiklik ancak 1937'de anayasaya girer) ile Kürt sorununa yönelik başlangıçtaki liberal yaklaşımlarını sürdüremediği ortadadır. Bunun nedeninin etrafının dönme İttihatçı kadrolarla sıkıca kuşatılması olduğunu da önemle belirtmek durumundayım.

Türkiye Cumhuriyeti üzerinde daha 1926'larda başlayan ve günümüzde tüm hızıyla devam eden hegemonik çekişmeyi (laiklerle İslâmiler arasında) Mustafa Kemal'e bağlamak ve onun istemi doğrultusunda yaşanan bir gelişme olarak değerlendirmek bence gerçekçi değildir. Kendi eğiliminin Demokratik Cumhuriyet doğrultusunda olduğuna dair kanıt ve işaretler daha çoktur. Hegemonik çekişmenin yaşadığımız günlerde taraflardan biri lehine tam başarıyla sonuçlanacağına inanmıyorum. Büyük bir demokratik geleneğe sahip olan Anadolu topraklarında, bu sefer Demokratik Cumhuriyet hedefi doğrultusunda çıkış yapmanın güç ve başarı kazanacağına dair umutlarımın arttığını belirtmek isterim. Anadolu ve Türkiye üzerinde hegemonik mücadelenin içyüzünü, savunmanın ayrı bir cilt olarak hazırlamayı düşündüğüm Ortadoğu bölümünde sunmayı umuyorum.

Yahudiliği sadece kapitalizm, modernite ve ulus-devlet bağlamında düşünmek eksik ve yanlış olur. Demokratik modernite üzerinde de önemli etkisi olmuştur. Tarih boyunca iktidarcı-devletçi kanat (Yahudi Krallığı, İsrail Devleti) kadar olmasa bile, yine de güçlü bir Yahudi demokratik uygarlık ve modernite kanadı hep olagelmiştir. Yoksul ve kabile bağları zayıf Yahudilik de tarihte hep kendinden bahsettirmiştir. Hz. İbrahim'in cariyesi Hacer'den olma oğlu İsmail'den Mısır'a köle olarak götürülen Yusuf'a, Musa'nın kızkardeşi Meryem'den İsa'nın annesi Meryem'e, oradan günümüze kadar çok sayıda peygamber, yazar, aydın, sosyal anarşist, feminist, felsefeci, bilim insanı ve tüm emekçi halkıyla Yahudiliğin diğer yüzü demokratik uygarlık ve modernite mücadelesinde büyük buluşlar, icatlar, teoriler, devrimler ve sanat eserleri gerçekleştirilmiştir. Yahudiler ideolojik ve maddi güçlerini hep tekeller uğruna harcamamışlardır. Daha aydınlık, adil, özgür ve demokratik bir dünya için de çok önemli çaba ve başarıları olmuştur. Hangi peygamber hareketini, kardeşlik ve yoksullar dayanışmasını, ütopik, sosyalist, anarşist, feminist ve ekolojist hareketi Yahudisiz düşünebiliriz? Felsefi ekoller, bilimsel ve sanatsal hareketler, dinsel mezhepler Yahudisiz çok zor düşünülebilir. Kapitalizme karşı sosyalizm, ulus-devletçiliğe karşı enternasyonalizm, liberalizme karşı komünalizm, toplumsal cinsiyetçiliğe karşı feminizm, endüstriyalizme karşı eko-ekonomizm, dinciliğe karşı laisizm, evrenselciliğe karşı görecilik, Yahudilik ve Yahudiler olmadan acaba ne kadar gelişebilirdi?

Açık ki, Yahudilik her iki modernite dünyası açısından da önemlidir. Tarihin önemli kısımlarında ve günümüzde Yahudiler bu önemlerini korumuşlardır. Buna rağmen Yahudi sorunu tarihte olduğu gibi günümüzde de varlığını korumaktadır. Daha önce de söylediğim gibi, Yahudilere tanrının seçkin topluluğu olarak bakmak da, kendilerini günah keçileri olarak görüp değerlendirmek de, örneklerini çokça gördüğümüz vahim yanlışlıklara ve oluşumlara yol açar. Önemine binaen konuya taslak düzeyinde eğilme gereği duymam bu nedenledir. Hem yerel hem de küresel çözümlemeler, Yahudi gerçekliği göz önüne getirilmeden, yeterince doğru ve sonuç verici olamazlar.

Konuyu bağlarken, K. Marks'ın bir cümlesini tekrarlamak isterim: Marks, "Proletarya kendini kurtarmak istiyorsa, bu işin dünyayı kurtarmadan gerçekleşemeyeceğini bilerek hareket etmelidir" demişti.

Ben de diyorum ki, Yahudilik eğer kendini kurtarmak istiyorsa, bunun dünyayı kurtarmadan gerçekleşemeyeceğini bilerek, stratejik olan ideolojik ve maddi gücünü bu temelde kullanmalıdır. Demokratik modernite bu temelin başında gelmektedir.

E- Demokratik Modernitenin Boyutları

Yaptığımız çözümlemelerin kapsamlı bir uygarlık ve modernite eleştirisiyle birlikte, uygarlığın gelişme tarihiyle iç içe ele aldığımız ve bölümler halinde ana unsurlarını tanımladığımız demokratik modernitey oldukça aydınlattığı kanısındayım. Burada yapmaya çalışacağım iş konuyu ana boyutlarıyla ve bir bütün olarak daha da görünür kılmaktır. Demokratik modernite yukarıdan bir bakışla ana boyutlar halinde nasıl sunulabilir sorusunu cevaplandıracağım. Tekçi modernite anlayışını kırmak ve örtbas ettiği muazzam tarihsel-toplum varoluşlarını görünür kılmak bilimsel çalışmalarımızın temeli olmalıdır. Uygarlık tarihi, içine inildikçe dibi gözükmeyen bir kör kuyuya benziyor. Ne kadar aydınlatmaya çalışsak da hemen başka karanlık noktalar beliriyor. Egemen tekellerin binlerce yıllık ideolojik bombardımanı altında toplumsal hafızanın (vicdanın) beyindeki kıvrımları andıran bir katlanmaya uğrayacağı, bilinçaltı denilen olgunun bir benzerinin toplumsal hafızanın binlerce kıvrımlı dehlizleri halinde oluşacağı tahmin edilebilir. Yine de yılmamak gerekir. Nasıl hastalığı doğru teşhis edilemeyen bir insanın organı doğru tedavi edilemezse, ona benzer biçimde tüm toplumsal sorunlar da yeterince aydınlatılmadan doğru çözümleme (teşhis) ve çözüm (tedavi) imkânına kavuşamaz.

Sıkça vurgulama gereği duymam yadırganmamalıdır: Sosyal bilim veya ona benzer iddialı amaçları olan bir başka bilim disiplini amaçlarında başarılı olsaydı, insanlık şu son dört yüz yılı bu denli korkunç savaşlarla, soykırım ve toplumkırımlarla, zenginler ile yoksullar arasında açılan uçurumlarla, işsizlik ve göçle, kültürel dejenerasyon ve ahlâksızlıkla, azmanlaşmış tekel güçleri ve hiçliğe indirgenmiş bireylerle, mahşeri andıran çevre yıkımlarıyla geçirip bugünkü hale düşmezdi. Beş bin yıldır Dünya Uygarlık Sistemi çare diye yüklendiği tüm maddi ve manevi kültür araçlarını tüketmiş gibidir. Savaş aracıyla artık fethedilecek ve yeniden ele geçirilecek bir yer yoktur. Vardır denilse bile fethedilmesinin zararı kârından katbekat daha fazla olacaktır. Şehir aracından geriye kalan, en sonunda kanser gibi

büyüyen kentsiz kentler ve yok olmaya mahkûm edilen bir köy-tarım toplumu olmuştur. Ekonomi denilen araçtan geriye sonuçta dizginlenemeyen, artık paradan para kazanma gibi en gayri ahlâki yöntemlerle şişen küresel tekellerle sayıları her yıl artan milyonlarca işsiz ve yoksul kalmıştır. Devlet diye tapınılan araçtan geriye artık iç toplumunu yiye yiye şişmiş, hiçbir fonksiyonu kalmamış iktidar ve ulus-devlet tekelleriyle tamamen aptallaştırılmış, ahlâki ve politik toplumla hiçbir ilişkisi kalmamış vatandaş sürü kitlesi kalmıştır. Medet umulan ideolojik araçlardan geriye ahlâki işlevini yitirmiş dincilik, iktidarı toplumun tüm gözeneklerine yayan cinsiyetçilik, kabilecilikten bin kat daha fazla şovenizme boğan milliyetçilik, sermaye ve iktidar tekellerine azami kâr yollarını göstermekten başka amacı kalmamış bilimcilik kalmıştır. Sanattan geriye kalan ise duygu yüceliğini, güzellik duygusunu metalaştıran kültür endüstrisi olmuştur. Tarihin sonu denilen durum herhalde uygarlığın bu bilançosu olmalıdır. Medya tekelleriyle sanal bir dünyada boğuntuya getirilen, köreltilen bir toplum ne kadar tepkisiz kılınırsa kılınsın, iktidar aygıtlarıyla gözeneklerine kadar ne denli denetim ve gözetime alınırsa alınsın, genelde beş bin yıllık, özelde ise dört yüz yıllık dünya uygarlık ve modernite sistemi zihniyet ve yapısal bunalımın en dip noktasındadır. Küresel ve hegemonik güç haline gelen finans kapitalizmi bunun en açık kanıtıdır. Çarkları finans kapitalizmi tarafından döndürülen dünya ise bunalımdan kıvranan bir krizler dünyasıdır.

Maksadım bunalım ve kriz teorileri geliştirmek değildir. Kapitalizmi sadece devrevi bunalımlara sahip bir sistem olarak değil, uzun ve devrevi bunalımları olan uygarlık sisteminin sistemik yapısal bunalım evresi olarak tanımlamıştım. Her bunalım evresinin daha şiddetli geçen iç evreleri vardır ve şimdi yaşanan da böyle bir süreçtir. Bunları belirtirken, bir dönem ve belki halen de bunalımlardan devrim uman sosyalistlerden olmadığımı söylemem gerekir. Bunalımlar sadece devrimler değil karşıdevrimler de üretir. Kaldı ki, ben bu tip bunalım-devrim-karşıdevrim teorilerini gerçekliğin ifadesinden çok bir retorik, bir propaganda çabası olarak değerlendiriyorum. Dolayısıyla ortam demokratik moderniteye hızla açık hale geliyor diye söylem tutturmuyorum. Bunalım ve kriz süreçlerini gerçek birer olgu olarak kabul ediyorum. Ama krizler ve bunalımları tarihî gelişmeler doğuracak etkenler düzeyinde görmüyorum. Evrenselci ilerlemeci çizgi bir dö-

nem bunalım teorilerinden art arda kötüden iyiye doğru giden toplum biçimleri çıkarmaya özen gösteriyordu. Somut gerçekliğin kendisi bu teoriyi pek doğrulamamıştır.

Demek ki tarihte ve şimdiki halinde belirleyici değer taşıyan etkenleri başka alanda aramak gerekir. Demokratik modernite daha çok bu yoğun çabalarla geçen arayışlar sonucunda ulaşılan bir seçenek olmuştur. Bu seçeneğe sıkça değinme gereği duyuyorum ve ayırt edici özelliklerini tanımanın pratik çabaları verimli kılacağı kanısındayım. Büyük saygı duyduğum tarihin olumlu demokratik mirasına bağlıyım. Bunu kendim için ayrıca bir özeleştiri olarak kabul ediyorum. Sadece ders çıkardım demiyorum, bizzat tarihle şimdiyi yapmanın vazgeçilmez bir yöntem değeri taşıdığına inanıyorum. Tarihin şimdi, şimdinin ise tarih olması gerektiğini kavramayan her düşünce ve eyleme ise, değer ve sonuçları ne olursa olsun, aynı saygı ve bağlılığı duymuyorum. Çünkü böylesi düşünce ve eylemlere inanmıyorum. Geleceğin ise şimdiden geçtiğini biliyor, şimdisini çözümlemeyen ve çözmeyenin geleceği olacağına da inanmıyorum.

Yönteme ilişkin bu tekrarlamalar demokratik medeniyetin ne geçmişte yaşanan bir 'altınçağ' hayali olarak düşünüldüğünü, ne de geleceğe ilişkin bir 'ütopya' olarak tasarlandığını ısrarla vurgulamak için belirtilmektedir. Günlük, hatta anlık ihtiyaç olarak düşünce ve eylemde gerçekleşen yaşam tarzının anlam ifadesidir. Ne eski anıların yad edilmesi ne de geleceğin hayalleriyle avunulmasıdır. Ne anlık yaratımlar ne ezel-ebed gerçeklerin varoluş halidir. Toplumsal doğanın esnek zekâ olarak, özgürlük kapasitesi yüksek farklılıklar içinde birlik olarak varoluş haline demokratik modernite demek uygun düşebilir. Fakat çağ anlamına geldiğinden, modernitenin klasik çağ uygarlıklarıyla diyalektiğin karşı kutbu olarak varoluş kazandığını ve bu tanımla mutlaka bütünleştirmek gerektiğini hatırdan çıkarmamalıyız.

Nasıl kapitalizmin hegemonik çağı olarak modernizm, klasik uygarlığın son dört yüz yılının özgün adlandırılması olarak düşünülüyorsa, demokratik modernite de demokratik uygarlığın son dört yüz yılının özgün adlandırılması olarak düşünülmelidir.

Diğer önemli bir husus, demokratik modernitenin kapitalist modernite şebekelerinin olduğu her alanda ve zamanda karşı kutup olarak yaşanmakta olduğudur. Başarılı veya başarısız, özgürlük veya

kölelik, benzerlik veya farklılık, eşitlikten uzak veya yakın, ekolojik ve feminist, anlam kazanmış veya kazanmamış, özcesi ahlâki ve politik toplum özelliğine yakın veya uzak olarak, demokratik modernite kapitalist modernitenin bağrında her zaman ve mekânda varoluş halindedir.

Sol veya sağ muhaliflerin devrimle veya karşıdevrimle önce iktidarı (dolayısıyla devleti) ele geçirip daha sonra kendi planlarını ve programlarını hayata geçirmek amacıyla 'toplumsal mühendislik' yapmalarını ve merkezî planlama yöntemiyle özledikleri toplumları yaratmaya çalışmalarını saçma ve propagandatif söylemler olarak değerlendirmekle yetinmiyorum; liberalizmin oyuncağı olmaya götüren bu tarza dayalı gelişmeleri, üzerinden yetmiş yıl geçse de liberalizmin kendi içinde eritmekte zorluk çekmeyeceği düşünce ve uygulamalar olarak değerlendirdiğimi önemle belirtiyorum.

Toplumsal doğalar da biyolojik doğalara benzer biçimde genetik kodlara sahiptir. Biyolojizmin farkındayım. Bunun toplumsal doğalara taşınmasının Darwinizm olduğunu ve en kaba materyalizm olarak toplumsal mühendisliklere fikrî malzeme sağladığını biliyorum. Bahsettiğim husus, zekâ düzeyi en yüksek doğa olarak özgürlük seçimine oldukça açık olsalar bile, tarihsel-toplumların hafızalarını ve temel yapısal özelliklerini değiştirmenin kendine özgü hassasiyetler taşıdığıdır. Genetik kodlarını değiştirip farklı bitkiler ve hayvanlar yetiştirir gibi toplumları değişime uğratamayız. Toplumsal doğanın hafızası bu gerçekliği zaten ahlâki ve politik toplum olarak boşuna belirlememiştir. Toplumu değiştirme yolunun ahlâki ve politik toplumsal düzeyi yükseltmesi halinde meşru kabul edilebileceğini, her türlü totaliter ve otoriter yöntemin ahlâki ve politik toplumun düzeyini düşüreceğini ve sonuçları ne olursa olsun meşru olarak kabul görmeyeceğini belirtmek büyük önem taşır.

Demokratik modernite değişimin meşru yolunu açık tutan bir sistem olma özelliğine sahiptir. Ahlâki ve politik değerinin yüksek olması bu sistemik özüyle bağlantılıdır. Değişimin meşru yolu çok önemli olmakla birlikte basittir. Her toplum mensubu nerede ve ne zaman olursa olsun bu değişime katkıda bulunabilir. Neolitik toplum kalıntılarını, hatta klan toplumunu yaşayan bir mensubu ile Moskova veya New York'ta yaşayan bir mensubu değişime her an katkı yapma potansiyeline sahiptir. Bunun için büyük kutsal anlatılar gibi

kahramanlık eylemleri de şart değildir. Tek şart toplumsal doğanın temel varoluş hali olarak ahlâki ve politik düşünme ve davranma yeteneğini göstermektir; her bireyde asgari düzeyde de olsa var olduğuna emin olduğumuz bu yeteneği (erdemi, fazileti) işlevsel kılmaktır. Şüphesiz tarihsel-toplum boyunca ortaya çıkmış, meşru değişim yolunu aydınlatmak için insanlık hafızasına mal edilen büyük ve kutsal anlatıların önemsiz olduğunu belirtmek istemiyorum. Tersine, meşru değişimin yolu ideolojik ve maddi tekellerle kapatıldığından, bu anlatılara büyük rol düşer. Yine benzer biçimde kahramanlık eylemleri özgürlüğe giden yolda vazgeçilmez kutsal değer taşırlar. Mühim olan, demokratik modernitede değişimin tarihsel-toplumun bütünsel çabaları olmadan sağlanamayacağını bilmektir. Önemli kişilikler ve örgütlenmelerin rolünü inkâr etmiyoruz. Ancak toplumun ahlâki ve politik dokularına mal edilmedikçe ve meşru yoldan geçilmedikçe bu rol fazla anlam ifade etmeyecektir.

Aynı hususlar devrimler için de geçerlidir: Meşru yollarla gerçekleşmeyen ve ahlâki-politik dokuya mal edilmeyen toplumsal gelişme olarak değişmeyi toplumsal doğanın bir kendiliği olarak değerlendirmemek gerekir. Toplumlar yaratılmaz, yaşanır. Şüphesiz yaşamdan yaşama fark vardır. Daha özgürce, eşitçe ve demokratikçe yaşam olduğu gibi, dayanılmaz kölelik, eşitsizlik ve diktatörlük altında geçen yaşamlar da vardır. Belki de daha çoktur. Demokratik modernite bu koşullar altında uygun yöntemlerle yaşamı daha özgür, eşit ve demokratik kılmanın zihniyet ve yapılanmasını ifade etmektedir. Yola düşmüş bir taşı kaldırmak kadar, meşru değişimin tek yolu olarak kalmış bir devrimi yapmak da demokratik modernite kapsamında değerlidir. Buna karşılık ilahi kurtuluş da, kölelik kokan kaderci sûfilik de aynı kapsamda düşünülüyor ve etik bulunmuyor. Son dört yüz yılda yaşanan demokratik özgürlük ve eşitlik mücadelelerinden çıkaracağımız dersler ışığında, içinden geçmekte olduğumuz küresel finans kapitalizminin hegemonyasındaki sistemik ve yapısal bunalım döneminde demokratik moderniteyi güçlendirmek ve hatta yer yer güçlü yeniden inşalarla yenilemek mümkündür. Dolayısıyla demokratik modernitenin temel boyutları üzerine yoğunlaşmak ve aydınlanmak bu yönlü çabalarımızı daha başarılı kılacaktır.

a- Ahlâki ve Politik Toplum Boyutu (Demokratik Toplum)

Kapitalist modernitenin üç temel boyutu kapsamında ele alınmasına benzer bir yaklaşım demokratik modernite için de geçerli olabilir. Kapitalist modernitenin temel süreksizleri ve özgün nitelikleri olan kapitalist üretim toplumu, endüstri toplumu ve ulus-devlet toplumuna karşılık, demokratik modernitenin ahlâki ve politik toplum, eko-endüstriyel toplum ve demokratik konfederalist toplum boyutları öne çıkar. Boyutlar her iki sistem açısından ayrıntıda çoğaltılabilir. Fakat ana hatlarıyla tanımlanmaları için bu üçlü boyut yeterli anlamı verebilir. Kapitalist modernitenin boyutları önceki bölümlerde kapsamlı çözümlemelere tabi tutulmuştu. Demokratik modernite de tarihsel gelişimi içinde değerlendirilmiş, klasik uygarlık ve modernite ile mukayese edilmiş, ana unsurlarıyla görünür kılınmaya çalışılmıştı. Temel boyutlara ayrıştırıp daha yakından tanımlamak anlatımı ve pratik yaklaşımları güçlendirecektir.

Ahlâki ve politik toplumu demokratik toplum (demokratik komünalite) olarak sunmak da mümkündü. Kapitalist topluma karşılık verecek en uygun kategorik yaklaşım bu olabilirdi. Fakat demokratik toplumu da içerdiğinden, daha temel bir kategorik kavram olan ahlâki ve politik toplumu esas almaktan kaçınmadık. Adı geçen toplum çeşitli bölümlerde işlenmiştir. Burada yapacağım şey ana derleme olacaktır. Ahlâki ve politik toplumu nitelendirmeden önce, özüyle ilgili bir hususu ne kadar tekrarlarsam o kadar yerinde olacaktır. O da ahlâki ve politik toplumun bir yandan iyilik, mutluluk, doğruluk ve güzellik, diğer yandan özgürlük, eşitlik ve demokratiklikle olan özsel ilişkisidir. İyilik ve mutluluk zaten ahlâkın özüdür. Doğruluk hakikatle ilgilidir. Hakikati ahlâki ve politik toplumun dışında aramak beyhudedir. Ahlâki ve politik olamayan, hakikati bulamaz. Güzellik ise estetiğin amacıdır. Ahlâki ve politik toplum dışındaki güzelliği güzellik saymıyorum. Güzellik ahlâki ve politiktir! Diğer üçlü olan özgürlük, eşitlik ve demokrasinin ahlâki ve politik toplumla ilişkisi oldukça çözümlenmiştir. Hiçbir toplum ahlâki ve politik toplum kadar özgürlüğü, eşitliği ve demokrasiyi üretebilme, sağlayabilme gücünde değildir.

Birinci derleme hususu ahlâki ve politik toplumun değişebilme ve dönüşebilme kapasitesiyle ilgilidir. Ahlâki ve politik boyut temel varoluş olarak ortadan kalkmadıkça, ahlâki ve politik toplum değişme ve

dönüşme kapasitesi en geniş toplum olarak düşünülebilir. Şüphesiz hiçbir toplumda ahlâk ve politika tümüyle ortadan kaldırılamaz. Ama işlevleri son derece daraltılabilir. Örneğin kapitalist modernite toplumunda ulus-devlet tahakkümünde ahlâk ve politika en aza indirgenmiş, hatta yok edilme sınırlarına kadar daraltılmıştır. Bunun nedenleri ve sonuçları üzerinde uzunca durmuştuk. Ahlâk ve politikanın sınırlandırılması durumunda toplum değişmiş mi oluyor? Hayır. Tersine daraltılmış, değişimi ve farklılaşması durdurulmuş, hatta homojenliğe zorlanmış ve çok sert bir hukuki statü altında boğuntuya getirilmiş oluyor. Değişim kapasitesi şurada kalsın, kapitalist modernitede tek tip kültür oluşturmak ve vatandaş yetiştirmek için homojenleştirme adı altında değişim daraltılmış, bizöteki ikilemine indirgenmiştir. Görünüşte sanki modern toplum sınırsız bir değişimi yaşıyormuş gibi çok renkli bir görüntü sunulur. Bu tamamen medyatiktir ve propaganda görüntüsüdür. Altındaki gerçeklik tek renklidir; ya griye yakındır ya da karadır.

Buna karşılık ahlâki ve politik toplumun çağdaş modernite hali olan demokratik toplum, gerçekten farklılıkları en geniş şekilde yaşayan toplumdur. Demokratik toplumda tek tip kültüre ve vatandaşlığa mahkûm kılınmadan, her toplumsal grup kendi öz kültürü ve kimliği etrafında oluşan farklılıklar temelinde bir arada yaşayabilir. Kimlik farklılaşmasından siyasi farklılaşmaya kadar topluluklar potansiyellerini açığa çıkartıp aktif bir yaşama dönüştürebilir. Hiçbir toplulukta homojenleştirilme endişesi yoktur. Tek renklilik çirkinlik, sıkıcılık ve fakirlik olarak görülür. Çok renklilik ise bağrında zenginlik, hoşgörü ve güzellik taşır. Bu koşullar altında eşitlik ve özgürlük daha çok sağlanmış olur. Ancak farklılığa dayanan eşitlik ve özgürlük değerlidir. Zaten ulus-devlet eliyle sağlanmış olan özgürlük ve eşitlik, dünyadaki tüm deneyimlerde de kanıtlandığı gibi ancak tekeller içindir. İktidar ve sermaye tekelleri gerçek özgürlükler ve eşitlikleri vermezler. Özgürlükler ve eşitlikler ancak demokratik toplumun demokratik siyaset tarzıyla kazanılır, öz savunmayla korunur.

Belki şu soru sorulabilir: Bir sistem bu kadar farklılığı nasıl kaldırabilir? Buna verilecek yanıt, ahlâki ve politik toplum esasında birliktir. Her birey ve grubun ödün vermeyeceği tek değer ahlâki ve politik toplum olarak kalmaktaki ısrardır. Farklılık için, eşitlik ve özgürlük için tek ve yeterli koşul ahlâki ve politik toplumdur. Demokratik toplum

bu tarihsel toplumun modern hali olarak kendini gittikçe daha çok kanıtlamaktadır.

Modernizmin resmi sisteminin merkezî ideolojisi olan liberalizm bu gerçeği tersyüz etmek için hayli argüman kullanmaktadır. Kendisini neredeyse demokrasi ile özdeşleştirir. Tam bir kavram kargaşası yaratır. İdeoloji olduğu halde liberalizmin kendisini siyasi bir sistem olan demokrasi ile özdeşleştirmesi bunun tipik örneğidir. Özünde ise liberalizm bireyin toplum üzerindeki dizginsiz tahribatı anlamına gelir ki, tekellerin toplum üzerindeki egemenliği de bunu kanıtlar. Demokratik olmayan yapısı nedeniyle her türlü bireycilik, aileden devlete kadar her alanda diktatörlük eğilimi içindedir. Demokratik bireysellik ise farklıdır. Toplumun kararlılığı olarak ortak seslenişi bireyi önceler. Birey ancak bu sesi ve kararlılığı esas aldığında değer taşır ve toplumda saygın yer bulur. O halde liberal bireycilik bir nevi sınırsız ve sayısız tekel olarak antidemokratiktir. Hiçbir liberal veya neoliberal lafazanlık ve kavram kargaşası onun bu asli özelliğini değiştiremez. Kelime anlamı itibariyle özgürleşme yerine de kullanılan liberalizm, uygulamada bunu tekellerin sınırsız gelişmesinin ötesine taşırmadığını kanıtlamıştır. Görünüşte sunulan özgürlük, pratikte tarihte firavun rejimlerinde bile görülmeyen bir biçimde çok yönlü ideolojik ve maddi prangalara vurulmuştur. Gerçek özgürlük bir toplumda ancak toplumsal boyutla desteklendiğinde anlam kazanabilir. Toplumca desteklenmeyen bireysel özgürlükler ancak tekellerin insafına bağlı olarak anlam bulabilir ki, bu da özgürlüğün ruhuna aykırı bir durumu ifade eder. Liberalizmin eşitlik diye bir sorunu zaten yoktur.

Ahlâki toplum kapitalist modernite koşullarında tarihinin en daraltılmış, işlevsiz bırakılmış, kadük halini yaşar. Yine tarihin hiçbir döneminde görülmemiş biçimde ahlâki kurallar yerine hukuk kodları yerleştirilir. Burjuvazi sınıf olarak ahlâkı kadükleştirip, kendi sınıf egemenliğini hukuk adı altında en ince ayrıntılarına kadar kodlayarak topluma dayatır. Ahlâki toplum yerine hukuki toplum ikame edilir. Burada çok önemli bir değişiklikle karşı karşıyayız. Tarihte de hukukileştirme çabalarına rastlanır. Ama hukuk hiçbir dönemde burjuva modernitesinde olduğu kadar ayrıntıya boğulmamıştır. Aslında gerçekleştirilen şey hukuk adı altında sınıf tekelciliğidir, hukuk tekelciliğini yaratmaktır. Toplum gibi son derece karmaşık bir doğayı

hukukla yönetmek mümkün değildir. Şüphesiz adil olmak kaydıyla toplumda hukukun yeri vardır; bu anlamıyla hukuk vazgeçilmezdir. Fakat pozitif hukuk adı altında devletçe topluma dayatılan adil hukuk değil, hukuka içerilmiş hâkim sınıf ve ulus tekelciliğidir, ulus-devlet kuralcılığıdır. Ahlâkın tahribi toplumun tahribiyle eşanlamlıdır. Olup bitenler bu gerçeği doğrulamaktadır. Bugün ABD veya Rusya toplumları gibi gözde toplumlar bir saat bile statükosuz, resmî hukuk kuralları olmadan kendilerini yaşatamazlar. Bunalım dönemlerinde zaman zaman rastladığımız gibi, resmi hukuk olmadan toplum vahşet alanına döner.

Aslında bu durum bir gerçeği ifade eder. Ulus-devleti toplumun gözeneklerine kadar dayatılmış savaş hali olarak tanımlamıştık. Bu gerçek bunalım dönemlerinde, krizlerde açıkça kanıtlanır. En büyük kriz potansiyelini resmi hukuk toplumları taşır. Bunun nedeni de ahlâki ilkeden yoksunluğudur. Eğer çevre felaket boyutlarında kriz yaşıyorsa, bunun nedeni ahlâki boyutun yoksunluğuna karşılık, çevre hukukunun da henüz geliştirilmemiş olmasıdır. Kaldı ki, çevre hukukla da korunacak bir konu değildir, çünkü sonsuzdur. Hukuki etkinlikler ise son derece sınırlıdır. Dolayısıyla ekolojik sorunun temelinde ahlâki toplum ilkesinden düşüş yatar. Ahlâki toplum ilkesine hak ettiği yeri vermeyen bir toplumun ne iç bünyesinde ne de çevresinde sürdürülebilirliği kalmıştır. Güncel gerçeklik bunu çok iyi açıklıyor.

Aynı hususlar politik toplum ilkesi için de geçerlidir. Politika yerine ulus-devletin devasa bürokratik idaresi konulduğunda, toplumların demokratik işlerliği kalmaz. Ulus-devlet idareciliğinin en ince gözeneklerine kadar sızdığı toplum felçli duruma düşürülmüş toplumdur. Tüm gerçekleşmelerini, ortak işlerini bürokrasiye terk etmiş bir toplum, hem zihin hem de irade olarak gerçekten ağır bir felçli hali yaşar. Bunu fark eden Avrupa'nın tüm gücüyle demokratik politik ilkeye sarılışı sebepsiz değildir. Az çok gelişmiş olması da bürokrasinin yanı sıra sınırlı da olsa toplumsal politikaya saha bırakmış olmasındandır.

Modernitenin ulus-devletinin gözünde politik toplum kendi varlığına, birliğine ve bütünlüğüne karşı bir tehdittir. Hâlbuki toplumun varoluş hali olan politik unsuru daraltmanın da ötesinde fiilen kullanılamaz hale getiren ulus-devlet idareciliği ve bürokratizmi toplum üzerinde sadece Demokles'in kılıcı olarak durmuyor, saat saat

toplumu doğruyor. Çağımızın politik felsefesinin en temel sorunu bu gerçeklik olduğu gibi, faşizm olarak da pratikte yaşamın önündeki en büyük engeldir. Şunu belirtmiştim: Hitler şahsen yenildi, ama sistemi zafer kazanmıştır. Ulus-devletçilik politik toplumun ortadan kaldırılması anlamında (Hitler bunu katıksız biçimde başaran ilk kişi olmasa da, resmen ilan eden ve sahip çıkan kişidir) Hitler faşizmi ile özdeştir.

Politik ilkesi olmayan, işletilmeyen veya ortadan kaldırılan bir toplum bir kadavradır; en iyi hali ise sömürge toplumu olarak ifade edilebilir. Bu nedenle demokratik toplumun politik ilkeye kazandırdığı işlerlik hayati öneme sahiptir. Sistem olarak üstünlüğünün en temel kanıtıdır.

Uygarlık tarihi bir anlamda politik toplumun daraltılması ve işlevsiz bırakılarak kadükleştirilmesinin tarihidir. Toplumun sınıflaştırılması ancak sert geçen politik mücadelenin devlet lehine bastırılmasıyla mümkün olmuştur. Bu hususa çok dikkat edilmelidir. Sınıf mücadelesi sorunuyla en çok uğraşan Marksistler bile sınıflaşmanın doğasını doğru belirleyememişlerdir. Sanki sınıflaşma bir erdemmiş, uygarlığın ilerleticisiymiş gibi değerlendirmekten kendilerini alıkoyamamışlardır. Tarihin mutlaka kat etmesi gereken bir aşamaymış, bir köprüsel ilişkisiymiş gibi sınıflaşmayı tarihsel materyalizmin gereği saymışlardır. Uygarlık çözümlememde sınıflaşmayı politik ve ahlâki toplumun daraltılması ve işlevsizleştirilmesi olarak değerlendirdim; sınıflaşma geliştikçe toplumun daha çok iktidar ve devlet hegemonyasına geçtiğini önemle belirttim. Tarih bu anlamda sert bir sınıf mücadelesiyle geçmiştir. Ama sınıflaşmanın gerçekleştirilmesinin kendisi bir ilerleme, gelişme olmak şurada kalsın, tersine toplumsal bir gerileme ve düşüştür. Ahlâki olarak iyi değil kötü bir gelişmedir. Sınıflaşmanın ilerleme için kaçınılmaz bir durak olduğunun iddia edilmesi, hele bunun Marksist bir ifade olarak belirlenmesi, özgürlük mücadelesinde içine düşülen ciddi bir yanlışlıktır.

Sınıfsal toplumlarla karşılaştırdığımızda politik toplumun en önemli özelliği sınıflaştırmaya karşı sürekli direnmesidir. Kendini en az sınıfsallaştıran toplum en iyi toplumdur. Politik mücadelenin başarısı kendini sınıflaştırmaya uğratmamasıyla belirlenebilir. Politik mücadele ancak kendi toplumunu sınıflaştırmayarak, dolayısıyla kendini iktidar ve devlet aygıtlarının tek taraflı zoru altına sokmayarak başarısını kanıtlayabilir. Gırtlağına kadar iktidar ve devlet zorunu

yaşayan toplumlarda başarılı bir politik mücadeleden bahsetmek ciddi bir yanılgıdır. Kendini ya hiç iktidar ve devlet zoru (İç veya dış, milli veya gayri milli olması bu anlamda pek önemli değildir) altına sokmamak, ya da sert geçen bir mücadelenin ardından devlet ve iktidarla karşılıklı rızaya dayanan bir uzlaşmaya varmak, bu temelde iktidar ve devleti tanımak politik toplum için idealdir.

Kapitalist modernite politik toplumun en çok daraltıldığı ve işlevsizleştirildiği son uygarlık aşamasıdır. Bu hususun iyi kavranması gerekir. İdeolojik hegemonya olarak liberalizme göre politik mücadele, hatta demokratik siyaset kendi döneminde son derece gelişkindir. Yüzeyden bakıldığında doğru görünen bu idea, özde tersini ifade eder. Kapitalist modernite dönemi, bireycilik ve tekelciliğin azami geliştirilmesi sonucunda ahlâki ve politik toplumun en işlevsiz halini yaşadığı dönemdir. Azami iktidar olarak ulus-devlet, politik karakterini azami ölçüde yitirmiş toplumdur. Ulus-devlet böylesi bir toplumu doğurur. Hatta ortada toplum diye bir şey kalmaz. Toplum ulus-devlet ve küreselleşen şirketler içinde âdeta eritilmiştir. Michel Foucault bu noktada toplumun savunulmasını özgürlüğün temeli olarak görür. Toplumun yitirilmesini (aşırı bireycilik ve tekeller tarafından, modernitenin ta kendisi olarak) sadece özgürlüğün değil insanın da yitirilmesi olarak değerlendirir.

Demokratik modernite bu anlamda toplum savunulduğu oranda özgürlüğün de kazanılmasında tek çıkış yoludur. Demokratik siyasetle kendini bireyciliğe, ulus-devlete ve tekellere karşı savunan toplum, politik dokusunu işlevselleştirerek kendini modern demokratik topluma dönüştürür. Modern demokratik toplum ise tüm toplumsal işleri üzerinde düşünen, söyleyen ve kendini kararlaştırarak eyleme geçiren toplum olarak farklılaşmayı, çok kültürlülüğü, bu temelde eşitliği yaşamsallaştırarak üstünlüğünü kanıtlar. Böylelikle demokratik modernite sadece sınıfsal mücadeleyi doğru temelde vermekle kalmaz; aynı zamanda (reel sosyalizmin tarihsel trajik yanlışına düşüp) yeni bir iktidar veya devlet yaratarak kendi toplumunu da boğmaz, bu tarihsel tuzağa düşmez. Ne kadar iktidarlaşır ve devletleşirse sınıfsallığın da o oranda geliştiğinin, dolayısıyla sınıfsal mücadelenin kaybedildiğinin farkındadır. Bu farkında olma demokratik modernitenin temel özelliklerinden biri olarak belirlenebilmelidir.

Anlaşılacağı üzere, demokratik modernite ile ne kapitalist ne de sosyalist olarak yeni bir toplum tipi yaratılıyor. Demokratik modernite bu kavramların toplumu nitelendirmekten uzak propaganda kavramları olduklarını belirtiyor. Şüphesiz bir toplum gerçekleştiriliyor. Ama bu toplum ahlâki ve politik ilkenin azami rol oynadığı, sınıfsallaşmanın pek gelişme imkânı bulamadığı, dolayısıyla iktidar ve devlet aygıtlarının ya zorlarını dayatamadıkları ya da karşılıklı uzlaşmayla birbirini tanımanın gerçekleştiği, farklılık içinde birlik, eşitlik ve özgürlüğün hem bireyselliğin (bireyciliğin değil) hem de toplumsallığın özelliği olarak yaşandığı bir modern demokratik toplumdur. Daha fazla eşitlik, özgürlük ve demokrasi bu toplumun doğası gereği demokratik siyaset kurumunun yol açtığı değişim ve gelişimin sonucudur.

b- Eko-Endüstriyel Toplum Boyutu

Demokratik modernitenin ekonomik ve endüstriyel boyutunun temeli ekolojiktir. Öncelikle ekonominin tanımını doğru yapmak önemlidir. Bu konuda ekonomi-politiğin muazzam bir saptırma ve köreltme aracı olduğunu kavramak öncelik taşır. Özellikle 'kapitalist ekonomi' kavramı tam bir propaganda oyunu ve safsatadır. Savunmamın önceki ciltlerinde de ortaya koyduğum gibi, kapitalizm ekonomi olmayıp ekonominin can düşmanıdır. Tekel kârı için yeryüzünü bir avuç Firavun ve Nemrut dışında yaşanmaz hale getiren ve özünde sadece artıkdeğeri değil tüm toplumsal değerleri talan etmeye dayalı sistemli, ideolojik ve maddi kültür hegemonyalı bir şebeke örgütlenmesidir. Kırk haramiler ve korsanlardan farkı, bu şebekenin kendisi için çok yönlü bir ideolojik meşruiyet, yasal kılıf ve iktidarsal dayanaklar oluşturmasıdır. Bu araçlarla kendi gerçek yüzünü ve özünü gizlemeye çalışır. Başta ekonomi-politik olmak üzere, birçok sözde bilimsel disiplinlerle kendini hakikatmiş gibi sunar. Muazzam bir ideoloji ve zordan örülü zırh olmazsa varlığını bir gün bile sürdüremez. Bu yapısallığıyla toplumun temel varoluşu olan çevre anlamını da içeren ahlâki ve politik toplumun temel faaliyet biçimi olarak ekonomik eylemini baskı ve sömürü altına alarak hem gelişmesini önler, hem de bir avuç azınlığın mutluluk kaynağına dönüştürür.

Fernand Braudel'in ekonomi tanımlamasında, temel insan ihtiyaçlarını zemin kat, tekeli ve fiyat istismarını içermeyen pazar etrafındaki meta faaliyetini esas ekonomi alanını belirleyen birinci kat, bu iki

katın üzerindeki tekel ağları ve fiyat istismarından oluşan üst katı ise kapitalizm asıl alanı olarak belirlemesi ve pazar karşıtı sayması (I. Wallerstein bu saptamayı çok önemli bulur) büyük bir öğretici değere sahiptir. Liberalizmin ısrarla kapitalizmi piyasa-pazar ekonomisi saymasının bu tanımlama ışığında tam bir safsata olduğu açıktır. Kapitalizmin pazarla ilişkisi fiyat oyunlarıyla tekel kârı elde etmek ve bunun için gerekirse savaşlar ve bunalımlar çıkartmaktan ibarettir; bunun da ötesinde kapitalizm tüm ekonomiyi temel ihtiyaçları karşılayan bir faaliyet olmaktan çıkarıp en çok kâr getiren alanlara (azami kâr kanunu) kaydırmaya kadar her türlü çılgınlığı yapmaktan çekinmeyen vahşi bir oyun sistemidir. Oyun diyoruz, insan toplumunu temel varoluş nedenlerinden kopartacak kadar yaşam karşıtı bir eylem, saldırı tarzı olarak oyundur.

Genelde uygarlık tekelleri özelde kapitalist tekeller (tarım, ticaret, finans, iktidar ve ulus-devlet aygıtları) tarih boyunca tüm ekonomik çarpıtmaların, bunalımların, sorunların, açlık ve yoksulluğun, çevre felaketlerinin temel etkenidir. Bu temel etken üzerinde ayrıca her tür sosyal ve siyasal sınıflaşmalar, iktidarlar, aşırı kentleşmeden ve bunlardan kaynaklanan tüm hastalıklar, her tür dinsel, metafizik ve bilimci dogmalar içeren ideolojik saptırmalar, başta sanatın çarpıtılması olarak çirkinlikler ve ahlâki yoksulluk ve bozulmalar olarak kötülükler yükselir. Kapitalist modernitenin son dört yüz yılı bu saptamalara ilişkin sayısız örnek sunmaktadır.

Demokratik modernitede ekonomi gerçek anlamına kavuşur. Hem zemin katın temel ihtiyaçları olarak kullanım değerlerini (en önemli ihtiyaçları giderme özelliği), hem de gerçek bir piyasa-pazar ekonomisi olarak değişim değerini (metaların birbiriyle değişim oranları) ortaya çıkaran anlamlı sistematik yapıyı ifade eder. Demokratik modernitede ekonomi, üzerinde kâr hesapları yapılan bir alan olmaktan çıkar. Sınıf ayrımına yol açmadan ve ekolojiye zarar vermeden temel ihtiyaçların nasıl ve hangi yöntemlerle en verimli şekilde karşılanacağı netleşir. Bir toplumsal eylem alanı olarak ekonomi gerçek anlamına kavuşur. Ahlâki ve politik toplumun hem üzerinde gelişeceği hem de geliştireceği temel faaliyet biçimi olarak anlam kazanır.

Marksist ekonomi-politik de dahil, modernitenin ekonomi anlayışı, sınıfsal bakış açısından kurtulamamıştır. Değeri işçi ve patron ikilisine bağlayarak, tüm tarihsel-toplum zeminini ihmal ve örtbas etme duru-

munda kalmıştır. Değer tarihsel toplumun bir ürünüdür. Patron ve tavizci işçi, bu ürünün sağlayıcısı olmak bir yana, temelde gaspçısı konumundalar. Bunun kanıtı çok açıktır: Ücretsiz kadın emeği olmadan bir tek patron ve tavizci işçi karnını bile doyuramaz, günlük yaşamını çekip çeviremez. Tek başına bu örnek bile kapitalizmin gayri-ekonomik çehresini netçe göstermektedir. Kaldı ki tarihsel-toplum olmadan genelde uygarlığın, özelde resmi modernitenin varlık kazanamayacağını kapsamlıca göstermiş bulunuyoruz.

Demokratik modernitenin ekonomik boyutunda kullanım ve değişim değerlerinin endüstriyel ve ekolojik bütünlüğü esastır. Endüstrinin sınırı ekolojiye ve temel ihtiyaçların karşılandığı sınıra dayanır; bu iki sınırı aşamaz. Bu durumda ortaya çıkacak endüstri eko-endüstridir. Ekolojik olmayan endüstri ekonomik olmayan endüstridir. Ekoloji ile bağını yitiren endüstrinin sürekli çevreyi yiyerek imha eden makineleşmiş bir canavardan farkı yoktur. Yine temel ihtiyaçlar ekonomisiyle bağını yitiren bir endüstrinin kâr amacından başka bir değeri bulunmamaktadır. Bu gerçeklerden dolayı eko-endüstri temel ilke durumundadır. Tüm ekonomik faaliyetlerin bağlı olması gereken ana ilkedir bu. Bu durumda ekonomik eylem gerçek anlamını bulur; işsizlik, fazla veya eksik üretim, az veya çok gelişmiş ülkeler ve bölgeler, köy-kent zıtlığı, sınıflar arasındaki uçurum, ekonomik bunalım ve savaşların toplumsal zemini de ortadan kalkmış olur.

İşsizlik tamamen kâr amaçlı ekonomik yapılanmanın çarpıklığının bir sonucudur. Demokratik modernitenin ekonomik boyutunda bu çarpıklığa yer yoktur. İşsizlik en insanlık dışı bir toplumsal durumdur.

Fazla veya eksik üretim de yine kâr amaçlı ekonomik yapının çarpıklığının sonucudur. Temel ihtiyaçlar dururken ve endüstri bu kadar gelişmişken, ne eksik ne de fazladan üretimin bir anlamı vardır. Doğal koşullar dışında insan eliyle eksik veya fazla üretimin en az işsizlik kadar insanlık dışı bir durumu ifade ettiğini önemle belirtmek durumundayım.

Az veya çok gelişmiş ülkeler ve bölgeler meselesi de yine aynı kâr amaçlı ekonominin oluşturduğu insanlık dışı durumun başka bir ifadesidir. Böylelikle ülkeler ve bölgeler arasındaki her türlü çatışmanın tohumlarını ekerek, bitmez tükenmez yerel, ulusal ve uluslararası bunalım ve savaşlara yol açar. İnsan toplumunun hizmetindeki bir

ekonominin asla bu durumlara yol açmayacağı, açmaması gerektiği açıktır.

Tarihsel-toplum tarihi boyunca bir uyum ve işbölümü üzerine kurulu köy-kent ilişkilerinin gittikçe derinleşen çelişkilere dönüşmeleri ve dengenin köy-tarım toplumu aleyhine bozulması, yine temelde ekonominin kâr amaçlı düzenlemelere tabi tutulmasıyla bağlantılıdır. Kent ve köyün, tarım, zanaat ve endüstrinin birbirlerini beslemeye dayalı ilişkilerinin yerini birbirlerini tasfiye eden ilişkilere bırakması, azami kâr kanununun vahim sonuçlarından bir başkasıdır. Köy ve tarım toplumu âdeta tasfiyenin eşiğine getirilirken, kent ve endüstri kanserolojik bir büyüme sürecine girmiştir. Sadece ekonomi değil, tarihsel-toplumun kendisi tasfiye ile yüz yüze bırakılmıştır.

Azami kâr kanununa dayalı ekonominin bu tür çarpıtmalara uğratılması beraberinde sınıflaşmayı ve politik çatışmayı getirmiş; yerel, ulusal ve uluslararası her tür savaşa yol açmıştır. Uygarlık anlatılarında sanki insanlığın kaderiymiş gibi sunulan tüm bu olumsuzlukların temelinde, açık ki ekonominin ekonomi karşıtı kapitalist bireycilik ve tekelcilik tarafından sömürgeleştirilmesi ve talanı yatmaktadır.

Demokratik modernite ekonomiyi bu karşı eğilimlerden kurtarmakla kalmaz. Daha gelişmiş koşullara sahip yaşam biçimiyle işsizliği ve yoksulluğu tanımayan, fazla veya eksik üretime yer vermeyen, az veya çok gelişmiş ülke ve bölge farklılıklarını asgariye indiren, köy-kent çelişkisini birbirini besleyen ilişkilere dönüştüren bir sistematiğe sahiptir. Kendi sistematiği içerisinde toplumsal ve ekonomik farklılıklar sınıfsal sömürü boyutlarına taşınmaz, sınıfsal gelişmeler derinleşmez, bunalım ve savaş nedeni olabilecek ekonomik sömürü ve sosyal çelişkiler boyutlanmaz. Endüstriyalizm ve kentleşmenin sadece köy ve tarımı değil, gerçek, yaşanabilir boyutlardaki kent ve endüstriyi yutmasına da demokratik modernite sistemi izin vermez. Bunun mekanizması demokratik modernitenin temel boyutlarında bütünsellik halinde verilidir. Tüm topluluklar ekonomik faaliyetlerinde ahlâki ve politik boyutla bağlantılı olarak, ekolojik ve endüstriyel unsurları bütünlük içinde ele alır. Bunlar birbirlerine kopmaz bağlarla bağlantılıdır. Bireycilik ve tekelciliğin parçalayıcı pençelerine bir şey bırakılmaz. Eko-ekonomi ve eko-endüstri, tüm toplumsal faaliyetlerde göz önünde tutulur. Bu temelde sadece çevreyi yeniden onarmak ve tarımı canlandırmak, köyü en sağlıklı çevreye sahip yaşam alanına çevirmek için hazırlanacak projeler bile

tek başına tüm işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırma potansiyeline sahiptir. İşsizlik insanın doğasına aykırıdır. Bu kadar gelişmiş bir zekâya sahip insanoğlunun-kızının işsiz kalması ancak insanın zoraki eli ile mümkündür ve nitekim öyle olmaktadır. Bir karıncasının bile işsiz görünmediği doğa, nasıl en gelişmiş varoluşunu işsiz ve çaresiz bıraksın? İnsan pratiğinin harika ürünü olan teknoloji ve ona dayalı endüstri çağında yoksulluk neden kader olsun?

Açık ki, gerekli olan, sistemik yapısal dönüşümdür. Demokratik modernitenin hem tarihsel hem de güncel gerçekliği insanı kendi pratiğine, emeğine yabancılaştırmayan özelliktedir. Endüstri devrimi, bu pratiğin en büyük aşamalarından biri olarak, toplum ve ekonomisi için bir zaferdir. Sorun kapitalist modernitenin bu eşi görülmemiş zaferi daha başından itibaren kendi kâr kanununun hizmetine koymasıdır. Bunun için eşi görülmemiş bir bireycilik ve tekelcilik (ticari, sınaî, finans, iktidar ve ulus-devlet) inşa ederek tarihsel toplumu tasfiyenin eşiğine getirmesidir. Demokratik modernite bir anlamda bu çarpık modernite anlayış ve uygulamalarında sistematik ve yapısal devrimin adıdır. Eko-endüstri bu devrimin en temel boyutlarından biridir. Yalnız başına bu gerekçe bile demokratik modernitenin hayatiyetini kanıtlar.

Resmi modernitenin klasik ekonomik birimi aile ve profesyonel yapılı şirketler olarak sunulsa da, bunlar kâr amacı güden birimlerdir. Bunlardan hiçbirinin kâr dışında temel bir kaygısı yoktur. Dünya çapında ahtapot gibi kollarını yaymadıkları bir ekonomik alan bırakmamalarına rağmen, ilgilendikleri tek şey azami kârı nasıl sağlayacaklarıdır. İşsizliğin devasa boyutlara ulaşması, yoksulluğun derinleşmesi ve gelir uçurumunun çığ gibi büyümesi, bir yandan açlık içinde yüzen yüz milyonlarca insan kırılırken diğer yandan muazzam üretim potansiyelinin atıl bırakılması, fazla veya eksik üretimden kaynaklanan bunalımlara yol açılması, tarımın iflas ettirilmesi ve köy toplumunun tasfiyesi hep azami kâr kanununa dayalı şirketleşmenin, ekonomik -daha doğrusu ekonomi dışı- birimlerin faaliyetlerinin sonucudur. Demokratik modernitenin temel ekonomik birimi zihniyet ve yapı olarak elbette bu kâr amaçlı şirket birimlerine karşıt olacaktır.

Ekonomi tarih boyunca hep hassas bir konu olarak ahlâki ve politik toplumun baş kaygısını teşkil etmiştir. İşin ucunda kıtlık, açlık, ölüm gibi toplumu topyekûn tehdit eden olgular vardır. Birikim gibi kâr da toplumlarca hiçbir zaman meşru kabul edilmemiş, hep kötülükler ve

hırsızlıkların kaynağı olarak görülmüştür. Fırsat doğduğunda bu birikimler devletçe müsadere edilmiştir. Böyle bir amaca bağlanarak ekonominin inşa edilemeyeceği çok açıktır. Zaten açıklandığı gibi, özü gereği ekonomi karşıtı bir faaliyet için ekonomiden bahsetmek çelişkinin ta kendisidir.

Bu çelişkiden kurtulmanın yegâne yolu eko-topluluk ekonomisidir. Binlerce eko-toplum koşullar gereği bir ekonomik birim olarak kendini örgütleyebilir. Aileler arasında parçalana parçalana birim özelliğini kaybetmiş tarımsal toprakların eko-endüstri ilkesi de göz önüne alınarak yeniden düzenlenmesi çoktan ivedilik kazanmış bir sorundur. Tarımda eko-toplulukların oluşturulması demokratik modernitenin en esaslı ekonomik ilkelerinden biridir. Bununla bağlantılı olarak serflik ve kölelikten kalma çiftlik tarzı tarımsal üretim de geçerliliğini yitirmiştir. Ekolojik ölçekte tarım birlikleri oluşturularak gerçekleştirilecek eko-topluluklar köy modernitesinin de temelidir. Köy veya modern köy bir eko-topluluk olarak, ekolojik ölçekli ekonomik birimler olarak varoluşunu yeniden kazanabilir.

Şehirlerde de benzer eko-topluluklar oluşturulabilir. Kent planlamasında, ekoloji eksenli ekonomi genel bütünlüğün bir parçası olarak düzenlenir. Tıpkı kenti yutan bürokrasi olmaması gerektiği gibi, kenti yutan ekonomi de olamaz. Her kentin doğasına uygun ekonomi kâr amaçlı olmayan, şehirdeki işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırmayı hedefleyen optimal büyüklükteki birimler olarak örgütlendirilir. Şehrin nüfusu yapı ve yeteneklerine uygun olarak bu birimlere dağıtılabilir.

Belki de sosyalist planlı bir ekonomiden bahsediyoruz gibi gelebilir. Fakat bahsettiğimiz model farklıdır. Bu modelin merkezî planlama ve kumanda ekonomisiyle alakası olmadığı gibi, vahşi, kâr amaçlı, ekonomi dışı sözde ekonomik şirketlerle de alakası yoktur. Yerel ahlâki ve politik toplumun karar ve eylemini gerçekleştirdiği bir yapıdır. Elbette ulusal, bölgesel, hatta uluslararası koşulları göz önüne getiren bir koordinasyon her zaman gereklidir. Ama bu durum kararın ve eylemin yerel toplumun inisiyatifinde olmasını ortadan kaldırmaz. Tekrarlamalıyım ki, ekonomi teknik bir altyapı sorunu değildir; toplumların temel varoluş yapısı olarak toplumun tümünün görüş, tartışma, karar ve örgütsel eylemiyle, çalışmasıyla gerçekleştirilen bir faaliyettir. İnsanın ekonomiden kopartılması bütün yabancılaştırılmaların temelidir. Bunun önlenmesi şart olduğu gibi, yegâne yolu da ekonomiyi tüm topluluklara

mal etmekten geçer. "Biri yer biri bakar"dan kıyamet koptuğu gibi, "Biri çalışır biri boşta gezer"den de kıyamet kopar. Mutlaka topluluk eksenli, ekolojik ve verimlilik esaslarına bağlı olarak örgütlenmesi gereken ekonomi, toplumun temel varoluş koşuludur. Toplumdan, topluluklardan başka hiç kimse bu varoluş hakkına ne sahip olabilir ne de bu hakkı ortadan kaldırabilir. Birimler ister ticari, ister sınaî, ister tarımsal, hatta sadece aracı rol oynamak kaydıyla ister finansal olsun, bu temel ilkelere uymak durumundadır. Devasa bir fabrikanın da, bir köy-tarım biriminin de temelinde bu ilkeler olmalıdır.

Demokratik modernitedeki ekonomik birimlerde mülkiyet önemini yitirir ve ikinci planda kalır. Mülkiyet elbette ilkelere uygun tasarrufta bulunan topluluklara ait olacaktır. Ne aile ne de devlet mülkiyeti modern ekonomiye yanıt oluşturabilir. Hiyerarşik dönemden kalma devlete ve aileye özgü mülkiyet kapitalist modernitede bile varlığını sürdüremez durumdadır. Hatta şirketler bile ekonomik gerekçelerin zorlaması nedeniyle gittikçe çalışanların ortak mülkiyetine girmektedir. Fakat yine de mülkiyet normlarını birbirlerinden kalın çizgilerle ayırmamak gerekir. Tıpkı iki uygarlık sistemi iç içe yaşadıkları gibi, mülkiyet sistemleri de uzun süre iç içeliğini koruyacaktır. Topluluk mülkiyetinde aile mülkiyeti varlığını koruduğu gibi, devletin de varlığı etkisini ve payını sürdürecektir. Önemli olan çevreye, üretkenliğe, işsizliğe yanıt olabilecek esnek mülkiyet normlarına açık olmaktır. Bireyin varlığına, özgürlüğüne, iyilik ve güzelliğine hizmet edecek her tasarruf mülkiyet de olsa değerlidir. Fakat topluluksuz bu değerler oluşamayacağına göre, bu sorunları optimal sınırlar dahilinde çözmek yine en doğrusudur. Demokratik modernite, tarih boyunca komünal varlığını hiçbir zaman yitirmemiş topluluk temelli mülkiyeti modern koşullarda yeniden ahlâki ve politik toplumun temeline yerleştirerek tarihsel rolünü bu konuda da başarıyla oynayabilecek durumdadır.

c- Demokratik Konfederalist Toplum Boyutu

Toplumsal doğanın üçüncü boyutunu yönetimsel düzeyde demokratik konfederalist sistem biçiminde belirlemek mümkündür. Bölümlemenin tüm sakıncalarına rağmen, üçlü boyutla açıklamak öğretici olabilmektedir. Önemli olan boyutların iç içeliğidir. Keyfi olarak birinin yerine başka bir şey yerleştirmek mümkün olabilir, ama ortaya çıkan şey demokratik modernite sistemi olmaz, başka şey olur.

Kapitalist modernitenin üç boyutu da iç içedir. Boyutları birbirini gerektirir.

Resmi modernitenin temel devlet formu olan ulus-devletin karşılığını demokratik modernitede demokratik konfederalist sistem oluşturur. Bunu devlet olmayan siyasi yönetim biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Sisteme özgünlüğünü veren de bu özelliğidir. Demokratik yönetimleri kesinlikle devletin idari yönetimiyle karıştırmamak gerekir. Devletler idare eder, demokrasiler yönetir. Devletler iktidara, demokrasiler kolektif rızaya dayanır. Devletlerde atama, demokrasilerde seçim esastır. Devletlerde zorunluluk, demokrasilerde gönüllülük esastır. Benzeri farklılıkları çoğaltmak mümkündür.

Demokratik konfederalizm sanıldığı gibi günümüze özgü herhangi bir yönetim biçimi değildir; tarihte olanca ağırlığıyla yer bulan bir sistemdir. Tarih bu anlamda merkezî devletsel değil konfederaldir. Devlet formu çok resmileştiği için tanınmıştır. Fakat toplumsal yaşam konfederalizme daha yakındır. Devletin hep merkeziyetçiliğe koşması dayandığı iktidar tekellerinin çıkarlarını esas alması nedeniyledir. Aksi halde bu çıkarları koruyamaz, ancak çok sıkı bir merkeziyetçilik güvence sağlayabilir. Konfederalizmde tersi geçerlidir. Demokratik konfederalizmin esas aldığı tekel olmayıp toplum olduğu için mümkün olduğunca merkeziyetçilikten kaçınmak durumundadır. Toplumlar homojen olmayıp çok sayıda topluluktan, kurum ve farklılıktan oluştuğu için, hepsinin ahenk içinde bütünlüğünü sağlama ve koruma zorunluluğunu duyar. Dolayısıyla aşırı merkeziyetçi bir yönetim bu çokluklarda sık sık patlamalara yol açar. Tarihte bunun sayısız örnekleri vardır. Her topluluk, kurum ve farklılığın kendini yansıtmasına uygunluğundan ötürü demokratik konfederalizm daha çok yaşanır. Çok tanınmış bir sistem olmaması, resmi uygarlığın hegemonik yapısı ve ideolojisinden ötürüdür. Resmi olarak tanımlanmış olmasa da, toplumlar tarihte esas olarak konfederaldir. Tüm aşiret, kabile, kavim yönetimleri hep gevşek ilişkiler niteliğindeki konfederalizme izin verir. Aksi halde iç özerklikleri zedelenir. Bu ise varlıklarını dağıtır. Hatta imparatorluklar bile iç yapılarında sayısız farklı yönetime yaslanırlar. Her türlü kabile, aşiret ve kavim yönetimleri, dinsel otoriteler, krallıklar, hatta cumhuriyet ve demokrasiler bir imparatorluk bünyesinde birleşebilirler. Bu anlamda en merkezî

oldukları sanılan imparatorlukların bile bir nevi konfederalizm olduğunu kavramak önemlidir. Merkezî yönetim modeli toplumun değil tekelin gereksinim duyduğu bir idari modeldir.

Kapitalist modernite süreci devletin azami merkezileştiği süreçtir. Toplumdaki siyasi ve askeri güç merkezleri otorite denilen en güçlü tekel lehine alıkonularak, toplum siyasi ve askeri alanlarda azami ölçüde güçsüz ve yönetimsiz bırakılarak gelişen modern monarşiler ve ardı sıra geliştirilen ulus-devlet, toplumun askeri ve siyasi olarak en güçsüz ve silahsız bırakıldığı yönetimler olmuştur. Toplumsal huzur ve hukuk düzeni denilen olgu burjuva sınıf egemenliğinin tahkim edilmesinden başka bir şey değildir. Sömürünün yoğunlaşması ve aldığı yeni biçimler ulus-devletin varlığını zorunlu kılmıştır. İktidarın azami bir merkezî devlet olarak örgütlenmesi de diyebileceğimiz ulus-devlet, modernitenin esas yönetim biçimidir. Bir kılıf gibi üstüne giydirilen 'burjuva demokrasisi' denilen uygulamalar, esas olarak toplumda iktidar tekeline meşruiyet sağlamak içindir. Ulus-devlet demokrasi ve hatta cumhuriyetin inkârı temelinde vücut kazanır. Demokrasi ve cumhuriyetler mahiyeti itibariyle ulus-devletten farklı yönetim biçimleridir.

Demokratik modernite gerek tarihsel temeli itibariyle gerekse güncel karmaşık toplumsal doğa açısından demokratik konfederalizmi temel siyasi model olarak belirlemekle keyfi bir seçimde bulunmuyor; ahlâki ve politik toplumun siyasi çatısını ifade etmiş oluyor. Toplumsal doğanın homojen ve monolitik olmadığı tam kavranmadıkça demokratik konfederalizmi anlamak güçleşir. Resmi modernitenin son dört yüz yıllık tarihi çok etnisiteli, çokkültürlü, farklı siyasi oluşumlu ve öz savunmalı toplumun homojen ulus adına bir tür soykırıma (genellikle kültürel, zaman zaman fiziki soykırımlar) tabi tutulmasının tarihidir. Demokratik konfederalizm ise bu tarihe karşı öz savunma, çok etnisiteli, çok kültürlü ve farklı siyasi oluşumlarda ısrar tarihidir. Postmodernizm bu çatışmalı modernite tarihinin yeni biçimler altında devam etmesidir.

Son iki yüz yılın en tanrısal varlığı olarak kutsanan ulus-devletin küresel finans çağında çatlamasına karşılık, bünyesinde zorla erittiği ve bastırdığı toplumsal gerçeklerin intikam alırcasına yeniden gündemleşmesi birbirleriyle bağlantılı süreçlerdir. Finans çağının kâr anlayışı ulus-devletin değişimini gerekli kılmaktadır. Bunalımın sistemik

olmasında bu değişim gerekliliği önemli rol oynar. Neoliberalizmin ulus-devleti yeniden inşası ise bir türlü başarılı olamamaktadır. Ortadoğu deneyimleri bu bakımdan öğreticidir.

Karşıt modernite olarak kendini gittikçe daha çok görünür kılmak durumunda olan demokratik sistem bu koşullar altında varoluşunu güçlendirirken, biçim sorunlarını başarıyla çözmekle karşı karşıyadır. Konfederalizmin tarihe yabancı olmadığını, günümüz toplumunun karmaşıklaşan doğasına daha iyi yanıt olduğunu bu amaçla belirlemeye çalıştık. Ahlâki ve politik toplumun kendini en iyi ifade etme yolunun demokratik siyaset olduğunu sıkça dile getirdik. Demokratik siyaset demokratik konfederalizmin inşa tarzıdır. Demokratikliğini de bu tarzdan alıyor. Karşıt modernite gittikçe merkezileşen, toplumun en iç gözeneklerine kadar yayılan iktidar ve devlet aygıtlarıyla kendini sürdürmeye çalışırken, aslında politik alanı da yok etmiş oluyor. Buna mukabil demokratik siyaset toplumun her kesimine ve kimliğine kendini ifade etme ve siyasi güç olma olanağını sunarken, politik toplumu da birlikte oluşturmuş oluyor. Politika yeniden toplumsal yaşama giriyor. Politika devreye girmeden devlet krizi çözümlenemez. Krizin kendisi politik toplumun yadsınmasından kaynaklanmaktadır. Demokratik siyaset günümüzde derinleşen devlet krizlerini aşmanın yegâne yoludur. Aksi halde daha da sıkı merkezî devlet arayışları sert kırılmalara uğramaktan kurtulamaz.

Bu etkenler bir kez daha demokratik konfederalizmin güçlü bir seçenek olarak gündemleştiğini göstermektedir. Sovyet Rusya deneyiminde başlangıçta revaçta olan konfederalizmin merkezî devlet adına hızla ortadan kaldırılması reel sosyalizmin çözülüşünün en temel nedenidir. Ulusal kurtuluş hareketlerinin başarılı olamamaları ve kısa süre içinde yozlaşmaları, demokratik siyaseti ve konfederalizmi geliştirmemeleriyle yakından bağlantılıdır. Devrimci hareketlerin son iki yüz yıllık deneyimlerinin başarısızlığa uğramasının temelinde de ulus-devleti daha devrimci sayıp demokratik konfederalizmi geri bir siyasi biçim olarak görerek tavır alışları yatmaktadır.

Kapitalist modernitenin öz silahı olan ulus-devlete sarılarak kısa yoldan büyük toplumsal dönüşümleri gerçekleştireceğini sanan kişi ve hareketler bu silahla kendilerini vurduklarını çok geç kavradılar.

Demokratik konfederalizm ulus-devlet sistematiğinden kaynaklanan olumsuzlukları aşma potansiyeline sahip olduğu gibi, toplumu

politikleştirmenin de en uygun aracı konumundadır. Basittir ve uygulanabilir. Her topluluk, etnisite, kültür, dinî cemaat, entelektüel hareket, ekonomik birim vb. birer politik birim olarak kendilerini özerkçe yapılandırıp ifade edebilir. Federe yapı veya özerklik, kendilik denilen kavramı bu çerçeve ve kapsamda değerlendirmek gerekir. Her kendiliğin yerelden küresele kadar konfederasyon oluşturma şansı vardır. Yerelin en temel öğesi özgür tartışma ve karar hakkıdır. Her kendilik veya federe birim, katılımcı demokrasi olarak da kavramlaştırılan doğrudan demokrasiye uygulama şansı tanıması nedeniyle eşsizdir. Bütün gücünü doğrudan demokrasinin uygulanabilirliğinden alır. Temel bir rolü olmasının gerekçesi de budur. Ulus-devlet doğrudan demokrasinin ne kadar inkârı ise, demokratik konfederalizm de tersine o kadar onun oluşturucu ve işlevselleştirici biçimi konumundadır.

Doğrudan katılımcı demokrasinin ana hücreleri olarak federe birimler, koşullar ve ihtiyaçlar gerekli kıldığı kadar konfedere birliklere dönüşme esnekliği bakımından da eşsiz ve idealdir. Doğrudan katılımcı demokrasiye dayalı birimleri esas almak kaydıyla geliştirilecek her tür siyasi birlik demokratiktir. En yerelde doğrudan demokrasinin uygulandığı, yaşandığı birimden en küresel oluşuma kadar geliştirilen politik işlevselliğe demokratik siyaset demek mümkündür. Gerçek demokratik sistem tüm bu süreçlerin yaşanmasının formülasyonudur.

Toplumsal doğa dikkatlice gözlemlenirse, ulus-devletin 'demirden kafes' niteliği ile demokratik konfederalizmin en uygun özgürleştirici niteliği rahatlıkla anlaşılabilir. Ulus-devlet toplumu ne kadar bastırıyor, tek tipleştiriyor ve demokrasiden uzaklaştırıyorsa, demokratik konfederalist model de o kadar özgürleştirici, çoklaştırıcı ve demokratikleştiricidir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da federe ve kendilik birimlerini çok zengin bir kapsamda düşünmektir. Bir köy veya şehir mahallesinde bile konfedere birliklere ihtiyaç olacağını anlamak büyük önem taşır. Her köy veya mahalle rahatlıkla bir konfedere birlik olabilir. Örneğin köyün ekolojik birimi yani federesinden özgür kadın, öz savunma, gençlik, eğitim, folklor, sağlık, yardımlaşma ve ekonomi birimlerine kadar çok sayıda doğrudan demokrasi birimi köy çapında birleşmek durumundadır. Bu yeni birimler birimine de rahatlıkla kon-

federe (federe birimlerin birimi) birim veya birlik denilebilir. Aynı sistemi yerel, bölgesel, ulusal ve küresel seviyelere kadar taşırdığımızda, demokratik konfederalizmin ne denli kapsayıcı bir sistem olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Demokratik modernitenin temel boyutlarından üçünün de birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu konfederalizm sistematiği ile daha iyi anlamak mümkündür. Her boyut bu sistem içinde kendini tartışma, değerlendirme, kararlaştırma, yeniden yapılandırma ve eylemselleştirme potansiyeline sahip olduğu için, toplumsal doğanın tarihsel toplum gerçekliği ve bütünselliği de en iyi biçimde sağlanmış oluyor.

Toplumsal öz savunmayı da demokratik konfederal sistemde en iyi biçimde gerçekleştirmek mümkündür. Öz savunma demokratik siyasetin bir kurumu olarak konfederal sistem kapsamındadır. Öz savunma tanım olarak demokratik siyasetin yoğunlaştırılmış ifadesidir.

Ulus-devlet esas olarak askeri bir sistemdir. Tüm ulus-devletler içte ve dışta çok acımasız, çeşitli, uzun süreli, değişik biçimde gerçekleştirilen savaşların ürünüdür. Savaşların ürünü olmayan tek bir ulus-devlet düşünülemez. Sadece kuruluş aşamasında değil, hatta ondan daha fazla kurumlaşma ve çözülme dönemlerinde ulus-devlet tüm toplumu içerden ve dışarıdan militarist bir zırhla kaplar. Toplum tümüyle askerileşir. İktidar ve devletin sivil idare denen kurumları esas olarak bu askeri zırhı örten perde durumundadır. Burjuva demokrasileri denen aygıtlar daha da ileri gidip, bu militarist yapılanma ve zihniyeti demokrasi cilası ile örtbas ederek, liberal demokrat bir toplumsal sistemin yürürlükte olduğu propagandasını yükümlenir. Modernite yönetiminin bu yaman çelişkisini çözümlemeden, herhangi doğru bir siyasallaşma ve demokratik siyaset yapma olgusundan bahsetmek mümkün değildir. 'Asker-millet' denilen olgu budur. Bu ise son dört yüz yıldan bu yana inşa edilen tüm ulus-devletler için geçerli bir olgudur. Tüm toplumsal sorunlar, bunalımlar ve çürümelerin altında bu gerçeklik yatar. Çözüm olarak dayatılan ve sıkça tekrarlanan her tür (darbeli, darbesiz, askeri, sivil faşizmler) faşist iktidar uygulamaları ulus-devletin doğası gereğidir; onun biçimsel ifadesinin en özgün halidir.

Demokratik konfederalizm ulus-devlet kaynaklı bu militaristleşmeyi ancak öz savunma aracı ile durdurabilir. Öz savunmadan

yoksun toplumlar kimliklerini, politik özelliklerini ve demokratikleşmelerini yitirme tehlikesiyle yüz yüze kalırlar. Bu nedenle öz savunma boyutu toplumlar için basit bir askeri savunma olgusu değildir. Kimliklerini koruma, politikleşmelerini sağlama ve demokratikleşmelerini gerçekleştirme olgusuyla iç içedir. Toplum ancak kendini savunabiliyorsa kimliğini koruduğundan, politikleşmesini sağladığından ve demokratik siyaset yapabildiğinden bahsedebilir. Bu gerçekler ışığında demokratik konfederalizm aynı zamanda bir öz savunma sistemi olarak boyutlanmak durumundadır. Tekellerin küresel hegemonik çağında ve bütün toplumu ulus-devlet biçiminde militaristleştirdiği koşullarda, demokratik modernite ancak tüm toplumu kapsayacak tarzda, tüm zaman ve mekân koşullarında öz savunma ve demokratik siyaset temelinde, konfederal ağlardan oluşan öz sistematiğiyle hegemonyaya karşılık verebilir. Ne kadar hegemonik şebeke (ticari, finansal, sınaî, iktidar, ulus-devlet ve ideolojik tekel) varsa, demokratik modernite de o denli konfederal, öz savunmacı ve demokratik siyaset ağları geliştirmek durumundadır.

Bu boyut konusunda değinmemiz gereken son bir sorun, ulus devlet ile toplumsal doğa arasındaki ilişki ve çelişkilerin nasıl sürdürülebileceğine ilişkindir. Özellikle reel-sosyalist ve ulusal kurtuluşçu akımlar kendilerine hâkim olan iktidarcı yaklaşımlar (burjuva iktidarı yerine proletarya iktidarı, hatta diktatoryası; sömürgeci, işbirlikçi yönetimler yerine milli iktidarcı yaklaşımlar) nedeniyle tarihin en trajik yanlışlarını yaparak, kapitalizme hak etmediği bir kendini sürdürme şansı sunmuşlardır. Bir nevi iktidar ve devlet yıkma ve yerlerine yenilerini inşa etme anlayış ve uygulamaları da diyebileceğimiz bu ve benzeri akımlar toplumun militarizasyona boğulmasında, politik niteliğini yitirişinde ve demokratik mücadeleyi kaybedişinde en sorumlu güçler konumundadırlar. Yaklaşık iki yüz yıldır bu tarz yaklaşımlar kapitalist hegemonyacılığın ulus-devletçiliğine kendi elleriyle altın tepsi içinde zafer sunmuşlardır. Anarşistler ve daha gecikmeli de olsa bazı postmodernist, feminist ve ekolojist hareketlerle diğer sivil toplumcu ve sol anlayışlar bu konuda daha olumlu pozisyondadır.

İki modernite sisteminin daha önce koşulları ve ilkelerini sunduğumuz biçimde barış ve çatışmalarla dolu uzun bir süreyi birlikte yaşamaları kaçınılmazdır. Hayatın bir gerçeğidir bu. Uzun süreli bu birlikte yaşam sürecini ne ilkesiz teslimiyetçi barış yak-

laşımlarıyla, ne de her koşulda çatışmacı ve savaşçı anlayış ve uygulamalarla sürdürmek doğru olabilir. Ulus-devlet sistematiğiyle demokratik konfederalizm sistematiğinin ilkeli ve koşullu barışlarla olduğu kadar, bu koşullar ve ilkelerin çiğnenmesi durumunda öz savunma savaşımlarıyla birlikte yaşanacağını hesaba katan siyaset felsefesi ile stratejik ve taktik yaklaşımlar, tarihsel-toplumun özgürlük, eşitlik ve demokratik yürüyüşüne daha uygundur.

Savunmamın bu uzun bölümünde çözümlemeye çalıştığım uygarlık tarihinin son dönemi olarak modernitenin ikili karakterini yeterince tanımladığım kanısındayım. Uygarlık tarihinin diyalektik gelişiminde olduğu gibi, modernitenin kendisi ve daha kısa olan tarihçesi de yoğun diyalektik gelişimlerle yüklüdür. Diyalektik derken anlaşılması gereken husus, iki uçlu ilişkili ve çelişkili gelişimin iki farklı zihniyet ve yapılanmayı bağrında taşıdığıdır. Son dört yüz yıllık tarih kapitalizmin modernizme damgasını vurduğunu doğrulamaktadır. Ama kapitalizmin damgasını vurması modernitenin tümüyle kapitalist olduğu anlamına gelmez. Kaldı ki, kapitalizmin kendisi de bir toplum biçiminden ziyade bir kâr ve sermaye birikim sistemidir. Modernite gibi çok kapsamlı bir olguyu nitelendirmeye uygun bir sistem değildir. Her ne kadar sıkça kapitalist modernite kavramını kullanmış olsam da, bunu moderniteye damgasını vurma biçiminde anlamak gerektiğini hep vurguladım. Bununla birlikte modernitenin ikinci yüzünü demokratik modernite (Daha uygunu bulunursa adı değişebilir) olarak değerlendirmenin (Demokratik damgalı modernite denilmesini uygun bulmuyorum) daha çok gerçek payı taşıdığını çözümlemeye çalıştım. Kapitalist-sosyalist toplum ayrımında yaşanan tarihî yanlışlıklara ve çözümsüzlüklere düşmemek için, kapitalist modernite-sosyalist modernite ayrımı gibi çok daha sığ tutumlardan kaçınmaya özen gösterdim.

İki farklı modernite olgusunu mukayeseli ele alma ve tarihsel olarak karşılaştırma yöntemini hep kullandım. Zira gerçeğin kendisi çatallıydı. Uygarlık tarihi gibi daha kısa evresi olarak modern zamanlar da bütün ilişki ve çatışmalarıyla bu ikileme tanıklık etmekteydi. Deneme niteliğinde de olsa yapmaya çalıştığım, bu tanıklıklara dayanarak tanımlamalar ve kısa çözümlemeler geliştirmektir. En azından bir düşünce taslağı olarak anlaşılacağından kuşku duymuyorum.

Şüphesiz geliştirilecek eleştiri ve öneriler çözümlemeleri daha da güçlendirecektir.

Kâr ve sermaye birikim sistemi olan kapitalizmin modernizme damgasını vurduğu ve finans kapitalin hâkimiyetinde küresel hegemon güç olarak halen konumunu sürdürdüğü inkâr edilemez. Bununla birlikte sistem (dünya kapitalist sistemi, dünya sistem) olarak inşa edildiği tüm mekân ve zaman koşullarında bağrında yoğun çelişik güçler taşıdığı da inkâr edilemez. Kavram kolaylığı açısından demokratik modernite güçleri olarak tanımlanmaya çalışılan bu güçlerin sadece reel sosyalizm ve ulusal kurtuluş hareketleri olmadığı, başta anarşizm olmak üzere son dönemde ekolojist, feminist ve radikal dinci sistemler gibi çıkışlara da tanık olunduğu bilinmektedir. Sistemin bağrı çoktan deşilmiş, sistemin içinden ve dışından (Daha çok dışından demem gerekir, çünkü toplumsal doğa asıl olarak dıştan gelen güçleri tanımaktadır) gelen güçler sistemin tüm mekân ve zamanlarında varlık, özgürlük ve eşitlik istemlerini hep dile getirmişler ve eyleme geçirmişlerdir. Yine sistem arayışlarından hiç geri durmamışlardır.

Tüm uygarlık tarihinde olduğu kadar modern zamanlarda da sistemlerin birbirlerini imha etme ve tekelleşme çabaları sonuç vermediği gibi, bunun bedeli de ağır olmuştur. Şüphesiz taşıdığı körlükler bu sistem savaşlarının bilançolarını çok ağırlaştırmıştır. Sistemler birbirlerine ağır basarak yaşamaya devam etmek isteyeceklerdir. Küresel düzeyden yerel düzeylere kadar hep hegemonyalar dayatılacağı gibi, karşıt direnişler de deneylerden çıkardıkları derslerle daha da güçlenerek devam edeceklerdir. Çözümsüzlükler devam ettikçe barışı ve savaşı hep beraber yaşamaya devam edeceğiz. Çözümlemeler ve çözümler daha başarılı oldukça, doğruyu, iyi ve güzeli daha çok yansıttıkça, elbette barışsızlık ve savaşsızlık hali diyebileceğimiz daha arzulu, güzel bir dünyayı hayal edebiliriz, gerçekleştirebiliriz. Elbette daha çok barış, daha az savaş da değerli bir haldir ve gerçekleştirme çabaları soyludur. Yalnızca ilkeli, onurlu olmak kaydıyla.

Küresel finans kapital hegemonyasının kendisini en derin kriz süreci olarak tanımladık. Gelişmeler bu tanımı doğrulamaktadır. Ayrıca krizin sistemik ve yapısal olduğunu da kapsamlıca dile getirdik. Güncel kriz haberleri bile krizin sistemik ve yapısal karakterini doğrula-

maktadır. Kriz dönemlerinde modern sistemler doğurgan olurlar. Bazıları sağlıklı çözümler yarattıkları gibi, sağlıklı olmayan çözümler de eksik olmaz. Kapitalizmin liberal ütopyasında çok geniş ve eklektik çözümler paketi hiç eksik edilmez. Günlük, haftalık, aylık, yıllık, on yıllık, elli yıllık planlar yapıp duruyorlar. Bu onların işidir. Yapmaya devam edecekler.

Demokratik modernite güçlerinin şansı bu kriz dönemlerinde daha fazla artabilir. Arkalarındaki muazzam direniş tarihi, özgürlük ve eşitlik ütopyaları önlerini aydınlatıyor. Ayrıca yenilgi ve yetmezliklerden çıkardıkları büyük dersler vardır. Hepsini iç içe entelektüel, ahlâki ve politik görevler demeti olarak kavrayıp eyleme geçirdiklerinde elbette başarı şansları yüksektir. Yine de sistemik ve yapısal kriz dönemlerinin dikkate alınması gereken kendine özgü yanları vardır. Ne kadar geçmişin izinde olsalar da, uygulanması gereken bilimin ve ahlâki-politik felsefenin yenilik içermesi gerektiğini göz ardı edemezler. Aksi halde geçmişte çokça yaşanan sığlıklar yeni körelmeleri beraberinde getirecektir. Hele liberalizmin kendini sıkça neo'laştırması tehlikeyi daha da büyütür. Herkes 1929'da yaşanan dünya çapındaki büyük bunalımdan devrimler beklerken, tersine yükselen faşist dalganın halen etkisini sürdürdüğü unutulmamalıdır. Toplum her zamankinden daha fazla ahlâki ve politik niteliğinden yoksun kılınmıştır. Bilişim teknolojisi küresel ideolojik hegemonyacı güçlerin eline muazzam sanal dünyalar sunma ve gerçek dünyayı saptırma olanaklarını fazlasıyla vermektedir. Çürüyen yapılarını rahatlıkla yeni bir sistemle ambalajlayıp yeni doğmuş gibi sunmakta beis görmezler. Mevcut kitle çoktan faşizmin sürü kitlesine dönüştürülmüştür. Umut kırılmasına düşmeden, gerçeğin analitik ve duyumsal yanını birleştirmekle yetinmeyip, mutlaka ahlâki ve politik yaşamayı her anımıza ve mekânımıza taşımadıkça kolayca boşa çıkarılabileceğimizi vurgulamak için belirtiyorum. Bundan sonraki son bölümde bu konular yer alacaktır.

DEMOKRATİK MODERNİTENİN YENİDEN İNŞA SORUNLARI

Modern devrimlerin en trajik yanı, gerçekleşmesine katkıda bulundukları modernizmin kurbanı olmalarıdır. Ortak eksiklikleri modernizmi çözememek olan bu devrimler, modernizmle ilişkilerini ve çelişkilerini çözmeden de peşinde koştukları amaçlarında başarılı olacaklarını sanmışlardır. Böyle olunca, ütopik içerikli bu devrimler çok geçmeden modernitenin buzlu hesaplarında erimekten kurtulamamıştır. Genelde beş bin yıllık, özelde son dört yüz yıllık uygarlık ve modernite tarihinden çıkarılabilecek sonuç, tüm direnişler ve devrimlerin başarısızlığa uğramasındaki temel etkenin karşı çıktıkları sistemle farklarını ortaya koyamadıkları ve kendi sistemlerini oluşturamadıklarıdır. Uygarlıkları ve moderniteyi tekçi yaklaşımla değerlendirmişler, bunları uyulması gereken evrensel yaşamla özdeşleştirmişlerdir. Sayısız direniş yıkılmadık uygarlık bırakmamasına rağmen, bu direnişler sonucunda gerçekleşen şey eski uygarlığın yeni bir versiyonunu oluşturmak olmuştur.

Burada uygarlıkların güç kaynağı karşımıza çıkmaktadır. Çok az istisna dışında, en büyük devrimciler de dahil, insanlar genellikle kendi dönemlerindeki uygarlıkların çocuklarıdır. Gerçek ana-babaları içinde yaşadıkları çağdır. Konuya kaderci yaklaşmıyorum; beş bin veya dört yüz yıllık da olsa, köklü bir yanlışlık aşılmadıkça, en radikal söylemli ve eylemli devrimlerin bile başarısızlığa uğramaktan kurtulamayacaklarını vurgulamak istiyorum. Toplumsal direniş ve devrimlerin hiç miras bırakmadıklarını asla söyleyemeyiz. Bu miras olmasaydı yaşamamızın bir anlamı kalmazdı. Ama kendine en çok güvenen kapitalist modernitenin yaşadığı bunalım bile sorunların kaynağına inip çözmekten uzak bulunduğunu yeterince kanıtlamaktadır. Uzun sürelere yayılması yanlışlığı yanlış olmaktan kurtaramaz, sorunları da sorun olmaktan çıkarmaz. Bu böyle sürdükçe eşitlik, özgürlük ve demokratik yaşam hayalleri de ütopya olarak kalır.

Savunmamda temelde uygarlık tarihi ve moderniteyle hesaplaşırken hem köklü bir özeleştiriden geçmiş oluyorum, hem de ne kadar yetersiz de olsa kendi alternatifimi sunmaya çalışıyorum. Tutarlılık bunu gerektirir. Avrupa merkezli sosyal bilim bu tutarlılığı gösterememektedir. Hem eşi görülmemiş bir bilim çağından bahsedeceğiz, hem de savaş gibi bir vahşetin bile üstesinden gelemey-

eceğiz! Bu durumda eski çağları bilimcilik silahıyla eleştirmenin meşruiyeti kalmaz. Yapılması gereken, meşruiyeti olan bir bilimin peşinde koşmaktır. Çabalarımı bu kapsamda değerlendiriyorum.

Uygarlığa ve moderniteye ilişkin söylediklerim mübalağa sayılmamalıdır. Peygamberlerin Nemrut ve Firavun düzenlerini tanrı kelâmıyla eleştirirken büyük içtenlikle hareket ettiklerinden asla kuşkuya düşülemez. Ama her zaman bu peygamberlerin izinde yürüdüklerini idea edenler, sonunda aynı Nemrut ve Firavun düzenlerini geride bırakan yeni Nemrut ve Firavun düzenleri inşa etmişlerdir. Sultanlar, şahlar ve padişahların aynı düzenin esiri durumuna düşmelerinde yine bu uygarlıkların gücünü görmek gerekir. İyi niyet, peygamberlerin izinde olunduğu inancı Nemrut ve Firavun sistemine tabi olmaktan kurtarmıyor.

Marks, Lenin ve Mao kapitalizmle boğuşurken samimiydiler. Hatta kapitalizme karşı sosyalizmi kurduklarına da inançları tamdı. Fakat çok geçmeden ortaya çıkan sonuç, kurdukları yapının kapitalizmden pek farklı olmadığını gösterdi. Burada da gücünü konuşturan yeni uygarlık, yani moderniteydi. Sermaye üzerine yüzeysel değerlendirmeleri sosyalizmi geliştirmek için yeterli değildi. Eksik olan modernite çözümlemeleriydi. Derinden etkisini yaşadıkları pozitivist dünya görüşü moderniteyi gerçekliğin en kutsal hali olarak sunuyordu. Eleştiri şurada kalsın, onu daha da mükemmelleştireceklerini düşünüyorlardı. Bunun sonuçları ise ortadadır. Tarihsel yanlışlık zincirleme devam ettikçe, en soylu ve kutsal amaçlar bile uygarlık ve modernitenin buzlu hesaplarına araç olmaktan kurtulamıyor.

Postmodernite kapitalist modernitenin sürdürülemezliğine yönelik ilk ciddi eleştirel hareketlerden biri olmasına rağmen, alternatif olmaktan uzaktır. Eklektik ve muğlak yapısı postmodernitenin klasik moderniteden farkını başarıyla ortaya koymasına bile fırsat tanımadı. 19. yüzyıl romantiklerinin benzer çabaları bir nevi edebiyat olmaktan öteye gidemedi. F. Nietzsche'nin 19. yüzyılın sonlarında, Michel Foucault'nun 20. yüzyılın ikinci yarısında başını çektiği moderniteye yönelik eleştirileri çok değerli olmalarına rağmen, bireysel çabalar olmaktan çıkıp kolektif ahlâki ve politik akım niteliğini pek kazanamadı. Daha güncel planda Fernand Braudel, I. Wallerstein, Andre Gunder Frank ve yakın çalışma arkadaşlarının, uygarlık ve modern sistem analizlerinde konuya tarihsel-toplum bütünlüğü

içinde daha gerçekçi ve eleştirel yaklaşmalarına rağmen, alternatif üretmede aynı başarıyı gösterdikleri söylenemez. Uygarlık ve modernite daima sürmek zorunda olan kapalı döngüsel sistemlermiş gibi ele alınmakta, çok kapsamlı eleştiriler getirilmekte, ama alternatif diye ortaya konulan görüşler birkaç cümle olmaktan öteye gidememektedir. Nietzsche'nin çıldırmasını, M. Foucault'nun erken ölümünü anlayabiliriz. Ama F. Braudel'in reel sosyalizmi alternatif sanmasını, I. Wallerstein'ın eşitlik, özgürlük ve demokratikleşme kavramlarıyla yetinmesini, Andre Gunder Frank'ın çok daha genel olan 'farklılık içinde birlik' söylemini yeterli bulmak mümkün değildir. Bu yetmezlikleriyle çokça eleştirdikleri Avrupa merkezli bilimin zincirlerinden tam kurtulamadıklarını âdeta itiraf etmiş oluyorlar.

Savunma kapsamında konuyu eleştirel temelde çözümlemem ve alternatif sunmam, belki de kadim uygarlık merkezliğine ve onun günümüzdeki temsilcisi kapitalist moderniteye yönelik kişisel bir yargılama olarak görülebilir. Bu görüş bir anlamda doğrudur. Şahsi kanaatim odur ki, kişi kendi mahkûmiyetini çözmeden sağlıklı bilim yapamaz. Dar anlamda hapishane mahkûmiyetini kastetmiyorum; uygarlık ve modernitenin özgür yaşama dayattıkları genel toplumsal mahkûmiyetten bahsediyorum. Anlamlı bilim yapmanın ilk koşulu, onu yapan öznenin öncelikle kendini çözmesi ve pratik konumlandırmasını gerçekleştirmesidir. Aksi halde elde ettiği bilgiyi, bilimi bir entelektüel sermaye olarak piyasada kullanmaktan, dolayısıyla iktidarın bilimini yapmış olmaktan kurtulamayacaktır.

Eleştirilerimin anafikri, beş bin yıllık uygarlık (daha eski olan hiyerarşik sistem de dahil) sisteminin kırsal alanda köy-tarım toplumu ve göçebe topluluklarıyla kentte zanaatkâr ve köle işçiler üzerinde kurulan sermaye ve iktidar birikiminden kaynaklanmış olduğudur. Bu gerçeklik günümüze kadar özünü korumakla birlikte ticaret, para ve endüstri gibi çeşitli biçimler almış bu iktidar ve devlet tekelleri değişmeyen ana biçimler olarak kalmıştır. Uygarlık tarihi bir yandan tekellerin kendi aralarındaki pay savaşları, öte yandan karşıt güçler üzerinde hep birlikte yürüttükleri savaşlar üzerine kuruludur. Gerisi ideolojik hegemonya savaşları, savaş ve iktidara dayalı toplumsal değer gaspına ilişkin oyunlardır, düzeneklerdir. Kapitalist uygarlık dönemi, yani modernite bu sistemin en gelişmiş halidir. Sistemin merkez-çevre, hegemonya-rekabet, alçalan-yükselen bunalım karak-

teri baştan beri vardır. Modernite dönemi ise, özellikle finans kapitalin hegemonik rol oynadığı süreçte en derin yapısal kriz durumunu ifade eder.

Önerdiğim şey alternatif çözümün hiyerarşinin yükselişinden uygarlık süreçlerine kadar ve son kapitalizm damgalı modernizm tarihi boyunca sistemin diyalektik karakteri gereği karşıt ucunda yer alan tüm güçlerin toplumsal doğasının bilinç ve hareketlerinde aranması gerektiğidir. Resmi uygarlık tarihinin hiçbir versiyonu karşıt güçlerin çözümü olamaz. Tarihte sosyal mücadeleler eşitlik ve özgürlük ütopyalarını pratikleştirmede başarılı olamamışsa, bunun temel nedeni çözülen uygarlığın kullandığı silahları (iktidar ve devlet güçlerini) kullanmaları ve inşa etmek istedikleri geleceği onun değişik bir versiyonu olarak tasarlamalarıdır. Kendi toplumsal doğalarına uygun zihniyet ve yapılanmaları bağımsızca üretememeleri, karşı kutbun versiyonlarında erimelerine yol açmıştır.

Tarihsel akış tekrarlardan ibaret bir döngüler sistemi olmadığı gibi, çizgisel bir ilerleme halinde de değildir. Kendi içinde ne kadar zihniyet ve yapısal hareket oluşturduysa o ağırlıkta paylar taşıyan, bütünsellik kazanmış bilinç ve eylemler hareketinin toplamıdır. Tarihselleşmek, akış halkalarından birisi olmak her zaman mümkündür. Bunun koşulu ise gereken ağırlıkta zihniyet gücüyle yapısal form kazanmaktır. Tarih bu anlamda şaşmaz bir doğaya sahiptir. Tarihte yer alacak kadar zihniyet gücü geliştirememiş ve yapısal formunu sağlayamamış tüm görüş ve eylemlilikler sorumluluğu kendilerinde aramak durumundadır.

A- Uygarlık, Modernite ve Kriz Sorunu

Devletli uygarlık sistemleri yapısallığı gereği bunalım üretme özelliği taşırlar. Bunalımlar zaman ve mekân boyunca iç ve dış etkenler sonucunda ara sıra içine düşülen durumlar değildir. Sistemin kendisi sürekli bunalım (aşırı halinde kriz) üretir. Bunalım mantığı gayet basittir: İktidar ve daha resmi olarak devlet sınıfları el konulan toplumsal değer ve artı-değerler üzerine kurulur. Toplum üzerinde kurulan bu sınıflar örgütlü silahlı yapıları gereği sürekli büyüme eğilimindedir. Toplumun emekçi kesimleri insanlar zar zor geçinir, çeşitli hastalıklar ve savaşlardan dolayı erken ölürken, nüfusları devlet sınıflarınkine oranla azalır. Kendilerini daha iyi besleyip korumaları ve çok üremeleri nedeniyle devlet ve her tür iktidar

sınıflarının nüfusu ise daha çok artar. İlk iktidar ve devletler hanedanlık karakterleri nedeniyle büyük ve nüfusu çok olan aileden yanadır. Güç politikası bunu gerektirir. Sistemik olan bu karşılıklı dengesizlik hali bunalım demektir. Daha çok çoğalmış ve güçlenmiş devlet sınıfları toplum üzerine kurulup değer gasp ettikçe, sistemin sürdüremezliği devreye girer. Bunalım dönemleri denen durum budur.

Bunalımdan çıkış için iki yol gereklidir: Birincisi, kızışan hegemonik savaşlar sonucunda rakiplerini yok eden güç yeni hegemon olarak ortaya çıkar. Bu hegemonik güç daha önce pay sahibi olan rakiplerini ezip paylarına el koyduğundan, yeni rakipler ortaya çıkıncaya kadar bunalımı belli bir süre nispi olarak aşmış sayılır. İkincisi, çoğunlukla birincisiyle iç içe, daha verimli üretimi, ticari ve sınai yöntemleri devreye sokarak üretim artışlarını gerçekleştirmektir. Üretim artışlarını gerçekleştiren hegemonik sistem bunalımın karşıtı olarak refah dönemini yakalamış demektir. İlkçağ uygarlıklarında bunalımlar daha uzun aralıklı ve uzun sürelidir. Bin yıldan iki yüz yıla kadar aralıklarla seyreden bunalımlar çokça yaşanmıştır. Her büyük bunalım dönemi genellikle hanedanlık ve merkez değişimi ile sonuçlanmıştır. Sümer ve Mısır uygarlığından itibaren bu süreçleri yaygın olarak izlemek mümkündür. Ortaçağ bunalımları da benzer olmakla birlikte süreleri daha da kısalmıştır. Ortalama yüz, yüz elli yıllık süreler halinde yaygınca yaşanmışlardır.

Bu genel seyir üzerinde gerçekleşmekle birlikte, kapitalist sistem bunalımlarının kendine özgü yanları vardır. Sistemde parasallık ve ticaret tekelleri başlangıçta öncü rol oynarlar. Üretimle ilişkileri sınırlıdır. Buna mukabil ekonomide para yaygın kullanılır. Ticaret metalaşmasının gelişimi ve hâkim özellik kazanması nedeniyle paranın önemi çok artmıştır. Süreç içinde para ve ticaret tekeli az bir gücün elinde yoğunlaşır. Bu durumda toplumun parasızlıktan alım gücü düşer. Ortaya çıkan fazla ürünler emilmeden kaldığından, bunalımın birinci hali olarak fazla üretim bunalımları yaşanır. Bir yandan fazla üretim satılamadığından tahrip edilirken, diğer yandan parasızlıktan alım güçleri düşmüş emekçiler yoksulluktan ve açlıktan kırılır. Kısa sürede tersi de yaşanır. Para etmeyen üretim iyice düşer. Eldeki paranın üretimle bağı kopar. Ortada çok para, az üretim vardır. Artan hayat pahalılığı (enflasyon) yeni bir bunalım durumudur. Her iki

bunalımdan çıkış için bulunulan yol, geleneksel yol olan hegemonik savaşların yanında devlet harcamalarını arttırarak, belli bir ücretli kesim yaratıp fazla veya eksik üretimi telafi etmeye çalışmaktır.

Kapitalizmin son dört yüz yıllık hegemonya çağında bu tip bunalımlar yaygın ve iç içe yaşanmışlardır. Süreleri biraz daha kısalıp ellişer, yüzer yıllara kadar düşmüştür. Hegemonya üzerine savaşlar hiçbir uygarlık dönemindekiyle kıyaslanmayacak kadar kapsamlı, yoğun ve uzun süreli olmuştur. Savaşa katılan tekeller de ulusal ve uluslararası çapta olmuştur. Dolayısıyla ilk defa dünya çapında savaşlarla tanışılmıştır. Yerel ve bölgesel savaşlar hiçbir zaman eksik olmamıştır. Daha da vahimi, toplum giderek tümüyle ulus-devletçe militaristleştirilerek bir nevi savaş hali içine sokulmuştur. Günümüz toplumlarına savaş hali toplumları demek daha gerçekçidir. Dayatılan savaş hali iki kanaldan yürütülmektedir: Birincisi, iktidar ve devlet aygıtlarının tüm gözeneklerini bir ağ gibi sardığı toplumu gözetim, denetim ve baskı altına almasıdır. İkinci yol, son elli yıl içinde niteliksel bir devrimle gelişen bilişim teknolojisi kanallarıyla (medya tekelleri) sanal toplumun gerçek toplum yerine ikame edilmesidir. Her iki savaş haline de toplumkırım demek mümkündür. Eskinin daha sınırlı uygulanan soykırımlarıyla birlikte, bu yeni toplumkırımlar daha yoğun ve sürekli halleriyle toplumsal doğanın sonunu hazırlamaktadır. Belki insan türüne benzeyen yaratıklar var olmaya devam eder: Ama sürü kitle, faşizm kitlesi olarak. Soykırımlardan daha ağır olan toplumkırımın bilançosu tüm toplumun ahlâki ve politik niteliğini yitirmesinde kendini gösterir. En ağır toplumsal ve ekolojik felaketlerde bile sorumluluk duymayan insan yığınları bu gerçeği kanıtlar. Bunalım ve kriz ötesi bir durumun yaşandığı inkâr edilemez. Bu duruma nasıl gelindiğini tekraren de olsa özetlemek bütünselliği sağlamak açısından yararlı olabilir.

a- İlk iktidar hiyerarşilerinin ve devlet egemenliklerinin kuruluşundan günümüze kadar tarih bir anlamda iktidarın kümülâtif (kar topu gibi yuvarlandıkça kendini büyütme) büyümesidir. Hem mekân hem de zaman süreleri uygarlık tarihinin özü olan iktidar savaşlarıyla doludur. Yerel savaşlardan dünya savaşlarına, kabile savaşlarından ulusal savaşlara, sınıf savaşlarından din savaşlarına kadar hepsi iktidarın çoğaltımı ve kümülâtif büyümesiyle sonuçlanmıştır. İktidarın çoğaltımı demek, toplumsal değerler üzerinde parazit gibi yaşayan

sınıfsal gelişme demektir. Başlangıçta sınırlı bir hiyerarşi oluşturan ve topluma bazen de tecrübe ve uzmanlıklarıyla önemli katkılar sağlayan yönetim devlet biçimine dönüşünce kastlar haline geldi. Hanedanlık nitelikleriyle birlikte kast grupları kendilerini ayrıcalıklı sınıflar halinde örgütleyerek, tanrısal olduklarını idea edecek kadar ayrıcalık kazandılar. İlkçağlar iktidarın bu yönlü idealarla sürekli büyüdüğünü ve kendini yücelttiğini gösteren tanrı-krallar ve imparatorlarla doludur. Rahip + yönetici + komutan üçlüsü olarak kendini örgütleyen iktidar ve devlet sınıfları, bu halleriyle yine de sınırlı bir zümreydi. Toplumsal nüfusun çok az bir oranını teşkil ediyorlardı. Ama parazitlenmenin başlangıcı olarak toplumun sırtında ağır bir yük haline geldiklerini sayısız örneklerinden biliyoruz. Piramitler, tapınaklar, arenalar bu yükün niteliğini gayet iyi açıklamaktadır.

Ortaçağlarda iktidar artımı hızından hiçbir şey kaybetmedi. Tarih daha geniş mekânlara yayılarak artan iktidar savaşlarıyla doludur. Şüphesiz bunun bir nedeni de toplumun artan üretkenliğidir. Krallık hanedanlarına geniş bir aristokrasi tabakası, sınıfı eklendi. Buna rağmen yönetici sınıfın kanserleştiğinden bahsetmek henüz mümkün değildir. Felaket krallığı ve aristokratik yapıyı yıkarak, dönüştürerek yönetim olmaya başlayan orta sınıfın, burjuvazi ve bürokrasinin iktidar sınıfları haline gelmesiyle başladı. Şüphesiz önceki yönetimleri de felaket olarak adlandırmak mümkündür. Ama bunlar toplumu tümüyle yutacak durumda değillerdi. Nicel ve nitel konumları buna elvermiyordu. Burjuvazinin üst tekelci kesimleriyle birlikte orta burjuvazinin önemli bir kesiminin ve bürokrasinin iktidarlaşması ve devlet sınıfları haline gelişi, eskinin birkaç hanedanlık ve krallık gücü yerine binlerce, on binlerce yeni hanedanlık gücünün ikame edilmesi demektir. Bu da bir kral yerine binlerce kralın geçişi anlamına gelir. Cinsiyetçi toplumda gelişen erkek egemen kişilikle bu yeni krallık güçlerinin birleşimi, toplumsal doğanın tümüyle yeni iktidar güçleri tarafından fethedilmesi ve sömürgeleştirilmesi demektir. Başta kadın olmak üzere, ahlâki ve politik toplumun tüm kesimleri bu iç sömürgeciliğin kurbanları durumundadır.

Orta sınıfın devletleşmesi sosyal bilimin biraz da bu sınıfla olan kökensel bağı nedeniyle henüz çözümlenememiştir. Devletin toplum açısından bir anlam ifade etmesi için mutlaka gerekli olan bir uzmanlık ve tecrübe birikimi olarak iş görmesi gerekir. Uzmanlık ve

tecrübenin yönetim açısından ancak çok sınırlı sayıda kişiyle temsil edildiğini kavramak zor değildir. Ama devleşmiş cüsseleri ile burjuvazi ve bürokrasinin kendini devlet yönetim sınıfı olarak sunması, iktidarın toplumda bir kanserolojik vaka olarak büyümesini kaçınılmaz kılacaktır.

Ekonomik sömürü ve ideolojik hegemonya tekellerinin iktidar aygıtlarıyla bütünleşmesini ifade eden ulus-devletle iktidar her şey haline gelirken toplum hiçleşti. İktidar krizi dediğimiz olayın özü budur. Kapitalist sistem bu krizin doğurucu gücüdür. Azmanlaşmış orta sınıf ve ekonomi üzerinde büyümede sınır tanımayan sermaye tekelleriyle kapitalist şebeke, ancak iktidarın ulus-devlet olarak biçimlenmesiyle varlığını sürdürebilir. Sistemin tıkanması denen olay da budur. İktidarlaşma kriz ötesi durumu ifade ediyor.

b- Toplumsal doğanın normal hali olan ahlâki ve politik toplum, çağımızda hiçbir tarihsel dönemle kıyaslanamayacak kadar temel niteliklerinden yoksun kalmayla karşı karşıyadır. Tüm ilk ve ortaçağlarda devletin aleyhinde geliştiği ahlâki ve politik toplum, kapitalist modernite ile birlikte yerini maddeleri sınırsız çoğalmış pozitif hukuka ve devlet idaresine terk etmek zorunda kalmıştır. Toplumun ahlâki ve politik nitelikleri modernitede yerini sürüleşmiş kitleye ve onun hiçbir anlam ifade etmeyen karıncalaşmış üyesi birey-vatandaşa bırakmıştır.

Hiçbir ahlâki ve politik kaygı taşımayan sözde modern vatandaş, söylenenin aksine, tüm dönemlerin en zayıf bireyini temsil eder. Bu bireyin toplumla bağı, üzerinde imparatorluk yetkisi uyguladığı 'karı'sıyla sınırlıdır. Söz konusu birey firavun döneminin kiyle kıyaslanamayacak denli iktidar ve devletin otoritesi içinde erimiş kişiliksiz bir varlıktır. Daha doğrusu fiziki ve ideolojik hegemonyayla, bunların bilişim ve teknik uygulamalarıyla vatandaş sadece tekelci düzene teslim olmamış, bu düzenin kayıtsız şartsız, gönüllü bir faşist üyesi haline gelmiştir. Kişilik krizi dediğim olay budur. Toplumsal doğa bu tür kişiliklerden oluşamaz. Çünkü esas dokusu ahlâki ve politik niteliktedir. Bu nitelikleri ise mumla arasanız bu kişilikte bulamazsınız. Devletler bu kişiliklerle yürüyebilirler. Ama hiçbir toplum bu kişilikle sürdürülemez. Daha doğrusu, bu kişilik toplumun yadsınmasını ifade eder.

Devlet de toplumsuz olamayacağına göre, bir kez daha devlet ve toplumun iç içe kriz yaşadığı bir durumla karşı karşıyayız. Kapitalist bireyciliğin vardığı kişiliksiz kişilik durumu hem toplumun hem de devletin yaşadığı krizin izdüşümünden başka bir şey değildir. Açık ki, toplum ve birey bu hale düşürülmeden ne sermaye ne de iktidar tekelleri ve birleşik devlet formu olan ulus-devlet yönetimi mümkün olabilir. Toplumsal kriz yapısal krizin ötesinde bir durumu ifade ediyor. Bir yapının yerine yenisi inşa edilebilir. Toplum olmanın temel niteliklerinin yitirilişi ise, yeniden yapılanmayla kolayca aşılacak bir durum değildir. Ahlâki ve politik toplumun yeniden inşasını gerektirir. Zorluk buradadır.

c- Kentleşme modernitenin en krizli unsurlarından bir diğeridir. Köy-tarım toplumuyla diyalektik bütünlük içinde gelişen kent toplumu önemli toplumsal işlevler görmüştür. Rasyonalite ve endüstrinin gelişiminde toplumsal rolü vardır. Çevreyle çelişkisi henüz gelişmemiştir. Devletleşme sürecinde kentin rolü çarpıtılmıştır. Yönetici sınıfın üssü konumuna dönüştürülen kent, tarihsel süreç içinde köy-tarım toplumu ve ekoloji aleyhine bir yapılanma ve zihniyet kazanmıştır. Üretici sınıfla birlikte tüccar sınıfının merkezî bir konum kazanması üzerine, kent toplum aleyhine bir işlevsellik yüklenmiştir. İlk ve ortaçağlarda sınırlı olan kentin bu olumsuz işlevleri moderniteyle birlikte çığ gibi büyümüştür. Sanayi devrimiyle birlikte kanser gibi büyüyen kentler geleneksel toplumu yıkım merkezleri olmuşlardır. Sanayi kenti kent değil kentin kentsizleşmesi, kent olmaktan çıkarılmasıdır. Milyonluk kentler bir yana, yüz bin nüfuslu kentler bile kent mantığına terstir. Milyonluk tek kent olmaz, toplam nüfusları milyonu bulan kentler olur. Eğer bir yerde beş milyonluk bir kent varsa, orada gerçekten en az elli kent var demektir. Kentin toplum için yıkıcı özelliği bu gerçeğinde saklıdır. Böylesi kentleri normal toplumlar taşıyamaz, çevre ise hiç taşıyamaz.

Bu tür kentlerin sayısal büyümelerinin altındaki mantık kapitalist olmayan toplumun sömürgeleştirilmesi, iktidarın çoğaltımı ve orta sınıfın yönetici konumuna yükselmesidir. Her üç gelişme de ahlâki ve politik toplumun tasfiyesiyle gerçekleşir. Bunlar sadece köy-tarım toplumunu ve göçmen toplumları tasfiye etmez; kentin olumlu işlev sahibi geleneksel kesimleri olan sanatkârlar, zanaatkârlar, aydınlar ve diğer emekçileri de hem maddi hem de manevi kültür olarak tasfiye

sürecine sokar. Şehir toplumundan şehir kitlesine geçiş yaşanır. Kırsal alan ise varoşlara taşınarak, daha çok kontrol altına alınmış bir sömürge konumu kazanır. Devlet ve sermaye tekeli kenti, kent kırı yutmuştur. Toplum olmayan toplum ise çevreyi yutmuştur. Kenti taşıyacak ne kırsal toplum, ne çevre, ne de geleneksel kent emekçi ve aydınları kaldığına göre, ortaya çıkan durum bir kez daha kriz ötesi durumdur.

Sadece çevre felaketleri değil, gerçek bir toplumkırım bu kent kanserleşmesiyle birebir ilişkilidir. Değil bir bölge, bir ülkenin bile taşıyamayacağı çok sayıda kentle dünyanın ekolojik dengesinin ölümcül darbeler aldığı bilimlerin ulaştığı ortak bir tespittir. Topluma dayatılan tasfiyeciliğin göstergeleri ise, ur gibi büyüyen yönetici orta sınıfın yıktığı ahlâki ve politik toplum dokularıdır; çoğalmış işsiz kitledir, sorumsuz vatandaş kalabalığıdır.

d- Ekonomi karşıtı tekellerin gittikçe büyüyen hegemonik gücü, ekonomik kaynakları kâr-sermaye birikimine tabi kılarak, toplumu temel ihtiyaçlarını giderme konumundan uzaklaştırmıştır. Sanılanın aksine, kapitalizmin en üretken ekonomik sistem değil ekonomi karşıtı tekel olduğu sistemik bunalımlarla kanıtlanmaktadır. Ekonomi-politiğin tüm aksi tezlerine rağmen, kapitalist tekel şebekeleri hiçbir dönemle kıyaslanamayacak ölçülerde ekonomiyi temel insan ihtiyaçlarını karşılayan bir üretim sisteminden sürekli kâr-sermaye birikimini sağlayan bir sisteme dönüştürmüştür. Bilim ve teknikteki gelişmeler temel insan ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilecek ölçektedir. Doğru bir ekonomi yönetimi bilim ve tekniği kullanarak bu ihtiyaçları karşılayabilir. Kâr ve sermaye birikimi tehlikeye gireceğinden, tekeller böyle bir ekonomik gelişmeye imkân tanımazlar. Bu durumda ekonomi karşıtlığı zorunluluk kazanır.

Sistemik ve yapısal bunalımı bu gerçeklikte aramalıyız. Tarihte örneği görülmeyen yoğun işsizlik (Tarihte işsiz köle ve serflerden nadiren bahsedilir), yoksulluk ve açlık başta olmak üzere üretim eksikliği veya fazlalığıyla kendini sürekli yansıtan (şiddetleri az veya çok olmak üzere) bunalım ve krizleri hafifletmek için, geleneksel çözüm araçları olan savaş ve çatışmalar daha da yoğunlaştırılıp uzun süreli kılınarak bir nevi kriz yönetimi oluşturulur. Ekonomi karşıtlığı kriz yönetimine mecbur bırakır. Başka türlü yönetim olunmaz. Ulus-devlet yönetiminin anormal bir kriz yönetimi olduğunu iyi anlamak

gerekir. Toplumun toplum olmaktan çıkarılıp bir sürü-faşist kitleye dönüştürülmesi sadece Hitler'e özgü bir yöntem değildir; ulus-devletin militarist karakteriyle bağlantılıdır. Başka türlü tekelci düzen sürdürülemeyeceğinden, iktidarın tüm toplumu azami kuşatan ve gözeneklerine kadar sızan formu olarak ulus-devlet yönetimi kriz yönetimi olmak zorundadır. Ulus yaratma tali amacıdır. Milliyetçilik ise, diğer ideolojik unsurlarla birlikte bu yönetim tarzının olmazsa olmazıdır.

Kapitalist tekellere ilişkin ticari, sınai ve finansal bunalımları ayırt etmek başvurulan bir çözümleme tarzıdır. Ayrıca abartılan bunalım-refah evreleri sistemin özünü yansıtmaktan uzaktır. Ne merkez-çevre, ne hegemonya-rekabet, ne de bunalım-refah döngüleri sistemin özünü yansıtır. Şüphesiz tüm bu gerçekliklerin bunalımda payı vardır. Özellikle finans tekellerinin hegemonik evresinin krizin en çok yansıdığı dönemi ifade ettiği doğru bir tespittir. Fakat sistemin ekonomi karşıtlığı kavranmadan tüm bu gerçekliklerin fazla anlam taşımayacağını bilerek çözümlemeler geliştirmek büyük önem taşır.

e- Ekolojik krizin modernite döneminde patlak vermesi tesadüf değildir. Bu kriz, sistemin ekonomi karşıtlığıyla ilgilidir. Yapısallık taşır. Biyolojik denge esas olarak türlerin simbiyotik ilişkileriyle sağlanır. Evrensel zekânın biyolojik payına düşeni böylesi bir düzenlemeyi sağlamıştır. Yaşamı farklılıkların gerçekleşmesi ve gelişimi olarak tanımlamıştım. Biyolojik denge bu kuralın işlemesine bağlıdır. Farklılık oluşumunun özgürlük ve seçim kabiliyetiyle bağına da değinmiştim. Mikro âlemle (en küçük enerji ve madde parçacıkları, paketleri) makro âlem (astronomik büyüklükte madde ve enerji adaları) benzer denge sistemiyle çalışır. Farklılıkları gerçekleştiren ilişki tarzlarının nedenselliği soruşturulmamaktadır. Şimdilik "Öyle oldukları için öyledir" demekle yetiniyoruz. Belki de bilgi yetersizliğimiz ve yanlış bilim anlayışımız yüzünden gerçeği kavramaktan aciziz.

İnsanın toplumsal doğası çevreyle ilişkilerinde bu evrensel kurala tabidir. İnsan en esnek zekâ yüklü doğası nedeniyle özgürlük ve seçim kabiliyeti en gelişkin canlı türüdür. Kapitalizmin anti-ekonomik tekelleri bu kuralla çelişir. Simbiyotik ilişkiyi toplumun iç yapısında azami egemenlik, iktidar ve tahakküm ilişkisine dönüştürdüğü gibi, ekolojik bağları da doğaya hükmetme ve sömürgeleştirme ilişkisine dönüştürür. Tıpkı katil yosunlar örneğinde veya herhangi başka ben-

zer bir türün pratiğinde görüldüğü gibi tüm çevreyi ve toplumu hâkimiyeti altına alarak azmanlaşır. Dev cüsseli bir varlık (Leviathan) haline gelir. Sadece kâr-sermaye birikimine dayalı bir sistem başka türlü davranamaz. Aksi yönde davranırsa ve simbiyotik ilişki tarzını esas alırsa kâr kanunu çalışmaz. Sistem dönüşmek zorunda kalır.

Sanıldığının aksine doğa, çevre kendi öz mantık sistemleriyle dengededir. Kör kuvvetlerin esaretinden söz etmek yanlış bir değerlendirmedir. Bu hassasiyeti yıkan, uygarlık sistemi ve daha çok da günümüzün tekelci tahakkümcü modernitesidir. İktidar gücü haline gelen orta sınıfın kanser türü büyümesi, temel yaşam alanları olan kentlerin benzer tarzda kanserolojik büyümesi, dünyanın ulus-devlet zincirine bağlanması çevre üzerindeki yıkımın gerçek toplumsal nedenleridir. Hem toplumsal doğanın en esnek zekâ yüklü yapılanmalarına karşı savaşarak, hem de çevreyle simbiyotik ilişkileri tahakküm ve sömürgeci ilişkilere dönüştürerek bu yıkımlara yol açar. Toplumsal krizle (daha doğrusu toplumkırımla) ekolojik kriz arasında bu nedenle çok sıkı bir bağ vardır. Her iki alandaki krizler birbirlerini sürekli besler. Tekel kârı kaçınılmaz olarak nüfus artışı, işsizlik, açlık ve yoksulluğa yol açarken, çoğalan bu nüfus yaşadığı işsizlik, yoksulluk ve açlığı gidermek için çevreyi tahribe yönelmek zorunda kalır. Ormanlar, bitkiler, hayvanlar dünyası büyük tehlike altına girer.

Şüphesiz bu durum tekellere daha fazla kâr olarak geri döner. Döngü devam ettikçe (örneğin nüfus on milyarı buldukça ve daha da çok büyüdükçe) dünyanın kaldırma dengesi tamamen çözülür. Beklenen kıyamet böyle gerçekleşir. Büyümenin sağlıklı biçimi ile kanserli biçimi hücre düzeyinde nasıl şaşırarak kansere, ölüme yol açarsa, benzer tarzda tekel kârı büyümeleri de toplumsal doğanın her düzeyinde sağlıklı büyümeyi engelleyerek, toplumsal ve çevresel kanserolojik gelişmeyi tetiklemiş olur. Kaldı ki, insan türünde biyolojik kanser hastalıklarının da bu toplumsal kanserlerin bir sonucu olarak geliştiği tıbben izah edilebilmektedir. İnsan türü gibi esnek zekâ düzeyi en yüksek doğa olan bir varoluşun özgürlük ve seçim kabiliyeti herhalde bir karıncanınkinden daha az değildir. Karıncaların işsiz kaldığı görülmüş müdür ki, insanlar mevcut zekâ halleriyle işsiz kalsınlar? Kâr kanununun gözetilmemesi halinde, yalnızca ekolojik alandaki düzenlemeler bile tek başına tüm işsizliği ortadan kaldırabilecek istihdam olanaklarını ortaya çıkarabilir. Ekolojik amaçlı istihdamlar bir

yandan çevreyi kurtarırken, diğer yandan işsizliğe de temelli son verebilir. Böylesi yüzlerce saha bulmak mümkündür. Fakat azami kâr kanununa göre kârlı olmadıklarından istihdamdan yoksun kılınırlar. Ekolojik kılma ile sistem arasındaki ilişki krizli ve sürdürülemez niteliktedir.

f– Sistem hegemonik ideolojisi olan liberalizm ne klasik ne de neo biçimleriyle çözüm üretebilmektedir. Kelime anlamı özgürcülük olan liberalizm, sıkı göreciliği olan bir kavramdır. Birine veya bir gruba özgürlük olan karşıtına kölelik olarak yansır. Azami özgürlük konumunu yaşayan ilkçağın tanrı-kralları köleci sınıf olarak karşıtını yaratmışlardır. Ortaçağ aristokrasisi için özgürlük, geniş köylü-serf yığınlarının köleliğiyle mümkün olabilmiştir. Yeniçağın burjuvalarının liberalizmi ise yeni tür köleler olan proleter, yarı-proleter ve diğer emekçi kesimlerin asgari ücret köleliğiyle iç içe yürümüştür. Resmi anlamıyla liberalizm tüm ulus-devlet sınıfları için özgürlük iken, modern kullar olan vatandaşlar için işsizlik, ücretsiz çalışma, yoksulluk, açlık, eşitsizlik, özgürlüksüzlük ve demokrasi yoksunluğu demektir. Liberalizmin gerçek anlamda özgürlükçülük olmadığını iyi görmek gerekir. Hegel devleti en iyi özgürlük aracı saymıştı. Ama ortaya çıktı ki, bu özgürlük ancak devlet sınıfları ve bürokrasi için geçerlidir. Diğer deyişle ekonomik tekeller ve iktidar tekelleri (seçkinler) için azami özgürlük olan, tüm ötekiler-diğerleri için her türden köleliktir.

Liberalizmi ideoloji olarak tanımak büyük önem taşır. Sadece bireycilik, özgürlükçülük demek tanım için yetersizdir. Liberalizm kavram olarak Fransız Devrimi'nde dillendirilen 'eşitlik ve kardeşlik' kavramlarıyla birlikte öne çıktı: Meşhur Liberte, Egalite, Fraternite olarak. Merkezî bir kavram olarak sağında muhafazakârlığı, solunda ise önce demokratlığı sonra sosyalistleri buldu. Devrimlere gereksinim duymadan, sistemi (kapitalist tekelcilik) evrimle geliştirmek isteyen mutedil bir görünüm takındı. Muhafazakârlar, ister evrimle ister devrimle olsun gelişmeye tümden karşıtlardı. Krallığı, aileciliği ve kiliseyi bağnazca savunuyorlardı. Sosyalistler ve demokratlar ise değişimin daha hızlı olması için devrimleri zorunlu görüyorlardı. Hepsinin ortak paydası ise moderniteydi. Bazı itirazları olsa da, herkes modernleşmede kendini idea sahibi görüyordu. En genel hatlarıyla bir dönüşümü yaşamak modernist olmaya yetiyordu. Avrupa merkezli, temelleri kentleşmeyle atılan ve Rönesans, Reform ve Ay-

dınlanma'yla hızlanan modern yaşam üç ana ideolojinin de ortak ufkunu temsil ediyordu. Sorun kimin, kimlerin, hangi ideoloji ve partilerin, yöntem ve uygulamaların, eylem ve savaşların bu ufku en iyi yakalayacağında düğümleniyordu.

Liberalizm bu durumu çok iyi tespit etti. Modernitenin kapitalist damgalı olarak geliştiğini ve daha da geliştirilebileceğini fark ederek, sağı ve solundaki ideoloji ve yapılanmalarla ustaca oynamakta gecikmedi. Kendini sağ ve sol liberalizm olarak böldü. Sağ liberalizmle muhafazakârları etkisizleştirip kendi içinde bir kanada dönüştürürken, sol liberalizmle de demokratlar ve sosyalistleri kısmen kendi yedeğine yerleştirdi. Merkezî konuma böyle oturdu. Yoğunlaşan her krizde birini yedeğine alarak güçlenme yoluna gidebiliyordu. Aristokratların burjuvalaşmasıyla bir kesim tavizci işçinin sosyal demokratlaşması kriz yönetimleri boyunca gelişim kaydetti. Tekel kârından cüzi bir pay ayırmak bunun için yetiyordu. 19. ve 20. yüzyılların sistem karşıtı muhalifleri böylelikle sadece etkisizleştirilmiyor, krizli bünyenin tüm süreçlerde yönetilmesi için yedek güç konumuna düşürülmüş oluyordu. Liberalizmin ideolojik hegemonyası böyle kuruluyordu.

Liberalizm ideolojik hegemonyasını sürdürmek için dört önemli ideolojik varyanttan yararlandı:

1– Milliyetçiliği etkili bir biçimde kullandı. Gerek iç ve dış savaşların meşrulaştırılmasında, gerekse devlet eliyle ulus oluşturmada milliyetçilik liberalizmin gözde müttefikiydi. İlk eklektik halkayı oluşturuyordu. Milli duyguları alevlendirerek en ağır krizleri atlatmada epey deneyim kazandı. Milliyetçilik din seviyesinde kutsal bir ideolojiye büründürüldü. Bu örtü altında sadece krizler kolayca atlatılıp sürdürülmüyor, diğer yandan tekeller en ağır sömürü ve bozuk sistemlerini aynı örtüyle gizleyebiliyorlardı.

2– Geleneksel dinsel ideolojiye milliyetçilik rolü atfedildi. Liberalizm ahlâki ve politik özelliklerinden boşalttığı geleneksel dinleri hegemonyası altında milliyetleştirdi. Daha doğrusu, milli din haline getirdi. Toplumda kökleri derinlerde yatan ve kolayca milliyetçi renge boyanan dinî duygular milliyetçilikle aynı, hatta daha fazla kaynaştırıcı rol oynadı. Bazen her iki ideoloji iç içe geçirilerek ulusun etnik-dinî temelde inşasına çalışıldı. Özellikle Yahudi ve İslâm ideolojisi milliyetçilikle kolayca özdeşleşti. Diğer dinler de (Hıristiyanlık,

Uzakdoğu dinleri, Afrika'da eski dinsel gelenekler) benzer konumu üstlenmede geri kalmadılar. Liberalizm de uygarlığın maddi kültürel mirasını devralan kapitalist uygarlığa manevi kültürel mirası dinsel kanalla taşımış ve entegre etmiş oluyordu. Sürdürülemez boyutlardaki sistem krizlerinin aşılmasında liberalizme eklenen dinsel milliyetçi ideolojilerin rolü göz ardı edilemez.

3– Pozitivist bilimcilik ideolojisi özellikle felsefi varyant olarak liberalizme güçlü katkı sundu. Doğal bilimlerin güçlü itibarından yararlanan pozitivist ideoloji, hem sağ hem de sol ideolojileri etkilemede başat rol oynadı. İdeolojilere bilimsel etiket olarak kolayca takılıp muazzam saptırmalara yol açtı. Özellikle tüm sol ideolojik çıkışlara damgasını vurdu. Reel sosyalizm bu konuda başı çekiyordu. Kapitalist modernizmin tuzağına pozitivist bilimcilikle düşüldü. Sağda ise gücünü pozitivist bilimcilikten alan faşizm en önde gelen akım konumundaydı. Böylelikle pozitivizm liberalizme en aşırı soldan en aşırı sağa kadar bir yelpazede ideolojik seçenekler sunuyordu. Gereken her mekân ve zaman koşullarında liberalizm bu seçenekleri kendisine eklemleyip kullanmakla sistemin yapısal krizlerini aşmada azami olarak yararlanmış oluyordu.

4- Cinsiyetçilik tarihte en çok liberalizm çağında ideolojik bir öğe olarak geliştirilip kullanıldı. Cinsiyetçi toplumu devralan liberalizm, kadını sadece evdeki ücretsiz işçiye dönüştürmekle yetinmedi. Daha fazlasını cinsiyet objesi olarak metalaştırıp piyasaya sunmakla elde etti. Erkekte sadece emek metalaştırılırken, kadın bütün bedeni ve ruhuyla metalaştırıldı. Aslında en tehlikeli kölelik biçimi inşa edilmiş oluyordu. 'Kocanın karısı' iyi bir sıfat olmasa da, sınırlı bir istismara konu teşkil eder. Fakat tüm kişiliğiyle metalaşma, firavun köleliğinden daha kötü köle olmak anlamına gelir. Herkesin köleliğine açılmak, bir devlet veya kişinin kölesi olmaktan katbekat daha tehlikelidir. Modernitenin kadına kurduğu tuzak budur. Görünüşte özgürlüğe açılan kadın, en rezil istismar aracı konumuna düşmüş oluyordu. Reklâm araçlığından tutalım seks, porno araçlığına kadar temel istismar aracı kadındır. Rahatlıkla diyebilirim ki, kapitalizmin taşınmasında kadın en ağır yükün altına konulmuştur.

Sistem için kadın sömürü ve iktidar çoğaltımında stratejik bir rol oynar. Devletin ailedeki temsilcisi olarak erkek, kadın üzerinde hem sömürü hem de iktidarın geliştirilmesinden kendini sorumlu ve yetki

sahibi olarak değerlendirir. Kadın üzerindeki geleneksel baskıyı yaygınlaştırarak, her erkeği iktidarın bir parçasına dönüştürür. Toplum bu yolla azami iktidarlaşma sendromuna girer. Kadının statüsü erkek egemen topluma sınırsız iktidar duygusu ve düşüncesi verir. Öte yandan tavizci işçiliğin oluşumundan işsizliğe, ücretsiz işçilikten asgari ücretliye kadar her olumsuzlukta bedel ödetilenler kadın emekçilerdir; kadının kendisidir. Liberalizmin eklektik cinsiyetçi ideolojisi bu durumu saptırıp farklı göstermekle kalmaz; bir de kadınlar için özenle geliştirdiği ideolojik varyetelere dönüştürür. Kendi köleliğini kendi eliyle benimsetmek gibi bir şey. Denilebilir ki, sistem ideolojik ve maddi olarak kadını istismar etmekle sadece en ağır krizlerini aşmıyor, kendi varoluşunu da sağlıyor ve güvence altına alıyor. Kadın genelde uygarlık tarihinin, özelde kapitalist modernitenin en eski ve en yeni sömürge ulusu konumundadır. Eğer her bakımdan sürdürülemez bir kriz durumu yaşanabiliyorsa, bunda kadının sömürgeleşmesinin payı başta gelmektedir.

Dünya kapitalist sistemi günümüzde küresel finans tekellerinin hegemonyasında sistemik genel bunalımı kadar finansa özgü krizleri de ortaklaşa yaşamaktadır. Sistemsel genel bunalım (Ekonomi karşıtlığından kaynaklanıyor) finans alanına özgü krizlerle (para basımının altından, hatta Dolardan sıkça kopması, senet, tahvil vb. çeşitli sanal argümanlarla temsil edilmesi) iç içe olup tarihinin en dip sürecini yaşamaktadır. Sistem şimdiye kadar esas olarak iki yolla bunalımlarını aşmıştı: Birincisi, sürekli çoğaltılan iktidar ve ulus-devletin maddi zor aygıtlarıyla. Bunlar her tür savaşlar, hapishaneler, tımarhaneler, hastaneler, işkenceler, gettolar, en tehlikeli soykırımlar ve toplumkırımlardır. İkincisi, sürekli birbirine eklemlenerek geliştirilen liberal ideolojik hegemonya aygıtlarıyla. İdeoloji olarak merkezde liberalizm vardır; eklentileri milliyetçilik, dincilik, bilimcilik ve cinsiyetçiliklerdir. Araçları okul, kışla, ibadetgâhlar, medya organları, üniversiteler ve en son internet ağlarıdır. Buna sanatın kültür endüstrisi haline getirilmesini de eklemek gerekir.

Fakat iki yolun da çözüm üretmek yerine kriz yönetimini geliştirmek anlamına geldiğini sıradan bilim insanları bile kabul etmektedir. Bunalım ve krizler eskisi kadar bile aşılmıyor. Tersine, istisnai olan bunalım ve krizler genelleşip sürekli bir hal alırken, normal dönemler ise istisnai hal oluyor. Uygarlık sistemlerinin temelinde

bunalım öğeleri yatmakla birlikte, insan toplumu hiç bu kadar ağırına tanık olmamıştı. Toplumlar, eğer süreceklerse, kriz yönetimlerine uzun süre dayanamazlar. Ya çözülür ve dağılırlar, ya da direnir, yeni sistemler geliştirip krizi aşarlar. Şimdi böylesi bir dönemden geçiyoruz.

B- Sistem Karşıtı Güçlerin Durumu

Sistem karşıtlığı kavram olarak çok problemlidir. Öncelikle bu karşıtlık uygarlığı da içermekte midir? Hangi yönleriyle içermekte veya dışlamaktadır? Sistemin moderniteyle ilişkisini nasıl görmektedir? Sistem modernitesine karşıt konum almadan, sistem dışında yeni bir sistem inşa edilebilir mi? Moderniteyi nasıl kavramaktadır, ikili karakterini tespit edebilmiş midir? Alternatif modernite kavrayışı var mıdır? Bu tür soruları yanıtlamadan, sistem karşıtı güçler kavramı havada kalmış olur. Sadece geleceğe ilişkin projeleri değil, geçmişe ilişkin tarihleri de doğru çözümlemeden anlamlı bir sistem karşıtlığı geliştirmek zordur. Çözümlememde bu zorlukları aşmak ve sorulara potansiyel yanıtlar oluşturmak için demokratik uygarlık ve modernite kavramını esas aldım. Geçmişteki kısır döngülere düşmemek için bunun doğru bir yöntem ve alternatif arayışı olduğu kanısındayım.

Tüm sorunlu yapısına karşılık sistem karşıtı güçler bir gerçektir. En az sistem kadar çağımızı etkilemişlerdir. Belki kendi sistemlerini teorik ve pratik olarak realize edememişlerdir, ama büyük tecrübe birikimine sahip oldukları tartışmasızdır. Geniş bir yelpazeye sahip olan sistem karşıtı güçlerin aralarında önemli farklılıklar olmakla birlikte, birçok ortak değeri paylaştıkları da açıkça belirtilebilir.

Sistemle kastettikleri kapitalizmdir. Moderniteyi tümüyle kastettikleri söylenemez. Modernitenin diğer iki boyutu olan endüstriyalizm ve ulus-devlet konusunda daha çok farklılaşmaktadırlar. Uygarlık konusunda bulanıktırlar. Karmaşık görüşleri ile çoğu kez karşıt kutuplarda yer alabiliyorlar. Gelecek ütopyalarının moderniteyi aştığı pek görülmez. Aşmayı değil düzeltmeyi esas aldıkları belirtilebilir. Kapitalizmsiz bir modernite çoğunun programını karşılayabilir. Fakat bunun ancak bir ütopya olduğunu pek fark etmezler.

Sistem konusunda ve sistemin krizde olduğuna ilişkin genellikle ortak kanıya sahipler. Çıkış konusundaki görüşleri söz konusu olduğunda aralarındaki farklar büyür. Evrimci değişimden devrimci değişime, barışçıl yöntemlerden savaşçıl yöntemlere kadar çok farklı

yollar önerilir. Devlet ve iktidar değiştirmeyi devrim sananlar olduğu gibi, devletsiz ve iktidarsız toplumu önerenler de vardır. Hepsinin kökleri esas itibariyle Fransız Devrimi'ne dayanır. Düşünce yapıları milliyetçilikten komünizme, dincilikten pozitivizme, feminizmden ekolojiye kadar geniş bir perspektif sunar. Bunlarla oldukça iç içe oldukları halde bu gerçeği fark etmezler. Bir genelleme yapılırsa, sosyal konumları itibariyle orta sınıfın iktidar ve sermaye tekelleri dışında kalan ana kesimine dayandıkları söylenebilir. Kapitalizm karşısında durumları gittikçe güçleşen, belli bir modern eğitimden geçmiş aydınların öncülüğünü yaptığı bu hareketler toplumun ezici çoğunluğunu kapsamaktan uzaktır. Kapitalizmde çıkarı olanlar kabaca yüzde on ise, kapitalizme muhalif olanların oranı da aynı seviyededir. Toplumun yüzde sekseni her iki kesim açısından kapitalist olmayan toplum olarak, çözümleme ve çözümlerde özne değil nesne konumundadır. Kapitalizm toplum üzerinde kârı hesaplarken, muhalifler toplumu ancak dışarıdan sürüklenilebilecek bir yığın gözüyle değerlendirirler. Kapitalist moderniteyi aşamamalarının temelinde bu gerçeklik yatar.

Kapitalist modernite olarak sistemin sürdürülemez bir kriz yönetiminde yaşadığını belirtirken, yeni bir 'devrimci durumdan' bahsetmiyoruz. Devrimin objektif şartları olarak da değerlendirilen bu tip durumlar geçmiş tartışmalarda çok istismar edildi. Pek başarılı sonuçlar çıkarıldığı söylenemez. Krizlerden bol bol kriz yönetimleri kadar daha sert karşıdevrimler de çıkabiliyor. Şansı en yaver giden belki de devrimdir. Kaldı ki, devrimlerin dönüşümlerdeki rolü genellikle abartılmış, çoğunlukla da yanlış çözümlenmiştir. Temel dönüşümleri devrimler değil, sistem farklılıkları gerçekleştirir. Devrimler ancak dahil oldukları sistem içinde anlamlı değişikliklere yol açabilir. Şüphesiz sistem karşıtı güçlerin bunalım ve krizlerden şiddetle etkilendikleri doğrudur. Fakat tüm umutları bunalımlardan çıkacak sonuçlara bağlamak yanlıştır. Geçmişte bu yönlü yanlışlıklara çokça düşüldü. Derin hayal kırıklıkları yaşandı.

Reel sosyalizmin, sosyal demokrasinin ve ulusal kurtuluş akımlarının yüzyıllık bir ömrü bile aşmadan kapitalizme eklemlenmeleri sistem karşıtları üzerinde derin olumsuzluklara yol açtı. Hareketler güç kaybına uğradı. Bu durum aslında bünyelerindeki yetersizlikler, yanlış ideoloji ve programatik görüşlerinden kaynaklanmaktadır.

Zihniyet ve yapılanmaları incelendiğinde, liberalizm ve moderniteyi pek aşamadıkları görülecektir. Liberalizmin en sağ veya sol kanadı olmaları er geç liberalizmle bütünleşmelerinin önünde engel değildir. Kapitalist tekellere eklemlenmeleri ise, modernite anlayışlarıyla bağlantılıdır. Postmodernist, radikal dinci, feminist ve ekolojist hareketler daha çok bu gelişmelere duyulan tepkinin sonucu olarak ortaya çıkan yeni hareketlerdir. Fakat mevcut ideolojik ve pratik konumları kendilerinden daha eski olan sistem karşıtları kadar bile etkili olabilecekleri konusunda kuşkular doğurmaktadır. Neoliberalizm ve radikal dincilik bu yüzden biraz olsun etkili olabiliyor. Bu nedenle sistem karşıtlığının entelektüel, ahlâki ve politik olarak radikal bir yenilenmeye ihtiyacı vardır. Bu ana çerçeve içinde sistem karşıtı güçleri daha yakından tanımak önemlidir, gereklidir ve yararlıdır.

a- Reel Sosyalizmin Mirası

Kapitalist sisteme ilk bilinçli tepki veren hareketlerin başında gelmektedir. Kurucuları K. Marks ve F. Engels'in deyişiyle, üç ana kaynaktan beslenerek karşı-sistemlerini geliştirmeye çalışmışlardır. Bunlar Alman felsefesi, İngiliz ekonomi-politiği ve Fransız ütopik sosyalizmidir. Öyle anlaşılıyor ki, Alman felsefesinden diyalektik materyalizmi, İngiliz ekonomi-politiğinden değer teorisini, Fransız ütopik sosyalizminden sınıf mücadelesi teorisini almışlardır. Üçünden oluşturdukları sentezle kendi yorumlarını geliştirmişlerdir. İlk muhalefet yaptıkları 1840-1850 döneminin kapitalizmin ciddi bunalımına rastlaması üzerlerinde etkileyici olmuştur. Sistemin hemen yıkılabileceğine dair umutlar belirmiştir. Almanya'nın ulusal birlik, Fransa'nın ise cumhuriyet sorunları gündemdedir. İngiltere sistemin hegemon gücü olarak zirve yapmaktadır. 1848 Avrupa halk devrimleri, umutlarının gerçekleşebileceğine dair işaret sayılmıştır. **Komünist Manifesto** bu devrimlerin genel programı olarak düşünülmüştür. Komünistler Ligi ise, ilk genel enternasyonal parti veya örgüt olarak kurulmuştur. Bu iki çalışma kapitalizmin bunalımından ve halkçı devrimci hareketlerden başarı ve zafer beklediklerini açıkça göstermektedir.

Devrimler bastırılınca, kapitalizmi daha derinliğine inceleme gereği duymuşlardır. K. Marks sürgün olarak Londra'ya, kapitalizmin Kâbesine yerleşmiştir. F. Engels'le sıkça görüşmektedir. 1864 Birinci

Enternasyonal çalışmaları bu dönemin ürünüdür. Devrimin gecikebileceği, dolayısıyla evrimci çalışmanın uzun süre gerekebileceği düşüncesi bu dönemin diğer önemli bir gelişmesidir. Sendika ve parlamenter çalışma uygun görülmüştür. 1871 Fransız Paris Komünü ayaklanmaları umutlarını tazelemişse de, ayaklanmanın erken bastırılması diktatörlük, iktidar ve devlet konularında daha çok düşünmelerine yol açmıştır. Merkezî ulus-devletten yana olmaları anarşistlerin muhalefetine yol açtığı gibi, revizyon konusundaki ilk tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

İkinci Enternasyonal'in 1880'lerde yeniden ilanı ulusal şovenizmin gölgesi altında yapılmıştır. V. I. Lenin, **Proletarya Enternasyonalizmi ve Dönek Kautsky** adlı çalışmasında bu süreçte yaşananları revizyonizm olarak adlandıracak, Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni (Birinci Parti) aynı dönemde revizyonizmin (Bernstein) başını çekmekle suçlayacaktır. Rus Ekim Devrimi, komünist ütopyanın gerçekleşebileceğine dair (Paris Komünü'nün başaramadığını başarma) umutları daha da güçlendirmiştir. Bu devrim dünya çapında gelişmelere yol açmıştır. Anadolu Türk-Kürt ulusal kurtuluş hareketini destekleyerek, ulusal hareketler çağının daha üst düzeyde ve başarıyla gelişmesine katkı sunmak bu doğrultudaki ilk adımlardandır. Lenin'in erken ölümü, tasfiyecilikle mücadele denen dönem, sosyalist inşa, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki anti-faşist mücadele, soğuk savaş döneminde NATO'ya karşı kurulan Varşova Paktı, uzay çalışmaları, kapitalizmle ekonomik yarış ve ulusal kurtuluş hareketlerine yaygın destek verilmesi ana bilânçoyu oluşturur.

1920'lerde Üçüncü Enternasyonal yenilenmiş, ama tıpkı İkinci Enternasyonal gibi ulus-devlet çözümsüzlüğü nedeniyle içten tasfiyeyi yaşamıştır. Sovyet Rusya yeni bir hegemonik aday olarak dünyanın üçte birinde etkili olabilmiştir. Ulus-devlet içindeki sosyalist hareketleri kaderine terk ederek, aynı revizyonist yola (Birinci Alman Sosyal Demokrat Partisi) sapmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi artık kapitalizm yolcusudur. Buna karşı kısa süreli Çin (1960-76 Mao dönemi) ve Arnavutluk direnişi sonuç getirmemiştir. Ulusal kurtuluş hareketleri ve sendikalist işçi hareketlerinin daha erkenden kapitalist sisteme entegre olmaları, 1980'lerde Çin'in, 1990'da Rusya ve müttefiklerinin reel sosyalizmden vazgeçtiklerini resmen ilan etmeleriyle de bir dönem kapanmıştır.

Reel-sosyalistler olarak adlandırılmalarına yol açan yaklaşık iki yüz yıllık (Fransız İhtilâli'ni başlangıç alırsak) deneyim, bu hareketleri değerlendirmemize imkân vermektedir.

1- Daha çok özel tekelcilere karşı çıktıkları, devlet kapitalizmini hem iktidar hem de sermaye tekeli olarak eleştiri dışı bıraktıkları anlaşılmaktadır. İktidar ve devlet tahlilleri konusundaki yüzeysellikleri bu ana temayülleri nedeniyledir. Kendileri devlet ve iktidar gücü olurlarsa sosyalizmi inşa edebileceklerine derinden inanmışlardır. Başka yol düşünmemektedirler. Demokrasiyi bile her iki sınıf (burjuva-proletarya) açısından bir nevi diktatörlük olarak yorumlamaktadırlar. Dayandıkları İngiliz ekonomi-politiği nedeniyle çok dar bir kapitalizm çözümlemesi geliştirmişlerdir.

2- Modernitenin sınıf temelinden habersiz görünmektedirler veya çözümleme konusu yapmayı pek gerekli görmemişlerdir. Yaptıklarında ise tam bir sağ sapma örneği sergilemişlerdir. Modernitenin ilk ayağı olan kapitalizmi bile patron-işçi, kâr-ücret, değer-artı değer temelinin ötesine taşıramamışlar, kapitalizmin daha Sümerlerden beri varlığına rastlanan bir birikim tarzı olduğunu görememişlerdir. Üç yüz yıllık İtalyan şehir kapitalizmini sistemin başlangıcı saymamışlardır. 16. yüzyıl İngiltere-Hollanda kapitalist çıkışını bir nevi tarihin başlangıcı saymışlardır. Modernitenin ikinci önemli ayağı olan endüstriyalizm övülmüştür. Kapitalizmle niteliksel bağı ve sonraki sakıncaları eleştiri konusu yapılmamış, tersine kurtarıcı rol atfedilmiştir. Ulus-devlet ayağını da ileriye doğru atılmış bir adım sayarak daha sonra ulusal ve sosyal şovenizme kapı aralamışlardır. Konfederalizm yerine merkezî ulus-devleti yeğlemişlerdir. Geleneksel uygarlık tarihçileri gibi modernitenin diğer yüzünü 'gerilik, uykuda olma, barbarlık, gerici hareketler, tarihin çarkını tersine çevirme' olarak değerlendirmekten kendilerini alıkoyamamışlardır.

3- İdeolojik olarak pozitivizmin en kaba materyalist biçimini bilimsellik olarak kabul etmekle bu alanda da tarihsel bir yanlışlığa düşmüşlerdir. İnşa ettikleri sosyalizmi, Darwin ve Newton'un biyoloji ve fizik alanında gerçekleştirdiği devrimlerle ile eşdüzeyde bilimsel görmüşlerdir. Sosyolojik yaklaşımları kaba bir Darwincilikten öteye gidememiştir. Toplumsal doğanın niteliksel farkını belirleme gereği duymayıp, Birinci Doğayla aynı nitelikte kanunlara tabi olduğuna inanarak, katı bir determinizme kapıyı açık bırakmışlardır. Daha sonraki

gelişme sürecinde kendilerini izleyen güçler bu açık kapıdan yararlanarak en vulger yorumları bile katı bilimsel gerçeklerle eş saymışlardır.

4- Genelde iktidar, özelde ulus-devlet tahliline girişmemişler, ulus-devleti sadece burjuvazinin işlerini çekip çeviren komisyonlardan ibaret saymışlardır. İktidarın, özellikle ulus-devletin yoğunlaşmış tekelci kapitalizm olduğunu çözememeleri teorilerinin en eksik yanıdır. Yaptıkları çözümlemeler ise, ulus-devletin olumlanmasından öte bir şey değildir. Sosyalizmin en iyi ulus-devletle inşa edilebileceğinden emindirler. Hegel'in devlet çözümlemesini aşamadıkları gibi, ele geçirilmesi halinde devleti istedikleri her tür düzenleme ve özgürlük-eşitlik geliştirme aracı olarak kullanabileceklerinden kuşkuları dahi yoktur. Sosyalizm-demokrasi ilişkisi en yüzeysel ve yanlış değindikleri konuların başında gelmektedir. Çin ve Rus Devrimleri bu yaklaşımlar doğrultusunda gelişmiştir. Diğer ulusal kurtuluşçu ve sosyal demokrat iktidar uygulamaları da pek farklı olmamıştır. Özel kapitalizmden farkları devlet kapitalizmini yeğlemiş olmalarıdır. İktidar uygulamaları bu gerçeği net olarak ortaya koymuştur.

5- Uygarlık eleştirileri çok daha sığ ve azdır. Kapitalist uygarlık aşamasının tarihsel uygarlıkların bir parçası, ana zincirin son halkası olduğundan pek bahsetmemişlerdir. İktidarın tarihsel kümülâtif birikim niteliğindeki karakterini belirleme gereği duymamışlardır. Rahatlıkla kendi sistemlerinin de benzer bir iktidar ve uygarlık olabileceğini mesele yapmamışlardır. İktidarın birikmiş sermaye, kir, savaş, yalan, çirkinlik, işkence olduğunu anlamak yerine, tarihte nasıl bir ilerleme aracı olabileceğine dair teori üretmeye çalışmışlardır. Tarih bu görüşlerinde haksız ve yanlış olduklarını kanıtlamıştır.

6- Tarihin ikinci yüzünü oluşturan, bağlı göründükleri tarihsel diyalektiğin ikinci kutbu olan anti-uygarlıkçı güçleri çözümleme gereği duymamışlardır. Bu güçlere ilişkin yaptıkları yorumlar ise çoğunlukla olumsuzdur. Buna karşılık kapitalist sömürgeciliğin bile Amerika, Asya ve Afrika'daki ilerlemeciliğinden bahsetmekten geri kalmamışlardır. Karşıtlarını eski toplumu savunmakla eleştirmişlerdir.

Uygarlığın karşıt kutbunun muazzam bir ağırlığa, demokratik geleneğe, direniş ve özgürlüğe, eşitlik ve adalet arayışlarına, komünalite deneyimlerine sahip olduğunu görememeleri, burjuva ve küçük burjuva sınıf gerçeklikleriyle yakından bağlantılıdır.

Göremezler, çünkü bu sınıflardan gelenlerin bu gerçekleri görecek gözleri yoktur.

7- Toplumsal doğaya ilişkin pozitivist evrenselci, düz çizgisel-ilerlemeci yöntemsel yaklaşım kendilerini er veya geç mutlaka gerçekleşecek bir sosyalizm anlayışına götürmüştür. Kutsal Kitaplardaki eskataloji bir nevi sosyalizm olarak yansıma bulmuştur. Toplumlar ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist olarak, düz bir çizgide gelişen modeller biçiminde tasvir edilmiştir. Burada bir nevi kader anlayışı söz konusudur. Derinden etkilendiğimiz bu dogmatik anlayışların kökeninde dinsel kaderciliğin ve ahret inancının yattığını geç fark etmişlerdir. Toplumsal doğanın esas olarak ahlâki ve politik nitelikte olduğu, uygarlık sistemlerinin bu nitelikleri aşındırdığı, yerine kaba hukuk kuralları ve devlet idaresini yerleştirdiği, kapitalist modernitenin bu süreci derinliğine ve genişliğine sınırsız geliştirdiği, bunun ekonomik, toplumsal, iktidarsal ve devletsel kriz olduğu çözümlenememiştir. Doğru, iyi ve güzel olanın toplumun ancak ahlâki ve politik niteliğini tam sağlayan, bunun için demokratik siyasetle yürüyen bir demokratik konfederal sistem olduğu gerçeği öngörülmemiştir. Bu yönlü çözümleme ve çözümler gelişmemiştir. Özgür, eşit ve demokratik toplumun iktidar ve devlet aygıtlarıyla oluşturulamayacağını, tersine bu aygıtlarla çeliştiğini görememişler; her ikisinin ancak birbirlerinin varlığını kabul temeline dayanan ilkeli bir barışla bir arada yaşayabileceklerinin teori ve pratiğini geliştirememişlerdir. Temel paradigma devrim-iktidar-sosyalizm olarak öngörülünce, sonuçta devlet kapitalizminden başka bir şeyin oluşmayacağına şaşırmamak gerekir.

Reel sosyalist hareketin devlet kapitalizmiyle sonuçlanmasının diğer bir anlamı sınıf temelleriyle ilgilidir. Tekrar belirtmek gerekir ki, özel tekellerden umduğunu bulamayan, sermaye biriktiremeyen, hatta eldekini de eriten burjuva ve küçük burjuvalarla çoğu bu sınıflardan gelme bürokrasinin tek seçeneği, devlet eliyle kolektif sermayedar olmaktır. Milli burjuvazi, milli kapitalizm denilen olgu da bundan başka bir şey değildir. Devlet kapitalizmiyle kolektif bir tekel, diğer bir söylemle ulus-devlet olarak çok güçlü bir konum kazanmış oluyorlar. Reel sosyalizmin ulus-devletçiliği bu nedenle daha güçlüdür. Bu maddi temel moderniteyle kolayca uzlaşma ve bütünleşmelerini de açıklıyor.

8- Feminist, ekolojist ve kültürel hareketler sınıf mücadelesine engel olarak görülmüştür. Kadının sadece emeği ile değil, tüm beden ve ruhuyla yaşadığı ağır sömürgecilik kapsamlı çözümlemelere tabi tutulmamıştır. Sorunun çözümünde burjuva hukukunun eşitlik ölçüleri aşılmamıştır. Tarihin en eski ve en yeni, çoğunlukla ücretsiz ve çok az ücretli olan bu emekçisi, erkek egemen tarih gereği nesne olmaktan öteye anlam ifade etmemiştir. Çözümlenen sınıfın erkek olduğu açıktır. Ekolojiye de benzer biçimde yaklaşılmıştır. Böylesi sorunlar öngörülemediği gibi, sınıf mücadelesinin bütünselliğine olumsuz yansıyabileceği ileri sürülmüştür. Kültürel hareketler ise eskinin canlandırılması, sınıf mücadelesinin diğer bozucu bir unsuru olarak değerlendirilmekten kurtulamamıştır. Sonuç tüm olası müttefiklerinden kopuk, ekonomizme boğulmuş soyut bir sınıfçılık olarak yansımıştır.

9- Sınıfsallaşma ahlâki ve politik anlamda olumsuz bir gelişme olarak görülmemiş; iyi, ilerici, özgürlüğün gereği, zorunlu bir aşama olarak değerlendirilmiştir. Sınıfsal oluşumu meşru görmenin objektif olarak iktidar ve devlet sınıflarına hizmet olduğu kavranamamıştır. Kölelik, serflik ve proleterlik tarihsel ilerleme ve doğaya karşı özgürlük için ödenmesi gereken bedeller olarak yorumlanmıştır. Tersine, her üç sınıflaşma biçiminin aynı özde olduğu, ilerleme ve özgürlükle alakalı olamayacağı, ahlâki ve politik toplumun bu oluşumlarla birlikte yaşayamayacağı, bu yönlü sınıflaşmaya karşı bir ahlâki, politik ve entelektüel mücadele verilmesi gerektiği karşı bir yorum olarak rahatlıkla belirtilebilir.

Sınırlı da olsa özeleştirisel bir konum almış olmakla birlikte, iki yüz yıllık reel-sosyalist hareketin bugünkü mirasçılarının köklü bir dönüşüm yaşadıkları söylenemez. Büyük bir güven bunalımı ve zayıflama döneminden geçmektedirler. Yine de tarihte yeri olan bir harekettir. Kapitalist sistemi aşmamış da olsalar, oldukça uğraştırmışlardır. Bugüne gelmede olumlu ve olumsuz pay sahiplerindendir. Yaşadıkları bunalım sistemin yapısal bunalımının bir parçasıdır. Buna rağmen tüm sistem karşıtlarını en çok etkilemiş bir hareket olan reel sosyalizmi bir aşama kabul edip, mirasından çıkarılacak derslerle demokratik modernite inşasının bir parçası olarak değerlendirerek tavır ve ittifak geliştirmek en doğru yaklaşım olacaktır.

b- Anarşizmi Yeniden Değerlendirmek

Reel sosyalizmle yaşıt olan ve köklerini Fransız Devrimi'nde bulan anarşist hareketler reel sosyalizmin çözülüşü, daha doğrusu sistemle bütünleşmesi sonrasında yeniden değerlendirilmeyi hak etmektedir. Ünlü temsilcileri Proudhon, Bakunin ve Kropotkin'in sisteme ve reel sosyalizme ilişkin eleştirilerinde tümüyle haksız olmadıkları bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Kapitalizmi yalnız özel ve devlet tekeli olarak değil, modernite olarak da eleştirmekten geri kalmayan bir hareket olarak, sistemin en karşıt ucunda yer almayla dikkat çekerler. İktidara hem moralist hem de politik açıdan yönelttikleri eleştiriler önemli gerçeklik payı taşımaktadır. Geldikleri sosyal yapıların hareket üzerinde etkileri belirgindir. Kapitalizmin iktidardan düşürdüğü aristokratik kesimlerle eskiye göre göreceli olarak durumlarını daha da kötüleştirdiği şehir zanaatkârlarının sınıfsal tepkileri bu gerçeği yansıtır. Bireysel kalmaları, güçlü taban bulamamaları, karşıt sistem geliştirememeleri sosyal yapılarıyla yakından bağlantılıdır. Kapitalizmin ne yaptığını iyi biliyorlar, fakat neyi yapmaları gerektiğini iyi bilmiyorlar. Görüşlerini kısaca toparlarsak;

1- Kapitalist sistemi en soldan eleştirmektedirler. Bu sistemin ahlâki ve politik toplumu dağıttığını daha iyi kavrıyorlar. Marksistler gibi kapitalizme ilerici rol atfetmiyorlar. Kapitalizmin dağıttığı toplumlara yaklaşımları daha olumludur. Bu tür toplumları gerici ve çürümeye mahkûm görmüyorlar. Ayakta kalmalarını daha ahlâki ve politik buluyorlar.

2- İktidar ve devlet yaklaşımları Marksistlere göre daha kapsamlı ve gerçekçidir. İktidarın mutlak kötülük olduğunu söyleyen Bakunin'dir. Fakat her ne pahasına olursa olsun, iktidar ve devletin hemen kaldırılmasını talep etmeleri ütopik olup, pratikte fazla gerçekleşme şansı olmayan bir yaklaşımdır. Devlet ve iktidara dayalı sosyalizmin inşa edilemeyeceğini, belki de daha tehlikeli bürokratik bir kapitalizmle sonuçlanacağını öngörebilmişlerdir.

3- Merkezi ulus-devlet inşasının tüm işçi sınıfı ve halk hareketleri için felaket olacağını ve umutlarına büyük darbe indireceğini öngörmeleri gerçekçidir. Almanya'nın ve İtalya'nın birliği konusunda Marksistlere yönelttikleri eleştirilerde de haklı çıkmışlardır. Tarihin ulus-devlet lehinde gelişim göstermesinin eşitlik ve özgürlük ütopyaları için büyük kayıp anlamına geldiğini söylemeleri ve Marksistlerin

ulus-devletten yana tavır almalarını şiddetle eleştirip ihanetle suçlamaları belirtilmesi gereken önemli hususlardır. Konfederalizmi savunmuşlardır.

4- Bürokratizme, endüstriyalizme, kentleşmeye yönelik görüş ve eleştirileri de önemli oranda doğrulanmıştır. Erkenden anti-faşist ve ekolojist tavır geliştirmelerinde bu görüş ve eleştirilerinin önemli payı bulunmaktadır.

5- Reel sosyalizme yönelttikleri eleştiriler de sistemin çözülmesiyle doğrulanmıştır. Kurulanın sosyalizm değil, bürokratik devlet kapitalizmi olduğunu en iyi teşhis eden kesimdir.

Oldukça önemli ve doğrulanmış bu görüş ve eleştirilerine rağmen, anarşist hareketin reel sosyalizme göre kitleselleşip pratik uygulama şansı bulamaması düşündürücüdür. Bunun teorilerindeki ciddi bir eksiklik ve sakatlıktan kaynaklandığını sanıyorum. Uygarlık çözümlemelerinin eksikliği ve uygulanabilir bir sistem geliştirememeleri bunda önemli rol oynamıştır. Tarihsel-toplum çözümlemeleri ve çözüm önerileri de pek geliştirilmemiştir. Ayrıca kendileri de pozitivist felsefenin etkisini taşımaktadır. Avrupa merkezli sosyal bilimin dışına çıktıkları pek söylenemez. En önemli eksiklikleri, bence demokratik siyaset ve modernite konusunda sistematik düşünce ve yapılanma içine girememeleridir. Görüş ve eleştirilerinin doğruluğuna ilişkin gösterdikleri titiz çabayı sistemleştirme ve uygulama konusunda sergileyememişlerdir. Belki de sınıfsal konumları buna engel olmuştur. Diğer önemli bir engel, teorik görüşlerinde ve pratik yaşamlarında her türlü otoriteye duydukları tepkidir. İktidar ve devlet otoritesine duydukları haklı tepkiyi tüm otorite ve düzen biçimlenişine yansıtmaları, demokratik moderniteyi teorik ve pratik olarak gündemleştirmemelerinde etkili olmuştur. En önemli özeleştiri konusunun demokratik otoritenin meşruiyetini ve demokratik modernitenin gerekliliğini görememeleri olduğu kanısındayım. Ayrıca ulus-devlet yerine demokratik ulus seçeneğini geliştirmeyişleri de önemli bir eksiklik ve özeleştiri konusudur.

Reel sosyalizmin çözülüşü, ekolojist ve feminist hareketlerin gelişmesi, sivil toplumculuğun genel bir kabarma sergilemesi şüphesiz anarşistler üzerinde olumlu bir etki bırakmıştır. Fakat haklı çıktıklarını tekrarlamaları fazla anlam ifade etmiyor. Yanıtlamaları gereken soru, neden iddialı bir sistem eylemliliğini, inşasını geliştir-

medikleridir. Bu da teori ile yaşamları arasındaki derin uçurumu akla getirmektedir. Çokça eleştirdikleri modern yaşamı acaba kendileri aşabilmişler midir? Daha doğrusu, bu konuda ne kadar tutarlıdırlar? Avrupa merkezli yaşam tarzını bırakıp, gerçek bir küresel demokratik modernliğe adım atabilecekler mi?

Benzer soru ve eleştirileri çoğaltmak mümkündür. Önemli olan tarihte büyük fedakârlıklar göstermiş, önemli düşünürleri bağrında taşıyan, görüş ve eleştirileriyle entelektüel camiada önemli yer tutan bu hareketin ve mirasının tutarlı ve gelişebilir sistem karşıtı bir sistem içinde toparlanabilmesidir. Anarşistlerin reel sosyalistlere göre bir özeleştiri ile güncel pratiğe yönelmeleri daha fazla mümkündür. Ekonomik, sosyal, siyasal, entelektüel ve etik mücadelelerinde hak ettikleri yeri almaları önemini korumaktadır. Ortadoğu zemininde hızlanan uygarlık ve kültür boyutları da öne çıkmış bulunan mücadelelerde anarşistlerin hem kendilerini yenilemeleri hem de güçlü katkılarda bulunmaları mümkündür. Demokratik modernite sisteminin yeniden inşa çalışmalarında ittifak geliştirilmesi gereken önemli güçlerden biridir.

c- Feminizm: En Eski Sömürgenin Başkaldırısı

Türkçeye 'kadıncılık hareketi' olarak çevirebileceğimiz feminizm kavramı kadın sorununu tam nitelemekten uzak olup, karşıtının 'erkekçilik' olarak tasarlanmasına zemin sunduğundan daha da kısırlığa götürebilir. Sanki sadece egemen erkeğin ezilen kadınıymış gibi bir anlamı yansıtmaktadır. Hâlbuki kadın gerçekliği daha kapsamlıdır. Cinsiyetin ötesinde kapsamlı ekonomik, sosyal ve siyasal boyutları olan anlamlar içermektedir. Eğer sömürgecilik kavramını ülke ve ulus bazından çıkarıp insan gruplarına indirgersek, kadının konumunu rahatlıkla en eski sömürge olarak tanımlayabiliriz. Gerçekten ruh ve beden olarak hiçbir toplumsal olgu kadın kadar sömürgeciliği tanımamıştır. Kadının, sınırları kolay belirlenemeyen bir sömürge statüsünde tutulduğu anlaşılmak durumundadır.

Tüm bilimlere olduğu gibi sosyal bilimlere de damgasını vurmuş erkeklik söyleminde kadından bahseden satırlar, gerçekliğe hiç dokunmayan propagandatif yaklaşımlarla yüklüdür. Kadının gerçek statüsü bu söylemlerle tıpkı uygarlık tarihlerinin sınıf, sömürü, baskı ve işkenceyi örtbas etmesi gibi belki de kırk kez örtülmektedir. Feminizm yerine jineoloji (kadın bilimi) kavramı amacı daha iyi karşılaya-

bilir. Jineoloji'nin ortaya çıkaracağı olgular herhalde teolojinin, eskatalojinin, politikolojinin, pedagojinin, velhasıl sosyolojinin birçok bölümüne ilişkin loji'lerden daha az gerçeklik payı taşımayacaktır. Kadının, toplumsal doğanın hem fizik hem de anlam olarak en geniş bölümünü teşkil ettiği tartışma götürmez. O zaman neden çok önemli olan bu toplumsal doğa parçası bilime konu edilmesin? Pedagoji gibi çocuk eğitim ve terbiyesine kadar bölümlenmiş sosyolojinin jineolojiyi oluşturmaması, egemen erkek söylemli olmasından başka bir hususla izah edilemez.

Kadın doğası karanlıkta kaldıkça, tüm toplum doğası aydınlanmamış olarak kalacaktır. Toplumsal doğanın gerçek ve kapsamlı aydınlanması ancak kadın doğasının kapsamlı ve gerçekçi aydınlanmasıyla mümkündür. Kadının sömürgeleşme tarihinden ekonomik, sosyal, siyasal ve zihinsel sömürgeleştirilmesine kadar konumunun açıklığa kavuşturulması, tarihin diğer tüm konularının ve güncel toplumun her yönüyle açıklığa kavuşmasında büyük katkıda bulunacaktır.

Şüphesiz kadının statüsünün açıklığa kavuşması meselenin bir boyutudur. Daha önemli boyut kurtuluş sorunuyla ilgilidir. Diğer deyişle sorunun çözümü daha büyük önem taşımaktadır. Toplumun genel özgürlük düzeyinin kadının özgürlük düzeyiyle orantılı olduğu çokça söylenir. Doğru olan bu belirlemenin içinin nasıl doldurulacağı önemlidir. Kadının özgürlüğü, eşitliği sadece toplumsal özgürlük ve eşitliği belirlemiyor. Teori, program, örgüt ve eylem düzenekleri de gerektiriyor. Daha da önemlisi, kadınsız demokratik siyasetin olamayacağını, hatta sınıf politikacılığının bile eksik kalacağını, barışın ve çevrenin geliştirilip korunamayacağını da gösteriyor.

Kadını 'kutsal ana, temel namus, vazgeçilmez, onsuz olunmaz eş' statüsünden çıkarıp, bir özne-nesne toplamı olarak kadın gerçeğini araştırmak gerekir. Tabii bu araştırmaları öncelikle aşk soytarılıklarından arındırmak gerekir. Hatta araştırmanın en önemli bir boyutu aşk adı altında örtbas edilen büyük alçaklıkları (başta tecavüz, cinayet, dayak, bini bir para eden küfürler) sergilemek olmalıdır. Heredot'un "Tüm Doğu-Batı savaşları kadın yüzünden olmuştur" sözü ancak bir gerçeği açıklayabilir. O da sömürge olarak değer kazandığı, bu nedenle önemli savaşlara konu edildiğidir. Uygarlık tarihi böyle olduğu gibi, kapitalist modernite kadının bin kat daha ağır ve çok

yönlülük kazanmış biçimde sömürgeleştirilmesini temsil ediyor. Sömürgeciliği kadının kimliğine kazımış oluyor. Tüm emeklerin anası, ücretsiz emeğin sahibi, en düşük ücretli işçi, en çok işsiz, erkeğinin sınırsız iştah ve baskı kaynağı, düzenin çocuk doğurma makinesi ve çocuk yetiştiren dadısı, reklâm aracı, seks-porno aracı vb. olarak sömürgeleştirilmesi uzayıp gider. Kapitalizm, hiçbir sömürü düzeneğinde olmadığı kadar kadına ilişkin bir sömürü düzeneği geliştirmiştir. İstemesek de tekrar tekrar kadın statüsüne dönmek acı oluyor. Ama gerçeklerin dili sömürülenler için başka türlü de olmuyor.

Feminist hareket bu gerçeklerin ışığında şüphesiz en radikal sistem karşıtı hareket olmak durumundadır. Çağdaş haliyle kökenlerini yine Fransız Devrimi'ne dayandırabileceğimiz kadın hareketi birkaç aşamadan sonra günümüze kadar gelebilmiştir. İlk aşamada hukuki eşitlik peşinde koşulmuştur. Fazla anlam ifade etmeyen bu eşitlik günümüzde yaygınca sağlanmış gibidir. Ama içeriğinin boş olduğunu iyi bilmek gerekir. İnsan hakları, ekonomik, sosyal ve siyasal haklar gibi diğer haklarda da biçimsel gelişmeler vardır. Kadın görünüşte özgür ve erkekle eşittir. Hâlbuki en önemli kandırmaca bu eşitlik ve özgürlük tarzında gizlidir. Sadece resmi modernitenin değil, tüm dönemlerin hiyerarşik ve devletçi uygarlık sisteminin tüm toplumsal dokularına nüfuz edip zihnen ve bedenen tutsak aldığı, en derin köleliğe mahkûm edip çalıştırdığı kadının özgürlüğü, eşitliği ve demokrasisi çok kapsamlı teorik çalışmalar, ideolojik mücadeleler, programatik ve örgütsel faaliyetler, en önemlisi de güçlü eylemler gerektirir. Bunlar olmaksızın feminizm ve kadın çalışmaları sistemi rahatlatmaya çalışan liberal kadın faaliyetlerinden öte bir anlam taşımaz.

Kadın biliminin gelişmesi halinde sorunlarının nasıl daha sağlıklı çözülebileceğini bir örnekle açıklamak hayli öğretici olacaktır: Cinsel içgüdünün yaşamın en eski öğrenim biçimlerinin başında geldiğini anlamak gerekir. Bu güdü yaşamın kendini sürdürme ihtiyacına cevaptır. Bireyin sonsuz yaşama olanaksızlığı, çözüm olarak birde kendini tekrar üretme potansiyelini geliştirmeye zorlamıştır. Cinsel güdü denen şey bu potansiyelin uygun koşullarda üremeye yol açarak yaşamı sürdürmesidir. Bu ise bir nevi soyun tükenmesi tehlikesine ve ölüme çare oluyor. Hücrenin ilk bölünmesi, bir olan hücrenin çoklaşarak kendini ölümsüz kılmasıdır. Daha da

genelleştirirsek, kendini yutmak isteyen boşluğa, yokluğa karşı kendini sürekli çeşitlendirip çoğaltmak isteyen evrenin sonsuzlaşma eğiliminin canlı yaşamında devam etmesi olayıdır.

Bu evrensel olayın insan türünde devam ettiği bir veya birey daha çok kadındır. Çoğalma kadının bedeninde gerçekleşmektedir. Erkeğin rolü bu olayda son derece talidir. Dolayısıyla soy sürdürme olayında tüm sorumluluğun kadında olması bilimsel olarak da anlaşılır bir hususturur. Kaldı ki, kadın sadece cenini taşımak, büyütmek ve dünyaya getirmekle kalmaz. Neredeyse ölümüne kadar bakım sorumluluğunu da doğal olarak taşır. O halde bu durumdan çıkarmamız gereken ilk sonuç, tüm cinsel ilişkiler konusunda kadının mutlak söz sahibi olması gerektiğidir. Çünkü her cinsel ilişki kadın için potansiyel olarak altından kalkılması çok güç sorunları beraberinde getiriyor. On çocuk doğuracak kadının fiziksel olarak ve hatta ruhen ölümden beter hallere düştüğünü anlamak gerekir.

Erkeğin cinselliğe bakışı daha çarpık ve sorumsuzcadır. Bunda cehalet ve iktidarın körleştirmesi birinci derecede rol oynar. Ayrıca hiyerarşik dönemde ve hanedanlık devletinde çok çocuklu olmak erkek için vazgeçilmez bir güç olma anlamına gelir. Çok çocukluluk sadece soyun sürmesini değil, iktidar ve devlet olarak kalmanın da garantisini oluşturur. Bir nevi mülk tekeli anlamına gelen devletin elden gitmemesi hanedanlığın büyüklüğüne bağlıdır. Kadın böylelikle hem biyolojik varoluş, hem de iktidar ve devletsel varoluş için çok çocuk doğurma aracına dönüştürülür. Kadın için korkunç sömürgeleşmenin birinci ve ikinci doğayla bağlantılı temeli böyle hazırlanmış olur. Kadının çöküşünü bu iki doğayla bağlantılı olarak çözümlemek büyük önem taşır. Fazla açmaya gerek yok ki, bu ikili doğa statüsü altında kadının ruhen ve bedenen uzun süreli dinç ve yıpranmamış olarak ayakta kalması mümkün değildir. Fiziksel ve ruhsal çöküş iç içe erken gelişir ve kadını başkalarının yaşamını sürdürme ve sağlama alma karşılığında acılı, kısalmış ve kahırlı bir yaşamla sonlandırmaya götürür. Uygarlık ve modernitenin tarihini bu gerçeklik temelinde çözümlemek ve okumak büyük önem taşır.

Sorunun kadın açısından vahametini bir tarafa bırakalım. Sorunun bir diğer boyutu da aşırı nüfus artışıdır. Çok çocuklu olma politikası daha ağır etkilerini tüm toplumsal doğa ve ekolojik çevre üzerinde hissettiren aşırı nüfus artışında gösterir. Gerek kadın bilimi gerekse

tüm sosyal bilimler açısından çıkarılması gereken en temel derslerden biri, insan nüfusunun 'içgüdüsel öğrenme' yöntemiyle sürdürülemeyeceği, çoğaltılamayacağı, ender bazı durumlarda da azaltılamayacağı durumu ve gerçeğidir. İçgüdüsellik gibi en ilkel bir yöntemle soy sürdürmeyi uygarlık ve modernite tarihi boyunca geliştirilmiş bilimsel yöntemlerle desteklemek aşırı nüfus artışının temel nedenidir. İnsan türünün toplumsal doğa olarak sadece içgüdüsel yollarla, özellikle cinsel güdü itmesiyle varoluşunu sürdürmesi çok geri bir durumu ifade eder. Zekâ ve kültür düzeyi toplumsal varoluşları daha gelişkin nitelikte sürdürebilecek öğrenme potansiyelleri sunar. Birey ve topluluklar zekâ ve kültürleriyle, felsefi ve politik kurumlarla kendilerini en uzun sürelerde yaşatma olanağını kullanabilecek durumdadır. Dolayısıyla soyun cinsel içgüdü yoluyla çoğalarak sürdürülmesinin anlamı kalmaz. İnsanın kültür ve zekâsı bu yöntemi çoktan aşmış durumdadır. Dolayısıyla bu ilkellikten esas olarak uygarlık ve modernitenin kâr ilkesi sorumludur. Hiç şüphesiz aşırı nüfus artışı, AŞIRI TEKEL VE İKTİDAR'dır; o da aşırı, azami KÂR demektir. Tarih boyunca insan türünün aşırı çoğalarak sadece toplumu değil, çevre ve doğasını da imhanın eşiğine getirmesi kesinlikle KÜMÜLÂTİF SERMAYE VE İKTİDAR BİRİKİMİ ve dolayısıyla AZAMİ KÂR KANUNU'nun sonucudur. Diğer tüm etkenler ve nedenler tali, ikincil planda rol oynar.

O halde daha şimdiden devasa boyutlar kazanan kadın sorununu çözme ve ekolojik yıkımı önlemenin başta gelen yolu olan demografik sorunun çözümünde temel sorumluluk kadında olmalıdır. Bunun da ilk koşulu kadının tam özgürlüğü ve eşitliğidir, tam demokratik siyaset yapma hakkıdır; cinsiyetle ilgili tüm ilişkilerde tam söz ve irade hakkıdır. Bu gerçeklerin dışında kadının, toplumun ve çevrenin tam anlamıyla kurtuluşu, özgürlüğü ve eşitliği mümkün değildir. Aynı şekilde demokratik siyaset ve konfederatif siyaset biçimlenmesi de olası değildir.

Kadın ayrıca ahlâki ve politik toplumun asal öğesi olarak özgürlük, eşitlik ve demokratikleşme ışığında yaşamın etiği ve estetiği açısından da hayati rol oynar. Etik ve estetik bilimi kadın biliminin ayrılmaz parçasıdır. Yaşamdaki ağır sorumluluğu nedeniyle kadının tüm etik ve estetik konularda hem düşünce hem de uygulama gücü olarak büyük açılım ve gelişmeler sağlayacağı tartışmasızdır. Kadının yaşamla bağı

erkeğinkine göre çok daha kapsamlıdır. Duygusal zekâ boyutunun gelişkinliği bununla ilgilidir. Dolayısıyla yaşamın güzelleştirilmesi olarak estetik, kadın açısından varoluşsal bir konudur. Etik (Ahlâk teorisi, estetik = güzellik teorisi) açıdan da kadının sorumluluğu daha kapsamlıdır. İnsan eğitiminin iyi ve kötü yönlerini, yaşam ve barışın önemini, savaşın kötülüğü ve dehşetini, haklılık ve adalet ölçülerini değerlendirme, belirleme ve kararlaştırmada kadının ahlâki ve politik toplum açısından daha gerçekçi ve sorumlu davranması doğası gereğidir. Tabii erkeğin kuklası ve gölgesi kadından bahsetmiyorum. Söz konusu olan özgür, eşit ve demokratikleşmeyi özümsemiş kadındır.

Ekonomi biliminin de kadın biliminin bir parçası olarak geliştirilmesi daha doğru olacaktır. Ekonomi baştan beri kadının asal rol oynadığı bir toplumsal faaliyet biçimidir. Çocukların beslenme sorunu kadının sırtında olduğu için, ekonomi kadın için hayati anlam ifade eder. Kaldı ki, ekonomi Yunancada "Ev yasası, evi geçindirme kuralları" demektir. Bunun da kadının temel işi olduğu açıktır. Ekonominin kadının elinden alınıp tefeci, tüccar, sermayedar, iktidar-devlet ve ağa gibi davranan yetkililerin eline verilmesi ekonomik yaşama en büyük darbe olmuştur. Ekonomi-karşıtı güçlerin eline verilen ekonomi, hızla iktidar ve militarizmin temel hedefi haline getirilerek, tüm uygarlık ve modernite tarihi boyunca sınırsız savaş, çatışma, bunalım ve kavgaların baş etkenine dönüştürülmüştür. Günümüzde ekonomi, ekonomiyle ilgisi olmayanların, kâğıt parçalarıyla oynayarak kumardan beter yöntemlerle sınırsız toplumsal değer gasp ettikleri bir oyun alanı haline getirilmiştir. Kadının kutsal mesleği kendisinin tamamen dışlandığı, savaş makineleri, çevreyi yaşanmaz hale getiren trafik araçları ve temel insan ihtiyaçlarıyla pek fazla alakası olmayan kâr getiren fuzuli ürünler üreten imalathanelere devredildiği, borsalarda fiyat ve faiz oyunlarının çevrildiği bir alana dönüştürülmüştür.

Feminizmi de kapsayan kadın bilimine dayalı kadının demokratik özgürlük ve eşitlik hareketi, açık ki toplumsal sorunların çözümünde başat rol oynayacaktır. Yakın geçmişteki kadın hareketlerinin eleştirisiyle yetinmeden, daha çok kadını yitik bir kimliğe dönüştüren uygarlık ve modernite tarihine yüklenmek gerekir. Eğer sosyal bilimlerde kadın konusu, sorunu ve hareketleri neredeyse yok derecesindeyse, bunun esas sorumlusu uygarlık ve modernitenin hegemonik zihniyeti ve maddi kültür yapılanmalarıdır. Dar hukuki ve

siyasi eşitlik yaklaşımlarıyla belki liberalizme katkı sunulabilir; fakat bu tür yaklaşımlarla sorunun çözümü şurada kalsın, olgu olarak çözümlenmesi bile sağlanamaz. Mevcut feminist hareketlerin liberalizmden kopuk sistem karşıtı güçler haline geldiklerini iddia etmek kendini yanıltmak olacaktır. Feminizmin baş sorunlarından birisi söylendiği gibi radikalizmse, o zaman öncelikle köklü liberal alışkanlıklarla, düşünce ve duygu tarzları ve yaşamlarıyla ilgisini koparıp, arkasındaki kadın düşmanı uygarlığı ve moderniteyi çözümlemesi ve bu temelde anlamlı çözüm yollarına yüklenmesi gerekir.

Demokratik modernite kadın doğası ve özgürlük hareketini temel güçlerinden birisi olarak bilip hem geliştirilmesini hem de ittifak yapılmasını başta gelen görevlerinden sayarak yeniden inşa çalışmalarında değerlendirmek durumundadır.

d- Ekoloji: Çevrenin Başkaldırısı

Uygarlık sisteminin yol açtığı temel sorunlardan biri toplum-çevre ilişkisindeki kritik dengenin bozulmasıdır. Toplumsal doğa varlığı ve gelişiminin uzun evresinde çevre ile uyum halinde yaşayarak bu kritik dengeye hep bağlı kaldı. Kendiliğinden gelişimde dengeyi köklü olarak değiştirecek sapmaların görülmemesi doğal gelişmenin de bir gereğidir. Sistemler esas olarak birbirini yıkarak değil besleyerek gelişirler. Sapmalar oluştuğunda sistem mantıkları tarafından aşılmak durumundadır. Uygarlık bu anlamda toplumsal doğa sisteminde bir sapma olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar uygarlık sistemi denilse de, bu deyimin ancak propagantadif bir değeri vardır. Bu kavram gerçek toplumsal doğa sisteminin yerine ikame etmek için uydurulmuştur. Sistem olana barbarlar, göçerler ve marjinal gruplar denilirken, toplumsal değerlerle asalakça beslenen şebekelere de 'uygarlık sistemi' adı yakıştırılmıştır. Nereden bakılırsa bakılsın savaşlar, talanlar, yıkımlar, kırımlar, tekeller, haraç ve vergiler uygarlıksal gelişmenin ana belirtileri olup, gerçek barbarlık olarak değerlendirilmeyi hak ederler. Sürekli köyler ve şehirlerin yakılıp yıkılması, milyonlarca insanın katledilmesi, toplumun büyük çoğunluğunun sömürü sistemi altına alınması toplumsal doğa sisteminin doğal bir gereği olmayıp, ancak saptırılmış hali olarak değerlendirilebilir.

Beş bin yıllık uygarlık tarihi aynı zamanda bu sapmanın gelişme ve büyümesinin tarihidir. Ekolojik felaketlerin uygarlığın en çok geliştiği iddia edilen kapitalizm çağında patlaması bu sapma gerçeğinin red-

dedilemez kanıtıdır. Toplumsal doğa yaklaşık üç milyon yıldır devam edegelen yaşam sürecinde bu tip felaketlere yol açmadı. Toplumla çevre sistemleri birbirini besliyordu. Uygarlığın kısa olan tarihinde patlak veren ekolojik krizler onun kâr amaçlı yıkımsal özüyle ilgilidir. Sadece kapitalist kâr değil, tüm uygarlık süreçlerindeki aşırı değer birikimleri de her iki doğanın yıkımıyla el ele yürümüştür. Piramitler de bir birikimdir. Ama ne tür toplumsal yıkımlar pahasına inşa edildikleri az çok tahayyül edilebilir. Buna benzer sayısız birikim çevre üzerine sürekli ilave yükler bindirdi. Toplumsal çöküş çevresel çöküşleri beraberinde getirdi. Kapitalist modernitenin sınırsız tekelci kâra dayalı yapılanmaları toplumun ve çevre ile dengesinin kaldıramayacağı ağırlıkları biriktire biriktire, sonunda ekolojik kriz çağına girmiş olduk. Endüstriyalizmin stratejik rolü bunda belirleyici olmuştur. Fosil yakıtlara dayalı endüstrileşme ve modernizm bu belirleyicilikte esas etkendir. Ayrıca fosil yakıtların otomobildeki kullanımı dolaylı olarak trafik kazalarının yol açtığı felaketlere, o da beraberinde zincirleme yıkımlara götürebilmektedir. Böylece çevre felaketleri toplumsal felaketlere, toplumsal felaketler de tekrar çevre felaketlerine dönüşerek zincirleme reaksiyon oluşmaktadır. Kapitalizm çağına rasyonalizm çağı denilmesi bu nedenle yanlıştır. Birikimin gözü kördür. Tüm birikimin tarih boyunca çevre-toplum rasyonalitesiyle değil, bilakis körlükle hareket ettiği sonuçlarıyla ortadadır. Belki analitik olarak rasyonel olabilir. Ama çevrenin biricik zekâsı olan duygusal zekâ açısından da analitik zekânın tam bir körlük ve yıkım zekâsı olduğu yeterince açığa çıkmış durumdadır.

Daha önceki açılımlarımıza dayanarak diyebiliriz ki, kent ve orta sınıfın iktidar odağı olmasıyla ivme kazanan aşırı nüfus artışı ve kent büyümeleri çevrenin kaldıracağı olgular değildir. Toplum doğası da bu olgulara dayanamaz. İktidar ve devletin sermaye biriktirme süreciyle iç içe büyümeleri hiçbir toplum ve çevre dengesinin kaldırabileceği hacimler, ağırlıklar değildir. Çevre krizi ve toplumsal krizlerin de iç içe geçerek süreklilik kazanması her iki alandaki tekelci büyümeyle ilgilidir. İki kriz sistemi olarak birbirini beslemektedir. Tüm bilimsel tespitler bu sarmalın elli yıl daha devam etmesi halinde çöküşün sürdürülemez boyutlarda seyredeceği konusunda hemfikirdir. Fakat sermaye ve iktidar tekellerinin kör ve yıkıma yol açan karakteri bunu görmüyor, duymuyor, özü gereği böyle oluyor.

Çevrebilimi ve hareketinin nispeten yeni olan tarihi gün geçtikçe gelişiyor. Kadın gerçeğinde olduğu gibi çevre olgusuna ilişkin bilim geliştikçe bilinç, bilinç geliştikçe de hareket gelişiyor. Sivil toplumun en yaygın hareket alanıdır. Reel-sosyalistleri ve anarşistleri de gittikçe daha çok çekiyor. Sistem karşıtlığını en çok hissettiren hareket konumundadır. Tüm toplumu ilgilendirdiği için katılımlar sınıflar ve uluslar-üstü bir nitelik kazanmış durumdadır. Burada da hareket üzerindeki liberal ideolojik hegemonyanın izlerini yoğunca görmek mümkündür. Liberalizm her toplumsal konuda olduğu gibi ekolojik alanda da sorunun yapısal özünü göz ardı ederek teknolojiyi, fosil yakıtlarını, tüketim toplumunu sorumlu göstermeye çalışıyor. Hâlbuki tüm bu yan olgular kendi modernite sisteminin (sistemsizliğinin) ürünüdür. Dolayısıyla ekolojist hareketin feminist harekette olduğu gibi ideolojik netliğe büyük ihtiyacı vardır. Örgüt ve eylemliliğini dar kent sokaklarından tüm topluma, özellikle kırsal köy-tarım toplumuna kaydırması gerekir. Ekoloji esas olarak kırın, köy-tarım toplumunun, tüm konar-göçerlerin, işsizlerin, kadınların eylem kılavuzudur.

Demokratik modernitenin de temelini oluşturan bu gerçeklikler, yeni inşa çalışmalarında ekolojinin ne denli önemli rol oynayacağını bütün açıklığıyla göstermektedir.

e- Kültürel Hareketler: Geleneğin Ulus-Devletten İntikamı

Kültürel hareketler tüm uygarlık çağları boyunca hiç eksik olmadı. Postmodernite döneminde kendilerinden yaygınca bahsedilmesinin nedeni ulus-devlet sınırlarının çözülmesiyle ilgilidir. Kültürel hareketleri başka bir söylemle geleneğin başkaldırısı olarak nitelemek yerinde olur. Ulus-devletin hâkim bir etnisite, din, mezhep veya başka bir grupsal olguya dayanarak toplumu, ulusu homojenleştirme sürecinde çok sayıda gelenek ve kültür ya soykırımla ya da asimilasyon yöntemiyle yok edilmeye çalışıldı. Binlerce dil, lehçe, kabile, aşiret ve kavim kültürleriyle birlikte yok edilmenin eşiğine getirildi. Birçok din, mezhep ve tarikat yasaklandı, folklor ve gelenekleri asimile edildi, asimile edilemeyenler göçe zorlandı, marjinalize edildi, bütünlükleri parçalandı. Tüm tarihsel varlıkların, kültür ve geleneklerin ciddi bir tarihsel-toplum anlamı olmayan, son tahlilde modernitenin ticari, endüstriyel ve finansal tekellerin iktidar tekelleriyle ulus-devlet olarak yoğunlaşmasının örtüsü olarak kullanılan 'tek dil,

tek bayrak, tek ulus, tek vatan, tek devlet, tek marş, tek kültür' milliyetçiliğine kurban edilmesi demek olan bu süreç yaklaşık iki yüz yıl bütün hızıyla sürdü. Tarihin belki de en uzun süreli, en şiddetli savaş dönemi olan bu süreç, en büyük tahribatını binlerce yıllık kültür ve gelenekler üzerinde gösterdi. Azami örgütlenmiş tekelciliğin kâr hırsı hiçbir kutsal gelenek ve kültüre acımadı.

Postmodernist denilen sistemsiz bazı hareketler modernitenin 'ulus-devlet zırhını' delince veya 'demirden kafesini' parçalayınca, bu yok edilmenin eşiğinde çoğunlukla marjinal düzeyde bir yaşama mahkûm edilmiş kültür ve gelenekler, çölde yağan yağmur sonrası açılan çiçekler gibi yeniden açılıp çoğalmaya başladılar. Bunda reel sosyalizmin çözülüşünün de önemli etkisi oldu. 1968 gençlik hareketi ise bu gelişmeyi ateşleyen fitil oldu. Ayrıca kapitalist sömürgeciliğe karşı direnen tüm ulusal kurtuluş hareketlerinin ulus-devletleşmemiş eğilimler ve aşamalarının da bunda etkisi olmuştur. Zaten gelenek ve kültürün kendileri direniş demektir. Ya yok edilirler ya da yaşarlar, çünkü teslim olmayı bilmezler. Böyle bir özellikleri vardır. Fırsat buldular mı daha yoğun direniş sergilemeleri özleri gereğidir. Ulus-devlet faşizminin hesaplayamadığı gerçeklik budur. Bastırmak, hatta asimile etmek bitmeleri anlamına gelmez. Kültürlerin direnişi kayaları delerek varlıklarını kanıtlayan çiçekleri andırır. Üzerlerine dökülen modernite betonunu parçalayarak tekrar gün ışığına çıkmaları bu gerçekliği kanıtlar. Çeşitli gruplara ayırabileceğimiz bu hareketleri kısaca sıralarsak:

1- Etnisite ve Demokratik Ulus Hareketleri

Ulus-devletin bastırıp tamamen eritemediği kültürel hareketlerin başında etnik olguların mikro milliyetçiliği gelmektedir. Ulus-devlet milliyetçiliğinden farklıdır. Demokratik muhtevası ağır basmaktadır. Yeni bir devlet arayışından ziyade, kendi kültürleri etrafında bir demokratik siyasi oluşum haline gelebilmek en önemli amaçlarıdır. Amaçladıkları oluşum bölgesel veya yerel özerklikten farklıdır. Mekân sınırlarına bağlı olmayan, aynı kültürel varlığı paylaşanların sınırların ötesinde de olsa birlik ve dayanışmalarını ifade eder. Hâkim etnisiteye karşı varoluşlarını korumak da önemli amaçlarındandır.

Farklı ezilen etnisitelerin, diğer deyişle baskı altındaki halkların bir adım ötesindeki hareketine Demokratik Ulus Hareketi demek sosy-

olojik açıdan oldukça doğru ve anlamlıdır. Tek ezilen etnisite halinde ayakta kalmak, varoluşunu sürdürmek oldukça zordur. Dil ve lehçeleri benzer kültürler, aynı coğrafi ve siyasi sınırları paylaşanların hareketi birkaç nedenden ötürü Demokratik Ulus Hareketi olarak nitelendirilmek durumundadır. Birincisi, ayrı bir devlet hedefinden ziyade, demokratik bir siyasi oluşum ve yönetim arayışındadırlar. Aynı devletin çatısı altında bir demokratik siyasi oluşum tarihte de en çok tanık olduğumuz siyasi varlık biçimidir. Tarih neredeyse ezici olarak farklı kültürel varlıkların siyasal oluşumlarıyla doludur. Her devlet veya imparatorluğun sınırları içinde istenildiği kadar siyasi oluşum halinde yaşamak normal yönetim biçimidir. Anormal olan, bu siyasi oluşumları yok saymak veya bastırmaktır. Asimilasyon ise pek başvurulan bir yöntem değildi. Roma, Bizans, Osmanlı, Pers-Sasani, Arap-Abbasi İmparatorlukları yüzlerce farklı siyasi-idari birimi varlık gerekçesi saymışlardı. Yeter ki imparator veya sultanın meşruiyetini tanısınlar. Dil, din, folklor ve özyönetimlerini koruyarak yaşamak asıl olandı. Fakat ulus-devlet canavarı (Leviathan) bu düzeni yok etti. Faşizme de bu temelde gidildi. Sonuç birçok kültürel ve fiziksel soykırım oldu.

Ezilen etnisite veya halkların ulus olma haklarını sadece ulus-devlet kurmak olarak yorumlamak hem liberalizmin hem de reel sosyalizmin büyük çarpıtması ve faciasıydı. Bu durum faşist milliyetçilikle totalitarizmin sonucuydu. Normal uluslaşmayı sınırlara mahkûm etmeden, kültürel temelli ve demokratik yönetim esasları üzerinde inşa etmek en doğru, insani ve toplumsal doğaya uygun olan yoldu. Tarihin gerçekleri de daha çok bu yolu açıklıyordu. Azami kâr peşindeki tekelci sermayenin hızla sermaye biriktirme hırsı bu yolun kapatılmasında en önemli etken oldu. Normal olmayan yol olan ulus-devlet uluslaşmanın normal yolu haline gelirken, normal olan demokratik uluslaşma yolu ise normal olmayan yol halinde algılandı, hatta yok sayıldı. Büyük çarpıtma buydu.

Ulus-devletin çok yönlü çözümsüzlüğü (dünya ve bölge savaşları, ulusal boğazlaşma, sermayenin ulusal duvarlara çarpması) ortaya çıkınca, normal yol olan demokratik uluslaşmalar yoğunca yaşanmaya başladı. Tüm Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı, aslında ulus-devletçilikten demokratik-ulusçuluğa dönüşümdür. ABD zaten her zaman demokratik ulusların ulusu olarak kalmayı başardı.

Tekelciliğin birçok ulus-devletçi çarpıtmasına rağmen, SSCB'de ulus-devletçilik ve demokratik ulusçuluk iç içe yaşandı. Hindistan'da da demokratik ulusal eğilimler güçlüdür. Afrika ve Güney Amerika'da demokratik ulusal eğilimler her zaman ağır basmıştır. Çok az sayıdaki katı ulus-devletçilik, Ortadoğu başta olmak üzere bazı mekânlarla sınırlı kaldı. Bunlar da hızla çözülüş sürecindedir.

İkincisi, iktidarcı ve devletçi uluslaşma esas alınmayınca, geriye ya ortaçağdan kalma bazı kurumlarla (ağalık, şeyhlik, tarikat, aşiret reisliği) çoğunlukla aile menfaatlerine dayalı işbirlikçi taşeron yönetimler esas alınıp modernleştirilerek devam edecek, ya da demokratik yönetimler geliştirilecekti. Birinci yol, tarihin de çok tanıdığı klasik işbirlikçiliğin modernleşmiş haliydi. İkinci yol ise demokratik modernitenin esas hedefi olan yoldu. Ulus-devlet ve işbirlikçilerine karşı direnişin yönetimi ancak demokratik olabilir. Bu da demokratik uluslaşmaya götüren en sağlıklı özgürlükçü ve eşitlikçi yoldu.

Üçüncüsü, kültürlerin, dil ve lehçelerin çoğul yapısı da demokratik uluslaşmaya zorluyordu. Ulus-devlet gibi hâkim etnisitenin dil, lehçe ve kültürel tahakkümünü esas alması özüne aykırıydı. Tek seçenek çok dilli, kültürlü ve siyasi oluşumlu ulus olabilmekti. Bunun da demokratik-ulus anlamına geldiği açıktı. Hatta birkaç demokratik-ulustan tek bir demokratik ulus haline gelebilmenin yolu da açıktı. İspanya'da, Hindistan'da, bazılarının beğenmediği Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, hatta Endonezya ve birçok Afrika ülkesinde yaşanan buna benzer gelişmelerdir. ABD ve AB bile bir nevi demokratik ulusların ulusu olarak tanımlanabilir. Rusya Federasyonu benzer diğer önemli bir örnektir.

Dördüncüsü, ekonomik, sosyal, siyasal, zihinsel, dilsel, dinsel ve kültürel farklılıklar daha çok korunmak istendiklerinden, bunun yolunun demokratik ulustan geçtiği hemen anlaşılır. Her farklılık ayrılığa dönüştürülürse, bu hepsinin kaybı olur. Hâlbuki hepsi için ideal olan 'farklılık içinde birlik' halinin en uygun biçimi demokratik-ulus olabilmedir. Yalnız başına bu çözüm potansiyeli bile demokratik-ulus hareketinin muazzam çözüm gücünü ve ulus-devlete alternatif yapısallığını açıklamaya yeter.

Çözümsüzlüğü yaşayan ulus-devletin bir yandan küresel sermaye hareketleri tarafından üstten, diğer yandan kentsel, yerel ve bölgesel özerklik hareketleriyle demokratik-ulus ve dinsel hareketler tarafın-

dan alttan sıkıştırılmasıyla yaşanan kaos yeni sistemler doğurmaya adaydır. Bunun birçok işaret ve kanıtı ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Liberalizm bir yandan klasik ulus-devletçiliği aşıp yeniden inşa etmeye çalışırken, öte yandan bu eylemini demokrasinin geliştirilmesi maskesi altında yürütmeye önem ve özen göstermektedir. Katı ulus-devletçiler ise, eskinin muhafazakârlarını geride bırakan bir tutuculuk ve gericilik içinde debelenip durmaktadır. Bu güçler bir nevi günümüzün gerçek muhafazakârları pozisyonunu takınmış durumdadır. Dinciler ise, geleneksel ümmet arayışı içindedir. Modernizmi din kisvesi altında yaşamsallaştırmaları ve din temelli bir ulus-devletçiliği inşa etmeleri güçlü olasılıktır. İran bu konuda öğretici bir örnektir.

Demokratik-uluslaşma seçeneği günümüzün çok karmaşık ideolojik ve yapısal sorunları konusunda sunduğu yüksek çözüm potansiyeliyle gelecek vaat etmektedir. Özellikle AB'nin aldığı yol etkileyicidir. Demokratik modernitenin hem ideolojik bakımdan hem de yapısallık bakımından demokratik-ulus seçeneğini temel boyutlarından biri olarak ele alması çok önemlidir. Bu yaklaşım hem uygarlığa katkı sunmakta hem de kurtuluş şansı tanımaktadır. Demokratik modernitenin demokratik-ulus üzerinden sağlayacağı yeniden inşa çalışmaları, toplumsal ve çevresel temel sorunların çözümü konusunda en umutlu projeler durumundadır.

2- Dinsel Kültür Hareketleri: Dinsel Geleneğin Canlanışı

Modernitenin ve özellikle ulus-devletçiliğin laikçilik kavramıyla sömürgeleştirmeye çalıştığı dinsel geleneğin de etnisitenin hayata tekrar dönüşü gibi bir canlanmayı yaşadığı gözlemlenmektedir. Şüphesiz bu eski toplumsal işleviyle aynı seviyede bir canlanış değildir. Bu gerek radikal unsurlarıyla gerekse ılımlı kanatlarıyla resmi modernitenin damgası altında bir geri dönüştür. Modernitenin birçok özelliğini özümsemiş olarak dönüş yapmaktadır. Aslında konu biraz daha karmaşıktır. Her ne kadar dinin dünyevi yaşamdan, özellikle devlet işlerinden elini tamamen çekmesi olarak tanımlansa da, laiklik aslında muğlak bir kavramdır. Söylendiği gibi laiklik ne tam dünyevidir ne de devlet dinden tam soyutlanabilir. Daha da önemlisi, dinler hiçbir zaman ahret yaşamını düzenlemezler. Asıl düzenledikleri dünyevi, toplumsal, özellikle de devletsel, iktidarsal işlevlerdir.

Laiklik ortaçağda Yahudi yapı ustalarının Katolik dünyanın hegemonyasını kırmak için geliştirdikleri bir (Masonik) mezheptir. Her ne kadar pozitif bilimlerle iç içe geliştiği gözlemlense de, Yahudi ideolojisinin Rabbanik unsurunun bir türevi olduğu kuşkusuzdur. Bu husus iyi anlaşılmadan, gerek laiklik gerekse yol açtığı sorunlar anlaşılamaz. En az diğer dinsel gelenekler kadar Rabbanik (Tanrısal; İbranice 'efendi' anlamına gelir) unsur taşımaktadır. Fakat bu gerçeğini çok gizli ve özel ambalajlarla inşa etmek durumundadır. Ortaçağ Katolikliğinin amansız baskıları bu tür yöntemler kullanmalarını zorunlu kılmıştır. Hollanda ve İngiliz Devrimleriyle hamle yapan laikler, Fransız Devrimi'nden çok daha büyük kazançlar sağlamışlardır. Ulus-devlet inşası ile birlikte devlet çekirdeğinin ulaşılması, tanınması ve iktidardan düşürülmesi en zor olan kesimi olarak örgütlenmişlerdir. Bu dönemden günümüze kadar bu hâkimiyetlerini sürdürmektedirler. Derin devlet olgusu bir yanıyla da bu gerçeği ifade eder. Dünyada bugün sayıları iki yüzü geçen ulus-devletler laik olduğu kadar Masoniktir. Masonlar kapitalist modernitenin ideolojik hegemonyasının temel gücüdürler. Etkileri küreseldir. Bu konumlarını halen pekiştirerek sürdürmektedirler. Diğer etkili oldukları odaklar medya tekelleri ve üniversite öğretim üyeleri başta olmak üzere dünyanın stratejik gidişatında önemli pay sahibi olan birçok sivil toplum kuruluşudur. 'Laik dünya' dedikleri modernitenin akıl hocaları ve denetmenleri konumundadırlar. Dünyevi, seküler dedikleri işlevleri bu kapsamdadır.

Başta Katoliklik olmak üzere, Sünni İslâm ve diğer katı dinî gelenekler modernitenin etkisiyle aşındıkça, laiklik bir ideoloji ve siyasi program olarak önemini yitirir. Geleneksel dinin yeniden canlanışı, özellikle İslâmî geleneğin etkisini halen güçlü yaşayan toplumlarda laiklik-din tartışmasını alevlendirmiştir. Özünde ulus-devletle ümmetçilik anlayışı arasındaki ideolojik ve politik iktidar savaşıyla bağlantılı olan bu gelişmelerin sanki sadece modern yaşam tarzıyla ilgiliymiş gibi yansıtılması doğru değildir. Hıristiyanlık ile Musevilik arasındaki mücadelenin bir benzeri artık İslâm dünyasıyla Musevilik arasında yaşanmaktadır. Ortadoğu'daki büyük çatışmaların altında bu gerçeklik yatmaktadır. Avrupa ve ABD türü bir Musevi-İslâm uzlaşması gerçekleştirilmek istenmektedir. Radikal unsurlar uzlaşma

karşıtı ve çatışmacı unsurları oluştururken, ılımlı unsurlar uzlaşmaya daha yakın görünmektedirler.

Yine de geleneksel din kültürünün canlanışını tümüyle gericiliğin hortlaması olarak görmemek önem taşır. Modernite ve ulus-devletçiliğe başkaldırdığı oranda demokratik muhteva taşır. Ayrıca güçlü ahlâki damarları da temsil ettiği göz ardı edilemez. Modernitenin üzerinde çok oynadığı ve sömürgeleştirdiği kültürlerden biri olarak dinsel gelenekteki bu gelişmelerle yakından ilgilenmek demokratik modernite açısından önem taşımaktadır. Benzer canlanma her bastırılmış kültürde ve dinsel geleneklerde görünmektedir. Konu küreseldir, dolayısıyla sadece İslâm-Yahudi çekişmesi olmayıp, küresel boyutta cereyan eden olaylarla ilgilidir.

Tıpkı farklı etnik kültürleri demokratik-ulus kapsamında bir arada tutmak mümkün olduğu gibi, dinsel kültürün demokratik muhtevasını da demokratik-ulus içinde eşit, özgür ve demokratik bir unsur olarak değerlendirmek ve çözümde yer vermek oldukça önemlidir. Demokratik modernitenin tüm sistem karşıtı hareketlere karşı geliştirdiği uzlaşmacı ittifak anlayışını demokratik muhtevalı dinî kültür için de geliştirmesi, yeniden inşa çalışmaları açısından hayati önem taşıyan diğer önemli bir görev kapsamındadır.

3- Kentsel, Yerel ve Bölgesel Özerklik Hareketleri

Tarihte her zaman büyük ağırlığı olan kentsel, yerel ve bölgesel kapsamdaki özerk yönetimler, ulus-devletçiliğin kurban ettiği diğer çok önemli kültürel gelenekler arasındadır. Uygulanan tüm toplumsal ve devletsel yönetimlerde kentin, yerelin ve bölgelerin kendine has yönetimleri, özerklikleri hep olagelmiştir. Zaten başka türlü özellikle büyük çaplı devlet ve imparatorlukları yönetmek mümkün olamaz. Esasında modernitenin tekelci karakteri olan katı merkeziyetçilik bir ulus-devlet hastalığıdır. Azami kâr kanununun bir gereği olarak dayatılmış, ur gibi büyüyen orta sınıf burjuva bürokratların iktidar olmaları için düzenlenmiş, bir değil binlerce krallık düzeni tesis etmek için ancak faşizmle yürüyebilen bir model olarak geliştirilmiştir.

Klasik modernitenin çözülüşünün hızlanmasında, çoğu liberal postmodernist olan bazıları da radikal kopuş anlamına gelen kültürel hareketlerin gelişmesinde en büyük payı kentin, yerelin ve bölgelerin özerklik hareketleri omuzlamıştır. Aslında tüm çağlar boyunca güçlü şekilde yaşadıkları siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlar da taşıyan

kültürlerine dönüş, bu kültürleri yeniden canlandırma söz konusudur. Çok önemli tarihsel-toplum anlamı olan ve olması gereken hareketlerin başında gelmektedirler. Kentin, yerelin ve bölgenin kurtuluşu olmadan, ulus-devlet hastalığından kurtuluş mümkün değildir. Bunu en iyi anlayan ve uygulamaya geçiren güçler AB üyeleridir. Gerek modernite adı altında yaşadıkları dört yüz yıllık barbarlıklar, gerek Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Avrupa kültürüne yeterli dersi vermiştir. İlk uygulamaya koydukları adımların kentsel, yerel ve bölgesel özerklik yasaları olması tesadüf değildir; ulus-devletçiliğin tüm ulusal ve kültürel varlıklar için ne menem bir soykırım olduğunu kavramalarıyla ilgilidir.

Bugün Avrupa Birliği'nde kentsel, yerel ve bölgesel kültürler kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar tüm küresel sorunların çözümünde en önemli unsurların başında gelmektedir. Fazla radikal olmasa da önemli ve gerekli bir kültür hareketidir. Zaten dünyanın tüm kıtalarında merkezî yönetim homojenliği tam dayatıp geliştiremediğinden, birçok kentin, yerelin ve bölgenin özerkliği canlılığını korumaktaydı. Rusya Federasyonu'ndan Çin ve Hindistan'a, tüm Amerika kıtasından (ABD federal bir devlettir, Kanada'da özerklik yaygınca uygulanmaktadır, Güney Amerika zaten bölgesel özerklik konumundadır) Afrika'ya (Afrika'da geleneksel aşiret ve bölge yönetimi olmadan devletler oluşup yönetemez) kadar özerk konumlar ve özerklik çalışmaları en aktif ve aktüel konulardır. Ulus-devletçiliğin bir hastalığı olan katı merkeziyetçilik sadece sayıları sınırlı bazı Ortadoğu devletlerinde ve diğer diktatörlüklerde uygulanmaktadır.

Üstten küresel sermaye, alttan kültürel hareketler tarafından sıkıştırılan ve çözülmeyi yaşayan klasik modernitenin katı merkeziyetçi ulus-devlet yapıları en çok kentsel, yerel ve bölgesel özerklik yönetimleriyle ikame edilmeye çalışılmaktadır. Günümüzün gittikçe güçlenen bu eğilimi, demokratik-ulus hareketiyle de iç içe gelişmek durumundadır. Demokratik ulus yönetim biçimi olarak konfederalizme çok yakındır. Konfederalizm bir nevi demokratik ulusların siyasal yönetim biçimidir. Güçlü kent ancak yerel ve bölgesel özerk yönetimlerle varoluş kazanabilir. Yönetim biçimi itibariyle her iki hareket de özdeştir ve çakışma durumundadır. Demokratik uluslaşma ve uluslar kentsel, yerel ve bölgesel özerklikler olmadan yönetim gücü kazanamaz. Ya kaosa girip dağılır ya da ulus-

devletçiliğin yeni bir modeliyle aşılır. Her iki duruma düşmemek için demokratik ulus hareketi mutlaka kentsel, yerel ve bölgesel demokratik özerklikleri geliştirmek zorundadır. Buna karşılık kentsel, yerel ve bölgesel özerk yönetimler hepten yutulmamak, ekonomik, sosyal ve siyasal güçlerini tam kullanabilmek için demokratik ulusal hareketle demokratik ulus olarak bütünleşmek ihtiyacındadır. Her iki hareket ulus-devletçiliğin kendileri için sürekli kapıda tuttuğu ve dayattığı aşırı merkeziyetçi güç tekellerini ancak kuracakları sağlam ittifakla aşabilirler. Aksi halde her iki hareket ve hatta olgu olarak, geçmişte çokça yaşadıkları gibi yeniden homojenleştirme tehdidi altında tasfiye olmaktan ve erimekten kurtulamazlar. Tarihsel koşullar nasıl 19. yüzyılda daha çok ulus-devletçilikten yana idiyse, günümüz koşulları da -21. yüzyıl gerçeklikleri de- demokratik uluslardan ve her düzeyde güç kazanmış kentsel, yerel ve bölgesel özerk yönetimlerden yanadır.

Liberalizmin tarihinde sıkça yaptığı gibi yeniden bu olumlu demokratikleşme eğilimlerini ideolojik ve maddi hegemonyası altında yozlaştırmaması ve eritmemesi için çok dikkatli olunması gerektiği açıktır. Demokratik modernitenin tüm sistem karşıtlarını olduğu kadar tarihsel-toplumun kentçi, yerel ve bölgesel siyasal oluşumlu akışını yeni bir ideolojik ve siyasal yapılanmayla bütünleştirmesi en önemli stratejik görevidir. Bu temelde kapsamlı teorik çalışmalarla program, örgüt ve eylem yapılanmalarını iç içe geliştirmek durumundadır. 19. yüzyılın ortalarında ulus-devletçilik tarafından tasfiye edilen konfederal yapıların akıbetini 21. yüzyılda bir kez daha tekrarlamamak, tersine demokratik konfederalizmin zaferine dönüştürmek için koşullar oldukça elverişlidir. Modernitenin finans kapital döneminde en çok derinlik ve süreklilik kazanan ve ancak kriz yönetimiyle ayakta tutulup sürdürülebilen bunalımından demokratik moderniteyi zaferle çıkarmak için yeniden inşa çalışmalarında entelektüel, politik ve ahlâki görevlerin başarıyla gerçekleştirilmesi hayati önem kazanmıştır.

DEMOKRATİK MODERNİTEYİ YENİDEN İNŞA GÖREVLERİ

Yorumlamaya çalıştığım konu ne geçmişin 'altınçağ' anılarını canlandırmak, ne de geleceğin yeni bir 'ütopyasını' hayal etmektir. Her iki konuda tasarı gücünü sergilemeyi anlamlı bulmuyorum. Toplumların zihniyeti bu yönlü yoğunlaşmalarla yüklü de olsa, bu anı ve ütopyalar asıl yorumlamaya çalıştığım ahlâki ve politik toplum gerçeğine pek katkı sunan açıklamalar, anlatılar olma değerine sahip değiller. Katkılarını inkâr etmesek bile sakıncalara yol açtıklarını da bilerek üzerlerinde durmak ve bazı anlatılara konu etmek gerekir.

Bu açılardan demokratik modernite kavramı ne 'altın çağdan' haber verme ne de geleceğe ilişkin bir 'cennet ütopyası'dır. Ayrıca pozitivist bilimin çokça işlediği bir tarihsel çağ, bir toplum biçimi de değildir. İster metafizik ister pozitivist yöntemlerle işlensin, bu yönlü tarih ve toplum anlatımlarını yöntem olarak benimsemediğim gibi birbirine benzer sonuçlar ürettiklerini, iddialarının aksine gerçek, hakikat yorumlarının tutarlı olmadığını da en azından kendi açımdan belirtmek durumundayım. Düşünmek açısından tarih malzemesinin deneyimlerini kesin gerekli buluyorum. Sadece tarih malzemesini değil, doğa malzemesi ve deneyimlerini de gerekli buluyorum. Bu konuda tipik bir ampirist yaklaşım içinde değilim. Bunun karşıtı olarak doğal ve tarihsel malzeme ve deneyimlerden bağımsız düşünce üretebileceğini iddia eden idealistlerinkine benzer bir yaklaşım içinde de değilim. Bu yöntemlerle tüm uygarlık tarihi boyunca devasa bir külliyat oluşturulduğunu biliyorum. Bunlardan haberdar olmanın gerekliliğine inanmakla birlikte, hakikati yorumlamak açısından vazgeçilmez olmadıklarına da kaniyim. Bunlar olmaksızın hakikati yorumlamanın mümkün olduğunu belirtmek istiyorum. Özellikle tarihin malzeme bolluğuna gömülmüş pozitivist araştırma ekolünü çok zavallı ve acınacak durumda buluyorum. Aynı biçimde malzemeye ihtiyaç duymaksızın, kerameti kendinden menkul şeyhler gibi gaipten haber vermenin de hakikatle pek irtibatlı olduğunu sanmıyorum. Onlar da acınası, sefil bir durumu yaşarlar.

Sadece ampirik ve idealist yaklaşımları eleştirmek yetersiz kalacaktır. Bu iki yöntemin daha farklı biçimleri olan evrenselci düz çizgisel ilerlemecilikle görecilik yöntemlerine de eleştirel yaklaşmak önemlidir. Genelde hakikat ne çizgisel ilerlemeci ne de göreci yöntemle inşa edilebilir veya keşfedilebilir. Şüphesiz toplumsal doğanın

esnek yüksek zekâ düzeyi toplumsal gerçekliğin inşasına geniş bir özgürlük seçeneği sunar. Fakat bu durum göreci (izafi) yöntemi savunanların iddia ettiği gibi "Herkes kendi gerçeğini istediği gibi inşa edebilir" anlamına gelmez. Aynı gerçekler idealistlerin sandığı gibi "Her şey Levhi Mahfuzda yazılı olduğu haliyle zamanı gelince gerçekleşir" anlamına da gelmez. Toplumsal gerçekleri (klandan ulusa kadar toplumsal doğalar, sınıf, devlet vb.), verili zaman ve mekân koşulları dahilindeki toplumsal malzemeyi, yeni fikirlerle yeni gerçeklikler olarak inşa etmek, zihniyetin yolu ve en gerçekçi yöntemi olarak görünmektedir veya öyle kabul edilebilir.

Tekraren de olsa açıklamaya çalıştığım şey, yöntemin mutlaka toplumsal doğaya, özellikle bu doğanın temel varoluş hali olan, öyle olduğuna inandığım ve emin olduğum ahlâki ve politik topluma dayanması gerektiğidir. Ahlâki ve politik toplumla bağlantısı olmayan tüm düşünce ekolleri ile bilim, felsefe ve sanat akımlarının sakat doğduklarını ve er ya da geç sakıncalara yol açacaklarını belirtmeye çalışıyorum. Bağlı kalınması gereken tüm yöntemlerin ve bilgi, etik ve estetik ürünlerinin mutlaka ahlâki ve politik toplumu esas almalarını ilk koşul olarak belirliyorum. Bu ilk koşul dışında oluşan tüm yöntem, bilgi, etik ve estetiğin güvenilmez ve sakat olduğuna, yanlışlıklarla yüklü, çirkin ve kötülüklerle dolu olacağına dikkatleri çekmek istiyorum. Bu hususların sadece şahsi kanı ve düşüncelerim olmadığını, hakikat yolunda temel norm değerinde olduklarını ısrarla açıklıyorum.

Demokratik moderniteye yaklaşım yöntemimi tekrar ortaya koydum. Şimdiye kadarki çözümlemelerle iki yönlü yaklaşım geliştirmeye çalıştığım görülebilir. Çözümlemelerimde ısrarla belirlemeye çalıştığım birinci husus, uygarlık sisteminin toplumsal doğanın verili hali olan ahlâki ve politik nitelikteki toplumu sürekli aşındırarak, istismar ederek, üzerinde sömürü ve iktidar tekelleri inşa ederek geliştiğine ilişkindir. Bu husus çok önemlidir ve mutlaka anlaşılmayı, bunun için lazım olan çözümlemelerin yapılmasını gerektirir. Ben de öyle yaptım. İçinde bulunduğum koşullar gereği eldeki sınırlı malzemeyi kullanarak, esas olarak da hakikatin olmazsa olmaz yolu olan yaşamı ve yaşamımı bu malzemeyle iç içe yorumlayarak uygarlık sistemini çözümlemeye çalıştım. Bence aşırı malzeme sunumu pek gerekli değildi. Ayrıntıya boğma tehlikesi vardı. Fakat tü-

müyle malzemesiz olunamayacağını sunulan verilerle açıkça ortaya sermeye çalıştım.

Sonuç şuydu: Tarihsel çağların devasa uygarlıkları diyalektik gereği kimlere karşı geliştirilmişti? İlişki ve çelişkilerini kimlerle nerede ve nasıl kurgulamışlardı? Asgari malzeme ve yorum gücüyle de olsa, ilişki içinde oldukları güçlere ve karşıtlıklarına toplam olarak 'demos' demekten, buna kendini yönetme anlamında malûm 'kratiya' sözcüğünü ekleyerek, çokça kullanıldığı ve entelektüel âlemde yaygınca bilindiği için birleştirip 'Demoskratiya' biçiminde sunmaktan çekinmedim. Şüphesiz 'Demoskratiya' tüm ahlâki ve politik toplum birimlerini kapsamıyor. Belki de İonya'da bir dönem yaşandığı gibi tam olarak 'aşiretler konfederasyonu'nu karşılıyor. Dolayısıyla daha alt, üst ve diğer farklı ahlâki ve politik birimleri kapsamıyor olabilir, olabilirden de öteye kapsamıyor. Ama yine de mevcutlar içinde bu sözcüğün şimdilik en uygunu olduğu kanısını taşıdığımdan kullanmaktan geri durmadım. İleride daha uygun bir terminoloji geliştirilirse, şüphesiz kullanma konusunda tereddütlerim olmaz. Mühim olan içeriktir; içerikten neyi kastettiğimize ilişkindir.

İkinci kelime olan 'modernite'yi açıklama gereği ise pek yoktur. Çokça paylaşıldığı gibi, yaşanan ve belli normları olan dönemleri, çağları, süreleri ifade eder. O halde ne kadar uygarlık çağları varsa, onlar kadar, hatta onlardan katbekat fazla demoskratiya, demokratik moderniteler de var demektir. Zira uygarlık sistemlerinin tümüyle erişemediği, sömürü ve iktidar tekeline alamadığı demokratik modernite olarak yorumlayabileceğim pek çok ahlâki ve politik toplum birimi vardır. Tarih bu konuda bolca malzeme sunmaktadır. Ben de örnek kabilinden çok az bir kısmına değinmeye çalıştım.

Demokratik moderniteye ilişkin ikinci önemli husus, ideolojik ve maddi kültür olarak kendilerini uygarlık sistemleri kadar örgütlü kılmadıkları veya kılamadıklarıydı. Uygarlıklar günlük olarak tekelci sömürü ve iktidar aygıtlarını çalıştırmak zorunda kaldıklarından hem ideolojik olarak son derece mücehhez ve örgütlüdür, hem de maddi yapılanma olarak birlik ve eylem halinde olmak zorundadır. Tarih malzemesi bu konuda alabildiğine boldur. Dileyen istediği kadarını bulabilir. Demokratik modernite birimleri ise aynı konumda değiller. Daha doğrusu, sürekli direnişle sömürgeleşme konumu arasında gidip geldiklerinden, daha köşe bucakta, dağlar başında ve çöl

ortalarında kalan bağımsız birimleri ise pek gelişmemiş olduğundan, aynı ideolojik ve maddi yapılanma sistematiğine sahip olamazlar. Hiç sistem, ideoloji ve yapılanma geliştiremezler demek istemiyorum. Şüphesiz tarih onların da sunduğu çok daha zengin ideolojik ve maddi yapılanma kültürleriyle doludur. Uygarlığın ideolojik hegemonyası nedeniyle pek açığa vurulmasalar da, tarihin bu yönlü çok zengin veri sunduğundan asla kuşkulanmamak gerekir.

Günümüze kadar uygarlığın her iki ucunu (devletçi uygarlık ile demokratik uygarlık) ana hatlarıyla izlemeye çalıştım. Kabalığına rağmen çözümlemelerimde ana eğilimleri yetersiz de olsa yansıttığım kanısındayım. Özellikle kapitalist olarak adlandırılan moderniteyi kapsamlıca çözümlemeye çalıştığım fark edilecektir. Buna karşılık aynı modernite döneminin karşıt uçlarını da daha kapsamlıca ve belli eleştirilerle birlikte ortaya koyduğum görülebilir. Bu eleştirilerden çıkarılması gereken sonuç, açık ki demokratik modernitenin kendini yeniden inşa etme göreviyle karşı karşıya olduğuna ilişkindir. İster yenilensinler ister yenilenmesinler, liberalizmin öncülük ettiği resmi kapitalist modernite güçlerinin kendilerini her kılıkta sunma konusunda hayli becerikli olduklarını ve deneyim kazandıklarını bilmekteyiz. Fakat aynı hususları demokratik modernite güçleri için belirtemeyiz. Gerek tarihsel deneyimlerine gerekse yakın geçmişte liberalizme karşı tavırlarına bakıldığında, ideolojik olarak nasıl eritildiklerini ve netliklerini yitirdiklerini netçe izlemek mümkündür. Bu durumlara mümkün olduğunca düşmemek, en azından yakın geçmişin acısı bol trajik konumlarına bir kez daha fırsat vermemek için, demokratik modernite birimlerinin yeniden inşa görevlerini netleştirmek büyük önem taşımaktadır.

Birim derken, sistem karşıtı olduğunu az veya çok bilip yaşayan tüm toplulukları, bireyleri, hareketleri kastediyorum. Toplumsal doğanının ezici çoğunluğunu teşkil eden bu varoluşlar ne yazık ki sayılarının çok çok gerisinde niteliksel birer güç halinde bulunmaktalar. Yeniden inşa her şeyden önce niceliksel çoklukları niteliksel bir güce kavuşturmayı hedeflemelidir. Küresel çaptaki ticari, sınai, finansal, ideolojik, iktidarsal ve ulus-devletsel tekel şebekelerinin ne kadar kapsamlı ve iç içe olduklarını, hedeflerine karşı da nasıl şaşırtıcı ve yok edici davrandıklarını bir an için unutmazsak, en azından aralarındaki muazzam dengesizliği gidermek açısından, demokratik mo-

dernite birimlerinin yeniden inşa edilerek çokluklarıyla orantılı bir güce kavuşmalarının çok açık ve ertelenemez görev olduğunu görürüz. Bu görevleri üç ana başlık halinde ortaya koymak mümkündür. Üçü de birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılı olan bu görevler entelektüel, ahlâki ve politik boyuttadır. Fakat aralarındaki sıkı ve karşılıklı bağlantı, kurumsal olarak kesin bağımsız olmaları gereğini ortadan kaldırmıyor. Tersine, her alan kurum olarak tarihte de, günümüzde de, gelecekte de bağımsızlığını korumak durumundadır. Aksi halde işlevlerini hakkıyla yerine getiremezler. Tarihte oldukça iç içe geçen bu alanlarla ilgili kurumlaşma ve görevleri netleştirmek, nasıl işbirliği içinde bulunabileceklerini düzenlemek çözümlenmesi gereken hususlardır.

Tarihsel süreci bu açıdan bazı örnekler yoluyla açıklamak aydınlatıcı olacaktır. Kabile birimlerinde entelektüel, ahlâki ve politik görevler genellikle iç içe yerine getirilir. Ayrışma ve uzmanlaşma fazla gelişmemiştir. Aşiret konfederasyonları ağırlıklı olarak politik görevlerle ilişkilidir. Ahlâki gelenek yaşlıların tecrübesiyle temsil edilirken, aydınlanma, düşünme daha çok şamanlık, şeyhlik veya rahiplik kurumlarıyla temsil edilir. İbrahimî dinlerin ahlâki ve politik boyut da kazandıkları tarihin uzun dönemlerinde her üç görev biraz kurumlaşır. İslâm'da medrese daha çok entelektüel kurum rolünü oynarken, cami ahlâki kurum, saltanat ise politik kurum rolünü yerine getirir. Ancak her üçünün fazlasıyla iç içe olması yaratıcı gelişimlerini önlemiştir. En azından Hıristiyanlık ve Musevilikteki benzer kurumlar kadar gelişememiş olmaları bu gerçeklikle bağlantılıdır. Ekümeniklik veya ümmet konumu aralarındaki bağlantının egemen biçimi olup, bir nevi enternasyonalizmlerini temsil eder.

Greko-Romen uygarlığında entelektüalizm bağımsızlığını biraz daha kazanır. Felsefi ekoller daha çok entelektüel kurumlardır. Bağımsızlıkları hayli gelişkindir. Ahlâk tapınakta kurumlaşır. Önceleri meclis ve cumhuriyet senatosunda kurumlaşan politika, daha sonra gelişen imparatorlukla birlikte büyük darbe yemiştir. İmparatorluk bir bakıma politik kurumlaşmanın merkezî düzeyde inkârı demektir. Julius Sezar'a düzenlenen suikast bu gerçeklikle yakından bağlantılıdır.

Yakınçağ modernitesinde entelektüalizm üniversitede kapana kısılırken, ahlâk büyük darbe yer ve silinmeyle yüz yüze kalır. Pozitif hukukla ikame edilerek toplumdaki rolü tasfiye edilmeye çalışılır.

Parlamentarizm kılıfı altında alanı giderek daraltılan politika ise, ulus-devlet bürokrasisinin idaresi altında âdeta işlemez duruma getirilir. Ahlâk gibi o da rolünü gerçek anlamda oynayamaz olur. Demokratik modernite birimlerinde ise çeşitli ve karmaşık kurumsal gelişmeler yaşanır. Kardeşlik örgütleri bir bakıma her üç görevi de şahıslarında birleştirir. Ütopikler de benzer konumdadır. Entelektüel, ahlâki ve politik görevler esasen aynı kişi etrafında tarikat biçiminde işlevsellik kazanır ve yerine getirilir. Özellikle reel sosyalizm sürecinde Komünistler Ligi, I., II. ve III. Enternasyonal her üç alandaki kurumlaşmanın iç içe yaşandığı kuruluşlar durumundadır. **Komünist Manifesto** programları niteliğindedir. Bu kurumlar her üç görev alanında kapitalist modernitenin asimilasyonist eğilimini paylaşmışlardır. Politika kurum olarak tanrı ulus-devletin idari mekanizmalarına kurban edilirken, ahlâk aynı mekanizmanın vatandaşın tutsaklığını düzenleyen pozitif hukukuna kurban edilmiştir. Entelektüel görevler alanı ise ulus-devletin yeni tapınağı rolünü oynayan üniversitelerin entelektüel sermayedar ve hamallarına (bilgi taşıyıcı eşek) bırakılıp feda edilmiş veya inkâr ettirilmiştir.

Tarihe ilişkin bu kısa hatırlatmalar bile, eğer toplum olarak tümüyle dağılmak istemiyorlarsa, demokratik modernite birimlerinin kendiliklerini karşı-ağlar biçiminde üç görevle yükümlü kılmaları gerektiğini açıkça ve bütün önemleriyle birlikte ortaya koymaktadır.

Görevleri işlemeden önce birim ve ağ konularına da kısaca değinmek aydınlatıcı olacaktır. Birimle tekel karşıtı her tür topluluk kastedilmektedir. Demokratik ulustan bir köy derneğine, uluslararası bir konfederasyondan mahalle şubesine kadar her topluluk bir birimdir. Kabileden kente, yerelden ulusala kadar her yönetim organı bir birimdir. İki kişilik, hatta tek kişilik birimler kadar milyarlarca insanı temsil eden birimler de söz konusu olabilir. Kavrama bu zenginlik içinde bakmak öğretici kılacaktır. Fakat burada önemli olan, tüm birimlerin birer ahlâki ve politik toplum olarak değerlendirilmesidir. Dolayısıyla her birimin entelektüel, ahlâki ve politik görevlerde paydaş olması ilkesel değerdedir. Birim olmak ahlâki ve politik toplum olmayı gerektirdiği gibi, ahlâki ve politik toplum olmak da entelektüel, ahlâki ve politik görevlere bağlılığı gerektirir. Ağ, şebeke olma hali ise, karşı kutbun örgütsel yapılanması ve yönetilmesiyle bağlantılıdır. Ayrıca içsel birliktelikler en iyi ağlar halinde örgü-

tlendirilebilir. Katı merkeziyetçi, hiyerarşik emir-komuta örgütlenmesi ve yönetimi demokratik modernite birimlerinin örgütlenme ve yönetme ilkelerine tamamen terstir.

A- Entelektüel Görevler

Entelektüel görevleri basmakalıp bilinç oluşturma ve birimlere aktarma olarak belirlemeyeceğimi peşinen belirtmeliyim. Yapılması gereken ilk iş entelektüelliğin kendisini değerlendirmektir. Moderniteyi 'Aydınlanma Çağı'nın (18. yüzyıl Avrupa'sı) belirlediği çokça söylenir. Yahudi soykırımı başta olmak üzere, ulus-devletçe sistematik olarak uygulanan sayısız fiziki ve kültürel soykırım modernitenin aydınlanma ideasına ölümcül darbe indirir. Entelektüel Adorno'nun, bütün tanrısallıkların artık susması gerektiğini söylediği andır bu. Aynı zamanda uygarlıkların vardığı son aşamadır. Bu önemli bir andır; çözümlenmesi yapılmadan bir adım bile ileriye atılamaz. Tarihsel bir iflas, yalan ve soykırım anından bahsediyoruz. Bir aydınlanma, bilinçlenme ve bilimlenme eylemi olarak entelektüellik kendisini bu andan soyutlayamaz. Baş suçlulardan biri olarak yargılanmak durumundadır. Suçun ve sorumluluğunun Hitler ve benzeri birkaç diktatörün üzerine yıkılması liberalizmin en iğrenç propagandasıdır. Hitler'leri beşikten mezara kadar besleyen sistem açıklanmadan hakikat açıklanmış olamaz; olsa olsa hakikate ihanet edilmiş olur. Entelektüelliğin temel görevi olan 'hakikatin peşinde olmak' ihanete uğramışken, hem de bu ihanet entelektüel sermayedar ve hamallığı tarafından yaygınca gerçekleştirilirken, kökten gözden geçirilmesi gereken hususlar var demektir. Entelektüel alanda kökten gözden geçirilmesi gereken konular çözümlenmedikçe, içine girilecek konum yeni entelektüel sermayedarlar ve hamallar olmaktan öteye sonuç doğurmaz.

Eğer küresel kriz içindeki sistem ancak olağanüstü kriz yönetimiyle sürdürülebiliyorsa, bu durumda entelektüel krizden bahsetmemek ya körlükten ileri gelir ya da sistemin iflah olmaz bir entelektüel sermayedarı ve hamalı olmakla mümkündür. Onur sahibi sıradan bir entelektüel, krizin asıl olarak zihniyet alanındaki tıkanmayla ilgili olduğunu kavramakta zorluk çekmez. Kaldı ki, sistem yapılanmalarıyla zihniyetleri arasında beden-ruh ilişkisine benzer bir bağ vardır. Yapısallık olarak bedenin krizi sadece ruh olarak zihniyet krizini ger-

ekli kılmaz, krizin öncüsü kılar. Öncelik bedende değil, ruhsal krizdedir. Nasıl ki beyin ölümü beden ölümünün kesin kanıtıysa, zihniyet krizi de ancak yapısal krizin kanıtı olabilir. Açıkçası derin bir entelektüel krizin yaşandığı kesindir. Bazı alanlarda yapılacak yeniliklerle giderilemeyeceği için krize verilecek yanıt derinlik ister; sistemin dönüşümüyle ilgili olmayı gerektirir. Sistemin entelektüel krizinin çözümü ancak 'entelektüel devrim'le mümkün olabilir. Günümüz entelektüel devrimini tartışmadan önce, bazı tarihsel örneklere değinmek bu konuda son derece aydınlatıcı olacaktır.

Yorumlanabileceği kadarıyla tarihte ilk büyük entelektüel devrim M.Ö. 6000-4000 döneminde Mezopotamya'da yaşandı. Bu dönem toplumun ve doğal kuvvetlerin gücünün ilk defa kapsamlı olarak gözlemlendiği ve devasa boyutlu pratik sonuçların çıkarıldığı, Gordon Childe'ın 16. yüzyıl sonrasının Avrupa'sıyla kıyaslanabilecek kadar önemli bulduğu dönemdir. Halen hem zihinsel hem de araçsal olarak yaşanan toplumsal kazanımların büyük kısmı o dönemden kalmadır. İkinci büyük devrim, Sümer ve Mısır uygarlıklarının kuruluş dönemlerinde yaşanmıştır. İlk dönemde hem zihinsel hem de araçsal olarak neolitik devrimin kazanımlarını uygarlık sistemine dönüştürme becerisi gösterilecektir. Yazı, matematik, edebiyat, tıp, astronomi, teoloji, biyoloji başta olmak üzere değişik alanlardaki icatlar ve buluşların birçoğu bu dönemde sağlanan devrimsel entelektüel gelişmelerin eseridir. Tarih daha sonraki Grek-İonya devrimine kadar bu gelişmeleri öğrenmek ve tekrarlamakla geçecektir.

Grek-İonya entelektüel devrimi üçüncü büyük adımı teşkil eder. M.Ö. 600-300 dönemi hem felsefi zihniyet hem de bilimsellik açısından çok zengin geçen diğer bir dönemdir. Mitoloji karışımlı dinlerden felsefi devrime geçiş şüphesiz büyük bir entelektüel devrimdir. Ayrıca yazı, edebiyat, fizik, biyoloji, mantık, matematik, tarih, sanat ve politika alanında da devrimsel gelişmeler yaşanmıştır. Tarih 16. yüzyıla kadar ancak bu devrimlerin ürünleri aktarılarak, tekrarlanarak yaşandı. Şüphesiz başka mekân ve zamanlarda birçok entelektüel gelişme olmuştur. Ama bunlar büyük devrim sayılamazlar. Tek tanrılı dinsel çıkışları önemli zihniyet devrimleri olarak yorumlamak mümkündür. Ayrıca Zerdüşti ahlâki devrim büyük bir entelektüel devrimdir. Çin'de Konfüçyüs, Hint'te Buda önemli entelektüel

değerlerdir. 8.-12. yüzyıllarda İslâm'da görülen entelektüel pırıltılar da önemlidir. Bunların devrime dönüşememeleri büyük kayıptır.

Avrupa entelektüel devrimi şüphesiz köklü ve kapsamlıdır. Ancak kaynaklarını bahsettiğimiz devrim ve pırıltılardan aldığı tartışılmaz bir gerçektir. Hemen belirtmeliyim ki, bu entelektüel devrimlerin tümünün sömürü ve iktidar tekelleriyle alâkası yoktur. Tersine, bu tekeller yüzünden layıkıyla gelişmemeleri ve saptırılmaları, köreltilmeleri, daha çok da tekellerce bağlanıp sermaye haline getirilmeleri söz konusudur. Avrupa büyük entelektüel devriminde bu gerçeklik daha açık ve çarpıcıdır. Kapitalist tekeller ve devlet tekelleri olarak mutlakıyet ve ulus-devlet sistemleri entelektüel devrimi engellemek, saptırmak ve kendi iktidarlarına bağlamak için büyük uğraş vermişler, bunu başat işlerinden saymışlardır. Bu konuda büyük mücadeleler verilmiştir. Bruno, Erasmus, Galileo, Thomas Moore vb. şahsiyetler ve bilim insanları entelektüel bağımsızlıklarını korumak ve onurlarını kaybetmemek için, engizisyondan Fransız devrim mahkemelerindeki yargılamalara kadar iktidarların amansız zulmüne karşı direnmişler, yakılmayı dahi göze alabilmişlerdir.

19. ve 20. yüzyıllarda, toplumun her alanında ve birimlerinde olduğu gibi, entelektüel alan ve birimlerde de tekelci sermaye ve ulus-devletin hegemonyası güçlü yansıma buldu. Bilim, felsefe, sanat ve hatta din iktidarlara, özellikle ulus-devlet yapılanmalarına büyük oranda entegre edildi. Her iki alandaki tekelcilik, entelektüel bağımsızlığa büyük darbe vurdu. Bağımlılık altındaki entelektüel ya bir entelektüel sermayedara ya da çoğunlukla üniversite ve diğer okul sistemlerinde bilgi hamalına dönüştü. Her ulus-devletin yeni tapınakları üniversiteler başta olmak üzere okul yapıları oldu. Yeni nesillerin beyni ve ruhu buralarda yıkanır; ulus-devlet tanrısına hiçbir dönemle kıyaslanmayacak denli tapınan kul-vatandaşlar haline getirilir. Haliyle her düzeydeki hocalar topluluğu yeni rahip sınıfı konumundadır. Şüphesiz entelektüel haysiyetini koruyan tek tük aydınlar da vardır. Ama genel kuralı bozmayacak kadar istisnaidirler.

Daha da önemlisi, Avrupa'daki entelektüel devrimin içeriğindeki gelişmelerdir. Bu devrimin öncülerinin önceki çağların din, bilim, felsefe ve sanatını öncelikle iyi özümsediklerini belirtmek gerekir. Bu alanlardaki katkılarını bu özümsemeye dayandırdıkları açıktır. Avrupalı entelektüellerin hakikate yaklaşmada büyük bir aşama kat etti-

klerini kabul etmek gerekir. Metot ve uygulama olarak başarılı oldukları kesindir. Özellikle Birinci Doğaya (fizik, kimya, biyoloji, astronomi alanlarına) ilişkin başarıları bu yönlüdür. Fakat İkinci Doğa olarak topluma ilişkin bilimsel, felsefi, sanatsal ve ahlâksal yaklaşımları için aynı hususu belirlemek mümkün değildir. Avrupalı entelektüeller anlamlı açıklamalar (manifestolar), bilimsel disiplinler, felsefi ekoller, sanatsal eğilimler ve etik öğretiler geliştirdiler. Fakat toplumun ahlâki ve politik karakterini koruyacak kadar başarılı olamadılar. Tersine, sermaye ve iktidar tekellerine bağlandıkça, ahlâki ve politik toplumun imhaya varana dek hedef haline getirilmesinde sadece yetmezlik, eksiklik ve yanlışlıklarla izah edilemeyecek denli suç ortaklığı yaptılar. Entelektüel kriz işte böyle başladı.

Şüphesiz yalnız toplumun değil çevrenin de imha hedefi haline gelmesinde entelektüeller kesin sorumludur. Zaten küresel krizden müştereken sorumlu tutulmaları krizin müşterek olmasından ötürüdür. Burada aydınlatılması gereken en önemli husus entelektüel yenilginin, bozulmanın ve çarpıklaşmanın stratejik ve taktik olarak nasıl geliştiğidir. Özellikle toplumsal bilimler (Birinci Doğaya ilişkin bilimlerin de toplumsal nitelikte olduklarına veya öyle olmaları gerektiğine dair inancımı öncelikle belirtmeliyim) alanındaki büyük kargaşa, yenilgi ve ihanetin gelişmesinde kimleri sorumlu tutmalıyız? Sadece bilimsel paradigmayla ilgili bir hastalık mı söz konusudur? Bunda en büyük payı bazı disiplinlerde mi aramak gerekir? Hastalık bünyesel mi, yoksa arızi midir? Tedavisi mümkün müdür? Tedavinin yol ve yöntemleri nasıl geliştirilmelidir? Yeni bilimsel devrim veya paradigmanın ana göstergeleri neler olabilir? Stratejik olarak nerelerden başlamalıyız? Ancak bunlar ve benzer sorulara özlü yanıtlarımız olursa, entelektüel krizden çıkış kadar, yeni paradigmatik ve bilimsel görevlerimizi belirleyebiliriz.

Avrupa uygarlık merkezli bilimin krizi bünyeseldir. Uygarlığın başlangıç dönemlerindeki gelişmelerle ilgilidir. Bilimin tapınakta merkezileşmesi, iktidarla bütünleşmesi anlamına gelir. Mısır ve Sümer uygarlığındaki bilimin iktidarın ayrılmaz bir parçası haline geldiğini kanıtlayan çok sayıda örnek vardır. Bilimi toparlayan rahiplik kurumu zaten iktidarın en önemli ortağı konumundaydı. Hâlbuki neolitik dönemdeki bilimin yapısı farklıydı. Kadının bitkiler hakkındaki bilgisi belki de biyoloji ve tıbbın temelini atmıştı. Ayrıca mevsim dö-

ngüleri ve ay hakkındaki gözetlemeler hesaplamalar yapma gereğini ortaya çıkarıyordu. Tarım-köy topluluklarının bin yıllara yayılan yaşam pratiklerinin büyük bir bilgi hazinesini ortaya çıkardığı rahatlıkla yorumlanabilir. Uygarlık döneminde bu bilgiler toparlanıp iktidarın parçası haline getirildi. Burada olumsuz anlamda niteliksel bir dönüşüm yaşanmıştır.

Uygarlık öncesi toplumda ve uygarlık dönemindeki karşıt toplumlarda bilgi ve bilim ahlâki ve politik toplumun parçasıydı. Toplumun hayati çıkarları gerektirmedikçe, bilimin başka türlü kullanılması mümkün değildi. Bilgi ve bilimin tek amacı toplumun varoluşunu sürdürmek, korumak ve beslemek olabilirdi. Başka amacı düşünülemezdi. Uygarlık bu durumu kökten değiştirdi. Bilgi ve bilim üzerinde tekelini kurarak toplumdan kopardı. Toplum bilgi ve bilimden yoksun kılınırken, iktidar ve devlet güçleri bilgi ve bilimle alabildiğine güçlendiler. Bilgi üretenleri ve taşıyanları hanedanlıklara ve saraylara bağlayarak tekellerini sağlamlaştırdılar. Bilimin toplumdan, özellikle kadından köklü koparılışı, aynı zamanda yaşam ve çevreyle bağının koparılışı anlamına geliyordu. Aynı zamanda analitik zekâ ile duygusal zekâ arasındaki bağın köklü kopuşu ve aralarındaki mesafenin sürekli büyümesi de birlikte gelişiyordu.

Bilimin toplumsal doğadaki anlamı tanrısallıktı. Toplum kendi doğasına ilişkin bilgi ve bilinç düzeyini kendi kimliğinin ifadesi olarak tanrısallaştırıyor, tanrısallıkla bir tutuyordu. Uygarlık bu konumu da değiştirdi. Bilim hanedan ve ortaklarının denetimine geçince tanrısallık da konum değiştirdi. Artık topluma kulluk, tanrısal olmayanlar payesi biçilirken, hanedan ve yakın çevresi tanrı soylusu olarak mitolojiye ve dine geçirilmiş oldu. Tanrı-krallar, tanrı soylular böylesi bir sürecin ürünüydü. Bilim ve bilgi üreticileri ve taşıyıcılarının toplumla bağlarının bu biçimde koparılışı tüm uygarlık çağları boyunca devam etti. Buna karşı direnen olduysa da kolayca tasfiye edildi. Bilgi ve bilimle uğraşanlar âdeta bir kast oluşturdu. Avrupa uygarlığına gelince, özellikle kiliseyle krallığın çekişmesi ve yine manastırların kısmen özerk havası nedeniyle bilgi ve bilim üreticileri sınırlı ölçüde bağımsız bir dönem yaşadılar. Yaşanan yoğun iktidar savaşları, araştırmalarına zarar vermeden daha kolay koruyucu bulmalarına fırsat sunuyordu. Rönesans, Reform ve Aydınlanma bu iktidar savaşlarının yol açtığı özerk ortamla yakından bağlantılıydı. Çin ve

Osmanlı tarzı bir mutlakıyetin olmaması özerkliğe katkı sunuyordu. Sonuç, felsefi ve bilimsel devrim oldu. Fakat bir yandan kapitalizmin hegemonik yükselişi, diğer yandan ulus-devletin oluşumu, 19. ve 20. yüzyılda bilim üzerinde sermaye ve iktidar tekelinin kurulmasını beraberinde getirdi. Bilim artık sermaye ve iktidarın ayrılmaz parçasıydı. Zaten uygarlık tarihi boyunca ahlâki ve politik toplum aleyhine gelişen bu durum Avrupa modernitesiyle zirve yaptı.

Demek oluyor ki, Avrupa merkezli bilimsel paradigmalar çok önceden toplumdan kopmuşlardı. Bilgi ve bilimle uğraşanlar ağırlıklı olarak sermaye ve iktidar perspektifi içindeydiler. Ahlâki ve politik toplum çoktan gözden düşmüştü. Kilisenin yenilgisiyle bu süreç daha da hızlandı. Temel kaygısı ahlâki ve politik toplum olmayan bilimin artık sermayenin ve devletin hedeflerine kilitlenmekten başka bir uğraş alanı kalmamıştı. Bilim artık iktidar ve sermaye üretirken, sermaye ve iktidar da bilimi iyice kendine mal ediyordu. Bilimin ahlâk ve politikayla bağının sonuna kadar koparılışı kapıyı ardına kadar savaşlara, çatışmalara, kavgalara ve her tür istismara açıyordu. Nitekim Avrupa uygarlık tarihi aynı zamanda savaşların en yoğun olduğu tarih oldu. Bilime biçilen rol artık zafer getirecek mükemmel savaş araçları icadına yoğunlaşmaktı. Böylece sonuçta savaş araçları üretiminde nükleer silahlara kadar varan bir tırmanma yaşandı. Ahlâki ve politik toplum kurallarının egemen olduğu bir toplumda nükleer silah bir yana, bir mantar tabancası bile icat edilemez, edilse bile en azından topluma karşı kullanılamazdı.

Ahlâkın yıkılışı savaşların en önemli başlangıç etkenidir. Bilim ile ahlâk ilişkisinin kopuşu ise, her tür yıkıcı araç icadının temelidir. Bilim ile iktidar ve toplum arasındaki bu ilişkinin temel paradigma ve yönteme yansımaması düşünülemezdi. Toplumun devreden çıkarılması aynı zamanda nesneleştirilmesi anlamına geliyordu. Tıpkı daha önce kadın ve kölelerin nesneleştirilmesi gibi. Ardından F.Bacon ve Descartes ile başlayan nesne-özne ayrımları tüm bilimlere taşınmış oldu. Bilimsel çalışmalarda nesnel olma çok övülür. Hâlbuki en büyük felaketin kapısı keskin nesnellik-öznellik ayrımına gitmekle açıldı. Ardından ben-öteki ayrımıyla derinleşti. Daha sonra da birbirini yok eden diyalektik uçlara dönüştü. Bu ikilemler kesinlikle ahlâki ve politik toplumla sermaye ve iktidar ayrışmasının, çelişkisinin bir yansımasıdır. Doğanın, daha sonra kadının ve kölenin, en son tüm

toplumun nesne konumuna indirgenmesi, bilimde halen kullanılan çok ünlü 'nesnellik kuralı' olarak karşımıza çıktı. Eskinin tanrı-kul ilişkisi özne-nesne ilişkisine dönüştü. Daha eskinin canlı doğa anlayışı yerini 'ölü nesne doğa' ile üzerinde 'tanrısal özne insan' anlayışına bıraktı.

Bu paradigmatik yaklaşımların bilim, özellikle toplumsal bilimler üzerinde etkisi yıkıcı olmuştur. Örneğin tamamen nesnel olan fiziki doğayı esas alan fizikçiler doğa üzerinde sınırsız deneyler yapma ve tasarrufta bulunma özgürlüğüne sahip olduklarına inanırlar. Nükleer deneylerden her tür otodinamikleri harekete geçirmeye kadar her konuda kendilerini özgür sayarlar. Bunu yaparken herhangi bir ahlâki endişe duymazlar. Nesnel doğa anlayışının madde üzerinde sınırsız tasarrufta bulunma koşullarını yaratması atom bombasının yapılmasına kadar götürür. Tanrısal bilim araçsal bilime dönüşünce toplumla bağı kalmaz; iktidar ve sermayenin elinde azami kâr kanununa bağlı bir araç durumuna düşer. Görünüşte fizik tamamen tarafsız olup, nesnel doğayla ilgilenen bir bilimdir. Özünde ise iktidarın ve sermayenin temel güç kaynaklarından biri olduğu açıktır. Aksi halde fizik bilimi mevcut halini koruyamazdı. Toplum-karşıtı bir güce dönüşümü öyle tarafsız nesnel bir bilim olmadığını göstermektedir. Fizik kanunları denilen güç ilişkileri de son tahlilde insan gücünün yansımasından başka anlama gelmez. İnsanın ise mutlak anlamda bir toplumsal varlık olduğunu biliyoruz.

Modernitenin tüm bilimsel yapısına damgasını vuran pozitivist felsefeyi yorumlayınca, uygarlık-iktidar-bilim ilişkisinin içyüzünü daha iyi açığa çıkarabiliriz. Pozitivist felsefenin kesin nesnel olgulardan yola çıktığını, bunun dışında hiçbir bilimsel yaklaşıma yer vermediğini biliyoruz. Yakından bakınca, nesnelerin ilişkilerinin incelenmesi olarak bilimin tüm eski puta tapıcılardan ve metafizik güçlerden daha putçu ve metafizikçi olduğu kavranacaktır. Tarihsel diyalektiğe kısaca değinirsek bu konuda daha çok aydınlanırız. Nasıl tek tanrılı dinler paganizmi (putçuluk, bir nevi olguları tanrısallaştırma dini) eleştirme temelinde ortaya çıkıp kendilerini şekillendirmişlerse, pozitivizm de karşı atak olarak bir nevi yeni putçuluk biçiminde ortaya çıkmıştır. Din ve metafizik eleştirisine dayalı hakikatçilik yeni putçuluk (Olgulara dayalı hakikatçilik kesinlikle neo-paganizmdir) olan neo-metafizik olarak şekillenmiştir. F. Nietzsche'nin bu gerçeği ilk tespit eden

filozoflardan olması son derece önemlidir ve değerlendirmeleri hakikat araştırmalarında katkı niteliğindedir. Nesnel olgu denilen kavramın hakikatten uzak bir kavram olduğunu belirlemek büyük önem taşır. Olgular kendi başına hakikate ilişkin ya hiçbir anlamlı bilgi sunmazlar ya da sundukları kadarıyla çok yanlış sonuçları beraberinde getirirler.

'Olgular karmaşık bağlantıları kapsamında anlam bulmazlarsa ya hiç bilgi sunmazlar ya da en yanlış sonuçlara yol açabilirler' demiştik. Fizik, kimya ve biyoloji olgularını bir tarafa bırakalım; yalnızca bir toplumsal olgu örneği üzerinde durup yol açtığı sonuçları yakından görelim. Pozitivizme göre ulus-devlet bir olgudur. Onu oluşturan bütün öğeler de birer olgudur. Binlerce kurumun, milyonlarca insanın hepsi birer olgudur. Bu olgular arasındaki ilişkileri de katınca resmi tamamlamış oluruz. Pozitivizme göre bilimsel kavramı oluşturduk demektir. Artık mutlak bir hakikatle karşı karşıyayız: Ulus-devlet hakikati! Pozitivizm bu tanımlamaya bir yorum olarak bakmaz, mutlak hakikat olgusu olarak bakar. Diğer tüm toplumbilim olgularına da bu anlayışla bakar. Tıpkı fizik, kimya ve biyolojideki olgular gibi bunlar da birer olgudur. Hakikat tanımlaması böyledir. Görünüşte masum gibi duran, hiç tehlike içermeyen bu yaklaşımın hiç de öyle olmadığına özellikle etnik temizlik-soykırım hareketlerinde bütün dehşetiyle tanıklık ediyoruz. Hitler'den tutalım sözde en ılımlı ulus-devlet liderine kadar tüm ulus-devlet liderleri, yaptıklarının bilime göre (pozitif bilimlere göre) son derece doğru olduğunu, ulus gerçeklerini arındırdıklarını, daha homojen bir ulus oluşturmanın sadece hak değil doğal evrim yasasına uygun bir gelişme olduğunu söyleyeceklerdir. Esas aldıkları bilime göre doğru söylüyorlar. Onlara bu gücü pozitivist felsefe ve bilimleri vermektedir. Nitekim kapitalist modernite döneminde bu pozitivist anlayış gereği sınırsız vatan, millet, devlet, etnisite, ideoloji ve sistem savaşına girişildi. Çünkü bu kavramların hepsi kutsaldı ve uğruna sonuna kadar savaş vermek gerekirdi. Bilindiği üzere bu anlayış sonucunda tarih kan deryasına dönüştü. Görünüşte masum olan pozitivizmin kanlı çehresi böyle sırıtıyordu.

Konuyu biraz daha açıklamaya çalışalım. Günümüzde dünyada yaklaşık iki yüz ulus-devlet vardır. Yukarda belirttiğimiz kurum ve vatandaş kitlesi ve ilişkiler yekûnuyla bu devletlerin hepsi karşı

karşıya gelirse en az iki yüz tanrılı, binlerce mabetli, sınırsız tarikatlı bir düzen veya hercümerçlik durumunun doğması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü temsil ettikleri tüm olgular kutsal ve uğruna ölmeye değerdir. Dikkat edelim, gerçek toplumsal doğayı yansıtan ahlâki ve politik toplumdan ad düzeyinde bile bahsetme yoktur. Gerçekten saldırıya uğraması halinde uğrunda ölünecek bir gerçek varsa, o da ahlâki ve politik toplum gerçekliğidir. Ulus-devlette ise herkes kendi kendine oluşturduğu veya oluşturulup önüne konulan olgu putları adına savaşmaktadır. Eskinin putlar uğruna savaşımından bin kat daha azıtmış bir putlar uğruna savaşlar dönemiyle karşı karşıyayız. Sonuç sermaye ve ulus-devlet tekellerinin azami kâr kanununun işlemesidir; mutlu azınlığa firavunların bile yaşamadığı yaşantıların peşkeş çekilmesidir. Modern yaşam denilen şey pozitivizmin bu gerçeğinin, daha doğrusu gerçekleri katletmesinin sonuçlarından başka bir şey değildir. Artık sanal toplum çağına eriştik. Hiçbir gerçek sanal toplum kadar olguculuğu açıklayamaz. Olgucu toplum sanal toplumdur. Sanal toplum, olgucu toplumun gerçek yüzü, yüzünün ötesinde hakikatin ta kendisidir. Olguların anlamsızlığı (anlamsızlık kan banyosu, hayali toplum, tüketim toplumu anlamında anlaşılmalı) sanal toplumla zirve yapıyor. Medyatik toplum, şov toplumu, magazinel toplum hep nesnel, olgucu anlayışın, pozitivizmin açığa çıkmış hakikatidir. Bu da aslında hakikatin inkârıdır.

Konumuz gereği fazla incelemeye gerek duymadan, benzer sonuçları daha da sıralayabilirim. İslâm, Hıristiyan, Musevi, Budist, kapitalist, sosyalist, feodal, köleci toplum kavramları aynı yaklaşımın ürünü olan gerçeklerdir. Pozitivizmin metafizik yüzü burada da karşımıza çıkıyor. Evet, İslâm toplumu, kapitalist toplum aynı yaklaşımın sonucudur. Yani bunlar olgusal kavramlardır; başka deyişle yakıştırma, görüntüyle ilgili kavramlardır. Aynı şey ulus aidiyetleri için de söylenebilir. Alman, Fransız, Arap, Türk, Kürt ulusu kavramları pozitivist karakterde birer hakikattirler. Özde ise bunlar hakikatin silik görüntüleridir. 'Peki, gerçek, hakikat nedir?' diye sorulabilir. Bence cevap basittir. Toplum gerçeğinde doğal olan ahlâki ve politik toplum hakikati ile bunu sürekli aşındırmak isteyen uygarlık hakikati vardır. Bunun dışındaki sıfatlar, isimler hiç gerçeği temsil etmez demiyorum; özünü değil görüntüsünü, basit ve sık değişkenli formunu temsil eder diyorum.

Örneğin Arap ulus gerçeğine bakalım. Çok zayıf da düşmüş olsa, Arabistan denilen mekânda ahlâki ve politik özellikleri olan bir toplumla bu toplumun sırtından binlerce yıl sulta sürmüş ve günümüzde çürüme noktasına getirmiş iktidar gerçeği dışında Araplık çok az şey ifade eder. Binlerce farklı, çelişkili, hatta birbirinin can düşmanı Arap vardır. Yani binlerce çelişkili hakikat! Pozitivizme göre böyle olması gerekir. Ama çok iyi biliyoruz ki, Arap gerçeği özde bu olmasa gerekir.

Daha anlaşılabilir bir örnek ağaçlardır. Bir de ağacın olgu olarak binlerce dalı ve sayılamayacak kadar çok yaprağı vardır. Eğer ürünü bilinen ve değerli olan bir ağaçsa ona göre anlam bulur, dallarına ve yaprağına göre değil. Pozitivizm hepsine aynı ağırlığı verme körlüğüdür. Evet, dallar ve yapraklar da gerçektir. Ama anlamlı gerçek değillerdir. Bir salkım veya bir kilo üzümün değeri, anlamı vardır. Ama bir yaprağının ancak bir görüntüsü, özünü yansıtmayan, biçimsel görüş kazandıran bir olgusal gerçekliği vardır.

Bilimlerin olguya boğulması, her gün yeni bir bilimsel disiplinin doğması, hepsinin kendini aynı ağırlıkta hakikat sayması bilimsel krizin ana nedenidir. Bu krizin sistemle bağını başta da belirledik. Hakikatin özne-nesne, biz-öteki, beden-ruh, din-bilim, mitoloji-felsefe, tanrı-kul, ezen-ezilen, hâkim-mahkûm vb. gibi gittikçe derinleşen biçimde sürekli karşıt ikilemler halinde parçalanması, özünde ahlâki ve politik toplum üzerinde kurulu uygarlıkçı tekel şebekelerinin yarattığı aşındırma ve sömürgeleştirme eyleminin sonucudur. Kapitalist modernite bu uygarlık ikilemini sınırsızca çoğaltıp derinleştirerek toplumu bugünkü dağılma ve çürüme noktasına getirmiştir. Bunda sistemin işbirlikçi biliminin de büyük payı vardır. Kriz, ideolojik özle araçsal yapılanma arasındaki çelişme can çekişme noktasına geldiğinde farkına varılan hal oluyor; işsizlikle, savaşla, açlık ve yoksullukla, baskı ve kırımla, eşitsizlik ve özgürlüksüzlükle kendini ezici çoklukların etinde ve ruhunda çığlıklara dönüştürmesini ifade ediyor.

Pozitivizmi eleştirirken bazı yanlış anlamalara düşülmemesi konusunda uyarma gereği duyuyorum. Birincisi, olguların hiçbir değerinin olmadığı, gerçeklikle bağlarının bulunmadığı gibi bir yaklaşım içinde değilim. Sadece değeri az, gerçeklikle bağı oldukça sınırlıdır diyorum. Bir felsefe düzeyine taşındığında olgusallığın büyük sakınca-

lara yol açacağını belirtiyorum. Avrupa düşünce sisteminde bu durum fazlasıyla açığa çıkmıştır. İkinci yanlış anlama hususu, belki bir nevi Eflatunculuğa kaydığım yönünde bir eleştiri getirilmesi olacaktır. Özün belirleyici olduğunu söylerken verdiğim ağaç örneğine karşı böyle bir eleştiri gelebilir. Fakat belirtmek istediğim şey 'ağaç' fikri, ideası değildir. Ağacın toplum açısından ihtiva ettiği gerçekliği dile getiriyorum. Faydacı bir yaklaşım da sunmuyorum. Sadece gerçekliğinin ancak ahlâki ve politik toplumca belirlenmesi gerektiğini söylüyorum. Ağaç bir birey veya grup için çok faydalı olabilir. Ama eğer bu durum ahlâki ve politik toplumca aynı biçimde yorumlanmıyorsa, gerçek fayda değeri yoktur demek istiyorum.

Liberalizmin benimsetmek istediği gibi "Bireyler çıkar, filozof, bilim insanı, asker, politikacı, sermayedar vb. olarak hakiki olan ne varsa bulur ve yaşarlar" felsefesini kesinlikle gayri ahlâki, gayri politik toplumsallık olarak eleştiriyorum. Bunun uygarlık tarihinin yol açtığı ve kapitalist sistemin tüm topluma yutturmaya çalıştığı en büyük ahlâksızlaştırma ve politikasızlaştırma ideolojisi olduğunu, daha doğrusu propaganda ile benimsetilen ve modernlik kılıfı giydirilen çağdaş mitolojik bir anlatım olduğunu söylemek istiyorum.

O halde daha da önem kazanan soru veya sorun şu olacaktır: Hakikati nerede ve nasıl bulmalıyız? Çok basit bir kuralı hatırlatarak cevabımı vermek isterim: Bir şeyi nerede kaybettiysen ancak orada arayarak bulabilirsin. Yoksa tüm dünyada araştırsan da başka yerlerde bulamazsın. Çünkü yöntemi yanlıştır. Kaybedilen yerde değil başka yerde arama yöntemi sadece zaman ve enerji kaybettirir. Çağımızın hakikat araştırmalarını da bu örneğe benzetiyorum. Korkunç araştırma laboratuarları ve fonlarına rağmen, varılan gerçekler belirttiğim gibi kriz ve acı yüklüdür. İnsanlığın peşinde koştuğu hakikatin bu olamayacağı açıktır. Cevabım sıkça tekrarımın tekrarı olacaktır. Hakikat ancak toplumsal olabilir. Uygarlık sürecinde ahlâki ve politik toplum aşındırılıp sömürü ve iktidar tekelinin sıkı egemenliği altına alındığında toplumsal hakikat yitirilmiş demektir. Yitirilen, ahlâkî ve politik değerlerle birlikte yitirilmiştir. Tekrar bulmak istiyorsan kaybettiğin yerde arayacaksın. Uygarlık ve moderniteye karşı ahlâki ve politik toplumu, onun gerçekliğini arayacaksın, bulacaksın. Bununla da yetinmeyeceksin; tanınmaz hale getirilen varoluşunu yeniden inşa edeceksin. O zaman tarih boyunca

kaybettiğin altın değerindeki bütün hakikatleri tek tek bulduğunu göreceksin. Bu temelde daha mutlu olacaksın. Bunun da ahlâki ve politik toplumdan geçtiğini anlayacaksın.

Entelektüel faaliyet alanını yeniden düzenlerken, eleştiriler temelinde ve ilkeler düzeyinde görevlere ilişkin bazı önerilerimi sunmak durumundayım:

1- Entelektüel çabalar, bilgi ve bilim çalışmaları toplumsal doğanın temel varoluş hali olan ahlâki ve politik toplum kapsamında geliştirilmelidir. Uygarlık tarihi boyunca kopulan ve gittikçe aşındırılan politik ve ahlâki toplum gerçekliği, kapitalizmin damgasını vurduğu modern çağla birlikte tamamen parçalanmış, çürümeye terk edilmiş ve yok olmanın eşiğine getirilmiştir.

2- O halde entelektüel çabalar, bilgi ve bilim çalışmaları öncelikle bu gidişatı durdurmayı amaçlamak zorundadır. Çünkü yok edilen bir şeyin bilimi olamaz. Belki hatırası olabilir ama hatıra bilim değildir. Bilim yaşayan, var olanla ilgilidir. Bu durumdaki toplum tümüyle yok olmak istemiyorsa, tüm unsurlarıyla birlikte kapitalistik moderniteye karşı direnmek zorundadır. Direniş artık varoluşla aynı düzlemde olup özdeştir. Entelektüel sermaye ve hamallık olarak değil, gerçek araştırıcının onuruyla yaşamak, ayakta kalmak istiyorsa, entelektüelin tüm çabalarında hem direnişçi olması hem de araştırma unsurlarının direniş boyutlu olması kaçınılmazdır. Hem entelektüel hem de bilimi bu anlamda direnişçidir. Başka türlüsü ya kendini aldatmak ya da sermaye veya hamal kimliğini gizlemek olur.

3- Geliştirilecek bilim öncelikle 'sosyal bilim' olarak düzenlenmek zorundadır. Sosyal bilim tüm bilimlerin ana tanrıçası olarak kabul edilmek durumundadır. Ne Birinci Doğa ile ilgili diğer bilimler (fizik, astronomi, kimya, biyoloji) ne de İkinci Doğa'yla ilgili diğer beşeri bilgiler-bilimler (edebiyat, felsefe, sanat, ekonomi vb.) asla öncülük misyonu taşımaz; bunlar hakikatle anlamlı bağ kuramazlar. Her iki alan ancak sosyal bilimle bağını başarıyla kurabilirse hakikatten pay alabilir.

4- Sosyal bilim ana konusu olarak ahlâki ve politik toplumu bir obje olarak değil, özne-nesne, biz-öteki, beden-ruh, tanrı-kul, ölü-canlı gibi insan algısında derinleştirilmiş ve aralarında uçurumlar açılan ikilemler olarak değil, bu ikilemleri aşan bir yöntemle araştırmayı esas almalıdır. Evrenin yaşam tarzı olan farklılaşma toplum doğasında da

geçerli olup çok daha esnek, özgür ve yoğunlaşmış halde bulunan bir nitelemedir. Fakat bu farklılaşmayı uygarlık ve modernitenin tüm ideolojik yapılanmasının temeli haline getirilen özne-nesne düzeyine taşımak, kesinlikle hem evrensel hem de toplumsal hakikatin parçalanması, yitirilmesi anlamına gelecektir.

5- Zirvesine Avrupa modernitesinde erişen, genelde bilimin özelde sosyal bilimin üzerinde yükseldiği bu nesnelliğin genel felsefesi olan ve halen tüm şiddetiyle devam eden pozitivizm kapsamlı eleştiriler temelinde tarihin çöp sepetine atılmadan, anlamlı bir sosyal bilim paradigması (köklü anti-uygarlıkçı bilim felsefesi) geliştirilemez. Çok parçalanmış olsa ve hakikati yitirme tehlikesi bulunsa da, Avrupa merkezli bilimin, özellikle sosyal bilimin olumlu kazanımlarını ve hakikat paylarını anlamak ve özümsemek şarttır. Pozitivizm ne kadar eleştirilip aşılmak durumundaysa, açığa çıkarılmış hakikat paylarının özümsenmesi de o kadar benimsenmek durumundadır. Hakikat araştırmasında toptan anti-Avrupacılık en az toptan Avrupacılık kadar olumsuz sonuçlara yol açabilir.

6- Postmodernizm denilen hakikat araştırmaları her ne kadar pozitivizmi eleştirip Avrupa merkezli sosyal bilimi reddediyorlarsa da, bu yaklaşımların kolayca liberalize edilmesi ve daha anti-hakikatçi olan bir anti-Avrupacılık olarak biçim kazanması mümkündür. Toptan reddedilmese de, sosyal bilimin krizli halinden yararlanan bu postmodern araştırmalara son derece eleştirel yaklaşmak önem taşır. Modernist pozitivizmin evrenselci, ilerlemeci, düz çizgisel yöntemi ve perspektifi ne denli saptırıcı ise, birçok postmodernistin aşırı göreci döngüsel yöntemi de benzer sapmalara açıktır. Bu uçlara savrulmamak için bağlı kalınması gereken sıralamaya çalıştığımız temel ilkeleri iyi özümsemek şarttır. Krizli ortam neredeyse herkesin kendine göre bir hakikat yolu aramasına müsaittir ki, bu husus bile hakikat araştırmalarını kendi başına birçok yönden saptırabilir, boşa çıkarabilir.

7- Hakikati araştırmada ana yöntemimiz ne pozitivist nesnelcilik ne de göreci öznelcilik olabilir. İkisi de özde liberalizmin iki yüzü olup, birbirine karıştırıp bolca piyasaya sunarak entelektüel sermaye ve hamallık üretmede kullandığı yöntem enflasyonudur. Hakikati olanaksızlaştırmanın en etkili yönü bu yöntem enflasyonudur. Bu da nesnelci ve öznelci yöntemlerin birbirine karıştırılmasıyla neredeyse

kişi sayısı kadar yöntem ortaya çıkarmak demektir. Hakikatin bozuk para misali değerden düşürülme eylemi olan bu yöntem bolluğuna aldanmamak önem taşır. Şüphesiz gerçeğin nesnel ve öznel yanları vardır. Bilinç, hakikat son tahlilde gözlemlenen-gözlemleyen ikilisinin çakışmasını (Aynılaşmasını kastetmiyorum, daha çok özdeşlik olarak kavranması olumlu olabilir) ifade eder. Bu konuda ne kadar derinleşme, yoğunlaşma yaşanırsa, o kadar çok hakikat payları ortaya çıkar. Bu durumda ne gözlemleyen özne ne de gözlemlenen nesne konumundadır. Daha çok ikisinin birbirine yaklaşması, aynılaşması denilmese de özdeşleşme konumunu yakalaması demektir. Hakikatin azamileştiği süreç, bu yönlü özdeşleşme olanağının yakalandığı süreçtir. Şimdilik bir ad verme gereği duymadan, yöntem konusunu böyle tanımlamak durumundayım. Şüphesiz ana gözlemleyen ve gözlenen birimin ahlâki ve politik toplum olduğunu hiçbir zaman ve mekânda göz ardı etmiyoruz.

8- Temel araştırma mekânları üniversiteler başta olmak üzere, uygarlık ve modernitenin resmi kurumları olamaz. Geçmişte de, günümüzde de bilimin iktidarlaştırılması ve resmi devlet kurumlarında üretilmesi hakikatle bağının yitirilmesi anlamına gelir. Bilimin ahlâki ve politik toplumla bağının koparılması, topluma yararlı olmaktan çıkarılması, toplum üzerinde baskı ve sömürü tekellerinin geliştirilmesine yardımcı olması demektir. Özel veya genelevlere kapatılan kadın kendi özgür gerçekliğini, hakikatini nasıl kaybediyorsa, resmi kurumlara kapatılan entelektüeller ve bilim de o kadar özgürlüğünü, gerçek kimliğini yitirir. Şüphesiz bu demek değildir ki, bu kurumlarda hiç entelektüel yetiştirilmez ve bilim üretilmez. Anlaşılması gereken, iktidarlaşan entelektüel ve bilimin toplumsal gerçeklikle ilgili araştırma ve buluş amacından kopacağıdır. İstisna kabilinden entelektüel olma ve bilimsel değeri olan yapıtların ortaya çıkarılması ana gerçeği değiştirmez.

9- Sosyal bilim için kurumsal devrim, diğer deyişle yeniden yapılanma şarttır. Nasıl ki Grek-İonya aydınlanması döneminde bağımsız felsefe ve bilim akademileri oluştuysa, yine ortaçağda hem İslâmi gelenekte hem de Hıristiyanlık geleneğinde tekke, dergâh ve manastırlar benzer bir rol oynadılarsa, Avrupa Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketlerinin aynı zamanda birer entelektüel devrim ve bilim devrimi oldukları nasıl gerçekse, mevcut krizden çıkış için

günümüzde de benzer devrimlere ihtiyaç vardır. Modernitenin dört yüz yıllık ideolojik hegemonyası en az maddi kültür hegemonyası kadar derin ve süreklileşen krizini aşma yeteneğinde değildir. İçerik ve biçim olarak demokratik modernitenin müdahalesi olmadan, krizin daha da çürütücü ve dağıtıcı rol oynaması kaçınılmazdır. Ütopik sosyalistlerden bilimsel sosyalistlere, anarşistlerden Frankfurt Okulu'na, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki Fransız felsefi çıkışından 1968 gençlik kültür devrimine ve en son 1990'lar sonrası postmodernist, feminist ve ekolojist çıkışlara kadar bu yönlü bir devrimsel çıkışın zengin bir entelektüel ve bilimsel mirası vardır. Demokratik modernite hem uygarlık dönemi entelektüel pırıltı ve devrimlerini, hem de modernite karşıtı entelektüel çıkışların olumlu özelliklerini özümseme temelinde kendi entelektüel ve bilimsel devrimini yapmak durumundadır.

Kurumlaşma bu devrimin koşullarından biridir. Entelektüel devrimin küresel çapta başarısı için adı geçen tarihsel deneyimlerden çıkarılacak dersler temelinde dünya çapında yeni bir kurum merkezine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı gidermek için Dünya Kültür ve Akademiler Konfederasyonu inşa edilebilir. Özgür bir coğrafyada inşa edilecek bu konfederasyon hiçbir ulus-devlet ve iktidar gücüne bağlı olmayacağı gibi, sermaye tekellerine de karşıt temelde oluşmak durumundadır. Bağımsızlığı ve özerkliği esastır. Her yerel kültür ve bölgesel-ulusal akademilerden gönüllülük temelinde program, örgüt ve eylem ilkeleri uyarınca katılım gerçekleştirilebilir. Konfederasyon yerel, bölgesel, ulusal ve kıtasal düzeyde görevli kurumlaşmalara gidebilir.

10- Demokratik siyaset ve kültür akademileri bu görevi üstlenecek uygun kurumlaşmalar olabilir. Ahlâki ve politik toplum birimlerinin yeniden yapılanma ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan entelektüel ve bilimsel desteği bu akademiler sağlayabilir. Resmi ve özel tekel kurumlarını kendileri için örnek almak yerine, orijinal çıkışlar olarak yapılanmaları daha uygundur. Modernite kurumlarını taklit etmek, başarısızlıkla sonuçlanmalarını beraberinde getirebilir. Özerk ve demokratik olmaları, kendi program ve kadrolarını kendileri oluşturmaları, gönüllü öğrenciliği ve öğretmenliği esas almaları gerekir. Başlangıç itibariyle öğrencinin öğretmen, öğretmenin öğrenci pozisyonuna sık sık geçebileceği, dağdaki çobandan kentteki

profesöre kadar ideası ve amacı olan herkesin katılım gösterebileceği öngörülebilir. Kadın ağırlıklı akademilerin de aynı içerikle birlikte kadın gerçeğinin özgün yanlarını bilimsel kılmaları için oluşturulması uygun olabilir. Sadece teorik kalmamaları için pratiğe çok yönlü katılım sağlamaları da aranan niteliklerden biridir. Akademiler yer ve zaman bakımından pratik ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak kurulur ve çalıştırılır. Tarihte örneklerine çokça rastlandığı gibi (Zerdüşt'ün dağ başlarındaki ateşgedeleri, Eflatun ve Aristo'nun bahçeleri, Sokrates ve Stoacıların cadde kaldırımları, ortaçağın manastır ve tekkeleri vb.) sade ve gönüllü kuruluşlardır. Dağ başından tutalım mahalle köşelerine dek her yer mekân olarak seçilebilir. Şüphesiz iktidarların azametini kanıtlayan binalar aranmaz. Manastırlar ve sivil medreselerde görüldüğü gibi eğitimin süresi katılanların durumuna ve öğrenci akışlarının yoğunluğuna göre belirlenebilir. Resmi kurumlar gibi eğitim için kesin süreler belirlemek gerekli değildir. Tümüyle şekil ve kuraldan yoksun olmaları da düşünülemez. Etik ve estetik kuralları mutlaka olmalıdır.

Demokratik modernite birimlerinin yeniden inşa çalışmalarında entelektüel ve bilimsel katkı şarttır. Bu şartın piyasadaki entelektüel sermaye ile karşılanamayacağı açıktır. Bu ihtiyacı ancak yeni akademi kaynaklı kadro ve bilim karşılayabilir.

Entelektüel görevler kapsamında yaptığım bu kısa değerlendirme ve çözüm ilkeleri şüphesiz öneri niteliğinde olup tartışmayı gerektirir. Kriz koşulları ancak yeni entelektüel ve bilimsel çıkışlarla olumlu yönde aşılabilir. Söz konusu krizin küresel, sistematik ve yapısal olduğu göz önüne getirildiğinde, çıkış için de küresel, sistematik ve yapısal müdahaleler gerektiği açıktır. Eski kalıpları, kurumları ve bilimleri taklit etmekle veya eklektizmle bir yere varılamayacağı yaşanan sayısız devrimci deneyimden ders olarak öğrenilebilir.

Demokratik modernitenin kendini köklü bir aydınlanma devrimiyle iç içe inşa etmesi, geçmişten öğrenilmesi gereken derslerin başında gelir. Bununla birlikte hemen vurgulamalıyım ki, geçmiş şimdidir. Özellikle neolitik toplumun, köy-tarım toplumunun, göçebeliğin, kabile ve aşiretin, dinsel cemaatlerin halen yaşamsallıklarını inatla sürdürdüklerini göz ardı etmemeliyiz. Toplumsal doğanın asli varoluş biçimi olan ahlâki ve politik toplumun tüm geçmişinden fazla söz etmesek de son beş bin yıllık sermaye birikim ve iktidar tekellerince

kaybettirilen değerleri yeniden kazanmak için devrimsel nitelikte entelektüel ve bilimsel üretim demokratik modernitenin inşasında en çok ihtiyaç duyulan desteği oluşturacaktır. Olmazsa olmaz kabilinden bu ihtiyacı karşılamak için entelektüel görevlerimiz üzerinde yoğunlaşmamız, çözümleme ve çözme çabalarımızı yoğunlaştırmamız her zamankinden daha fazla hayati önem taşımaktadır.

B- Ahlâki Görevler

Ahlâk, üzerinde çok konuşulmasına rağmen, çözümlenmesi yapılamayan toplumsal kurumların başında gelmektedir. Etik adı altında tüm teorikleştirme çabalarına rağmen, pratikte sağlanan gelişmeler oldukça umut kırıcıdır. Toplumsal varoluşun gittikçe ahlâktan yoksun kaldığı bilimce gözlenen ortak bir tespittir. Ama bunun nedenleri ve sonuçları yeterince açıklanmamıştır. Gittikçe gözden düşürülen bir kurum ve konum niteliğine büründürülmüştür. Fakat konu ve kurum olarak ahlâk, sanılanın da ötesinde çok önemlidir. Gerek tarih boyunca yaşanan krizler, gerek günümüz küresel krizi büyük oranda ahlâkilikten yoksunluğun sonucudur. Tarihte toplumsal vicdan, Sodom (İlkçağda Lut Gölü yakınlarındaki bir şehir) ve Pompei kentlerinin yanardağdan püsküren lavlar altında kalmasını ahlâki düşkünlükle izah ederken bir hakikatten haber vermek ister gibidir! Ahlâki düşkünlük toplumları çökertir. Tanrıların laneti denilen şey, özünde toplumsal vicdanın (ahlâkın) ahlâksızlığı cezalandırma eyleminin gökselliğe yansıtılma biçimidir. Tanrı kavramını toplumun en yüce ve kutsal kimliği olarak yorumlarsak, lanetleme de toplumun tipik kendine has cezalandırma eylemi oluyor.

Ahlâkı kavramsal olarak tanımlamak basittir. Toplumsal törelere, alışkanlık ve kurallara göre yaşamayı bilmek ahlâkı tanımlayabilir. Fakat bu açıklama oldukça biçimsel kalmaktadır. Etik adı altında antikçağ ve yeniçağ filozoflarının (Eflatun, Aristo, Kant başta olmak üzere) giriştikleri çözümlemeler daha çok devlet teorisine girişten öte bir katkı sunmamıştır. Daha doğrusu, bireyi toplum üyeliğinden kopartıp devlet üyeliğine geçirmenin ön hazırlıkları gibidir. Sanki ahlâkın görevi, bireyi devleti için en yararlı hale getirmekmiş gibi bir yaklaşım sundukları açıktır. Kısacası ahlâki yorumları uygarlık yanlısıdır.

Her toplumsal konuda olduğu gibi ahlâka ilişkin olarak da tarihe başvurmak daha öğretici olacaktır. Toplumsal çağların yüzde 98 gibi

uzun bir döneminde hukukun değil ahlâk kurallarının geçerli olduğunu biliyoruz. Bu nedenle de ahlâki toplum diyoruz. Dolayısıyla bu uzun dönem ahlâkının neyi karşıladığını çok iyi bilmeden ahlâkı yorumlamak eksik kalacaktır. Toplumsal doğayı esnek zekâyla en yüklü doğa olarak tanımlamamız konuya ışık tutabilir. Esnek zekâdan kasıt, daha çok düşünerek iş yapmaktır. Düşünme ile iş arasındaki ilişki zorunlu olarak kural gerektirecektir. Çünkü işin nasıl yapılması gerektiğini belirlemek zaten kural demektir. İşe ilişkin bu ilk eylemi ilk ahlâk kuralı olarak da belirleyebiliriz. İş derken de her türden toplumsal etkinliği kastediyoruz. Yemekten uyumaya, yürümekten yiyecek bulmaya, hayvanlarla dost olmaya veya çatışmaya, bitkilerle ilgilenmekten balık avlamaya kadar her eylem iştir. Bu iş ise kural olmadan başarılamaz. Başarısızlık ise toplumun ölümü demektir.

Bu noktada toplumu ekonomik temel ve ahlâki üstyapı gibi bölen kavramlar saçma gelmektedir. Ahlâk ekonominin, daha doğrusu yaşamın temel ihtiyaçlarını karşılamanın en iyi yolu olarak tanımlanabilir. Töre ve usül olarak ahlâk, ekonominin veya temel ihtiyaç ürünlerinin elde ediliş tarzıdır. Dolayısıyla altyapı-üstyapı ayrımları açıklayıcı kavramlar olmaktan uzaktır. Ahlâk, başta ekonomik çabalar olmak üzere, tüm toplumsal eylemliliklerin iyi tarzında gerçekleştirilmesini ifade eder. Dolayısıyla toplumsal olan her şey ahlâkidir. Ahlâki olan her şey de toplumsaldır. Örneğin ekonomi ahlâksal olduğu gibi din de ahlâksaldır. Doğrudan demokrasi olarak siyaset ahlâkın kendisidir.

O halde işin ilk kuralı, ahlâkı, ilk başlardan itibaren toplum için hayati bir konudur. İş en iyi nasıl yapılıyorsa, o en iyi yapma tarzı en iyi ahlâk kuralı olarak zihinlere yerleşir. Bu da süreç içinde daha da yetkinleşerek, sağlam bir gelenek olarak toplumsal hafızaya mal olur. Ahlâk artık oluşmuş demektir. Töre, gelenek denilen olay budur. Burada çözümlenmesi gereken en önemli husus, ahlâkın zihni bir eylem olduğu kadar toplumsal işle ilgili olmasıdır. Hem zihnin çabasını hem de toplumun eylemliliğini gerektirir. Şahsen bu duruma demokrasinin ilk orijinal hali demeyi tercih ederim. Bu durumda orijinal demokrasi ve ahlâk özdeşlik kazanıyor. Toplum daha çok hayati işler peşinde koşturup durduğuna göre, iş üzerinde çok düşünüp tartışmak kaçınılmazdır. Bununla da yetinmez; işin en iyi nasıl yönetileceği ve başarılacağı üzerinde de çok durması yaşamın vazgeçilmez gereğidir. Hem düşünüp tartışmanın, karar vermenin, hem de kararı yönetip

işin başarısına dönüştürmenin demokrasinin en dolaysız biçimi olan katılımcı, doğrudan demokrasi olduğu açıktır. Bu ise aynı zamanda toplumun ahlâki yönetilişi, ahlâki yaşamı demektir. Demek ki ahlâk ve demokrasinin kaynağı aynıdır. O da toplumsal pratiğin kolektif zihni ve iş yapma yeteneğidir. Tarihsel toplumun ömrünün yalnızca yüzde 98'lik bölümü ahlâk ve orijinal demokrasi ile geçmiş olmuyor; günümüze kadar çok parçalanmış, kendi haline bırakılmış toplum birimlerinde de hâlâ ezici ağırlıkla uygulanan hukuk değil ahlâktır. Çok bozulmuş da olsa, aileden etnisiteye kadar, hatta hukukun en ince detayına dek düzenlediği birçok kurumsal alandaki iş yapımına kadar ahlâk olmadan yaşamın yürüyemeyeceğini çok iyi bilmek gerekir. Hukuk bir örtüdür. Esasen işi yürüten güç eminim ki hâlâ ahlâktır.

Uygarlık sürecine baktığımızda konu açısından yapılacak ilk tespit, devlet normlarının ahlâkın aleyhine sürekli geçerli kılınmaya çalışıldığıdır. Hammurabi kanunları adı verilen ve bir stele kazınan düzenli hale getirilmiş ilk hukuk kuralları bu durumu gayet iyi açıklar. Belki ahlâkın yetmediğinden, hukukun gerekli hale geldiğinden bahsedilecektir, ama böylesi bir yaklaşım yanlıştır. Sorun ahlâkın yetmezliğe düşmesi değil, ahlâki toplumun aşındırılmasıdır. Ahlâkın nasıl aşındırıldığını çokça belirledik. Toplum üzerine katmerli sermaye ve iktidar tekelleri kurulmaya başlanmıştır. Üretilen toplumsal değerler gasp edilmektedir. Bu durumda ahlâkın yetmezliğinden değil, toplumun tahakküm altına alınmasından, devletin yönetim kuralları denilen hukuk kurallarının uygulanmasıyla baskı ve sömürüye tabi tutulmasından bahsedebiliriz. Dolayısıyla ahlâkın, bağlantılı olarak doğrudan demokrasinin alanı gittikçe daralıyor. Buna karşılık devlet yönetiminin, hukukunun alanı genişliyor. Bir tarafın kaybettiğini diğeri kazanıyor. Daha doğrusu, ahlâka devlet zoruyla kaybettiriliyor. Alanı daraltılarak, uygulanması zorlaştırılarak bu durum gerçekleştiriliyor. Daha sonraki tüm uygar toplumlarda ahlâkın (doğrudan demokrasinin de) alanı daraltılmaya devam edilip hukukun payı sürekli arttırılacaktır. Nitekim ilkçağ uygarlıklarının bir nevi sonu ve özeti olan Roma uygarlığının hukuku en çok uygulayan devlet yönetimi olması bu gerçeği doğrular. Roma hukuku halen hukukun temel taşlarından biridir. Avrupa uygarlığında, diğer bir deyişle modernizmde toplum âdeta hukukun istilasına uğrayacaktır.

Bir nevi hukuk sömürgeciliği söz konusudur. Ahlâkın alanı en ücra köşelere sıkıştırılırken, tüm başköşelere hukuk konuk edilecektir.

Bu gerçek neyi yansıtır? Toplum üzerinde sermaye tekelinin ve iktidar ağırlığının arttığını gösterir. Son dört yüzyıllık moderniteye baktığımızda gerçekleşen şey, azami sermaye birikimi ve iktidar çoğalımıdır, daha doğrusu ikisinin iç içe geçen kümülâtif birikimidir. Ahlâk açısından belirtilecek olan husus ise işlevsiz kalması değil, toplumun elinden alınmasıdır. Ahlâkın bünyesinde uygulanacağı toplum koparılıp alınmıştır. Dolayısıyla karmaşık hal alan toplumun artık ahlâkla yönetilememesi nedeniyle hukuka ihtiyaç duyulduğu iddiası büyük bir yalan ve o denli ahlâksız bir yargıdır. Ahlâkın yetmezliği, başarısız kalması, toplumun karmaşıklığından dolayı iş görememesi durumu kesinlikle söz konusu değildir. Burada da basit bir liberal ideolojik hegemonya kuralı işletilmektedir: Rakibi kolay safdışı bırakmak için propaganda ile iyice yıpratma kuralı. Kapitalist modernite çağında ahlâka olumsuz yaklaşımın oluşumunda liberalizmin ideolojik hegemonyasının rolü çok açıktır. Yerine ikame edilen hukukun ise, gerçekten en yönetemez, akıl ve vicdan dışı kurallarla yüklü olduğunu kim bilmez ki! "Mahkemeye düşenin başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmez" sözü boşuna söylenmemiştir. Bir yerde, kurumda ne kadar çok hukuk kuralı varsa, orada o kadar etkili bir baskı ve sömürü tekeli var demektir. Pratik gerçekler günümüzde ilk adım atılan her kurumda bu hususu doğruluyor.

Konu ile ilgili sorulması gereken önemli bir soru da şudur: Ahlâk mı yoksa hukuk mu daha iyi yönetir? Anlatımımız her ne kadar içeriğinde bu soruya cevap veriyor ise de, hukukun zorlama bir yönetim olması bile gerçeği gayet iyi açıklıyor. Bilindiği üzere hukuk 'devlet zoruyla kanunların yürütülmesi' biçiminde tarif edilir. Ama ahlâkta zorla yürütme yoktur. İçten benimsenmeyen bir kurala zaten ahlâk kuralı denilemez. Zora dayalı hukuki yönetimin ahlâki yönetimle karşılaştırılmasında iyinin ağır basacağı, terazinin ağır gelen kefesinin kesinlikle ahlâk kefesi olacağı açıktır.

Ahlâkla din ilişkisi çözümlenmesi gereken önemli bir sorundur. Nasıl ki ahlâkla doğrudan demokrasi arasında uygarlık dışı ve karşıtı toplumlar için bir özdeşlik kurmak mümkünse, benzer bir özdeşlik din ve ahlâk arasında da kurulabilir. Dinin henüz uygarlık damgasını yemediği koşullarda ahlâk, din ve doğrudan demokrasi iç içe yaşanır.

Ahlâk dine göre daha öncelikli oluşan bir kurumdur. Din öyle anlaşılıyor ki, ahlâkın daha çok tabu, kutsallık, büyüleyicilik, anlam vermekte güçlük çekicilik, doğa güçlerini kontrol edemezlik duygu ve düşüncesi boyutlarıyla ilgilidir. Toplumun kendi doğası dışında doğayı da tanıyıp kabullenmeyi idrak etmesi hem korku hem de merhamet duygusu uyandırıyor. Yaşamının çok bağlı olduğunu fark ettiği bu doğa ve güçlerinin olumsuzluklarından sakınma, olumluluklarından da yararlanma düşüncesi ilkel, orijinal din kurumu ve geleneğinin kaynağı gibi görünmektedir.

Dinin uygarlık öncesi bir kurum olduğu tartışmasızdır. Ahlâkın daha çok yasaklayıcı, sakınılması gereken hususlarını, merhamet ve bağışlayıcılık unsurlarını kapsamına alıyor. Süreç içinde çok daha katı bir gelenek haline geliyor. Bu anlamda ahlâkın en katı, kutsal emir ve kural düzenleyiciliği dini oluşturuyor. Ahlâkın içinden doğmasına ve başlangıçta bir parçasını teşkil etmesine rağmen, zaman ve mekân koşullarının değişimiyle güçlenerek, kurum ve kurallarını çok daha katı ve uyulması şart olan kanunlar haline getirerek (Musa'nın tipik On Emir düzeni) bağımsızlığını ve başatlığını ilan ediyor. Hukukun da benzer bir çıkış olmasıyla kıyaslanabilir. Önce ahlâki kuralların bir bölümü olan hukuk kuralları, devletleşmeyle birlikte gerekleri zorla yerine getirilen kanunlara dönüşerek bildiğimiz hukuku oluşturdu. Uygarlık sürecinin gelişmesiyle birlikte din bir farklılaşma daha yaşadı; sömürü ve iktidar güçlerinin çıkarlarına dönüştürülen boyutlarıyla toplumu ağır biçimde cezalandırabilen bir tanrısallık gücü haline getirildi. Hukukun devlet eliyle yürüttüğü tekel çıkarlarını yeni uygarlık damgalı din tanrı eliyle yürütmeye çalıştı.

Her iki dönüşüm de önemlidir. Tarihin en önemli iki kırılma anını temsil ederler. Yükselen iktidar ve krallık otoritesinin kendini tanrısal kavramlarla niteleyerek güçlendirmesi ideolojik hegemonyanın temel kuralıdır. Tanrı kavramını kazıdıkça, her defasında altından baskı ve sömürü tekellerinin, devlet ve iktidar aygıtlarının zorbalığı, talanı, kölece çalıştırma gücü ortaya çıkar. Fakat dinin demokratik toplumsal boyutta olan kısmının ahlâkla özdeş olan unsurlarının giderek doğa ve toplum birimlerine dönüştüğünü tespit etmek çok önemli bir husustur. Böylelikle uygarlık tarihi boyunca dinin iki karakterli kimlik, gelenek ve kültür olarak gelişmesini anlamlandırmak mümkündür. Uygarlık güçlerinin kimliği olarak din ve tanrı ne kadar korku, ceza,

cehenneme atma, aç bırakma, yok etme, merhametsizlik, savaş, tahakküm, hükümranlık, sahiplik ve tapınma kavramlarıyla (Unutmamak gerekir ki, bu kavramlar en çok uygarlık güçlerini, kişiliklerini niteler) yüklüyse, ahlâki ve politik toplum güçlerinin din ve tanrı kimliği de o kadar cesaret, af, bağışlayıcılık, umut, rızıksız bırakmama, var etme, merhamet, sevgi, barış, özünde erime, kavuşma kavramlarıyla yüklüdür.

O halde uygarlık tarihi boyunca dini bu iki kimliği içinde tanımlamak son derece öğreticidir. İbrahimî dinler tipik olarak bu iki eğilimi de bağrında taşıyan özelliktedirler. Dinsel üst düzey temsilcileri (rahip, haham, şeyhülislâm, ayetullah vb.) ne kadar uygarlık eğilimini yansıtıyorlarsa, alt düzey ümmet ehli de o kadar demokratik uygarlık eğilimini yansıtır. Eğilimler yerine ve zamanına göre denklik ve başatlık kazanabilirler. İbrahimî dinler bu konumlarıyla modernitenin sosyal demokratlarını hatırlatırlar. Sosyal demokratlar modernite döneminde nasıl burjuvazi ile işçi sınıfının uzlaşımını temsil ediyorlarsa (tabii sermaye ve iktidar tekellerinin hegemonyasında), İbrahimî dinler de uygarlık tarihi boyunca uygarlığın sermaye ve iktidar güçleriyle demokratik uygarlık güçlerinin uzlaşımını (Yine iktidar güçlerinin hegemonyası ağır basar) temsil ederler.

Tarihte din-ahlâk ilişkisinde müstesna bir öğreti ve kişilik olarak Zerdüştizm'i ve Zerdüşt'ü görüyoruz. Araştırmalar Zerdüşt'ü ve bağlı olduğu öğretiyi büyük bir ahlâki devrim olarak tanımlamaktadır. Zagros dağlarının eteklerinde tarım ve hayvancılıkla geçinen bir toplumsal kültürel (neolitik devrimden beri, M.Ö. 12000, hatta dördüncü buzul döneminin kalkış tarihi olan M.Ö. 20000'lerden beri şekillenen kültür) ortamda, Sümer uygarlığının (M.Ö. 3000 - sonrası) mitolojik ve dinsel hegemonyasına karşı kutsallıktan ziyade seküler, dünyevi ahlâkı savunan bir eğilim olarak gelişen bu ahlâki devrime Zerdüşt'ün adına izafeten Zerdüştizm denilse de, çok daha eski köklere sahiptir. Zerdüşt'ün ünlü sözü olan "Söyle, sen kimsin?" hitabıyla Sümer uygarlığının mitolojik ve dinî tanrısallığını yargıladığı açıktır. Dolayısıyla uygarlık din ve tanrılarının bu ilk ahlâki eleştirisi çok büyük öneme sahiptir. Filozof F. Nietzsche'nin ünlü yapıtına **'Böyle Buyurdu Zerdüşt'** adını vermesi ve içeriğini Zerdüştvari ahlâki yargılarla doldurması boşuna değildir. Kendisi bu yönlü en güçlü uygarlık

yorumlayıcısı olarak tanınmaktadır. Hatta bazen "Zerdüşt'ün Çömezi", "Dionysos'un Çömezi" lakabını kullanması düşündürücüdür.

Zerdüştilikte demokratik uygarlık unsurları ağır basar. Zerdüşti ailede kadın-erkek ilişkileri eşitliğe yakındır. Hayvanlara acı çektirilmez, eti çoğunlukla yenmez, ürünlerinden yararlanma esastır. Ziraat büyük değer taşır. Tanrısallıktan arınmış iyilik-kötülük kavramları öne çıkar. Diyalektiğin ilk tohumlarını çağrıştıran düalistik düşünce tarzı (aydınlık-karanlık güçleri) çok belirgindir. Evren diyalektik olarak kavranmaya çalışılmaktadır. Toplumun güçlü ahlâki ilkelerle yönetilmesi esas alınmaktadır. Tüm bu yönleriyle Sümerlere ve kökenlerini oradan alan uygarlıklara karşı güçlü bir ahlâki devrimi yansıttığı çok açıktır. Bilindiği gibi, saptırılmış da olsa, bu devrimin en büyük ürünü Med Konfederasyonu ve onu devralan (Ne yazık ki çok çarpıtılacaktır) Pers İmparatorluğu'dur. Mani (M.S. 250'ler) bu ahlâki öğretide ikinci bir devrim yapmak istese de, oldukça yozlaşmış Sasani imparatorları bunu engelleyecektir. Mani'nin kendisi ağır bir şekilde cezalandırılacaktır. İki dinsel ve ahlâki kimliğin çatışması söz konusudur.

Ortadoğu'dan Hindistan ve Avrupa'ya kadar Zerdüşt-Mani ahlâk geleneğinin halen süregelen izleri (Mecusî, Êzidi) mevcuttur. Zendik kelimesi Zerdüştî kökenli olup, bugün bilim anlamında kullanılan 'Science' kelimesinin de kökenidir. Gerek Babil'e sürgün (M.Ö. 600–546) döneminde Yahudi peygamberlerin, gerekse Med-Pers İmparatorluk döneminde Grek-İon filozoflarının ve bu iki kesimle birlikte Avrupalı oryantalistlerin direkt Zerdüştik gelenekten oldukça beslendiklerini belirtmek gerekir. Zerdüşt'le aynı dönemde yaşadığına inanılan (M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllar) Konfüçyüs, Sokrates ve Buda da kendi öğretilerini temelde ahlâki topluma dayandırmışlar, uygarlığın ahlâkı tehdit etmesine karşı çok güçlü bir ahlâki savunuyu temsil etmişlerdir. Ortaçağ'da İslâmiyet ve Hıristiyanlık öğretilerinde ahlâki öğe oldukça önemli yer tutar. Avrupa uygarlığı döneminde ise ahlâkta büyük bir erozyon yaşanır. Bunun nedenlerini kapsamlıca dile getirmiştik.

Bu kısa tarihi hatırlatmalar bile gösteriyor ki, ahlâki toplum büyük bir direngenlik sergilemiştir. Ahlâk kendisi olarak kaldıkça uygarlık güçlerine teslim olmamıştır. Dayatılan uygarlık dini ve hukukuna karşı Demos'un ahlâki ısrarı hiçbir zaman eksik olmamıştır. Günümüzde ahlâk konusundaki temel sorun ve görevler nasıl ko-

numlandırılacağına ilişkindir. Sosyal bilimin bir dalı olarak etik (ahlâk teorisi) konusunda çalışmalar yapmak şüphesiz entelektüel alana ilişkin bir görevdir. Önemli olan etiğin toplumla nasıl bütünleşeceğidir; aşındırılan ahlâki toplumun nasıl yeniden ve daha güçlü temellerde ahlâkla donanacağıdır. Ahlâkı yeniden inşa görevi sadece asrın, modernitenin değil, toplumun sürdürülüp sürdürülemeyeceği sorunudur. Küresel krizin hukukun zor gücüyle aşılamayacağı açığa çıkmış durumdadır. Dinselliğe yeniden dönüş de umutsuz bir vakıadır. Toplumsal doğanın güçlü ahlâki dokusu tekrar işlevselleştirilmedikçe, hiçbir yolla modernitenin küresel krizden çıkamayacağını iyi kavramak gerekir. Yaşanan kriz beş bin yıllık uygarlık sisteminin bütün toplum karşıtı güçlerinin ahlâki toplum aleyhine yarattıkları krizdir. Dolayısıyla çıkışı da ahlâki toplumda, ahlâkın doğrudan demokrasi özdeşliği nedeniyle politik toplumda aramak diyalektik gereğidir. İlke olarak bu tespitte birleşilmedikçe hiçbir ahlâki görev doğru olarak belirlenemez. O halde kapitalist modernitenin küresel krizine karşı demokratik modernitenin yapacağı güçlü çıkışta en büyük silahı olan yeniden inşa çalışmalarında kendisini bekleyen ahlâki görevleri ilkeler halinde belirlemeye çalışırsak şunları söyleyebiliriz:

1- Modernitenin küresel krizi (günümüzdeki sistemik, yapısal kriz) beş bin yıllık uygarlık güçlerinin ahlâki topluma karşı yürüttükleri yıkımın sonucu olup, diyalektik gereği krizden çıkışın da ahlâki toplumun yeniden inşasında aranması doğru olup bu inşa ana seçenek durumundadır.

2- Demokratik modernitenin temel birimi olan ahlâki ve politik toplum, uygarlık ve modernite güçlerinin tüm aşındırma, çürütme ve yok etme çabalarına rağmen, toplumsal doğa olarak varlığını ezici biçimde sürdürmektedir. Uygarlık güçleri dar bir elit şebeke olup, (Belki de hiçbir zaman toplumsal doğanın, politik ve ahlâki toplumun yüzde onundan fazla olmamışlardır) esas ağırlığı halen ezilen, sömürülen tüm uluslar, halklar, etnisiteler, kadınlar, köy-tarım toplumları, işsizler, göçebeler, gençlik, marjinal gruplar vb. oluşturmaktadır.

3- Toplumu ayakta tutan ve sürdüren esas olarak devletin hukuk düzeni değil, tümüyle toplumdan soyutlama çabalarına rağmen zayıf da kalsa ahlâki unsurdur. Toplum yok edilmedikçe ahlâk da yok

edilemez. Bir toplumdaki krizin derinliği ahlâktaki alçalmayla bağlantılıdır. Ahlâk er geç sadece krizden çıkış için değil, toplumların mutluluk içinde sürdürülebilir olmalarında da temel toplumsal doku ve kurum olarak rolünü oynamak durumundadır.

4- Etik çalışmalar entelektüel alana, demokratik siyaset çalışmaları politik alana ilişkin görevler olmakla birlikte, ahlâki toplumla bütünleşmedikçe rollerini oynayamazlar. Ahlâk her iki alan görevlerinin pratikleştiği toplum gerçeğini ifade eder. Demokratik kapsamı içinde din ve ahlâk arasında özdeşlik vardır. Dolayısıyla ibadet yerleri en çok toplumsal ahlâkın işlendiği kurumlar olmak durumundadır. Başta kilise ve camiler olmak üzere, ibadethaneleri birer pratik ahlâki kurum olarak değerlendirip ahlâki toplumun inşasında kullanmak en doğrusudur. Özellikle camileri Hz. Muhammed dönemindeki yaygın ahlâki merkezler olarak icra edilen işlevlerine yeniden kavuşturmak önemlidir. Camiler sadece namaz gibi son derece basit bir ritüelin yeri değildir. Hz. Muhammed döneminde camiler esas olarak ahlâki ve politik toplumun yeniden inşa edildiği merkezlerdi. Namaz sadece bu işi onama ritüeli olarak düşünülmüştü. Sonraları ritüel esas oldu. Esas ahlâki ve politik toplum inşası ise unutuldu, unutturuldu.

Demokratik modernite ahlâki ve politik toplumun yeniden inşa edildiği ahlâki kurumlar olarak program, örgütlenme ve çalışma tarzı bakımından gerekirse reformdan geçirilip yeniden düzenlemelere kavuşturulmalıdır. Alevi Cemevleri daha çok ahlâki ve politik toplum kurumları rolünü oynamalarına karşılık, onların da yeniden inşa çalışmalarında öncü düzeyde yeni düzenlemelere kavuşturulması gerekir. Devlet ve iktidar dayatmalarına karşılık, ahlâki ve politik toplum birimlerinin kutsal ve ahlâki direnme hakları vardır. Gerekirse bu hakkı kullanmaları gerekir. Din ve vicdan (ahlâk) özgürlüğü de bunu gerektirir.

5- Modern kılıklı laisizm ile gelenek adına yola çıktığı iddiasındaki radikal veya ılımlı yeni dincilik sanıldığı gibi birbirlerine karşıt iki eğilim olmayıp, liberalizmin eklektik iki ideolojik versiyonu olarak ahlâki ve politik bir rol oynayamazlar. Bu yönlü tuzaklara düşmemek için dinin demokratik muhtevasıyla laiklikteki kısmen özgür ve seküler unsurları benimseyerek yaklaşım geliştirmek önemlidir. Her iki unsur demokratik modernitenin yeniden inşasında ancak bu kapsamda rol

oynayabilirler. Aralarındaki asırlık oyunlar ve kavgalara taraf olmamak kadar, dini ve ahlâkı yozlaştırıcı, boşa çıkarıcı, moderniteyle çıkar temelinde yeniden entegre edici çabalarını boşa çıkarmayı bilmek gerekir.

6- Hukukun devlet zoruyla toplum üzerinde estirdiği teröre aldanmamak gerekir. Ahlâk esas, hukuk talidir. Adaletli olduğu müddetçe hukuka saygı duyulur. Aksi halde sonuna kadar ahlâki ve politik toplumda ısrar etmek şarttır. Toplumun savunulması ve sürdürülebilirliğinin esas yolunun ahlâki tutumdan geçtiği bir an için bile unutulmamalıdır.

7- Ahlâkın kurum olarak küresel temsilinde Vatikan türü Katolik ekümeniklerle İslâm ümmetini (ekümenini) temsilen eski halifelik kurumunun (bu arada Musevilik, Budizm vb. ahlâki ve dini gelenekler de dahil edilerek) ve benzerlerinin ortaklaşa bir çatı altında yeniden kurumlaşmaları, teolojiden çok etik uygulamalar üzerinde yoğunlaşmaları tüm insanlık adına ahlâki ve politik toplumun yeniden inşasında büyük rol oynayabilir. Bir nevi ulus-devletlerin BM çatısı altında bir araya gelmesi gibi, temel ahlâki öğretilerin modernite saldırılarına karşı bir araya gelerek kurumlaşmaları başarıları için şarttır. Tüm kutsallıkları ve ahlâki öğretileri yutmaya çalışan uygarlık ve modernite canavarlıklarına karşı Küresel Kutsallıklar ve Ahlâki Öğrenim Konfederasyonu bu şartın gereği olarak kurulmak durumundadır.

8- Demokratik modernite güçleri ahlâki alana ilişkin görevlerini benimseyip yaşamsallaştırmadıkça, uygarlık ve modernite güçlerinin kapsamlı ideolojik ve maddi kültür silahlarıyla yürüttükleri saldırılara karşı demokratik toplum birimlerini başarıyla savunup sürdüremeyeceklerini bilmek durumundadır.

Ahlâka ilişkin konu ve kurumun tanımlanmasına yönelik bu kısa değerlendirmeler çözüm önerileri niteliğinde olup üzerinde kapsamlı tartışmayı gerektirir. Ahlâki toplum alt-üst yapılandırma şemalarına sığmadığı gibi, toplum doğası da bu tür şemalara uymaz. Her toplumsal birim, hatta birey ahlâktan pay almadan yaşayamayacağını iyi bilmelidir. Önemli olan iyi bir ahlâkla toplum ve bireyin donanmasıdır. Uygarlık ve modernite canavarlıkları ne denli saldırıp yok etmeye çalışsalar da, ahlâki toplumu o denli savunmaktan başka çaremiz yoktur. Toplumunu savunamayanın onurlu yaşam hakkı olamaz. Ama ahlâk olmadan da toplumun savunması yapılamaz. Demokratik mo-

dernitenin yeniden inşa çalışmalarında, tüm toplum birimlerinin ahlâki görevlerinde gösterecekleri başarı küresel sistem krizinden zaferle çıkışta temel ölçüt olmaktadır.

C- Politik Görevler

Ahlâk gibi politika da üzerinde en çok kavram kargaşası ve karmaşası geliştirilen bir kelimedir. Sözcük anlamı basittir: Eski Yunanca kökenli olup 'kent yönetme sanatı' dersek anlaşılmış olur. Fakat sözcüklerle hakikat arama çok eksik ve insanı yarı yolda bırakacak bir yöntemdir. Toplumsal doğaya ilişkin kavramlar genel olarak çok müphemdir. Gerçeği işaret edebilirler ama oluşturamazlar. Gerçeği biraz da kavramların ötesinde aramak gerekir. Ne yazık ki, bu iş de yine kavramlar sayesinde mümkündür. O zaman geriye yorum gücü kalıyor demektir. Politikanın öz anlamını özgürlük sanatı olarak belirlemek maksadı daha iyi ifade edebilir. Özgürlüğün kendisi ise hakikate yakınlığı çağrıştırır. Şüphesiz politika, özgürlük ve hakikat kavramlarını kullanırken temel araştırma birimimiz yine ahlâki ve politik toplumdur. Açıkçası, toplumsal olanla arayı açan bireysel bazlı veya başka temel araştırma birimine dayalı açıklamalardan çekiniyorum. Politika adıyla neredeyse özdeşleşmiş savaş, çatışma ve sömürü kavramlarını düşününce tedirginliğim artar. Karamsarlığı daha da arttıran husus, politika ile polis'in (devletin) de özdeş sayılmasıdır.

Politik görev gibi iddialı bir konuda başarıyla çıkış yapmak göründüğü kadar kolay değildir. Hiçbir şey yapmamaktansa mütevazı bir denemeye girişmek en azından tartışmayı, dolayısıyla araştırmayı geliştirmesi açısından daha iyidir. Öncelikle politika saymadığım bazı işleri belirlemenin gerekli olduğu kanısındayım. Birincisi, devlet işlerinin politik işler değil idari işler olduğunu iyi kavramak gerekir. Devlete dayanarak politika yapılmaz, idare edilir. İkincisi, toplumun hayati çıkarlarını ilgilendirmeyen işler esas politikayı oluşturmaz. Bunlar diğer toplumsal kurumlarca yerine getirilen rutin işler seviyesindedir. Üçüncüsü, özgürlük, eşitlik ve demokratiklikle bağlantılı olmayan işler politikayı esas olarak ilgilendirmez. Bu işlerin tersi ise politikayı esastan ilgilendirir: Toplumun hayati çıkarları kendi yaşamsallığı, güvenliği, beslenmesi, iktidar ve devletin engellediği özgürlükler, eşitlikler ve demokrasidir. Görüldüğü gibi politik işlerle

devlet işleri aynı değildir, hatta birbirleriyle oldukça çelişkilidir. Bu durumda devlet ne kadar genişler ve yoğunlaşırsa, politika da o kadar daralır ve gevşer. Devlet kural demektir, politika ise yaratıcılıktır. Devlet hazırı yönetir, politika ise oluşturarak yönetir. Devlet zanaattır, politika sanattır.

İktidarın politika ile ilişkisi daha da müphemdir. Belki de iktidar devletten daha çok politikanın inkârıdır. İktidar her zaman devletten çok daha fazla toplumda yerleşiktir. Bu ise toplumda politika yapmanın ne kadar zor olduğunu ve politikanın ne kadar kısıtlandığını ifade eder. Sonuçta politika ile iktidar ilişkisi hep gergin ve eylemli geçer.

Konuya daha somut yaklaşmaktan başka çaremiz yoktur. Çünkü pratikleşmedikçe politikanın anlamı kalmaz. Ahlâki ve politik toplumu ilgili birçok konuda çözümlemeye çalıştık. Ne kadar çaba harcasak da tekrar etmeye mecbur kalıyoruz. Toplum ahlâki olduğu gibi politik bir olgu veya doğadır. Öyle sanıldığı gibi resmi devlet çalışmaları anlamında değil, toplumsal doğa olarak politiktir. Ahlâkın işlevi hayati işleri en iyi biçimde yapmaksa, politikanın işlevi de en iyi işleri bulmaktır. Dikkat edilirse, politika hem ahlâki boyut taşıyor hem de daha fazlasını içeriyor. İyi işleri bulmak kolay değildir. İşleri çok iyi tanımayı, bilgi ve bilimi, bir de bulmayı, araştırmayı gerektirir. İyi kavramı da buna dahil olunca, ahlâkî bilmeyi de gerektirir. Görüldüğü gibi politika çok zor bir sanattır. İçine girilen önemli bir yanılgı politikanın devlet, imparatorluk, hanedanlık, ulus, şirket, sınıf vb. büyük hacimli kavramlarla iç içe düşünülmesidir. Politikayı bunlar ve benzer olgular ve kavramlarla iç içe düşünmek anlamını düşürebilir. Gerçek politika tarifinde gizlidir: Özgürlük, eşitlik ve demokrasiden başka hiçbir kavram grubu toplumun hayati çıkarlarını izah edemez. O halde politika esas olarak, ahlâki ve politik toplumun bu niteliğini veya varoluşunu her koşul altında sürdürebilmesi için yapılan özgürlük, eşitlik ve demokratikleşme eylemliliği demektir.

Ahlâki ve politik toplum derken tarih öncesinden bahsetmiyoruz. Toplumsal doğanın sürekli yaşanan ve varoluşu sona ermedikçe hep varlığını sürdürecek olan doğal halinden bahsediyoruz. Ne kadar aşındırılsa, çürütülse ve parçalansa da, ahlâki ve politik toplum hep var olacaktır. Toplumsal doğa var oldukça o da var olacaktır. Politikanın rolü ise bu varoluşu aşındırtmadan, çürütme ve parçalanmaya

uğratmadan daha da geliştirmek için özgür, eşit ve demokratik kılmaktır. Böylesi bir durumu yaşayan her ahlâki ve politik toplum ise en iyi toplum demektir; hedeflenen toplumun gerçekleştirilmesi demektir.

Kavramın içeriğinin daha iyi anlaşılması için bir kez daha tarihe başvurmalıyız. Bu iş için uygarlık yine başat kavramımız olacaktır. Uygarlık sadece iktidar ve devleti içermesi nedeniyle değil, sınıfsallık ve kentlilik bağlamında da sürekli genişleyen ve yoğunlaşan ideolojik ve maddi kültür ağları ahlâki ve politik toplumu sardıkça politikanın rolü daralır. Politikanın rolünün daralması toplumsal özgürlük, eşitlik ve demokratikleşmenin gerilemesini veya yadsınmasını beraberinde getirecektir. Uygarlık tarihi bu yönlü gelişmelerle doludur. Hâkimiyet altındaki toplumun gittikçe daha çok köleleştirilmesi, serfleştirilmesi ve proleterleştirilmesi, dışarıya doğru daha özgür, eşit ve demokratik toplumların baskı altına alınması ve sömürgeleştirilmesi sürecine dönüşerek devam edecektir. Sermaye ve iktidar tekellerinin azami kâr kanunu bunu gerektirir. Bu durumda politika demokratik uygarlık birimlerinin direnişi olarak anlam bulacaktır. Çünkü direnmeden hiçbir özgürlük, eşitlik ve demokratikleşme adımı başarılamayacağı gibi, var olan ahlâki ve politik düzeyin daha da aşındırılması, parçalanması, çürütülmesi ve sömürgeleştirilmesi önlenemez, tekellerin sömürüsünün önüne geçilemez. Politikanın özgürlük sanatı olarak tanımlanması tarihte oynadığı bu rolden ötürüdür. Politika yapamayan, yapmaktan alıkonan her sınıf, kent, halk, kabile, dinî cemaat ve kavim-ulusun söz ve irade gücü en büyük darbeyi yemiş demektir. Toplumun kolektif söz ve iradesinin olmadığı yerde ise sadece ölüm sessizliği vardır.

Antikçağda Atina ve Roma ünlerini politik güçlerinden alıyorlardı. Kısıtlı ölçüde uygulanmalarına rağmen Roma'nın cumhuriyeti ve Atina'da demokrasisi bugün hâlâ hayranlıkla anılıyorlarsa, bunun temel nedeni kent politikasını büyük maharetle sürdürmüş olmalarıdır. Atina kent politikasıyla devasa Pers İmparatorluğu'nu durdurduğu gibi yenilgisini de hazırlamıştır. Roma ise cumhuriyetçi politikasıyla dünyanın merkezi haline gelebilmiştir. Daha da önemlisi, Greko-Romen kültürünün gelişiminde her iki kentin politikacılığı belirleyici rol oynamıştır.

Babil örneği daha çarpıcıdır. Belki de kent bağımsızlığının, özerkliğinin ilk büyük örneği olarak Babil örneğini sunmak mümkündür. Çevresindeki daha büyük iktidar ve devlet güçlerinin boyunduruğuna girmemek için bağımsızlık ve özerklik politikasını bütün mahareti ve ustalığıyla sergilemiştir. Asurlardan Hititlere, Kassitlerden Mitannilere, Perslerden İskender'in Makedon İmparatorluğuna kadarki dönemlerinde tarihin tüm ünlü imparatorluklarına karşı bu usta politikalarıyla ayakta kalabilmiştir. Geliştirdiği bilim, sanat ve endüstriyle dönemin en uzun süreli uygarlık çekim merkezi olabilmiştir (M.Ö. 2000'den Miladi yıllara kadar). Şüphesiz bunda takip ettiği kent politikasının belirgin payı vardır. Politikanın özgürlük ve yaratıcılık olduğunu kanıtlayan çarpıcı örneklerin başında geldiği açıktır. Kartaca ve Palmyra'yı da bu kabil örneklerden sayabiliriz. Kartaca uzun süre Roma hegemonyasına karşı direniş politikasıyla ayakta kaldığı gibi yaratıcı gelişmesini de sürdürmüştür. Kartaca ne zaman ki Roma gibi imparatorluk sevdasına kapıldı, o zaman kaybetmekten kurtulamadı. Çünkü imparatorluk olmak direniş politikasıyla terstir, hatta politikanın inkârıdır. Sonuç trajik biçimde kaybetmek olmuştur. Palmyra da benzer bir süreci yaşamıştır. Belki de bölgede Babil'den sonra en çok yükselişe geçip uzun süre (M.Ö. 300-M.S. 270'ler) özerk ve bağımsız kalabilmiş, âdeta çölde cennet yaratmış olan ünlü Palmyra, Roma ve Pers-Sasani İmparatorluklarına karşı denge ve özerklik politikasını bırakıp kendi başına imparatorluk olmaya kalkışınca (Kraliçesi ünlü Zennube döneminde, M.S. 270'ler) trajik sonla karşılaşmaktan kurtulamamıştır. Özgürlük için direnişin zafere, iktidarcılığın ise felakete götürdüğünü gösteren çarpıcı örneklerden birini de Palmyra trajedisi sunmuştur.

Ortaçağda benzeri kent özerklik politikaları daha da yaygın uygulanabilmiştir. Büyük imparatorluklara karşı direnen kentlerin yıldız âlemi ile karşı karşıyayız sanki. İslâmi imparatorluklardan (Emevi, Abbasi, Selçuklu, Timur, Babûr, Osmanlı) Cengiz İmparatorluğuna, Hıristiyan İmparatorluklarından (Bizans, İspanya, Avusturya, Çarlık Rusyası, Britanya) Çin İmparatorluklarına karşı yüzlerce kent (Büyük Okyanus'tan Atlas Okyanusu'na, hatta Amerika Kıtasına, Büyük Sahra Çölünden Sibirya'ya kadar) özerklik politikası adına gerektiğinde tarihten silininceye kadar direnebilmiştir. Kartaca'nın yerle bir edilip tarla haline getirilişine benzer bir örnek Cengiz Han'a karşı direnen Otrar

kentidir. O da tarla haline getirilmiştir. Avrupa kentlerinin hem imparatorluk güçlerine, hem de ulus-devletin merkeziyetçiliğine karşı yüzyıllarca süren direnişçiliğine yüzlerce örnek sunulabilir. Özellikle İtalyan ve Alman kentlerinin 19. yüzyılın ortalarına kadar özerk yapılarını korumak için büyük direniş sergiledikleri çok iyi bilinmektedir. Venedik ve Amsterdam bu konudaki en ünlü örneklerdir.

19. yüzyılda ulus-devletin her tarafta zafer kazanması, tarihte binlerce yıl süren kent özerkliklerine büyük darbe olmuştur. Ancak postmodernite ile kent özerklikleri yeniden yaygınlaşmaktadır. Kent politikacılığı öne çıkmaktadır.

Tarihte uygarlık güçlerine karşı sadece politikleşmiş kentlerin değil, belki de daha fazla kabile, aşiret, dinî cemaat, felsefi ekol gibi belli başlı toplumsal grupların özerk politik güç halinde kalabilmek için sergiledikleri sayısız direniş vardır. İbrani kabilesinin üç bin beş yüz yıllık (M.Ö. 1600'den günümüze kadar) özerklik öyküsü belki de en ünlü örnektir. Yahudilerin tarihte ve daha çok da günümüzde çok zengin ve yaratıcı olmalarında İbrani kabilesinin uyguladığı özerklik politikası belirleyici rol oynamıştır. İslâm dininin imparatorluk ve iktidar aracına dönüştürülmesine karşı çok büyük direnişçi mezhepler ortaya çıkmıştır. Alevilik ve Haricilik mezhepleri kabile ve aşiretlerin özerk yaşama politikalarını yansıtır. Sünni hükümranlık, sultanlık geleneğine karşı her kavim bünyesinde görülen yaygın muhalif mezhep çıkışları, özünde aşiret ve kabile halklarının direnişçi ve özgürlükçü politikalarının sonucudur. Bir nevi Sünni İslâm sömürgeciliğine karşı halkların ilk özgürlük ve bağımsızlık hareketleridir. Hıristiyanlık ve Musevilik'te de benzer çok sayıda direniş mezhebi vardır. Ortaçağ boydan boya bu tür yerel, kentsel, kabilesel ve dinî cemaatlerin özgürlük ve özerklik politikası uğruna mücadeleleriyle dolu geçmiştir. İlk Hıristiyan cemaatlerinin üç yüz yıllık yarı-gizli direnişçi manastır yaşamı çağdaş uygarlığın hazırlanmasında başrolü oynamıştır. Antikçağ Yunan felsefi ekollerinin özerk politikaları bilimin temel hazırlayıcı gücü rolünü oynamıştır. Günümüze kadar ulaşan halklar, uluslar bu gerçeği en çok dağ başlarında ve çöl ortalarında yüzlerce, binlerce yıl direnen kabile ve aşiret atalarına borçludur.

Modern çağın ulusal kurtuluş hareketleri bu geleneklerin devamıdır. Bağımsız devlet olarak saptırılmış da olsa, hepsinin peşinde koştuğu amaç politik bağımsızlıktır. Liberalizmin politik bağımsızlığı

sahte ulus-devlet bağımsızlığına dönüştürmesi politikayı gerçek işlevinden alıkoysa da, yine de çok önemli bir politik direniş geleneğinin sürdürülmesi anlamına gelir.

Tarihte yerel ve bölgesel özerklik politikaları hep olagelmiş, ahlâki ve politik toplumun varlığını sürdürmesinde önemli rol oynamışlardır. Dağlar, çöller ve ormanlık alanlar başta olmak üzere, yeryüzünün çok geniş bir coğrafyasında kabile, aşiret, köy ve kent toplumu halinde yaşayan halklar ve uluslar uygarlık güçlerine karşı sürekli özerklik ve bağımsızlık politikaları ile direniş sergilemişlerdir. Bu nedenle tarihte demokratik konfederal gelenek ağır basmaktadır diyoruz. Uygarlık tarihi boyunca hâkim eğilim boyun eğme değil direniştir diyoruz. Öyle olmasaydı dünya Firavun Mısır'ı gibi olurdu. Direnişin, politikanın olmadığı tek bir insan yerelinin, bölgesinin kalmadığını bilmeden tarihi doğru yorumlayamayız. Güney Amerika, Afrika ve Asya halkları halen bütün renkleri ve kültürleriyle direniyorlarsa, bu demektir ki tarihleri de böyledir. Çünkü tarih 'şimdidir'.

İnsanlık tarihte sadece toplum ve coğrafi bölge düzeyinde politik direniş geliştirerek varlığını ve onurunu korumamıştır; bireysel düzeyde de bazen ağırlığı bir ulus kadar olan direnişçi politik kişilikleri tanımıştır. Tarih bu tür örneklerle doludur. Âdem'den Nuh'a ve Eyüp'e, İbrahim'den Musa'ya, İsa'ya ve Muhammed'e kadar ana halkalar halinde devam eden ve Kutsal Kitapta sayıları 124 bin olarak verilen tüm peygamberlerden çok sayıda bilgeye, Tanrıça İnanna'dan Hz. Ayşe'ye, Zennube'den Hypatia'ya, Kibele'den Meryem'e, Buda'dan Sokrates'e, Zerdüşt'ten Konfüçyüs'e, cadı kadınlarından Zeynep'e ve Rosa'ya, Bruno'dan Erasmus'a dek sayılamayacak kadar çok birey olarak insan özgür ve onurlu kalabilmek uğruna ölümüne direnebilmiştir. Toplum eğer bugün hâlâ ahlâki ve politik olarak sürüyorsa, herhalde bu bireylere çok değer borçludur. Aksi halde köle sürülerinden farkı kalmazdı.

Günümüzde politikayı yorumlamak şüphesiz çok daha büyük önem arz etmektedir. Ama tarihin bugünde mevcudiyetini ağırlıklı olarak sürdürdüğünü belirtmeden politikayı yorumlayamıyoruz. Politikayı daraltma konusunda 'uygarlığın bir yaptığını kapitalist modernite bin yaparak sürdürür' belirlemesini ısrarla vurgulamaya devam ediyoruz. Ulus-devlet çözümlememizi hatırlatırsam, orada modern toplumun sadece üstten devlet egemenliğini yaşamadığını, yaşamsal

tüm gözeneklerine kadar iktidar aygıtlarının etkilerine, istila ve sömürgeciliğine açıldığını vurgulamıştım. Küresel çapta toplumun bu gerçeklikle kuşatıldığını, fethedildiğini, sömürgeleştirildiğini kavramak önemlidir. İdeolojik ve maddi kültür hegemonik ağlarının nasıl yayıldığını hatırlatmakla yetineceğim. Bu yeni bir durumdur. Adını ister küresel süper hegemonya koyalım, ister imparatorluk veya BM düzeni diyelim, özde bir değişim göstermez. Ayrıca küresel hegemonyaya finans sermayesinin damgasını vurduğunu, aynı zamanda küresel, sistemik ve yapısal krizin yaşandığını ve süreklilik kazandığını vurgulamıştık.

Bu koşullar altında ahlâki ve politik toplumdan geriye ne kaldığını anlamaya çalışırken, politikanın herhangi bir rol oynama gücünde olup olmadığını da sorgulamak durumundayız. Mevcut tabloya bakıp olumsuzluğa ve umutsuzluğa kapılmanın çokça yaşandığını görüyoruz. İşte tam da bu noktada olumsuzluğa ve umutsuzluğa kapılmanın sadece yersiz değil, aynı zamanda anlamsız olduğunu durumun derinlikli politik sorgulamasından çıkarsayabiliriz. Çokça bilindiği gibi trendlerin (evrensel hakikattir) maksimum ve minimum noktaları vardır. Tüm göstergeler uygarlık ve modernite iktidarının mevcut halinin çoktan maksimumdan inişe geçtiğini göstermektedir. Toplumda dağılan iktidar, tıpkı bir dalganın ağırlığını yitirmesi gibi gücünü yitirmektedir. Nasıl ki tepeden düşen büyük bir taş tabanda parçalanarak ağırlığını yitirirse, toplumun gözeneklerine kadar düşüp parçalanan iktidar da ağırlığını o denli yitirmektedir.

Bu gerçeğin sosyolojik anlamını çözmek mümkündür. İktidar tüm toplum birim ve bireylerine ne denli yayılırsa, birim ve bireylerce o denli direnişe uğrar. İktidar yayıldığı her birim ve bireyde kendisine karşı bir direnç yaratır. Çünkü baskı, sömürü, işkence yüklü olarak gelip her birim ve bireye dayandığında direnç görmemesi doğanın evrensel akış gerçeğine aykırıdır. Modern iktidar gerçeği herhangi tarihsel bir çağın iktidar gerçeğinden oldukça farklılaşmıştır. Tüm dünya ekonomisini ağ gibi saran sermaye tekelleri olarak kapitalizm azami kâr getirecek düzeyde yayılmasını tamamlamış, artık yayılacağı tek bir köşe bile kalmamıştır. Ayrıca ekoloji alanındaki krizi de hesaba katarsak, derinliğine erişmediği tek bir aile ve klan bile bırakmamıştır. Endüstriyalizmin kapitalistik yasalarının sonuçları toplumun iç ve çevre yapısında yarattığı yıkımı felaket düzeyine taşırmıştır. Ulus–

devlet tarihin en güçlü tanrısal gücü olarak sızmadığı ve üzerine hegemonya kurmadığı tek bir vatandaş bırakmamıştır. Tarihte böylesi başka bir dönem yoktur. Anthony Giddens'ın sözünü ettiği 'benzersizlik' tam da bu hususlar için geçerlidir.

İktidarın bu gerçekliği (kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet) karşısında, politika da karşı kutup olarak tarihteki hiçbir dönemle karşılaştırılmayacak bir farklılığı yaşamak zorundadır. Uygarlık öncesi veya sonrası dönemi yaşamadığımıza göre, politikanın moderniteye özgü yapılanması da farklılık kazanmak durumundadır. Kısaca formüle edecek olursak, iktidar ağları her yerde olduğuna göre, politika da her yerde olmak zorundadır. İktidar her toplumsal birime ve bireye dayandığına göre, politika da her birim ve bireye dayanmak durumundadır.

İktidarın tüm toplum düzlemindeki ağlarını karşılayacak politik ağların oluşması ve yayılması gereği anlaşılır bir husustur. Eski tür örgüt yapılanmalarıyla bunun karşılanamayacağı açıktır. Kaldı ki, eski örgütlenme modelleri devlet odaklıydı. Politika iktidara karşı öncelikle direnç olarak başlamak durumundadır. İktidar hedeflediği her toplumsal birim ve bireyi fethetmeye, sömürgeleştirmeye çalıştığına göre, politika da dayandığı her birim ve bireyi kazanmaya ve özgürleştirmeye çalışır. Gerek birimsel gerek bireysel olan her ilişki iktidarsal olduğuna göre, karşıt anlamında politiktir de. İktidar liberal ideoloji, endüstriyalizm, kapitalizm ve ulus-devlet doğurduğuna göre, politika da özgürlük ideolojisi, eko-endüstri, komünal toplum ve demokratik konfederalizm üretmek, inşa etmek durumundadır. İktidar her birey ve birimde, kent ve köyde, yerel, bölgesel, ulusal, kıtasal ve küresel düzeyde örgütlendiğine göre, politika da bireysel, birimsel, kentsel, yerel, bölgesel, ulusal, kıtasal ve küresel düzeyde örgütlenmek zorundadır. İktidar tüm bu düzeylerde propaganda ve savaşlar dahil her tür eylem biçimini dayattığına göre, politika da tüm bu düzlemlere propaganda ve eylem biçimleri dayatmak zorundadır.

Modernitenin ana hatlarıyla tanımlamaya çalıştığımız bu iktidar gerçekliğini doğru tanımadıkça, hiçbir politik görevin üzerinde doğru çalışamayız. Sovyet deneyimini, hatta daha önceki reel sosyalizm evrelerini hatırlayalım. Kapitalizme karşı işçi sendikalizmi (ücret dilenciliği), endüstriyalizme karşı daha geliştirilmiş endüstriyalizm, merkezî ulus-devletçiliğe karşı daha da geliştirilmiş merkezî ulus-

devletçilik. Özcesi iktidara karşı iktidar, ateşe karşı ateş, diktatörlüğe karşı diktatörlük, özel kapitalizme karşı devlet kapitalizmi gibi sonuçta altından kalkılamayan devasa iktidar aygıtı altında içten çöküş olmuştur. Reel-sosyalist mezhep (sol kapitalizm) bu yolla sadece iktidara karşı politika yapmadı, politikaya karşı da iktidar uyguladı. Bunu görmek için reel sosyalist partilerin tarihlerini okumak yeterlidir. Sosyal demokrat mezhep (orta yolcu kapitalizm) iktidarı reforme ederek daha kalıcı kıldı ki, bunu görmek için Avrupa'daki benzer partilerin parti tarihlerini okumak yeterlidir. Ulusal kurtuluş hareketleri mezhebi (sağ kapitalizm) ise hemen ulus-devletleşerek dünyada kapitalizmin yayılmasında başroldeki oyuncu oldu. Bu üç mezhep dışında kalan diğer sistem karşıtlarını yorumlamıştım. En ciddi eksiklik ve yetmezlikleri ya iktidara karşı bir parçasından iktidara (ulus-devlete) tutunmak, ya hepten iktidar karşısında özellikle anarşistler gibi meydanı boş bırakmak ya da sivil toplum örgütleriyle oyalanmaktır. Hiçbirinde sistematik iktidar kavrayışı ve alternatif olarak politika üretme yeteneği yoktur ve gereği hissedilmemektedir. Politikayı her boydan iktidar taşeronlarına bırakırken, olmayacak duaya âmin dediklerinin farkında bile değiller. Geriye kapitalizmin, küreselciliğin kriz tellallığını yapmak kalıyor ki, bunun da hiçbir derde deva olmadığı, olamayacağı açıktır.

Demokratik modernitenin dili politiktir. Tüm sistematik yapılanmasını politik sanatla kurgular, inşa eder. Temel bilimlerin ahlâki ve politik toplum niteliği iktidarı değil politikayı çağrıştırır. Ahlâki ve politik toplumun günümüzde yaşadığı gerçeklik, yani öncelikli sorunu özgürlük, eşitlik ve demokratikleşmenin de ötesinde varoluşsaldır. Çünkü varlığı tehlikededir. Modernitenin çok yönlü saldırıları, her şeyden önce varlığını savunmayı öncelikli kılar. Demokratik modernitenin bu saldırıya karşı cevabı öz savunma anlamında direniştir. Toplumu savunmadan politika yapılamaz. Tekrar vurgulamalıyım ki toplum tektir, o da ahlâki ve politik toplumdur. Sorun öncelikle uygarlığın hayli aşındırdığı, iktidar ve devletin istila ve sömürgeciliğine uğrayan toplumu modernitenin daha da gelişmiş koşullarında yeniden inşa etmektir. Öz savunmayla birlikte demokratik siyaset dönem politikacılığının özüdür. Demokratik siyaset ahlâki ve politik toplumu geliştirirken, öz savunma onu iktidarın kendi varlığına, özgürlüğüne, eşitlikçi ve demokratik yapısına yönelik

saldırılarına karşı korur. Ne yeni tür bir ulusal kurtuluş savaşından ne de toplumsal savaştan bahsediyoruz. Kimliğini, özgürlüğünü, farklılıklar temelinde eşitliğini ve demokratikleşmesini savunmaktan bahsediyoruz. Saldırı olmasa savunmaya da gerek kalmaz.

Uygarlık karşıtı güçlerin tarihte ana eğilim olan politik yaşam biçimi konfederaldir. Tüm toplumsal birimler gevşek bağlarla birbirine bağlılığı ancak özerkliklerine saygı gösterilmesi şartıyla kabul ederler. Uygarlığın iktidar ve devletçi güçlerine bile ancak bu şartla rıza gösterirler. Rızanın olmadığı koşullar daimi savaş halinin yaşandığı koşullardır. Rıza olduğunda ise gerçekleşen barıştır. Modern çağın tüm toplumu kaplamış iktidar olgusu ve ulus-devlet yapılanmasını karşılayacak toplumsal yönetim ilkesi politika ve demokratik konfederalizmdir. Politika demokratik siyaset olarak icra edilirken, tüm toplumsal birimler federe bir güç olarak konfederal sürece katılırlar. Bu sistem yeni bir politik dünyadır. Uygarlık, modernite hep buyrukla idare ederken, demokratik uygarlık ve modernite tartışma ve uzlaşma ile gerçekten politika yaparak yönetir. Tarih ve günümüz gerçekleri ne kadar çarpıtılıp örtbas edilirse edilsin, esas toplumsal gelişmeler politika sanatının öncülüğünde sağlanmıştır. Kapitalizm küresel kriz koşullarında ulus-devleti yeniden inşa temelinde iktidarını korumaya çalışırken, tüm demokratik modernite güçlerinin ahlâki ve politik toplumu koruma ve geliştirmeyi hedefleyen demokratik konfederal sistemi geliştirerek krizi yanıtlamaları temel görevleridir.

Bu açıklamalar ışığında demokratik modernite güçlerinin politik görevlerine ilişkin genel ilkeleri aşağıdaki hususlar etrafında özet halinde sunmak mümkündür.

1- Toplumsal doğa esas olarak ahlâki ve politik bir oluşumdur, varoluştur. Toplumlar varlığını sürdürdükçe, ahlâki ve politik nitelikleri devam eder. Ahlâki ve politik niteliğini yitiren toplumlar dağılmaya, çürümeye ve yok olmaya mahkûmdur.

2- Toplumları ilkel, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist olarak düz bir çizgide sürekli ilerleyen biçimler altında tasarlamak, hakikatlerini kavramaya katkı sunmaktan çok çarpıtmaya ve örtbas etmeye hizmet eder. Bu tür açıklamalar propaganda yüklüdür. Ahlâki ve politik nitelik ana toplum karakteri olup, bunların varlık derecesine göre toplumları nitelemek en doğrusudur. Gerek sınıf ve devletin niteli-

kleri, gerek endüstriyel ve tarımsal gelişme seviyeleri toplumun esas karakterini oluşturmayan geçici olgular durumundadır.

3- Toplumsal problem iktidarın tahakküm ve sömürüsüyle bağlantılı olarak doğar. İktidar ve sömürü geliştikçe toplumsal sorunlar da gelişir. Çözüm araçları olarak dayatılan sınıfa dayalı devletler, sınırlı bazı çözümler üretseler de, esas olarak yeni sorun kaynağına dönüşürler.

4- Politika sadece toplumsal sorunların çözümünde değil, toplumun tüm hayati çıkarlarının belirlenmesinde, korunmasında ve sürdürülmesinde temel toplumsal çözüm aracıdır. Toplumun korunmasında öz savunma gerekli olup, politikanın askeri güç olarak devamı niteliğindedir.

5- Tarih boyunca uygarlıklar toplumu devlet idaresiyle yönetmeye çalıştıkça toplumda politikanın işlevi daralır. Varlıkları sürdüğü müddetçe, toplumlar bu işlev daraltılmasına karşı direnişle yanıt verirler. Tarih bu iki ana etken altında ne tam uygarlık idaresidir ne de tam demokratik politik yönetimdir. Tarihte çatışmalar bu iki ana etkenin çelişkili karakterlerinden kaynaklanır.

6- Tarihte barış dönemleri uygarlık güçleriyle demokratik güçlerin birbirlerini tanımaları, kimlik ve çıkarlarına saygılı davranmalarıyla sağlanır. İktidar uğruna çatışma ve ateşkeslerin barışla ilgisi yoktur.

7- Kapitalist modernite döneminde iktidar tüm toplumu içten ve dıştan kuşatıp bir nevi iç sömürgeye dönüştürür. İktidar ve temel devlet formu olarak ulus-devlet toplumla devamlı savaş halindedir. Direniş politikası kaynağını bu gerçeklikten alır.

8- Kapitalist modernitenin topluma karşı bu topyekûn savaş hali demokratik modernite alternatifini daha acil ve zorunlu kılar. Demokratik uygarlık güçlerinin günümüzdeki varlığı olarak demokratik modernite ne geçmişte yaşanan bir altınçağ anısıdır, ne de geleceğe ilişkin bir ütopyadır. Kapitalist sistemle varlıkları, çıkarları çelişen tüm toplumsal birimler ve bireylerinin varlık ve duruşudur.

9- Sistem karşıtı güçlerin son iki yüz yıllık mücadeleleri ya taşıdıkları iktidar perspektifi nedeniyle ya da politik alanı boş bırakmalarından dolayı çözümsüz ve başarısız kalmıştır. Değerli bir miras bırakmalarına rağmen, eski zihniyet ve yapılanmalarla ne modernitenin kendisine, ne de sistemik krize karşı bir alternatif oluşturabilirler.

10- Alternatif olmak ancak modernitenin üç ayağı olan kapitalizme, endüstriyalizme ve ulus-devlete karşı kendi sistemini geliştirmekle mümkündür. Demokratik toplum, eko-endüstri ve demokratik konfederalizm demokratik modernite adıyla karşıt sistem olarak önerilebilir. Demokratik uygarlığın mirasıyla sistem karşıtlarının yeni sistemde buluşmaları başarı şansını arttırır.

11- Demokratik konfederalizm demokratik modernitenin temel politik biçimi olup, yeniden inşa çalışmalarında hayati bir rolü ifade eder. Sürekli sorun doğuran temel devlet formu olan ulus-devlete karşı demokratik modernitenin temel politik seçeneği olan demokratik konfederalizm, sorunlara çözüm üreten en uygun demokratik siyaset aracıdır.

12- Demokratik siyasetin yürürlükte olduğu ahlâki ve politik toplumlarda özgürlük, farklılıklar temelinde eşitlik ve demokratik gelişmeler en sağlıklı yoldan sağlanmış olurlar. Özgürlük, eşitlik ve demokrasi ancak toplumun kendi öz vicdan ve zihniyet gücüyle yaptığı tartışma, karar ve eylem gücüyle mümkündür. Hiçbir toplumsal mühendislik gücüyle bunu sağlamak mümkün değildir.

13- Demokratik konfederalizm modernitenin ulus-devlet eliyle yürüttüğü monolitik, homojen, tek renkli faşist toplum modelinden kaynaklanan etnik, dinsel, kentsel, yerel, bölgesel ve ulusal sorunların temel çözüm aracı olarak demokratik-ulus seçeneğini sunar. Demokratik-ulusta her etnisite, dinsel anlayış, kentsel, yerel, bölgesel ve ulusal gerçeklik kendi öz kimliğiyle ve demokratik federe yapısıyla yer alma hakkına sahiptir.

14- Demokratik ulusların küresel birliğinin BM'ye alternatifi Dünya Demokratik Uluslar Konfederasyonu'dur. Kıtasal parçalar ve büyük kültürel alanlar daha alt düzeyde kendi Demokratik Ulus Konfederasyonlarını oluşturabilirler. Hegemonik davranmaması halinde, AB'nin bu doğrultudaki girişimleri ilk adım sayılabilir. Küresel ve bölgesel hegemonik iktidara karşı çıkışlar bu kapsamda ele alınır.

15- Tarihte uygarlık güçleriyle demokratik güçler arasında çoğu kez gerçekleştiği gibi, kapitalist modernite güçleriyle demokratik modernite güçleri de birbirlerinin varoluş ve kimliklerini kabul etme ve demokratik özerk yönetimlerini tanıma temelinde barış içinde bir arada yaşayabilir. Bu kapsam ve koşullar altında hem ulus-devlet

sınırları içinde hem de dışında demokratik konfederal siyasi oluşumlarla ulus-devlet oluşumları bir arada barış içinde yaşayabilir.

Demokratik modernitenin politik alan görevlerine ilişkin saptanan ilkeler azaltılabilir veya çoğaltılabilir. Mühim olan kapsam ve uygulama esaslarının belirlenmesidir. Bu tür bir ilke sıralamasının amacı karşıladığı kanısındayım. Tartışmalar ve yaşamın özgürlük gerçeği sonucu belirleyecektir.

Demokratik modernitenin üç temel alanına ilişkin olarak saptamaya çalıştığım ilkeler için de aynı hususlar geçerlidir. Önemle belirtmeliyim ki, yeniden inşa edilecek demokratik modernite ilke ve uygulama olarak ne Fransız Devrimi'nde çokça tartışıldığı gibi yeni bir cumhuriyet projesidir, ne de Rusya Devrim'indeki Sovyetik devlet planıdır. Hatta Hz. Muhammed'in Medine Toplumsal Projesi de değildir. Endişe duyduğumdan dolayı açıklığa kavuşturmaya çalıştığım tek husus, toplumsal doğanın hakikatine ilişkin çözümlemelerle toplumsal özgürlük çözümüne ilişkin yöntem ve uygulama esaslarının tarihte çokça yaşandığı gibi derin yanılgılara yol açmaması, birçok yanlışlıklar ve örtbas edici sonuçlar doğurmamasıdır.

Yeniden inşa ile amaçladığımız şey, çıkarları gereği sistem karşıtı olan veya olması gereken güçlerin tarihsel mirasını inkâr etmeden ve liberalizmin tuzaklarına düşmeden, sistematik anlayış (paradigma) ve uygulama ile yaklaşacağımız tüm toplumsal birimler ve bireyleri örgütlemek ve eyleme geçirmektir. Bu inşa faaliyetinin içinde devrimci gibi çalışan da olabilir, reform peşinde koşan da. Hepsi değerli çalışmalardır. Kapitalist modernitenin kendisi uygar sistemin en krizli dönemini temsil eder. Ayrıca finans sermayesinin en gelişkin küresel hegemonik çağı, krizin süreklilik kazandığı sistemsel yapısal dönemidir. Kapitalist sistem krizden sistemsel kayıplarla çıkmamak için, günlük olarak yoğun proje ve uygulamalar peşindedir. Çok geniş bir eklektik liberal ideoloji ile hareket etmektedir. Arkasında büyük bir tarihî miras vardır. Ayrıca azamiye çıkardığı elektronik örgütlenme şebekeleri ile istediği taktikleri anında uygulayabilmektedir. Hatta stratejik yönetim aracı olarak ulus-devleti bile eleştirebilmekte ve birçok alanda yeniden inşasına girişebilmektedir. Şirketlerin gücü ulus-devlet gücünü aşmış durumdadır. Moda örgütler olan sivil toplum kuruluşlarını dilediği gibi yönlendirmektedir.

Bu koşullar altında sistem karşıtlarının kendi sistem anlayışlarını ve uygulamalarını geliştirmekten başka çareleri yoktur. Fransız ve Rus Devrimleri (izlerinde giden sayısız başka devrimler, hareketler) tümüyle kapitalist modernite kapsamında ve amaçlarında değillerdi. Hatta kapitalist modernite ile oldukça çelişkiliydiler ve yeni sistem iddiasındaydılar. Bu idealarına yönelik olağanüstü olanları da dahil, birçok dönemsel uygulamalar geçirdiler. Fakat kapitalizm sonuçta kısa veya uzun sürelerde bu devrimleri kendi modern anlayış ve uygulamaları içinde eritebilmiştir. Şüphesiz başta bu büyük devrimler olmak üzere, tüm tarihî mirasa ilişkin olduğu gibi, çağdaş devrimlerin özgürlük, eşitlik ve demokratik mirasına sahip çıkmak öncelikli görevdir. Ama yanılgılarından ders çıkarmak gerektiği de çok açıktır. Bu çalışmada özellikle bu konuya çok yüklendiğim görülecektir. Elbette deneyimlerden dersler çıkarmak, aynı ideallere sahip kişi ve örgütler için vazgeçilmez bir görevdir.

Kriz sürsün veya sürmesin, temel görevler her zaman için geçerlidir. Entelektüel, ahlâki ve politik görevler de her zaman yerine getirilmeyi gerektirir. Dönemsel farklılıklar farklı stratejik ve taktik yaklaşımlara elbette yansır. Ama görevlerin asli niteliği değişmez. Her üç alandaki görevlere ilişkin açıklama ve ilkeler için belirlemeye çalıştığım hususların önemli olduğu kanısındayım. Aynı zamanda sorumlu olduğum her olay, ilişki, kişilik ve kuruma karşı bir eleştiri ve özeleştiri ifadesidir. Çağımızın, hatta uygarlığın kapsamlı çözümleme ve eleştirisi olmadan, bireysel eleştiri ve özeleştirinin güçlü bir değer taşımayacağının farkındayım. Bu temelde yaklaşmaya çalıştım.

Çokça tekrarlamak durumunda kalsam da belirteyim ki, entelektüel, ahlâki ve politik görevlere ilişkin çalışmaların iç içeliği esastır. Alanlar kendi içlerinde ne kadar bağımsız çalışsalar da, birbirlerinin hizmetlerini tamamlayıcı nitelikte ürünler ortaya çıkarmak zorundadır. Entelektüel aydınlanma olmadan ahlâki uygulama iyiyi fazla geliştiremeyeceği gibi, kötüye yol açmaktan da kurtulamaz. İyi ahlâkın olmadığı yerde ve zamanda kötü ahlâk vardır. Politik alan güncel aydınlanmanın ve ahlâkiliğin uygulanma halini ifade eder. Politika bu anlamda günlük aydınlatma ve ahlâki davranma gerçeğidir; aydınlatmanın, ahlâkiliğin kendisidir. Ayrıca politika ve ahlâkın olmadığı yerde aydınlatmadan, dolayısıyla entelektüel çalışmanın varlığından ciddi olarak bahsetmek mümkün değildir. Poli-

tika ve ahlâkla bağını yitiren entelektüel bilgi bir entelektüel sermaye ya da başka bir şey olabilir, ama böylesi bir konum entelektüel görev olarak değerlendirilemez. Çünkü ahlâki ve politik temelden yoksundur.

Ahlâki ve politik toplum için entelektüel, ahlâki ve politik görevler iç içe yerine getirildiğinde ancak özgürlük, eşitlik ve demokratlık azami sağlanmış olur. Bu nedenle sistem karşıtı örgüt ve bireylerin başarı ölçütü, üç alandaki görevleri iç içe yerine getirmeleriyle bağlantılıdır.

SONUÇ

Bilinç evrensel varoluşla ilgilidir. Mevcut evrensel düzenlilik ancak bilinç kavramıyla izah edilebilir. İlginç olan bilincin kendini dile getiriş tarzıdır. Öyle anlaşılıyor ki, tüm evrensel çeşitlilik bilincin kendini dile getirme tutkusunun sonucudur. Bilincin çok bilinçliliği hakkında hiçbir şey bilemiyoruz. Neredeyse sonsuz çeşitlilikteki arayışı bir neden sorusunu düşündürüyor. Niçin sorusu daha müphem kalıyor. Ünlü filozoflar, hatta Kutsal Kitaplardan bazıları, bu soruları evrenin kendini hatırlama isteğine veya tanrının kendi kullarınca bilinme arzusuna bağlarlar. 'Farkına varma' kelimesi bana daha büyüleyici ve açıklayıcı geliyor. En küçük zerresinden en kozmik varoluşuna kadar kendi farkına varış, neden ve niçin sorularının yanıtı olabilir. Farkındalığa yükleyeceğimiz anlam, yaşamdan başka kavramla tanımlanamaz. Yaşamın doğruya en yakın tanımı, farkına varma olarak belirtilebilir. Daha da önemli olan, farkına varmak neden bu kadar önemli oluyor? Farkına varmadan da yaşamın mümkün olduğunu biliyoruz. Fakat derinden sezinlemeye çalıştığımızda, mümkün dediğimiz bu durumun pek de mümkün olmadığını anlıyoruz. Uzun süre farkına varılmadan geçen sürenin yaşam değerinin gittikçe düştüğü, hatta eridiği bile söylenebilir. Kesinlikle yaşamın farkına varmaya hizmet eden ölüm olgusu bile, yaşamı mümkün kılmak isteyen doğanın bir oyunu veya ustalığı gibi geliyor. Örneğin sonsuz yaşamla cezalandırılmış bir varlığın acaba Sisyphos (Bir taşı tepeye çıkarma cezasına çarptırılan, tepeye taşıdığı taş her seferinde yuvarlandığı için aynı eylemi sürekli tekrarlayan bir mitoloji kahramanı) trajedisinden farkı kalır mı? Ölüme üzülmek sadece yaşamın değerini arttırır ve hatırlatır.

Bilmek yaşama ilişkin farkındalıklardan başka anlama gelmez. Bilinen şey farkına varılan şeydir. Fiziksel varlıklar için bir şey diyemesek de, biyolojik varlıklarda bilinmeye doğru sanki bir aşkın yaşandığını hissetmemek mümkün değildir. İnsan türüne doğru geldiğimizde bu aşk sanki gerçekleşmiş olur. Bilmenin çok gelişmiş hali en iyi aşk kelimesiyle tanımlanabilir. Fakat insan öylesine tuhaf bir varlıktır ki, onun bilmeye ilişkin en büyük çarpıtmayı ve ihaneti yapmaktan çekinmeyen özellikleriyle de karşılaşabiliyoruz. İnsanın bu gerçeğini daha çok İkinci Doğa dediğimiz toplumsal doğanın içinde olup bitenlerle izah etmek daha doğru gibi geliyor.

Sosyal bilim kavram olarak Avrupa merkezli uygarlıkla birlikte gelişti. Şüphesiz toplumsal doğa boyunca sosyal bilim diyebileceğimiz bir tür disiplin hep var olageldi. Tarih öncesinin sosyal bilimine rahatlıkla animizm diyebiliriz. Avrupa merkezli sosyal bilimin bir kavramı olan animizm acaba iddia edildiği gibi sadece ilkel insanların ilkel bilinci mi oluyor? Bugünkü sosyal bilimin özne-nesne ayrımına dayalı yapısının animizmden daha üstün olduğuna ilişkin fetvayı kimler veriyor? Yine aynı sosyal bilimciler! Ama gittikçe daha iyi anlaşılıyor ki, canlıcılık ekolü keskin özne-nesne ayrımına yol açan, dolayısıyla nesneyi cansız gören paradigmadan daha değerli bir paradigmadır. Evrenin canlıcılıkla tanımının cansızlaştırıcı tanımından daha doğru sonuçlar verdiği açıktır. Tüm bilimsel gelişmeler bu hususu doğruluyor. Atom-altı parçacıkların henüz bir sır olan müthiş hareketleri olmazsa, bir tek çeşitliliğin oluşamayacağı gerçeği canlıcılıktan başka nasıl izah edilebilir? Pozivitizm (olgu bilimciliği) çok tehlikeli bir metafizik türü olarak her ne kadar zıddını idea etse de sosyal bilimi de derinden yaralamıştır.

Tarih çağları dediğimiz uygarlık süreci animizmden mitolojiye doğru bir bilim tarzını da beraberinde getirmiştir. Tümüyle uygarlığa mal edilmese de, mitoloji birçok yönüyle uygarlığın damgasını taşır. Sosyal bilimde ilk bilinç çarpıtmasını gerçekleştirme ve ihaneti sızdırma uygarlık süreçlerinin ideolojik hegemonyasıyla ilgilidir. Toplumsal doğa üzerinde gerçekleştirilen iktidar ve sermaye tekeli yalansız, çarpıtmasız ve söze ihanetsiz olmuyor. Mitoloji büyük kısmıyla animizmle yüklüdür ve değerlidir. Fakat hiyerarşik sistem ve rahip + yönetici + komutan üçlüsünden oluşan düzenin mitolojik yansıması olarak kahramanlaştırılma (yarı-tanrılaştırılma) ve tanrılaştırılma masalları devreye girince, çarpıtılma ve yozlaştırılma kaçınılmaz oldu. Mitoloji bu ikili niteliği dikkate alınmak koşuluyla, yine de oldukça öğretici bir sosyal bilimdir. Gittikçe önem kazanacağı kanısındayım. Tarihi öğrenmede kesinlikle çok daha fazla rol oynayacaktır.

Mitolojinin din olarak katılaşması, ikinci bir sosyal bilim türüne yol açmıştır. Din şüphesiz yalnızca mitolojiyi miras almaz. Kendi dogmaları da vardır. Uygarlık güçlerinin ağır damgasını taşısa da, uygarlık karşıtı güçlerin hakikat konusundaki dinsel yorumu daha yalın olup doğasallığı dolayısıyla daha gerçekçidir ve çağdaş bilime açılan yolun temelini döşemiştir. Tek tanrılı dinlerde de her iki karşıt gücün

yansımalarını izlemek mümkündür. Buyurgan, cezalandırıcı, kullaştırıcı teolojik boyut uygarlık güçlerini yansıtırken, katılımcı, ödüllendirici ve özgürleştirici boyut uygarlık karşıtı güçlerin inanç ve düşüncelerini yansıtır. Ortaçağ bu iki anlayış arasındaki dinler ve mezhepler çatışmasıyla dolu geçmiştir. Bu dinler ve mezhepler çatışması olmasaydı, Avrupa sosyal bilimi kesinlikle oluşamazdı. Sadece İslâm'ın etkisini düşünmek bile bu gerçeği daha iyi anlamamızı sağlar. Bir de çağlar boyu bilgece ve filozofik pırıltılar vardır. Bunların sosyal bilimin değerli kaynaklarını teşkil ettiklerine şüphe yoktur.

Avrupa uygarlık çağının sosyal bilimi tüm bu tarihî mirasın ürünlerinden kaynaklandığı gibi, yaşadığı büyük sosyal mücadelesinin de bir gereği olarak doğdu. Esas olarak problem çözücü bir disiplin, bir araç olarak düşünüldü. Kapitalizmin yol açtığı sınırsız istismar ve baskı sistemi, moderniteyi baştan itibaren kriz yüklü olarak oluşmaya zorladı. Genelde tüm bilimler, özelde sosyal bilimler bir yandan istismar ve baskı sisteminin hizmetine sokulurken, öte yandan sosyal bilimlere ayrıca sistemi olumlu izah ettirici, meşrulaştırıcı bir rol yüklendi. Yeni iktidar ve sermaye tekellerinin retoriği sosyal bilime de damgasını vurdu.

Pozitivist sosyoloji, sosyal bilimin baştan sakat doğmasına yol açtı. Fransız Devrimi'nden burjuvazinin çıkarlarını kollayan bir cumhuriyet çıkarma pozitivist sosyologların temel kaygılarıydı. İngiliz ekonomi-politikçileri kapitali rasyonelleştirmenin, meşrulaştırmanın peşindeydi. Alman ideologları her alanda devasa Alman ulus-devletinin oluşumuyla ilgiliydiler. Sistem karşıtlarının başını çeken bilimsel sosyalizmin kurucuları K. Marks ve F. Engels'in yapmak istedikleri, bu üç sermaye retoriğinden proleter damgalı bir bilim yaratmaktı. Kapitalizme karşıtlık ve bu temelde **Das Kapital** çözümlemesi sosyal bilime katkı olabilirdi. Fakat çıkış kaynaklarını ve sistem karşıtlığını kapitalizme karşıtlıkla sınırlamaları, sistemin tüm yapılarını kapitalist moderniteye karşı savunmasız bırakıyordu. İktidar konusunda daha anlamlı çözümlemeler yapan anarşistler politik alanı âdeta boş bırakmışlardı. Avrupa sosyal bilimcileri her iki kanat açısından da toplumsal doğayı araştırmaktan ziyade, sistemin yol açtığı sorunlarla boğuşuyorlardı. Bir nevi kriz çözme uzmanlığına soyunmuşlardı. Dünya, tarih ikinci plandaydı. Sosyal bilimin Avrupa merkezli olmasına şaşırmamak gerekir. Yüzlerce yıllık bilgi-bilim biri-

kimini bir çırpıda aşmaları beklenemezdi. Liberal ideoloji içlerinden en akıllısı çıktı. Hepsini sisteme entegre etmenin yolunu buldu. Sadece Fransız Devrimi'ni değil, Rus Devrimi de dahil çağın tüm devrimlerini ve sistem karşıtlarını etkisizleştirmesini bildi; bilimi iktidar ve sermaye bilimine başarıyla dönüştürdü.

Fakat uygarlık sürecinin en istismarcı ve iktidarcı sistemi olarak Avrupa modernitesinin karşıtlarını tümüyle yok etmesi ve susturması düşünülemezdi. Gelişimiyle birlikte bu modernite sadece ideolojik cephede değil, politik ve ahlâki cephede de büyük direnişlerle karşılaştı. Sistem karşıtlığı da en az sistem kadar kendini yeniliyordu. Sistem küreselleştikçe karşıt sistem de küreselleşiyordu. Bilim üzerindeki hegemonyası giderek kırılıyordu. Tarihin ancak dünya tarihi olabileceği, Avrupa'nın kısa süreliğine hegemonyasının ancak bu tarihin küçük bir parçasını oluşturabileceği anlaşılmaya başlanmıştı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Fransız filozofisi, 1968 Gençlik Kültür Devrimi, Sovyetik sistemin içten çözülüşü, refah devletinin iflası, postmodernist arayışlar ve klasik sömürgeciliğin tasfiyesi sosyal bilimde yeni bir dönemin başlamasına zemin hazırladı. Pozivitizm engelinden ve Avrupa merkezciliğinden kurtulmuş olarak, hakikat araştırmaları daha olumlu bir seyir izliyor. Sosyal bilimin toplumsal doğayı bir bütün olarak tüm mekân ve zamanlarda araştırma konusu yaparken, sadece kriz ve problem çözmekle yetinmeyip, bir yandan esas itibariyle toplumla bağlantılı fizik, kimya, biyoloji ve kozmolojiye, diğer yandan felsefe, edebiyat ve sanat gibi beşeri bilimlere öncülük etmesi, tanrıça bilim rolünü oynaması gerekir. Bilimin soyağacı ancak sosyal bilimin kökenliğinde çizilebilir. Böylece hem aşırı parçalanmışlıktan kurtulunur, hem de çok soyut kalma sakıncası giderilmiş olur. Genel krizle birlikte sosyal bilim alanındaki krizin aşılması öncelik taşır. Yaşam farkındalığını özgürlük, hakikati özgürlük araştırması olarak yorumlayan bir sosyal bilim ahlâki ve politik toplumun vazgeçilmez aydınlanma ve gelişme kılavuzudur.

Bu çalışmada sosyal bilimi öncelikle değerlendirmem çalışmanın kapsamıyla ilgilidir. Uzun süre denediğim bilimsel sosyalizm retoriği artık dar geliyordu. Liberal retoriğin ise tümüyle karşısındaydım. Anarşizmi daha yakından tanımam olumlu etki bıraktı; fakat önümdeki sorunları çözümlemekten uzaktı. Değerli bulduğumu başta belirt-

tiğim bazı sosyologların görüşlerinin çözümlemelerime önemli katkıları oldu. Ama yine de yolumu kendim bulmalıydım. Sosyal bilim anlayışımı oturtmadan, diğer iddialı konulara atlamam doğru olmazdı. Baştan belirttiğim gibi yaptığım bir denemedir, ancak eleştiriyle gerçek yerini bulur. Her şeyi sosyal bilimden bekleyen metafizik ve pozitivist dogmatiklerden olmadığıma eminim. Sosyal bilimi çok yönlü tanımlamam hem bu tehlikeye düşmemek, hem de ilgilenenlere karşı uyanık ve dürüst olmak içindi. Bunu sağladıktan sonra, diğer ana çalışma bölümü demokratik uygarlık ve modernite oldu. Önceliği toplumsal probleme vermem, uygarlık sistemini daha iyi tanımak ve karşıtlarını doğru temellendirmek içindi. Kapsamlı değindiğim kanısındayım. Diğer sistem karşıtlarını eleştirmem bütünlüklü bir değerlendirmeye varmak içindi. Bilimsel sosyalizmin sistem karşıtlığını tarihte çok dar yer tutan ve toplumu çözümlemekten çok uzak olan iki sınıfa dayandırma yöntemini tümüyle reddetmesem de, beş bin yıllık gelişimi bir ana nehir akışına benzeyen uygarlık sistemiyle aşmaya çalıştım.

Eğer diyalektik bir karşıtlık aranıyorsa -ki, aranması gerektiği kanısındayım-, bunu uygarlık sistemi kapsamında geliştirmek kaçınılmazdı. Uygarlıkların birçok değerli filozof ve sosyologun araştırma konusu olduğunu biliyorum. Yapmak istediğim bu araştırmalara bir yenisini eklemek değildi; yapılmayanı veya bölük pörçük dokunulanı sistemlice ve kapsamlıca tartışmaya sunmaktı. Bu konuda K. Marks'ın **Kapital** için kullandığı diyalektik metodu uygarlık için kullandığımı özenle belirtmeliyim. Bu hususu keşke Marks gerçekleştirseydi de biz de yararlansaydık diye çokça serzenişte bulundum. Fakat bir ustadan alınacak en iyi destek herhalde yöntemine anlam vermekti. Bunu ne kadar başardığımı ilgilenenlerin eleştirileri ve sosyal pratik belirleyecektir. Gerçekten uygarlık **Kapital**'de belirtildiği gibi uç, karşıt grup ve gruplar yaratır. Burjuva-proleter karşıtlığı bile uygarlığın yol açtığı çok sayıdaki karşıtlıklardan ancak birisi olabilirdi. Bu anlamda çalışmamı Karl Marks karşıtlığı gibi değil, ciddi eleştiriler temelinde görüşlerini ve değerlendirmelerini tamamlamaya çalışmak ve geliştirmek olarak yorumlamak daha doğrudur diye düşünüyorum. Birçok yönden (tekel, kapital, devlet, ideoloji, pozivitizm, tarih, uygarlık, pazar, ekonomi, demokrasi, devrim, sosyal bilim, özellikle iktidar, ulus-devlet, hegemonya, sistem

analizleri vb.) yanlışlıklarını ve eksikliklerini ortaya koymam karşıtlık olarak yorumlanmamalıdır. Diğer sistem karşıtı akımlarla birlikte kendilerine hak ettikleri değeri vermek ve bunun için katkı yapmak olarak yorumlanması daha doğru olur kanısındayım.

Savunmamın daha önceki ciltlerinde uygarlığın tahakkümcü ve istismarcı (sömürücü ve sömürgeci) kanatlarını kabaca çözümlemeye çalıştım. Eldeki bu bölümlerde ise, bunlara mümkün olduğunca yeniden az değinmek ve asıl ağırlığı karşı kutup olarak demos'a, demokratik uygarlık güçlerine vermek istedim. Tüm gücümle bu tarihsel kutbu açmaya çalıştım. Bana göre tarih en çok bu konuda eksiklik ve yanlışlıklarla doludur. Hiç olmazsa kalın ve kırmızı bir çizgiyle dikkat çekmek gerekiyordu ve önemliydi. Tarihte asıl çatışma bolca sunulduğu gibi (Son örneği Samuel P.Huntington'dır) uygarlıkların hâkim grupları arasında değil, karşıt iki kutbu arasındaydı. Elbette hâkim gruplar arasında da bolca çelişkiler ve çatışmalar vardır. Tekeller her zaman kendi aralarında da pasta üzerinde çatışırlar. Fakat önemli olan bu pastanın kimlerden nasıl gasp edildiğiydi. Gerçek çelişki ve çatışmanın pastayı üretenlerle gasp etmek isteyenler arasında olması diyalektik gereğidir. Çok geniş araştırmalarla derinliğine tarihselleştirilmek durumunda olan bu konuya kırmızı çizgi ile ancak dikkat çekmekle yetinebilirdim. Öyle de yaptım. Varılacak sonuçların hayal kırıcı olmayacağına inanıyorum.

Modernite karşıtlarına da kapsamlı yer vermeye çalıştım. Bunu yeni sistem çalışmalarında yerlerini doğru almaları için yaptım. Sovyetler'in çözülmesi ile hızlanan kargaşayı anlamlı bir yere oturtmak gerekliydi. Umutsuzluk ise gereksizdi. Reel-sosyalistler ve anarşistler yenilenmeleri gerektiğini anlamalıydılar. Feministler ve ekolojistler ise sistem oluşturmadan mesafe alınamayacağını ve liberalizmin değirmenine su taşımaktan kurtulamayacaklarını bilmeliydiler. Hem politika yapmayı hem de sistemli olmayı sağlamadan varılacak bir hedef olamazdı. Onları bekleyen olsa olsa reel-sosyalist ve anarşist hareketlerin akıbetidir. Kültürel hareketlere çözümleyici yaklaştığım kanısındayım. Ulus-devlet canavarının pençesinden kurtulmaya çalışan bu hareketlerin demokratik muhtevası önemliydi. Demokratik modernite kapsamında tarihsel bir rol oynayabilirlerdi.

Demokratik modernitenin yeniden inşa sorunları ve görevlerine hem çözümlemeci hem de çözümleyici, teori-pratik bağlamında yak-

laşmaya özen gösterdim. Varılan sonuçları çarpıcı ilkeler halinde başarıyla sunduğum kanısındayım. Demokratik modernitenin ne geçmişin altınçağ arayışı ne de geleceğin ütopik projesi ile bir ilgisi vardır. Bolca sistem karşıtı malzeme vardı, fakat sistemin kendisi yoktu. Konunun mutlaka yeterli anlatılara kavuşturulması gerektiğine inanıyordum. Önemli olan demokratik modernite adı değildi, kapsamı çok daha önemliydi. Bunun sistematize edilmesi ise zorunluydu. Yoksa 'Sefaletin Felsefesi' ile 'Felsefenin Sefaleti'ni yaşamaktan öteye gidilemezdi. Çözümlemeler bu durumu aydınlığa kavuşturup gidermeyi amaçlıyordu. Entelektüel, ahlâki ve politik alan görevleri ise pratik çözümler için belirlenmeye çalışıldı. Yaşanan kargaşa bu alanlarda da hayli yaygındı. Pratiğin üzerine nasıl gidilmesi gerektiğinin yeterince açıklığa kavuşturulduğu kanaatindeyim. Özellikle ilkesel sıralamaların pratikte yeni ve yaratıcı çalışmalara yol açacağına inanıyorum.

Bu çalışmanın diğer önemli bir konusu temel araştırma biriminin nitelikleriyle ilgiliydi. Pozitivist sosyal bilim bu konuda toplumu doğadaki diğer nesneler gibi nesnelleştirerek genel bir cevaplandırmayla yetinme konumundaydı. Bilimsel sosyalizm bu bilim anlayışının sol yansıması olarak şekillenmiş olup daha katı ve olgucuydu. Katkı niteliğinde toplumu üretim tarzlarına göre bir sınıflamaya tabi tuttu. Evrenselci düz çizgisel ilerlemeci pozitivizm sanki mutlak doğruymuş gibi algılanıp uygulandı. İlkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist-komünist şekillenme böyle ortaya çıktı. Bunda biraz da kadercilik vardır. Ne de olsa er geç sıra sosyalizme gelecekti. Bu, dogmatik yanı açık bir yaklaşımdı. Tüm sosyal eylemliliğe bu zihniyetle yaklaşmanın sonuçları zannedildiğinden çok daha ağır olmuştur. Gerçekleşen sosyalizm değil, çokça eleştirilen ama farkında olmadan oldukça hizmet edilen küresel kapitalizm oldu. Rus devlet kapitalizminin sisteme en az asırlık ömür kazandırması herhalde bu gerçeği doğrular niteliktedir.

Tüm çalışma boyunca temel araştırma birimi olarak toplumsal doğanın esas varoluş hali olduğuna inandığım ve tespit etmeye, tanımlamaya çalıştığım ahlâki ve politik toplumu seçenek olarak aldım. Kanıtlarım olarak üretim tarzı, sınıf, devlet, ideoloji, teknik gibi sürekli değişen ve her toplumda çok farklı gerçekleşen olguların

gerçeklik payı olsa bile, bunların temel araştırma konusunu teşkil edecek ağırlıkta olmadıklarına ilişkindi.

Dünya-sistem ve uygarlık analizlerini ise, tek yanlı kapalı çembersel gelişmeye dayalı yorumlar olarak eleştirdim. İnsanın var olmaya devam ettikçe niteliklerini hep yaşayacağı, yaşamak zorunda olduğu toplumsal doğanın ahlâki ve politik toplum olduğunu, bundan vazgeçemeyeceğini, vazgeçmesi halinde bunun toplumun parçalanması ve dağılması anlamına geleceğini göstermeye ve çözümlemeye çalıştım. Uygarlık tarihi boyunca ahlâki ve politik toplum sermaye ve iktidar ağları kuşatmasında çok aşındırılıp dağılmaya ve çürümeye terk edilse de, toplumların her zaman bir yolunu bulup ahlâki ve politik niteliklerini koruyarak bu güçlere yanıt vermeye çalıştıklarını veya direniş halinde yaşadıklarını geniş örnekler listesiyle birlikte kanıtlamak istedim. Kapitalist modernitenin, sermaye ve iktidar ağlarının toplumu en ince gözeneklerine kadar sarıp (ulus-devlet, endüstriyalizm, özellikle medya araçları, eklektik ideoloji, güvenlik teşkilatları, içten sömürgecilik, kadına aşırı yüklenim vb. etkenlerle) yayılmasına karşılık, bunların aynı oranda karşı bir tepkiye neden olduklarını, her toplumsal birim ve bireyde direniş olanakları ve yaşam alternatiflerine yol açtıklarını, açmak zorunda olduklarını kapsamlıca çözümledim. Ahlâki ve politik toplumun elbette sabit olmadığını, tarih öncesinden beri gelişmesini sürdürdüğünü ortaya koydum.

Klan, kabile, aile, aşiret konfederasyonu, hiyerarşiye uğrama, devlet bölünmesini yaşama, tarım-köy toplumundan şehir toplumuna, ulusal-endüstriyel topluma geçiş az veya çok kutuplaşmalar biçiminde kesintisiz olarak yaşanan gelişmeler olmuştur. Uygarlık sürecinin ise merkez-çevre, hegemonya-rekabet ve yükseliş-alçalış krizleri halinde kesintisiz karakterde geliştiği şeklindeki görüşlere de katılmaya çalıştım. Tüm bu gelişmelere rağmen, ahlâki ve politik toplumun ortadan kaldırılamayacağını; özgürlük, eşitlik ve demokratiklik eğilimini hep koruyacağını; entelektüel, ahlâki ve politik görevlerin iç içe kavranıp yerine getirilmesiyle bu niteliklerin azami yaşamsallık kazanacağını teorik-pratik olarak çözümlemeye ve çözmeye çalıştım.

Kapitalist modernitenin sermayecilik, endüstricilik ve ulus-devletçilik temelinde varoluş kazanmasına karşılık, demokratik modernitenin demokratik komünalite, eko-endüstriyel ve demokratik

ulus olarak varoluş kazanabileceğini de kapsamlıca çözümlemeye ve çözmeye çalıştım. Demokratik komünaliteyi homojen bir toplum eşitçiliği olarak değil, tek bir kişiden milyonlarca kişiye kadar nicelik kazanıp ahlâki ve politik toplum niteliğini taşıyan her tür topluluk (kadından erkek topluluğuna, spor ve sanattan endüstriye, entelektüellerden çobanlara, kabileden şirketlere, aileden uluslara, köyden kentlere, yerelden küreselliğe, klandan küresel topluma kadar her tür toplum) olarak tanımladım. Eko-endüstriyel toplum gerçeğinin köy-tarım toplumuyla kent endüstrisi toplumunun birbirini beslediği ve ekolojiye iyice uyarlanmış eko-endüstriyel toplulukları ifade ettiğini ortaya koydum. Demokratik ulusu ise, temel politik biçim olan demokratik konfederalist uygulamalarla etnisiteden dine, kentsel, yerel, bölgesel ve ulusal topluluklara kadar her tür kültürel varoluşun demokratik özerk siyasi oluşumlar halinde oluşturacakları yeni bir ulus türü, daha doğrusu ulus-devletçi canavarlara karşı çok kimlikli, çok kültürlü ve çok siyasi oluşumlu ulus olarak tanımlayıp çözümlemeye ve çözmeye çalıştım.

Demokratik modernitenin bu yapısal kuruluşlar temelinde tarihteki mirasıyla modernite döneminin sistem karşıtlarının tecrübesini birleştiren çözüm gücü yüksek bir seçenek olduğunu ve daha da gelişerek başat olacağını derinlikli ve tekrarlayıcı biçimde vurgulayıp sunmaya çalıştım.

Devletli uygarlık ile demokratik modernite kutuplaşmasını çatışma ve istismar (sömürme ve sömürgecilik) dışında, ayrıca çatışmasızlık ve barış olasılığı açısından da önemle çözümlemeye çalıştım. Sürdürülebilir bir barışın imkânlarını ve koşullarını değerlendirmek önemli bir konu teşkil edip büyük hassasiyet ister. Uygarlık sürecinin bu yönlü zengin bir mirasa sahip olduğu bilinmektedir. Barışa savaştan daha çok kutsallık ve yücelik atfedildiği dönemler ve uygulamalar da çok olmuştur. Modernite döneminde de savaş ve barış âdeta iç içe gündelik uygulamalar düzeyinde yaşanmıştır. Özellikle yok edici diyalektik anlayışın yerini karşılıklı besleyici bir diyalektiğin de pekâlâ alabileceği, en azından diyalektik süreçlerin ne yalnız başına yok edicilik ne de yalnız karşılıklı besleyicilik olduğu, iki anlayış veya gerçeklik arasında geniş ve karmaşık bir yelpazenin yaşanabileceği anlayışı sürece katkı sağlayıcı bir anlayış, bir unsur teşkil etmiştir. Doğal gerçekliğin ne vahşi kapitalizmden kalma Darwinist

güçlünün yaşam felsefesiyle ne de çelişkisiz yaşandığına dair eski metafizik kalıplarla işlediği, tersine çok zengin, gergin ve oluşturucu bir mahiyet sunduğu gelişen bilimin de sayesinde daha iyi ve doğru anlaşılabilmektedir.

Barış süreçlerini tümüyle evrimcilik olarak yorumlamak ne kadar yanlışsa, savaş süreçlerini yeni topluma gebe olan eski sistemin ebesi olarak yorumlamak da o denli yanlıştır. Sermaye ve iktidar tekelleri arasındaki savaşlar, elleri altındaki pastanın büyütülmesi veya küçültülmesiyle ilgilidir. Barışla pek alakaları yoktur. Gerçek barış uygarlığın iki karşıt gücünün birbirlerinin varoluşlarını, kimliklerini, özerk yönetim haklarını kabul etmelerine dayanır. Bu, iki sınıf arasından başlayıp çok çeşitli kabile, aşiret, kavim, ulus, tabaka, dinsel cemaat, kültürel akımlar ve ekonomik gruplara kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsar. Çatışmanın taraflara daha çok zarar verdiği kabul gördüğünde barış olasılığı belirir. Diyalog ve uzlaşma niyetleriyle sonuç alınmaya çalışılır. Gerek yerel ve küresel planda, gerek ulus içinde ve uluslar arasında bu yönde çok sayıda çatışmanın barışla sonuçlandığı bilinmektedir. Mühim olan, tarafların kimliklerini ve onurlarını korumalarını mümkün kılan koşullardaki bir anlaşmadır. Bu olduktan sonra, her düzeyde ve her hacimdeki toplum, grup ve hatta bireyler arasında barış mümkündür.

Beş bin yıllık uygarlık tarihini karşıt kutuplar olarak çözümlemeye çalıştığımızda anlıyoruz ki, daha uzun süre iki kutupluluk halinde birlikte yaşanacaktır. Kutupların birbirlerini kısa sürede yok etmeleri mümkün görünmemektedir. Ayrıca diyalektik olarak da bu gerçekçi değildir. Reel sosyalizmin bu yöndeki aceleciliği, uygarlık ve moderniteyi çözümlemeden giriştiği sistem denemesi kendi çözülmesiyle sonuçlanmıştır. Önemli olan, iki kutupluluğu tüm teorik-pratik çalışmalarda göz önünde bulundurmak, hâkim istismarcı kutup içinde erimemek, kendi öz sistematiği olarak demokratik uygarlığı ve moderniteyi adım adım onun içinde yeni inşa çalışmasıyla da sürekli geliştirmektir. Tüm devrimsel ve evrimsel yöntemlerle sistemimizi ne kadar geliştirirsek, 'süre' ve 'mekân' sorunlarını da o denli olumlu olarak çözümleyip sistemi kalıcılaştırabiliriz.

Demokratik modernite temel unsurları itibariyle gerçek barışa yatkın olan bir sistemdir. Demokratik ulus anlayışı en küçük bir ulusal topluluktan bir dünya ulusuna kadar açık çözümleyiciliğiyle aynı za-

manda değeri çok yüksek bir barış seçeneği oluşturmaktadır. Eko-endüstri unsuruyla hem toplum içi endüstrinin verimli kullanımı ile başta işsizlik, yoksulluk ve açlık olmak üzere, modernitenin topluma karşı savaşının bir nevi sonuçları olan ağır toplumsal sorunlar çözüm yoluna girmekte, hem de endüstriyalizmin çevreye karşı açtığı savaşı sona erdirip toplum-çevre barışını gerçekleştirmektedir. Demokratik komünalite unsuru ise, toplumun her birimi ve bireyine ahlâki ve politik toplum olabilme seçeneğini sunarak, en radikal barışçı yaklaşımı ortaya koyabilmektedir. Açık ki, demokratik modernite sistem olarak geliştikçe, onurlu bir barış imkânı da çok daha fazla gelişebilecektir.

Bu noktada hem bir uyarıda bulunmalı hem de bir kez daha bir özrü belirtmeliyim: Ahlâki ve politik toplumla demokratik komünalite ve demokratik toplum kavramlarını eşdeğer, özdeş tutmaktayım. Anlam zenginliği için gerektiğinde her üç kavrama da başvurmaktan çekinmedim. Açık ki, ahlâki ve politik toplum demokratik komünalite ile daha çok demokratik sosyalizmi, toplumsal eşitliği ama farklılıklar temelinde eşitliği çağrıştırmaktadır. Farklılıklar temelinde eşitlik anlayışı homojenliği ifade eden reel-sosyalist anlamından farklıdır. Dikkat çekmek açısından reel sosyalizme Firavun Sosyalizmi deme gereği duydum. Demokratik toplum kavramı ile de ahlâki ve politik toplumun hem eşitlik hem de özgürlük içeren karakterini vurgulamaya çalıştım. Şüphesiz özdeş olan bu kavramları aynılaştırmamak gerekir. Zenginlikle bunu kastediyorum. Aynılaştırmak fakirleştirmektir. İlgilenenleri, çok sık geçen bu kavram kullanımları ile ilgili çelişkiye düşmemeleri için uyarmakla birlikte, başka türlü terminoloji geliştiremediğim için özür dilememi anlayışla karşılayacaklarını umuyorum.

Demokratik moderniteyi sadece kapitalist modernitenin üç temel unsuruna (kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet) karşılık üç temel unsuru olan ahlâki ve politik toplum, demokratik komünalite, demokratik sosyalizm, demokratik toplum, eko-endüstriyel toplum ve demokratik konfederal toplum olarak nitelemekle yetinmedim. İlgili bölümde sergilemeye çalıştığım gibi çok daha zengin bir nitelikler demetiyle de tanımlamak istedim. Toplumsal soruna ilişkin saydığım on iki temel sorun, aynı zamanda demokratik modernitenin on iki çözümsel niteliğini açıklar.

Bu çalışmamın **Özgürlük Sosyolojisi** adıyla yayınlanabileceğini sıkça vurguladım. Sosyal bilimi tanımlamaya çalışırken, esas amacının özgürlük seçeneğini geliştirmek olması gerektiğini önemle belirttim. Zaten problem çözmenin bir anlamda özgürlük sağlamak olduğu da eklenince, sosyal bilime amacı kapsamında Özgürlük Sosyolojisi demenin bir sakıncası olmadığı kanısındayım. En azından önemli bir bölümünü, problem çözme ve yaşam farkındalığını geliştirme boyutlu sosyolojik çalışmaları bu ad ile yayınlamanın isabetli olacağı açıktır. Şüphesiz sosyolojinin kapsamı sadece özgürlük ile sınırlı değildir. Karmaşık bir toplumsal yelpazeyle (tarih öncesi toplum, hiyerarşi, sınıf, devlet, kent, uygarlık, sermaye, ekonomi, iktidar, demokrasi, sanat, din, felsefe, bilim, politika, savaş, strateji, örgütlenme, kurumlaşma, ideoloji, ekoloji, jineoloji, teoloji, eskataloji vb.) uğraşması gerektiği bilinmektedir. Fakat bu çalışmada ahlâki ve politik toplumun birçok parçaya ayrılarak inceleme ve araştırmalara konu edilmesinin önemli sakıncalar içerdiğini, bunun olumludan ziyade olumsuz sonuçlara daha çok yol açabileceğini önemle vurguladım. Toplumsal doğanın tarihsellik ve bütünsellik içinde incelenmesi ve araştırılmasının en doğru yöntem olduğuna güçlü bir biçimde katıldığımı belirttim.

Burada savunmalarımın bu bölümüne son verirken, Sokrates ve Zerdüşt'ten iki yorumla tamamlamak isterim. Bilindiği üzere Sokrates'in sıkça kullandığı deyim "Kendini bil" idi. Kendini bilmeyenlerin pek bir şey öğrenemeyeceklerini, bilemeyeceklerini vurgulamak istemiş olsa gerek. Ben insanın bilimce açıklandığı kadarıyla zaman bakımından en azından on beş milyar yıl öncesi gerçekleştiği idea edilen büyük patlamadan (big-bang) bu yana tüm evrene yayılmış gerçekliğin toplamı olduğuna inanıyorum. Bunu seziyor ve biliyorum. Bu anlamda kendini bilmek, tüm zamanı ve evreni bilmekle özdeştir. Sokrates ayrıca ünlü savunmasında inkâr ettiği idea edilen Atina tanrılarından değil, kendisine zaman zaman gelen ilham perilerinden, 'daimonlar'dan bahsetmişti. Bu, sezgi ve iç yoğunlaşmayla kendini bilme oluyor. Bir nevi peygamber tarzı öğrenme ve haber vermedir. Bunun putperestlikten daha ileri bir öğrenme tarzı olduğu açıktır. Benim sezgi gücümün veya 'daimonlar'ımın bana yönelik "Ne ararsan kendinde bul" uyarısını aldıktan sonra, bu satırlara böyle yüklenmekten kendimi alıkoyamadım.

Zerdüşt'ün yorumu daha etkileyiciydi. Rivayet edilir ki, Zerdüşt, çok tutkunu olduğu Zagros dağlarında güneş tüm parlaklığı ile doğarken bir ses duyar. O sese şöyle bağırır: "Söyle, sen kimsin?" Tanrıyla böyle karşılaşıp hesaplaştığı biçiminde bir yorumdur bu. Ben ise, Onun binlerce yıl Zagros halkının özgürlüğüne yöneltilmiş bir tehdit olan Sümerik tanrı-kralların varlığı ile ilgili bir hesaplaşmaya giriştiği kanısındayım. Bir nevi uygarlığın kendisi olan bu tanrı-kralların kutsallığını sorgulayıp Zerdüşti ahlâk devrimini gerçekleştirir. Aydınlık-karanlık, iyilik-kötülük ikilemi biçimindeki devrimdir bu.

Kesinlikle kendimle ilgili abartmalardan nefret ederim. Bütün sadeliğimle anlaşılmak ve dost olmak benim için bir tutkudur. Gün geçtikçe daha iyi anladım ki, yaşamı tüm sadeliği içinde bir dostluk töreni-şöleni olarak tutkuyla karşılayan kişiliğim, üzerime kim geldiyse karşı çıktı. Üzerime geldiklerinde kendilerini sorgulamam biraz Zerdüştvariydi: "Siz kimsiniz?" Demek ki bu satırlar bir yandan kendimi bilmemle öğrendiklerimi, diğer yandan üzerime gelenleri "Siz kimsiniz?" sorgulamaları ile oluşan bilinç birikimimi yansıtıyor.

Hem kendimi hem de bin bir kılıklı uygarlık kutsallarını çözümlemek, zor koşulların da çözülmesi anlamına geliyor. Uygarlık kutsalları hiçbir ahlâki ve politik sınır tanımadan üzerimden geçmeye çalışırken bu satırlarla kendilerini sorgulamam, beni tutkulu bir şölen havası içinde kişiliğim, geleneklerim, halkım, bölgem, insanlığım ve evrenimle tanıştırdı. Tanışmak farkında olmaktır. Bu ise yaşamı olanca zenginliği içinde korkusuzca yaşamak ve güçlü savunmaktır!